

*PAGINAE
HISTORIAE*

**SBORNÍK
NÁRODNÍHO
ARCHIVU**

20/2

Téma:

SPISOVÁ SLUŽBA A PŘEDARCHIVNÍ PÉČE

Toto monografické číslo sborníku *Paginae historiae* je věnováno dlouholeté pracovníci Národního archivu, vedoucí jeho IV. oddělení PhDr. Aleně Noskové, při příležitosti jejího významného životního jubilea.

Obsah

Monografická část – Spisová služba a předarchivní péče

6 NAMÍSTO ÚVODU

Obecné studie

- 9 PŘEDARCHIVNÍ PÉČE NÁRODNÍHO ARCHIVU U VEŘEJNOPRÁVNÍCH PŮVODCŮ
V POSLEDNÍCH DVACETI LETECH
/ Tomáš Kalina /
- 103 SPOLUPRÁCE NÁRODNÍHO ARCHIVU SE SOUKROMO-PRÁVNÍMI PŮVODCI
V OBLASTI PŘEDARCHIVNÍ PÉČE
/ Zora Machková – Jiří Křest'an /
- 125 PŘEDARCHIVNÍ PÉČE V PODMÍNKÁCH STÁTNÍCH OBLASTNÍCH ARCHIVŮ
/ Helena Pochobradská /
- 148 OKRESNÍ ARCHIVÁŘ A PŘEDARCHIVNÍ PÉČE. TEORIE A PRAXE POSLEDNÍCH 40 LET
/ Miroslav Olšina /
- 160 DOKUMENTY HORNÍ KOMORY
/ Alexandra Blodigová /
- 182 SPISOVÁ A PŘEDARCHIVNÍ PÉČE V AKADEMII VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
/ Daniela Brádlarová /
- 194 PŘEDARCHIVNÍ PÉČE V ARCHIVU UNIVERZITY KARLOVY V MINULOSTI
A V SOUČASNOSTI
/ Petr Cajthaml – Marek Ďurčanský /

Tematické studie k domácí problematice

- 208 PŘEDARCHIVNÍ PÉČE U NÁRODNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU
/ Karolína Šimůnková /
- 228 SHRNUÍ PŘEDARCHIVNÍ A ARCHIVNÍ PÉČE U PODNIKATELSKÝCH PŮVODCŮ
V ZÁPADNÍCH ČECHÁCH
/ Eva Wasková /
- 248 PŘEDARCHIVNÍ PÉČE VE STÁTNÍM OKRESNÍM ARCHIVU ZLÍN A V ŠTÁTNOM
ARCHÍVE V NITRE, POBOČKA TOPOĽČANY
/ Pavel Šrámek /

- 260 KULTURNÍ INSTITUCE V DIKCI AHMP A PŘEDARCHIVNÍ PÉČE
– MEZI NORMOU A PRAXÍ
/ Jan Schwaller /
- 270 VÝVOJ SPISOVÉ A ARCHIVNÍ SLUŽBY ČESKÝCH BANKOVNÍCH INSTITUCÍ
(1918–2006)
/ Jakub Kunert /

Studie k zahraniční problematice

- 313 PŘEDARCHIVNÍ PÉČE VE FRANCII NA PŘELOMU
20./21. STOLETÍ
/ Mikuláš Čtvrtník /
- 333 PŘEDARCHIVNÍ PÉČE VE SPOLKOVÉ REPUBLICE NĚMECKO
/ Zbyšek Stodůlka /
- 360 PŘEDARCHIVNÍ PÉČE U VEŘEJNOPRÁVNÍCH PŮVODCŮ V POLSKU
/ Martin Šisler /

Úvahy a vzpomínky

- 374 NEJMILADŠÍ ODDĚLENÍ STÁTNÍHO ÚSTŘEDNÍHO ARCHIVU V PRAZE
/ Růžena Hlušíčková /
- 385 PŘEDARCHIVNÍ PÉČE V NÁRODNÍM ARCHIVU. PÁR VZPOMÍNEK
/ Josef Žabka /
- 409 NĚCO MÁLO O PŘEDARCHIVNÍM DOHLEDU NA 1. ODDĚLENÍ VE STÁTNÍM
OBLASTNÍM ARCHIVU V ZÁMRSKU V LETECH 1967–1985
/ Vladimír Kaláb /

Resumé

- 420 RECORDS MANAGEMENT AND PRE-ARCHIVAL CARE
- 422 SCHRIFTGUTVERWALTUNG UND RECORDS MANAGEMENT

Materiály

- 427 ARCHIVNÍ ZPRACOVÁNÍ FOTOGRAFICKÝCH ARCHIVÁLIÍ
/ Emilie Benešová /

Archivní fondy

- 505 OSOBNÍ ARCHIV VILÉMA NOVÉHO
/ Jarmila Pešková /

Projekty

- 516 PODPROJEKT „ZÁMECKÁ KNIHOVNA VALDŠTEJNŮ NA ZÁMKU V DOKSECH – SIGNATURA A 75 – LETÁKY O TŘICETILETÉ VÁLCE“ – 6. ETAPA (VISK – MEMORIAE MUNDI SERIES BOHEMICA 2011) KNIHOVNY NÁRODNÍHO ARCHIVU A JEHO CELKOVÉ ZHODNOCENÍ Z HLEDISKA VYUŽITÍ DIGITALIZOVANÝCH DOKUMENTŮ
/ Václav Bartůšek /

Literatura

- 521 JAN MALYPETR: PAMĚTI A PROJEVY
/ Andrea Poncová /
- 527 KORESPONDENCE T. G. MASARYK – JOSEF KAIZL
/ Milan Vojáček /
- 530 SOUPIS SBÍRKY RUKOPISŮ BÝVALÉHO FRANTIŠKOVA MUZEA V BRNĚ
/ Václav Bartůšek /
- 533 VÝBOR KODIKOLOGICKÝCH ROZPRAV A STUDIÍ FRANTIŠKA HOFFMANNA
/ Václav Bartůšek /
- 536 VÁCLAV FRONK: SEBEREFLEXE ČESKÉ SPOLEČNOSTI. PŘELOM 19. A 20. STOLETÍ V PERSPEKTIVĚ HUMORISTICKÝCH ČASOPISŮ
/ Luboš Velek /
- 539 DUNKERQUE 1944–1945
/ David Hubený /
- 542 SEZNAM AUTORŮ
- 544 BIBLIOGRAFICKÝ REJSTŘÍK SBORNÍKU PAGINAE HISTORIAE 11/2003 – 20/2012

Namísto úvodu

Svazek předkládaný dnes čtenáři se vyznačuje jistým specifikem, jež neuniklo bystrému oku již dle obálky. *Paginae historiae* po prvních pokusech na konci 90. let znovu přistoupily k sestavení monotematického čísla. Inspirací jim k tomu byla některá zahraniční archivní periodika, z nich zejména slavná francouzská *La Gazette des archives*, která již před delším časem tu a tam přicházela s tematicky sevřenými svazky a která od devadesátých let 20. století na tuto praxi přešla postupně takřka úplně. Ale není to jen *La Gazette*. Monotematicky jsou koncipovány například *Studien und Quellen (Etudes et Sources)*, časopis švýcarského Bundesarchivu, stále častěji se setkáváme s jednou námětově ucelenou sekcí v periodiku Asociace kanadských archivářů *Archivaria*. V neposlední řadě přichází se snahou alespoň některé z úvodních příspěvků obsahově sjednotit také německý *Archivar*.

Paginae si vybraly jako první ze svých monotematických čísel oblast předarchivní péče a spisové služby, tedy sféru, která mnohými čtenáři nebývá s archivnictvím primárně spojována, která však do jeho rámce určitě spadá, ač samotný výraz *předarchivní péče* by mohl upomínat spíše na něco, co vlastnímu archivnictví předchází. Tak tomu však není. Jen obtížně bychom v ní hledali staré listiny, zaprášené dokumenty, obtížně čitelná písmena a vůbec vše, co si čtenář obvykle spojuje s termínem archiv – cosi starého, ba snad přímo prastarého, obtížně srozumitelného, cosi bytostně napojeného na doby dávno minulé. Předarchivní péče a spisová služba je naopak svázána s dokumenty z perspektivy staletí relativně mladými a někdy i současnými. Ba dokonce se v ní vtěluje i velmi důležitý ohled na časy budoucí, což by u archivářů předpokládal skutečně již málokdo. Proč? Archiváři pracující na poli předarchivní péče mají jako jeden z nejdůležitějších úkolů hledat, shromažďovat a mezi obrovským množstvím dokumentů z archivní perspektivy z více než devadesáti procent bezcenných vybírat takové z nich, které se stanou archiváliemi a budou, snad na věky, uloženy v archivech. Jak však takové dokumenty vybrat? Jaké klíče zvolit pro archivářovo rozhodování, jaké „papíry“ ponechat a jaké nechat nemilosrdně zničit? Tu pak vystupuje mnohdy ohled: vybrat bychom měli přeci

to, co bude v budoucnu někoho zajímat. Pokud by daný papír napříště nikdo nechtěl vidět, zkoumat, vytěžit, nedej bože ukrást, proč bychom jej měli uchovávat? Archivář se tedy musí, alespoň tu a tam, ptát: jak budou na dokumenty, které dnes volíme jako hodny převzetí do archivu a které pocházejí z minulosti, ač třeba i skorem současné, nahlížet věky a generace příští? Archivář předarchivní péče a spisové služby tak v sobě spojuje ony pomyslné tři dimenze času minulého, současného a budoucího a z jejich vždy jedinečného spojení nakonec vzejde konečné rozhodnutí: tento dokument zničme a tamten uchovejme!

Autoři, kteří se sešli v předkládaném svazku, představí některé z možných vyústění, jak takové propojení může dopadnout. Současně jsou to lidé, kteří se v českých zemích aktivně zabývají či dříve zabývali předarchivní péčí a spisovou službou. Je to oblast dosti široká a v poslední době poměrně dynamicky se rozvíjející. Smyslem našeho monotematického čísla je pokusit se určitým způsobem zachytit její základní kontury, pilíře, na nichž stojí i stála dříve. Věříme, že tak poslouží studentům, lidem, kteří jsou profesně spojeni s oblastí spisové služby u nejrozmanitějších institucí, archivářům či vůbec komukoli, kdo má o tuto doménu zájem. Jednak jsme chtěli poskytnout jistý první vhled do předarchivní péče a spisové služby, jednak nám šlo o určitý bilancující pohled na jejich stav na přelomu 20. a 21. století. Taktéž jsme se snažili, aby byly dotčeny alespoň letmo některé teoretické a metodologické premisy, s nimiž pracují archiváři předarchivní péče. Snad tyto rysy vystoupí z textů samotných.

Dovolte nám nakonec objasnit strukturu monografické části. Rozdělena je na čtyři základní části. V první jsou shromážděny *obecné studie*, kde první čtyři příspěvky seznamují s předarchivní péčí na třech základních rovinách veřejných archivů: nejprve Tomáš Kalina a Zora Machková s Jiřím Křesťanem za Národní archiv, posléze Helena Pochobradská za státní oblastní archivy a nakonec Miroslav Olšina za okresní archivy. Následují tři příspěvky z oblasti specializovaných archivů, Alexandra Blodigová z Archivu Senátu Parlamentu ČR, Daniela Brádrlová z Archivu Akademie věd ČR a Petr Cajthaml s Markem Ďurčanským z Archivu Univerzity Karlovy v Praze. V druhé části *tematických studií k domácí problematice* předkládáme čtenáři studie k vybraným tématům z předarchivní péče a spisové služby v České republice. Karolína Šimůnková shrnuje klíčové momenty u jedné ze současných významných institucí v péči Národního archivu, totiž u Národního památkového ústavu. Eva Wasková pro rovinu oblastních

archivů pojednává o podnikatelských institucích, Pavel Šrámek porovnává předarchivní péči dvou okresních archivů, přičemž rozkročením na oblast Slovenska vykračuje vlastně nad rámec studií k domácí problematice. Jan Schwaller z Archivu hlavního města Prahy vybral kulturní instituce v jeho péči a Jakub Kunert shrnuje v rozsáhlé studii vývoj spisové služby v české bankovní sféře, zejména u České národní banky. Ve třetí části *studií k zahraniční problematice* Mikuláš Čtvrtník nastiňuje některé specifické rysy současné předarchivní péče ve Francii, Martin Šisler totéž činí pro oblast Polska a Zbyšek Stodůlka stáčí pohled k Německu. Vše je ukončeno čtvrtou, poslední částí *úvah a vzpomínek*, již otevírá text Růženy Hlušíčkové, někdejší vedoucí oddělení Národního, tehdejšího Státního ústředního archivu, jež mělo na starosti předarchivní péči. Následuje její kolega z téhož oddělení, který svého času převzal i jeho vedení a dodnes s ním spolupracuje, Josef Žabka. Nakonec jsou zařazeny vzpomínky Vladimíra Kalába, dlouholetého pracovníka, svého času vedoucího, oddělení pro předarchivní péči ve Státním oblastním archivu v Zámrsku.

Nechť laskavý čtenář sám posoudí, do jaké míry se záměr sestavit monotematické číslo podařil. Věříme, že se Paginek podaří přes náročnost takového podniku udržet i do budoucna alespoň občasně vydávání monograficky laděných čísel. V příštím roce to bude archivní vzpomínání a v plánu jsou i další témata. Tolik jen pro předběžné navnadění.

S díky všem autorům, kteří se podíleli svými texty na tomto čísle

Redaktoři svazku

Předarchivní péče Národního archivu u veřejnoprávních původců v posledních dvaceti letech

/ Tomáš Kalina /

*„Svět, který studujeme, je uspořádaný svět, ale není to pořádek hierarchický nebo architektonický... Je to struktura nesmírné, mnohonásobné sítě vzájemných pout a vazeb...“ (Robert Oppenheimer v překladu Miroslava Holuba: *Anděl na kolečkách*, Praha 1964, s. 56)*

Již od konce 50. let 20. století konstatovali významní archiváři v řadě zemí zásadní proměnu archivnictví a archivů samotných v důsledku společenských změn, od 70. let stále výraznější také pod vlivem rozvoje informačních technologií a s tím spojených nových rysů spisové služby i samotných archiválií. Jako potenciální archiválie vznikají ve veřejné správě také informační systémy, často využívané nejen jedním úřadem a jeho regionálními pracovišti, ale i několika institucemi případně náležejícími k více oborům veřejné správy najednou. Navíc se na vzniku těchto informačních systémů mnohdy podílejí i zahraniční úřady a mezinárodní instituce (příkladem jsou rozsáhlé databáze, jejichž spolutvůrcem je Český hydrometeorologický ústav). Bude proto stále obtížnější u těchto archiválií vymezovat samostatné archivní fondy podle původců z hlediska tradičně pojímaného provenienčního principu.

S narůstajícím množstvím dokumentů vznikajících ve veřejné správě i v hospodářské sféře, propadli někteří archiváři dokonce „archivnímu pesimismu“ a poukazovali na jistou bezvýchodnost celého oboru.¹

1 Mezi prvními to byl Perrotin, Yves: *L'administration et les trois âges des archives*. In: *Seine et Paris* 20. Octobre 1961, s. 1–4; podrobněji též: *Les archives et le mépris*. *Gazette des Archives* (dále jen GA) 90, 1970, s. 7–23; shrnul Kollmann, Josef: *K problematice nadprodukce písemností (Meziarchivy)*. *Sborník archivních prací* 17, 1967, s. 446–496. V rámci diskuse o vědeckém charakteru archivnictví zaujal u nás skeptickým stanoviskem k jeho perspektivám Růžička, Jindřich: *O vědeckosti archivní práce a jejích předpokladech*. *Zpravodaj pobočky ČIS při SÚA* 40, 1992, s. 49–56.

Optimističtější pohled nabídl z českých archivářů např. Václav Babička, který označil situaci soudobého archivnictví za „revoluční“.²

Tradičně se opakující volání historiků, aby archiváři při výběru archiválií více přihlíželi k soudobým i k předpokládaným zájmům archivních badatelů, vyústilo (v ojedinělém případě též ve Státním ústředním archivu) v pokusy archivářů zainteresovat historickou obec, aby se aktivně podílela na metodologii výběru. Tyto snahy vyzněly však většinou do ztracena a nikde se nepodařilo touto cestou získané poznatky v archivní praxi systematicky využít.³

Také české archivnictví vstoupilo přibližně po roce 2005 do kvalitativně nové fáze výrazným obratem ke spisové službě: archivní legislativa platná od této doby vyjadřuje metodologickou a koncepční proměnu našeho oboru a zčásti ji dokonce předjímal a spoluvytvářela. Těmito a dalšími normami a standardy přestoupila česká veřejná správa v rámci prosazení tzv. e-governmentu bod, který změnil způsob úřadování a administrativy do takové míry, že z něho již není návratu.⁴ Ještě důsledněji než např. v Německu vznikají u nás v důsledku elektronizace spisové služby a vytvářením sdílených mezirezortních registrů a dalších informačních systémů nové druhy archiválií a proměňují se jejich fyzické i provenienční vlastnosti.

Proměňují se i obory, které archiválie systematicky využívají a některé z nich archivnictví také zpětně ovlivňují – kromě prolínání metod

2 Babička, Václav: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví. *Archivní časopis* 32, 1982, s. 129–144; podobně již dříve Vrbata, Jaroslav: *Archivy a dnešek. Československý časopis historický* 22, 1974, s. 257–273.

3 Haase, Carl: Studien zum Kassationsproblem II. *Der Archivar* 29, 1976, s. 71–74. Diskusi k tomu vedenou na 55. sjezdu německých archivářů shrnul Dascher, Ottfried: *Archivar und Historiker. Der Archivar* 36, 1983, s. 25–34. V české literatuře velmi fundovaně Skřivánek, Milan: Historický fakt a výběr archiválií. *Archivní časopis* 40, 1990, s. 65–79. V širokém kontextu archivních teorií pojednává Ridener, John: *From Polders to Postmodernism. A Concise History of Archival Theory*, Duluth, Minnesota 2009, s. 7–19.

4 Postupně tak působili: zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů; Vyhláška č. 646/2004 Sb. o podrobnostech výkonu spisové služby; novela zákona č. 499/2004 Sb. z roku 2009; Vyhláška č. 191/2009 Sb. o podrobnostech výkonu spisové služby. Završením tohoto legislativního vývoje je novela archivního zákona z roku 2012 a Vyhláška č. 252/2012 Sb. o podrobnostech výkonu spisové služby. K rozvoji elektronických systémů spisové služby zásadně přispěly zákon č. 22/2000 Sb. o elektronickém podpisu, zákon č. 365/2000 Sb. o informačních systémech veřejné správy, zákon č. 300/2008 Sb. o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů, Vyhláška č. 496/2004 Sb. o elektronických podatelkách a Národní standard pro elektronické systémy spisové služby, *Věstník Ministerstva vnitra*, částka 64/2012.

a témat s historickou vědou se jedná zvláště o sociologii, psychologii, kulturní antropologii, geografii nebo ekonomii.

Archivnictví se za těchto okolností nachází na prahu nové etapy pospolu s ostatními tzv. paměťovými obory, jakými jsou knihovnictví, muzejnictví, informační věda nebo památková péče a ochrana přírody. U nás však není tato jejich provázanost legislativně ani institucionálně náležitě podchycena jako je to běžné v zahraničí (koncept tzv. národního dědictví).

Tento příspěvek se pokouší bilancovat výsledky předarchivní péče, jak ji zabezpečoval Národní archiv u veřejnoprávních původců v posledních dvaceti letech, tedy v přelomovém mezidobí, které etapu tradičního „papírového českého archivnictví“ uzavírá a současně jeho „digitální éru“ otevírá.⁵

Pojem předarchivní péče, který zákonem č. 343/1992 Sb. z české archivní legislativy úplně a z české archivní literatury téměř vymizel, nechápeme zúženě jako pouhý segment spisové služby.⁶ Do pojmu zahrnujeme všechny činnosti archivu počínaje výběrem archiválií, přes jejich přejímání až po evidenci včetně s těmito základními aktivitami související metodické podpory poskytované archivem původcům v oblasti spisové služby. Významnou roli prostředníka v tomto procesu mají hrát tzv. meziarchivy, které se od 90. let u nás vyvinuly u původců v podobě tzv. správních archivů, povinně zřizovaných u všech ústředních úřadů státní správy.

Domnívám se, že pojem předarchivní péče v uvedeném pojetí, prosazovaném od 70. let především ve francouzské a anglosaské archivní literatuře⁷ má i u nás nadále opodstatnění, protože umožňuje komplexní vnímání odborné činnosti archivů v souladu s teoretickými základy našeho oboru – s provenienčním principem a s teorií tří věků. Předarchivní péče v tomto kontextu dobře postihuje překrývání a prostupování činnosti konečných archivů s aktivitami původců v oblasti spisové služby a informačních systémů. Archiváři by však neměli ztrácet ze zřetele, že

5 Situaci oboru na přelomu tisíciletí dobře postihl Rivas Fernández, José Bernal: *L'archivistique, les archives et les archivistes aux défis du troisième millénaire*. Comma 1, 2001, č. 2, s. 19–28.

6 Takto jej užíval v § 6 zákon ČNR o archivnictví č. 97/1974 Sb.

7 K pojmu např. Durand-Evrard, Françoise: *L'évolution de la notion de pré-archivage en France*. GA 170–171, 1995, s. 370–376; Saw, Hillary: *Le pré-archivage des archives ministérielles anglaises et galoises*. GA 170–171, 1995, s. 364–369; Čtvrtník, Mikuláš: *Předarchivní péče ve Francii na přelomu 20./21. století*. *Paginae historiae (dále jen PH)* 20, 2012, č. 2, s. 313–332.

základním cílem archivnictví je akvizice vybraných archiválií do péče archivů a nikoliv stále více archivy vyčerpávající spoluzodpovědnost za výkon spisové služby u původců.

Metoda výkladu

Retrospektivní pohledy na určitou odbornou činnost instituce lze pojímat v zásadě dvojím způsobem. Nejobvyklejším je chronologický popis pracovních úkonů, jak je ve zvoleném období příslušné organizační útvary instituce vykonávaly.⁸ V našem případě bychom měli postihnout všechny aktivity, které v letech 1993–2011 Národní archiv v rámci předarchivní péče u veřejnoprávních původců zajišťoval počínaje metodikou, organizací práce, průzkumy spisové služby, státními kontrolami u původců, konzultacemi a připomínkováním spisových a skartačních norem až po účast archivářů na školeních pracovníků spisové služby. Abychom se vyhnuli úskalí subjektivity, bylo by třeba hodnotit všechny tyto činnosti v kontextu vnějších i interních vlivů, které je v různém období různou měrou mohly ovlivňovat. Soustředíme se proto na samotné jevy, které vyjadřují bezprostřední objekty a cíle předarchivní péče, jejichž výsledky lze poměrně objektivně posuzovat – tedy na vymezení okruhu původců a na samotné archiválie převzaté po výběru do archivu, a na archivní fondy, které z nich vznikají. Většinu těchto údajů lze kvantifikovat a tedy snadno statisticky vyhodnocovat. Takto zvolený, poměrně dlouhé období postihující retrospektivní rozbor, má v české archivní literatuře experimentální charakter, věřím však, že může přispět k rozvoji české archivní metodiky.

Uvedené údaje lze získat z výročních zpráv oddělení a celého archivu, ze statistických a evidenčních výkazů a přehledů skartačních řízení, přejímek a soupisů původců a také z několika málo publikovaných souhrnných pohledů na tuto problematiku. Podrobíme-li však tyto dokumenty obsahové a metodické kritice, ukáže se, že takto získané informace nejsou vždy náležitě srovnatelné navzájem a hlavně že jejich časové řady jsou nepřesné a neúplné. Souvisí to s následujícími okolnostmi:

- Hlavním problémem bylo samotné vymezení okruhu veřejnoprávních původců, u nichž Národní archiv zajišťoval od roku 1990 předarchivní

8 Takto jsou koncipovány např. v tomto čísle PH uveřejněné články Heleny Pochobradské, Zory Machkové a Jiřího Křesťana nebo Brom Bohumír: Předarchivní péče, spolupráce s původci, akvizice. In: Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto. K jubileu ústředního archivu českého státu 1954–2004. Praha 2004, s. 45–66.

pěči a jejichž právní charakter a organizační struktury se nepřehledně proměňovaly především v první polovině 90. let 20. století. Až do vydání nového archivního zákona v roce 2004⁹ nebyl pojem veřejnoprávních původců legislativně vůbec precizován. Zřízení zvláštního oddělení pro péči o fondy nestátních a soukromoprávních původců v Národním archivu v polovině roku 1996 a následné osamostatnění úseku předarchivní péče v roce 1997 ještě do podoby samostatného oddělení pro fondy po roce 1992 nevedlo k jednoznačnému odlišení obou hlavních druhů původců. V důsledku toho se ve výkazech a výročních zprávách před rokem 1997 údaje o předarchivní činnosti u veřejnoprávních původců od původců soukromoprávních neodlišovaly vůbec a potom až do r. 2005 jen velmi improvizovaně. U některých původců navíc přetrvávaly interpretační pochybnosti o jejich právním charakteru – především u skupiny právnických osob zřízených zákonem a u profesních komor. Ke stabilizaci vymezení veřejnoprávních původců dochází až po metodicky hodnotných diskusích v okruhu archivářů, kteří se předarchivní péčí zabývají a které vyústily ke změně oficiálních interpretací nové verze archivního zákona z roku 2009. Údaje z výkazů o předarchivní péči z let 1993–2011 jsem proto redukoval jen na ty, které se z dnešního pohledu týkají okruhu veřejnoprávních původců, i když ti nebyli před rokem 2005 takto jednoznačně pojímáni. Teprve takto separovaná data umístěná do časových řad mezi léty 1993–2011 lze považovat za relativně kompatibilní a vhodná k metodickým závěrům.

- Vzhledem k převratným změnám ve státní správě především v letech 1990–1993 a v letech 2000–2002 a v důsledku povodňových škod z roku 2002 docházelo někdy k živelnému výběru a improvizovaným přejímkám archiválií často akutně ohrožených zničením a také se nepodařilo zabránit zvláště v posledním případě jejich mimořádným ztrátám. Tyto změny nestačili archiváři vždy náležitě evidovat a do standardních evidencí se pak zapisovaly často až dodatečně, v některých případech k tomu již nedošlo vůbec.

Proto bylo nutné pro účely této studie sledované údaje pro období 1992–2001 úplně zrekonstruovat ze skartačních protokolů. Z let 1994–1995 se ale skartační protokoly dochovaly v tak malé míře, že tato data nebyla vůbec použita.

Nejprve se budeme věnovat problematice veřejnoprávních původců v péči Národního archivu: povšimneme si jejich legislativního zakotvení

9 §3, odst. 1 zákona č. 499/2004 Sb.

a zdůrazníme metodicky zajímavé aspekty kompetencí archivu vůči určitým skupinám původců (postupné odlišování veřejnoprávních původců od soukromoprávních a zařazení mezních původců z tohoto hlediska – zvláště u profesních a hospodářských komor a u právnických osob zřízených ze zákona). Posoudíme případy přenesení předarchivní péče na příslušné státní oblastní archivy a různé varianty typologie veřejnoprávních původců.

V následujících částech příspěvku zhodnotíme z hlediska kvantitativních a několika kvalitativních ukazatelů výsledky výběru archiválií, jejich přejímek a vzniku archivních fondů, které realizoval Národní archiv v letech 1993–2011 u těchto původců. Pokusíme se přitom poukázat na možné souvislosti s vývojovými tendencemi ústředních orgánů státní správy a jejich spisové služby.

Veřejnoprávní původci v péči Národního archivu

Pojem původce české archivnictví až do nedávné doby vnímalo zcela tradičně pouze jako producenta dokumentů a potenciálních archiválií, od jehož existence a vlastností se odvíjí podoba příslušného archivního fondu. V souladu s koncepcí archivní teorie se také zdůrazňovala jeho role ve společnosti jako jedno z nejdůležitějších kritérií při posuzování hodnoty dokumentů.¹⁰

Společenské postavení původce opakovaně akcentoval při rozpracování teorie výběru někdejší ředitel Státního ústředního archivu Jaroslav Vrbata.¹¹ Významný vliv na vnímání původců měly na české archiváře od 70. let 20. století teoretické a metodologické příspěvky západo- i východoněmeckých archivářů, které se v podstatě sblížovaly, nehledě na rozdíly ve filozofických a ideologických přístupech.¹²

10 Např. Archivní příručka. Praha 1965, zvl. s. 31–113 a Babička, Václav: Vymezení archivního fondu. In: Evidence jednotného archivního fondu, Archivní teorie, metodika a praxe 8, 1994, s. 41–47. Srv. §1, odst. 2b vyhlášky č. 117/1974 Sb., kterou se stanoví kritéria pro posuzování písemností jako archiválií a podrobnosti skartačního řízení.

11 Vrbata, Jaroslav: Výběr dokumentů pro archiv jako otevřený problém. Archivní časopis 23, 1973, s. 33; týž: K některým obecným otázkám výběru archiválií. Zpravodaj pobočky ČSVTS SÚA 14, 1979, s. 29–30. V praxi Státního ústředního archivu se důraz na význam původce při výběru archiválií projevil vydáním interních Zásad pro výběr archiválií v období po roce 1945 u centrálních úřadů státní správy. Materiál pro poradou vedení SÚA dne 27. 10. 1982, s. 13–14, který pochází převážně z pera Josefa Žabky.

12 Např. pojetí původce v Grundsätze der Wertermittlung für die Aufbewahrung und Kassation von Schriftgut der sozialistischen Epoche in der DDR. Berlin 1965, s. 14–31; srv. k tomu Booms, Hans: Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung. Zur Problematik archivarischer Quellenbesserung. Archivalische Zeitschrift 68, 1972, s. 3–40.

S odlivem zájmu českých archivářů o archivní teorii v uplynulých dvaceti letech nepochybně souvisí jistá stagnace i v pojmání archivních původců jakožto objektu předarchivní péče. Až v poslední době naše archivní obec počíná obracet více pozornosti k novým přístupům k tomuto tématu. Zásahu na tom mají hlavně dva archiváři Národního archivu: Mikuláš Čtvrtník podává v podobě série profilů významných zahraničních archivářů užitečný přehled soudobé archivněteoretické literatury a Miroslav Kunt systematicky zkoumá využitelnost tzv. autoritních záznamů pro popis původců nejen v rámci informací o archivních fondech.¹³ Kromě tradičních pomocných historických disciplin – dějin správy a diplomatiky – se čeští archiváři doposud málokdy pokusili využít poznatků a metod jiných disciplin, také se zabývajících původci institucionálního typu, jako je administrativní věda, sociologie nebo psychologie.¹⁴ Cestu k tomu ukazuje již mnoho podnětných zahraničních příspěvků, především Elisabeth Yakel nebo Angeliky Menne-Haritz.¹⁵ Pojetí původce jako součásti a spolutvůrce společenského vývoje se v různé míře objevuje v kontextu všech novějších archivněteoretických koncepcí. Připomeňme především roli původce v „makrovýběru“ („Macro-appraisal“) v pojetí Terryho Cooka, Erica Ketelaara nebo Tylera Walterse.¹⁶

Až do roku 2004 nerozlišovala česká archivní legislativa původce veřejnoprávní od soukromoprávních.

Tento nedostatek pociťovalo české archivnictví po změně společenských poměrů po roce 1990, protože až do konce roku 1992 byl v platnosti socialistickému pojetí majetku poplatný zákon č. 97/1974 Sb. spolu s prováděcí vyhláškou, která se týkala pouze výběru archiválií. V těchto

-
- 13 Např. Čtvrtník, Mikuláš: Eric Ketelaar. Archivní časopis 60, 2010, s. 386–394; týž: Terry Cook. Archivní časopis 61, 2011, s. 79–87; týž: Teorie „macroappraisal“ v pojetí Terryho Cooka a otázka archivního hodnocení. Archivní časopis 59, 2009, s. 314–336; Kunt, Miroslav: Autoritní záznamy a jejich využití v archivnictví. Archivní časopis 60, 2010, zvl. s. 150–153.
- 14 Z dnes již klasických prací zvl. Simon, Herbert A.: Administrative behavior, 4. vydání, New York 1997; Crozier, Michel: De la Bureaucratie comme système d'Organisation, Archives Européennes de Sociologie 2/1961, s. 18–52; týž: Le Phénomène bureaucratique, Paris 1964; týž: À quoi sert la sociologie des organisations?, Paris 2000; tématem byrokracie ze sociologického hlediska se u nás zabývá spíše jen kompilačně Keller, Jan: Sociologie byrokracie a organizace, 2. vydání. Praha 2007.
- 15 Yakel, Elisabeth: The Way Things Work: Procedures, Processes and Organizational Records, American Archivist 59/4, 1996, s. 25–48 (též překlad La Gazette des Archives 172, 1996); Menne-Haritz, Angelika: Geschäftsprozesse der öffentlichen Verwaltung. Heidelberg 1999.
- 16 Walters, Tyler O.: Contemporary Archival Appraisal Methods and Preservation Decision – Making. American Archivist 59, 1996, s. 322–331; k ostatním Čtvrtník, Mikuláš viz pozn. 13.

normách byli veřejnoprávní původci vymezeni jen nepřímou jako „státní orgány a socialistické organizace.“¹⁷ Tehdejší Státní ústřední archiv měl vybírat archiválie a pečovat o fondy vzniklé z činnosti „ústředních orgánů včetně vrcholných orgánů organizací určených ministerstvem vnitra, majících sídlo na území ČSR.“¹⁸

Dne 1. 9. 1992 vstoupil v platnost podstatně přepracovaný text této normy v podobě zákona č. 343/1992 Sb., kde se již nesměle diferencuje veřejnoprávní původce v pojetí, jak je chápeme dnes, a to tak, že kromě státních orgánů a obcí se do pojmu původců uvádí ještě „jiné právnické osoby“.¹⁹ Kompetence Státního ústředního archivu zůstaly ale téměř totožné s ustanoveními z roku 1974, navíc přibýly pouze „ústředně řízené rozpočtové a příspěvkové organizace mající sídlo na území České republiky.“²⁰

Poprvé v české archivní legislativě se rozlišení původců na dvě skupiny – „veřejnoprávních“ a „soukromoprávních“ v zákoně č. 499/2004 Sb o archivnictví a spisové službě a již jeho název naznačil zásadní koncepční změnu české archivní legislativy. Protože se však pojem veřejnoprávních původců v českém právním systému jednoznačně nepoužívá (různé normy jej užívají v různém smyslu), použil zákonodárce místo obecné definice pouze taxativního výčtu jeho druhů. V tomto řešení se ale od počátku skrývají problémy s jeho aplikací, konkrétně při přesném vymezení kompetencí Národního archivu: z veřejnoprávních původců, u nichž měl Národní archiv kontrolovat výkon spisové služby a provádět výběr archiválií, se v novém zákoně uváděly „organizační složky státu s celostátní působností, jimi zřízené státní příspěvkové organizace a právnické osoby zřízené zákonem s celostátní působností s výjimkou těch, kteří si zřídili specializované nebo bezpečnostní archivy.“²¹ Navíc ani uvedený výčet obou skupin původců nevyklučoval překrývání působnosti Národního archivu u některých druhů původců se státními oblastními archivy.

I když novela zákona z roku 2009 vymezení původců v kompetenci Národního archivu poněkud upravila,²² přesto přetrvávaly u některých

17 §6, odst. 1 zákona č. 97/1974 Sb. o archivnictví a § 3 odst. 1 vyhlášky č. 117/1974 Sb.

18 §17, odst. 2 zákona č. 97/1974 Sb.

19 § 6 zákona č. 343/1992 o archivnictví.

20 § 17, odst. 2a zákona č. 343/1992 Sb.

21 Výčet veřejnoprávních původců uváděl § 3 odst. 1, jejich příslušnost do působnosti Národního archivu vymezuje § 46, odst. 1 zákona č. 499/2004 Sb.

22 § 46 zákona č. 499/2004 Sb. ve znění z roku 2009. Ani § 46 novely tohoto zákona z roku 2012 všechny nejasnosti neodstraňuje.

typů původců nejasnosti při jejich zařazení z hlediska výkonu předarchivní péče:

- Zásadním problémem bylo, že zatímco u organizačních složek státu a právnických osob zřízených zákonem se uvádí celostátní působnost, u státních příspěvkových organizací zřízených těmito OSS se žádné vymezení neuvádí. Z toho vyplývá aktuální a velmi naléhavý problém, že po zrušení regionálních správních úřadů (v roce 1990 KNV a v roce 2000–2002 okresní úřady) a po transformaci řady jimi zřízených institucí, byla řada různých zařízení z oblasti zdravotnictví, školství a sociální péče převedena přímo na příslušná ministerstva jako jejich zřizovatele a z toho důvodu Národní archiv u nich má ze zákona vykonávat předarchivní péči. Nepřímé vymezení v sobě tajil pouze paragraf 49 citovaného zákona, který do kompetence státních oblastních archivů určoval pouze ty státní příspěvkové organizace, které byly zřízené organizačními složkami státu s působností vymezenou územím kraje.
- Naše archivní legislativa dodnes nepočítá s možností přenést předarchivní péči na jiný archiv u původců s hierarchicky strukturovanou organizací, jejichž regionální nebo detašovaná pracoviště nemají právní subjektivitu, ale splňují jiná kritéria pro stanovení samostatnosti archivních fondů.²³ Těmito důvody mohou být nezávislost spisové služby, výrazná regionalita agendy nebo tradiční uložení archivního fondu u regionálně příslušného archivu.
- Dalším problémem legislativy bylo zařazení „právnických osob zřízených zákonem“²⁴ jako samostatného druhu veřejnoprávních původců, přičemž však v některých případech mohou být některé druhy soukromoprávních původců současně také zřízené zákonem – především se to týká profesních komor.²⁵ V tomto případě zprvu zařazoval Národní archiv všechny profesní komory zřízené ať už na základě speciálního nebo obecného zákona mezi původce veřejnoprávní. Z iniciativy komory auditorů však byly všechny profesní komory rozhodnutím odboru archivní správy MV stanoveny jako

23 Ke kritériím pro vymezení samostatných archivních fondů u nás nejlépe Babička, Václav: *Vymezení archivního fondu*, s. 41–47.

24 § 3, odst. 1g zákona č. 499/2004 Sb.

25 § 3, odst. 2c zákona č. 499/2004 Sb. ve znění z roku 2009.

původce soukromoprávního charakteru a ze seznamu veřejnoprávních původců byly v roce 2011 již vyňaty.

- Dalším druhem původců, kde Národní archiv nenalézá v archivní legislativě jednoznačnou oporu, je zařazení Hospodářské komory, Agrární komory a Rozhodčího soudu komor. Původně byly chápány jako obdoba profesních komor. Na základě judikatury Ústavního soudu určila ale Archivní správa v roce 2011, že mají být všechny tři uvedené instituce chápány jako soukromoprávní původci.
- V novele archivního zákona z roku 2009 se objevily mezi veřejnoprávními původci zdravotní pojišťovny.²⁶ Tyto však nejsou vůbec jmenovány mezi původci Národního archivu, naopak všechny náleží do předarchivní péče státních oblastních archivů.²⁷ Všeobecná zdravotní pojišťovna jakožto právnická osoba zřízená zákonem s celostátní působností však náleží jednoznačně do péče Národního archivu a pouze z důvodů dlouhodobé tradice byla působnost u ústředí VZP v roce 2011 přenesena na Státní oblastní archiv Praha a u regionálních poboček na příslušné státní oblastní archivy.
- Nedopatřením byly v novele archivního zákona z roku 2009 vynechány veřejné výzkumné instituce mezi veřejnoprávními původci náležejícími do kompetence Národního archivu a uváděly se tam pouze mezi původci v působnosti státních oblastních archivů. Jedná se však pouze o změnu právního statutu již existujících veřejnoprávních původců na základě zákona o veřejných výzkumných institucích.²⁸

Typy veřejnoprávních původců v působnosti Národního archivu podle právního charakteru

Jejich nejvýznamnější skupinu ministerstva a tzv. „jiné ústřední orgány státní správy“, tedy úřady centrálního významu ve státní správě, které jsou v důsledku aplikace tzv. prvního kompetenčního zákona²⁹ č. 2/1969 Sb. zřizovány a rušeny pouze na základě novelizací tohoto zákona. Podle

26 § 3, odst. 1k zákona č. 499/2004 ve znění z roku 2009.

27 § 49, odst. 1a zákona č. 499/2004 Sb. ve znění z roku 2009.

28 Zákon č. 341/2005 Sb. o veřejných výzkumných institucích; k tomu § 49, odst. 1a zákona č. 499/2004 Sb. ve znění z roku 2009. V § 49, odst. 1a novely téhož zákona z roku 2012 byla tato záležitost napravena.

29 Zákon č. 2/1969 Sb. o zřízení ministerstev a jiných ústředních úřadů státní správy České socialistické republiky.

současného právního názoru lze tuto skupinu původců ztotožnit s pojmem „ministerstva a jiné ústřední správní úřady“, který poprvé zmiňuje článek 79 Ústavy ČR z roku 1993.³⁰ Hlavními znaky těchto původců jsou: účast ministra nebo předsedy úřadu na schůzích vlády, zákonodárná iniciativa, možnost vydávat v mezích zákonů vlastní právní předpisy, jejich kompetence určují zákony.

Druhou skupinou těchto původců jsou z právního hlediska předchozí skupině institucí „podřízené správní úřady“, v případě původců Národního archivu opět s celostátní působností. Jejich působnost je odvozena opět z článku 79 Ústavy ČR z roku 1993 a jejich kompetence stanovují buď zvláštní, nebo obecné zákony. Nemají zákonodárnou iniciativu a jejich působnost je omezena územně nebo věcně.

Třetí skupinu představují „právníky osoby zřízené zákonem“.³¹ U těchto původců lze rozlišit tři funkčně výrazně odlišné druhy:

a) „Nezávislé správní úřady“.³² Jedná se o právně nevyhraněný typ instituce, vyznačující se převážně kontrolní funkcí (např. Úřad veřejného ochránce, Úřad na ochranu osobních údajů), nebo vykonávající dohled nad institucemi veřejnoprávní služby (např. Rada pro rozhlasové a televizní vysílání). Mimořádné postavení mezi nimi zaujímá Česká národní banka a především Nejvyšší kontrolní úřad, jejichž teoretická nezávislost na moci výkonné má být absolutní;

b) Různé instituce s převážně finančními nebo majetkoprávními funkcemi, které však nenesou znaky skutečných bankovních ústavů. Většina z nich byla zřízena za účelem výkonu speciálních činností, vykonávaných státem např. v souvislosti s privatizací nebo restitucemi státního majetku (např. již zaniklá Konsolidační banka Praha a její nástupce Česká konsolidační agentura nebo Fond národního majetku);

c) V právní literatuře někdy jako „účelová sdružení majetku“ označované různé fondy, spravující přesně účelově vymezené finanční prostředky a určující jejich využití (např. Pozemkový fond, Státní fond životního prostředí, Státní fond dopravní infrastruktury apod.).

30 Mišur, Peter – Svoboda, Zdeněk: *Instituce státní moci v ČR*. Praha 2007, s. 62–63, upozorňují, že tato skupina původců není přesně pojmově vymezena a především výčet „jiných ústředních správních úřadů“ není podle některých názorů vždy kompletní, tak např. se v novele citovaného zákona č. 2/1969 Sb. neuvádí Úřad pro ochranu osobních údajů, i když splňuje všechny znaky této skupiny.

31 §3, odst. 1g zákona 499/2004 Sb. i §3, odst. 1a novely tohoto zákona z roku 2009 je zařazovaly mezi veřejnoprávní původce.

32 Mišur, P. – Svoboda, Z.: *Instituce státní moci*, s. 121–128.

V letech 2005–2006 proběhla mezi archiváři diskuse, je-li z hlediska aplikace archivního zákona u právnických osob podstatné, zda byly zřízeny zvláštním zákonem nebo na základě zákona obecného. Debata vyústila v názor, že toto kritérium nerozhoduje o tom, zda původce náleží do skupiny veřejnoprávních nebo soukromoprávních původců.

Následující samostatnou skupinou z hlediska právního jsou státní příspěvkové organizace zřízené organizačními složkami státu s celostátní působností. U nich není v otázce příslušnosti k Národnímu archivu nebo ke státním oblastním archivům rozhodující, zda je jejich působnost celostátní nebo územně omezená, ale určujícím v tomto ohledu je postavení zřizovatele.³³

Pátou skupinou jsou bezpečnostní a pořádkové sbory. Náleží do oblasti výkonné moci státu, avšak opět nenáleží do skupiny „jiných správních úřadů“ ve výše uvedeném pojetí, nýbrž jsou zřízeny na základě zvláštních zákonů.³⁴ Do působnosti Národního archivu z těchto náleží pouze ty, které si nezřídily vlastní archivy (např. u Policie ČR tomu tak bylo pouze v přechodném období 2009–2011, do roku 2010 Národní bezpečnostní úřad, dále Generální ředitelství cel Ministerstva financí ČR, Vězeňská služba). Ředitelství Hasičského záchranného sboru je součástí Ministerstva vnitra ČR. Další významní původci tohoto typu náleží do působnosti specializovaných archivů Ministerstva zahraničních věcí a Ministerstva obrany.

Šestou skupinu tvoří justiční orgány vymezené článkem 81 Ústavy ČR z roku 1993 a nověji zákonem č. 6/2002 Sb. o moci soudní jakožto nezávislé na moci výkonné. Ve smyslu zák. č. 219/2000 Sb. náleží též mezi organizační složky státu. Týká se v případě Národního archivu všech druhů soudů a státních zastupitelství, a na to úrovni dvou nejvyšších instancí.

Z hlediska správního práva lze za samostatný typ veřejnoprávních původců považovat i různé druhy stálých nebo dočasně zřizovaných poradních orgánů vlády a jiných ústředních orgánů státní správy (např. Legislativní rada vlády, Rada vlády pro lidská práva, Zmocněnec vlády pro lidská práva apod).³⁵ Při vymezování kompetencí státních archivů

33 Zák. č. 219/2000 Sb. o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích. Pouze nepřímo upřesnil působnost Národního archivu vůči těmto příspěvkovým organizacím až § 46, odst. 1a novely zákona č. 499/2004 Sb. z roku 2009, týkající se působnosti státních oblastních archivů.

34 Mišur, P. – Svoboda, Z.: *Instituce státní moci*, s. 129–144.

35 Např. Mišur, P. – Svoboda, Z.: *Instituce státní moci*, s. 145–160.

se o nich nikdy neuvažuje jako o samostatných původcích. Je to jeden z markantních případů, kdy nelze bezvýhradně preferovat právní subjektivitu jako kritérium samostatnosti původce. Domnívám se, že právě v takových případech by se mělo více přihlížet k vymezení budoucích archivních fondů.

Výše uvedené první dvě skupiny, tedy „ministerstva a jiné správní úřady“ a jim podřízené správní úřady jsou zahrnuty od roku 2000 do právního pojmu „organizační složky státu (OSS)“ na základě již uvedeného zákona č. 219/2000 Sb. Podle něj se všechny někdejší státní rozpočtové organizace zřízené zvláštním předpisem a zřízené a popř. řízené ústředními orgány staly od doby platnosti tohoto zákona organizačními složkami. S tímto pojmem operuje veškerá archivní legislativa od roku 2004.³⁶

Novou právní kategorií některých veřejnoprávních původců se staly počínaje rokem 2005 veřejné výzkumné instituce (v. v. i.), které eviduje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Z původců Národního archivu se tak postupně stalo zatím pouze u několika z nich, jejichž zřizovateli byla ministerstva a kteří prováděli určitou vědecko-výzkumnou činnost. Takto se formálně proměnil Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví (dále jen VÚKOZ) nebo Výzkumný ústav vodohospodářský TGM.

Podobně pouze formální změnu zavádí zákon č. 300/2008 Sb. Podle něj nabývá významná část veřejnoprávních původců v péči Národního archivu, tedy všechny „státní orgány (bez rozdílu, zda ústřední či jiné), Pozemkový fond ČR a jiné státní fondy a zdravotní pojišťovny...“ charakteru „orgánů veřejné moci“.³⁷ Kromě toho, že zákon určuje povinnosti těchto původců v souvislosti s datovými schránkami, nemá ale tato právní kategorie žádný vliv na příslušnost původců k Národnímu archivu nebo ke státním archivům.

Pro účely retrospektivního vyhodnocení předarchivní péče u veřejnoprávních původců Národního archivu se jeví výše uvedená právní typologie jako příliš složitá a nepřehledná. Pro vyhodnocení kvantitativních a kvantitativních ukazatelů výběru archiválií a jejich akvizic vystačíme s kombinací dvou jednodušších typologií původců – podle jejich organizační struktury a podle jejich správních funkcí.

36 § 51 zákona č. 219/2000.

37 § 1, odst. 1 zákona č. 300/2008 Sb. o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů.

Typologie původců dle organizační struktury

Podle organizační struktury lze u veřejnoprávních původců Národního archivu rozlišit dva typy:

1. *soliterní původci*, kteří sestávají pouze z ústředí a nevytvářejí regionální ani detašovaná pracoviště;
2. původci, kteří kromě *ústředí* vytvářejí *detašovaná nebo regionální pracoviště a pobočky*. S ohledem na praktické zkušenosti zahrnujeme k tomuto typu i ty, kteří si zřídili pouze jedno takové pracoviště, nehledě na to, zda má významnou funkci v rámci instituce (např. Ústřední kontrolní a zkušební ústav zemědělský – pracoviště Praha) nebo zda u takové pobočky žádné vlastní dokumenty nevznikají. V některých případech se ale v nich mohou nalézat větší či menší soubory dokumentů často se skartačním řízením vyhybající – v mimopražských depotech Českého hydrometeorologického ústavu, České geologické služby – Geofondu nebo Českého úřadu zeměměřičického a katastrálního jsou uloženy významné historické prameny. Z hlediska tvorby budoucích archivních fondů a s ohledem na převedení některých z regionálních a detašovaných pracovišť do péče státních oblastních archivů se ukazuje jako užitečné rozlišit u tohoto typu na dvě podskupiny:
 - Ministerstva nebo jiné ústřední úřady, které si k řešení konkrétních odborných agend zřizovaly často jen na přechodnou dobu detašovaná právně vždy nesamostatná pracoviště, jejichž regionální působnost se nemusí krýt s aktuálním územním členěním veřejné správy. Jsou to Náleží sem agentury a pozemkové úřady Ministerstva zemědělství, regionální agentury Ministerstva pro místní rozvoj, územní pracoviště Ministerstva životního prostředí nebo krajské reprezentace Českého statistického úřadu. Tato pracoviště jsou obvykle jsou podřízena jednomu odboru nebo sekci ministerstva a vždy s ním mají společnou spisovou službu. Jejich vznik souvisel především s absencí určitých resortních funkcí v regionech po zrušení KNV v roce 1990. Jistou pomíjivost existence části z těchto regionálních pracovišť dokládá jejich postupná redukce po přenesení části agend na krajské úřady po roce 2000. Tak např. Ministerstvu pro místní rozvoj zbývá v současné době již jen jedna regionální agentura. Do této podskupiny náleží také naopak většinou dlouhodobou tradicí se vyznačující detašovaná pracoviště u institucí,

jejichž zřizovateli jsou výše uvedené ústřední úřady. Také tito původci nemívají vyhraněnou působnost ve smyslu regionálním nýbrž spíše podle odbornosti, takže nebývají závislé na územním členění státu (typicky pobočky Českého hydrometeorologického ústavu nebo Ústředního kontrolního a zkušebního ústavu zemědělského). Organizační provázanost s ústředím a nesamostatnost po právní stránce i z hlediska spisové služby nevytvářejí u těchto původců vždy optimální předpoklady, aby z činnosti těchto poboček vznikaly u příslušných státních oblastních archivů samostatné plnohodnotné archivní fondy.

- Druhou podskupinou z těchto původců jsou ti, jejichž podřízené složky mají často právní subjektivitu nebo se tomu blíží kvůli výkonu svých většinou kontrolních funkcí a jejich regionální působnost vždy kopíruje územní členění státu. Taková regionální pracoviště bezesporu splňují archivní kritéria pro samostatné původce archivních fondů. Náleží sem např. okresní a oblastní inspektoráty téměř všech resortních inspekci (např. České školní inspekce, České obchodní inspekce apod.) nebo územní Národního památkového úřadu nebo Státní veterinární správy). Jen z důvodu podobnosti se strukturou původců v této podskupině z hlediska výkonu předarchivní péče řadíme sem s vědomím velkého zjednodušení také státní zastupitelství a soudy jako dva hierarchicky strukturované původce. Nejvyšší soud a Nejvyšší státní zastupitelství a Vrchní soud v Praze a Vrchní státní zastupitelství v Praze pojmáme pro účely našeho rozboru jako ústředí a právně samostatné okresní a krajské soudy a státní zastupitelství jako jejich regionální pracoviště. V těchto případech je vznik samostatných fondů pro jednotlivé regionální pobočky u příslušných státních oblastních archivů samozřejmostí.

Typologie původců z hlediska funkce ve státní správě

Z hlediska charakteru odborné funkce a významu ve státní správě lze rozlišit opět velmi zjednodušeně tři typy veřejnoprávních původců, kteří byli v posledních dvaceti letech v péči Národního archivu:

Do první skupiny, kterou v dalším textu označujeme „**ministerstva a ústřední správní úřady**“, (dále zkráceně jen „**Min**“) zahrnujeme

všechny v letech 1993–2011 zákonem č. 2/69 Sb. zřizované a rušené instituce, tedy nejvýznamnější skupinu z hlediska výše uvedené typologie právní. Navíc sem však zařazujeme i další, ve stejném období existující ústřední úřady, které po právní stránce nebyly zřízeny a kompetenčně vymezeny na základě výše uvedeného zákona, ale fakticky nesou funkční a společenské znaky „ostatních ústředních orgánů“ ve smyslu této legislativy. Jejich předsedové nejsou stálými členy vlády, nemají zákonodárnou iniciativu, jsou zřizovány zákonem nebo na základě zákona. Jsou podřízeny ministerstvu nebo ještě častěji jsou nezávislými právníckými osobami. Jejich rozhodující vlastností ale je, že svou činností koncepčně i operativně zásadně ovlivňují obor státní správy, v němž působí, a vykonávají významné kontrolní (Nejvyšší kontrolní úřad, Úřad pro ochranu hospodářské soutěže, Úřad pro ochranu osobních údajů, Státní úřad inspekce práce nebo Český báňský úřad), regulační (Grantová agentura ČR, Technologická agentura ČR nebo Energetický regulační úřad) nebo informačně evidenční funkce (např. Úřad průmyslového vlastnictví, Český úřad zeměměřický a katastrální, ze zaniklých Národní informační středisko, Úřad pro veřejné informační systémy apod.). Mnohdy jsou tito původci zřizováni na omezenou dobu k výkonu společensky významných aktuálních úkolů celostátního významu, jako byla agenda restituční, privatizační, zvláštním případem byla organizace kupónové privatizace. K jejich zabezpečení zřídilo Ministerstvo financí např. Fond národního majetku, Centrum kupónové privatizace, Českou konsolidační banku – později agenturu nebo Středisko cenných papírů. Napříště bude účelné do této typologické skupiny zahrnout i další původce jako např. Českou správu sociálního zabezpečení, Všeobecnou zdravotní pojišťovnu nebo různé finanční fondy nebankovního charakteru, např. Pozemkový fond, Státní fond životního prostředí.

Druhým typem podle funkčního charakteru jsou instituce **justiční**, které jsou totožné s výše uvedenou skupinou z hlediska správního práva a v následujícím textu ji zkráceně označujeme jako „**Just**“.

Všechny zbývající instituce, které byly nebo měly být podchyceny jako veřejnoprávní původci Národního archivu v letech 1993–2011. Utváří z hlediska funkčního třetí početně největší skupinu „**Ostatních**“ původců. Sem náleží většina podřízených správních úřadů, státních příspěvkových organizací a veřejných výzkumných institucí.

Počty veřejnoprávních původců v péči Národního archivu – retrospektivní přehled

Evidence veřejnoprávních původců v péči někdejšího Státního ústředního archivu a posléze Národního archivu se vyvíjela od 2. poloviny 60. let postupně. Od počátku 70. let vedlo již samostatné oddělení fondů období socialismu postupně se zdokonalující evidenci původců svěřených do jeho péče, a to podle rezortů a podle archivářů, jímž byli konkrétní původci pracovní příděleni. Jednalo se až do r. 2005 o výlučně interní pomůcku určenou pouze pro samotný Státní ústřední archiv, která byla dostupná jednotlivým státním oblastním archivům pouze prostřednictvím Archivní správy MV.

Z tohoto období se dochovaly dva kompletní soupisy, a to z let 1974 a 1988 a jejich dílčí revize se prováděla při průzkumech spisové služby 1975–1978.³⁸

Z metodického hlediska je významné, že již od počátku byly tyto soupisy členěny též podle tzv. „kategorie předarchivní péče“ v tom smyslu, že první kategorie předpokládala nejintenzivnější činnost archivu u původce včetně průběžných prací archivářů přímo ve spisovnách (většina především průřezových ministerstev a justičních orgánů), druhá kategorie pak s omezením na skartační řízení a přejímky. Pojetí třetí kategorie nebylo jednoznačné, buď byla chápána jako soubor původců zcela bez péče ze strany archivu (tedy těch, kde nevznikají žádné archiválie), jindy (např. v roce 1974 a 1978) se do třetí kategorie zahrnovalo asi 50 mimopražských institucí, které byly fakticky předány do péče příslušných státních oblastních archivů nebo dokonce Štátného ústředního archívu v Bratislavě. Jak jsme již uvedli, nebyly přitom až do přelomu roku 1996/1997 činěny pokusy o přesné rozlišení soupisů veřejnoprávních a soukromoprávních původců. Zatímco do počátku 90. let vykonával Státní ústřední archiv předarchivní péči u řady původců z dnešního hlediska soukromoprávních (např. u ÚV Národní fronty, Socialistického svazu mládeže nebo Svazarmu a jiné společenské organizace), vznikla po roce 1993 široká skupina nestátních institucí, a to privatizací nebo

38 Kalina, Tomáš – Šulc, Jaroslav: Evidence veřejnoprávních původců v předarchivní péči Národního archivu, *Paginae historiae* 14, 2006, s. 624–633. K evidenci původců v minulosti srv. Hlušíčková, Růžena: Nejmladší oddělení Státního ústředního archivu v Praze. PH 20, 2012, č. 2, s. 374–384; Žabka, Josef: Předarchivní péče v Národním archivu. Pár vzpomínek. PH 20, 2012, č. 2, s. 385–408.

transformací z někdejších státních institucí, jako byly výzkumné a projektové ústavy, různé státní podniky a akciové společnosti. K důslednému rozlišování obou hlavních skupin původců došlo až v důsledku zák. č. 499/2004 Sb. Interní soupis veřejnoprávních původců z listopadu téhož roku ještě neuváděl informace o přenesení péče u některých původců na SOA a kromě základního členění podle odvětví obsahoval ještě skupinu „ústředních úřadů“ a 93 jim podřízených institucí včetně nerozlišených šesti původců justičních. Zcela nově byla koncipována struktura a účel soupisu z konce roku 2005: vycházel již z výše zmíněného pojetí veřejnoprávních původců podle novely archivního zákona a byl uveřejněn poprvé na internetu pro širokou veřejnost. Významným prvkem tohoto seznamu bylo vyznačení těch původců, u nichž Národní archiv navrhoval předání celých původců nebo pouze jejich detašovaných pracovišť do péče příslušných SOA. Typologicky se zde rozlišovala skupina 25 původců „ústředních“ (ministerstva, úřad vlády a instituce uváděné přesně podle aktuální verze zákona č. 2/69 Sb.). Další skupinou jsou podřízené instituce podle jednotlivých rezortů a navíc jsme vyčlenili jako samostatný obor zeměměřictví a justici. Nedopatřením se v letech 2004–2007 uváděly v seznamech jako původci v péči Národního archivu také Vrchní státní zastupitelství v Olomouci a Vrchní soud v Brně, které však ze zákona náleží do kompetence příslušných SOA. V seznamu z roku 2007 jsme do nové skupiny „ostatních původců“ zahrnuli původce obtížně zařaditelné podle rezortů – např. fondy, profesní a hospodářské komory nebo Burza cenných papírů.³⁹ Seznam z roku 2007 navíc uváděl právní statut původce (např. OSS, v.v.i., právnická osoba zřízená zákonem apod.) a rozlišovala se také detašovaná a regionální pracoviště podle toho, zda náležela ze zákona Národnímu archivu, státním oblastním archivům nebo zda byla péče o ně na oblastní archivy pouze přenesena.

Následující pokus o rekonstrukci počtů veřejnoprávních původců, kteří byli od 70. let 20. století do roku 2011 v péči Národního archivu, vychází z dochovaných soupisů původců, z údajů ve výročních zprávách a z dalších interních informací (**viz tabulka 1**).

Zjištěné údaje jsou ale jen velmi orientační: až do r. 1996 nebyli veřejnoprávní původci od soukromoprávních rozlišování a teprve od r. 2005 lze hovořit o jejich přesných počtech. Ke zkrácení docházelo i poročně – především uvedeným zákonem č. 2/69 Sb. vymezená skupina

39 Skupina „Ostatní původci“ byla pro nejednoznačnost v seznamu v následujícím roce zrušena.

„ministerstev a ostatních ústředních orgánů“ byla ve Státním ústředním archivu až do roku 1996 automaticky zahrnována do tzv. I. kategorie původců spolu s ústředními orgány řada významných celostátních společenských organizací, jako ÚV Národní fronty, ÚV Svazarmu nebo i s nejvýznamnějšími kulturními institucemi, např. Národním divadlem. Ve 2. polovině 60. let se uvádí celkem 179 původců, ovšem bez asi 50 podniků zahraničního obchodu. Počátkem 70. let registroval SÚA již 437 původců (z toho v I. kategorii 51 včetně všech ministerstev, ústředních úřadů a Úřadu předsednictva vlády, ve II. kategorii 334 původců a pouze 12 původců ve III. kategorii zcela bez archivní péče. V roce 1974 udává soupis celkem 528 původců (z toho v I. kategorii 79 federálních a českých institucí, ve skutečnosti je mezi nimi ve smyslu uvedené legislativy pouze 41 ministerstev a ústředních orgánů a dále 4 justiční instituce). Asi v tomto poměru lze korigovat údaj o 62–64 původcích I. kategorie z let 1975–1978, přičemž pro rok 1978 se uvádí celkový počet všech původců 397. Přesnější korekci z hlediska vymezení samotných veřejnoprávních původců v současném pojetí můžeme však provést až na základě soupisu z roku 1988: z celkového počtu 437 původců se zde uvádí v I. kategorii 52, z nich za skutečné české a federální ústřední úřady ve smyslu legislativním je pouze 43 a 4 justiční instituce. Zpráva z roku 1989 odhaduje počet ústředních úřadů na 49, v roce 1990 klesl jejich počet na 43. Velkou redukcí počtu federálních ministerstev odráží počet všech ústředních úřadů k dubnu 1991 – 26 původců a 4 instituce justiční.

Od 90. let nejsou celkové počty veřejnoprávních původců v péči NA k dispozici, přesně se vykazovaly pouze počty ministerstev a ústředních úřadů v souladu s aktuálním zněním zákona č. 2/69 Sb.

Pro léta 1993 a 1997 se uvádějí pouze odhady celkového počtu veřejnoprávních původců, a to „100“ a potom „více než 150 původců“, ovšem s upozorněním, že tyto počty nezahrnují všechny v té době privatizované a transformované příspěvkové organizace a také bez většiny původců z rezortu kultury. Soupis z roku 2004 udává stále velmi nízký celkový počet původců, přitom však do nich započítával některé ještě v té době nedůsledně odlišované soukromoprávní instituce, především z hospodářské oblasti. Ze seznamů z let 2005–2010 vyplývají již přesnější a úplnější počty, i když i v tomto období byly ovlivněny zmiňovanými nedostatky v evidenci původců a hlavně změnami v interpretaci jejich právního charakteru.

Po zdvojnásobení celkového počtu původců v soupisu z roku 2005 se jejich počet podstatně ještě zvýšil v roce 2006 – nikoliv však objektivním

nárůstem nových původců, ale kvůli dodatečnému zaevidování více než padesáti zdravotnických zařízení, která byla v předchozích letech převedena na Ministerstvo zdravotnictví jako nového zřizovatele. Další citelný nárůst způsobila pouze dočasná evidence čtrnácti profesních komor v roce 2008. Počet „ministerstev a ostatních ústředních orgánů“, který určovalo aktuální znění zákona č. 2/69 Sb., se razantně snížil v letech 1990–1997 v souvislosti s redukcí a posléze s rušením především federálních úřadů na 20, tedy méně než na polovinu. Vzápětí však s výjimkou roku 2007 vystoupal opět počet těchto úřadů na předchozích 26. Zcela stabilní je celkový počet justičních institucí v péči Národního archivu, pouze v roce 2006 zvýšený po zřízení Ústavního soudu na celkem 6 původců. Vzhledem k vysoké stabilitě počtu ústředních institucí státní správy lze pro léta 1993–2011 považovat za průměrný počet 320 těchto původců.

Přenesení předarchivní péče na státní oblastní archivy

Významnou součástí péče o veřejnoprávní původce je odborně náročné a bez nadsázky celé soudobé české archivnictví ovlivňující přerozdělení péče o některé původce z působnosti Národního archivu na příslušné státní oblastní archivy. Je pozoruhodné, že tato záležitost se před rokem 1993 legislativně ani metodicky neřešila, i když někdejší archivní zákon č. 97/1974 Sb. v podstatě s touto možností počítal. Jak dokládají soupisy původců z let 1974–1988, přenechával Státní ústřední archiv výkon skartačního řízení a péče o vybrané archiválie regionálně příslušným státním archivům pouze z ryze technických a organizačních důvodů, tedy zjednodušeně u „mimopražských původců“. V některých případech se dokonce jednalo o federální instituce, náležející do péče slovenského Štátného ústředného archívu kvůli umístění jejich sídla na území Slovenska. K prvním jednáním o delimitaci péče přistoupil Národní archiv v roce 1999, avšak důkladnou přípravou podložené seznamy původců byly projednávány až při pravidelných setkáních pracovníků předarchivní péče v Národním archivu, státních oblastních archívu a odboru archivní správy a spisové služby MV od roku 2004. Možnost přenesení předarchivní péče na státní oblastní archivy zprvu archivní správa MV odmítala (např. na poradě ředitelů státních archívu v Třeboni v říjnu 2005), postupně však našlo kompromisní řešení s tím, že po uzavření dohody Národního archivu se státními archívy o přenesení výkonu předarchivní péče se ponechá případné správní řízení a výkon státních kontrol

u původců v kompetenci Národního archivu. V následujících letech byla takto rozhodnutím Archivní správy MV přenesena působnost Národního archivu na příslušné státní oblastní archivy jednotnou formou v souladu s verzí archivního zákona z roku 2009⁴⁰ u původců bez územních pracovišť. Formální předání regionálních a detašovaných pracovišť do péče SOA u těch původců, jejichž ústředí zůstává v působnosti Národního archivu, se předpokládá během roku 2013.

Přerozdělení regionálních nebo územně nevyhraněných detašovaných pracovišť u původců se složitou hierarchicky členěnou organizační strukturou náleží dle mého mínění k nejdůležitějším úkolům soudobé předarchivní péče, a to nejen v České republice. Je třeba při tom hledat pragmaticky optimální rovnováhu mezi možnostmi archivu, regionálními zájmy badatelů a také je nutné přihlížet k byrokratickým a právním vlastnostem původců a jejich zájmům. Významným faktorem by při tomto rozhodování měla být i skutečnost, že v případech centralizace předarchivní péče u takových původců by vznikaly složité archivní fondy.⁴¹ Právě při řešení této problematiky by měl archivář prokázat schopnost kompromisu mezi aplikací provenienčního principu v širokém slova smyslu a na druhé straně praktickými nároky oboru. Předarchivní péče o tento druh původců nebývá stále doceňována – nevyužívají se zatím dostatečně metody vzorků nebo ukázek nejen při výběru určitých druhů archiválií jednoho původce, ale jejich souborů, které vznikají z činnosti pouze vybraných regionálních pracovišť a poboček. Předpokládá to pochopitelně analýzu všech dokumentů z celé organizační struktury původce. Dílčí informace, které u těchto regionálních a vedlejších útvarů vznikají, často dostatečně shrnují dokumenty soustředěvané v ústředí původce.

Podívejme se nyní, jak byli ke konci roku 2011 veřejnoprávní původci v působnosti Národního archivu zastoupeni z pohledu obou výše uvedených typologií a do jaké míry se u těchto typů předávala předarchivní péče na státní oblastní archivy. Vycházíme z posledního seznamu původců z konce roku 2010, který eviduje 321 těchto původců. V průběhu roku 2011 se však změnila právní interpretace některých původců, takže ze soupisu bylo vyňato pět původců: Agrární komora, Hospodářská komora

40 § 44, písm. q zákona č. 499/2004 ve znění z roku 2009.

41 Hoffmann, František: Složitý archivní fond. Archivní časopis 24, 1974, s. 6–25, 71–91; Schwippel, Jindřich – Šmidák, Miroslav: Řešení otázek multiplicity v Ústředním archivu ČSAV. Archivní časopis 28, 1978, s. 5–12.

a Rozhodčí soud, Česká kancelář pojistitelů a Burza cenných papírů. Naopak z nejvýznamnějších v tomto roce přibyli dva veřejnoprávní původci, a to Generální finanční ředitelství a Úřad práce a dodatečně je třeba připočítat další čtyři správy národních parků, které jsme doposud vůbec neevidovali jako samostatné původce. Pro následující analýzy vycházíme tedy z celkového počtu 317 veřejnoprávních původců, kteří podle zákona náleželi v roce 2011 do působnosti Národního archivu.

Tabulka 2 a graf 1 znázorňují početní rozložení typů veřejnoprávních původců v péči Národního archivu z hlediska jejich organizační struktury.

K typu soliternímu, tedy bez poboček a detašovaných pracovišť patří 247 původců, tedy 78% z jejich celkového počtu (317). Nápadně vysoký podíl 136 původců (55% původců tohoto typu), předaných Národním archivem do péče státních oblastních archivů souvisí ve většině případů s formální změnou zřizovatele: do působnosti Národního archivu se tito původci dostali v souvislosti se zrušením KNV v roce 1990,⁴² kdy se jejich zřizovateli stalo Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo práce a sociálních věcí nebo Ministerstvo kultury. Tento proces završilo v roce 2003 převedení zřizovatelských práv dalších zdravotnických zařízení na Ministerstvo zdravotnictví. Jednalo se hlavně o léčebny dlouhodobě nemocných, dětské psychiatrické léčebny, rehabilitační ústavy. Dále sem náleží fakultní nemocnice a několik kdysi krajských specializovaných zdravotnických zařízení (např. Centrum kardiovaskulární a transplantační chirurgie nebo Masarykův onkologický ústav v Brně) – u těch byla ale péče převedena na příslušné Státní oblastní archivy pouze u mimopražských původců. V rezortu kultury se tato změna dotkla téměř deseti krajských muzeí a galerií. Ministerstvo zdravotnictví se později stalo zřizovatelem i všech zdravotních ústavů jakožto nástupců krajských hygienických stanic po zrušení okresních úřadů v roce 2002.⁴³ Do přímé působnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy byla také převedena řada dětských diagnostických ústavů, dětských výchovných ústavů, výchovných ústavů pro mládež a speciálních škol. Většina těchto původců vykonává pouze stereotypní a fakticky regionálně vymezenou odbornou činnost a nevznikají u nich téměř žádné vlastní archiválie odborné povahy. Jejich

42 Zákon č. 425/1990 Sb. o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a některých dalších opatřeních s tím souvisejících, příloha č. 4b.

43 Ve smyslu zákona č. 320/2002 Sb. o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením okresních úřadů.

archivní fondy, pokud jsou uloženy u oblastních nebo okresních archivů, obsahují převážně jen dokumenty administrativní a účetní povahy a vybraná sociální a zdravotní dokumentace se stává součástí těchto fondů jen zcela výjimečně. Souhrnné zprávy o činnosti těchto institucí by mohly být zastoupeny v archivních fondech nadřazených úřadů. Podobně jako u původců s regionálními a detašovanými pracovišti se také u těchto původců nabízí metodicky zásadní otázka, zda by nebylo vhodné pokusit se vybrat určité reprezentativní skupiny těchto původců metodou vzorku Z činnosti takto vybraných původců vzniklé fondy by mohly představovat reprezentativní vzorky celostátního charakteru pro jednotlivé druhy institucí, zvolené podle jejich odborné činnosti, geografického rozmístění nebo jiných kritérií.

Tato úvaha se však netýká 20 dalších původců, jejichž odborná činnost je často unikátní i v celostátním měřítku a podílejí se významně na vědeckém profilu svého oboru. Pro převedení těchto původců do péče SOA hovoří pouze jejich dlouholetá archivní příslušnost a jen u některých z nich silný regionální akcent. Náleží mezi ně všechny mimopražské fakultní nemocnice a několik dalších specializovaných zdravotních zařízení, po jednom výzkumném ústavu, jejichž zřizovateli jsou ministerstva pro místní rozvoj a zemědělství, a také deset mimopražských kulturních institucí (vedle Moravské galerie Brno nebo Moravského zemského muzea v Brně mají nepochybný celostátní význam Muzeum romské kultury v Brně, Památník Terežín nebo Muzeum loutkářských kultur v Chrudimi), jejichž zřizovatelem je Ministerstvo kultury.

Celkem 70 původců, kteří kromě ústředí vytvářejí detašovaná pracoviště a regionální pobočky, početně představují necelou čtvrtinu (22%) ze všech 317 veřejnoprávních původců v péči Národního archivu.

U dalších 7 původců tohoto typu náleží pouze jejich pobočky a detašovaná pracoviště na základě zákona do péče Státních oblastních archivů (patří sem hlavně regionální pracoviště Generálního ředitelství cel, Generálního finančního ředitelství nebo Úřadu práce a také krajská a okresní státní zastupitelství a soudy v působnosti Vrchního státního zastupitelství a Vrchního soudu v Praze), zatímco jejich ústředí zůstávají v péči Národního archivu.

U 20 původců tohoto typu, které i s pobočkami náležejí ze zákona do působnosti Národního archivu, si tento ponechával v péči pouze jejich ústředí a pobočky předal Státním oblastním archivům. Tyto pobočky nemají právní subjektivitu, jen výjimečně kopírují územní členění státu

(např. krajská pracoviště Českého statistického úřadu, Státní energetické inspekce nebo Státního fondu životního prostředí nebo územní pracoviště Ministerstva životního prostředí) a často si vytvářejí vlastní územní struktury, obvykle s rozsáhlejšími oblastmi než jsou současné kraje (např. územní pracoviště Národního památkového ústavu, Agentury životního prostředí, část územních pracovišť Správy železniční dopravní cesty nebo Ředitelství silnic a dálnic, Státního zemědělského intervenčního fondu nebo pobočky Českého hydrometeorologického ústavu. Typicky sem náleží i inspektoráty České obchodní inspekce, České inspekce životního prostředí, Státního úřadu inspekce práce a Státní zemědělské a potravinářské inspekce a teprve od r. 2010 do péče SOA předané agentury Ministerstva zemědělství.) Výjimkou je pouze Všeobecná zdravotní pojišťovna, u které Národní archiv předal do péče státních oblastních archivů ústředí i s regionálními pracovišti.

Tabulka 3 a graf 2 znázorňují rozložení typů veřejnoprávních původců Národního archivu ke konci roku 2011 z hlediska jejich správních funkcí. Navíc graf 2 naznačuje průnik této typologie s typy těchto původců podle organizační struktury. Všech 317 původců je nerovnoměrně rozděleno mezi nejvýznamnější typ „Min“ s 38 ministerstvy a dalšími ústředními správními úřady (tj. 12%), na 4 instituce justiční (typ „Just“ – 2%) a zdaleka nejpočetnější je 273 „Ostatních původců“, kteří zaujímají 86% ze všech původců. Z typu „Ostatních původců“ byla předána více než polovina do předarchivní péče SOA (56% z tohoto typu).

Zástupci všech těchto tří typů se podílí počtem 27 původců na skupině těch, u nichž ústředí zůstává v péči NA a pouze pobočky se dostaly do péče SOA – ať už ze zákona nebo po převedení na žádost Národního archivu: ze skupiny „Min“ sem náleží devět původců, tj. 39% tohoto typu (Český báňský úřad, Generální finanční ředitelství, Generální ředitelství cel, Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových, Úřad práce, Státní ústřední inspekce práce, Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo zemědělství, jehož agentury byly až v roce 2011 plně převedeny do působnosti SOA archiválie zemědělských agentur Ministerstva zemědělství si jeho správní archiv do té doby ponechával a oblastním archivům navrhoval k výběru pouze málo hodnotné dokumenty.). Kromě toho budou SOA vybírat archiválie z dokumentů krajských reprezentací Českého statistického úřadu vzniklých před rokem 2006, zatímco skartační řízení dokumentů u novějších regionálních pracovišť bude provádět Národní archiv. Důvodem této změny je ztráta regionálního charakteru těchto

pracovišť. U justičních původců (podílem 33%) spolupracuje Národní archiv se státními oblastními archivy u všech podřízených složek pražského Vrchního státního zastupitelství a Vrchního soudu na krajské a okresní úrovni.

Ke konci roku 2011 se tedy Národní archiv dělil o výkon předarchivní péče se státními oblastními archivy celkem u 164 původců, tedy u 52% ze všech. Z nich se to týká již zmiňovaných 136 původců soliterního typu, kteří (s výjimkou 12 institucí) připadli ze zákona do péče Národnímu archivu pouze z formálního důvodu po změně jejich zřizovatele. Do uvedeného počtu předaných původců se započítává také 20 institucí, u nichž zůstává ústředí v péči Národního archivu a pouze regionální a detašovaná pracoviště byla předána do péče SOA a u 7 původců náležejí detašovaná pracoviště do kompetence těchto archivů ze zákona.

U několika původců s předanými pobočkami můžeme zvažovat, zda byla dlouhodobá součinnost Národního archivu s příslušnými státními oblastními archivy dostatečně úspěšná: Tak se jeví výsledky snažení archivů o koordinaci výběru archiválií u ústředí a detašovaných pracovišť a při tvorbě spisových a skartačních norem, např. u Probační a mediační služby, u Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových, u Státního úřadu inspekce práce, u Národního památkového ústavu,⁴⁴ u Ministerstva životního prostředí, dříve také u České inspekce životního prostředí nebo u Agentury ochrany přírody a krajiny nebo u Výzkumného ústavu vodohospodářského TGM. Péče u poboček bude mimo jiné i z těchto důvodů např. u Českého hydrometeorologického ústavu nebo u Ústředního kontrolního a zkušebního ústavu zemědělského v nejbližší době postupně přenesena na Národní archiv.

V žádném případě tedy Národní archiv nepřevádí do péče státního oblastního archivu žádné původce pouze z technických nebo organizačních důvodů, jako tomu bylo v minulosti a zajišťuje ji sám u všech nejvýznamnějších ústředních státních úřadů a všech řídicích institucí justice. Z hlediska archivní praxe se lze vyslovit kladně o oprávněnosti přenesení působnosti i u celé Všeobecné zdravotní pojišťovny, u níž se tak děje s ohledem na dlouhodobou tradici a na příbuznosti původce k ostatním pojišťovnám a jiným finančním ústavům, s nimiž má především Státní oblastní archiv Praha dlouholeté odborné zkušenosti.

44 Šimůnková, Karolína: Předarchivní péče u Národního památkového ústavu. PH 20, 2012, č. 2, s. 208–227

Evidence výběru archiválií a přejímek v Národním archivu – retrospektivní přehled

Zatímco počty původců v předarchivní péči nevykazovalo oddělení „socialismu“ Státního ústředního archivu každoročně, muselo uvádět souhrnné údaje o skartačním řízení a přejímkách podle předepsaného formuláře do výročních zpráv: počty skartačních protokolů, množství navržených dokumentů a vybraných archiválií v bm a navíc v rozlišení pro tzv. obyčejné písemnosti, utajované, účetní a multiplicitní.⁴⁵ Koncem 80. let vyvinul tehdejší úsek informatiky jednoduchou databázi v počítačovém programu ISIS, posléze v programu DBase, do něhož se ukládaly od roku 1990 údaje z každého skartačního protokolu – do databáze nazvané „Skartace“ a z přejímacích protokolů od roku 1993 do databáze „Přejímky“. Kromě souhrnného výkazu se pořizovaly pro interní potřebu archivářů i pro vedení archivu roční tiskové výstupy. Jejich struktura se postupně vyvíjela a s dokonalejší technikou (počátky na slušovickém osobním počítači ...) se spíše horlivostí obsluhovateli příliš komplikovala. V první části shrnoval výstup údaje o jednotlivých skartačních řízeních v příslušném roce z různých hledisek (podle typu původců, podle skartátorů, podle data vzniku navrhovaných dokumentů apod). V analytické části se tyto údaje uváděly v podrobnější podobě pro jednotlivé původce. V roce 2009 byly mezitím zmodernizované databáze nahrazeny informačním subsystémem pro předarchivní péči všech veřejnoprávních i soukromoprávních původců Národního archivu.⁴⁶ Do tohoto informačního zdroje byly převedeny všechny starší údaje z výše uvedených databází. Od roku 1998 se přírůstková kniha Národního archivu vede v elektronické podobě s údaji od roku 1978, od roku 2005 jsou údaje o vnějších změnách zapisovány do programu PEVA.

V současné době má Národní archiv k dispozici v uvedeném informačním systému pro předarchivní péči data o skartačních řízeních od

45 Hlušíčková, Růžena: Nejmladší oddělení Státního ústředního archivu v Praze, PH 20, 2012, č. 2, s. 374–384...; Brom, Bohumír: Předarchivní péče, spolupráce s původci, akvizice, s. 45–66. Dále výroční zprávy příslušných oddělení archivu. Ke kategorizaci původců ve Státním ústředním archivu byl vydán interní metodický pokyn Zařazení archiválií do kategorií. Praha 1973; k tomu Bubeníčková, Růžena – Kubátová, Ludmila: K otázkám duplicity a multiplicity archivního materiálu hospodářské povahy, Slovenská archivistika 5, 1970, s. 323–331.

46 Kalina, Tomáš: Zkušenosti s databázovými programy v oblasti předarchivní péče ve Státním ústředním archivu v Praze, Zpravodaj ČIS 44, 1996, s. 24–49; k tomu též: Informatika a výpočetní technika. In: Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto. Praha 2004, s. 99–217.

roku 1990 a o přejímkách od roku 1998 v digitální podobě, avšak v různé úplnosti a kvalitě. Až do r. 2005 nejsou u nich, jak již uvedeno, rozlišení původci veřejnoprávní od soukromoprávních.

Pro účely následujících analýz jsme do informačního systému proto chybějící údaje ze skartačních protokolů doplnili dodatečně pro léta 1993 a 1996–2000. Kromě toho jsme z těchto údajů pro náš rozbor použili pouze ty, které se týkají původců, jež lze i zpětně pojímat jako veřejnoprávní ve smyslu archivního zákona ve znění z roku 2004⁴⁷ a naopak jsme eliminovali ty původce, kteří jsou v současné době podle téže legislativy jako soukromoprávní (hlavně státní podniky, společnosti s ručením omezeným a akciové společnosti a různé formy společenských organizací a nadací). Oproti vymezení v uvedeném archivním zákoně jsme ale pro účely následující analýzy rozšířili okruh veřejnoprávních původců o více než 50 nástupnických organizací bývalých podniků zahraničního obchodu, které z funkčního hlediska lze považovat za specifickou součást tehdejší státní správy. U nich Národní archiv prováděl až do roku 2006 ve velké míře a velkých objemech výběr a přejímání archiválií z období před jejich transformací. Protože Národní archiv zajišťoval až do roku 2010/2011 předarchivní péči také u hospodářských komor, u jejich rozhodčího soudu a u některých profesních komor, a postupoval u nich jako u původců veřejnoprávních zahrnuli jsme údaje o skartační činnosti a přejímkách od těchto původců také do našeho retrospektivního rozboru.

Takto vznikl soubor více než 220 původců, kteří v období 1993–2011 prováděli u Národního archivu v režimu veřejnoprávních institucí skartační řízení nebo sem předávaly archiválie.

Ukazatele účinnosti předarchivní péče Národního archivu v letech 1993–2011

Nejprve si povšimněme ukazatele, který se v archivní literatuře zmiňuje jen okrajově a přitom nabízí jeden z nejdůležitějších objektivních pohledů na účinnost předarchivní péče vykonávané konkrétním archivem: je to podíl těch původců, u nichž veřejný archiv skutečně vykonává výběr archiválií a jejich přejímání během delšího časového období, na celkovém počtu všech původců, kteří ze zákona do péče tohoto archivu náležejí.

V našem případě stanovujeme tento index jako podíl počtu veřejnoprávních původců, u kterých Národní archiv nejméně jednou v letech

47 § 3 zákona č. 499/2004.

1993 a 1996–2011 prováděl výběr archiválií a v letech 1998–2011 od nich archiválie přejímal, na celkovém počtu veřejnoprávních původců, kteří ze zákona ve stejném období náleželi do působnosti Národního archivu a nebyli předáni do péče SOA. Pro roky 1993, 1997 a 2005–2011, kdy máme k dispozici přesné počty původců v péči Národního archivu (viz tabulka 1) a určujeme uvedený ukazatel podle těchto čísel. Počet původců, u kterých Národní archiv skutečně prováděl předarchivní péči v roce 2011, činil 180. Vzhledem ke značné stabilitě počtů institucí ústřední státní správy jsme použili toto číslo jako hodnotu 100% i pro ty roky, pro něž neznáme přesné počty původců. Obdobně jsme postupovali při výpočtu tohoto indexu pro původce archiválie předávající, kde máme k dispozici údaje až od roku 1998.

Jak tabulka 4 ukazuje, Národní archiv prováděl skartační nebo mimoskartační řízení v letech 1993–2011 v tomto smyslu průměrně u 54 původců ročně (mediánem je to pouze průměr 48 původců ročně), tedy u 30% všech původců (mediánem 27%). Podstatně vyšší podíl skutečně skartujících původců můžeme prokázat u nejvýznamnější typologické skupiny „Min“ (ministerstva a ostatní ústřední úřady), a to průměrně u 49% (medián 44% z tohoto typu). Podíl předávajících původců od roku 1998 byl pochopitelně nižší: předávalo průměrně jen 36 původců za rok (mediánem 30) ze všech původců, což činí pouze 20% a (medián 17%). Také u přejímek je přitom průměrný podíl předávajících původců typu „Min“ dokonce více než dvojnásobný (44%, medián 38% ze všech původců tohoto typu).

Rozdíl 10% mezi průměrem skartujících původců a průměrem původců předávajících na celkových počtech původců v péči Národního archivu není nijak překvapující – lze jej vysvětlit z počátku vysokým počtem skartačních řízení, při nichž nebyly vybrány žádné archiválie. V letech 1993–1998 to bylo u 45% ze všech skartačních protokolů, v letech 1999–2002 dokonce 50–70% a až od r. 2003 klesal jejich podíl na pouhých 12–15%. Tento podíl skartačních řízení bez vybraných archiválií se udržuje od roku 2008 dodnes.⁴⁸ Počty skutečně skartujících původců

48 Množství dokumentů určených pouze ke zničení je ale ve skutečnosti ještě vyšší, protože do našich evidencí se samostatně nezapisovaly počty bm dokumentů, zničených u veřejnoprávních původců na základě tzv. trvalých souhlasů, vydávaných pro určité typy dokumentů od roku 2005 podle § 15, odst. 3 zákona č. 499/2004 Sb. Národní archiv od roku 2011 požaduje od původců roční přehledy o množství a časovém rozsahu touto cestou zničených dokumentů.

dosahují nebo překračují 30% průměr v letech 1993, 1996 a potom stále od roku 2005, pouze u ministerstev a ústředních úřadů k tomu dochází až od roku 2006. Stejný ukazatel účinnosti předarchivní péče u předávajících původců je dosažen až od roku 2006 (u původců typu „Min“ s ročním zpožděním od roku 2007). Nápadné jsou u počtů všech původců maximální hodnoty v roce 2009.

Ukážeme dále, že téměř ve stejných letech byly dosažené nebo překročené průměrné hodnoty také u počtů skartačních protokolů, množství navržených dokumentů a u počtů předávajících původců.

Výběr archiválií u veřejnoprávních původců v letech 1993–2011

Ke koncepci následujícího rozboru je vhodné připomenout, že absolutní počty běžných metrů navrhovaných dokumentů a vybraných archiválií, uváděné někdy pro více let dohromady nevypovídají příliš objektivně o úrovni předarchivní péče u konkrétního archivu ani u konkrétních původců (takto se kdysi vykazovaly počty bm za celé pětileté plány). Podstatně hodnotnější pro posouzení účinnosti předarchivní péče má tendence časového vývoje různých údajů a z nich především vypočítaných *ročních průměrů* za delší období. Na rozdíl od častých skeptických názorů považují stanovení procentuálního podílu vybraných archiválií z dokumentů navržených k výběru (tzv. *numerus clausus*) za klíčový výsledek našich analýz.⁴⁹ Podmínkou je však správná volba výchozích údajů a povědomí o omezení vypovídací hodnoty tohoto ukazatele: přestože se tak někdy uvádí, nejedná se ve skutečnosti nikdy o podíl objemu archiválií na velikosti celé dokumentární produkce konkrétního původce nebo jejich skupiny. Známé pokusy o určení množství produkce analogových dokumentů u původců jsou vždy zavádějící, protože se opírají obvykle pouze o množství úředních dokumentů evidovaných v systému spisové služby (v podacím deníku), ale neberou v úvahu další informační systémy a multiplicitní verze dokumentů. Tento ukazatel bude ještě obtížněji stanovitelný u těch elektronických systémů spisové služby, kde lze očekávat vysoký výskyt hybridních spisů a také u původců, jejichž produkce pozůstává z velké části ze speciálních agendových informačních systémů, které tito původci často vůbec do skartačního řízení nenavrhují. Naopak u elektronických systémů spisové služby bez většího podílu hybridních spisů bude tento ukazatel již přesně stanovitelný.

49 K pojmu Wirth, Gisela: Zum Problem des „Numerus clausus“ bei der Bewertung. Archivmitteilungen 1974/2, s. 69–81.

Jak výše zmíněno, představují veřejnoprávní původci, kteří v letech 1993 a 1996–2011 vyrazovali ve skartačním a mimoskartačním řízení u Národního archivu své dokumenty, v každém roce průměrně asi 30% z celkového počtu přibližně 180 původců, kteří v tomto období náleželi do péče Národního archivu a přitom nebyli předáni do působnosti státních oblastních archivů (viz **tabulka 4**). Neznamená to ale, že by zbývajících 2/3 ze všech původců v péči Národního archivu ani jednou v uvedených letech neprováděly skartační řízení. Podíl skartujících původců se v jednotlivých letech pohyboval mezi 16–49% z uvedeného průměru 180 původců. Je to dáno frekvencí skartačního a mimoskartačního řízení u jednotlivých původců a jejich typů. Někteří původci prováděli výběr každoročně, někdy i vícekrát, jiní pouze jednou za celé období.

Přesný počet původců, kteří **nikdy** od roku 1990 skartační řízení u Národního archivu neprováděli, známe poprvé přesně v roce 2010: tehdy to bylo celkem 44 původců, zatímco v roce 2011 jejich počet klesl na 28 původců, tedy 15,5% z uvedených 180 původců. Je pozitivní, že mezi nimi není žádná instituce ze skupiny ministerstev a ústředních orgánů státní správy (typ „Min“), z justičních institucí (typ „Just“) se to týká pouze Nejvyššího správního soudu. Jsou to až na uvedený soud většinou původci typu „Ostatní“ zřízení teprve nedávno před uvedeným rokem tohoto šetření, takže doposud neuplynuly skartační lhůty u většiny jejich dokumentů a kteří neukládají u sebe dokumenty předchůdců (kromě Nejvyššího správního soudu sem náleží Rada pro veřejný dohled nad auditem nebo Technologická agentura). Patří však mezi ně také některé instituce, které dlouhodobě s Národním archivem nespolupracují a náleží k nejméně poruchovým z hlediska předarchivní péče a obvykle i výkonu spisové služby (většina náleží do rezortu kultury, školství a v menší míře zemědělství – typicky např. Pedagogické muzeum J. A. Komenského, Cermat, Státní fond pro ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie nebo Výzkumný ústav živočišné výroby).

Celkové údaje shrnuje **tabulka 5** a **grafy 3–5**. Podle tří typů původců z hlediska jejich správní funkce zobrazují tato data ještě **grafy 6–10**.

Tabulka 5 ukazuje, že průměrný počet skartujících původců v letech 1993–2011 byl 54 původců v jednom roce (bez rozlišení výběru ve skartačním nebo mimoskartačním řízení) a počet skartačních protokolů činil průměrně 102,6 ročně. Významný ukazatel intenzity předarchivní péče činí tedy u všech původců dohromady 1,9 skartačního protokolu na 1 původce za rok a lze jej považovat za velmi uspokojivý.

Počty skartujících původců, počty skartačních protokolů a jejich počet na instituci za jeden rok přesahují roční průměry pro roky 1993, blíží se jim v roce 1996 a potom je stále překračují od roku 2005.

I když nemáme pro léta 1994 a 1995 k dispozici potřebné údaje, můžeme předpokládat, že také v těchto letech se počty skartujících původců a skartačních protokolů pohybovaly ve skutečnosti kolem uvedených průměrů (viz **grafy 4–5**). Tomu nasvědčují i nadprůměrná množství navržených dokumentů ve skartačním řízení v těchto letech. Předarchivní aktivita evidovaná pro rok 1993 se prudce zvýšila nejen v důsledku rušení federálních úřadů zahájeného již v předchozích dvou letech, ale završila se v následujících pěti letech u všech jejich nástupnických úřadů tak, jak uplývaly skartační lhůty u nich uložených dokumentů. Kromě toho nástupnické úřady federálních institucí navrhovaly od roku 1993 velká množství dokumentů jejich již před dlouhou dobou zrušených předchůdců, které kvůli kritickému nedostatku ukládacích kapacit Státního ústředního archivu musely zůstat ve spisovnách až do roku 1992 (provizorní depozitář ve Vysočanech). Kromě uvedených federálních ministerstev a dalších ústředních úřadů se zvýšená skartační aktivita v letech 1993–1996 týkala i mnoha postupně privatizovaných a transformovaných podniků zahraničního obchodu. Poprvé vůbec se také uskutečnilo v roce 1993 skartační řízení u České tiskové kanceláře.

Zlom v roce 2005 lze interpretovat jako důsledek pozitivního působení archivního zákona č. 499/2004 Sb. a s ním vydané vyhlášky č. 646/2004 Sb., kterými dostali archiváři účinnější nástroj k prosazování svých cílů. Hned v roce 2005 stoupl počet skartujících původců oproti předchozím letům nejméně o třetinu a nadále se pohybuje vysoce nad průměrem kolem 70 původců za rok.

Působením uvedených faktorů lze nepochybně vysvětlit skutečnost, že v následujících letech 2007 a 2009 dosáhly všechny parametry související s výběrem archiválií absolutně nejvyšších hodnot: úplně nejvíce – 88 skartujících původců – bylo v roce 2009, kdy archiváři Národního archivu sepsali celkem 176 protokolů, tedy druhý nejvyšší počet ze všech sledovaných let. (Přitom se do tohoto počtu nezapočítávají skartační protokoly pocházející ze skartačních řízení u Policie ČR, která zajišťoval Národní archiv do konce roku 2010, kdy PČR neměla akreditaci svého specializovaného a bezpečnostního archivu).

Počet skartačních protokolů dosáhl maxima počtem 213 už v roce 2007, tedy více než dvojnásobku průměrného počtu skartačních protokolů

za rok a tak je tomu i s průměrným počtem skartačních protokolů na jednoho původce za jeden rok, který se dostal na úplně nejvyšší hodnotu 2,8. Toto maximum souvisí také s tím, že v roce 2007 převzal Národní archiv do předarchivní péče celé Ministerstvo vnitra – do té doby náležel do působnosti Národního archivu pouze jeho tzv. civilněprávní úsek. To vyvolalo jednorázové zvýšení počtu skartačních řízení jen u tohoto původce na 71 skartačních protokolů, potom se ustálil mezi 30 a 40 ročně.

Uvedené maximální počty skartujících původců a skartačních protokolů souvisí hlavně s prudkým nárůstem skartujících původců typu „Ostatní“ po roce 2005 (viz **graf 9**). Těchto původců navrhovalo k výběru své dokumenty v roce 2009 dokonce 65, tedy téměř dvojnásobek oproti ročnímu průměru u tohoto typu. Vyjadřuje to názorně, jak v nových legislativních podmínkách byli archiváři Národního archivu úspěšnější ve snaze o navázání intenzivnější spolupráce s řadou do té doby jen výjimečně kontaktovaných původců tohoto typu. V tomto smyslu se od roku 2005 zvýšil počet skartačních řízení u řady zdravotnických zařízení, především u většiny pražských fakultních nemocnic, u Psychiatrického centra v Praze-Bohnicích nebo u Ústavu pro péči o matku a dítě v Praze-Podolí. Podobně byla v této době navázána systematictější spolupráce s některými rezortními výzkumnými ústavy, kromě rušených a privatizovaných prováděl Národní archiv po mnoha letech výběr archiválií u VÚKOZ, v roce 2007 u Cenia – České informační agentury životního prostředí a u dalších institucí v rezortu životního prostředí a zemědělství. Po státní kontrole spisové služby v těchto letech zahájil Národní archiv intenzivní spolupráci s Národním památkovým ústavem, a to nejen s jeho pražskou centrálou, ale spolu s archiváři státních oblastních archivů i s jeho regionálními pracovišti.

Není jistě náhodné, že v důsledku této obnovené aktivity se právě v letech 2006–2010 u některých z těchto původců s často velmi starými historickými kořeny, začaly vybírat archiválie pocházející výjimečně až z 80.–90. let 19. století (např. u České filharmonie, Národního divadla nebo Českého báňského úřadu – viz **graf 14**).

Projevem stejného pozitivního trendu rozšíření skartační spolupráce s doposud pasivními původci po roce 2005 jsou také maximální počty skartujících ministerstev a ústředních úřadů a u nich sepsaných skartačních protokolů, dosažené opět v letech 2007 a 2010 (viz **tabulka 5 a grafy 4 a 5**). V těchto letech tak navrhovalo do skartačního řízení dokonce 23 původců této skupiny ročně a v roce 2007 bylo s nimi sepsáno vůbec

nejvíce (134) protokolů, tedy třikrát více než je průměr u tohoto typu. Náleží sem např. v roce 2006 i nedávno vzniklé ústřední úřady, jako např. Úřad pro ochranu hospodářské soutěže, Středisko cenných papírů nebo Česká konsolidační agentura. O převedení péče u celé agendy Ministerstva vnitra do kompetence Národního archivu od roku 2008 jsme se již zmínili. Poprvé od počátku 90. let podal v roce 1998 skartační návrh Úřad vlády na výběr jiných dokumentů než pouze utajovaných spisů a zápisů ze schůzí vlády, k pravidelnému vyřazování těchto běžných spisů však přistoupil až od roku 2006. Některé ústřední úřady zahájily skartační řízení v tomto období vůbec poprvé, a to až v souvislosti s jejich rušením – Ministerstvo informatiky v letech 2006–2007 navrhovalo k výběru dokumenty svých předchůdců (Národního informačního střediska, Úřadu pro veřejné informační systémy, Úřadu pro státní informační systém) až v rámci spisové rozluky před splnutím s Ministerstvem vnitra.

Přístupme nyní k výsledkům výběru archiválií z hlediska množství navržených dokumentů a podílu z nich vybraných archiválií (viz **tabulka 5** a **graf 6**). Za sledovaných 17 let navrhli veřejnoprávní původci (bez rozlišení typu) průměrně 4041 bm dokumentů ročně a archiváři Národního archivu z nich vybrali průměrně 392 bm archiválií za rok. Z toho vyplývá klíčový ukazatel účinnosti předarchivní péče našeho archivu – 9,7% archiválií vybraných za celé období 1993–2011.

Množství navržených dokumentů přesahuje uvedený průměr v letech 1993, 1996 a potom každoročně od roku 2005 s výjimkou poklesu na pouhých 2971 bm v roce 2010. V roce 2002 se tato hodnota průměru těsně přiblížila. Jedná se tedy o stejné roky, u nichž byly překročeny průměrné počty skartačních původců a protokolů. Naproti tomu průměrná množství vybraných archiválií a tedy i jejich procentuální podíl z navržených dokumentů jsou dosaženy až od roku 2005, ovšem již bez dalších poklesů; předtím v letech 1996–1998 se tyto hodnoty průměru přibližují.

Extrémně vysoké množství navržených dokumentů (10175 bm) pochází z roku 2011 a je způsobeno dvěma neobvykle velkými návrhy od Úřadu vlády (3600 bm) a od rušeného Střediska cenných papírů (téměř 4000 bm). Druhého maxima dosáhlo množství navržených dokumentů už v roce 2005 – více než 6000 bm, kdy se ale na něm podílel úplně nejvyšší počet skartujících původců od roku 1993: kromě Českého statistického úřadu, Ministerstva zemědělství a České správy sociálního zabezpečení vyřizoval tehdy Národní archiv poprvé skartační řízení také u řady zdravotnických zařízení, např. ve Fakultní nemocnici Vinohrady, Všeobecné

fakultní nemocnici, Thomayerově nemocnici nebo v Psychiatrickém centru v Praze-Bohnicích.

Naopak velmi nízká absolutní množství vybraných archiválií (a tedy i jejich procentuální podíly z navržených dokumentů) jsou vykazována v letech 1993 a 1999–2004. Souvisí to zjevně s již zmíněnou nedůsledně vedenou evidencí v tomto období, ale také s častým odkládáním přejímek až na pozdější dobu po výběru u původce.

Z pohledu nejvýznamnějšího typu původců – ministerstev a ústředních úřadů (viz **graf 7**) se nejeví celkové nízké procento vybraných archiválií tak nepříznivě: roční průměr 13% nebyl sice dosažen v kritických letech 1993 a 1996 (uvádí se pouze 1% a 6,7%) zato však poprvé v roce 1997 a potom od roku 2006 je stále více než trojnásobně překračován (38% pro léta 2006–2010). V této době se projevila potřeba původců uvolnit své spisovny a nabídnout doposud málokdy navrhované dokumenty s dávno uplynulými lhůtami a často s vysokým podílem archiválií (např. u Ministerstva spravedlnosti nebo Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže, kde bylo vybráno dokonce 86 a 98% archiválií).

Nejnižší průměrný podíl vybraných archiválií je u typu „Ostatních původců“ 6,9% a na rozdíl od zbývajících typů původců nebyl nikdy překročen před rokem 2005 (viz **graf 9**). Kromě toho poklesl na pouhých 3,3% v roce 2006, pro což nenalézáme objektivní vysvětlení.

Analýzou přejímek ale ukážeme, že právě u tohoto typu se ve skutečnosti v 90. letech vybírala a přejímala velká množství archiválií bez skartačních protokolů, nejčastěji u rušených nebo transformovaných podniků zahraničního obchodu nebo rezortních výzkumných ústavů. Tomu nasvědčují pro léta 1993, 2002 a nadále od roku 2005 vykazovaná velká množství navrhovaných dokumentů, vysoce překračující průměr 2328 bm za rok u tohoto typu původců. Přesto však nízké počty skartujících „Ostatních“ původců naznačují, že mezi nimi je mnoho těch, kteří nikdy nebo jen velmi nepravdělně navrhovali archiválie k výběru.

Atypicky se v časovém vývoji vyskytují sledované údaje u justičních institucí (viz **graf 8**). Rozložení údajů o skartačních řízeních v jednotlivých letech je dáno dlouhými skartačními lhůtami většiny soudních a dozorových spisů a průběžnou metodou jejich detailního výběru přímo u původce: u Nejvyššího státního zastupitelství, u Nejvyššího soudu, u Vrchního soudu a Vrchního státního zastupitelství v Praze prováděli archiváři Národního archivu již tradičně kontinuální a detailní výběr

z velkých množství spisů, mnohdy ještě z činnosti soudů a prokuratur z období těsně po druhé světové válce (tak např. ještě v roce 2003 se vybíraly soudní spisy od roku 1948). V důsledku toho tito původci již tradičně podávali skartační návrhy v několikaletých intervalech a také skartační řízení se ukončovalo často až po několika letech. Pro léta 1997, 2000–2002 a 2004–2005 se proto žádná skartační řízení u justičních původců nevykazují, i když v těchto obdobích probíhala.⁵⁰

V ostatních letech se proto u justičních původců kumulativně vykazují výsledky skartačních řízení i za předchozí dobu a v důsledku toho jsou vykazované údaje více než u poloviny let až dvojnásobné nad celkovými průměry – ty činí 1,6 skartujícího původce/rok, 2 skartační protokoly na jednoho původce za rok, 58 bm navržených a 16 bm vybraných archiválií ročně. Vychází tak velmi uspokojivý průměr 27% vybraných archiválií za celé období.⁵¹

Jedním z kvalitativních příznaků úspěšnosti předarchivní péče ze strany archivu je převažující a hlavně mezní *datace navrhovaných a vybraných dokumentů*. **Graf 11** ukazuje, že v letech 1993–1996 byly vybírány archiválie převážně vzniklé v 70.–80. letech 20. století v důsledku již zmínovaného rušení federálních úřadů, jejich předchůdců a dalších institucí. Výběr spisů z období těsně poválečného probíhal v těchto letech ve velmi omezené míře, např. u ministerstev spravedlnosti, kultury, průmyslu a obchodu, u Vězeňské služby, u Českého báňského úřadu u České tiskové kanceláře apod. Až na konci 90. let jsou navrhovány k výběru archiválie z podstatně staršího období – v roce 1997 u Ministerstva spravedlnosti spisy již od roku 1918, v roce 1999 jsou to dokumenty vzniklé již v roce 1898 navrhované Ministerstvem pro místní rozvoj, v letech 2000–2002 se vybíraly archiválie z počátku první republiky u Státní plavební správy a u Ministerstva dopravy, od roku 1935 u Ústavu pro hospodářskou úpravu lesů.

Shodně s ostatními parametry výběru pozorujeme také u stáří vybraných archiválií, že od roku 2005 se každoročně mezi vybranými

50 V letech 2006, 2008–2010 bylo ale množství navržených a vybraných archiválií u justičních původců hluboce podprůměrné. To lze vysvětlit skutečností, že se v těch letech vykazovala převážně jen tzv. odlehčovací skartační řízení s malým podílem vybraných archiválií, zatímco paralelně probíhal kontinuální výběr běžných justičních spisů.

51 Při některých skartačních řízeních u justičních původců byl podíl vybraných archiválií ještě daleko vyšší – tak např. v roce 1998 bylo u Nejvyššího soudu ze 150 bm navržených spisů vybráno 64 bm archiválií, tedy 43%; stejné procento vybraných archiválií ve skartačním řízení u Vrchního soudu v Praze získali archiváři v následujícím roce ze spisů z let 1996–1998.

archiváliemi vyskytují i ty, které pocházejí ještě z 19. století: hned v roce 2005 to byly za celé období po roce 1993 ve skartačním řízení vybrané nejstarší archiválie – hraniční mapy od roku 1764, do té doby uložené u civilněsprávního úseku Ministerstva vnitra.⁵² Zatímco se na výběru archiválií nejstaršího data do roku 2005 podílel pouze typ Min (**graf 12**), v následujících letech 2006, 2007 a 2009 to byli vždy „Ostatní původci“ (**graf 14**). Takto poprvé se stalo v roce 2006 při skartačním řízení u České filharmonie (nejstarší dokumenty od roku 1896), v následujících uvedených letech byly vybírány dokumenty převážně hospodářského charakteru z činnosti Národního divadla z let 1883–1885. Od roku 2005 navrhovala výjimečně i některá ministerstva k výběru dokumenty z období před rokem 1918 – spravedlnosti, financí, zdravotnictví, z dalších ústředních úřadů to byly spisy předchůdců vzniklé již od roku 1898 z činnosti Českého báňského úřadu.

U justičních původců (**graf 13**) byly úplně nejstarší archiválie z roku 1944 vybrány v roce 2011 od Nejvyššího soudu a v roce 2003 spisy bývalé Generální prokuratury z období po roce 1948 od Vrchního státního zastupitelství v Praze. Ve všech ostatních letech se u justičních původců vybíraly ve sledovaném období nejstarší archiválie až od první poloviny 50. let, většinou až od 60. let 20. století.

Přejímky archiválií od veřejnoprávních původců v letech 1993–2011

Stejně jako u hodnocení skartačních a mimoskartačních řízení, omezili jsme předávající instituce na stejně vymezený okruh 180 veřejnoprávních původců, kteří byli v uvedeném období v letech 1993–2011 skutečně v péči Národního archivu. Již jsme konstatovali, že v *jednotlivých letech* předávalo archiválie do Národního archivu průměrně pouze asi 20% z těchto institucí, nejvýše v roce 2009 jich bylo 35%. U původců typu Ministerstva a ústřední úřady to činí průměrně 44% za celé období (viz **tabulka 4**). Lze ale odhadnout, že v *letech 1993–2011 dohromady* jich předávalo archiválie do Národního archivu ve skutečnosti více než 80% ze všech původců. U přejímek nemáme k dispozici přesné údaje o původcích, kteří ani jednou archiválie nepředávali. Jak vyplývá z výše uvedeného, neměl by jejich podíl přesahovat 20% ze všech původců v péči Národního archivu.

Z typologického hlediska je situace obdobná – všichni původci typu Min alespoň jednou předávali archiválie vzniklé z jejich vlastní činnosti nebo vzniklé z činnosti jejich předchůdců.

52 Z technických důvodů není na grafech 11 a 12 uvedený rok 1764 znázorněn.

Na rozdíl od údajů o skartačním a mimoskartačním řízení nebylo třeba u přejímek evidenci zpětně rekonstruovat a na žádné ročníky jsme nemuseli úplně rezignovat (viz **tabulka 6**). Přesto je úplnost a spolehlivost části těchto údajů obdobně negativně ovlivněna: Z extrémně nízkých hodnot o počtech předávajících institucí, o množství archiválií a o počtech přejímek lze usuzovat, že v letech 1994–1996 nebyly všechny přejímky do přírůstkové knihy včas v těchto letech evidovány a dělo se tak zpětně až v následujících letech, kdy zeslábl nápor skartačních řízení a přejímek po roce 1993 a kdy kromě rušení řady federálních a jiných institucí se ukončilo stěhování archivních fondů do novostavby archivu v Praze-Chodovci.

Údaje o přejímkách a přírůstcích do fondů 5. oddělení Národního archivu, tedy těch fondů, které pocházejí z činnosti veřejnoprávních původců, kteří byli v předarchivní péči Národního archivu v letech 1993–2011, nebylo ale možné spolehlivě vyčlenit pro období před rokem 1997, kdy vzniklo specializované oddělení Národního archivu. Vytváření tímto oddělením spravovaných archivních fondů jakožto finálního produktu předarchivní péče u veřejnoprávních původců v uvedeném období, můžeme sledovat na konkrétních číslech až od roku 1998.

Jak ukazují **tabulka 6** a **grafy 15 a 16**, vykazují *celkové počty předávajících veřejnoprávních původců* (průměrně 34 původců/rok) a *počty přejímek* (průměrně 51 přejímek, tj. záznamů o předání/rok) totožný vývojový trend: víceméně neustále stoupají až do roku 2009, nehledě na mírné výkyvy v letech 1994–2001. Nad uvedené průměry se dostávají obě hodnoty u všech typů původců dohromady až od roku 2005, resp. 2006, takže souvislost s aplikací nového archivního zákona je opět zřejmá. Až do roku 2005 se přitom drží velmi nízké počty předávajících původců typu Ostatní a počty jejich přejímek (cca pouze 1/3 z uvedených průměrů), zatímco u ústředních úřadů a ministerstev a justičních institucí byly průměrné hodnoty dosaženy již v roce 2003.

Podstatně odlišně se vyvíjely v čase tyto hodnoty u justičních institucí, kde téměř shodně se skartačními řízeními jsou zcela vynechány roky 1995–1996, 2000–2002 a 2004. Maximální počty přejímek u původců typu Min a Ostatních se vyskytují v letech 2007 a 2009, u justičních institucí v roce 2008, potom nastává u všech typů pokles počtu přejímek, ale již trvale nad průměrnými hodnotami.

Uvedené trendy sleduje také ukazatel *frekvence přejímek na jednu instituci*: (viz **tabulka 6** a **graf 17**). Jeho průměrná hodnota pro léta 1993–2011

činí 1,5 přejímky na jednu instituci. Dosáhli toho poprvé původci všech tří typů dohromady v roce 1993 a potom jen několikrát před rokem 2005. Od tohoto roku byl s výjimkou atypického roku 2011 tento ukazatel vždy překročen. Maximální hodnoty 1,8 přejímky na jednoho původce náleží k rokům 2005 a 2006. Souvislost s působením nové archivní legislativy a s reorganizací předarchivního pracoviště Národního archivu je pravděpodobná. Zdaleka nejvíce přejímek – 1,8 na jednu instituci ročně vykazují ústřední úřady a ministerstva, zatímco Ostatní původci (1,3 přejímky na jednu instituci) a justičních institucí (1,4 přejímky na jednu instituci) nedosahují tyto ukazatele ani celkového průměru.

Nemáme k dispozici přesnější údaje ze zahraničí (a rozdílné funkce meziarchivů to navíc zkreslují), domnívám se však, že u českých ministerstev a ústředních úřadů je uvedená frekvence přejímek uspokojivá a u justičních původců dokonce překvapivě vysoká. V souvislosti s problémem nedostatečného pokrytí většiny agend původce v jednotlivých přejímkách a s tím souvisejícími obtížemi s kompletací těchto archivních fondů vyvstává však otázka, zda naopak uvedená poměrně vysoká frekvence přejímek není vlastně pro archiv spíše negativním jevem.

Z ministerstev a ústředních úřadů ukazuje absolutně nejvíce přejímek Ministerstvo financí (35 přejímek a 55 přírůstků) – celkem 7469 bm, za ním následují ministerstva kultury a dopravy s průměrem 31 malých přejímek, potom s 29 přejímkami Ministerstvo zdravotnictví a Ministerstvo vnitra (do r. 2008 pouze civilněsprávní úsek) a Úřad vlády, který v celkem 25 přejímkách předal Národnímu archivu přes 2000 bm.

Vývoj tohoto ukazatele nekopíruje tedy přesně vývoj počtů skartujících a předávajících původců a jejich přejímek, zato je daleko vyrovnanější a to u všech typů původců.

Vzhledem k velikosti úřadů a k rozsahu jejich agendy představují uspokojivou frekvenci akvizic také Ministerstvo zemědělství (24 přejímek, celkem 1824 bm) a Ministerstvo průmyslu a obchodu s 23 přejímkami (přes 1200 bm). V posledním případě probíhá už třetím rokem dlouhodobý výběr ze souboru 450 bm navržených dokumentů v celkem 9 skartačních návrzích a kromě toho se tam připravuje předání zbývajících spisů býv. Federálního ministerstva zahraničního obchodu a Ministerstva stavebnictví ČSR ze 60.–80. let.

Na opačném konci pomyslného žebříčku akviziční aktivity jsou ministerstva s velmi nízkými počty přejímek: Ministerstvo práce a sociálních věcí s 8 přejímkami (303 bm) a Ministerstvo školství, mládeže

a tělovýchovy a Ministerstvo životního prostředí s tímž počtem přejímek (730 bm a pouhých 40 bm archiválií). Neúnosnou nepravidelnost v přejímkách projevovalo Ministerstvo pro místní rozvoj (spolu se svými předchůdci za celé období pouze 13 přejímek).

Významné ale je, že v podstatě všechna ministerstva a ústřední úřady nejméně jednou archiválie do Národního archivu předávala, pokud ne sami, alespoň prostřednictvím svého nástupce (např. již jmenovaní předchůdci Ministerstva informatiky). Nízký počet přejímek i skartačních řízení u některých původců souvisí ovšem s jejich velmi krátkou existencí, kdy nemohly proběhnout ani střednědobé skartační lhůty (např. Federální ministerstvo kontroly, Ministerstvo státní kontroly, Ministerstvo informatiky nebo Středisko cenných papírů).

Varovné jsou ale velmi nízké počty přejímek u původců náležejících také k typu Min, kteří dlouhodobě existují – typickým příkladem je Český úřad katastrální a zeměměřický (3 přejímky, 17 bm), Český báňský úřad a jeho předchůdce Ústřední báňský úřad (8 přejímek, 54 bm), výmluvné jsou pouhé dvě přejímky od Českého statistického úřadu (214 bm archiválií). Ten sice každoročně navrhoval dokumenty ke zničení, ale otálel s přípravou předání velmi starých archiválií, až došlo k jejich zničení při povodni r. 2002.

Z typu „Ostatních původců“ odhadem 20–30% nepředalo archiválie od roku 1993 vůbec; většinou se jedná o tytéž původce, kteří nikdy nebo jen nárazově a zřídka navrhovali dokumenty k výběru. Týká se to nejčastěji odborně zaměřených resortních institucí expertního typu (např. Správa jeskyní ČR) a také původců nebankovního charakteru, z hlediska přerozdělování finančních prostředků významných institucí v příslušných odvětvích – např. Státního fondu dopravní infrastruktury nebo Státního zemědělského intervenčního fondu. Díky naprosté předchozí nečinnosti při vyřazování a předávání archiválií přišel o všechny své analogové dokumenty vzniklé již od 20. let 20. století Výzkumný ústav vodohospodářský TGM při povodni roku 2002.

Příklady pravidelného předávání archiválií po celé období existence původce není u „Ostatních původců“ mnoho: vysoké počty přejímek za léta 1993–2011 vykazují Česká správa sociálního zabezpečení (12 přejímek, 68,5 bm), Generální ředitelství cel Ministerstva financí (10 přejímek, 64,5 bm), Národní památkový úřad (12 přejímek, 85 bm), Ředitelství silnic a dálnic (13 přejímek, 166 bm), Státní plavební správa (9 přejímek, 27 bm), Státní zdravotní ústav (12 přejímek, 103 bm) nebo Revmatologický ústav

(12 přejímek, 25,5 bm). Přitom i v těchto případech ale většinou pochybovat o kompletnosti přejímek z hlediska všech odborných agend instituce.

U mnoha Ostatních původců došlo k obratu k lepšímu v pravidelnosti skartačních řízení a hlavně předávání archiválií až po roce 2005: kromě většiny pražských fakultních nemocnic začala takto pravidelně předávat vybrané archiválie například Česká inspekce životního prostředí (6 přejímek), Česká obchodní inspekce (4 přejímky) nebo Agentura ochrany přírody a krajiny (2 přejímky). Někdy bylo ale takové zlepšení předarchivní péče jen přechodné a přes úsilí archivářů po čase akviziční činnost opět zeslábla – nejčastěji v důsledku personální změny ve spisové službě nebo i v samotném vedení instituce. K tomu došlo např. u Zeměměřického úřadu (v roce 2007 v jediné přejímce předal velmi cenné dokumenty z činnosti osmi svých předchůdců z let 1949–2003), podobně se vyvinula v posledních letech situace u České filharmonie. Zarážející je ale poměrně vysoký počet těchto původců, kteří sice navrhnou dokumenty ve skartačním řízení, ale zcela nebo téměř bez potenciálních archiválií. Takové přejímky pak neobsahují žádné archiválie zásadního významu z oblasti řídicí nebo odborného charakteru, ale převážně pouze dokumenty související s provozní a hospodářskou agendou (závěrky, rozpočty, inventury apod.). Tak je tomu například je u přejímek od Českého ekologického ústavu a jeho nástupce Cenia, česká informační agentura životního prostředí (4 přejímky, 9 bm), od České tiskové kanceláře (pouze 1 přejímka, 15 bm) nebo Českého hydrometeorologického ústavu (2 přejímky, 2 bm). Paušálně se to týká i většiny přejímek od zdravotnických zařízení; výjimkou je Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, od níž měl Národní archiv mimořádnou možnost převzít cenný soubor zdravotnické dokumentace chirurgické a gynekologické kliniky z let 1919–1965 (více než 100 bm převážně ve formě svazků), ilustrující slavnou éru prof. Arnolda Jiráska.

Z Justičních původců skartovali a předávali nejčastěji Nejvyšší soud, Vrchní soud a Vrchní státní zastupitelství v Praze (7–8 přejímek za celé období). Tato frekvence je poměrně vysoká vzhledem k tomu, že u těchto původců probíhají dlouhodobé kontinuální odborné prohlídky dokumentů někdy i vysokého počtu různých původců v rozmezí od 50. do 90. let 20. století. Negativní výjimkou je pouze jediná přejímka 2,7 bm z roku 2006 u Ústavního soudu.

Celkem bylo z hlediska množství převzatých archiválií od veřejnoprávních původců v letech 1993–2011 převzato podle přírůstkové knihy v 864 přejímkách 24149 bm archiválií (**tabulka 6 a graf 18**). Na první pohled překvapuje nerovnoměrnost množství přejatých archiválií u jednotlivých typů původců: zatímco od původců typu Min bylo převzato dohromady 18964 bm, tj. 79% z celkového množství, připadá na justiční instituce pouhých 1500 bm (4%) a na Ostatní původce 4178 bm (tj. 17%).

Vysvětlení tkví v produkci největšího množství zatím převážně analogových dokumentů, které vznikají u ústředních úřadů a ministerstev. Přitom se početně tito původci podílejí pouze 12% na celkovém počtu těch, kteří náleží do péče Národního archivu.

Zarážející je naopak malé absolutní množství převzatých archiválií od Ostatních původců, přitom početně nejpočetnějších. Vysoké počty čísel jednacích a charakter spisů, které vznikají v ústředích různých kontrolních institucí (zvláště je tomu tak u Generálního ředitelství cel, u České obchodní inspekce, České inspekce životního prostředí nebo u Státního ústavu pro kontrolu léčiv) a častý výskyt někdy informačně velmi hodnotných souborů dokumentů, evidovaných mimo spisovou službu původce ale naznačují, že nízký podíl archiválií, které Národní archiv od této skupiny původců přejímá, neodpovídá jejich společenskému a odbornému významu jako celku. Domnívám se, že to souvisí se skutečností, že tito původci navrhují pouze ke zničení velká množství dokumentů z těžké agendy se stereotypně se opakujícím obsahem, z nich lze získávat archiválie jen velmi náročnými postupy při výběru – buď jejich detailním výběrem anebo na přípravu metodicky náročným vzorkováním.

Z časových a často i technických důvodů přistupoval Národní archiv k druhému řešení zatím výjimečně, zato však v posledních letech velmi úspěšně: byly takto vybrány a do archivu převzaty tři mimořádně rozsáhlé a cenné vzorky: prvním případem je již zmíněný kompletní soubor chorobopisů z činnosti pouze chirurgické a gynekologické kliniky z meziválečných let, převzatý od dnešní Všeobecné fakultní nemocnice. Dalším je vzorek představující asi 20% z celkem více než 25 000 osobních spisů uprchlíků, kteří žádali v různých režimech o dočasnou ochranu nebo o azyl v České republice. Vznikly v letech 1990–1996 z činnosti odboru pro uprchlíky a integraci cizinců a od roku 1996 Správy uprchlických zařízení. Kombinací geografických, sociálních a ekonomických kritérií byl sestaven archiváři Národního archivu reprezentativní soubor převážně pozůstávající z registračních karet a investičních kuponů jednotlivých

tzv. DIKů, které vznikaly v letech 1991–1996 v průběhu obou vln kuponové privatizace a který do archivu předalo Středisko cenných papírů.

Průměrně přejímal Národní archiv od všech typů veřejnoprávních původců v letech 1993–2011 ročně 1271 bm, u typu „Min“ to činí 998 bm ročně, u justičních institucí 53 bm a u ostatních původců 220 bm ročně. Na rozdíl od počtů předávajících původců a přejímek nepřesahuje množství převzatých archiválií ani po roce 2005 celkový průměr stabilně, nýbrž nepravidelně pouze v několika navzájem izolovaných letech 1993, 2000, 2009 a 2010. V letech 1997 a 2002 se tyto hodnoty průměru těsně přibližují. Pouze u typu „Ostatních původců“ se překračuje uvedený průměr nepřetržitě v letech 2005–2009 (300–400 bm ročně). Potom ale jsme svědky poklesu stejně jako zbývajících dvou typů původců.

Nápadné kolísání množství předaných archiválií způsobují enormně vysoké (až dvojnásobek oproti průměru) počty běžných metrů převzatých ve čtyřech zmíněných letech: V roce 1993 převzal Národní archiv od všech tří typů původců celkem 3726 bm ve 27 přejímkách – z toho od devíti právě zrušených federálních ministerstev, od Nejvyššího kontrolního úřadu a od úřadů bývalé unitární, federální a české vlády z let 1945–1999 celkem 1640 bm. Velká přejímka byla také od Nejvyššího soudu (300 bm z let 1948–1988). U „Ostatních původců“ se jednalo v naprosté převaze o archiválie vybrané u právě transformovaných a privatizovaných podniků zahraničního obchodu v celkovém množství téměř 400 bm a jednalo se často o zásadní dokumenty již od počátků těchto původců – nejvíce od podniků zahraničního obchodu Pragoexport, Pragoinvest a Rapid. Podobně od samých počátků instituce získal Národní archiv v roce 1993 ve třech přejímkách téměř 200 bm archiválií od Hospodářské komory k fondu Česká obchodní komora z 1945–1954. Také v roce 1997 převzal Národní archiv téměř průměrné množství archiválií hlavně od sedmi ministerstev. Z nich největší přejímky pocházely z činnosti bývalého Federálního ministerstva zahraničního obchodu (350 bm), od Ministerstva zemědělství (414 bm) a od Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (308 bm); u těchto původců byly přejímky dlouhodobě archiváři Národního archivu vybírány. Odlišným způsobem dosáhly nadprůměrné velikosti přejímky v letech 2000, 2009 a 2010 – jednalo se o velké přejímky pouze od jednoho nebo dvou ministerstev: úplné roční maximum v roce 2000 (5541 bm) pochází téměř výhradně z obrovské přejímky od Ministerstva financí – Likvidační fond měnový (4910 bm). V roce 2009 to byly opět dvě velké přejímky od Ministerstva financí a Ministerstva zemědělství v celkovém

objemu přes 600 bm. V roce 2010 se více než polovinou na celkem 1772 bm podílel Fond národní obnovy převzatý od Ministerstva financí. Nerovnoměrnost velikostí těchto přejímek v jednotlivých letech zvyrazňuje skutečnost, že součet všech přejímek z uvedených tří let činí více než 12 000 bm, tedy téměř polovinu objemu všech přejímek z let 1993–2011.

Podstatné je zjištění, že léta, kdy množství převzatých archiválií přesáhlo roční průměr, nekorrespondují až do roku 2005 s léty, kdy byly překonány roční průměry množství navržených a vybraných archiválií (viz **tabulka 7**). Přibližně si tyto hodnoty navzájem odpovídají pouze v klíčovém roce 1993, kdy vysoká aktivita předarchivní péče u původců jednoznačně souvisí s již uvedenými zásadními proměnami ústředních institucí státu a s transformací především podniků zahraničního obchodu. Nadprůměrná velikost přejímek v ostatních letech již zjevně nesouvisí s ukončením první fáze reformy veřejné správy ani s rušením okresních a se vznikem krajských úřadů, nebo s přístupovými jednáními ČR s orgány Evropské unie. Také důsledky povodňových škod z roku 2002 se u přejímek do Národního archivu projevily rozloženě až v několika následujících letech, kdy probíhal výběr zachráněných archiválií.

Zdá se tedy, že výkyvy ve frekvenci a velikosti přejímek jsou způsobovány spíše jen subjektivními příčinami u samotných původců: jejich náhlý zájem o urychlený výběr a předání někdy velkého množství archiválií, bývá obvykle vyprovokován organizačními nebo personálními změnami nejen na úrovni spisové služby, také technickými nebo majetkovými změnami původce, jeho přesídlením, vzácněji ukončením právních závazků původce vůči uloženým dokumentům (to byl případ Likvidačního fondu měnového uloženého u Ministerstva financí). Mimořádně velké přejímky nastávají také po ukončení určité etapy často i několikaletého kontinuálního výběru archiválií, který archiváři prováděli přímo ve spisovnách a správních archivech u některých původců, zvláště u ministerstev školství, průmyslu, spravedlnosti, u většiny justičních institucí nebo u veřejného ochránce práv.

Údaje o množství převzatých archiválií čerpají z přírůstkové evidence Národního archivu a je proto třeba upozornit i na nejnvýznamnější *úbytky a ztráty archiválií*, k nimž v letech 1993–2011 z různých příčin docházelo. Výsledné velikosti archivních fondů z takto později redukováných přejímek by měly teoreticky odrážet konečný stav akviziční činnosti od jednotlivých veřejnoprávních původců, a to jak v konkrétních letech, tak pro celé období. Ve skutečnosti ale konečnou velikost

otevřených archivních fondů ovlivňují kromě úbytků i další faktory, takže není reálné definovat přesnou souvislost mezi aktuálním rozsahem archivního fondu a množstvím vybraných archiválií k němu za určité období. Kromě centrálně evidovaných úbytků se na změně velikosti přejímek podílí i změny při dodatečných delimitacích podle původců často rozlišených až při pořádání fondu. Běžně se fyzický rozsah přejímek mění i se změnou jejich ukládacích jednotek (nejčastěji uložením do archivních kartonů). Významnou roli může sehrát i tzv. vnitřní skartace, tedy vyřazení částí převzatých archiválií nejen při definitivním pořádání archivního fondu, ale již při kompletaci jednotlivých přejímek. Takto byly např. v Národním archivu následně určeny ke zničení nadpočetné výtisky materiálů pro schůze vlády, přejímané nejen od Úřadu vlády, ale i z různých ministerstev, a to poté, co byla tato část archivního fondu Úřadu vlády z 90. let 20. století zkompletována a uspořádána. K výrazné redukci archivního fondu Ministerstva hospodářství jsme zase přistoupili po přehodnocení historické hodnoty dříve převzatých živnostenských listů z první poloviny 90. let 20. století, z nichž byl ponechán pouze malý vzorek. K rozsáhlým úbytkům celých archivních fondů nebo jejich velkých částí docházelo v Národním archivu po roce 1993 jen mimořádně a původní rozsahy přejímek nebudeme proto těmito úbytky korigovat.

Celkem bylo v evidenci úbytků Národního archivu za léta 1993–2011 evidováno 241 úbytků. Z nich uvedme největší z těch, které se vztahují 5. oddělení Národního archivu a tedy souvisejí s přejímkami od veřejnoprávních původců v péči Národního archivu v těchto letech: Takto vracel v roce 2007 Národní archiv přes 300 bm tzv. klientských spisů vzniklých z činnosti dceřiných společností České konsolidační agentury, protože u nich doposud neuplynuly skartační lhůty. Ze stejného důvodu vracel Národní archiv v roce 2008 původci – Ministerstvu práce a sociálních věcí – spisy z let 1992–2006. V roce 2010 předal Národní archiv čerstvě akreditovanému archivu Policie ČR dvanáct fondů a ze stejného důvodu 4 bm dokumentů Národnímu bezpečnostnímu úřadu.

Zvláštním případem úbytku bylo v roce 2009 úplné zrušení velkého archivního fondu Likvidační fond měnový, předaného v roce 2000 do Národního archivu Ministerstvem financí, protože po výběru archiválií byly tyto delimitovány do příslušných státních oblastních archivů a zbývající dokumenty byly určeny ke zničení.

Dalším faktorem, který vede ke ztrátám potenciálních, popřípadě již vybraných archiválií, jsou různé technické havárie ve spisovnách,

nepovolené skartace (jejich celkový rozsah lze obtížně kvantifikovat, byly výjimečně rozpoznány při několika státních kontrolách, např. u Ministerstva pro místní rozvoj) a ve výjimečných případech také kvůli nequalifikovanému rozhodnutí pracovníků spisové služby byly u původce zničeny již předtím archivářem vybrané archiválie.

Nejcitelnější ztráty již vybraných a nepředaných nebo potenciálních archiválií způsobila u řady původců povodeň v roce 2002. Z ústředních úřadů byla tehdy zničena část registratur ministerstev průmyslu a obchodu, zemědělství, dopravy, ministerstva pro místní rozvoj, a také Českého báňského úřadu, České úřadu pro normalizaci a měření a nejhůře dopadl Český statistický úřad. Celkem bylo při povodni bez výběru zničeno nejméně 900–1000 bm úředních dokumentů a dalších 1700 bm bylo poškozeno, následně zamraženo a po dezinfekci z nich archiváři Národního archivu vybrali často ve svízelných podmínkách pouze fyzicky zachovalé a čitelné archiválie (především u ministerstva zemědělství a Českého statistického úřadu). Vedle již zmíněného Výzkumného ústavu vodohospodářského TGM prověřily povodňové škody kulturní vyspělost a zájem o vlastní institucionální paměť také u České filharmonie, která nechala zničit těsně po povodni jeden ze souborů zachráněných a zamražených originálních koncertních programů.⁵³

Nejstarší převzaté dokumenty se vyskytují v přejímkách z let 1996 a 1998 (od Vězeňské služby s archiváliemi již z roku 1835 nebo archiválie od roku 1841 převzaté od Výzkumného ústavu zemědělského). Z druhé poloviny 19. století pocházejí nejstarší archiválie v přejímkách z roku 2000 (Likvidační fond měnový převzatý od Ministerstva financí s dokumenty již od r. 1867) a v roce 2001 (od Národního divadla archiválie od roku 1868). V roce 2005 převzal Národní archiv od Ministerstva vnitra hraniční spisy, z nich nejstarší pochází z roku 1737. V následujících letech se v přejímkách vyskytují nejstarší archiválie až z druhé poloviny 19. století, a vždy byly převzaté od „Ostatních původců“: z let 1894 a 1896 od České filharmonie a z roku 1883 od Národního divadla. V letech 2010 a 2011 se až na výjimku Českého báňského úřadu archiválie z doby před rokem 1945 již v přejímkách nevyskytují (nejstarší archiválie z roku 1945 předaly Nejvyšší soud a Ministerstvo financí z Fondu národní obnovy).

53 Údaje viz Výroční zpráva SÚA za rok 2002, s. 9 a 11 a příloha č. 1, podrobněji Linhartová, Lenka – Ďurovič, Michal: Archivy v České republice a povodně 2002. Archivní časopis 52, 2002, s. 193–200; a Drašarová, Eva – Ďurovič, Michal: Deset roků od tisícileté vody aneb poučili jsme se z krizového vývoje alespoň v Národním archivu?, Archivní časopis (v tisku).

Graf 20 ukazuje, jak se u skupiny Ministerstev a ústředních úřadů výrazně každým rokem snižuje stáří nejstarších předávaných archiválií, takže archiválie z roku 1899 převzaté v roce 2010 od Českého báňského úřadu náleží u tohoto typu původců k úplné výjimce.

Z hlediska struktury předávaných archiválií, vymezení jednotlivých přírůstků a také jejich popisu určují přejímky výslednou podobu z nich vznikajících archivních fondů. Proto si těchto jejich vlastností povšimneme až v dalším výkladu.

K problematice hodnocení přejímek náleží také specifické druhy přejímaných archiválií. V přírůstkové knize Národního archivu je evidováno od roku 1972 celkem 224 přejímek s vyznačenými fotografiemi, z toho však pouze u deseti přejímek od veřejnoprávních původců z let 1993–2011. Všechny tyto přejímky se realizovaly až po roce 1998, což souvisí s absencí těchto specifikací v předchozí evidenci. Z ministerstev, která předávala fotografie, se jedná o ministerstva dopravy, kultury a zemědělství, ze skupiny Ostatních původců o menší soubory vzniklé již od 20. let 20. století, náležející nyní k fondům České filharmonie, Národního divadla a Technického a zkušebního ústavu telekomunikací v Praze. Jednotlivé fotografie ve stáří od 50. let 20. století se přejímaly od Laterny magiky, Hospodářské komory a Fakultní nemocnice Motol. Mimořádného rozsahu jsou filmy s vodohospodářskou tematikou převzaté od Vodohospodářského ústavu TGM. Převzetí unikátního souboru audiovizuálního archivu zrušené Laterny magiky, obsahujícího mimo jiné i inscenace od počátku divadla, se nepodařilo realizovat kvůli finančním nákladům na jejich konzervaci. Další fotografické dokumenty se nalézají nepochybně v řadě dalších přejímek, ale nejsou samostatně evidovány – jedná se především o rezortní výzkumné ústavy, fotografie vznikaly také z činnosti různých kontrolních a inspekčních institucí, kde jsou často součástí revizních zpráv, např. u České inspekce životního prostředí.

Výtvarnou hodnotu má také soubor plakátů ke koncertům České filharmonie, v tomto smyslu je také cenná v roce 2011 převzatá kolekce několika set dětských kreseb s ekologickou tematikou, shromážděných u České geologické služby.

S přejímáním elektronických dokumentů započal Národní archiv po experimentálních a improvizovaných začátcích v polovině 90. let 20. století.⁵⁴

54 Kalina, Tomáš: Informatika a výpočetní technika. In: Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto, s. 199–217.

Mezi první náležela databáze s údaji o koncertních vystoupeních České filharmonie, ukládaná od roku 1996 do roku 2006. Téměř všechny ostatní elektronické dokumenty převzalo 5. oddělení Národního archivu po roce 2005. z hlediska jejich obsahu a funkce je lze rozlišit do pěti následujících skupin:

- Jednotlivé elektronické dokumenty vytvořené obvykle v textovém editoru, určené často k uveřejnění, např. výroční zprávy Energetického regulačního úřadu z let 2001–2003, ročenky Českého geologického ústavu z let 1991–2001 nebo výroční zprávy o činnosti Fullbrightovy nadace z let 1998–2011. Náleží sem i zpráva o povodni z roku 2006 předaná Státní plavební správou.
- Webové stránky, které archivuje Národní archiv důsledně až od roku 1999, obvykle však až při rušení nebo reorganizaci původce.
- Databáze různé velikosti počínaje jednoduchými (např. uvedená evidence České filharmonie nebo seznamy škol z let 2005 a 2008 vedené u Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy) až po rozsáhlé relační – tak např. evidence k oběma vlnám kuponové privatizace, vzniklá z činnosti Centra kuponové privatizace a Střediska cenných papírů v první polovině 90. let.
- Jako součásti systémů spisové služby předávali původci do Národního archivu zatím převážně jen podací deníky, např. od Úřadu vlády od počátku 90. let do roku 2005 nebo od České inspekce životního prostředí z let 1996–2009. Jen výjimečně byly předány celé soubory vlastních spisů od Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy z let 2001–2005 nebo z krátkodobé činnosti zrušeného Ministerstva informatiky.
- Původcem digitalizované analogové dokumenty jako např. kopie jednotlivých fotografií, které vznikaly z úřední činnosti u institucí v odvětví dopravy nebo kopie zmiňovaných obrázků z dětské soutěže pořádané Českou geologickou službou.

Většina elektronických dokumentů předaných do Národního archivu představují zatím jen doplněk jinak analogových archivních fondů. Rozsáhlé a pravidelné přejímání dat z elektronických systémů spisové služby (ERMS) očekává Národní digitální archiv v nejbližším období, až uplynou skartační lhůty u veřejnoprávních původců, kteří jsou povinni tyto systémy od pololetí 2010 provozovat.⁵⁵

55 § 63 odst. 3 zákona č. 499/2004 Sb., ve znění z roku 2009.

Podíl převzatých archiválií na množství navržených dokumentů

Než zhodnotíme archivní fondy, vznikající z výše popsanych přejímek, pokusme se ještě o korekci klíčového ukazatele předarchivní péče – podílu vybraných archiválií. Výše uvedené poměrně nízké hodnoty – 9,7% pro všechny sledované původce bez rozdílu, 13% pro Ministerstva a ústřední úřady, 26% pro justiční instituce a 6,9% pro skupinu Ostatních původců, jsme získali výpočtem procenta vybraných archiválií z celkového množství dokumentů navržených k výběru v letech 1993–2011 (viz tabulka 5). U vědomí nereálně nízkých údajů vykazovaných o množství vybraných archiválií do roku 2004 jsme se pokusili slabinu eliminovat dvěma způsoby:

1. výpočtem pouze pro léta 2005–2010 a po vypuštění ročníku 2011 s extrémně velkým množstvím *navržených* dokumentů se jeví uvedený ukazatel podstatně přijatelnější: pro všechny původce 17% vybraných archiválií a pro Ministerstva a ústřední úřady dokonce 38%.

2. výpočtem podle málokdy v archivní literatuře zmiňované metody – pomocí podílu archiválií *převzatých* podle přírůstkové evidence od veřejnoprávních původců na celkovém množství navržených dokumentů z téhož období.

Tabulka 7 však ukazuje, že u devíti ročníků z let 1993–2004 a v roce 2008 jsou počty běžných metrů navržených dokumentů nižší než množství archiválií v těchto letech převzatých. V jiných třech letech k tomu docházelo pouze u ministerstev a ústředních úřadů a v dalších třech letech zase pouze u justičních institucí. Důvodem toho byly jednak přejímky, jimž nepředcházela tak striktně jako po roce 2005 skartační nebo mimoskartační řízení, především ale již zmiňované časové prodlevy, kdy vybrané archiválie se přejímaly i o několik let později po datu skartačního návrhu. Čísla uváděná v tabulce 7 se proto nehodí ke sledování vývoje procentuálního podílu archiválií v jednotlivých letech, ale můžeme je bez použití k výpočtu tohoto ukazatele pro celé sledované období: pro všechny původce dohromady činí velmi uspokojivých 34,4%, u justičních institucí je však zjevně 99,5% podíl archiválií nereálně vysoký.

Za přesvědčivé považujeme ukazatele vypočtené stejnou metodou, ale až od roku 1998, odkdy je evidence přírůstků již zcela korektní. Pro léta 1998–2011 vychází (viz **tabulka 8**) pro všechny původce dohromady 32,4% vybraných archiválií, z toho pro ministerstva a ústřední úřady 60,3%, pro justiční původce 83,3% a pro „Ostatní původce“ 10,9%. **Graf 21** ilustruje anomálie v letech 2000, 2005 a 2011. Ve srovnání s obdobnými

údaji, které známe pro zahraniční ústřední archivy,⁵⁶vychází takto zjištěné hodnoty u původců Národního archivu jako velmi příznivé, a to jak celkově, tak i pro jednotlivé typy původců.⁵⁷

Archivní fondy z činnosti veřejnoprávních původců v péči

5. oddělení Národního archivu

Uvedené vlastnosti přejímek, především jejich rozsah, časové rozmezí, rozlišení původců a v neposlední řadě jejich vnitřní struktura a popis, určují významně charakter archivních fondů, které těmito akvizicemi vznikají.

Tabulka 6 sestavená podle přírůstkové knihy (tedy bez úbytků a vnitřních delimitací), zachycuje, jak narůstaly počty těchto fondů v letech 1993–2011. Dělo se tak prostřednictvím celkem 864 přejímek v celkové velikosti 24 149 bm archiválií a tyto se staly součástí přibližně 376 fondů ve správě různých oddělení Národního archivu. Ročně tedy tyto přejímky směřovaly průměrně do 45 archivních fondů, jen nepatrně méně než je průměrný počet samotných přejímek (45,5 přejímek/1 rok).

Tento roční průměr byl překročen shodně s údaji o přejímkách až od roku 2005. Nejvíce archivních fondů za rok (85–88 fondů), do nichž směřovaly tyto přejímky, se vyskytuje v letech 2006–2009, tedy současně s nejvyššími počty přejímek a předávajících původců a také s obdobím s nejvyšší frekvencí 1,7–1,8 přejímek od jedné instituce za rok. Naopak se ale tyto roky nekryjí s těmi, kdy Národní archiv převzal nadprůměrné množství archiválií – k tomu došlo spíše jen náhodně pouze v roce 2009.

O účinnosti předarchivní péče u veřejnoprávních původců, kteří existovali v letech 1993–2011, vypovídají ještě názorněji pouze ty

56 Pro Německo považoval za optimální hodnotu v celostátním měřítku maximální podíl 10% vybraných archiválií Haase Carl: Studien zum Kassationsproblem II, s. 66–67. Spolkový archiv uvádí podíl vybraných archiválií u Úřadu kancléře dokonce 50%, u ministerstev a dalších ústředních úřadů spolku 10–15 % – viz Das Bundesarchiv. Dienstleiter für Forschung, Öffentlichkeit und Verwaltung., Koblenz 2012, s. 53–54.

57 Pro celou polskou státní správu podíl 2–20% vybraných archiválií, s horní hranicí pro ústřední úřady státu předpokládá Kancelaria i archiwum zakladowe. Podręcznik. Wydanie czwarte, poprawione i rozszerzone. Opracowanie zbiorowe pod redakcją Eugeniusza Borodija, Warszawa 2009, s. 14 – za upozornění děkuji Mgr. Martinu Šislerovi. Podle výkazů sestavovaných v 5. oddělení SÚA v 80. letech činil podíl vybraných archiválií z navržených dokumentů v roce 1988 pouze 3,8% a za léta 1980–1989 pouze 3,13%. Přitom však se ve zprávě pro ředitele Archivní správy č.j. 1533/0/01–89 ze dne 5. 5. 1989 uváděl jako reálný odhad 20–30% vybraných archiválií.

archivní fondy, které náleží do péče 5. oddělení Národního archivu, jsou téměř bezvýhradně časově vymezeny vznikem nového státu k 1. 1. 1993 a vznikaly tak přímo z archiválií vytvořených těmito původci. U Ostatních původců přesahuje asi 30% archivních fondů do starší doby, výjimečně až do 19. století. Vznik těchto 136 fondů a další údaje o nich můžeme však sledovat až od roku 1998, odkdy se v evidenci Národního archivu rozlišují po zřízení samostatného oddělení předarchivní péče v roce 1997.⁵⁸

Tabulka 6 také ukazuje, že průměrný nárůst téměř deseti nových fondů 5. oddělení ročně byl překračován každoročně až od roku 2004 (maximum 31 nových fondů z roku 2006). Celkem převzal Národní archiv v letech 1993–2011 do těchto fondů 3823 bm, což činí průměrný nárůst 273 bm ročně. Také tento průměr byl překračován od roku 2006 každým rokem, a to někdy i trojnásobně.

Zcela zásadním a velmi pozitivním poznatkem je, že z celkového počtu asi 180 veřejnoprávních původců, kteří existovali v letech 1993–2011, náleželi do působnosti Národního archivu a přitom nebyli předáni do péče státních oblastních archivů, vytvořilo celkem 136 (tj. 73%) samostatný archivní fond. Z těchto archivních fondů vzniklo 34 z činnosti ministerstev a ústředních úřadů, 5 fondů z činnosti téměř všech justičních institucí (pouze bez Nejvyššího správního soudu) a zbývajících 97 fondů pochází z činnosti Ostatních původců. Toto rozdělení fondů téměř přesně proporčně odpovídá počtům těchto tří typů původců podle stavu z roku 2011 (viz **tabulka 2** a **graf 1**). Významné přitom je, že u prvních dvou typů jsou zastoupeni téměř všichni evidovaní původci. Ze 120 Ostatních původců, kteří byli v roce 2011 v péči Národního archivu (viz **grafy 1 a 2**), má již archivní fond 81%.

Průměrná velikost těchto fondů činí 27,5 bm. K největším fondům 5. oddělení Národního archivu náleží očekávaně fondy ministerstev a ústředních úřadů (největší Úřadu vlády s 325 bm, dále Ministerstva financí s 181 bm, následují fondy ministerstev zdravotnictví, kultury a spravedlnosti s 80–100 bm). Jiné ústřední úřady také dlouhodobě působící, měly ale ke konci roku 2011 překvapivě malé archivní fondy. U Českého statistického úřadu a Ministerstva dopravy to lze vysvětlit následky povodní, u ministerstev školství (7 bm), práce a sociálních věcí

58 Kaďorek, Rudolf: Fondy 5. oddělení Národního archivu – stav k 17. 10. 2011, interní materiál Národního archivu. Praha 2012.

(23 bm) a hospodářství (27 bm) však poruchami ve spisové službě a konkrétně nepravidelností skartačních řízení. Překvapivě velké a neuzavřené archivní fondy u některých původců ze skupiny Ostatní souvisí naopak s dobře nastaveným režimem předarchivní péče, byť někdy jen na krátkou dobu – o tom svědčí např. rozsáhlé fondy Státní zemědělské a potravinářské inspekce (77 bm), Státního fondu životního prostředí (93 bm), Všeobecné fakultní nemocnice (117 bm) nebo již zmíněný fond České filharmonie (60 bm). Na opačném konci varují mizivým rozsahem pouhých 3–5 bm svých fondů někteří původci typu Ostatních, např. z oblasti životního prostředí: Agentura ochrany přírody a krajiny, Cenia, Český hydrometeorologický ústav nebo VÚKOZ. Souvislost s pravidelností skartačních řízení u nich je zřejmá.

U 37 těchto fondů již jejich původce během let 1993–2011 zanikl – z toho sedm ústředních úřadů a ministerstev (ministerstva hospodářství, informatiky, Fond národního majetku a Centrum kupónové privatizace). Až na 4 fondy – Design centrum, Národní informační středisko, Úřad pro státní informační systém, Úřad pro veřejné informační systémy nejsou stále uzavřené, protože se očekávají další přejímky archiválií od jejich nástupců nebo delimitace z jiných archivních fondů.

Data vzniku nejstarších a nejmladších archiválií, které tyto fondy vytvářejí, jsme okrajově zmínili již při analýze přejímek, ale bez specifikace pro fondy 5. oddělení Národního archivu. Celkové časové rozmezí u těchto fondů přesahuje rok 1993, tedy datum stanovené pro fondy tohoto oddělení, v podstatě pouze u skupiny Ostatních původců: nejstarší dokumenty z fondu České filharmonie pocházejí již z roku 1894, Všeobecné fakultní nemocnice od roku 1919 a Fakultní nemocnice Motol od roku 1910. Z výzkumných ústavů jsou ve fondu VÚKOZ nejstarší archiválie od roku 1941. Tyto přesahy souvisejí s metodickým rozhodnutím Národního archivu z roku 2006, že pokud 5. oddělení Národního archivu přejímalo archiválie od původce z doby před rokem 1993 a přitom doposud nebyl založen jeho archivní fond, není nutné archivní soubor uvedeným rokem rozdělovat (tak jako např. u fondů Český báňský úřad I a Český báňský úřad II), pokud k tomu nejsou další závažné důvody. Podle organizačních nebo jiných mezníků v dějinách původce lze buď rozdělení takového fondu posunout k jinému vhodnějšímu datu, nebo naopak ponechat soubor pohromadě, i když výrazně přesahuje do období staršího (tak je tomu např. u výše uvedeného fondu Česká filharmonie nebo Český hydrometeorologický ústav).

U skupiny ministerstev a ústředních úřadů se jedná o časové přesahy před rok 1993, vzniklé výhradně v důsledku ponechání starších prioritních spisů a nebo u těch souborů, kde nelze fyzicky dokumenty z činnosti předchůdců před přejímkou oddělit. U fondů justičních institucí se jako mezník rok 1993 dodržuje vždy striktně.

Problémy vznikly u některých fondů s archiváliemi s příliš krátkými skartačními lhůtami. Takto např. Úřad vlády nebo Úřad pro ochranu osobních údajů předával v roce 2011 dokumenty vzniklé již v roce 2009. Takto příliš krátce stanovené lhůty zatěžují Národní archiv často náročnou nahledací agendou ze strany původce nebo bezpečnostních a vyšetřovacích orgánů. Opět narážíme na nedokonalou funkci správních archivů, které by měly uložení těchto dokumentů přímo u původce prodlužovat.

Nejvýraznějším rysem všech otevřených fondů je (až na několik málo výjimek) jejich v podstatě přírůstková struktura – podle jednotlivých přejímek, které se často dále dělí na více *přírůstků* podle rozlišených původců. Než se takové fondy v archivu uzavrou, zkompletují a uspořádají, určuje jejich členění na úrovni nižší než jednotlivých přírůstků způsob, jak jsou tyto vnitřně rozděleny. Úroveň předávacích soupisů tak podmiňuje informační hodnotu popisu fondu až do vyhotovení definitivní archivní pomůcky. Žádná závazná norma, ani poslední novela archivního zákona s příslušnou vyhláškou z roku 2012 přesněji neurčují obsah ani formu předávacích soupisů pro analogové archiválie. Toho využívají někteří původci a v příloze ke skartačnímu návrhu a hlavně v předávacím soupisu vybraných archiválií uvádějí místo výstižného popisu jejich obsahu podle spisových znaků nebo věcných skupin pouze rozsahy čísel jednacích (např. opakovaně u Ministerstva financí) nebo jen zkratky organizačních útvarů (až do roku 2006 u Ministerstva zdravotnictví).⁵⁹

Od 80. let 20. století platil pro původce Národního archivu tradiční vzor skartačního návrhu včetně soupisu navržených dokumentů a předpokládalo se, že se z něho bude odvozovat i podoba přejímacích soupisů. V roce 2006 uveřejnil Národní archiv na své webové stránce podstatně upravený vzor návrhu, jehož poslední verze se soupisem v podobě excelové tabulky byla zveřejněna v roce 2011. Právě u vzoru této přílohy se opět předpokládá,

59 Návod na členění přejímek podle rozlišených původců podal v metodickém pokynu z roku 1994 Václav Babička. Vymezení archivního fondu, s. 41–47.

že si z něho původci odvodí i podobu předávacích soupisů pro analogové archiválie. Takové soupisy by měly vyhovovat požadavkům kladeným na tzv. manipulační soupis ve smyslu vyhlášky č. 213/2012 Sb.⁶⁰ Průkopnickým počinem je nejnovější metodický návod Národního archivu z roku 2012 pro skartační návrhy dokumentů evidovaných v ERMS systémech. Zde se detailně popisuje technická i obsahová stránka předávacích soupisů pro elektronické i analogové dokumenty, které budou původci předávat prostřednictvím informačního portálu Národního digitálního archivu.⁶¹

Přes uvedené výhrady umožnila archivní legislativa z roku 2004 výrazné zlepšení podoby přejímek a tím ovlivnila i tvorbu vznikajících archivních fondů: Klíčovým se v tomto směru jeví ustanovení,⁶² že veřejnoprávní původci jsou povinni ukládat své dokumenty podle skupin spisových plánů a podle nich také uspořádat dokumenty navržené k výběru. Znamenalo to pro spisovou službu v české veřejné správě a také pro naše archivnictví přelomové metodické východisko z dlouhodobě neřešitelné krize: od 70. let 20. století opouštěly ústřední státní instituce do té doby tradicí osvědčené spisové plány a navíc často decentralizovaly svoje všeobecné spisovny. V důsledku toho se dokumenty stále častěji ukládaly ve spisovnách v nečleněných chronologických řadách.⁶³ Tato neblahá praxe znemožňovala fakticky nejen racionální výběr archiválií podle jejich obsahových celků, a výsledně i problematizovala strukturu a popis budoucích archivních fondů.

60 Příl. č. 2 vyhlášky č. 213/2012 Sb., kterou se mění vyhláška č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění vyhlášky č. 192/2009 Sb.

61 Opatření Národního archivu k zabezpečení skartačního řízení dokumentů evidovaných elektronickými systémy spisové služby – informace pro veřejné archivy a původce, viz www.nacr.cz.

62 § 8 odst. 1 vyhlášky č. 646/2004 Sb., nověji § 16 odst. 1 a § 17 odst. 5 vyhlášky č. 191/2009 Sb., nyní je platný § 19 odst. 1 a § 20 odst. 4 vyhlášky č. 253/2012 Sb.

63 Srovnej Fiala, Tomáš: Spisová služba v posledních 20. letech, In: Spisovny v denní praxi. Ústav státní správy, Praha 1969, s. 24–25. Připomeňme v této souvislosti, že některé agendy a určité druhy dokumentů vždy byly a dodnes jsou u úřadů tradičně ukládány a evidovány mimo všeobecnou registraturu a mimo evidenci společného podacího deníku také v podobě nečleněných chronologických sérií – typicky tomu tak je u účetních dokladů, personálních spisů, technické a provozní dokumentace nebo u zápisů ze schůzí řídicích orgánů úřadů nebo vlády. V podstatě se jedná o soubory dokumentů, které § 6 odst. 1 již neplatné vyhlášky č. 191/2009 Sb. nazýval „agendovými informačními systémy“. Jistou oporou při tvorbě skartačních a spisových plánů u veřejnoprávních původců byl Typový skartační rejstřík. Praha 2010 (poslední vydání), který byl původně určen pro původce hospodářského charakteru. K jeho vzniku viz Špatenka, Ivan: Typový skartační rejstřík – jeden ze způsobů omezování nežádoucího přílivu písemností do podnikových archivů. Zpravodaj ČVTS při SÚA 37, 1990, s. 89–96.

Tradiční baštou těchto nečleněných chronologicko-numericky uspořádaných všeobecných registratur byla ministerstva financí nebo dopravy.⁶⁴ Ministerstva kultury a školství se pokusila nekompetentně takoveto registraturní systémy zavádět teprve v 90. letech. Ministerstvo pro místní rozvoj dokonce ještě i po roce 2005 prosazovalo místo skutečného spisového plánu jen formálně upravený typový skartační rejstřík.

Kvalitní spisové plány, v praxi správně využívané, se vyskytovaly u ústředních úřadů před rokem 2005/2006 spíše jen výjimečně. Kromě výše uvedených ministerstev školství a kultury, kde do počátku 90. let používali upraveného mimořádně sofistikovaný spisový plán – tzv. ukládací klíč – z roku 1928, měl od 60. let velmi dobrý a rozvíjený spisový a skartační plán také Úřad vlády ČR. Již tradičně využívá systém tzv. rejstříků – v podstatě spisových znaků – celý resort justice včetně Ministerstva spravedlnosti. Rejstříky určují pro stejné agendy v podstatě tytéž značky u všech stupňů soudů a zastupitelství⁶⁵ a v určité modifikaci aplikují tento systém i ostatní soudní instituce.

Dlouhodobým znakem jednotlivých *přírůstků* v letech 1993–2011 je jejich primární členění v naprosté převaze podle organizačních útvarů, a to i u těch původců, kteří využívají kvalitní spisové plány – např. u ministerstev životního prostředí, financí, dopravy a zdravotnictví.

Až od roku 2005 častěji se na sekundární úrovni (tedy v rámci organizačních útvarů) popisují předávané archiválie podle příslušných spisových znaků. Stejným způsobem jsou analogové dokumenty ve spisovných také běžně ukládány a nemáme povědomost o ústředním úřadu s centrální spisovnou nebo správním archivem, kde by se spisy ukládaly primárně pouze podle spisových znaků. Na tomto místě lze učinit připomínku směrem k nedaleké budoucnosti – systémy ERMS si samy s důsledným označováním a ukládáním elektronických i hybridních spisů podle spisových znaků automaticky poradí.

Před širším prosazením spisových plánů předávaly veřejnoprávní původci jednotlivé přírůstky druhotně již nečleněné, tedy v rámci organizačních útvarů uspořádané a popsané chronologicky podle čísel jednacích (takto např. dlouhodobě u Ministerstva průmyslu a obchodu). Někdy jsou sice samotné spisy opatřeny spisovými znaky, ale podle nich

64 Obtíže s pořádáním takovýchto fondů popisuje Pazderová, Alena: Problematika pořádání velkých fondů s chronologicko-numerickým uložením se zaměřením na Ministerstvo dopravy. Zpravodaj pobočky ČVTS při SÚA 37, 1990, s. 149–152.

65 Srovnej např. Vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy z roku 2007.

nebývají ve spisovnách fyzicky rozděleny. Navíc byly spisové znaky často na spisy zapsány až při uložení do správního archivu, tedy v době, kdy již někdy platil jiný spisový plán. Ze skartačních návrhů se do předávacích soupisů přenáší často další neduhy – před zavedením ERMS snadné nesprávné vyznačení spisového znaku a hlavně tendence označovat spisy spisovými znaky s příliš obecným obsahem (např. do „korespondence“ nebo „interní sdělení“). Velké množství takto příliš obecných popisů v předávacích soupisech znehodnocuje deskripci celého otevřeného archivního fondu. Takto jsou popsány předávané archiválie např. od Českého báňského úřadu, který v soupisu používal pouze nejobecnější položky spisového plánu.

Dalším převládajícím rysem přírůstků a z nich vznikajících archivních fondů je jejich častá neúplnost vzhledem k agendám původců.⁶⁶ Ukazuje se ale, že zajistit, aby archiválie v jednom přírůstku pokrývaly alespoň většinu agend původce, není při převládajícím způsobu akvizic do archivních fondů reálné. Paradoxně větší obsahový záběr přírůstků vykazují ti původci, kteří navrhují dokumenty k výběru velmi nepravidelně a Národní archiv od nich přejímá archiválie jen nárazově v dlouhých časových intervalech. Takové přírůstky, zvláště když k nim dochází až při rušení nebo zásadní reorganizaci původce, mohou postihovat i velmi široké spektrum jeho agend a za dlouhé období. Riziko ztráty mnoha potenciálních archiválií je ale v těchto případech vysoké a rozhodně to není následovatelná strategie. Naopak u velkých původců, kteří navrhují a předávají do archivu s vysokou frekvencí (jako Úřad vlády, Ministerstvo spravedlnosti, Ministerstvo zdravotnictví, nově Ministerstvo vnitra, Úřad pro ochranu hospodářské soutěže nebo Česká inspekce životního prostředí) se nedaří vybrané archiválie ještě u původců před předáním do archivu zkompletovat natolik, aby jednotlivé přejímky obsahovaly archiválie ode všech organizačních útvarů původce za určité období. Souvisí to se současnou praxí, kdy se původci z provozních důvodů a s jistou oporou v archivní legislativě snaží předávat do archivu vybrané archiválie co nejdříve po dokončeném skartačním řízení a nemají zájem je po delší dobu postupně kompletovat. Cestu k řešení tohoto problému naznačuje postup Národního archivu, který u Ministerstva spravedlnosti nebo

66 Na tento problém upozornil Josef Žabka v interním Návrhu koncepce oddělení předarchivní péče a archivních fondů po roce 1992 Státního ústředního archivu z roku 1997. Nekompletnost přejímek k fondům bývalých národních výborů konstatuje také Helena Pochobradská: Předarchivní péče, PH 20, 2012, č. 2, s. 125–147.

u Ministerstva vnitra provádí skartační řízení dokumentů za delší časové období decentralizovaně u jednotlivých organizačních útvarů původce. Pokud by takto postupovaly alespoň ostatní správní archivy, mohly by být takto kumulované přejímky za delší časové období z hlediska úplnosti agend původců vyhovující.

S problémem neúplnosti otevřených fondů souvisí také, že se u některých původců nedaří dlouhodobě prosadit, aby navrhovali a předávali obsahově často závažné archiválie z činnosti pouze jednoho nebo jen několika organizačních útvarů – týká se to např. dokumentace minerálních pramenů uložené u Ministerstva zdravotnictví, části dokumentů z činnosti sekretariátů ministrů financí nebo místního rozvoje nebo materiálů různých vládních výborů nebo ministrů bez portfeje, které administrativně zajišťuje Úřad vlády. O odborné činnosti několika významných institucí z oblasti kultury nebo životního prostředí původců vypovídají často velmi staré dokumenty, které se v dohledné době nestanou součástí archivních fondů, i když by využívání jejich originálů bylo většinou možné technologicky podstatně omezit (např. Seznam movitých a nemovitých památek u Národního památkového ústavu nebo Ústřední seznam ochrany přírody vedený již od 60. let 20. století Agenturou ochrany přírody a krajiny a jejími předchůdci).⁶⁷

Většina přírůstků je tedy strukturována podle organizačních útvarů a předávací soupisy prohlubují popisy ať už na úrovni spisových znaků (převážně jen u archiválií vzniklých po roce 2005) nebo výjimečně až do obsahu jednotlivých spisů. Zvláštní místo zaujímají v poslední době přejímky od ministerstev školství a kultury: jejich původně nečleněné chronologicko-numerické řady spisů se po výběru ještě ve správním archivu původce z iniciativy Národního archivu přemanipulovávají, a to v prvním případě spisy z let 1993–2004 podle již zmiňovaného spisového klíče z roku 1928, u Ministerstva kultury ročníky spisů 1993 a 1994 podle nejnovějšího spisového plánu z roku 2009. Nehledě na jistou diskutabilnost takového postupu z hlediska provenienčního principu, je nesporné, že budou tyto pomůcky mít pro uživatele větší vypovídací hodnotu. Zatímco se po roce 2000 přejímky do Národního archivu bez soupisu již prakticky nevyskytují (výjimkou byly přejímky

67 Srovnej Šimůnková, Karolína: Neakreditované tzv. archivy v kulturních institucích. Zpravodaj ČIS 50, 2008, s. 49–54 a Kalina, Tomáš: Veřejnoprávní původci se sloní paměti – existuje řešení? Tamtéž, s. 27–47.

archiválií vybraných v mimořádných podmínkách po povodni v roce 2002), lze odhadnout, že jich předtím bylo asi 20%. Přestože se úroveň přijímacích soupisů od všech typů původců výrazně zvýšila, zůstává popis přejímek významnou slabinou předarchivní péče Národního archivu u veřejnoprávních původců.

Určitou nápravu lze očekávat od dalšího rozvoje elektronických systémů spisové služby právě u těchto původců. Lze však vyslovit již v náznacích ověřené obavy (např. u Nejvyššího kontrolního úřadu), zda i potom některé příliš obecně stanovené anebo nesprávně použité spisové znaky neznehodnotí přednosti, které elektronické systémy spisové služby pro deskripci předávaných archiválií nabízejí.

Faktory ovlivňující úroveň předarchivní péče u původců Národního archivu

Převážně pozitivně působících faktorů, jako je archivní legislativa, metodika výběru archiválií, organizace předarchivní péče, jakož i nejzávažnější poruchy u úřadů veřejné správy, jsme se dotýkali pouze okrajově. Pokusím se zde je alespoň stručně nastínit.

V různých souvislostech jsme doložili, že významným pozitivním stimulem byl oproti předchozí archivní legislativě zásadně koncepčně změněný zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a jeho novela z roku 2009, který spolu s vyhláškami č. 646/2004 Sb. a její pozdější verzí č. 191/2009 Sb. o spisové službě vytvořily pro archiváře příznivější podmínky k ovlivňování spisové služby u svěřených původců. Kromě rozlišení původců na veřejnoprávní a soukromoprávní to byla povinnost pro tzv. určené původce vykonávat na určité úrovni spisovou službu a hlavně vypracovat a používat v registratuře spisové plány. Zákon umožnil provádět archivům účinnější státní kontroly u původců a upřesňoval povinnosti správních archivů povinně zřizovaných u ministerstev a ústředních úřadů.

Naopak negativně se v tomto směru projevila česká archivní legislativa ve třech oblastech: nejvýrazněji v tom, že české archivní zákony definují archiválii jako vybraný dokument až od chvíle jeho evidence a uložení do archivu; to významně snižuje postavení správních archivů a odpovědnost pracovníků spisové služby na rozdíl od těch států, kde archivní normy považují za archiválie dokumenty již od jejich vzniku. Neblaze působí také v české archivní legislativě absence principu „povinné nabídky“, kdy původce – nehledě na jím proklamovanou potřebu dokument ještě administrativně využívat – je povinen v určité maximální lhůtě 20 nebo 30 let

až na malé výjimky většinu svých dokumentů nabídnout archivu k výběru, jako je tomu v různých obměnách v Německu, v Polsku nebo na Slovensku.⁶⁸ Třetím problematickým místem naší legislativy a její aplikace je zaktování správních archivů: ačkoliv čeští archiváři byli s tímto významným nástrojem dobře seznámeni již od poloviny 20. století a původní usnesení vlády č. 213/1991 koncipovali velmi promyšleně, nepodařilo se prosadit v praxi ani základní povinnosti, jak je vyjádřil zákon č. 499/2004 Sb., natož v maximalistické verzi jeho novela z roku 2009. Nehledě na to, že některá ministerstva donedávna správní archivy fakticky ani nezřídila, fungují v současné době u většiny ústředních úřadů jen jako jakási personálně a často i prostorově se spisovny propojená zařízení bez dostatečných pravomocí, pro něž byly původně koncipovány. Neprosadily se jinde využívané dvojí skartační lhůty, postupně se omezily jejich původně deklarované pravomoci vůči spisové službě původců v celém rezortu a jen nereálným ideálem zůstala v novele zákona z roku 2009 zmiňovaná kompletace vybraných archiválií a jejich popis před předáním do archivu v podobě provizorních inventářů. Je příznačné, že žádný správní archiv nevznikl u těch veřejnoprávních původců v péči Národního archivu, kteří nemají povinnost jej zřizovat.⁶⁹

Tím jsme se dotkli dalšího faktoru, který ovlivňuje účinnost předarchivní péče u původců v kompetenci Národního archivu. Jsou to *vývojové tendence těchto veřejnoprávních původců* jakožto součásti veřejné správy, a to nejen z hlediska tradičních dějin správy a spisové služby, ale i s přihlédnutím k jejich dalším vlastnostem, jako jsou modely řízení, úroveň a případné poruchy jejich činnosti, a jejich vnitřní i vnější komunikace vůči společnosti, tedy souhrnně jejich „institucionální chování“.

68 Stodůlka, Zbyšek: Předarchivní péče ve Spolkové republice Německo, *Paginae* 20, 2012, č. 2, s. 333–359, Šisler, Martin: Předarchivní péče u veřejnoprávních původců v Polsku, *Paginae* 20, 2012, č. 2, s. 360–373.

69 § 69 zákona č. 499/2004 Sb., též ve znění z roku 2009; viz též Usnesení vlády ČR č. 213 ze dne 26. 6. 1991 „Ke komplexnímu rozboru stavu archivnictví v ČR“. U původní koncepcie meziarchivu pro českou veřejnou správu stáli archiváři Státního ústředního archivu se svými poznatky ze zahraničí i vlastními náměty: jako první shrnul problematiku Kollmann, Josef: *Nadprodukce*, s. 446–496; též Bolomský, Karel: *Meziarchiv – prostředek k omezení přílivu písemností do archivů*. *Zpravodaj ČIS* 37, 1990, s. 30–45; srv. interní materiál z pera Karla Bolomského: *Návrh na zřízení rezortních meziarchivů, Státní ústřední archiv*, 4. 9. 1991. *Zhodnocení činnosti správních archivů obsahují situační správy vypracované 5. oddělením Národního archivu pro Ministerstvo vnitra*, čj. SÚA 2948/05–1997 a čj. NA 2791/12–00 a materiál pro poradu vedení MV ČR čj. AS/Ř-4201/00 ze 17. 1. 2001.

Systém ústředních úřadů České republiky od roku 1990 se vyvíjel jako celek velmi stabilně co do počtu a typu institucí a vykazuje velkou míru právní kontinuity nejen vůči období 1948–1989, ale i mezi jednotlivými vývojovými etapami navzájem.⁷⁰ Protože z dostupných přehledů státní správy po roce 1990 se žádný o jejich přesnější stanovení nepokusil, předkládáme jen pracovní návrh pouze pro účely tohoto příspěvku, který vychází z praktických zkušeností s výkonem předarchivní péče v Národním archivu. Lze takto rozlišit tři vývojová období:

Od roku 1990 do 31. 12. 1992 – dožívání federálního státu a České republiky jako jeho součástí, první období tzv. malé privatizace.

Od 1. 1. 1993 do konce roku 2000 – od Ústavy České republiky z 1. 1. 1993 do ukončení první fáze reformy veřejné správy zřízením krajských úřadů. Zákon č. 219/2000 Sb. o majetku ČR zavedl do veřejné správy nový pojem „organizační složka státu“. Od roku 1996 do r. 2006 jednání o přístupu ČR k Evropské unii.

Třetí etapu od roku 2001 zahajuje další část reformy veřejné správy, na jejím počátku byly zrušeny v roce 2002 okresní úřady.

Charakter veřejné správy, vnitřní organizací a činnosti jejích ústředních institucí v péči Národního archivu a podobu jejích úředních dokumentů ovlivnily v uvedeném období následující okolnosti:

- Od počátku 90. let proklamovaná decentralizace ústřední veřejné správy, která po zrušení ONV a posléze i okresních úřadů vedla některá ministerstva a ústřední úřady k vytváření tzv. dekoncentrátů s regionálně různě vymezenými funkcemi (Ministerstvo životního prostředí, Ministerstvo pro místní rozvoj, Ministerstvo zemědělství nebo Český statistický úřad). Toto řešení se však vyznačovalo nedokonalou koordinací činností na různých úrovních státní správy, což po vzniku krajských úřadů vedlo opět k částečnému rušení těchto v podstatě improvizovaných pracovišť. S uvedenou decentralizační tendencí veřejné správy souviselo také přesídlování některých ústředních

70 Pavlíček, Václav: O kontinuitě a diskontinuitě, *Právní praxe* 43, 1993, s. 190–198, s. 249–264 a s. 336–351. K vývoji státní správy po roce 1990 zvl. Mišur, P. – Svoboda, Zd.: *Instituce státní moci v ČR*. Praha 2007; Čechák, Vladimír: *Vývoj veřejné správy v Československu a České republice 1945–2004*. Praha 2005, s. 97–132; Marek, Jaroslav – Pánková, Markéta – Šimová, Petra a kol.: *Veřejná správa v České republice*, interní tisk MV ČR. Praha 2005. Cenné srovnání systémů výkonné státní moci v Evropě podal Klokočka, Vladimír: *Ústavní zřízení evropských států*. Praha 1996, s. 84–118 a s. 352–363. Srovnání veřejné instituce jednoho typu viz Sedláček, Vojtěch: *Role úřadů vlád ve vybraných zemích OECD. Analýza modelů koordinace ústřední státní správy*. Úřad vlády ČR, Praha 2005.

institucí u umístění nových do mimopražských lokalit, především do Brna a Opavy.⁷¹

- Dobudováním regionální samosprávy na úrovni krajů a zřízením krajských úřadů v roce 2000 přechází část agend ústředních úřadů zpět na nižší úroveň státní správy (týkalo se to především Ministerstva vnitra).
- Vnitřní organizaci ústředních úřadů a jejich písemnou produkci výrazně ovlivnily aktivity státu s celospolečenským dosahem, které se vynutily vznik nových typů institucí a také nových dokumentů: počátkem 90. let to byla restituční agenda, dále tzv. malá (v letech 1991–1993) a velká privatizace (od r. 1991 stále probíhající), které zajišťovaly speciálně vytvořené Ministerstvo pro správu národního majetku, Fond národního majetku a další. Unikátní kuponovou privatizaci zabezpečovaly zase Ministerstvem financí řízené úzce specializované instituce – Centrum kuponové privatizace a Středisko cenných papírů.
- Usnesením vlády č. 619/2001 přistoupila ČR k modernizaci státní správy především cestou technologických inovací a sdílením informací (e-government, základní a další registry, systém datových schránek aj.). Tyto aktivity zaštiťovalo několik po sobě následujících institucí, jejichž základní funkce převzalo posléze Ministerstvo informatiky a potom Ministerstvo vnitra.
- Zásadním způsobem zasáhly do činnosti organizačních struktur veřejné správy a do tvorby a typologie dokumentů souvisejících se styky ČR s Evropskou unií: v roce 1995 na základě usnesení vlády č. 512/1993 a č. 631/1994 zahájila Česká republika přístupová jednání a za tím účelem vznikaly při Úřadu vlády ČR a při Ministerstvu zahraničních věcí specializované útvary a u většiny ministerstev – garantů jednotlivých agend – pracovní skupiny. Navíc se u Ministerstev hospodářství, průmyslu a obchodu, práce a sociálních věcí a vnitra a u Českého báňského úřadu zakládala pracoviště pro harmonizaci českého práva. Již předtím se však na některých ministerstvech zřizovaly organizační útvary pro evropskou integraci, obvykle při legislativních odborech, i na Ministerstvu průmyslu byl navíc jmenován zvláštní zmocněnec. Po podpisu smlouvy 15. 4. 2004 se již dříve započaté čerpání prostředků z evropských fondů pevněji institucionalizovalo a Ministerstvo pro místní rozvoj

71 Srv. Reforma veřejné správy v České republice, interní tisk MV ČR. Praha 2003, zvl. s. 9–24.

se stalo řídícím orgánem za celou republiku, zatímco za jednotlivé operační programy odpovídala příslušná ministerstva.⁷²

- S postupnou demokratizací veřejné správy, s jejím otevíráním vůči veřejnosti ve smyslu zákona o poskytování informací a později s akcentem na boj proti korupci, vznikaly u ústředních úřadů od počátku 90. let a především po vstupu do EU nové organizační útvary pro styk s veřejností a pro kontrolní činnost a s nimi také nové typy dokumentů.

Kromě uvedených pozitivních jevů se však veřejná správa v České republice v posledních dvaceti letech vyznačovala výraznými funkčními a koncepčními poruchami, k jejichž řešení přistupovala politická reprezentace převážně jen proklamatorně a bez objektivních a profesionálních analýz. Z problémů ryze správního charakteru uveďme především vysokou roztržitost a nedostatečnou koordinaci výkonu státní správy mezi ústředními a regionálními orgány. Ta gradovala v 90. letech a zcela ji neodstranilo v roce 2000 zřízení krajských úřadů. Přitom ale stále přetrvává ještě z období socialismu silně zakořeněný „důraz na vertikálně struktury řízení a na komunikaci prostřednictvím rezortů, přičemž kompetence jsou neurčité“.⁷³ Při nedostatku ideově nosných dlouhodobých celospolečenských koncepcí a při jejich neustálým pozměňováním nejen při změnách vlád, ztěžuje uvedený rezortismus ve veřejné správě horizontální komunikaci mezi institucemi podřízenými různým ministerstvům. To zabraňuje tak efektivně řešit agendy mezioborového charakteru.⁷⁴

Temnou stránkou veřejné správy jsou příznaky klientelismu, zneužívání veřejných finančních prostředků a dokonce prokazatelné případy korupce. Ničivý vliv na morální důvěryhodnost veřejné správy mají tlaky politických stran, jejich propojování s různými segmenty státního i soukromého podnikání a také veškeré přerozdělování veřejných prostředků. Nejsilnější korupční potenciál představují přitom různé finanční dotace poskytované Evropskou unií, což se projevuje i v rozhodovacích procesech jednotlivých ministerstev.

72 Viz <http://isap.vlada.cz>; postup integrace ČR do Evropské unie viz: Marek, J. – Pánková, M. – Šimová, P. a kol.: Veřejná správa v České republice, s. 93–101.

73 Potůček, M.: Fungování státní správy na centrální úrovni: vybrané problémy [www.potucek.cz/prezentace/fungovani_statni_spravy.html].

74 Marek, J. – Pánková, M. – Šimová, P. a kol.: Veřejná správa v České republice, s. 7–9. Podrobný rozbor těchto problémů též interní Návrh koncepce reformy veřejné správy, který zpracoval úsek pro reformu veřejné správy MV ČR, čj. R-15/1999, leden 1999.

Postavení některých úřadů navíc ohrožuje chronicky se opakující projevy odborné nekompetentnosti, která často přetrvává i povolební výměny ministrů – tak k tomu opakovaně dochází např. u ministerstev kultury, školství nebo dopravy. Z podřízených institucí se tyto funkční nedostatky zvláště výrazně projevovaly v činnosti Národního památkového ústavu (nepřesnosti ve vedení evidence památek), u Cermatu (koncepce a způsob financování maturitních zkoušek) nebo u Czech Tradu (proklamované proexportní aktivity se ukázaly jako neúčinné).⁷⁵

Z „vnitřních“ poruch u ústředních institucí veřejné správy jsou nejnapadnější nedostatečná odborná zdatnost a byrokratická neprofesionalita částí úředníků (souvisí s vysokou fluktuací a s odkládaným zákonem o služebním poměru), pro archiváře vybírajícího archiválie ve skartačním řízení je někdy až tragická frekvence neustálých reorganizací, jimiž některá ministerstva procházejí i několikrát do roka; děje se tak běžně nekoncepčně bez předběžných analýz a důvody bývají namísto odborných často jen politicko-personální nebo ekonomické. Pro výběr archiválií u takových původců je také potřebná znalost stále častějších interních poruch v jejich úřadování:

- nepřesné vymezení kompetencí a odpovědnosti útvarů a jednotlivých úředníků uvnitř původce nebo rezortu
- nedostatečná komunikace nebo přímo komunikační bloky mezi útvary jedné instituce, které často odrážejí vlivy skrytých zájmových skupin
- přednost formálního způsobu vyřizování agendy před skutečným vyřešením úkolu až do definovaného konce, což je často zakrýváno vytvářením různých variant jednoho dokumentu
- u ústředních úřadů a ministerstev pragmatická převaha operativních činností a naopak nedostatek času a někdy i odbornosti na koncepní a řídicí činnost vysoce postavených řídicích úředníků
- dle odhadů vykonává ve veřejné správě nejdůležitější odborné činnosti pouze 10–15% odborných úředníků. Při výběru archiválií u těchto původců se to projevuje v koncentraci nejdůležitějších archiválií (včetně podkladů a různých verzí) obvykle na nízkých organizačních úrovních původce a u často se opakujícího se okruhu

75 Z veřejných zdrojů např. Šůra, A.: Bitva na kultuře. Respekt 14–15, 2012, s. 63–65; Tramba, D.: Podpora exportu se mění v chaos. Lidové noviny 27. 8. 2012, s. 13; Kaláb, Vl.: Koncepce exportu kulhá. Lidové noviny 15. 9. 2012, s. 17.

referentů v odborných útvech (dlouhodobý jev např. u Ministerstva průmyslu)

- přímo zhoubně na funkci veřejnoprávních institucí působí různé osoby neformálně vstupující do rozhodovacích procesů, ať už jako formální externí poradci nebo dokonce jako osoby stojící zcela mimo instituci. Stopy po jejich často mimořádném vlivu nelze pak postihnout ani v úředních dokumentech, ačkoliv fakticky zásadně zasahovali do rozhodovacích procesů úřadu.⁷⁶
- s předchozími jevy souvisí stále častěji se rozmáhající tzv. outsourcing různých, někdy i vysoce odborných služeb a činností, které by měl veřejnoprávní úřad vykonávat.

Empirie archiváře ukazuje, že disfunkčně se dlouhodobě projevující instituce náležejí nejčastěji k těm, u kterých se také vyskytují největší poruchy ve spisové službě a u nichž je proto výkon předarchivní péče nejproblematičtější. Odvážíme se vyslovit hypotézu, že tyto problémy mohou souviset i se společensky problematickými postavami představitelů těchto úřadů. Za všechny uvedme ničivou stopu někdejšího ministra Pavla Němce, jehož působení na ministerstvech pro místní rozvoj a spravedlnosti a posléze jako poradce na Úřadu vlády se časově nápadně shodovalo s poklesem úrovně spisové služby u těchto původců.

Nejčastější poruchy spisové služby u ústředních institucí veřejné správy v péči Národního archivu byly zjišťovány opakovaně od 90. let 20. století při skartačních řízeních, průzkumech spisové služby a státních kontrolách u jednotlivých institucí, nebyly však vyhodnoceny v tak komplexní míře, jak to učinil pro předchozí období T. Fiala.⁷⁷ Zde lze jen poukázat na nejvýznamnější projevy: pracoviště spisové služby (včetně správních archivů) bývají neuspokojivě začleněná do různých útvarů hospodářských a technických služeb a jen výjimečně podléhají útvarům blízkým vedení instituce (sekretariáty ředitelů, náměstků apod.). Již tím je fakticky oslabována prestiž vedoucího spisovny a snižuje to jeho již tak omezené kompetence vůči jiným útvarům původce. Od poloviny 90. let jej navíc oslabuje stoupající význam pracovníků z oblasti informatiky, kteří s prosazováním systémů elektronické spisové služby stále důrazněji určují její koncepci v závislosti na programovém vybavení. Negativně ovlivňuje spisovou službu často také přetrvávající nedostatečná odborná

76 Macháček, Jan: Všechnu moc expertnímu lidu. Respekt 9, 2012, s. 17–19.

77 Fiala, Tomáš: Spisová služba v posledních 20. letech, s. 21–30.

úroveň a profesní motivace pracovníků odpovědných za spisovou službu, s tím souvisí jejich častá fluktuace. Výsledky konzultací a metodické pomoci, poskytované těmto pracovníkům ze strany archivářů přichází pak často vniveč. Z technických závad vybavení a umístění spisoven přežívají některé odstrašující případy, nutno však konstatovat od 90. let zásadní zlepšení nejen u ministerstev a ústředních úřadů.

Tematický průzkum u původců v roce 2005 ukázal, že se u veřejnoprávních původců od konce 90. let sice podstatně snížil počet těch, kteří vůbec spisovou a skartační normu neměli, ale stále ji měla řada z nich zcela nevyhovující a fakticky ji nevyužívali. Přestože od tohoto roku platila se zákonem daná povinnost pro všechny určené původce vytvořit a používat spisové plány, ve skutečnosti ještě v letech 2008 a 2009 je neměla vypracované v uspokojivé podobě ministerstva pro místní rozvoj, školství, mládeže a tělovýchovy kultury a hlavně u stále poměrně vysokého počtu podřízených institucí. S prosazováním spisových plánů po roce 2005 u našich původců postupně vymizely dříve časté skartační rejstříky. Významnou poruchou spisové služby, která postihuje právě předávání archiválií do archivu, je také nedodržování těchto norem již na úrovni referentů a jednotlivých útvarů. Spisy předávané do spisovny nebo správního archivu často nebývají označeny spisovými a skartačními znaky vůbec nebo nesprávně. Pracovníkům spisovny nezbývá potom než je doplňovat až dodatečně, často ale podle pozdějších spisových plánů. Již jsme uvedli v souvislosti s přejímkami do archivu další chronickou poruchu, rozšířenou u většiny původců i v současné době – o ukládání analogových spisů ve spisovnách primárně podle organizačních útvarů původce a nikoliv podle spisových znaků. Přetrvávají také již v 80. letech často konstatované závady, když referenti nerespektují skartační lhůty a nepředávají spisy po uzavření do útvarových spisoven nebo do ústřední spisovny. Útvary původce často také nepředávají vyřízené spisy s dostatečným popisem. Až elektronické systémy spisové služby by měly odstranit tyto závady velmi důsledně.

Dalším přetrvávajícím problémem u analogových spisů je u některých původců výrazná roztržičnost péče o dokumenty. Vedle hlavní spisovny nebo správního archivu zůstávají separátně uložené a často samostatně evidované dokumenty, náležející zvláštním agendám, jejichž skartační řízení a předávání vybraných archiválií nekoordinuje ústřední pracoviště spisové služby (do nedávna u Ministerstva vnitra nebo

u Úřadu vlády ČR). Kompletace těchto přejímek a odstraňování duplicit při výběru u původce se tím velmi ztěžuje.

Charakter spisové služby u původců na jedné straně a výkon předarchivní péče a hlavně výběr archiválií na straně druhé podstatně ovlivňují také *nové typy dokumentů i archiválií*, které od počátku 90. let vznikají nebo se proměňují u veřejnoprávních původců. Zde jen naznačíme jejich nejdůležitější rysy:

1. S rozvojem elektronických dokumentů a v posledním období i elektronických systémů spisové služby a dalších informačních systémů ztrácí na významu dříve metodicky archiváři velmi sledovaný fenomén „multiplicity“ dokumentů, posiluje se však pozornost k jejich autenticitě a právní průkaznosti. Elektronické dokumenty přestávají být kladeny do protikladu k analogovým a v poslední době se vývoj ubírá spíše k jejich stále častější koexistenci, protože se dnes jeví tzv. úřadování bez papíru ve veřejné správě jako nereálné. Vedle digitálních dokumentů vznikají v rámci elektronických systémů spisové služby u úřadů často tzv. hybridní spisy a některé druhy archiválií se uchovávají v analogové podobě souběžně s jejich elektronickou verzí. Kromě toho u některých ústředních úřadů, které provozují elektronické systémy spisové služby, úředníci běžně úřadují prostřednictvím různých verzí tištěných kopií elektronicky vzniklých spisů a ERMS tak fakticky slouží jako evidenční pomůcka. Některé kancelářské a referentské poznámky na spisech existují v těchto případech pouze v jejich analogových verzích (tak tomu bylo ještě ve 2. polovině 90. let u Ministerstva průmyslu a obchodu). U Nejvyššího kontrolního úřadu zase obíhaly spisy sice pouze v elektronické podobě, ale jejich oběh se evidoval zcela nedostatečně pouze v sekretariátech odborů a nikoliv na úrovni zpracovatelů.
2. Dříve tradičně nejvýznamnější archiválie, jako např. základní dokumenty ke zřízení a organizaci instituce, zápisy z porad vedení úřadu, výroční zprávy nebo korespondence jejich nejvyšších představitelů obsahují od 90. let 20. století stále častěji příliš obecných a nekonkrétních informací. Tak např. formulace zápisů ze schůzí Fondu národního majetku jsou natolik obecné, že podle nich nelze určit ani kompetence a zodpovědnost úředníků pověřených státem k účasti ve správních orgánech podniků připravovaných k privatizaci. Nejdůležitější operativní akty jako jsou příkazy, pokyny, záznaky z jednání apod. se často mezi tradičními typy dokumentů již

v úplnosti nevyskytují nebo jsou také obsahově velmi vágní. Nejdůležitější historické prameny k poznání skutečné podoby, mechanismu a projevu státní moci jsou stále častěji zcela mimo spisovou službu těchto původců a vyskytují se v různých neformálních podobách e-mailů, osobních dopisů, zvukových nahrávek apod. Z toho plyne pro archivní výběr především u ústředních orgánů státu podstatný metodický problém.

3. Stále častěji se u veřejnoprávních původců vyskytují také dokumenty, které mají charakter odborných expertiz nebo skutečných vědeckých studií. V řadě případů se na jejich vzniku podílejí, často i skrytě, stále častější externí spolupracovníci. Odbornou úroveň těchto prací mohou archiváři při výběru obtížně posuzovat, někdy může být překvapivě vysoká, naopak se lze setkat i s elaboráty, jejichž hodnotu odborník posoudí jako nulovou. Příkladem původce, u kterého takovéto externě objednávané analýzy běžně vznikaly, bylo bývalé Ministerstvo informatiky a jeho předchůdci, kteří zadávali ke zpracování několika advokátním kancelářím rozboru informačních systémů jiných resortů. Podkladové dokumenty k takto vzniklým archiváliím nebývají potom ale v úplnosti uloženy u původce, který zadal jejich vypracování.
4. Odborné studie a materiály se mohou u původce vyskytovat v podobě běžných úředních spisů, stále častěji ale veřejnoprávní instituce vydávají různé interní i pro veřejnost určené materiály, které se spisové evidenci vymykají (např. různé propagační a informační tiskoviny, webové stránky apod.). Často přitom představují velice cenné historické prameny a Národní archiv by se měl snažit tuto tzv. „šedou literaturu“ důsledněji získávat alespoň v mimoskartáčním řízení. Rozhodně by se měla stát součástí archivních fondů.⁷⁸ Příkladem tohoto druhu dokumentů jsou u rezortních výzkumných institucí shromažďované výzkumné zprávy, nověji uveřejňované na internetu.
5. Problematiky nových typů dokumentů souvisejících se vstupem ČR do Evropské unie a s čerpáním finančních prostředků z evropských strukturálních fondů jsme se již dotkli. Zkoumání jejich tvorby, pohybu mezi institucemi a hlavně jejich informačně nejvýznamnějších

78 Srv. interní soupis takovýchto publikací vzniklých u ústředních úřadů, Kalina, T.: Úřední publikace institucí státní správy ČR, SÚA Praha 1992.

verzí ve fondech příslušných původců představuje významný odborný úkol, podobně jako tomu bylo kdysi s materiály vznikajícími u našich úřadů v souvislosti s členstvím v RVHP.⁷⁹

Výkon předarchivní péče v Národním archivu u veřejnoprávních původců pozitivně ovlivňoval tradiční zájem archivářů i vedení archivu o její *teoretickou a metodickou stránku*.

Již jsme uvedli, že právě archiváři Národního archivu se již od 60. let 20. století věnovali v mimořádné míře teorii výběru archiválií, a to v širších souvislostech a přenášeli do českého archivnictví poznatky ze zahraničí bez ohledu na jejich ideologické zaměření. Velkou pozornost a na vysoké úrovni věnovali zvláště tehdy aktuální otázce multiplicity archiválií a dokumentů s opakujícími se informacemi – tuto problematiku zásadně pozměnil nástup elektronických dokumentů.⁸⁰ Významným impulzem k zájmu o novější archivně-teoretické koncepte se stala také účast několika archivářů našeho archivu na Mezinárodní archivní stáži ve Francii: do české archivní teorie a do předarchivní péče Národního archivu vnesli pružnější pojetí provenienčního principu, seznámili se blíže s teorií tří věků a stáli u ideje zavést i u českých ústředních původců institut meziarchivu.

Od počátku 90. let 20. století se ale pod tlakem překotných událostí čeští archiváři pragmaticky odklánějí od teoretických otázek směrem k legislativě a samotné praxi. Až v poslední době někteří archiváři z pracoviště pro předarchivní péči Národního archivu záslužně upozorňují na nové archivně-teoretické koncepte v zahraničí, především v souvislosti s výběrem archiválií.⁸¹ Zůstává však prozatím pouze u přehledů

79 Prvním pokusem o typologii těchto dokumentů byl speciální spisový a skartační plán sestavený za spoluúčasti archivářů Národního archivu, který Ministerstvo pro místní rozvoj publikovalo pod názvem Instrukce – Archivace písemností, článek 38/6 Nařízení rady ES č. 1260/1999. Praha 2005.

80 Viz výše pozn. 10–12. V souvislosti s pojmáním původce uvádím nejnvýznamnější příspěvky v pozn. 10 a 11. V obecnějším pojetí k teorii výběru archiválií přispěl z archivářů Národního archivu též Žabka, Josef: K aktuálním problémům výběru archiválií. Zpravodaj pobočky ČSVTS SÚA 26, 1984, s. 176–200 a týž: K problematice obsahu a formy při hodnocení písemností, Zpravodaj pobočky ČSVTS SÚA 31, 1986, s. 56–61. K problematice multiplicity viz Bubeníčková, Růžena – Kubátová, Ludmila: K otázkám duplicity a multiplicity archivního materiálu hospodarské povahy. Slovenská archivistika 5, 1970, s. 323–331.

81 K tomu viz pozn. 13 a 16, stranou pozornosti u nás zatím zůstávají koncepte Bearman, David: Archival Methods. In: Archives and Museum Informations 3/1, 1989, s. 1–28; týž: Archival Strategy. American Archivist 58, 1995, s. 380–413.

zahraniční literatury, k pokusům o vlastní výzkum, hlavně v oblasti typologie a popisu původců a elektronických archiválií teprve přistupujeme.

Přesto se domnívám, že teoretická a metodická východiska, která rozvíjeli a jako dlouhodobě získávané zkušenosti si mezigeneračně předávali archiváři Národního archivu, poskytují i současnému 5. oddělení Národního archivu spolehlivou oporu.

Při výkonu předarchivní péče se v Národním archivu již od 60. let 20. století kladl důraz na ideu *pozitivního výběru*, tedy se zvýšeným zřetelem k samotným archiváliím.⁸²

To se stalo teoretickým východiskem z původně z praktických důvodů vzniklé předarchivní strategie někdejšího Státního ústředního archivu, kterou lze dodnes považovat za specifický rys našeho archivu: u určitých původců provádějí archiváři Národního archivu výběr některých typů dokumentů co nejpodrobnějším způsobem, někdy i prohlídkou jednotlivých dokumentů a nespolehají se v těchto případech na jejich popis. Takto se např. hodnotí obvykle původně k výběru navržená korespondence čelných představitelů ústředních úřadů, ale i např. ředitelů odborně významných útvarů, dále stížnosti občanů, typickým je pochopitelně takovýto výběr u většiny justičních institucí. O efektivitě takového postupu lze však pochybovat.⁸³ Jsem ale přesvědčen, že vzhledem k proměnám tradičních úředních dokumentů je detailní výběr jedinou cestou, jak získat cenné archiválie ze souboru dokumentů, jejichž formální vlastnosti tomu často vůbec nenasvědčují (např. stížnosti, běžná korespondence na úrovni nižších organizačních útvarů, stereotypně se opakující zápisy z kontrol a jednání apod.). Pokud archiv vyhradí tuto pracovní metodu pouze pro uvedené výjimečné případy, může být prospěšná i pro archiváře, který takový výběr provádí: klade na něj vysoké nároky nejen z hlediska odborných znalostí, ale i na jeho „archivní intuici“ a podporuje v něm pocit skutečné tvůrčí činnosti.⁸⁴

S předchozí tendencí souvisí částečně i další, v Národním archivu dodnes přetrvávající pracovní postup, který lze také považovat za charakteristický. Jedná se o tzv. průběžná skartační řízení nebo „intenzivní péči“,

82 K tomu Haase, Carl: Studien zum Kassationsproblem II. Der Archivar 29, 1976, s. 67–70; obecněji pojednává Booms, Hans: Gesellschaftsordnung, zvl. s. 34–36. V české archivní literatuře tento „kopernikánský obrat“ prosazovali především Jaroslav Vrbata a Josef Žabka.

83 K této metodě kriticky Uhl, Bodo: Die Geschichte der Bewertungsdiskussion. In: Bilanz und Perspektiven archivischer Bewertung. Beiträge eines Archivwissenschaftliches Kolloquiums, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 21, 1994, s. 11–35.

84 Peters, Sigrid: Anwendung von Bewertungshilfsmitteln und schöpferische Arbeit. Archivmitteilungen 33, 1983/1, s. 29–31.

kteří často probíhají dlouhou dobu (výjimečně i několik let) u jednoho původce a jejich etapy se uzavírají dílčími skartačními protokoly. V těchto případech archiv nepochybně supluje činnosti správného archivu, výhodou na druhé straně je možnost detailního výběru a hlavně kontroly úplnosti vybíraných archiválií za delší časové období (takto např. tradičně probíhají skartační řízení u Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva průmyslu a obchodu nebo u justičních institucí). S prosazením elektronických systémů spisové služby budou zřejmě podobné postupy při výběru archiválií.

Třetím charakteristickým rysem, jímž se předarchivní péče vykonávaná v Národním archivu vyznačuje, je již od vzniku specializovaného pracoviště na konci 60. let trvalá velká pozornost věnovaná samotným původcům nejen z hlediska tvorby archivních fondů, ale především jako samotným objektům této péče. Praktickým výsledkem toho je dodnes stále zdokonalovaný interní informační systém, který soustřeďuje podstatné informace jak o původci a jeho spisové službě, tak o výsledcích předarchivní péče. Slouží od počátku nejen archivářům, jimž je původce pracovně přidělen, ale též k souhrnnému vyhodnocování těchto jevů pro potřeby řízení a kontroly na úrovni oddělení i vedení Národního archivu (k tomu viz pozn. 10 a 11). Připomeňme jen, že nedílnou součástí předarchivní péče byly od vzniku specializovaného pracoviště různě tematicky zaměřené průzkumy spisové služby u původců a od 90. let 20. století také státní kontroly.⁸⁵ Především při kontrolách má Národní archiv ideální možnost získat významné informace o původci a hlavně sjednat nápravu zjištěných pochybení; zkušenost však ukazuje, že tyto aktivity jsou pro archiv časově i odborně náročné a účinnost nápravných opatření je často velmi pomíjivá.

V poslední době přistoupili archiváři Národního archivu v několika případech k dříve jen teoreticky sledované metodě vzorkování. Ve všech případech je výsledek velmi efektivní, předpokládal však vždy poměrně náročnou teoretickou přípravu. Mohli i v tomto úspěšně využít již dříve získaných poznatků ze zahraničních pobytů a literatury.⁸⁶

Jsem přesvědčen, že teoretické principy, z nichž vycházelo české archivnictví a praxe Národního archivu v oblasti předarchivní péče

85 Žabka, Josef: Průzkumy spisové služby u ústředních úřadů, informaci pro vedení SÚA ze dne 8. 2. 1988.

86 K takto vzniklým vzorkům viz výše výklad o přejímkách. Ze zahraniční literatury již dříve např. Hull, F.: *The Use of sampling techniques in the retention of records*. RAMP Studies Unesco. Paris 1981; Guyotjeannin, Oliver: *Tris et échantillonnage: empirisme et théorie*. GA 124, 1984, s. 5–24.

v posledních přibližně čtyřiceti letech, prokáží svou oprávněnost i v nastávajícím období. Čeští archiváři by však neměli pouze korigovat pracovní postupy a metodiku. Je na čase, aby opět aktivněji přispívali k rozvoji samotné archivní teorie a teorie výběru archiválií zvláště. Jinak hrozí, že se předarchivní péče příliš upne na pragmatická řešení ve sféře výkonu spisové služby u původců a stane se tak jejím pasivním přívažkem nebo dokonce jejím nechtěným rukojmím.

Bude třeba přehodnotit především kritéria výběru archiválií a znovu analyzovat jejich typologii. Vodítkem nám může být v úvodu citovaný Oppenheimerův výrok – neměli bychom realitu, jejíž odraz hledáme v potenciálních archiváliích, vnímat výhradně hierarchicky a jako systematicky uspořádaný model, jak nás k tomu přivádí naše současná metodologie oboru. Druhým naléhavým úkolem pro rozvoj české předarchivní péče se jeví potřeba komplexnějšího pohledu na původce archiválií s využitím metod a poznatků i jiných oborů než tradičních dějin správy.

Významným předpokladem odborné specializace archivářů Státního ústředního archivu pro tuto činnost bylo jejich vyčlenění do samostatného oddělení v rámci již v roce 1968 a v jeho rámci vytvoření „skartačního úseku“ v následujícím roce. Po přestěhování do nové budovy se tento úsek v roce 1997 znovu osamostatnil jako 5. oddělení Národního archivu, tentokrát se zaměřením na předarchivní péči a na fondy veřejnoprávních původců z období po roce 1992.⁸⁷ Spojením tohoto pracoviště s oddělením informatiky v roce 2005 a vzápětí i s budovaným Národním digitálním archivem se již jen formálně stvrdila již dříve probíhající koordinace mezi samotným výběrem archiválií a akvizicemi na jedné straně a vedením ústředních evidencí archivu a problematikou elektronických dokumentů na straně druhé.

Závěr

Počet veřejnoprávních původců v péči Národního archivu se po prudkém poklesu po roce 1993, způsobeném ovšem také obtížemi s jejich evidencí, ustálil od roku 2006 kolem 320. Toto snížení na téměř polovinu ve srovnání s počtem původců v kompetenci Státního ústředního archivu v 70. letech 20. století nepochybně souviselo s novým archivním zákonem z roku

87 Shruje Hlušíčková, Růžena: Nejmladší oddělení Státního ústředního archivu v Praze, s. 374–384 a Brom, Bohumír: Předarchivní péče a spolupráce s původci, akvizice, s. 45–66.

2004, který poprvé do archivní legislativy zavedl pojem veřejnoprávního původce.

Typologie veřejnoprávních původců, kterou archivní zákon a jeho novely po roce 2004 nabízejí, se jeví pro potřeby dlouhodobého hodnocení výsledků předarchivní péče jako příliš podrobná. Pro účely našeho rozboru se osvědčila kombinace velmi zjednodušené typologie podle správního charakteru těchto institucí (3 typy: „Ministerstva a ústřední správní úřady“, „Justiční instituce“, „Ostatní původci“) s typologií podle jejich organizační struktury (2 typy: původci soliterního typu pouze s ústředím a původci s detašovanými a regionálními pracovišti). Druhé z uvedených typologických členění se ve skutečnosti používalo s úspěchem již dříve především při rozhodování, u kterých původců, náležejících ze zákona do kompetence Národního archivu, by mohla být předarchivní péče převedena na státní oblastní archivy.

Z tohoto hlediska se může jevit téměř poloviční podíl 164 takto předaných původců jako příliš vysoký. Ve skutečnosti se však u 27 z nich jedná o přenesení předarchivní péče pouze u jejich detašovaných a regionálních pracovišť a dalších 137 původců náleží k soliternímu typu, k němuž nepatří ani jeden původce do skupiny ministerstev a ústředních úřadů. Pouze asi u dvaceti původců ze skupiny „Ostatních“ lze zvažovat oprávněnost přenesení této péče na státní oblastní archivy. Ve všech dalších případech se jeví přenesení jako opodstatněné – konvenuje s faktickým regionálním vymezením jejich odborné činnosti. U většiny z nich byl výkon předarchivní péče přiřčen Národnímu archivu pouze z formálních důvodů, když se jejich zřizovateli stala samotná ministerstva, především zdravotnictví, práce a sociálních věcí a kultury. Tyto případy dobře ilustrují, že by se archivní péče neměla podřizovat pouze formálním legislativním nebo správním změnám, pokud to navíc odporuje archivněteoretickým zásadám a osvědčené archivní praxi.

Pozitivní je skutečnost, že počty skartujících a předávajících původců se od roku 1993, resp. v letech 1998–2011 v jednotlivých letech pohybovaly kolem 30% a 20% ze všech původců Národního archivu; uvedená procenta výrazně stoupají po roce 2005–2006. Za celé období se přitom těmito aktivitami vůči Národnímu archivu vůbec neprojevalo nejvýše 20% původců a mezi nimi se nenachází žádné ministerstvo a ústřední úřad. Je však třeba chápat jako nedostatek, že mezi tyto téměř „archivně nedotčené“ původce náleží i některé instituce, které zaujímají v příslušném oboru státní správy velmi významné postavení, tak např. Cermat – Centrum pro zjišťování

výsledků vzdělávání nebo Výzkumný ústav živočišné výroby. Negativní význam tohoto jevu zesiluje navíc skutečnost, že kromě toho u poměrně vysokého počtu dalších (převážně „Ostatních“) původců skartační návrhy a přejímky podchycují z hlediska odbornosti původce často nevýznamné a všeobecné agendy, zatímco dokumenty vznikající z nejdůležitějších činností původce nejsou archivu často vůbec k výběru navrhovány. Kromě toho často právě u těchto původců lze pozorovat neuspokojivou úroveň předávacích soupisů, které do roku 2005 dokonce u asi 20% přejímek úplně chyběly.

Z obecnějších faktorů, které nevýhodně ovlivňují výkon předarchivní péče, uveďme ještě skutečnost, že archivní legislativa ani metodiky neumožňují, aby archiv mohl oficiálně diferencovat intenzitu předarchivní péče u veřejnoprávních původců podle jejich společenského významu a podle hodnoty jejich dokumentů, jako tomu bylo ve Státním ústředním archivu do konce 80. let. Národní archiv přistoupil až v poslední době ke vzorkování archiválií vznikajících u původců, kteří se vyznačují převážně stereotypní činností.

Z rozboru výběru archiválií z let 1993–2011 vyplynulo, že ročních průměrů počtu skartujících původců, skartačních protokolů, frekvence skartací na jednoho původce a množství navržených dokumentů bylo dosaženo většinou poprvé v letech 1993 a 1996 a potom byly stabilně překračovány od roku 2005. Maximální hodnoty těchto ukazatelů pocházejí z let 2007 a 2009. V podstatě stejně se vyvíjely průměry obdobných ukazatelů souvisejících s přejímkami; na rozdíl od výběru však průměrná a nadprůměrná množství převzatých archiválií a frekvence přejímek na jednoho původce nevytvářejí od roku 2005 souvislé vzestupné řady čísel, nýbrž se vyskytují počínaje rokem 1993 v šesti navzájem od sebe izolovaných ročnících.

Pro výběr i přejímky lze usuzovat, že v letech 1993 a 1996 souvisí tyto vyšší hodnoty se změnami ve státoprávním uspořádání státu a z interních vlivů zde působilo nepochybně i zprovoznění provizorního depozitáře archivu v Praze-Vysočanech v roce 1992 a od roku 1995 zahájené stěhování do depotů novostavby Národního archivu na Chodovci. Od roku 2005 lze pozorovat pozitivní působení nové archivní legislativy a patrně i organizačních, koncepčních a personálních změn ve výkonu předarchivní péče u veřejnoprávních původců v Národním archivu. Naproti tomu maximální hodnoty u výběru i přejímek v letech 2007 a 2009 a pouze u přejímek v letech 2000 a 2002 nelze jednoznačně vysvětlit ani

obecnějšími faktory jako jsou reforma státní správy, povodně v roce 2002 nebo podpis přístupové smlouvy ČR s EU v roce 2004.

Lze konstatovat, že na rozdíl od skartačního a mimoskartačního řízení nemají přejímky do archivu z hlediska množství převzatých archiválií tak stabilně lineární tendenci, a spíše souvisí s příčinami, které vznikají přímo u původců a jsou pro archiváře obtížně předvídatelné.

Účinnost předarchivní péče prováděné Národním archivem u veřejnoprávních původců jsme také posuzovali podle dvou klíčových ukazatelů, kteří vyjadřují nejzřetelněji, jak archiv dosáhl samotného cíle předarchivní péče:

První z nich se vypočítává jako podíl vybraných archiválií u původců na množství dokumentů navržených k výběru. Kvůli nedostatům v evidenci jsme tento parametr modifikovali na podíl archiválií převzatých do Národního archivu od stejného okruhu původců pouze v letech 1998–2011. Hodnota 32,4% těchto archiválií pro všechny typy původců dohromady a hodnoty zjištěné pro každý typ z těchto původců zvláště jsou ve srovnání se starší praxí Státního ústředního archivu i s údaji ze zahraničí velmi uspokojivé.

Také druhý ukazatel vyznívá pro Národní archiv velmi příznivě: v roce 2011 bylo zde uloženo 135 archivních fondů, které vznikly z činnosti 73% z celkového počtu asi 185 veřejnoprávních původců, kteří v letech 1993–2011 byli skutečně v péči Národního archivu. Je třeba kladně hodnotit i skutečnost, že mezi původce, kteří doposud archivní fondy v Národním archivu nemají, náleží většina do skupiny Ostatních původců, zatímco ze skupiny Ministerstev a ústředních úřadů a ze skupiny Justičních institucí se to týká jen několika převážně krátkodobě před rokem 2011 existujících původců.

Cenou za tuto úspěšnou akviziční činnost jsou ale některé problematické kvalitativní vlastnosti, jimiž se tyto převážně otevřené archivní fondy (podobně jako i v jiných archivech) vyznačují. Až na několik výjimek (jednorázové přejímky po zrušení původce) jsou tyto fondy v Národním archivu postupně budovány v podstatě přírůstkovým způsobem – fyzicky i evidenčně sestávají z obvykle chronologicky po sobě jdoucích přejímků a z nich často vyčleňovaných jednotlivých přírůstků. Vnitřní členění těchto přírůstků a jejich předávacích soupisů proto zcela určují strukturu a popis těchto fondů.

Závažným nedostatkem je častá torzovitost přírůstků a z nich vznikajících fondů z hlediska úplnosti agend původce. Česká archivní legislativa vybízí k předávání archiválií co nejdříve po jejich výběru. Původci

proto nejsou motivováni, aby vybrané archiválie ještě před předáním do Národního archivu za delší časové období kompletovali.

Poukázali jsme na některé nedostatky, jimiž se předarchivní péče Národního archivu u veřejnoprávních původců v posledních dvaceti letech vyznačovala. K profesionálnímu pochybení ze strany archivářů docházelo však zcela ojediněle. Naprostá většina diskutabilních odborných rozhodnutí a postupů vyplývala z objektivních příčin, které archiváři provádějící předarchivní péči neměli možnost eliminovat, a naopak jim práci významně ztěžovaly. Po vyřešení nedostatku ukládacích kapacit výstavbou nové archivní budovy je nejcitelnější překážkou optimálního výkonu předarchivní péče trvalý nedostatek systemizovaných pracovních míst pro toto pracoviště. To zabraňuje tomu, aby archiváři při výkonu předarchivní péče mohli na ni vynaložit dostatečné množství pracovní doby včetně náležité přípravy. Vysvětluje to zčásti i zmíněný odklon jejich zájmu o archivní teorii a metodiku.

Z vnějších negativních vlivů jsme již zmínili poruchy v úřadování a hlavně nízkou úroveň spisové služby u mnohých veřejnoprávních původců. Současné české archivnictví negativně ovlivňují také dvě jeho koncepční slabiny: jedná se jednak o legislativní pojetí archiválie, jednak o degradaci většiny správních archivů na úroveň běžných spisoven.

Samotné výsledky výběru archiválií a jejich přejímání od veřejnoprávních původců, kterých Národní archiv v letech 1993–2011 dosáhl, jsou navzdory tomu velmi uspokojivé z hlediska všech kvantitativních a většiny kvalitativních ukazatelů.

Zásluhu na tom má několik skutečností, které lze považovat za charakteristickou součást institucionální paměti našeho archivu: především zde působí asi nejdéle z ostatních českých archivů specializované pracoviště pro předarchivní péči. Současné organizační a personální propojení tradiční předarchivní péče se základními evidencemi archivu, s informatikou, výpočetní technikou a posléze s nově budovaným Národním digitálním archivem, je výsledkem dlouhodobého hledání optimálního organizačního modelu pro výkon této odborné činnosti. Dalším pozitivním jevem, kterým se tato činnost v Národním archivu vyznačuje, je udržování a rozvíjení určitých specifických pracovních postupů, z nichž nejnapadnějším je tendence k detailnímu výběru navržených dokumentů přímo u původce.

Skutečnost, že řada archivářů právě z Národního archivu sehrávala již od 60. let 20. století významnou úlohu při metodickém a teoretickém rozvoji českého archivnictví a problematiky výběru zvláště, je imponující.

Je nepochybné, že archiváři zabývající se touto činností přispívají téměř půlstoletí k pozitivnímu obrazu, který si Národní archiv v našem archivnictví a celé společnosti utváří.⁸⁸

Přílohy – tabulky a grafy

Tabulka č. 1 Počty veřejnoprávních původců v péči Národního archivu v letech 1974–2011

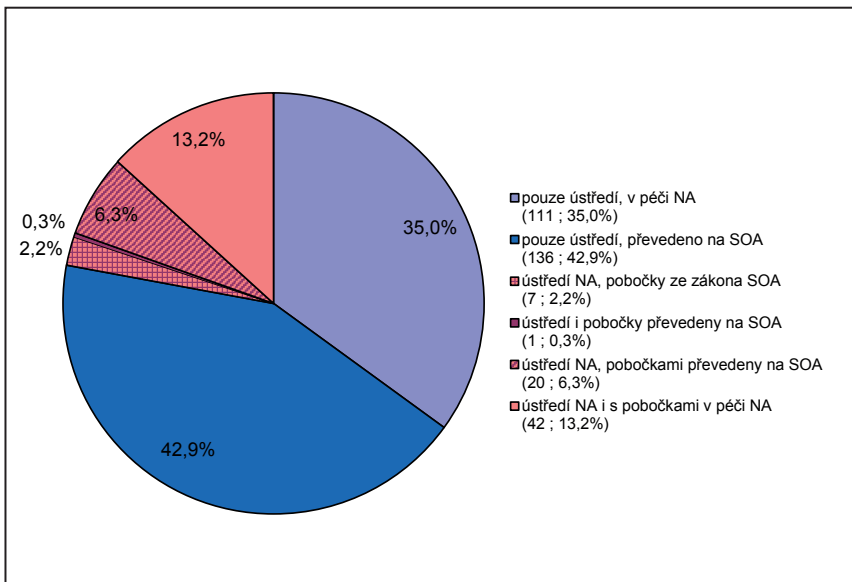
	1974	1988	1993	1997	2004	2005	2006	2007	2008	2010	2011
Počet původců celkem	528	437	více než 150	více než 100	126	251	328		343	321	317
Původci I. kategorie	79	52	23	-	-	-	-	-	-	-	-
Ústřední orgány podle záj. Č. 2/1969 Sb.	41	43	26	20	24	25	26	21	26	25	25
Původci typu „Min“			29	33	26	33	31	30	31	33	38
Původci typu „Just“	4	4	5	5	6	6	6	6	6	6	6

88 Poděkování náleží Mgr. Rudolfu Kaďorkovi a Ing. Miroslavu Kuntovi, kteří mi poskytli speciálně sestavené přehledy a výkazy, a Mgr. Janu Kahudovi, který mi pomáhal s konečnou úpravou textu. Za cenné podněty a připomínky vděčím Bc. Jiřímu Bernasovi, Mgr. Zbyšku Stodůlkovi, Mgr. Martinu Šislerovi, PhDr. Josefu Žabkovi a Mgr. Marii Tarantové, a RNDr. Zdeňku Marunovi, který zpracoval statistické údaje do grafů a tabulek.

Tabulka č. 2 Veřejnoprávní původci NA 2011 – typologie dle organizační struktury a přenesení péče na SOA

Typ původce	Počet	% ze skupiny	Počet	% z celku
Pouze ústředí, bez poboček				
zůstává NA	111	44,9	247	77,9
převедeno na SOA	136	55,1		
Ústředí s pobočkami				
ústředí i s pobočkami v péči NA	42	60	70	22,1
ústředí NA, pobočky ze zákona SOA	7	10		
ústředí i s pobočkami převедeno na SOA	1	1,4		
ústředí NA, pobočky převедeny na SOA	20	28,6		
CELKEM	317		317	

Graf č. 1 Veřejnoprávní původci NA 2011 – typologie dle organizační struktury a přenesení péče na SOA

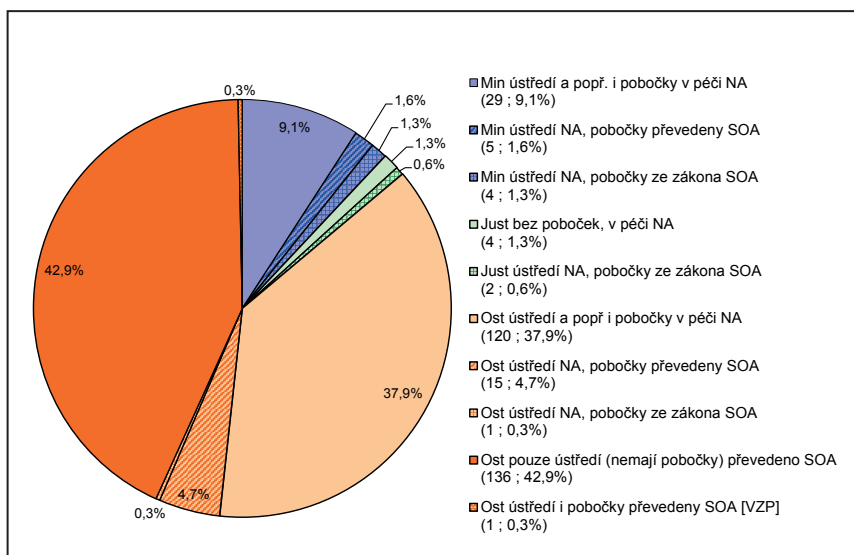
Tabulka č. 3 Veřejnoprávní původci NA 2011
– typologie dle správního charakteru a přenesení péče na SOA

Typ původce	ústředí, popř. pobočky NA	% z této skupiny	ústředí NA / pobočky SOA	% z této skupiny	pouze ústředí SOA (kromě VZP nemají pobočky)	% z této skupiny	počet původců celkem	% ze všech
Ministerstva a ústřední správní úřady "Min"	29	76,3 %	9	23,7 %	0	0 %	38	12 %
Justiční instituce "Just"	4	66,7 %	2	33,3 %	0	0 %	6	2 %
Ostatní "Ost"	120	44,0 %	16	5,9 %	137	50,1 %	273	86 %
CELKEM	153	48,3 %	27	8,5 %	137	43,2 %	317	100 %

Vysvětlivky:

	Původci v péči NA nepřenesení do péče SOA
	Původci u nichž ústředí v péči NA, pobočky ze zákona nebo přenesené do péče SOA
	Původci přenesení do péče SOA

Graf č. 2 Veřejnoprávní původci NA 2011 – typologie dle správního charakteru a přenesení péče na SOA

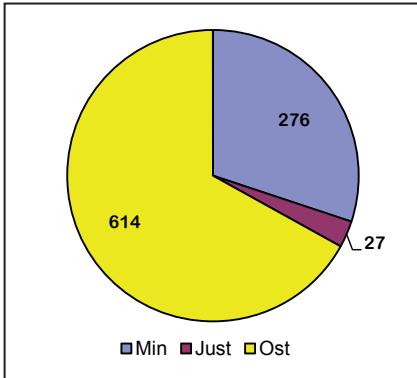
Tabulka č. 4 Ukazatel účinnosti předarchivní péče Národního archivu u veřejnoprávních původců v letech 1993–2011¹

Rok	Skartující původci				Předávající původci			
	Všichni		Z toho Min		Všichni		Z toho Min	
	Počet	% ²	Počet	% ³	Počet	% ²	Počet	% ³
1993	63	35%	15	53%				
1996	48	27%	17	33%				
1997	29	16%	11	33%				
1998	43	24%	14	44%	25	14%	11	34%
1999	41	23%	14	44%	19	11%	6	19%
2000	40	22%	12	37%	19	11%	6	19%
2001	30	17%	13	41%	18	10%	5	17%
2002	33	18%	13	41%	22	12%	11	34%
2003	32	17%	14	44%	23	13%	14	48%
2004	44	25%	13	41%	29	16%	11	34%
2005	60	33%	14	42%	30	17%	10	30%
2006	68	38%	17	55%	48	27%	13	42%
2007	76	42%	18	60%	55	30%	18	60%
2008	71	39%	23	74%	52	28%	17	55%
2009	88	49%	21	66%	63	35%	16	50%
2010	76	42%	23	70%	51	27%	16	48%
2011	75	41%	19	50%	53	29%	14	43%
Medián	48	27%	15	44%	30	17%	13	38%
Průměry	54	30%	16	49%	36	20%	13	44%

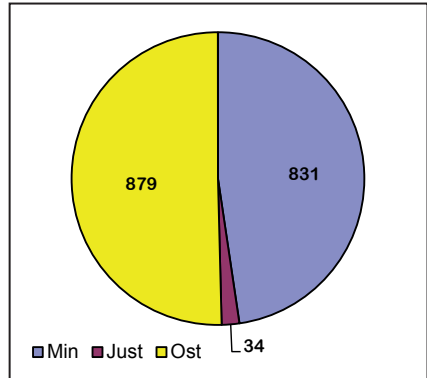
Poznámky:

- 1 Celkový počet původců v péči vykonávané Národním archivem je dán počtem veřejnoprávních původců náležejících ze zákona do péče NA (k roku 2011 – 317 původců) bez původců předaných do péče SOA (v roce 2011 to bylo 163 původců), ale včetně 27 původců, jejichž ústředí zůstalo v péči NA a pobočky byly předány do péče SOA. Celkem tedy v roce 2011 vykonával Národní archiv předarchivní péči skutečně u 180 původců = 100%.
- 2 100% rovná se pro roky 1993, 1997 a 2005–2011 přesně zjištěný počet původců. Pro roky 1996, 1998–2004, kdy neznáme jejich přesný počet, používáme údaj z roku 2011 (180 původců) jako 100%.
- 3 100% rovná se pro roky 1993, 1997 s 2004–2011 přesně zjištěný počet původců. Z těchto let vypočítaný průměr 32 původců používáme jako hodnotu 100% pro roky 1996, 1998–2003, kdy přesné počty původců typu „Min“ nemáme k dispozici.

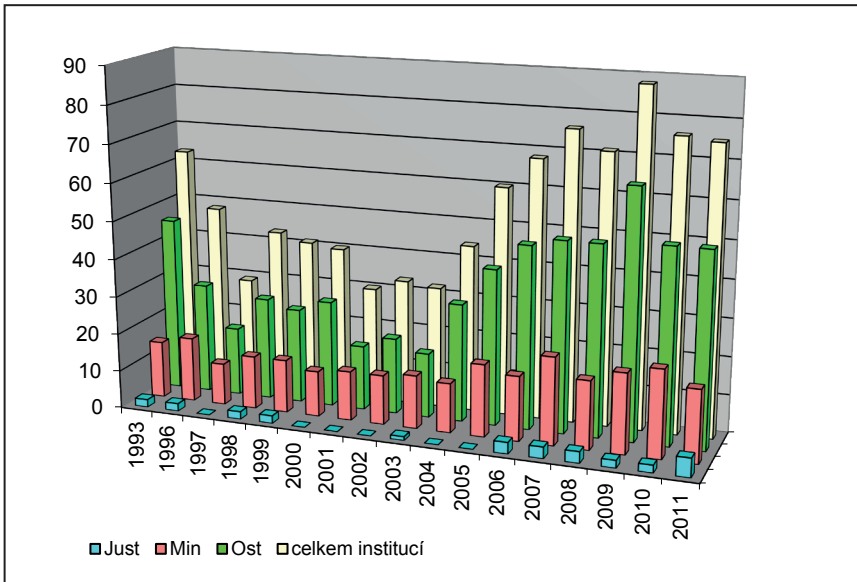
Graf č. 3a Počty původců ve skartačním a mimoskartačním řízení v letech 1993, 1996–2011 dle správního typu

Graf č. 3b Počty protokolů ve skartačním a mimoskartačním řízení v letech 1993, 1996–2011 dle správního typu

Graf č. 4 Počty institucí ve skartačním a mimoskartačním řízení

Tabulka č. 5 Skartační a mimoskartační řízení v letech 1993–2011 od veřejnoprávních původců

	1993	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
původců celkem	63	48	29	43	41	40	30	33
původců Mln	15	17	11	14	14	12	13	13
původců Just	2	2	0	2	2	0	0	0
původců Ost	46	29	18	27	25	28	17	20
protokolů celkem	117	93	46	71	64	55	44	51
protokolů Mln	41	42	22	26	25	19	26	24
protokolů Just	2	4	0	3	3	0	0	0
protokolů Ost	74	47	24	42	36	36	18	27
protokolů/původců /rok	1,86	1,94	1,59	1,65	1,56	1,38	1,47	1,55
navrženo celkem bm	5 657	4 417	2 754	2 502	2 608	2 915	1 342	3 362
vybráno celkem bm	85	331	244	222	78	57	24	53
%	1,5	7,5	8,9	8,9	3,0	2,0	1,8	1,6
navrženo Mln bm	2 223,5	1 987,0	724,5	401,8	921,0	908,0	972,0	726,7
vybráno Mln bm	22,0	133,0	185,0	32,8	33,0	37,5	12,0	31,6
%	1,0	6,7	25,5	8,2	3,6	4,1	1,2	4,3
navrženo Just bm	18,8	228,0	0,0	151,5	210,0	0,0	0,0	0,0
vybráno Just bm	5,2	33,6	0,0	64,2	27,0	0,0	0,0	0,0
%	27,7	14,7	–	42,4	12,9	–	–	–
navrženo Ost bm	3 414,7	2 202,0	2 029,5	1 948,7	1 477,0	2 007,0	370,0	2 635,3
vybráno Ost bm	57,8	164,4	59,0	125,0	18,0	19,5	12,0	21,4
%	1,7	7,5	2,9	6,4	1,2	1,0	3,2	0,8

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	průměr / rok	součet
32	44	60	68	76	71	88	76	75	53,9	
14	13	19	17	23	18	21	23	19	16,2	
1	0	0	3	3	3	2	2	5	1,6	
17	31	41	48	50	50	65	51	51	36,1	
43	69	104	112	213	169	173	176	144	102,6	1 744
22	29	44	36	134	87	81	97	76	48,9	831
1	0	0	3	4	3	3	3	5	2,0	34
20	40	60	73	75	79	89	76	63	51,7	879
1,34	1,57	1,73	1,65	2,80	2,38	1,97	2,32	1,92	1,8	
1 725	2 138	6 222	5 184	5 069	4 437	5 220	2 971	10 175	4 041,1	68 698
115	143	725	481	825	744	981	756	804	392,2	6 668
6,7	6,7	11,7	9,3	16,3	16,8	18,8	25,4	7,9	9,7	
994,0	506,0	994,0	893,0	1 846,5	1 193,8	1 527,5	2 313,7	9 001,0	1654,9	28 134
98,0	58,0	97,4	336,0	405,0	334,0	631,0	603,0	610,0	215,3	3 659
9,9	11,5	9,8	37,6	21,9	28,0	41,3	26,1	6,8	13,0	
30,0	0,0	0,0	39,1	119,7	34,9	20,2	22,9	114,0	58,2	989
5,0	0,0	0,0	2,8	62,3	6,4	4,2	4,7	49,5	15,6	265
16,7	–	–	7,2	52,0	18,3	20,8	20,5	43,4	26,8	
701,0	1 632,0	5 228,0	4 251,9	3 102,8	3 208,3	3 672,3	634,4	1 060,0	2 327,9	39 575
12,0	85,0	627,6	142,2	357,7	403,6	345,8	148,3	144,5	161,4	2 744
1,7	5,2	12,0	3,3	11,5	12,6	9,4	23,4	13,6	6,9	

Tabulka č. 6 Přejímky od veřejnoprávních původců v letech 1993–2011

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
počet předávajících původců celkem	18	9	13	12	12	25	19	19	18
počet předávajících původců Min	11	7	9	7	8	11	6	6	5
počet předávajících původců Just	2	1	0	0	1	1	2	0	0
počet předávajících původců Ost	5	1	4	5	3	13	11	13	13
počet přejímek celkem	27	12	17	16	20	40	28	30	18
počet přejímek Min	18	10	13	11	16	24	11	18	9
počet přejímek Just	3	1	0	0	1	1	5	0	0
počet přejímek Ost	6	1	4	5	3	15	12	12	9
počet přejímek / instituce / rok	1,50	1,33	1,31	1,33	1,67	1,60	1,47	1,58	1,00
převzato celkem bm	3 726	135	390	523	1 269	956	776	5 541	898
převzato Min bm	2 925	96,5	315	416,5	1 221	516	555	5 408	386
převzato Just bm	341	20	0	0	25	65	93	0	0
převzato Ost bm	460	18	75	106	23,5	375	128	132,5	512
počet všech přírůstků	36	18	24	17	24	43	37	32	25
index provenienční složitosti přejímek	1,3	1,5	1,4	1	1,2	1,1	1,3	1,1	1,3
počet fondů NA s přírůstky	26	15	21	14	24	33	32	29	24
počet nových fondů 5. odd	–	–	–	–	–	1	3	1	1
nových fondů 5. odd bm	–	–	–	–	–	22	41	1	37

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	průměr/ rok	součet
22	23	29	30	48	55	52	63	51	53	30,1	
11	14	11	10	13	18	17	16	16	14	11,1	
0	2	0	1	1	2	3	2	2	3	1,2	
11	7	18	19	34	35	32	45	33	36	17,8	
34	30	41	54	87	94	81	95	77	63	45,5	864
23	20	17	25	29	41	25	32	30	18	20,5	390
0	2	0	1	1	4	7	2	2	3	1,7	33
11	8	24	28	57	49	49	61	45	42	23,2	441
1,55	1,30	1,41	1,80	1,81	1,71	1,56	1,51	1,51	1,19	1,5	
1187	776	821	538	777	1082	681	1354	1772	947	1271,0	24149
1066	458	668	195	402	602	330	1061	1572	771	998,1	18964
0	235	0	9	27	62	56	5	4,5	62	52,9	1005
120	83	153	334	348	418	295	288	195	114	219,9	4178
49	35	46	64	114	115	111	115	93	76	56,5	1074
1,4	1,2	1,2	1,3	1,3	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	
39	30	41	49	87	85	88	86	66	68	45,1	857
2	4	13	15	31	17	11	20	7	10	9,7	136
161	75	133	174	390	644	302	449	524	871	273,1	3823

Tabulka č. 7 Srovnání navržených dokumentů a převzatých archiválií od veřejnoprávních původců v letech 1993–2011

	1993	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Min navrženo bm	2 224	1 987	725	402	921	908	972	727	994
Just navrženo bm	19	228	0	152	210	0	0	0	30
Ost navrženo bm	3 415	2 202	2 030	1 949	1 477	2 007	370	2 635	701
celkem navrženo bm	5 657	4 417	2 754	2 502	2 608	2 915	1 342	3 362	1 725
převzato Min bm	2 925	417	1 221	516	555	5 408	386	1 066	458
převzato Just bm	341	0	25	65	93	0	0	0	235
převzato Ost bm	460	106	24	375	128	132,5	512	120	83
převzato celkem bm	3 727	523	1 269	956	776	5 541	898	1 187	776

Tabulka č. 8 Srovnání navržených dokumentů a převzatých archiválií od veřejnoprávních původců v letech 1998–2011

				1998	1999	2000	2001	2002	2003
Min navrženo bm				402	921	908	972	727	994
Just navrženo bm				152	210	0	0	0	30
Ost navrženo bm				1 949	1 477	2 007	370	2 635	701
celkem navrženo bm				2 502	2 608	2 915	1 342	3 362	1 725
převzato Min bm				516	555	5 408	386	1 066	458
převzato Just bm				65	93	0	0	0	235
převzato Ost bm				375	128	132,5	512	120	83
převzato celkem bm				956	776	5 541	898	1 187	776

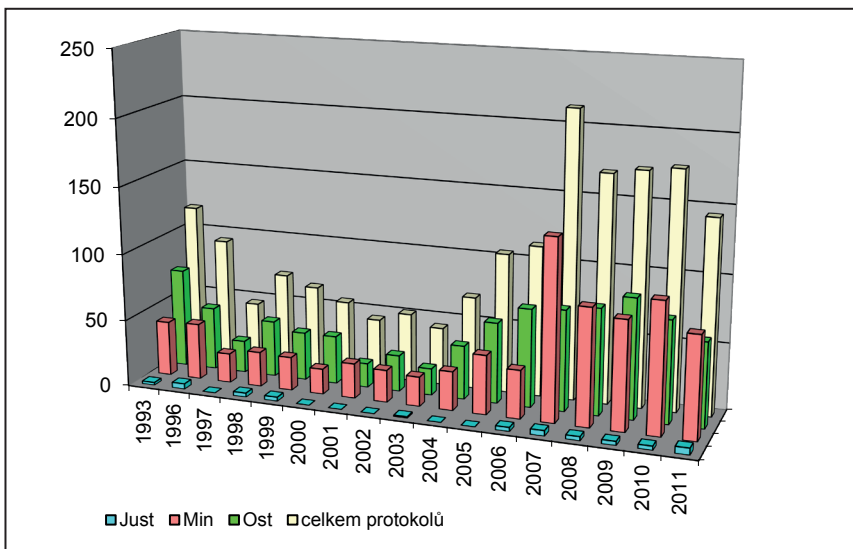
2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	průměr/ rok	součet	%
506	994	893	1847	1194	1528	2314	9001	1657,1	23199	
0	0	39	120	35	20	23	114	53,0	742	
1632	5228	4252	3103	3208	3672	634	1060	2280,6	31929	
2138	6222	5184	5069	4437	5220	2971	10175	3990,7	55870	

668	195	402	602	330	1061	1572	771	999,3	13990	60,3
0	9	27	62	56	5	4,5	62	44,2	619	83,3
153	334	348	418	295	288	195	114	249,7	3496	10,9
821	538	777	1082	681	1354	1772	947	1293,3	18106	32,4

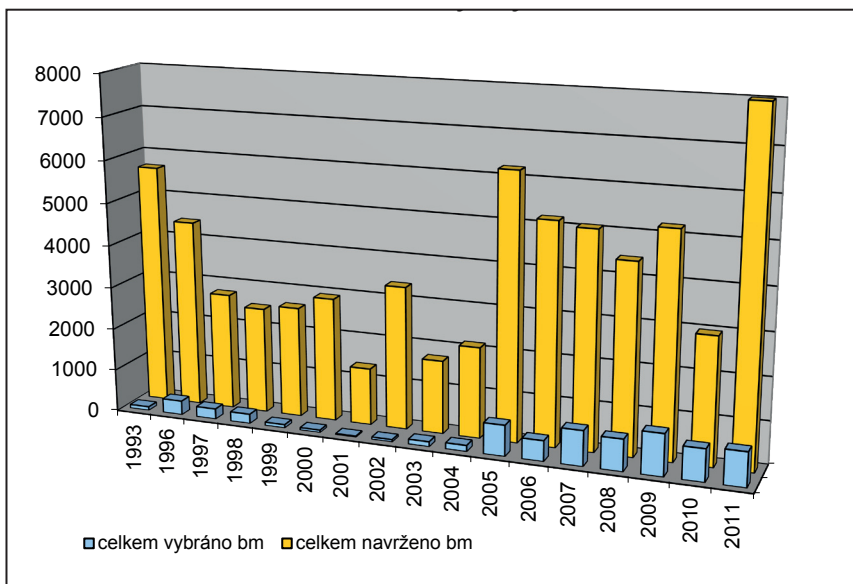
2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	průměr/ rok	součet	%
506	994	893	1847	1194	1528	2314	9001	1654,9	28134	
0	0	39	120	35	20	23	114	58,2	989	
1632	5228	4252	3103	3208	3672	634	1060	2327,9	39575	
2138	6222	5184	5069	4437	5220	2971	10175	4041,1	68698	

668	195	402	602	330	1061	1572	771	1091,3	18553	65,9
0	9	27	62	56	5	4,5	62	57,9	985	99,5
153	334	348	418	295	288	195	114	240,3	4085	10,3
821	538	777	1082	681	1354	1772	947	1389,7	23625	34,4

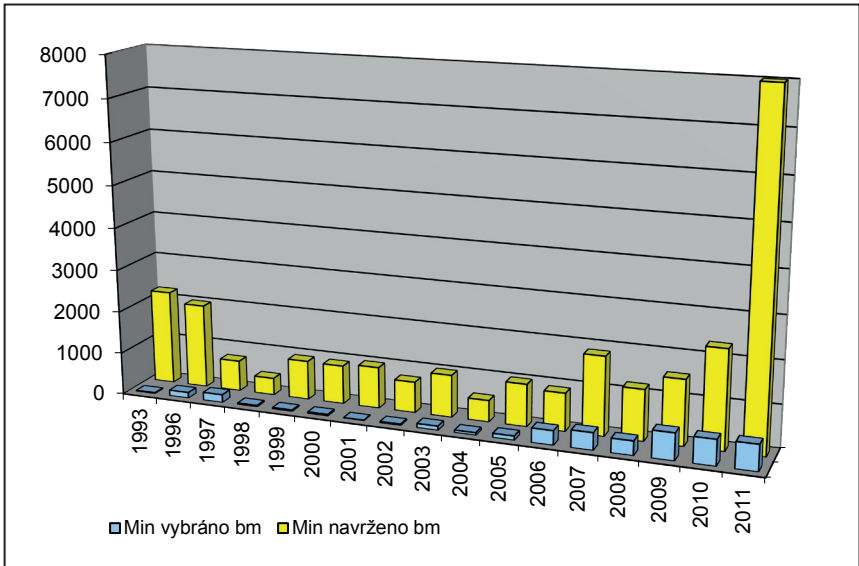
Graf č. 5 Počty protokolů (skartační a mimoskartační řízení)

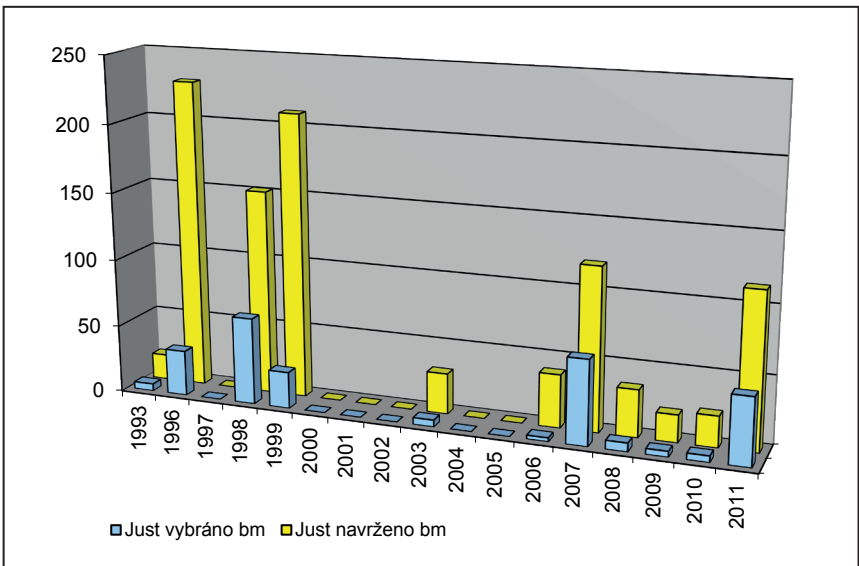
Graf č. 6 Celkem navržené dokumenty a vybrané archiválie

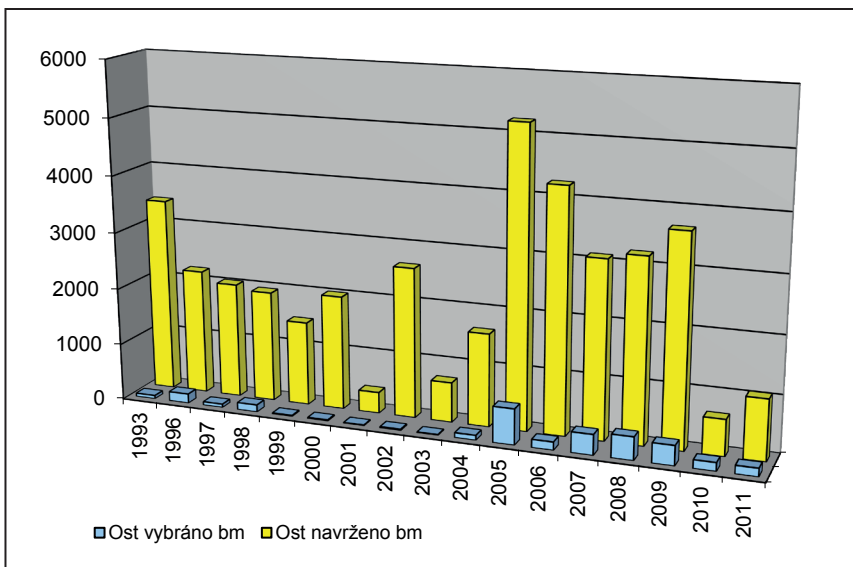
Graf č. 7 Původci typu Min – navržené dokumenty a vybrané archiválie

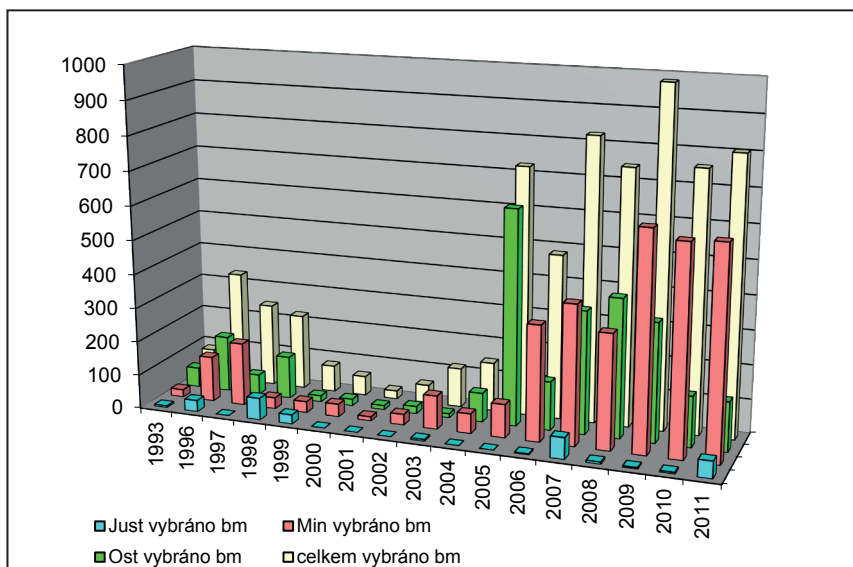
Graf č. 8 Původci typu Just – navržené dokumenty a vybrané archiválie

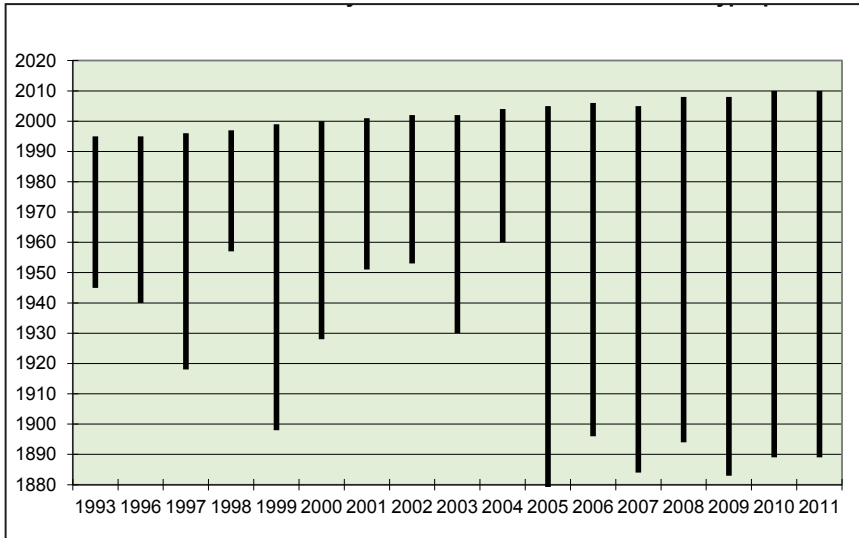
Graf č. 9 Původci typu Ost – navržené dokumenty a vybrané archiválie

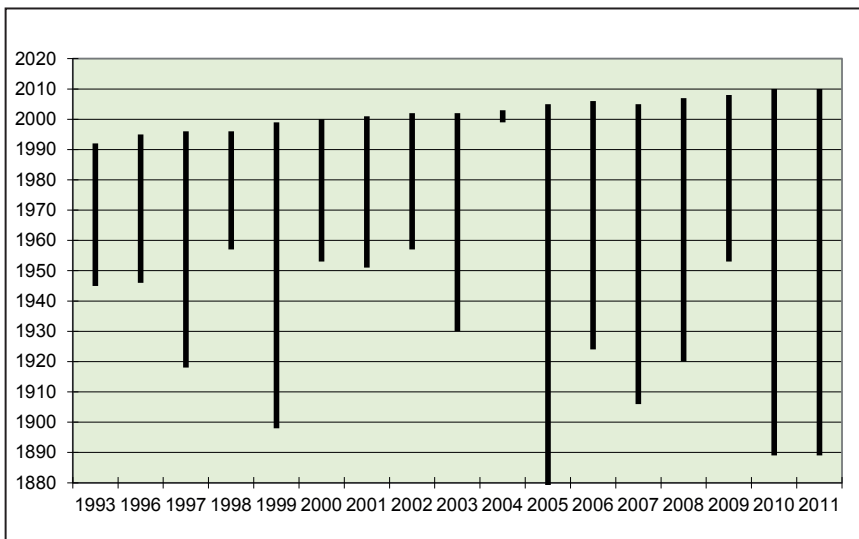
Graf č. 10 Vybrané archiválie – podle typu původce

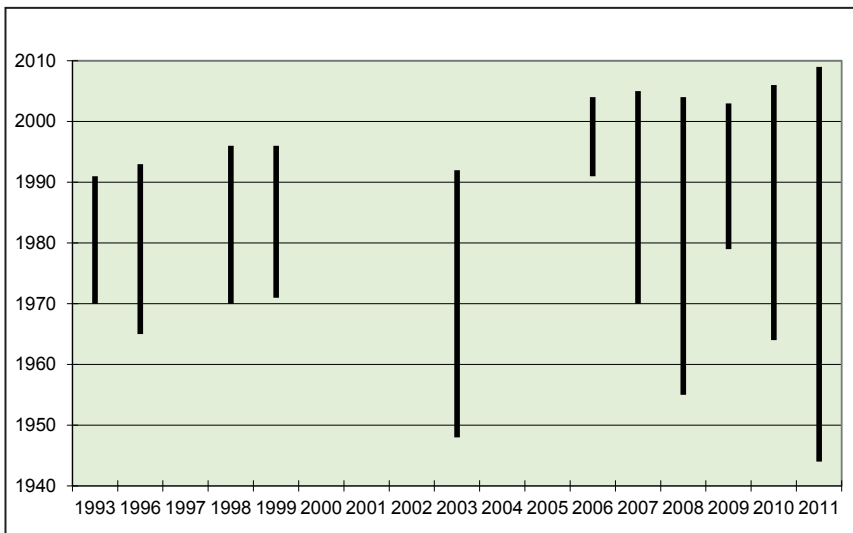
Graf č. 11 Archiválie vybrané dle data vzniku ode všech původců

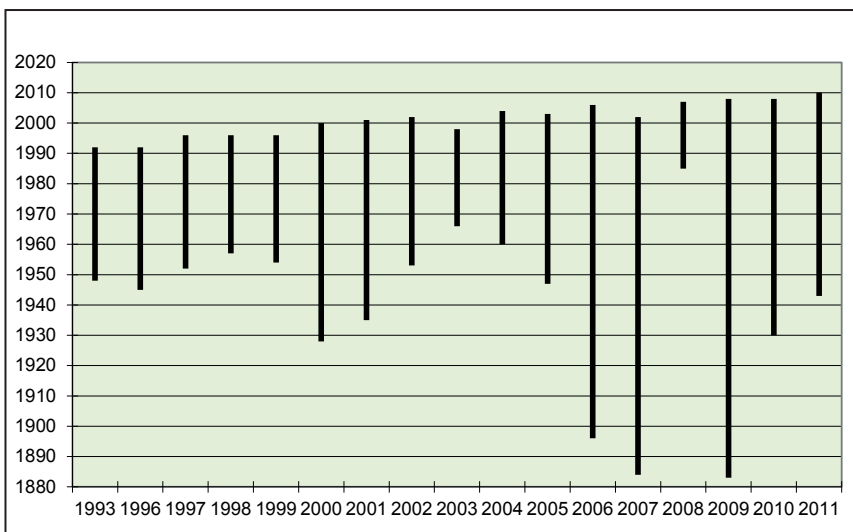
Graf č. 12 Archiválie vybrané dle data vzniku od původců typu Min

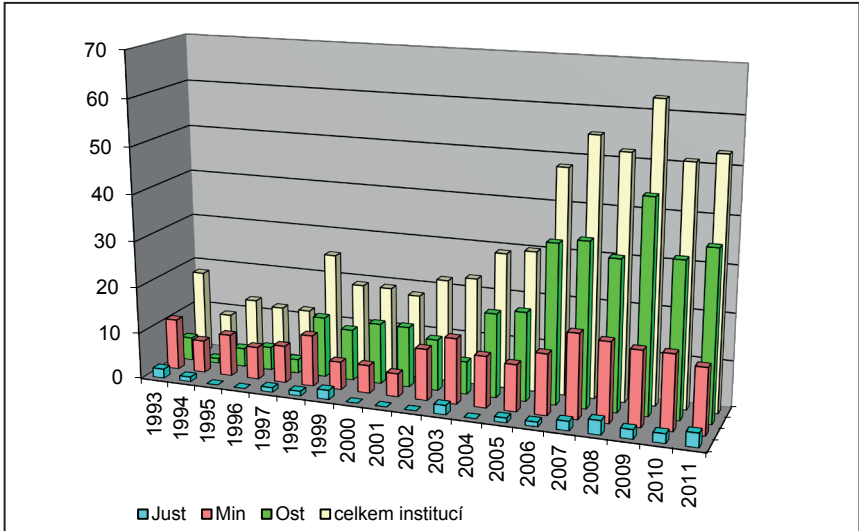
Graf č. 13 Archiválie vybrané dle data vzniku od původců typu Just

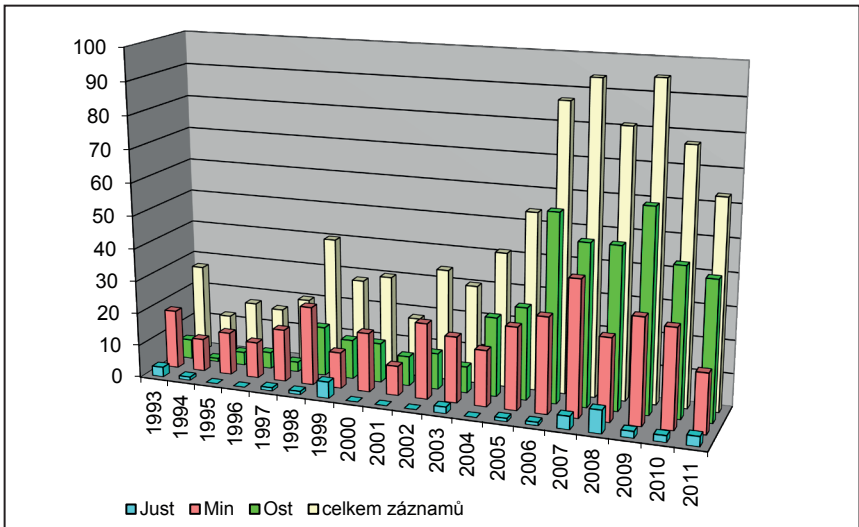
Graf č. 14 Archiválie vybrané dle data vzniku od původců typu Ost

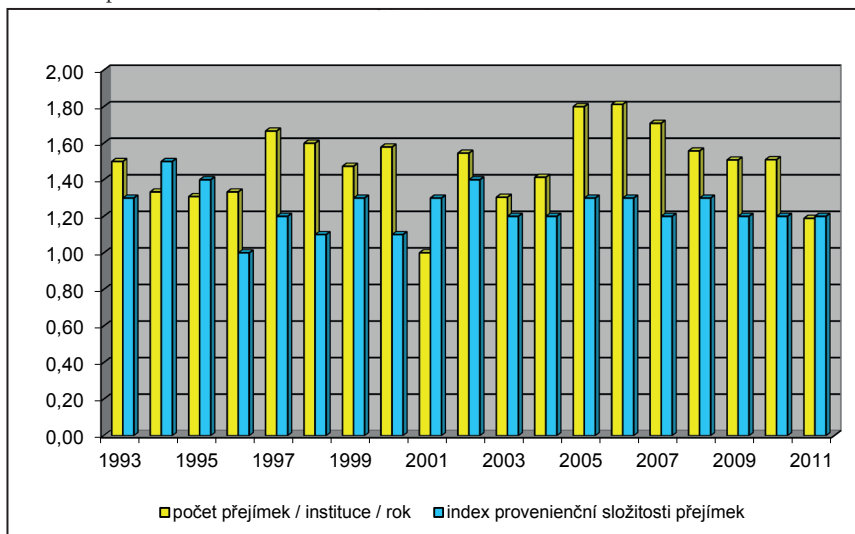
Graf č. 15 Přejímky – počty předávajících institucí

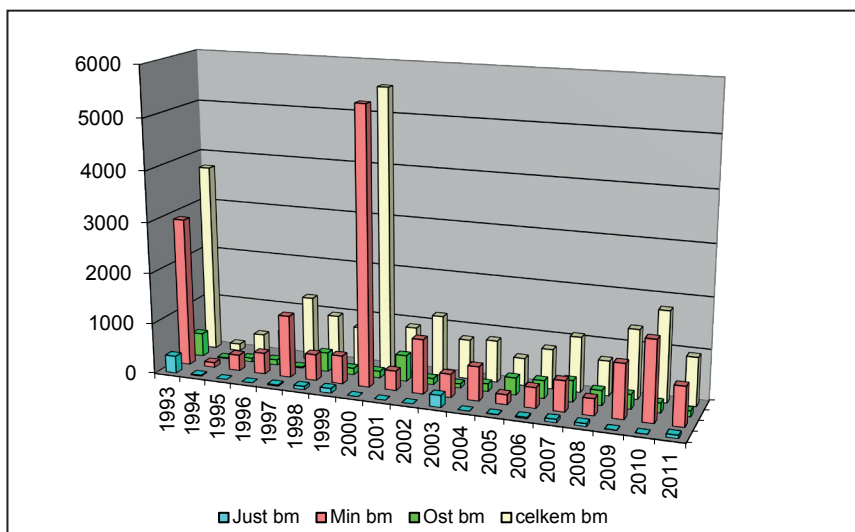
Graf č. 16 Počty přejímek

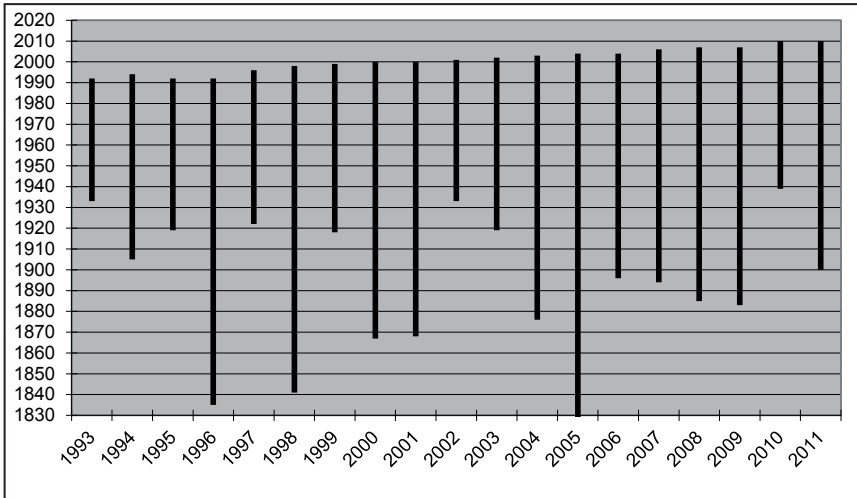
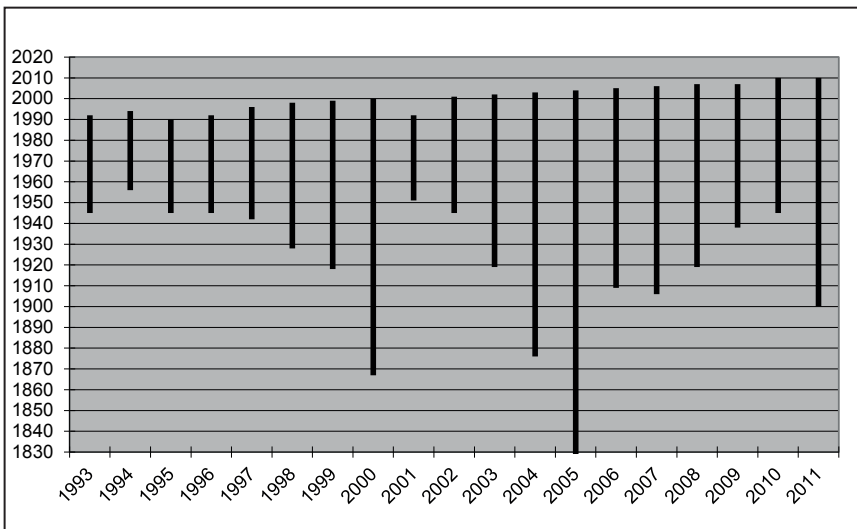

Graf č. 17 Frekvence přejímek a index provenienční složitosti přejímek u všech typů původců celkem

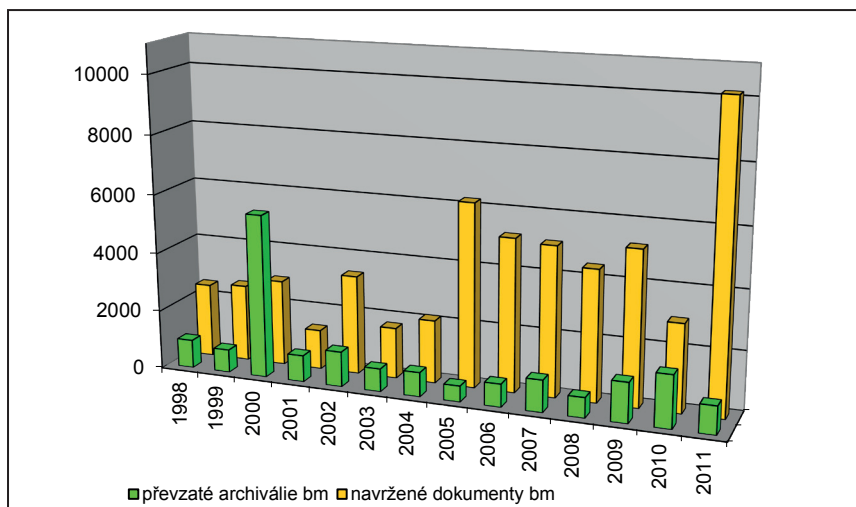

Graf č. 18 Přejímky - množství převzatých archiválií v bm

Graf č. 19 Archiválie převzaté dle data vzniku ode všech typů původců**Graf č. 20** Archiválie převzaté dle data vzniku od původců typu Min

Graf č. 21 Navržené dokumenty a převzaté archiválie

Spolupráce Národního archivu se soukromoprávními původci v oblasti předarchivní péče

/ Zora Machková – Jíří Křest’an /

Název tohoto příspěvku je záměrně uvozen slovem spolupráce. Ta je totiž pro přístup Národního archivu k soukromoprávním původcům určující. Plně vystihuje podstatu toho, na čem je naše práce s těmito původci postavena. Nejde a nemůže jít o čistě direktivní přístup státní instituce, ale o součinnost, v níž jsou obě zúčastněné strany rovnoprávními partnery. V ideálním případě si oba partneři uvědomují společný zájem na uchování té části Národního archivního dědictví, jež vzniká působením původce či jeho předchůdce. To, že vzniká vztah spolupráce, vychází do značné míry z archivní legislativy, ale vyplývá to rovněž ze zkušeností, forem a metod práce, které vůči soukromoprávním původcům Národní archiv uplatňuje.

1. Základní podmínky pro práci se soukromoprávními původci vyplývající z archivní legislativy

Zákon o archivnictví a spisové službě č. 499/2004 Sb. v platném znění (dále jen archivní zákon) charakterizuje soukromoprávní původce jako:

- a) podnikatele zapsané v obchodním rejstříku,
- b) politické strany, politická hnutí, občanská sdružení, odborové organizace, organizace zaměstnavatelů, církve a náboženské společnosti, profesní komory, nadace, nadační fondy a obecně prospěšné společnosti.¹

Naše zkušenosti vycházejí ze spolupráce s druhou uvedenou skupinou, neboť podnikatelská sféra zůstává doménou státních oblastních archivů. Je třeba ještě dodat, že výčet soukromoprávních původců uvedených v archivním zákonu není úplný, a je vůbec otázkou, zda by tomu tak mělo být. Před nedávnem jsme byli například konfrontováni se subjektem, který se prohlásil za „zájmové sdružení

¹ Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě v platném znění, § 3, odst. 2.

právnických osob“, vyvíjející činnost na základě § 20f a následujících občanského zákoníku.²

Pro obě skupiny soukromoprávních původců platí povinnost uchovávat dokumenty a umožnit z nich výběr archiválií. Zákon nestanovuje lhůtu, v nichž má dojít k výběru dokumentů za archiválie, k výběru dochází kromě specifických případů (například odúmrtí či nález dokumentů neznámého vlastníka) z vůle a se souhlasem vlastníka dokumentů soukromoprávní provenience. Archiv může ovšem k výběru archiválií dávat podnět. Fakt, že není zákonem stanovena lhůta, v níž má dojít k výběru archiválií, znamená, že v období mezi vznikem dokumentů a výběrem nelze uplatnit ochranná opatření, která zákon stanoví vůči dokumentům, které již byly vybrány jako archiválie. To se vztahuje také na vývoz soukromoprávních dokumentů mimo území České republiky, kde jistá omezení stanovují jen zákonná ustanovení o vývozu předmětů kulturní hodnoty. Právně „slabá“ pozice státu ve fázi mezi vznikem dokumentu a výběrem, vycházející z respektu vůči soukromému vlastnictví, zdůrazňuje význam postupu archivu ve shodě s vůlí vlastníka a držitele a snahy o aktivní ovlivňování manipulace s dokumenty před jejich výběrem.

Povinnost uchovávat dokumenty je v případě podnikatelů zapsaných v obchodním rejstříku omezena pouze na dokumenty uvedené v příloze č. 1 k zákonu. U politických stran, politických hnutí, občanských sdružení, odborových organizací, organizací zaměstnavatelů, církví a náboženských společností, profesních komor, nadací, nadačních fondů a obecně prospěšných společností se předpokládá, že z jejich činnosti mohou vznikat dokumenty trvalé hodnoty, které jako archiválie budou mít historický, kulturní a vědecký význam.

Archiválie mohou být vybrány výběrem mimo skartační řízení (jak se děje u soukromoprávních původců nejčastěji), zároveň však dává archivní zákon soukromoprávním původcům možnost provést výběr archiválií ve skartačním řízení, v případě, že o to sami příslušný archiv požádají.³

Vlastník nebo držitel archiválie soukromoprávní provenience má právo na bezplatné poskytování informačních a poradenských služeb týkajících se péče o archiválie ze strany Národního archivu.⁴

Soukromoprávní původce, v jehož vlastnictví archiválie jsou, má dále v souvislosti s prohlášením dokumentu za archiválii nárok na poskytnutí

2 Jde o Českomoravskou kynologickou unii.

3 Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě v platném znění, § 7, odst. 2.

4 Zákon č. 499/2004 Sb., § 24, odst. 1.

paušálního státního příspěvku. Ten může písemně uplatnit u ministerstva prostřednictvím státního oblastního nebo Národního archivu, který archiválii vede v základní nebo druhotné evidenci.⁵ Vlastník archiválie má rovněž nárok na náhradu nezbytných nákladů, které mu vznikly při zákonem uložené péče o archiválie.⁶

Vlastník nebo držitel archiválie, vzniklé z činnosti soukromoprávních původců, má však povinnost o archiválie řádně pečovat. Za tím účelem je povinen udržovat archiválii v dobrém stavu, chránit ji před poškozením, znehodnocením, zničením, ztrátou a odcizením a užívat archiválii pouze způsobem, který odpovídá jejímu stavu. Musí také neprodleně a předem oznámit Národnímu archivu nebo příslušnému státnímu oblastnímu archivu každý zamýšlený převod vlastnického práva k archiválii nebo uzavření smlouvy o její úschově. Je to důležité proto, aby archivy mohly plnit své evidenční povinnosti a vykonávat svou kontrolní činnost. Ze stejného důvodu jsou vlastníci a držitelé archiválií povinni poskytovat archivům další potřebné evidenční údaje.⁷

Na žádost vlastníka nebo držitele archiválie, který není schopen zajistit její řádnou ochranu a odbornou péči o ni a nemá archiválii uloženu ve veřejném archivu nebo kulturně vědecké instituci, Národní archiv nebo příslušný státní oblastní archiv poskytne vlastníkovu nebo držitelu archiválie bezplatnou odbornou pomoc, nebo uloží archiválii na dobu určitou do Národního archivu nebo do státního oblastního archivu.

Pominou-li důvody, pro které byla archiválie uložena v Národním archivu nebo ve státním oblastním archivu, Národní archiv nebo státní oblastní archiv uloženou archiválii vlastníkovu nebo držitelu na základě jeho žádosti neprodleně vydá.⁸

Z uvedeného vyplývá, že je archivním zákonem respektováno právo soukromoprávních původců na jejich vlastnictví, je však omezeno povinnostmi stanovenými zákonem. To je zhruba právní rámec, ve kterém se v současnosti archiváři Národního archivu ve vztahu k soukromoprávním původcům pohybují. Musíme ctít vlastnická a dispoziční práva vlastníků a držitelů na jejich dokumenty a archiválie, na druhé straně musíme usilovat o ochranu a uchování Národního archivního dědictví. Proto je pro nás

5 Zákon č. 499/2004 Sb., § 24, odst. 2.

6 Zákon č. 499/2004 Sb., § 24, odst. 4.

7 Zákon č. 499/2004 Sb., § 25.

8 Zákon č. 499/2004 Sb., § 27.

tak důležitá cesta spolupráce, kterou rozvíjíme na základě dohody obou zúčastněných stran.

2. Typologie soukromoprávních původců

Základní typy soukromoprávních původců jsou pojmenovány v archivním zákoně. Jsou to již zmiňovaní podnikatelé zapsaní v obchodním rejstříku, politické strany, politická hnutí, občanská sdružení, odborové organizace, organizace zaměstnavatelů, církve a náboženské společnosti, profesní komory, nadace, nadační fondy a obecně prospěšné společnosti.

Pro Národní archiv jsou dále důležitá další ustanovení archivního zákona (§ 46, odst. 1, písm. b) a § 49, odst. 1, písm. c)), která přesněji specifikují skupiny soukromoprávních původců, u kterých vykonává působnost Národní archiv a u kterých státní oblastní archivy.

V §46, odst. 1, písm. b) se uvádí, že Národní archiv provádí výběr archiválií mimo skartační řízení u vrcholných a obdobných orgánů politických stran, politických hnutí, občanských sdružení, odborových organizací, organizací zaměstnavatelů, profesních komor, církví a náboženských společností, nadací a nadačních fondů, obecně prospěšných společností, vybraných fyzických osob a vybraných zřizovatelů soukromých archivů.

V § 49, odst. 1, písm. c) se uvádí, že státní oblastní archiv provádí výběr archiválií mimo skartační řízení u podnikatelů zapsaných v obchodním rejstříku, jakož i u politických stran, politických hnutí, občanských sdružení, odborových organizací, organizací zaměstnavatelů, profesních komor, církví a náboženských společností, nadací a nadačních fondů a obecně prospěšných společností, s výjimkou jejich vrcholných orgánů, a u vybraných fyzických osob. Z uvedeného je patrné, že Národní archiv by se měl starat o vrcholné a obdobné orgány soukromoprávních původců a státní oblastní archivy o ty zbývající. Pouze v působnosti státních oblastních archivů zůstávají pak podnikatelé zapsaní v obchodním rejstříku.

Jedná se však stále jen o hrubé vymezení soukromoprávních původců, které bylo nutno v průběhu let zpřesňovat dohodami mezi Národním archivem a státními oblastními archivy. Těmto dohodám předcházelo důkladné zmapování skupin původců. Museli jsme vzít v úvahu, že se pohybujeme na území „obydleném“ značným množstvím původců, stále vznikajících a zanikajících, což nám do jisté míry ztěžovalo činnost.

Již v květnu 2001 byl vydán příkaz ředitele archivní správy Ministerstva vnitra ČR⁹ s dodatkem z ledna 2002¹⁰, který vycházel z důkladného průzkumu tehdy existujících soukromoprávních subjektů, provedeného Národním archivem, o rozdělení předarchivní péče mezi Národním archivem a státními oblastními archivy. Typologie soukromoprávních původců, jež zde byla uvedena, byla následně přejata do archivního zákona v roce 2004.

V prosinci 2005 se v Brně konala porada metodiků předarchivní péče, pořádaná odborem archivní správy Ministerstva vnitra ČR za účasti zástupců Národního archivu a státních oblastních archivů. Na základě dokumentu, který vzešel z porady¹¹, Národní archiv vypracoval seznam soukromoprávních původců ve své péči, jenž byl následně zveřejněn na webových stránkách Národního archivu.

Od té doby došlo k dalšímu pohybu v počtu soukromoprávních subjektů, řada nových vznikla, řada zanikla, některé se sloučily s jinými a některé se změnily v zcela jiný typ subjektu. To vše, včetně změny právního statutu některých původně veřejnoprávních původců na soukromoprávní, nás přinutilo k novému mapování původců a k dalším jednáním o dělbě předarchivní péče mezi archivy, které proběhly v letech 2010–2011 a byly dovršeny vypracováním nového seznamu soukromoprávních původců, který byl projednán a schválen na poradě metodiků předarchivní péče, pořádané odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR v Červené nad Vltavou ve dnech 24.–26. října 2011¹² a je vyvěšen na webových stránkách Národního archivu.¹³

Typologie soukromoprávních původců v péči Národního archivu užitá v tomto seznamu je následující:

1. Politické strany a politická hnutí¹⁴

- a) politické strany
- b) politická hnutí

9 Příkaz ředitele archivní správy MV č.j. AS/2-1753/01 ze dne 17. 5. 2001 o delimitaci předarchivní péče mezi státními archivy a struktúře fondů nestátní provenience v jednotlivých archívech.

10 Dodatek k příkazu ředitele archivní správy MV č.j. AS/2-3251/2001 ze dne 29. 1. 2002.

11 Zápis z porady odboru archivní správy MV v Brně dne 14. 12. 2005 (č. j. AS-20/2-2005).

12 Zápis z porady odboru archivní správy a spisové služby MV v Červené nad Vltavou č. j. MV-63885-5/AS-2011.

13 <http://www.nacr.cz/I-predar/seznam2.aspx>

14 Ustaveny podle zákona č. 424/1991 Sb. o sdružování v politických stranách a v politických hnutích v platném znění.

2. Občanská sdružení, odborové organizace, organizace zaměstnavatelů a profesní komory¹⁵

- a) Odborové organizace
- b) Organizace zaměstnavatelů a podnikatelů
- c) Profesní komory¹⁶
- d) Sdružení příslušníků národnostních menšin
- e) Ostatní občanská sdružení

3. Církev a náboženské společnosti

4. Nadace a nadační fondy¹⁷

5. Obecně prospěšné společnosti¹⁸

6. Organizace s mezinárodním prvkem¹⁹

7. Krajské organizace a spolky

8. Vybrané fyzické osoby

Národní archiv by měl podle přijatých dohod kromě archivů osobních a rodinných pečovat o vrcholné a obdobné orgány soukromoprávních subjektů, tj. o subjekty, které mají vícestupňovou (nejméně třístupňovou) strukturu volených orgánů (mezi ústředím a výbory základních organizací mají minimálně jeden stupeň orgánů, např. okresních, župních, krajských či zemských) a dále o orgány svazů (unií, konfederací, federací) subjektů v případě, že tyto svazy samy budují vrcholné a obdobné orgány nebo je budují v nich sdružené subjekty. Péče o regionální orgány politických stran a hnutí, občanských sdružení a dalších v zákoně vyjmenovaných subjektů

15 Ustaveny podle zákona č. 83/1990 Sb. o sdružování občanů v platném znění

16 Většina profesních komor je zřízena podle zákona č. 83/1990 Sb. o sdružování občanů v platném znění. Profesní komory zřízené na základě samostatného zákona – jedná se např. o Hospodářskou komoru a Agrární komoru (zákon č. 301/1992 Sb. o Hospodářské komoře České republiky a Agrární komoře České republiky v platném znění) – byly původně považovány za veřejnoprávní původce. V roce 2010 došlo k jejich překvalifikování na původce soukromoprávní.

17 Ustaveny podle zákona č. 227/1997 Sb. o nadacích a nadačních fondech v platném znění

18 Ustaveny podle zákona č. 248/1995 Sb. o obecně prospěšných společnostech v platném znění

19 Ustaveny podle zákona č. 116/1985 Sb. o podmínkách činnosti organizací s mezinárodním prvkem v platném znění

a o subjekty, které nebudují vrcholné a obdobné orgány a hierarchickou, tří- či vícestupňovou strukturu orgánů, náleží příslušnému státnímu oblastnímu (zemskému) archivu podle místa sídla.²⁰

V seznamu soukromoprávních původců v péči Národního archivu se objevují některé subjekty, které nesplňují podmínku budování vrcholných a obdobných orgánů. Jedná se většinou o subjekty, jejichž archiválie (resp. archiválie jejich předchůdců) jsou uloženy v Národním archivu nebo s nimiž se odvíjí dlouhodobá, často i smluvně zakotvená spolupráce. V některých případech (zejména v případě nadací a obecně prospěšných společností) se jedná o nástupce bývalých státních organizací (například Nadace Českého fondu umění, Český hudební fond, Hudební informační středisko, Český institut pro akreditaci).

Naopak některé subjekty, které budují vrcholné a obdobné orgány, ale mají těžiště činnosti mimo Prahu (a působnost fakticky omezenou či koncentrovanou regionálně), jsou svěřeny péči státních oblastních archivů – podle svého sídla. Jde např. o „moravské“ či moravskoslezské politické strany a hnutí: Moravská demokratická strana (Brno), Moravská národní strana (Brno); Coexistencia – Soužití (Český Těšín), Hnutí samosprávné Moravy a Slezska (Brno) a podobně. Zásada svěřeni předarchivní péče jednotlivým archivům v závislosti na sídle je uplatněna také například u řeholních institucí a dalších subjektů.²¹

Je nutné zdůraznit, že svěřeni soukromoprávních původců do gesce Národního archivu a jednotlivých státních oblastních archivů má pouze charakter doporučení, respektive představuje nabídku služeb, jež jsou jednotlivé archivy povinny ze zákona poskytovat těmto původcům. Ti se ovšem mohou rozhodnout využívat služeb jiného archivu (veřejného i soukromého), soukromé komerční spisovny apod. Spolupráce mezi archivy a původci se děje na dobrovolném základě.²²

Konkrétní seznamy soukromoprávních původců v péči Národního archivu nikdy nemohou být zcela přesné (mohou se v nich objevit subjekty, které již zanikly, což např. v případě občanských sdružení nelze ověřit ani v evidenci Ministerstva vnitra ČR, nemusí zachycovat aktuální změny názvů apod.) a úplné (zejména to platí vzhledem k počtu registrovaných subjektů – občanských sdružení). Seznamy vždy zachycují stav jen k určitému datu. Předpokládáme, že i do budoucna je budeme aktualizovat.

20 <http://www.nacr.cz/I-predar/seznam2.aspx>

21 <http://www.nacr.cz/I-predar/seznam2.aspx>

22 <http://www.nacr.cz/I-predar/seznam2.aspx>

Tak jako existuje rozdělení výkonu předarchivní péče u soukromo-právních původců mezi archivy, existuje rovněž uvnitř Národního archivu dělba výkonu předarchivní péče mezi několika odděleními, a to 1. oddělením, které se stará o církve a náboženské společnosti a určená občanská sdružení a organizace s mezinárodním prvkem; 6. oddělením, jež je hlavním garantem péče o soukromoprávní subjekty a funguje pro politické strany, politická hnutí, občanská sdružení (včetně odborových organizací a dalších sdružení stejného právního charakteru), nadace a nadační fondy, obecně prospěšné společnosti, organizace s mezinárodním prvkem, krajské organizace a spolky, sdružení příslušníků národnostních menšin a vybrané fyzické osoby a 8. oddělením, které pečuje o občanská sdružení fotografů (Asociaci fotografů České republiky, Český klub fotografů amatérů Nekázanka a Svaz českých fotografů).

Pozorný čtenář zaznamenal, že v uvedené typologii původců Národního archivu se pod body 6–8 objevují skupiny původců, které neuvádí archivní zákon v § 3, odst. 2 jako soukromoprávní původce, kteří mají povinnost uchovat archiválie a umožnit z nich výběr. V případě fyzických osob zákonodárce zřejmě nepředpokládal žádné omezení práv při vlastnictví a dispozici s dokumenty (každý jednotlivec tak má fakticky právo rozhodnout, že nezachová žádné dokumenty o své činnosti). V případě organizací s mezinárodním prvkem a organizací Čechů v zahraničí naráží případná intervence českého státu na mezinárodní prvek, uplatňující se v jejich statutu a místě působení. Je ovšem otázkou, zda fakticky úplná rezignace ze strany státu u těchto skupin původců je z legislativního hlediska optimální variantou. V každém případě musí archiváři z této situace vycházet a přizpůsobit tomu své aktivity a postupy.

3. Strategie přístupu k soukromoprávním původcům – formy a metody spolupráce

Naše strategie přístupu k soukromoprávním původcům vychází z již uvedené typologie původců. Obecně lze říci, že soukromoprávní původci jsou, co do struktury a náplně činnosti, mnohem rozmanitější než původci veřejnoprávní. S tím souvisí i velká různorodost forem správy dokumentů u těchto původců a typová pestrost vznikajících dokumentů a následně vybraných archiválií. Ruku v ruce s tím jde i odlišný přístup. Povinnosti soukromoprávních původců jsou podstatně menší, než je tomu u veřejnoprávních původců. Nejsou povinni vykonávat spisovou

službu²³, jsou sice povinni uchovávat dokumenty a umožnit z nich výběr archiválií, ale zákonem není stanovena přesná lhůta, ve které tak musí učinit. Ta pak záleží na domluvě mezi archivem a nimi.

To vše podmiňuje **metody** našeho **přístupu** k těmto původcům. Národní archiv jde především cestou **aktivního přístupu**. To znamená, že sami vyhledáváme a navazujeme kontakt se soukromoprávními původci. Vede nás k tomu vědomí ohrožení dokumentů (potenciálních archiválií) v případě zániku nestátního původce nebo i nedostatečné znalosti při nakládání s nimi. Náš aktivní přístup je dvojitý. Jedná se o cestu **hromadného oslovování**, a to formou

a) **písemného oslovení** – formou dopisu, e-mailu, ankety. Anketu jsme použili při mapování sdružení příslušníků národnostních menšin působících na našem území, respektive situace dokumentů vzniklých z jejich činnosti. Součástí ankety byly například otázky, zda a jak uchovávají dokumenty, zda mají nějakou vnitřní normu pro oběh dokumentů, zda vedou kroniku, spolupracují s tuzemskými archivy či archivy v zahraničí apod. Výsledky této ankety se staly podkladem pro další spolupráci a akvizice u některých z nich (například Polský klub v Praze);

b) **společných schůzek**. Pořádali jsme například setkání archivářů politických stran a občanských sdružení. Pravidelně organizujeme setkání „přátel Národního archivu“. Jedná se o schůzky, na které zveme nejenom právnické, ale i fyzické osoby. Informujeme je o naší činnosti, našich akvizicích, o případných změnách v archivní legislativě či možnostech další spolupráce, případně je upozorňujeme i na určité obtíže, a domlouváme se zde na další spolupráci. Poněkud specifickým typem hromadného setkávání jsou schůzky s příslušníky krajanských sdružení a organizací. Těch jsme se zúčastnili v rámci Konferencí (Týdnů) zahraničních Čechů pořádaných od roku 1998 pod záštitou Ministerstva zahraničních věcí, na nichž jsme několikrát participovali jako spoluorganizátoři. Rovněž jsme byli účastníky několika kongresů Společnosti pro vědu a umění.²⁴ V rámci těchto setkání proběhlo mnoho formálních a neformálních jednání s našimi krajany

23 V zákonu č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě v platném znění, byla původně v § 77, odst. 2 zakotvena možnost vykonávat spisovou službu i pro původce, kterým to zákon neukládal. Toto ustanovení bylo zrušeno novelou zákona č. 190/2009 Sb.

24 V rámci 23. světového kongresu SVU v Českých Budějovicích v roce 2006 Národní archiv v součinnosti s Náprstkovým muzeem v Praze uspořádal mezinárodní vědecké sympóziu. Srv. sborník Secká, Milena – Křesťan, Jiří – Kahuda, Jan (eds.): České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů. Praha 2007.

v zahraničí a díky tomu byla dojednána spolupráce s řadou krajanských sdružení i s jednotlivci žijícími v zahraničí.

Nelze opominout ani cestu **individuálního oslovování**. Jedná se o cílené navazování kontaktů s právníky či fyzickými osobami. Děje se tak opět a) **kontaktem písemným** (dopisy, e-maily), b) **telefonickým** či c) **osobním setkáním**. Často dochází při individuálním oslovování ke kombinaci všech těchto forem kontaktu.

V praxi se rovněž setkáváme s **pasivním přístupem**, když nás soukromoprávní původce či vlastník archiválií sám vyhledá. Obvykle se tak děje z důvodů nějaké jeho vnitřní potřeby. Někdy se jedná o pouhou konzultaci určitého problému, posouzení vnitřních spisových norem, často jde i o prostorovou tíseň soukromoprávního subjektu, který pak má zájem předat k nám své archiválie, a tak ulehčit svým prostorám. Náročné bývají situace, kdy je původce v likvidaci a řeší předání archiválií k trvalému uložení v časové tísní. Nastávají i specifické situace, například při poničení archiválií přírodními živly. Prověřením našich schopností byly v tomto směru povodně v roce 2002. I tehdy se podařilo řadu postižených archiválií zachránit, soukromoprávními původcům (např. Družstevní asociaci) jsme poskytli možnost dezinfekce jejich archiválií v Národním archivu. Občas se na nás obrací soukromoprávní původce, většinou jde o fyzickou osobu, s nabídkou odprodeje archiválií, jichž je vlastníkem.

Konkrétní podoba spolupráce, jež z těchto kontaktů se soukromoprávními původci vyplývá, je velmi různorodá. Pokusíme se ji zde alespoň nastínit.

Jedná se o již zmíněné konzultace při vytváření spisových a skartačních norem. Soukromoprávní původci sice podle archivního zákona nejsou povinni vést spisovou službu, v praxi však řada z nich upravuje svůj oběh spisů vnitřními normami, jejichž obsah pak s námi konzultuje. Nás to staví před ne zcela lehký úkol, jak radit v podmínkách, kde není opora v archivní legislativě. Zvažovali jsme proto vytvoření nějaké univerzální spisové a skartační normy pro soukromoprávní původce, kterou bychom měli pro tyto účely jako vzor, ale naráželi jsme na tak velkou rozdílnost jednotlivých soukromoprávních subjektů, co do velikosti, organizační struktury, vlastní náplně činnosti a z ní vznikající agendy, že jsme prozatím od této snahy upustili. Jako dílčí úspěch považujeme vytvoření vzorového spisového a skartačního plánu pro politické strany. Původcům se snažíme, poté co se důkladně seznámíme s jejich činností a typem dokumentů z ní vznikajících, dát vhodná doporučení pro oběh, ukládání a vyřazování spisů v daných podmínkách.

Původci se na nás obrazejí o radu, také co týče vhodnosti prostor určených pro uložení jejich dokumentů, vhodnosti obalů, problematiky uchování dokumentů v digitální podobě. Občas se jejich dotazy týkají problematiky zpracování archiválií a jejich zpřístupnění pro vlastní badatele.²⁵

Poměrně časté je i skartační řízení u soukromoprávních původců, byť není povinné. Pro řadu z nich je výhodné, aby u nich proběhlo, mají pak z jejich pohledu větší jistotu, že skartace u dokumentů typu S proběhla v souladu s platnými předpisy, a nezanedbatelný je i fakt, že z celého řízení je vyhotoven písemný protokol. Určitou roli zde možná hraje také tradice či určitá setrvačnost z dob, kdy bylo skartační řízení pro tyto původce povinné.²⁶

Pomáháme při akreditaci původců, kteří se rozhodnou zřídit si soukromý archiv. Z našich původců tak již učinila Československá strana sociálně demokratická, Českomoravská konfederace odborových svazů a Židovské muzeum v Praze. U těchto akreditovaných soukromých archivů jsme pak oprávněni vykonávat státní kontrolu.

Celkově vynakládáme nemalé úsilí na šíření „osvěty“. Seznamujeme původce s archivní legislativou a přesvědčujeme je o důležitosti uchování jejich archiválií jako součástí Národního archivního dědictví. S našimi původci spolupracujeme také při proškolení jejich pracovníků v oblasti nakládání s dokumenty, pomáháme při výstavách, přednáškách, přípravě publikací a při organizaci různých společenských a vědeckých akcí (např. společné pořádání soutěže vzpomínkových, historických a dokumentačních prací k dějinám prvního a druhého odboje s Českým svazem bojovníků za svobodu).²⁷

Stěžejní je v naší činnosti realizace přejímek archiválií od soukromoprávních původců, a to jak od právnických tak fyzických osob. Přejímky provádíme na základě uzavřených smluv: darovacích, depozitních a kupních. Pro naše potřeby jsme si vytvořili vzory těchto smluv, které dáváme k dispozici našim původcům a následně upravujeme podle jejich konkrétních

25 Pro pořádání spolkových archivů jsme vytvořili vlastní pracovní schéma, viz Machatková, Raisa – Křesťan, Jiří a kol.: Pořádání spolkových archivů. Archivní časopis 55, 2005, s. 1–25.

26 Povinnost oddělovat archiválie od písemností dokumentárně bezcenných ve skartačním řízení zanikla pro soukromoprávní původce až s přijetím zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě.

27 Soutěž je vyhlašována každoročně od roku 1951 předsednictvem Svazu protifašistických bojovníků, od r. 1969 Českého svazu protifašistických bojovníků a od roku 1990 Českého svazu bojovníků za svobodu. Národní archiv je spolupořadatelem od roku 1996. K soutěži srv. Moulis, Miloslav – Chaloupková, Maria – Jožák, Jiří: Odkaz pro budoucnost. 45 ročníků soutěží vzpomínek a historických prací. Praha 2000.

požadavků. Nákup archiválií provádíme na podkladě tzv. nabídkového listu, který je předkládán komisi Národního archivu pro ohodnocování a výkup archiválií.

Pro podporu práce se soukromoprávními původci si 6. oddělení Národního archivu vytváří evidenci jednotlivých původců, s nimiž jsme jednali (včetně kontaktů a přehledu dosavadní spolupráce), případně vytypováváme původce nové (jedná se hlavně o fyzické osoby).

4. Zhodnocení dosavadních zkušeností se soukromoprávními původci – problémy, úspěchy, změny

Chceme-li zpětně hodnotit činnost Národního archivu na poli předarchivní péče u soukromoprávních původců před listopadem 1989, je vhodnější používat v souladu s tehdejší právním prostředím termín nestátní subjekty. Jednalo se hlavně o tehdejší společenské a zájmové organizace sdružené v Národní frontě. Omezeně byl prováděn i sběr osobních pozůstalostí, ale nejednalo se o systematickou činnost. Rovněž je nutné si uvědomit, že tehdejší státní zřízení nijak nepodporovalo odlišný přístup k nestátním původcům. Výkon předarchivní péče u nestátních původců tak nelze v tomto období oddělovat od předarchivní péče u původců státních.

V době svého vzniku v roce 1954 Národní archiv (tehdy Státní ústřední archiv) převzal některé fondy nestátní proveniencie od svých předchůdců. S Archivem země České získal osobní fondy některých archivářů, historiků a politiků. Další osobní fondy byly přiřčeny po připojení Ústředního zemědělsko-lesnického archivu. Od 60. let 20. století byly do archivu přejímány archiválie z bývalého Studijního ústavu ministerstva vnitra. Šlo především o osobní fondy zabavené bezpečnostními složkami ministerstva vnitra v 50. letech (v některých případech i nacistickými represivními orgány v letech 2. světové války nebo zajištěné po jejím skončení) většinou osobám vězněným, internovaným, odsouzeným nebo emigrujícím.

Kromě osobních fondů získal archiv po svém vzniku od svých předchůdců i další fondy nestátních původců, šlo především o písemnosti různých spolků a svazů např. Ústřední matice školské, Československé obce sokolské, Sokola pražského, Klubu československých turistů,

Československého olympijského výboru, Junáka, Masarykovy ligy proti tuberkulóze, Československého červeného kříže Londýn apod.²⁸

Vlastní předarchivní péče, která byla od roku 1959 vykonávána systémem skartačních dvojic, se dotýkala celé řady nestátních subjektů (společenských organizací sdružených v Národní frontě). Kromě vlastního ústředního výboru Národní fronty měly skartační dvojice v péči např. Československý svaz žen, Svaz protifašistických bojovníků, Československý červený kříž, Svaz československo-sovětského přátelství, Československý svaz včelařů aj. K povinnostem skartačních dvojic patřil dohled nad vedením evidence písemností subjektu, nad vypracováním a dodržováním směrnic pro vyřazování písemností, dále snaha, aby příslušné instituce prováděly vyřazování písemností pravidelně a aby bylo řádně provedeno skartační řízení. Dvojice měly podle dobových pokynů postupovat taktně, slušně, ale důsledně.²⁹

V letech 1967–1968, 1976–1977, 1985–1987 se stejně jako u státních původců i u nestátních původců dělaly opakované průzkumy spisoven, budovala se kartotéka institucí v péči Státního ústředního archivu. Pro pracovníky spisoven se pořádaly spisovenské kurzy. Zároveň probíhala skartační řízení, byla vydávána trvalá skartační povolení (např. v roce 1973 Českému ovocnářskému a zahrádkářskému svazu a Českému mysliveckému svazu). V první polovině 70. let v souvislosti s nově přijatými opatřeními byla většina nestátních původců zařazena mezi instituce II. kategorie, tj. instituce s částečnou archivní péčí.

Přelomovým, pro oblast předarchivní péče u soukromoprávních původců, se stal rok 1989. Po listopadu 1989 došlo k transformaci řady původně státních subjektů v subjekty nestátní, vzniklo obrovské množství nových subjektů, svou činnost obnovila řada zaniklých organizací. Postupně docházelo i k zániku organizací, které v nových podmínkách ztratily svůj význam či neměly prostředky na svou existenci.

Počátkem 90. let archiv významně rozhojnil svoje fondy a sbírky nestátní provenience převzetím části fondů ze zaniklých archivů Ústředního výboru KSČ a Ústavu marxismu-leninismu Ústředního výboru KSČ. Kromě archivních fondů ústředních orgánů KSČ přejímka zahrnovala také osobní fondy, archivy organizací a řadu rozsáhlých archivních sbírek.³⁰

28 Brom, Bohumír: Předarchivní péče, spolupráce s původci, akvizice. In: Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto. K jubileu ústředního archivu českého státu 1954–2004. Praha 2004, s. 60–62.

29 Povinnosti skartačních dvojic z r. 1961, uloženo v registratuře 5. oddělení Národního archivu.

30 Přehled archiválií ÚV KSČ a institucí jim přímo řízených převzatých do SÚA na základě zákona FS č. 496 ze dne 16. 11. 1990, uloženo v registratuře Národního archivu.

Výsledkem stoupajícího významu nestátní sféry a nárůstu fondů a sbírek nestátní provenience bylo zřízení samostatného oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek k 1. červenci 1996.³¹ Náplní činnosti tohoto oddělení se kromě správy fondů a sbírek nestátní provenience stala rovněž oblast předarchivní péče u soukromoprávních původců, včetně získávání jejich archiválií.

Pro nově vzniklé oddělení se brzy stala nejaktuálnějším úkolem záchrana bezprostředně ohrožených archiválií. Do hledáčku našeho zájmu se dostaly ohrožené subjekty jak z řad právnických osob, tak fyzických osob. Při přístupu k nim jsme přísně zachovávali kritérium objektivitu a nestranosti, zároveň jsme se snažili chránit celistvost archivního materiálu.³² Vycházeli jsme z toho, že archiváře spojuje se soukromoprávními držiteli archiválií zájem na uchování odkazu jejich činnosti pro budoucí generace. Hodnocení jejich dějinné role nepřísluší archiváři, nýbrž historikům.³³

U právnických osob jsme se zaměřili na subjekty, které byly „příliš velké k přežití“, tj. hlavně na bývalé masové organizace, které ztratily svůj význam, byly v procesu likvidace, neměly prostředky na udržování rozsáhlých archivů, či byly postaveny před problém urychleného vystěhování ze stávajících prostor. Podařilo se nám například získat archiv bývalého Svazu socialistické mládeže od Republikového koordinačního centra Svazu mladých, který byl uložen v nevyhovujících prostorách v extrémním teple a vlhku. Proto bylo nutno převzaté archiválie na základě výsledků mikrobiologických stěrů vydezinfikovat. Převzali jsme dále archiválie bývalého Svazarmu od Sdružení technických sportů a činností ČR a Československého svazu žen od Českého svazu žen a od Muzea dělnického hnutí.

Velké úsilí jsme rovněž vyvinuli při pátrání po archiváliích mezinárodních organizací sídlících před rokem 1989 v Praze (Mezinárodní organizace novinářů, Mezinárodní svaz studentstva, Mezinárodní vydavatelství Mír a socialismus, Světová odborová organizace, Křesťanská mírová konference). Provedli jsme průzkum zaměřený na zjištění osudu archiválií vzniklých z jejich činnosti na našem území. Úspěchy byly však jen dílčí. Získali jsme torzo archivu Mezinárodního svazu studentstva a Mezinárodního vydavatelství Mír a socialismus. Jak bylo zjištěno, byly většinou archiválie těchto mezinárodních původců převezeny do ciziny, část byla patrně zničena. Archiv

31 Příkaz ředitele SÚA č. 3/1996 z 18. 6. 1996

32 Kodex etických zásad pro archiváře. Praha 1998, s. 4.

33 Brom, Bohumír: Předarchivní péče, spolupráce s původci, akvizice. In: Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto. K jubileu ústředního archivu českého státu 1954–2004. Praha 2004, s. 60.

Křesťanské mírové konference byl po jejím rozpuštění k 1. lednu 2001 uložen v Ekumenickém církevním archivu v Berlíně, část archivu Mezinárodního svazu studentstva z let (1943) 1946–1970 (1975) je uložena v International Institute of Social History v Amsterdamu. Archiv Světové odborové federace je s největší pravděpodobností uložen v Aténách, kde má tato mezinárodní organizace v současnosti své sídlo. Důvodem pro přesídlení většiny z těchto mezinárodních organizací bylo odnětí povolení sídlit v České republice. Naše pátrání jsme ještě neukončili, aktuálně byl v roce 2011 učiněn dotaz v této věci na Federální archivní agenturu Ruské federace. Zatím je jisté, že archiválie redakce časopisu *Otázky míru a socialismu*, který vydávalo výše zmíněné mezinárodní vydavatelství, převzal Ruský státní archiv sociálněpolitických dějin v Moskvě (RGASPI).

Navazujeme také kontakty s mezinárodními organizacemi, které začaly působit na našem území až po roce 1989. V roce 2009 jsme např. převzali písemnosti Pražského centra při Institutu studií Východ – Západ, zrušené pobočky neziskové organizace Institute for East-West Studies se sídlem ve Spojených státech amerických. Uskutečnily se přejímky archiválií České sekce Defence for Children Internacional, dobrovolné mezinárodní organizace, jež vznikla v Ženevě, a UNITED for Intercultural Action, mezinárodní síť se sídlem v Amsterdamu sdružující více než 2 600 organizací bojujících proti rasizmu, fašizmu, nacionalizmu a podporujících integraci migrantů a uprchlíků v Evropě.

K rozvinutí bohaté spolupráce došlo ve vztahu ke krajanským organizacím.³⁴ Národní archiv se v letech 2004 a 2006 podílel na inventarizaci historicky cenného archivu Školského spolku Komenský a dalších českých spolků ve Vídni.

Od zesnulého sokolského historika Jana Waldaufa z Kanady jsme jako dar Zahraniční obce sokolské získali archiv Sokolské župy v exilu dr. Edvarda Beneše a Ústředí československého sokolstva v zahraničí.

Archiváři Národního archivu se podíleli na zachování historicky cenného archivu Sokola Paříž, včetně archiválií jeho předchůdce Českomoravské besedy, jež vznikla v roce 1862. Část archiválií byla v místě svého uložení poškozena při záplavách a byla v našem archivu restaurována. Archiv Sokola Paříž byl v Národním archivu uložen jako depozitum, uspořádán a zmikrofilmován.

34 Naposledy k tomu Křesťan, Jiří: Národní archiv a archivní dědictví zahraničních Čechů. In: Brouček, Stanislav – Grulich, Tomáš (eds.): *Krajané a Česká republika. Hledání možností k nové otevřené spolupráci*. Praha 2009, s. 38–42.

K unikátní akci došlo ve Švýcarsku v druhé polovině 90. let 20. a na počátku 21. století, kde začali zástupci Svazu spolků Čechů a Slováků ve Švýcarsku systematicky shromažďovat dokumenty vzniklé z jejich činnosti, jež začali po navázání kontaktů s námi pravidelně předávat do Národního archivu. Kromě písemností již zmíněného svazu tak k nám byly předány archiválie České besedy Svatopluk Čech v Curychu, Masarykova fondu Švýcarsko, Tělocvičné jednoty Sokol Zürich, Tělocvičné jednoty Sokol Basel, Občanského fóra Švýcarsko a dalších. V souladu s dohodou podepsanou v roce 2001 s Národním archivem Republiky Chorvatsko, naši archiváři pomáhali při inventarizaci archivu Svazu Čechů v Chorvatsku a sestavení soupisu základních archivních celků české provenience v Daruvaru a Záhřebu.

V letech 2006–2007 pobývali archiváři Národního archivu v Rumunsku, kde navázali kontakt se Svazem Slováků a Čechů v Rumunsku a zahájili průzkum pramenů k dějinám české menšiny v tamních státních archivech.

Úspěchy jsme zaznamenali při spolupráci s politickými stranami a hnutími. Dařilo se nám postihnout pohyb na politické scéně, tj. podchytit archivy politických stran v likvidaci, navázat kontakty s nově vznikajícími stranami, uspořádali jsme několik setkání s archiváři politických stran.

Na základě zákona č. 496/1990 Sb. jsme převzali rozsáhlý fond KSČ-ústřední orgány a spolu s nimi i archiválie Československé sociálně demokratické strany a její předchůdkyně, které byly uloženy v Archivu Ústavu marxismu-leninismu Ústředního výboru KSČ. V průběhu let byly u nás uloženy archivy Občanské demokratické aliance, Unie Svobody – Demokratické unie, Liberálů.cz, Konzervativní strany, Křesťanskodemokratické strany, Politiky 21, České strany národně sociální, Národně demokratické strany, Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, Republikánské Unie, Strany za životní jistoty. Jako depozitum je u nás uložena část digitálního archivu Křesťanské a demokratické unie – Československé strany lidové.

Při akreditaci jsme pomáhali v současnosti zatím jedinému akreditovanému soukromému archivu z řad politických stran, a to archivu České strany sociálně demokratické. S Českou stranou sociálně demokratickou máme také uzavřenu smlouvu o úschově na archiválie předané nám na základě zákona č. 496/1990 Sb. Pomáháme jim rovněž s výběrem a úpravou nových archivních prostor.

Ke skartačnímu řízení se zatím z politických stran přihlásili Nezávislí demokraté a Občanská demokratická strana, které jsme také pomáhali s výběrem a uspořádáním dokumentů.

V pravidelném kontaktu jsme také s některými organizacemi zaměstnavatelů a podnikatelů. V naší gesci je Družstevní asociace a její členové: Svaz českých a moravských bytových družstev, Svaz českých a moravských spotřebních družstev a Svaz českých a moravských výrobních družstev. Bohužel archiválie Družstevní asociace a Svazu českých a moravských spotřebních družstev byly při povodni v roce 2002 silně zasaženy, při čemž archiválie Družstevní asociace se podařilo v součinnosti s námi do značné míry zachránit. Svaz českých a moravských výrobních družstev pravidelně předává své archiválie do Národního archivu. Ke kuriozitám patřila záchrana archiválií vzniklých patrně z činnosti Ústřední rady družstev. Archiválie byly zazděny v jednom pražském objektu, při jeho vyklizení se je podařilo na poslední chvíli zachránit před vyvezením a zničením.

Jedním z dalších úkolů, které jsme si po vzniku samostatného oddělení zaměřeného na soukromoprávní subjekty vytyčili, bylo navázání kontaktů s bývalými společenskými a zájmovými organizacemi, které se úspěšně transformovaly a pokračovaly ve své činnosti jako občanská sdružení. Do archivu byly předány archiválie Československého svazu tělesné výchovy. S jeho nástupcem, Českým svazem tělesné výchovy, jsme v pravidelném kontaktu. Spolupracujeme s organizacemi, které po roce 1989 obnovily svou činnost a mají u nás uloženy archiválie svých předchůdců. Čilé kontakty máme s Českou obcí sokolskou, pomáhali jsme zde se školením zaměstnanců, posuzovali jsme jejich vnitřní spisové normy, účastníme se zasedání historické komise předsednictva vzdělavatelského sboru České obce sokolské.

Spolupráci rozvíjíme s Junákem, který zvažoval akreditaci soukromého archivu, navázali jsme kontakty s organizacemi YWCA a YMCA.

Spojili jsme své úsilí s ekologickou asociací Zelený kruh, která sdružuje 27 kmenových nevládních organizací (mimo jiné Děti Země, Greenpeace CZ, Hnutí Brontosaurus, Hnutí Duha, Sdružení Jihočeské matky, Společnost pro trvale udržitelný rozvoj) a cca 45 přidružených nevládních organizací. Od Zeleného kruhu jsme převzali na základě darovací smlouvy jeho archiválie a archiválie jeho členských organizací. Domluvili jsme se na provádění pravidelného výběru archiválií. Ve výčtu původců, s nimiž spolupracujeme tou či onou formou, bychom mohli ještě dlouho pokračovat.

Kromě spolupráce s právníckými osobami rozvíjí naše oddělení čilou spolupráci s fyzickými osobami. Směřuje k akvizicím osobních fondů významných českých politiků, vysokých státních úředníků, činovníků různých spolků a organizací, historiků, archivářů, vědců, publicistů, umělců, sportovců či jiných osobností spjatých s naší novodobou historií. Z činnosti těchto osobností

často vznikají archiválie mimořádného historického významu. Sami aktivně vyhledáváme významné osobnosti či v případě úmrtí kontaktujeme jejich pozůstalé a jednáme s nimi o předání jejich archiválií k nám do archivu. Do hledáčku naší pozornosti se dostávají především osoby vyššího věku. Snažíme se předejít případným nenávratným ztrátám cenných písemností. Ze zkušenosti víme, že ne vždy jsou pozůstalí natolik znalí, aby předali písemnosti do archivu. Stává se také, že jsou archiválie zesnulého předány více institucím, což nelze považovat za optimální řešení. Samozřejmě ovšem rozhodnutí o místě uložení náleží výlučně soukromým fyzickým osobám. V našich akvizičních snahách se snažíme postihnout co nejbohatší spektrum osobností a zachovat tak svědectví o uplynulé době v maximální šíři.

V průběhu let se nám podařilo získat velké množství osobních fondů³⁵ mimo jiné archiv prof. Lumíra Soukupa, jehož součástí byla významná část pozůstalosti Jana Masaryka a rodiny Revilliodovy. K období první republiky a k okupaci se vztahují osobní fondy Antonína Švehly, Jana Malypetra, Aloise Eliáše, cenné písemnosti obsahuje archiv osobního tajemníka T. G. Masaryka Antonína Schenka. Byly získány osobní fondy někdejšího ředitele Rádía Svobodná Evropa Miloslava Koháka a jeho syna filozofa Erazima Koháka, dále osobní fond předního představitele exilu Pavla Tigrida, účastníka druhého a třetího odboje generála Miloše Knorra, představitelů „Pražského jara“ Čestmíra Císaře, Eduarda Goldstückera, Františka Kriegela, Zdeňka Mlynáře, Josefa Smrkovského, Zdeňka Jičínského, ale i novodobých politiků například Josefa Vavrouška, předsedy správní rady Charty 77 Františka Janoucha a mnoha dalších. Naším nejnovějším úspěchem je převzetí archiválií nedávno zesnulého Václava Havla.

Kromě úspěchů jsme zaznamenali i dílčí nezdary. Mimo již zmíněného převozu archiválií některých bývalých mezinárodních organizací do ciziny to byly především ztráty archiválií při povodních 2002 (kompletně byl např. zničen archiv Svazu českých a moravských spotřebních družstev). Na naše dlouhodobé strategie, které rozvíjíme vůči soukromoprávním původcům, také dopadají důsledky hospodářské krize, směřující k personálnímu omezení a ke snižování prostředků na nákup archiválií. Ne vždy se nám daří, při určitém personálním deficitu a při značném pohybu v privátní sféře, vstupovat do kontaktu se všemi subjekty včas.

35 Zhodnocení zkušeností sr. Křest'an, Jiří: Získávání osobních archivů. Archivní časopis 51, 2001, s. 153–175.

Dlouhodobě se také setkáváme ze strany některých našich původců s poměrně nízkým vědomím důležitosti archiválií a významu jejich uchování, což se v praxi projevuje například podceněním manipulace se spisy, výběrem nevhodných prostor pro jejich umístění či nedostatečným personálním zajištěním. Často i u poměrně významných subjektů jsou jejich dokumenty spravovány pracovníky s naprosto odlišnou kvalifikací či velmi nízkým vzděláním, nezná se tak děje v kumulované funkci. Snažíme se původcům vysvětlit, že dobrá správa vlastních dokumentů (včetně archiválií) má smysl i pro ně samotné a přináší i jim užitek a v neposlední řadě i určitý ekonomický efekt. Problémem bývá, že jsou některé subjekty značně omezeny svými finančními a personálními možnostmi, i zde se však snažíme v součinnosti s nimi najít nějaké řešení.

Novým trendem, s nímž se musíme vyrovnávat i v oblasti soukromoprávních původců, je strmě narůstající množství dokumentů v elektronické podobě, jež jsou součástí přejímek od našich původců. Tuto problematiku řešíme v součinnosti s našimi kolegy z 5. oddělení Národního archivu.

Důkladné zhodnocení přínosu samostatného oddělení zabývajícího se péčí o soukromoprávní subjekty v Národním archivu bude možné asi až s větším časovým odstupem. Zdá se však, že to byl krok správným směrem.

1. Počty přírůstků archiválií soukromoprávní proveniencie získaných 6. oddělením Národního archivu od roku 1996

rok	počet přírůstků	z toho osobních (rodinných) fondů a archiválií osobní proveniencie
1996-97	43	26
1998	47	22
1999	40	17
2000	35	17
2001	39	26
2002	49	27
2003	54	30
2004	48	31
2005	60	24
2006	30	16
2007	36	21
2008	63	34
2009	91	49
2010	105	69
2011	84	44

2. Setkání krajanů v Národním archivu (tehdejší Státním ústředním archivu) v rámci Týdne zahraničních Čechů v roce 2000.

3. Setkání přátel Národního archivu (tehdejšího Státního ústředního archivu) v roce 2002

Předarchivní péče v podmínkách státních oblastních archivů

/ Helena Pochobradská /

Jen stěží bychom hledali mezi činnostmi oblastních archivů činnost pestřejší, odpovědnější, časově i fyzicky náročnější, zato však zajímavější a v poslední době tak dynamicky se vyvíjející. Za posledních dvacet let se toho mnoho změnilo a je nejvyšší čas vše podstatné zachytit, aby „na nikoho a na nic nebylo zapomenuto“.

Předarchivní péče v působnosti oblastních archivů má mnoho společného, ovšem nalezneme v ní i spoustu odlišností, o kterých bude třeba se zmínit. Byť vychází již pár desetiletí ze společné archivní legislativy a metodiky, často své praktiky v oblasti výkonu předarchivní péče doplňuje místními zvyklostmi či tradicemi. Z pohledu současného archivního zákona,¹ jsou státní oblastní archivy správními úřady, které jsou přímo řízeny ministerstvem vnitra. Jsou organizačními složkami státu a účetními jednotkami a jejich rozpočty jsou součástí rozpočtové kapitoly ministerstva. Práva a povinnosti oblastních archivů vyplývající ze zákona o archivnictví v oblasti předarchivní péče jsou v zásadě obsaženy v § 49 zákona, kde se hovoří o kontrole výkonu spisové služby u vybraných druhů původců² a provádění výběru archiválií ve skartačním nebo mimo skartační řízení³ včetně rozhodování o námitkách proti vystaveným protokolům.⁴ Oblastní archivy mohou ukládat sankce za správní delikty fyzickým a právníkům osobám mimo působnost Národního archivu (písm. m), vyjadřují se k žádosti o koncesi, kontrolují stavebně-technický stav a bezpečnostní zajištění provozoven určených k výkonu koncesované živnosti vedení spisovny (§ 49, odst. 1, písm. r) – tzv. komerčních spisoven⁵ a další. Zde uvedený výčet není zcela vyčerpávající, naopak ukazuje na široký rozsah činností oblastních archivů a právní zakotvení předarchivní péče.

1 Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, v platném znění, § 47.

2 § 49 odst. 1, písm. a) zákona o archivnictví a spisové službě.

3 § 49 odst. 1, písm. b), c), d).

4 § 49 odst. 1 písm. f), g), h).

5 Jiný název pro komerční spisovny je „soukromé spisovny“.

Pro výkon předarchivní péče mají státní oblastní archivy působnost vymezenou územím krajů a v současné době zaujímají obvody jednoho až tří krajů, přičemž správní obvody jsou v zákoně vyjmenovány v prvním odstavci § 48. Kromě této podstatné odlišnosti je možné hned na úvod zaznamenat i další rozdíl a to v zařazení výkonu předarchivní péče do jejich organizační struktury. Předarchivní péči se věnují odborní archiváři soustředění do nejrůznějších oddělení a těžko hodnotit, která z variant je ta nejlepší. Co se týká archivů zemských, tak v Zemském archivu v Opavě zajišťuje předarchivní péči oddělení pro metodiku, výběr archiválií a kontrolní činnost, naproti tomu Moravský zemský archiv vytvořil speciální oddělení pro spisovou službu a ochranu archiválií. Ani v oblastních archivech není současná struktura jednotná. Státní oblastní archiv v Litoměřicích má oddělení metodiky, kontroly, výběru archiválií a evidence NAD, Státní oblastní archiv v Zámrsku oddělení metodiky, výběru archiválií a kontrolní činnosti, Státní oblastní archiv v Třeboni oddělení předarchivní péče, metodiky a využívání NAD, Státní oblastní archiv v Praze má předarchivní péči „rozptýlenou“ do fungování jednotlivých „tradičních“ oddělení, stejně tak Státní oblastní archiv v Plzni. Každopádně v rámci celé republiky představují „předarchiváři“ početnou skupinu minimálně 30 obětavých kolegů a kolegů.

Ve svém pojednání nebudu rozebírat pojem předarchivní péče ani jeho současnou a minulou právní oporu. Soustředím se výhradně na její fungování v podmínkách jednotlivých oblastních archivů, pro které budu z praktických důvodů používat vžitou zkratku SOA a zaměřím se na její krátkou minulost, žhavou současnost a nejistou budoucnost. Vycházet budu přitom z osobních, téměř dvacetiletých zkušeností s předarchivní péčí v jednom z oblastních archivů, z dochovaných a dostupných výročních zpráv a aplikace současně i dřívější archivní legislativy.

Zhruba od devadesátých let dvacátého století se začaly v oblasti předarchivní péče naplno projevovat důsledky celospolečenských změn po roce 1989, zejména úprava archivní legislativy v podobě novely zákona o archivnictví⁶ č. 343/1992 Sb., a v neposlední řadě rovněž přirozená generační obměna, která vhodně doplnila probouzející se zárodky nových organizačních upořádání oblastních archivů. Některé archivy se na cestu vytvoření specializovaných oddělení vydaly rázně, jiné s dosud nevyzkoušeným modelem otálely. Snaha soustředit předarchivní péči do rukou

6 Zákon č. 97/1974 Sb., o archivnictví byl v roce 1992 novelizován.

několika archivářů, kteří by se na tuto problematiku specializovali, měla zcela jistě racionální jádro a vycházela především z reakce na „obrození“ zájmu ze strany původců o principy správného nakládání tehdy ještě s písemnostmi a z nutnosti věnovat maximální úsilí na soustředění archiválií z překotně se transformujících státních podniků, posléze i vznikajících nových společností, včetně veřejné sféry. Tehdy se jevilo jako praktické vytvořit v archivech skupinu lidí, kteří by byli dostatečně archivně vzděláni a zároveň měli možnost zajišťovat kompletní servis – cestovat, vyřizovat, vysvětlovat, vybírat a soustřeďovat archiválie. Samozřejmostí byla potřeba důkladně se seznámit s archivní legislativou a schopnost pružně reagovat na všechny změny, které poslední dvě desetiletí do předarchivní péče přinesla.

Bohužel, již záhy po revoluci se v archivech začal projevovat nedostatek odborných pracovníků, především těch s dostatečně dlouhou archivní praxí a tak řada nových pracovníků přicházela z jiných oborů, i když převážně historických. K významnému zlomu došlo až v roce 1993, který byl z mnoha důvodů příhodný pro reorganizaci v oblasti předarchivní péče. Bylo to dáno jednak již zmíněnou celospolečenskou změnou po roce 1989, kdy postupně docházelo k odchodu či naopak návratu některých kolegů (archivářů) a docházelo tedy k jakési již zmíněné generační obměně, a jednak v důsledku novely zákona č. 343/1992 Sb., o archivnictví, která umožnila diferencovaný přístup k nově vznikajícím společnostem.⁷ Vzhledem k tomu, že nových společností přibývalo takřka geometrickou řadou, jevilo se jako neudržitelné, aby předarchivní péči vykonávali nadále kolegové, jejichž prvořadým úkolem bylo zpracování archivních fondů. V několika oblastních archivech tehdy převážila idea koncentrovat předarchivní péči do rukou vybraných specialistů, kteří se začali podrobněji věnovat spisové službě, metodice a výběru archiválií u původců a to bez ohledu na jejich dosavadní rozdělení v rámci tradičních oddělení SOA (dlouhodobě se o fondy státní provenience staralo I. oddělení, zemědělsko-lesnické archivy spravovalo II. oddělení a nově vznikající III. oddělení měla na starost podnikové archivy, posléze jednoduše podniky a firmy).⁸ Z důvodu zkvalitnění

7 Do této doby předarchivní péči upravoval v podstatě pouze § 6 zákona č. 97/1974 Sb., o archivnictví a některá ustanovení vyhlášky č. 117/1974 Sb., kterou se stanoví kritéria pro posuzování písemností jako archiválií a podrobnosti skartačního řízení, konkrétně to byly § 3 a § 6.

8 Tak např. v SOA v Zámrsku začalo fungovat oddělení, jež tvořily referentky pro předarchivní péči a podnikové archivy a spisovny, tzv. kontrolně instruktážní skupina.

předarchivní péče nad spisovnými organizací, které ukládaly své písemnosti ve státních oblastních archivech, byla tato činnost vyčleněna z odborných oddělení a soustředěna do kontrolně instruktážních skupin pro řízení spisoven a archivů podnikové sféry.

Nová oddělení začala s činností, kterou v současné době chápeme již jako zcela samozřejmou, a sice s prováděním školení pro pracovníky zodpovědné za tuto činnost v organizacích. Další oblast, na kterou se tehdejší instruktoři soustředili, bylo provádění skartačních řízení.⁹ Podrobnějším zkoumáním skartačních návrhů se totiž ukázalo, že řada organizací předkládala své návrhy zcela formálně, nesystematicky, byly torzovité a mnohdy chyběly téměř celé ročníky písemné agendy. Navíc bylo třeba se začít intenzivně věnovat transformovaným společnostem, u kterých nabývalo na důležitosti zejména zajištění písemností archivní povahy z období socialismu. V důsledku aktivní osvěty docházelo pak zákonitě k nárůstu předkládaných skartačních návrhů a rovněž vytváření nových spisových norem.¹⁰

Významným pomocníkem v předarchivní péči počátkem 90. let minulého století se stalo postupné zavádění výpočetní techniky do archivů, kde se jako první vlašťovky objevily jednoduché programy pro evidenci původců. Problém byl však v tom, že každý archiv si pořizoval či vytvářel programy vlastní a informace v nich vedené nebyly srovnatelné, o jejich případném sdílení se už hovořit vůbec nedalo. Nelze však opomenout evidenční program P. E. P. A., vytvořený archivní správou, který některé oblastní archivy mohly využívat pro zaznamenávání údajů a informací o podnikových archivech. Později byl tento program nahrazen programem REGISTR, který však již sloužil k evidenci nejen podnikových archivů. Okresní archivy, které v této době byly ještě organickou součástí okresních úřadů, spolupracovaly s oblastními archivy zejména v oblasti péče archivní a to při vytváření celokrajských databází k přehledu rozmístění archivních fondů. Ovšem převažující činností zajišťovanou pracovníky SOA bylo provádění revizních návštěv u organizací, které ukládaly své archiválie do SOA. Další revize, ze kterých se zpracovávaly podrobné zprávy o výctu zjištěných nedostatků, se pak prováděly u stále ještě existujících podnikových archivů. Obvyklé bylo připojovat termíny k odstranění závad spolu s osobní odpovědností

9 Provádění skartačních řízení bylo upraveno § 6 zákona č. 97/1974 Sb., o archivnictví a oddělovaly se při něm z písemností původců archiválie od písemností dokumentárně bezcenných, určených ke zničení.

10 V této době bylo ještě běžnou praxí, že se spisové normy schvalovaly. Dodnes tato praxe přetrvává v předarchivní péči např. na Slovensku. Těžko hodnotit, zda je to správné či nikoliv.

pracovníků spisoven, i když o jejich oprávněnosti lze dnes do určité míry pochybovat, protože již v této době platil zákon o státní kontrole¹¹ a podle něj archivy zcela jistě nepostupovaly. V oblasti předarchivní péče však nelze opomenout ani počátky rozvíjející se spolupráce s vysokými školami, kde zaměstnanci archivů příležitostně realizovali specializované přednášky. Toto lze považovat za zárodek budoucí oboustranně přínosné spolupráce mezi archivy a vysokými školami, neboť mnozí z kolegů, kteří v devadesátých letech s touto praxí začínali, patří dnes mezi řádné členy kateder či ústavů, které zajišťují vzdělání budoucích odborníků ve spisové službě.

Státní oblastní archivy vykonávaly revizní činnost nejen ve vztahu k organizacím, původcům, ale i ke státním okresním archivům. Ty byly zaměřené převážně na provádění předarchivní péče, při které se okresní archivy soustřeďovaly zejména na evidenci spisoven a návštěvy a metodické porady pro původce tzv. kmenových fondů. Revize byly koneckonců prováděny i v podnikových archivech a spisovnách. Mimořádná pozornost byla věnována likvidovaným organizacím a nově vznikajícím společnostem. Začalo se s tříděním výpisů z obchodního rejstříku, které se staly základem budování rozdělení kompetencí v předarchivní péči mezi oblastními a okresními archivy. Na základě dřívějších zkušeností byly organizacím rozesílány dotazníky upřesňující jejich existenci, organizační změny a další cenné informace pro předarchivní dohled.

Na počátku devadesátých let pokračovala zavedená praxe pravidelných porad pro pracovníky (instruktory) pro podnikové archivy, kterých se postupně zúčastňovali i kolegové, kteří se specializovali na předarchivní péči u organizací, pro něž byl SOA ukládacím archivem. Celostátní porady, které se konaly většinou dvakrát do roka, vedl František Šuchma a pravidelně se těchto porad účastnili kromě instruktorů pro podnikové archivy jednotlivých SOA i další zástupci archivní správy MV jako byli např. dr. Čepeláková, dr. Rozsíval, dr. Úlovec a další. Protože v souladu s novelou archivního zákona č. 343/1992 Sb., stále ještě vznikaly podnikové archivy, byla jejich budování věnována patřičná pozornost a péče i ze strany SOA. Jedním z problémů, který se začal v této oblasti projevovat, byla nevhodná kumulace funkcí pracovníků podnikových archivů a spisoven, což nakonec vyvrcholilo v úplné zrušení podnikových archivářů a soustředění role ke spisovnám. Zpočátku se archivy pokoušely nastupující trend zpomalit, ale záhy bylo zřejmé, že éra podnikových archivů vstupuje do své poslední fáze.

11 Zákon č. 552/1991 Sb., o státní kontrole.

I v dalších letech pokračovala snaha získávat do archivů skutečné odborníky – archiváře s praxí a to zejména pro předarchivní péči, která i v roce 1994 byla zaměřena na péči o spisovny organizací ukládající vybrané archiválie do SOA. Na úseku podnikových archivů se soustředila pozornost na přebírání archiválií z podnikových archivů, a pokud nebyla vůle nebo možnost archiválie předat, uzavíraly se tzv. depozitní smlouvy.¹² V oblasti evidence spisoven se hledaly cesty ve vztahu mezi oblastními a okresními archivy a rodil se tak základ budoucí potřebné diferenciaci předarchivní péče. Ta v této době zahrnovala několik jasně definovaných okruhů, mezi které patřilo přebírání písemností zanikajících organizací či navázání spolupráce s nově vznikajícími společnostmi. Zvýšená pozornost pak byla věnována transformovaným podnikům a schvalování spisových norem a skartačních návrhů. Stojí za připomenutí, že stále bylo aktuální vydávání předtištěných skartačních povolení.¹³ To, že se jejich podoba udržela ještě několik let po revoluci, bylo dokladem toho, jak málo byla pozornost věnována jejich skutečnému obsahu – text povolení nejspíš nikdo nečetl. Jinak pokračovaly standardní postupy v předarchivní péči jako v předchozích letech, na větší intenzitě nabralo školení nových pracovníků spisoven a uzavírání depozitních mluv, z nichž jeden výtisk byl odeslán na archivní správu MV. Na centrální úrovni bylo možné vzdělávat pracovníky spisoven např. v kurzu „pro podnikové archiváře“, který pořádala vzdělávací agentura ERUDITIO Praha. Pro instruktory pro okresní archivy byly v roce 1994 uspořádány dvě celorepublikové porady (v dubnu v Karviné a v říjnu ve Žďáře nad Sázavou).

V roce 1994 se objevil nový fenomén, který významně ovlivnil budoucí péči o dokumenty zanikajících organizací. Na základě povolení živnostenských úřadů a za významné podpory ministerstva průmyslu a obchodu začaly vznikat první „soukromé sdružené spisovny“. Dnešní komerční spisovny si právem vydobily své postavení v oblasti péče o dokumenty a to nejen zanikajících společností. Ovšem ve svých počátcích se potýkaly s nemalými problémy založenými především na nedůvěře v perspektivu tohoto druhu podnikání a správnou péči o dokumenty. Jedna z prvních,

12 Přestože depozitních smluv byly uzavřeny desítky, po celou dobu jejich platnosti – uzavíraly se na deset let – se neustále vedly spory o jejich právní opodstatněnosti. To byl také jeden z důvodů, proč se za několik let začaly hromadně vypovídat či nahrazovat reversy.

13 Bez souhlasu příslušného archivu, který vykonával dohled na vyřazování písemností (skartaci), popř. bez souhlasu ministerstva vnitra, nesměly být písemnosti vzniklé z činnosti „původců“ zničeny – § 6, odst. 3 zákona č. 97/1974 Sb., o archivnictví.

kteřá dodnes zaujímá významné místo mezi desítkami podobných zařízení, byla spisovna PROFIT I, která vznikla z podnětu a pro potřeby ministerstva zemědělství. Její vznik si vynutila téměř bezvýhodná situace v důsledku celoplošné transformace státních zemědělských podniků počátkem devadesátých let. Likvidované podniky stály před zásadním problémem, kam uložit v celostátním měřítku stovky běžných metrů dokumentů s dosud neprošlými skartačními lhůtami a to včetně strategických dokladů – restitučních spisů. Původní „správní meziarchív“, dnes soukromá spisovna, sídlí v Želeticích u Znojma a denně vyřizuje desítky žádostí o dohledání informací k bývalému zaměstnání nebo doložení účetních operací. Dnes, po více jak patnácti letech svého fungování, jsou komerční spisovny vnímány jako rovnocenný partner, i když problémy se vzájemné spolupráci nevyhýbají.

V roce 1995 pokračovaly kontrolní dohlídky zejména ve spisovných organizacích, které své archiválie ukládaly do SOA. Byly zaměřené na vedení spisoven, uložení archivního materiálu i personální zabezpečení. Dále probíhalo soustředování archiválií bývalých státních podniků a rozvíjela se rovněž pravidelná spolupráce s tradičními organizacemi v péči SOA. Od roku 1995 také na intenzitě nabrala spolupráce se státními zemědělskými podniky, především končícími státními statky.¹⁴ Na základě žádostí byly připomínkovány a schvalovány spisové normy a pořádána školení pro pracovníky spisoven a nově vzniklé organizace. Významným pomocníkem pro výkon předarchivní péče se stal speciální program REGISTR, který umožnil postupně centralizovat a zpřehlednit předarchivní péči ve vztahu k původcům i mezi oblastními a okresními archivy. V podstatě se tak rodily základy budoucí diferenciaci předarchivního dohledu.¹⁵

Nadále pokračovaly celorepublikové porady pořádané archivní správou ministerstva vnitra určené instruktorům pro okresní a podnikové

14 Se zabezpečením písemností končících státních zemědělských podniků byla situace nadmíru složitá. Státní statky více jak 40 let své existence písemností pouze vytvářely a ukládaly, ale nevyřazovaly. Takže v době, kdy bylo potřeba urychleně řešit jejich zánik či transformaci, bylo nutné se vypořádat s neuvěřitelným množstvím nakumulovaného papíru v nejrůznější kvalitě svého uložení. K naprostému chaosu docházelo za situace, kdy statky byly nuceny urychleně vyklidit některé prostory či celé budovy bez zajištění náhradních prostor. To se pak soustřeďovalo písemnosti z celého okolí téměř na jednu hromadu na určené místo a teprve zde se sepisovaly a připravovaly skartační návrhy.

15 V této době se však diferenciaci odehrávala především mezi oblastními a okresními archivy, teprve později se začala řešit i na vyšší úrovni, tedy mezi tehdejšími Státním ústředním archivem a oblastními archivy. Do značné míry to souviselo se vznikem nových uspořádání organizací s celostátní působností.

archivy. Proškolování nově vznikajících organizací v archivní legislativě a metodice se ubíralo nejen formou již oblíbených hromadných školení, ale stále častěji se využívaly individuální konzultace. Navzdory intenzivnímu působení archivářů SOA v terénu, v praxi stále přetrvával trend kumulace funkcí pracovníků spisoven a podnikových archivů. Pokračovalo rovněž pozvolné narůstání počtu vznikajících komerčních spisoven, i když činnost některých z nich se zatím projevila pouze formálně.¹⁶

V roce 1996 došlo k přejmenování řídicího orgánu archivnictví na sekci archivní správy. Předarchivní péče v tomto období byla stále ještě usměrňována do značné míry postupy a metodami, které měly svůj původ v oblasti podnikového archivnictví. Ty byly aplikovány na oblast justice, státní správy nebo zemědělství. Tento stav byl ovšem dlouhodobě neudržitelný. Bylo potřeba hledat nové metody a přístup k předarchivní péči vůči veřejné sféře jako celku.

Pro stále komplikovanější spolupráci s původci se nadále využíval program REGISTR, který byl pravidelně aktualizován a dalším novým „pomocníkem“ v předarchivní péči se stal Typový skartační rejstřík.¹⁷ Projednávány, připomínkovány a schvalovány byly spisové normy, ovšem jejich kvalita často odpovídala míře odpovědnosti původce za výkon spisové služby. Pozitivním zjištěním bylo, že se přeci jen začal projevovat zájem o jejich kvalitní zpracování a tedy i následné využívání. Z kontrolních dohládek, které oblastní archivy prováděly, v ojedinělých případech vzešly i návrhy na správné řízení, avšak jejich účinek s přihlédnutím ke skutečnosti, že často byl zřizovatelem sám okresní úřad, byl více než diskutabilní. Stále významnější roli přitom hrálo třídění výpisů z obchodního rejstříku, které přinášely aktuální informace o vznikajících a zanikajících organizacích a významně napomáhaly při diferenciaci předarchivního dohledu.

Obdobně jako u státních oblastních archivů, probíhala předarchivní péče i u jednotlivých okresních archivů dle vymezené působnosti. Postupně se upevňovala role sekce archivní správy, která pořádala pravidelné rady určené jednak vedoucím III. oddělení a instruktorům pro podnikové archivy, ale třeba i k přípravě a vydání nového typového skartačního

16 Postupně bylo nutné začít s jejich evidencí a současně se vzájemnou výměnou informací o rozsahu jejich působnosti, zejména o počtu a názvu subjektů, jejichž dokumenty komerční spisovny soustředily do svých prostor.

17 Na tvorbě Typového skartačního rejstříku se podíleli zástupci jak sekce archivní správy, tak i jednotlivých oblastních archivů, kteří se snažili zapracovat co nejširší rozsah nových typů písemností, podchycených z praktické činnosti.

rejstříku nebo k vnitřní diferenciaci na úseku podnikového archivnictví. Na společných setkáních se pro organizace vytvářely nejrůznější metodické pokyny, které byly poskytovány buďto během školení nebo při individuálních návštěvách. S ohledem na všeobecnou poptávku, způsobenou pokračujícím ukončováním činnosti nejrůznějších subjektů, nadále postupně přibývaly komerční spisovny evidované dle územně správní příslušnosti jednotlivých oblastních archivů.

Období několika následujících let bylo obdobím relativní stability v předarchivní péči. Archivy pořádaly školení a schvalovaly spisové a skartační řády. Jejich činnost se stále více soustředila na přebírání archiválií ještě před ukončením platnosti depozitní smlouvy, samozřejmě s ohledem na prostorové možnosti příslušného archivu. Na základě pravidelné aktualizace Registru byly prováděny změny v diferenciaci dohledu mezi oblastními a okresními archivy. Určitou novinkou v předmětu zájmu předarchivářů oblastních archivů byla snaha o soustředění písemností bývalých krajských orgánů Národní fronty a jejich účelových zařízení, dokončovalo se přebírání archiválií podniků řízených bývalými krajskými národními výbory a dalších krajských organizací. Postupně se uzavíralo i předávání vybraných archiválií likvidovaných státních podniků v resortu zemědělství včetně výzkumných ústavů. Ve vztahu ke státním okresním archivům oblastní archivy dohlížely na soustřeďování archiválií organizací, které ukončily svou činnost a tak předarchivní péče byla zaměřena na přejímání archiválií od organizací, pro které je archiv ukládacím archivem. Přebíraly se zejména fondy JZD, škol, bývalých MNV, výrobních družstev, vyřízeny byly desítky návrhů, sílila snaha o soustřeďování kronik, probíhaly revize spisoven na okresní úrovni.

V roce 1999 pokračovalo přebírání písemností státních statků a to včetně uzavřených restitučních spisů. Obecně se dá říci, že pokračovalo přebírání archivních fondů podniků z období socialismu, v některých případech byly při této příležitosti převzaty i fondy do znárodnění a to navzdory skutečnosti, že se stále ještě uzavíraly depozitní smlouvy. V době, kdy většina původců usilovala o zavedení pořádku v péči o dokumenty a především o vyklizení, přestěhování či srovnání spisoven, byly oblastní archivy zahrnovány množstvím skartačních návrhů a tak skartační řízení často probíhala souběžně s archivními (revizními) dohlídkami. Časem se ukázalo, že to byl oboustranně výhodný tah a lze jen litovat, že tento trend byl následnou změnou legislativy poněkud utlumen. S pokračujícím nástupem transformace podniků a organizací vůbec, bylo třeba pro správné

vymezení archivních fondů zachytit i jejich správní vývoj. Od původců tedy bylo požadováno zpracování a předání vývojových schémat, protože archiváři si dobře uvědomovali, že pamětníků bude kvapem ubývat a kdo jiný, než bývalí ředitelé či zaměstnanci, by dokázal lépe historii změn pochytit. U komerčních spisoven se stále více projevovaly regionální přesahy v působnosti a zcela zákonitě tedy muselo docházet k výměně informací o uložení likvidovaných organizací. Sloužily k tomu aktualizované seznamy, které si kolegové – archiváři vyměňovali na společných poradách.

Blížil se přelom století a sílily tlaky na změnu archivní legislativy. Oblastní archivy nadále vyvíjely aktivní snahu vůči původcům. Pokračovala školení o spisové službě a stále větší popularitu si získávaly individuální konzultace. Depozitní smlouvy sice stále ještě platily, ale nové se již téměř neuzavíraly. Bohužel se příliš nedařilo přebírat některé archiválie bývalých státních podniků, přestože řada velkých podniků své archiválie již předala. V roce 2000 byly podle Projektů kontrol činnosti vybraných okresních a pověřených obecních úřadů provedeny kontroly státních okresních archivů se zaměřením na předarchivní péči městských úřadů. Zájem se soustředil zejména na závěry z porady instruktorů pro SOkA – přejímání a zabezpečení archiválií vzniklých z činnosti ONV, MNV a MěstNV. Závažným problémem se totiž ukázala nekompletnost přejímaných archiválií. Rok 2000 byl rovněž poznamenán přípravou reformy státní správy, která vedla k nutnosti prozkoumat úroveň spisové manipulace u okresních úřadů. Proto také v této oblasti probíhaly četné revizní dohlídky a skartační řízení.

V roce 2001 byla vyhlášena Generální inventura, a i když se týkala především odborných pracovníků, kteří se zabývali zpracováním archiválií, ovlivnila svým rozsahem i činnost archivů v oblasti předarchivní péče. Přebírání archiválií muselo navzdory probíhající inventuře pokračovat, neboť stále přetrvávala již zmíněná nekompletnost soustředěných archivních fondů. Nicméně hlavním tématem roku byla připravovaná delimitace okresních archivů, i když nejdůležitějším úkolem bylo provedení Generální inventury a všechno ostatní bylo třeba tomuto podřídit.

Na úseku předarchivní péče byly prováděny revizní dohlídky, byla konzultována příprava skartačních řízení u obecních úřadů se zaměřením na soustředování archiválií okresních úřadů, bývalých NV, ale i dalších subjektů. Probíhaly vzdělávací akce pro kronikáře obcí a školy, s jejichž řediteli bylo dohodnuto pravidelné zasílání výročních zpráv. Tehdy byl poprvé zaznamenán pokles v počtu připomínkovaných spisových

norem. Pravděpodobně to bylo způsobeno skutečností, že většina původců si v uplynulých letech relativně stabilní archivní legislativy své normy vytvořila či upravila.

V roce 2002 bylo významnou událostí přijetí zákona o zrušení okresních úřadů,¹⁸ podle kterého vznikly od 1. 8. 2002 samostatné Státní oblastní archivy s novými vnitřními organizačními jednotkami – okresními archivy, ovšem dle nového správního uspořádání. Pro předarchivní péči to mělo předpokládané důsledky a jedním z nich byla postupná transformace někdejších kontrolně instruktážních skupin na metodická oddělení. Bylo totiž potřeba věnovat se nejen nově vzniklým krajským úřadům, a proto jednou z prvních společných akcí se stala spolupráce na vzorové spisové normě pro krajské úřady, ale rovněž i metodice vůči původcům jako takovým. To samozřejmě přinášelo mnoho nových úkolů. Tak např. v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů byly pod dohledem a ve spolupráci se SOA soustředovány písemnosti do centrálních spisoven úřadů. Protože i nové kraje se kromě jiného staly zřizovateli mnoha organizací, muselo dojít k navázání spolupráce s nově vzniklými krajskými institucemi, v celostátním měřítku pak bylo potřeba včas podchytit transformované instituce, jako byly např. hasičské záchranné sbory nebo nové hygienické stanice¹⁹ či správy CHKO budované na základě nového správního uspořádání a mnoho dalších.

Část energie předarchivní péče v roce 2002 musela být věnována spolupráci s organizacemi, které postihly ničivé povodně.²⁰ Metodická pracoviště oblastních archivů zjišťovala v terénu rozsah škod a soustředila se na přednostní vyřizování skartačních návrhů, pomoc při vysoušení, případně přebírání archiválií z postižených spisoven. Nově vytvářené organizační složky vydávaly vlastní spisové normy, které bylo nutné připomínkovat. Zvýšená aktivita pak byla zaznamenána v oblasti jednání s likvidátory a správci konkursní podstaty, kterým ze zákona vyplývala povinnost zabezpečit archiválie likvidovaných společností. Nadále však v evidenci oblastních archivů zůstávaly desítky státních podniků. Bylo proto kontrolováno uložení archiválií v dosud existujících podnikových archivech a vedení

18 Zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů.

19 Ty původní, které působily v rámci bývalých Krajských ústavů národního zdraví, se rozdělily na Krajské hygienické stanice a Zdravotní ústavy.

20 Samozřejmě nelze opomenout ani důsledky povodní, které zasáhly Českou republiku v roce 1997. Již tehdy se projevilo, jak málo pozornosti bylo v předarchivní péči věnováno stavebně-technickým podmínkám spisoven a archivů.

jejich evidence na evidenčních listech JAF. Rovněž byly přebírány archiválie předchůdců nových krajských nebo privatizovaných organizací.

V souvislosti s novým územním uspořádáním byly z předarchivní péče jednotlivých oblastních archivů vyňaty některé okresy. Vzájemné delimitace archivních fondů, ale i předarchivní péče, na několik měsíců zaměstnaly několik desítek archivářů. Přesto pokračovaly revize a kontroly způsobu vedení spisové služby, které byly zaměřeny především na evidenci a pohyb písemností, způsoby předávání písemností do spisovny a archivu, vedení předávacích protokolů nebo způsoby ukládání v příručních registraturách. Kontrolován byl také režim ve spisovně, popř. v archivu, jako byly výpůjčky či evidence návštěv, a rovněž technické zabezpečení spisovny a archivu. Významnou změnou při tvorbě spisových norem byla návaznost na normy ISO, což velmi pozitivně ovlivnilo jejich kvalitu. Naopak jako nový problém se objevila otázka evidence archiválií, které byly uloženy u vrcholového vedení společnosti, a s jejichž uložením do spisovny se příliš nepočítalo. Významným prostředkem pro naplnění předarchivní péče se proto staly skartační návrhy. Většina návrhů byla vyřizována přímo na místě a to zejména v případech, že se objevily položky bez jednoznačné identifikace nebo návrhy na písemnosti bývalých státních podniků. Tímto způsobem se podařilo doplnit archivní fondy původců, jejichž archiválie již byly v archivech převzaty. Ve snaze zajistit převzetí archiválií v co možná nejlepší kvalitě, byli i v této době pracovníci podnikových a firemních archivů vedeni k vytváření minimálně prozatímních inventurních seznamů. Pracovníci kontrolně inštruktážních oddělení se často sami podíleli na přípravě, např. připomínkováním celé řady archivních pomůcek, přesto jejich kvalita zůstala v řadě případů daleko za možnostmi a v následujících letech muselo být mnoho z těchto pomůcek překlasičkováno, zrušeno nebo přepracováno.

Stále nepřehlednější situace se vyvíjela v oblasti zabezpečení písemností společností v konkurzu nebo likvidaci, a to zejména v souvislosti s častým střídáním osob v jejich vedení. Na stále větším významu nabývalo soustředování informací o místě uložení dokumentů nearchivní povahy, zejména mzdových listů, protože tyto začaly být později používány jako jediná možnost dohledání informací o bývalém zaměstnání. A právě zde významnou roli sehrála stále se rozvíjející spolupráce s komerčními spisovny, jež patřily do předarchivního dohledu SOA a které se na ukládání mzdové agendy mimo jiné soustředily.

Rok 2002 byl také rokem celoplošné revize uložení archiválií evidovaných v podnicích na evidenčních listech JAF.²¹ I když většina archivních fondů bývalých státních podniků již byla do oblastních archivů převzata, stále ještě nějaká část zůstávala na dožívajících depozitních smlouvách. V některých případech se přeci jen podařilo převzetí do archivu ještě před vypršením regulérní platnosti smlouvy.

Od roku 2003 začala být předarchivní péče postupně zajišťována specializovanými odděleními (např. ve východních Čechách to bylo oddělení metodiky a předarchivní péče, v dalších archivech byla situace obdobná, tak jak o tom byla zmínka v úvodu článku). Velká pozornost byla věnována zejména veřejnoprávním institucím a organizacím, pro které byly SOA ukládacími archivy. Naplno se začal uplatňovat zákon č. 552/1991 Sb., o státní kontrole, jehož aplikace postupně nahradila dosavadní praxi v provádění revizí a dohlídek. Na základě tohoto zákona a jednotlivými archivy zpracovávané metodiky již nebylo možné pokračovat nadále v zavedených postupech státní kontroly. Ty se začaly plánovat a vykazovat samostatně a na rozdíl od předcházejících postupů se začalo více dbát o procesní stránku věci. V této souvislosti se začal projevovat zájem o speciální druh školení zaměstnanců ve spisové službě, a sice metodická školení přímo na pracovištích původců, což mělo zejména velký praktický přínos.

Dalším významným posunem v kvalitě předarchivní péče bylo postupné zavádění elektronické evidence dokumentů na některých úřadech nebo i v podnicích, což dalo základ nejen novému způsobu spolupráce, ale i budování zárodků elektronických systémů spisové služby. Dokončovaly se úpravy spisových a skartačních řádů krajských úřadů, na jejichž vzorových předlohách se podíleli zástupci jednotlivých SOA na několika společných akcích. Ve vztahu k podnikatelské sféře se předarchivní péče profilovala a soustřeďovala na zaškolování nových zaměstnanců spisoven a stále ubývajících podnikových archivů. Pro potřeby původců byly poskytovány vzory a návody pro tvorbu spisových norem nebo orientační seznamy archiválií.

Na základě pokynu odboru archivní správy MV ČR o výkonu státní kontroly, jednotlivé oblastní archivy vypracovaly vlastní pokyny pro výkon kontrolní činnosti. Tyto pokyny obsahovaly vzorový program kontroly, vzor pověření ke státní kontrole, oznámení a vzor protokolu včetně

21 JAF – Jednotný archivní fond. Tento pojem byl od roku 2005 nahrazen pojmem Národní archivní dědictví se zkratkou NAD.

všech procedurálních záležitostí. Toto opatření si vyžádala kontrola Odboru vnitřního auditu a supervize MV ČR v důsledku plnění zákona č. 552/1991 Sb., o státní kontrole. Tehdy se naplno projevil dlouhodobý nedostatek ve výkonu kontrolní činnosti oblastních archivů vůči organizacím. Naplno se s realizací pokynu započalo až od roku 2004, v souvislosti s vydáním nového zákona o archivnictví a spisové službě.²²

Specializovaná oddělení oblastních archivů v oblasti předarchivní péče se zrovnoprávnila ve vztahu k činnosti okresních archivů na úseku předarchivní péče. Po skončení spisové rozluky vplynuly v souvislosti s vyhláškou MV č. 362/2002 Sb., v rámci ukončení činnosti okresních úřadů k 31. 12. 2002 okresní archivy do struktury archivů oblastních. U většiny okresních úřadů proběhla spisová rozlučka bez problému a tak se okresní archivy staly navzdory mnoha nesouhlasným vystoupením a aktivitám organizačními jednotkami státních oblastních archivů. Definitivní strukturu nového uspořádání přinesl až zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, na základě kterého vznikly zcela nové správní úřady: Státní oblastní archiv v Praze, Státní oblastní archiv v Třeboni, Státní oblastní archiv v Plzni, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Zámrsku, Moravský zemský archiv v Brně a Zemský archiv v Opavě.²³

Nové organizační uspořádání archivů s sebou přineslo i potřebné úpravy vlastních spisových a skartačních řádů. V této souvislosti byly v oblastních archivech v průběhu roku 2003 upravovány a vydávány nové. Potřeba úpravy spisových norem se nevyhnula ani obcím s rozšířenou působností, pro které byly v roce 2003 zahájeny práce na metodickém návodu pro tvorbu spisových norem u obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Archivy se zaměřily v oblasti předarchivní péče na kontrolu a metodickou pomoc pracovníkům spisoven u obcí s rozšířenou působností, byly řešeny problémy s předáváním protokolů či fyzickým převzetím některých písemností. Archivářům, kteří se podíleli na výkonu státní kontroly, začala být vystavována písemná pověření od ředitelů SOA pro výkon těchto kontrol. Celkově se dá říci, že došlo k významnému kvalitativnímu posunu v procesních záležitostech výkonu kontrolní činnosti. Probíhaly jednak státní kontroly u veřejnoprávních původců, jednak kontroly

22 Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

23 Seznam státních okresních archivů, které se staly vnitřními organizačními jednotkami oblastních archivů, byl uveden v příloze č. 4 k zákonu č. 499/2004 Sb.

u soukromoprávních subjektů a objevily se rovněž kontroly na žádost ze strany organizací. Hlavním smyslem revizí byla kontrola fungování spisové a archivní služby.

V souvislosti se změnami územního upořádání docházelo i k delimitaci předarchivní péče. Průběžně byl aktualizován přehled komerčních spisoven, zejména informace o písemnostech v nich uložených. V roce 2003 byl totiž zaznamenán prudký nárůst dotazů ze strany České správy sociálního zabezpečení (dále ČSSZ) i občanů k dohledání údajů o zaměstnání a to přestože oblastní archivy opakovaně upozorňovaly odpovědné pracovníky ČSSZ na nesprávnou informaci o uložení potřebných dokladů ve státních archívech. Mnozí občané, ale i úřady, doslova zahlcovaly archiváře svými dotazy a požadavky na dohledání „doby zaměstnání“ nebo „doby pojištění“.

Tak jako v minulých letech, významným pomocníkem v předarchivní péči byl dlouhodobě využívaný a pravidelně aktualizovaný Registr organizací. Tento program sloužil nejen k diferenciaci předarchivní péče, ale rovněž k zapisování dalších potřebných informací, např. o posledním provedeném skartačním řízení, o výsledcích kontrol či revizí, o platnosti spisové normy, o kontaktech na odpovědné pracovníky apod. V současné době si většina oblastních archivů bez jeho pomoci předarchivní péči vůbec nedovede představit.

V roce 2004 byla nadále zajišťována předarchivní péče specializovanými odděleními metodiky a předarchivní péče s těmito hlavními tématy: poskytování metodické pomoci a dohledu ve věcech vedení spisové a archivní služby, provádění archivního dohledu při skartačním řízení, přejímání archiválií veřejnoprávních původců, zajišťování archiválií likvidovaných společností a komunikace s okresními archivy ve věcech metodiky předarchivní péče a zpracování archiválií.

Ve stejné době byla předarchivní péče ovlivněna zejména přípravou nového archivního zákona, a bezprostředně po jeho vydání se pozornost soustředila především na metodickou pomoc pracovníkům spisoven veřejnoprávních původců a „archivů“ soukromoprávních původců.²⁴ V souvislosti s novou archivní legislativou se přirozeně objevil masivní zájem o školení a semináře. Na nástup zájmu o předarchivní péči zejména v oblasti výkonu spisové služby zareagovalo i několik témat „Mikulovského sympozia“, které se konalo na podzim roku 2004.

24 Toto nové vymezení přinesl zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

Změna zákona se však naplno projevila až počátkem roku 2005. Provedené úpravy se v této oblasti významně dotkly nejen práv a povinností původců dokumentů, ale i vlastní činnosti SOA, které se staly správními úřady na úseku archivnictví.²⁵ Tato skutečnost významně posílila pozice SOA zejména v oblasti výkonu kontrolní činnosti, kde bylo možné navázat na metodické pokyny z let 2003 – 2004, avšak již s přímou oporou v zákoně. Oblastní archivy této příležitosti obratně využily a započaly s novou érou kontrolní činnosti v rámci předarchivní péče. Vstupovaly do tohoto období významně posíleny a vybaveny informační převahou.

Pokud byl již v předchozích letech zaznamenán nárůst zájmu o proškolení, tak v tomto roce ještě zesílil a archivy byly téměř bombardovány stovkami telefonických dotazů. Hlavní témata, kterými se archiváři zabývali, souvisela se systémem vedení spisové služby, tvorbou spisových norem, novými povinnostmi držitelů archiválií, podmínkami pro zřizování akreditovaných archivů, požadavky pro získání koncese „vedení spisovny“ a získání potvrzení pro účely výmazu z obchodního rejstříku. Řada oblastních archivů přistoupila po konzultacích na archivní správě MV k vypracování interních postupů pro sjednocení postupu při výkonu některých činností dle zákona o archivnictví, jako byl výběr archiválií ve skartačním řízení, výběr archiválií mimo skartační řízení, vydávání potvrzení, způsob předávání archiválií do archivů a další. Z mnoha důvodů bylo nutné, aby archivy v roli správních úřadů vystupovaly pokud možno jednotně.

Předarchivní péče byla po celý následující rok zaměřena na seznamování původců s novou archivní legislativou a na pomoc s tvorbou nových spisových a skartačních řádů. V této souvislosti probíhalo množství hromadných i individuálních školení. S odstupem času se dá říci, že z hlediska množství vznikajících spisových norem byl tento rok zcela výjimečný. Spisové normy vznikaly buďto zcela nově nebo se upravovaly podle nové vyhlášky,²⁶ některé byly pouze aktualizovány, jiné se přizpůsobovaly zavádění elektronickému systému spisové služby. Vznikaly i normy u soukromoprávních původců nebo ústředních orgánů (novou ústřední normu tak např. vydala Česká školní inspekce, Ministerstvo životního prostředí nebo Ředitelství silnic a dálnic).

25 Nové vymezení postavení archivů se promítlo do řady otázek souvisejících s jejich postavením. Viz: Pochobradská, Helena: Archiv – správní úřad či zařízení k ukládání archiválií a péči o ně?, Sborník prací východočeských archivů 12, 2008, s. 273–279.

26 Vyhláška č. 646/2004 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby.

Významným přelomem ve vztahu ke komerčním spisovněm bylo vydání pokynu ředitele archivní správy MV,²⁷ kterým se specifikovaly podklady pro prokázání splnění podmínek pro udělení koncese. Komerční spisovny se rázem ocitly v pozici spisoven veřejnoprávních původců se všemi důsledky. Nutno přiznat, že splnění všech stavebně-technických a bezpečnostních podmínek, tak jak je vyžadoval zákon o archivnictví a spisové službě, bylo nadmíru složité. Nelze se proto divit, že mnohé z komerčních spisoven dále ve své činnosti pokračovat nechtěly nebo nemohly, některé se rovněž snažily přísná kritéria nejrůznějším způsobem obcházet.

Další novinkou vyplývající ze zákona o archivnictví, byla možnost požádat o udělení akreditace a vytvořit tak soukromý nebo specializovaný archiv, případně archiv územního samosprávného celku. Někteří původci o udělení akreditace skutečně požádali a mezi prvními se prosadila Univerzita Hradec Králové a bývalý podnikový archiv státního podniku Lesy České republiky v Hradci Králové. V případě Univerzity Hradec Králové bylo žádosti vyhověno, akreditace Archivu Lesů České republiky schválena nebyla.

Tak jak postupně zanikaly nefunkční, zkrachovalé nebo nečinné organizace, významně narůstala agenda spojená s přebíráním archiválií od likvidovaných firem a podniků, které k výmazu z obchodního rejstříku potřebovaly potvrzení o tom, že s nimi bylo projednáno zabezpečení dokumentů. Ukázalo se, že tento požadavek vyplývající ze zákona o archivnictví, významně napomohl zachytit případy, kdy původce ukončil svou činnost a bez vědomí archivu své dokumenty nezabezpečil vhodným způsobem. V množství likvidovaných organizací archivy neměly šanci dozvědět se včas o všech podobných případech a tak tuto oporu v zákoně rozhodně vítaly.

Přetrvávající nárůst zájmu o správné vedení spisové služby u původců dal vzniknout i zajímavým akcím za podpory evropských strukturálních fondů pro pracovníky spisoven, úředníky, sekretářky či pracovníky specializovaných oddělení informačních technologií. Tyto akce se setkávaly s velkým ohlasem a vedly jednak k potřebnému zviditelnění spisové služby, a jednak k navázání či obnovení tradičních kontaktů mezi archivy a původci v oblasti předarchivní péče.²⁸

27 Pokyn čj. AS-113/Ř-2005, kterým se specifikují podklady pro prokázání splnění podmínek v § 61 odst. 2 a 4 podle § 81 zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě.

28 Jednou z takových akcí byl společný projekt Univerzity Hradec Králové a Státního oblastního archivu v Zámrsku, který pod názvem „Moderní spisová a archivní služba“ vyškolil desítky zástupů veřejnoprávních původců Pardubického a Královéhradeckého kraje ve spisové službě.

V následujícím roce 2006 byly zahájeny státní kontroly na základě zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě za podpory zákona č. 552/1991 Sb., o státní kontrole. Po roce přípravy a seznámení s novou archivní legislativou využily archivy opory v zákoně a soustředily se na nejviditelnější problémy spisové a archivní služby, kterými bylo splnění stavebně technických podmínek spisoven určených původců. Bohužel, výsledkem prvního roku aplikace zákona bylo zjištění, že spisovny určených původců v zásadě podmínky stanovené zákonem nesplňují. Často byly umístěny v suterénních prostorách se špatnými klimatickými podmínkami, jako byla vysoká vlhkost, špatné větrání či chybějící přístroje pro měření teploty a vlhkosti. Dalším problémem bylo ohrožení dokumentů vodou a to jak dešťovou, tak z potrubí vedoucího přímo nad regály. Objevily se rovněž rozdíly v ustanoveních vyplývajících z archivního zákona, zákona o požární ochraně č. 133/1985 Sb., v platném znění a vyhlášky č. 246/2001 Sb. Odlišným způsobem na spisovny pohlížely archivy a hasiči, kteří v organizacích prováděli kontrolu požární bezpečnosti, což přirozeně vnášelo nejasnosti v přístupu k povinnostem vyplývajícím ze zákona o archivnictví.

V důsledku změn archivní legislativy a nového správního uspořádání vyvstala nutnost začít po vzoru bývalých celostátních porad pro instruktory pro podnikové archivy uskutečňovat společné celostátní porady, kterých by se zúčastňovali specialisté na předarchivní péči nejen z oblastních archivů, ale i Národního archivu a archivů měst. Za účasti zástupců archivní správy MV ČR se dvě takové porady uskutečnily v roce 2006 ve Filipovicích a Chudenicích, čímž byl dán základ budoucího modelu celostátních setkání archivářů, kteří zajišťovali předarchivní péči u obou skupin původců (veřejnoprávních i soukromoprávních).

I v roce 2007 pokračovaly metodické návštěvy a školení ve věci spisové služby a předarchivní péče. Pro diferenciaci předarchivního dohledu a zlepšení spolupráce s původci začal být využíván program REGIA, který nahradil původní program Registr. Na základě výsledků z kontrol provedených v roce 2006 byly zahájeny u původců kontroly následné. Současně byl zaznamenán další reálný pokles v počtu posuzovaných a připomínkových spisových norem, když největší zájem byl přirozeně bezprostředně po vydání zákona, tj. v prvním pololetí roku 2005. V následujících letech probíhalo provádění státních kontrol již na základě připravovaných ročních plánů. Archivy se soustředily na problematiku plnění stavebně-technických a bezpečnostních podmínek a ta byla postupně rozšířena i o další

témata, jako byla evidence dokumentů v podacím deníku, náležitosti ukládání dokumentů ve spisovně a další. Postupně se začaly projevovat pozitivní důsledky kontrol obcí a zejména větší úřady začaly masivně své spisovny přizpůsobovat novým podmínkám, v řadě případů se začaly budovat zcela nové spisovny. V oblasti komerčních spisoven jejich počet již tak dramaticky nenarůstal, ale činnost se soustředila více na evidenci subjektů, které si v komerčních spisovnách ukládaly své dokumenty. Na celostátních poradách metodiků si pak archiváři průběžně mezi sebou vyměňovali potřebné informace využívané pro dohledání údajů o zaměstnání.

Vzrůstající zájem o otázku předarchivní péče potvrdila i archivní činnost v roce 2008. Problematice předarchivní péče se věnovala další celostátní konference archivářů, tentokrát v Děčíně, kde zaznělo několik příspěvků právě z oblasti již zmíněné spolupráce s původci v oblasti předarchivní péče nebo vzdělávání. Nadále pokračovaly pravidelné porady metodiků SOA, Národního archivu a archivů měst pod vedením archivní správy MV, a sice v Maršovicích a z praktických důvodů i dvakrát v Českých Budějovicích. Státní kontroly prováděly nejen centrály SOA, ale i jednotlivé okresní archivy pod metodickým vedením SOA. Jako v uplynulých letech byla i v roce 2008 pozornost věnována dohledu nad skartačním řízením veřejnoprávních původců, pro něž jsou SOA ukládacími archivy. Ukázalo se totiž, že pravidelná skartační řízení představují důležitý způsob získávání archiválií, kterými jsou doplňovány archivní fondy významných institucí. Archivní dohlídky, které jsou součástí pravidelného skartačního řízení, často totiž poskytují prostor i pro metodická jednání, v jejichž rámci byly ze strany archivářů poskytovány informace týkající se péče o dokumenty.

V souvislosti s organizačními změnami na ministerstvu vnitra se do péče oblastních archivů po letech vrátili hasičské záchranné sbory jednotlivých krajů. Původně byly do předarchivního dohledu zařazeny v roce 2002, ale před vlastním zahájením spolupráce byly převedeny do přímého dohledu ministerstva. V roce 2008 pak byly spolu s některými dalšími subjekty převedeny zpět do péče jednotlivých SOA. Tato změna si vyžádala celkem intenzivní spolupráci mezi metodickými pracovišti SOA a příslušnými útvary hasičů, protože spisová služba zde byla do této doby vykonávána na zcela jiném principu.

I v tomto roce stále klesal zájem o posuzování nových spisových norem, který byl zaznamenán bezprostředně po vydání zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě. Na druhou stranu pokračovaly státní kontroly, které se staly samozřejmou součástí předarchivní péče a opět se

kontrolovaly podmínky uložení dokumentů ve spisovných a náležitosti výkonu spisové služby. Rok 2008 proběhl rovněž ve znamení přípravy na novelu zákona o archivnictví a spisové službě a vydání nových prováděcích předpisů.

Postupně zavádění elektronické evidence dokumentů a masivně vznikající digitální dokumenty si vynutily hlubší a intenzivnější zamyšlení nad jejich trvanlivostí, právní relevancí i dlouhodobým uložením. Od roku 2008 se proto zástupci SOA začali pravidelně zúčastňovat konferencí pořádaných občanským sdružením „Co po nás zbude?“, které se každoročně konají na podzim v Národním archivu v Praze na Chodovci. Pro výkon předarchivní péče jsou tyto konference významným zdrojem informací o největších problémech v péči o dokumenty. Předarchivní péči se však věnovaly i další setkání archivních odborníků. Tak například k problematice provádění státních kontrol se v roce 2008 uskutečnil v SOkA Semily seminář uspořádaný pobočkou ČAS v Semilech. Setkal se s mimořádným ohlasem a po čase byl znovu zopakován s podobným tématem v prostorách badatelny SOA v Praze.

Posílení zájmu o problematiku předarchivní péče a potřeba zajistit vzdělávání zaměstnanců pro výkon spisové služby na úřadech se projeвило reakcí regionálních vysokých škol, zejména univerzit, které se začaly orientovat na vzdělávání budoucích bakalářů ve spisové a archivní službě. Některé vysoké školy začaly vyučovat studijní programy spisová a archivní služba, případně v různých kombinacích, přičemž specializované přednášky a cvičení z problematiky spisové služby byly zajišťovány přímo odborníky z příslušných státních oblastních archivů. Jak se ukázalo později, někteří absolventi našli své uplatnění právě ve spisovných veřejnoprávních nebo soukromoprávních původců.

V roce 2009 činnost SOA v předarchivní péči výrazně ovlivnila změna archivní legislativy, ke které došlo v polovině roku. Bylo to zejména vydání novely zákona o archivnictví č. 190/2009 Sb., a dále celá řada prováděcích vyhlášek²⁹ a dalších předpisů. Rovněž uveřejnění Národního standardu pro elektronické systémy spisové služby³⁰ způsobilo změny v přístupu k předarchivní péči. V komunikaci s původci začínal být stále větší důraz

29 Vyhláška č. 191/2009 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby, vyhláška č. 193/2009 Sb., o stanovení podrobností provádění autorizované konverze dokumentů a vyhláška č. 194/2009 Sb., o stanovení podrobností užívání a provozování informačního systému datových schránek.
30 Národní standard pro elektronické systémy spisové služby byl uveřejněn ve Věstníku MV č. 76/2009, jeho druhé znění pak ve Věstníku MV č. 101/2010.

kladen na dokonalou znalost nejen archivní legislativy, ale i fungování informačních technologií a zákonů o elektronickém podpisu nebo vyhlášky o elektronických podatelnách.³¹ Zájem o toto téma byl zaznamenán jak ze strany veřejnoprávních původců, tak i soukromníků.

Celkový pokles zájmu o připomínkování spisových norem z minulých let pokračoval i nadále a to i přesto, že se po vydání novely zákona o archivnictví a spisové službě předpokládal opětovný nárůst zájmu. Navíc tím, že změnou v zákoně o archivnictví byly výrazně posíleny pravomoci soukromých společností při vyřazování dokumentů, poklesl i zájem o provádění skartačních i mimoskartačních řízení. Dá se rovněž říci, že došlo k významnému posunu předarchivní péče jak co do počtu, tak do hloubky projednávaných záležitostí, od sféry podnikové ke sféře veřejnoprávní. Zcela jistě to souviselo se skutečností, že bývalé státní podniky povětšinou své archiválie již předaly do příslušných archivů a nové společnosti se soustředily spíše na ukládání dokumentů, než aby si nechávaly „vybírat a evidovat“ archiválie, což by jim zcela jistě přineslo řadu starostí s evidencí i jejich správným uložením. Volné kapacity předarchivní péče z minulých let věnované přejímání archivních fondů národních a státních podniků byly proto přeměrovány do oblasti zabezpečení dokumentů zanikajících společností, kterých stále přibývalo a zatím je tento stav setrvalý. Významný posun byl zaznamenán v celkové gramotnosti v oblasti archivní terminologie i praxe spisové služby. Dnes si již řada společností dokáže s výkonem spisové služby i péčí o dokumenty bez problémů poradit a oblastní archivy využívají spíše ke konzultacím. V některých případech byly také zaznamenány významné rozdíly v chápání role spisové služby u veřejnoprávních a soukromoprávních původců. To, co se stalo pro veřejnou sféru ze zákona povinností, soukromé společnosti plnily s vědomím, že pořádek v péči o dokumenty je významným pomocníkem celkového fungování firmy a neváhaly investovat nemalé prostředky do kvalitního softwaru nebo vybudování reprezentativních prostor pro ukládání firemní dokumentace. V některých případech se dokonce mohly stát vzorem pro leckterý úřad srovnatelné velikosti a významu.

Od roku 2009 probíhaly další plánované státní kontroly ovšem s přihlédnutím ke změnám, které přinesla nová archivní legislativa. V posledních letech se rovněž vyskytly státní kontroly uskutečněné mimo plán,

31 Zákon č. 227/2000 Sb., o elektronickém podpisu, ve znění pozdějších předpisů a vyhláška č. 496/2004 Sb., o elektronických podatelnách.

často na základě podnětu od občanů (stěžovatelů). Některé oblastní archivy, ale i okresní, byly touto činností přímo zavaleny. Nadále docházelo k posílení metodické spolupráce archivů s původci ve věci spisové a archivní služby, která se stává postupně nadměru složitou. Archivy se zapojují do vybraných projektů ve spolupráci s univerzitami, které přenášejí opět nové možnosti, jak rozšířit osvětu ve věci předarchivní péče. Dalším významným prvkem, který v průběhu uplynulých let ovlivnil výkon spisové služby, bylo zavedení datových schránek v důsledku aplikace zákona č. 300/2008 Sb., o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů. Prudký nárůst dotazů byl směřován právě k tomuto tématu, stejně jako dnes již tradiční dohledání informací o bývalém zaměstnání (výše výdělků, doba zaměstnání apod.). K problematice datových schránek byla uskutečněna celá řada vzdělávacích akcí, kterých se rovněž zúčastnili archivní inspektoři SOA, aby mohli dalším kolegům a posléze i původcům odpovídat na stále složitější dotazy. Významnou událostí roku 2009 bylo zcela jistě i zasedání fóra DLM,³² které se uskutečnilo tentokrát v Praze.

Současnost a perspektiva předarchivní péče? To je jedna velká neznámá. Prudký rozvoj informačních technologií klade na archiváře, kteří se na výkon předarchivní péče specializují, stále větší nároky. Se stejnými problémy se však potýkají i sami původci. Jak naznačují zkušenosti z poslední doby, spisová služba zcela jistě bude hrát důležitou roli ve fungování organizací, budou se však zásadně měnit její formy a všichni, kteří to s její úlohou myslí vážně, se budou muset s novými požadavky vyrovnat. Současné trendy se neobejdou bez úzké spolupráce „předarchivářů“ se specialisty informačních technologií a původců s příslušnými archivy. Se „selským rozumem“ už většinou nevystačí, ale zdravý rozum je určitě na místě. Posun ve vnímání potřeby předarchivní péče a správného výkonu spisové služby se projevuje rovněž i v personální rovině, kdy lze zaznamenat kvalitativní změnu v jednáních mezi archivy a původci. Dřívější model – zástupce archivu projednávající péči o dokumenty s pracovníkem podatelny, vrátnice, spisovny nebo referentem dopravy³³ je již dávno minulostí a naopak je

32 DLM znamená dokument lifecycle management, což je správa životního cyklu dokumentů. Původně se jednalo o platformu ke sdílení zkušeností odborníků z archivnictví, státní správy, tvůrců softwaru, výzkumu a nevládních organizací a zabývalo se všemi aspekty práce s dokumenty v digitální podobě. V posledních letech byla jednou z hlavních náplní fóra příprava standardů MoReq a MoReq2.

33 Příklady, kdy odpovědnost za spisovou a archivní službu v podmínkách veřejnoprávního původce byla svěřena do rukou zcela nekompetentních zaměstnanců bez jakékoliv pravomoci a tedy i odpovědnosti, by se jistě v oblastních archivech, a nejen zde, našla celá řada.

dnes běžnou praxí, že otázky spisové služby se projednávají téměř na nejvyšší úrovni, tedy zástupce oddělení metodiky příslušného oblastního archivu s náměstkou či vedoucími sekretariátů, leckdy i zcela samostatných útvarů spisové služby ve spolupráci s informatiky. Stále větší roli hrají finanční prostředky, které je potřeba účelně vynakládat do budování nových spisoven nebo na nákup potřebného softwaru. S nemalou investicí je potřeba počítat i v oblasti vzdělávání, protože zejména v posledních letech se předpisy upravující spisovou službu rychle mění a nedá se očekávat, že by nastolený trend zpomalil. Mohlo by se tedy zdát, že předarchivní péče má stále zelenou a že je vnímána s patřičným respektem. O jejím skutečném postavení nám napoví až budoucnost, kdy se začnou sklízet její plody – buď sladké v podobě vskutku „Národního archivního dědictví“ nebo trpké v duchu vize „doby digitálního temna“. Předarchiváři oblastních archivů (a nejen jich) nesou na svých bedrech obrovskou odpovědnost a jistě si zaslouží obdiv a uznání nás všech.

Okresní archivář a předarchivní péče. Teorie a praxe posledních 40 let

/ Miroslav Olšina /

Dříve než se začnu zabývat stavem a vývojem předarchivní péče, rád bych ujasnil svou představu o tom, co je vlastně jejím smyslem z pohledu okresního archiváře. Jsou přesnější a výstižnější definice, ale pro mne je hlavní smysl v zajištění předání všech archiválií s prošlými lhůtami od určených původců k uložení do archivu ve stanovených termínech, s kvalitními předávacími seznamy, v odpovídajícím stavu, označené a snadno kontrolovatelné, zbavené všech duplicít a balastu, s návazností na předešlá skartační řízení. K tomu směřují i činnosti archivářů, které by plnění těchto požadavků měly zajistit.

První z nich jsou odborné archivní dohlídky, často spojované s výběrem archiválií ve skartačním řízení. Bývají zaměřeny zejména na evidenci vyřizovaných dokumentů došlých i vlastních, kontrolu řádného předávání vyřizovaných dokumentů do spisoven včetně kontroly jejich úplnosti, vedení evidence dokumentů uložených ve spisovně a jejich řádné uložení a rozřídění. Předpokladem je ovšem dobře zpracovaný spisový a skartační řád včetně spisového a skartačního plánu. Další aktivity archivářů proto spočívají v proškolení spisových pracovníků a přípravě metodického materiálu pro trvalé používání. Vzhledem k personálním změnám ve většině spisoven je to činnost trvalého charakteru.

Předarchivní péče stejně jako spisová služba má svůj vývoj, jehož směr i tempo ovlivňuje zejména příslušná legislativa. Její provádění v archivní praxi je pak závislé na osobních kvalitách, informacích a schopnostech archivářů, nezřídka pak i na jejich časových a dopravních možnostech.

Reforma státní správy, uskutečněná na základě zákona 36/1960 Sb. přinesla nové územní uspořádání. V českých zemích bylo vytvořeno 7 krajů s 75 okresy (hlavní město Praha se stalo samostatnou územní jednotkou na úrovni kraje), na Slovensku 3 kraje s 33 okresy. Namísto dřívějších 179 okresů jich nyní bylo jen 108. Archivní síť kopírovala nové územní uspořádání. Z dosavadních archivů okresu Kroměříž a Holešov byl vytvořen Okresní archiv Kroměříž se sídlem v Holešově.

Po poslední reformě státní správy v roce 1960¹ byla situace v okresních archivech ve druhé polovině 60. let již do jisté míry stabilizovaná. Kmenové archivní fondy byly z větší části již převzaty (okresní soudy, okresní úřady) a začalo se s jejich zpracováním, fondy obecních úřadů do roku 1945 byly rovněž již v archivu, ač značně mezerovité, hodně dokumentů zůstalo zatím na obcích z důvodu „stálé potřeby“, fondy škol byly postupně přebírány, avšak jejich obsah byl tvořen zpravidla jen třídními katalogy a školními kronikami. Mezníkem přebíraného materiálu byl rok 1960. Do archivu přicházely k uložení první písemnosti jednotných zemědělských družstev (JZD), zpravidla zaniklých nebo slučovaných.

V porovnání s obdobím před správní reformou došlo zcela jistě ke zlepšení v personálním obsazení okresních archivů, alespoň v počtu archivních pracovníků. Úroveň archivních pomůcek pocházejících z tohoto období ale bohužel také dosvědčuje jejich nedostatečnou kvalifikaci a odbornou přípravu. Ještě stále byli v archivu zaměstnáváni lidé, kteří se jinde neosvědčili, případně ze zdravotních důvodů nebyli schopni jiné práce, byť se jednalo o lidi vzdělané, i vysokoškoláky. Tomu odpovídal i jejich přístup k plnění pracovních povinností, který byl leckdy tristní.²

Situace u původců nebyla rovněž uspokojivá, i když samozřejmě z jiných důvodů.

Samospráva, tedy v té době místní a městské národní výbory, byla vždy v centru největší pozornosti okresních archivářů – je tomu tak ostatně dodnes. Funkcionáři let šedesátých byli přece jen už o krůček blíže k odpovědnému výkonu administrativy, která se od nich požadovala, než jejich předchůdci z počátku let padesátých. Přesto však ještě nestačili napravit jejich chyby, omyly i záměrné a cílené zásahy do obecních písemností, někteří z nich v této činnosti naopak pokračovali.

Školy byly také zahrnuty mezi původce, u nichž byly prováděny odborné archivní dohlídky, ale zde to byla jen formální záležitost, o nějaké důslednosti ze strany archivářů se vůbec nedalo mluvit. Snad to

1 Předchozí uspořádání krajů vzniklo přechodem ze zemského na krajské zřízení v roce 1949.
2 Stalo se, že takovýto pracovník při pořádání archivního fondu místo výběru archiválií ponechal z každého roku a každé signatury jeden balík tzv. „na vzorek“, ostatní vyřadil do skartu. Jistě si každý dovede představit, jakou vypovídací hodnotu má archivní fond, zpracovaný tímto způsobem. Je zjevné, že podobný přístup měli tito pracovníci i k archivním aktivitám v oblasti předarchivní péče, jejíž hlavní úkony v té době spočívaly právě v osobních návštěvách archivářů u sledovaných původců.

byla do jisté míry otázka určitého respektu před řediteli škol ze strany archivářů.³

Spisová služba v JZD byla jiná, než kdekoliv jinde a stavěla archiváře před zcela nové problémy. Prioritou zde byly účetní záležitosti a archiváři mohli při dohlídce spatřit například účetní doklady v dokonalé knižní vazbě, zatímco ostatní písemnosti se po ztrátě jejich použitelnosti prostě někam založily a posléze ztratily. Do archivu se předávaly většinou jen písemnosti tzv. farem, což byl název pro malá JZD po jejich sloučení s většími celky, které ale o jejich písemnosti nestály, tudíž je ponechaly na místě. Pokud byl o situaci informován archiv, zpravidla se snažil z těchto písemností převzít archiválie. Uložení těchto písemností bylo adekvátní významu, který jim byl přikládán – půdy, kůlny s různým materiálem, dokonce i s uhlím. Velká většina písemností však byla v té době zničena a dnes je velmi obtížné získat dokumenty k počátkům JZD. Nevím, zda se to dá konstatovat obecně, ale nevěřím, že by náš okres Kroměříž byl v tomto směru nějak výjimečným.

Odborných archivních dohlídek se v té době pravidelně zúčastňovala také pracovnice podatelny ONV, která se věnovala kontrole podacího deníku, evidenci došlých písemností a výmazu vyřízených podání. Snad i díky její účasti bylo k dispozici služební vozidlo ONV, které jinak archiváři používali jen zřídkka. Pro ONV bylo pravděpodobně přijatelnější, když některý z pracovníků archivu používal vlastní vozidlo, k čemuž dostal ochotně a bez velkých formalit souhlas. Ostatně bez formalit byly vypracovávány i protokoly o archivní dohlídce. Na tyto strojopisné elaboráty, plné překlepů a s úpravou odpovídající stáří a opotřebením psacího stroje i času, který měl pisatel k dispozici, se díváme dnes už s jistým despektem, neboť v nich často postrádáme základní údaje o stavu spisovny a doporučených opatřeních.

Období tzv. „normalizace“ na počátku 70. let přineslo archivům změny, které přímo souvisely s vývojem politické situace. Projevilo se to také změnou koncepcí a priorit archivní práce. Tento vývoj pozvolna snižoval požadavky na zpracování archivních fondů a preferoval prezentaci archiválií, uložených v archivech. Začaly se zpracovávat a vydávat faksimile dokumentů k výročím a významným událostem, jakými byly například VŘSR, kolektivizace venkova nebo volby.

3 Svou roli jistě hrála i praktická stránka věci – proč nutit školy k pečlivému vedení spisové agendy a podacího protokolu, když od nich stejně přebíráme jen třídní výkazy a žádný spisový materiál?

Ke změnám došlo i v obsazení vedoucích míst. Na tato místa, uvolněná politicky nespolehlivými pracovníky, ONV dosazovaly osvědčené soudruhy, kteří sice o archivní práci nevěděli vůbec nic, ale jejich politické přesvědčení bylo pro tuto funkci dostačující. Dlužno říci, že situace nebyla všude stejná. Ve stejné době, nebo jen o málo později, se na vedoucí místa v okresních archivech dostávali i vysokoškoláci s patřičnou kvalifikací a sebevědomím. Struktura archivních činností se pomalu měnila, změny se projevíly i v předarchivní péči. V roce 1974 vyšel archiváři dlouho očekávaný archivní zákon č. 97/1974 Sb.

Nový zákon, nahrazující vládní nařízení č. 29 z roku 1954, však nepřinesl očekávané změny, i když za stávající situace i v této podobě byl pro archiváře přínosem, ovšem jen málo v oblasti spisové služby. Ta se v zákoně ještě neobjevila a její výkon byl i nadále usměrňován pouze ministerskými pokyny, směrnici a instrukcemi. Okresní archivy zde byly definovány jako odborná zařízení okresních národních výborů a otázka spisové služby byla pro ně odbyta pouze dohledem na vyřazování písemností. Praktická činnost archivářů se tedy i nadále projevovala velmi odlišně v různých okresech a krajích. Dá se říci, že do značné míry záleželo také na osobnosti ředitele a jeho vztahu ke spisové službě.

Činnost archivů byla řízena vnitřními odbory okresních národních výborů,⁴ které leckdy archivy přímo pověřovaly specifickými úkoly na jednotlivých obcích, zejména prováděním skartačních řízení. Mám-li být konkrétní, náš archiv byl jedním z těch, jejichž ředitel byl bývalým dlouholetým pracovníkem ONV, což v té době stačilo jako kvalifikace pro řízení archivu. Projevilo se to paradoxně mimo jiné i tím, že jeho přístup ke spisové službě byl pozitivně ovlivněn zkušenostmi z dlouholeté praxe úředníka a – na rozdíl od vlastní archivní činnosti – dobrou znalostí principů a zásad spisové manipulace. Archiv v tomto období začal s instruktážemi pro spisové pracovníky národních výborů, ovšem tato činnost ještě nebyla systémová. Neměli jsme také možnost poskytovat zájemcům metodické materiály, mimo jiné i proto, že archiv měl k dispozici pouze jeden primitivní ruční cyklostyl s válečkem a rozmnožovací blány byly poměrně přísně evidovány.

Pravděpodobně pouze osobní vztah ředitele našeho archivu k příslušným pracovníkům ONV způsobil, že jsme dostali k používání vlastní

4 ONV zajišťovaly okresní archivy personálně a materiálně vybavením. Metodicky a odborně byly okresní archivy řízeny archivní správou ministerstva vnitra prostřednictvím územně příslušných státních oblastních archivů.

služební vozidlo – motocykl Jawa 250, vyřazený finančním odborem. Nějakou dobu jsme jej používali k cestám na archivní dohlídky a skartace, ale vzhledem k jeho technickému stavu jsme se jej rádi zbavili ve prospěch dalšího uživatele – pobočky okresního muzea. Nadále jsme využívali služební vozidlo s řidičem, které jsme ovšem dostávali přiděleno jen velmi zřídka, neboť sídlo archivu bylo mimo okresní město.

V oblasti působnosti našeho archivu byl dozor nad spisovou službou výrazně ovlivněn také kritickou prostorovou situací archivu, která vyvrcholila tím, že archiv ve druhé polovině 70. let přestal přebírat přírůstky. Archiválie z uskutečněných skartačních řízení tedy zůstávaly nadále fyzicky uloženy u původců, což mnohdy způsobilo v průběhu dalších let jejich postupné ubývání i celkové ztráty. Souviselo to samozřejmě bezprostředně také se střídáním obecních funkcionářů a jejich vztahem k písemnostem. Byli i takoví, kteří koncem volebního období před svým odchodem tyto dokumenty zničili, aby po sobě zanechali čistý stůl. Za obecní písemnosti totiž nebyla (a dosud není) stanovena žádná osobní odpovědnost. Obecně se dá říci, že právě toto období – mimo padesátých a do jisté míry i šedesátých let – bylo obdobím největších ztrát písemností obecních archivů.

K částečné změně situace došlo v našem archivu v polovině let osmdesátých s příchodem nového ředitele. Jeho počáteční elán se projevil mimo jiné i v dohledu na spisovou službu, ovšem poměrně záhy přišly starosti se stěhováním kanceláří a části archivního materiálu do objektu bývalé radnice, jejíž část archiv získal k nápravě svých prostorových potíží. Tyto práce výrazně narušily představy nového ředitele o jeho archivní činnosti a proto po pouhém roce působení archiv zase opustil.

Příchod nového ředitele a přijetí další odborné archivářky se dají označit jako mezník ve vývoji předarchivní péče v našem archivu. Teprve v té době, téměř na konci osmdesátých let, došlo v této oblasti k náznaku jakési koncepční práce. V ročním plánu byl vytvořen prostor pro odborné archivní dohlídky, začal být přebírán dosud nepředaný materiál z obcí a archiváři začali s přípravou metodických pomůcek pro spisové pracovníky. Sami jsme je pracovně nazývali „slabikářem“, neboť v souladu s naší koncepcí to byly zásady spisové služby ve velmi stručné podobě, stejně tak i vzorové spisové řády včetně spisových plánů. Naše úvahy byly v tomto směru velmi prosté – spisová služba je u pracovníků samosprávy až na samém okraji jejich zájmu, nebudeme je tedy zatěžovat zbytečnými informacemi, které se jich týkají jen málo nebo vůbec. Stejně tak pokyny ke skartačnímu řízení jsme soustředili do několika zásadních bodů, podle

nichž by je podle našeho názoru připravil i naprostý laik. Pro provádění odborných archivních dohlídek jsme si stanovili kritéria, sloužící především k získání aktuálních informací o stavu spisoven původců.

V první polovině devadesátých let se začínaly objevovat výsledky naší soustavné snahy. Dlužno říci, že nebyly tak pronikavé, jak jsme si zpočátku představovali, ale přece jen byly. Také náš přístup se diferencoval – poměrně častý kontakt s obcemi nás přinutil k různým způsobům jednání s odpovědnými pracovníky spisoven a starosty obcí, věděli jsme už, kde je třeba soustavného tlaku a kde se vyplatí počkat. Jedno však bylo zcela zřejmé – uvědomili jsme si, že jde o běh na dlouhou trať, který prakticky nikdy nekončí. Přestože se tedy situace ve spisovnách poněkud zlepšila, nemohli jsme být spokojeni. Opravdu dobrých výsledků jsme mohli dosáhnout jen tehdy, kdybychom se mohli věnovat soustavně pouze této činnosti, to nám však prostředí okresního archivu nemohlo umožnit.

Přestože novela archivního zákona č. 343/1992 Sb. byla opět pokrokem pro archivnictví, pro spisovou službu nepřinesla nic nového. Instrukce ministerstva vnitra z téhož roku o spisové službě u obecních úřadů však byla zpracována velmi dobře, zejména spisový a skartační plán byl přes některé chyby velmi dobře použitelný a na jeho základě jsme vypracovali několik dalších metodických pomůcek pro obecní úřady.

V rámci metodické a osvětové činnosti v rámci předarchivní péče jsme ale byli nuceni občas své názory a představy korigovat a přizpůsobit realitě, která nás občas zaskočila. Naše usilovné snahy nebyly vždy a všemi přijímány tak, jak jsme si představovali. Stávalo se, že zakrátko po naší inštruktáži, zaměřené na přípravu skartačního řízení, jsme navštívili obecní úřad a první otázka hospodářky, účastnice zmíněného semináře, zněla – tak co po nás vlastně chcete? Je pochopitelné, že jsme chybu hledali v první řadě u sebe a zpočátku trávili množství času nad přípravou prezentace dalších seminářů a metodických pomůcek. Postupně jsme však docházeli k názoru, že nejúčinnějším způsobem je samostatná konzultace konkrétního problému na místě. Ne vždy to však bylo z časových důvodů možné.

První polovina devadesátých let nám ostatně přinesla opět jiné starosti. Od restituentů na nás byl vyvíjen tlak směřující k vystěhování z obou budov, které jsme dosud užívali. Vedení okresního úřadu ve snaze řešit tuto situaci zpočátku uvažovalo o adaptaci vhodného objektu pro umístění archivu, avšak po několika marných pokusech o jeho vyhledání se rozhodlo pro účelovou novostavbu. Novou archivní budovu jsme převzali k užívání v dubnu 1997 a během dalších tří měsíců jsme do ní přestěhovali všechny

archiválie i potřebné zařízení. V přechodném období stěhování byla mimo jiné i předarchivní péče omezena na nejnужnější úkony, v novém prostředí ale začala brzy pokračovat v plně šíři. V té době již bylo na vyšší úrovni i naše technické zázemí – měli jsme vlastní služební vůz, možnost kopírování potřebných metodických pomůcek a v neposlední řadě i evidenci spisoven v počítačovém programu firmy Bach Systems.

Na nový archivní zákon 499/2004 Sb. jsme čekali opravdu netrpělivě – poprvé zde byla definována i spisová služba v podobě zákona, nikoliv jako dosud vyhláškou nebo instrukcí. Brzy jsme ale zjistili, že – pravděpodobně po řadě úprav – v něm nemá spisová služba takovou oporu, jakou bychom potřebovali, zejména povinnosti obcí zde nejsou stanoveny tak, jak tomu bylo v dosavadních normách.⁵ V praxi to pro nás znamenalo, že většina toho, čeho jsme po mnoha letech usilovné snahy u obcí dosáhli, náhle zůstala jen povinností „určených“ původců a ostatní nemusí vykonávat téměř nic. Navíc formulace nejsou jednoznačné a mnohdy připouštějí rozdílný výklad, ba objevují se zde i výrazy, které by v zákonné normě být neměly – zejména „přiměřené“ použití některých ustanovení.⁶ Postrádám ale právní vzdělání a necítím se být tedy povolán ke kritice zákona. Snad bych k tomu jen dodal, že podle mého názoru zde byl učiněn ve spisové službě krok zpět, proto jsme nadále ponechávali raději obecní úředníky v nevědomosti a na ustanovení zákona se neodvolávali – naopak, kde to bylo možné, nenásilnou formou jsme po nich vyžadovali to, co dosud, tedy přípravu skartačního řízení, evidenci dokumentů ve spisovně a podobně.

Zákon ovšem přinesl i další novinky – zavedení institutu archivních inspektorů, státní kontroly a možnost vedení spisové služby pomocí výpočetní techniky. Zejména o této poslední novince se dá říci, že je převratem ve spisové službě. Je to samozřejmě věc zákonitého vývoje techniky, z pohledu archiváře však dohled nad takto vedenou spisovou službou zcela mění svůj původní smysl. Spisová služba se stává doménou několika

5 Povinnost vykonávat spisovou službu zůstala jen obcím s pověřeným obecním úřadem a obcím se stavebním a matričním úřadem. Ostatní, zejména menší obce, které tuto povinnost nemají, nemusí připravovat skartační řízení, ale jen umožnit výběr archiválií, nemají nadále povinnost mít svůj spisový a skartační řád a jejich spisovny nemusí splňovat požadované stavebně-technické a bezpečnostní podmínky.

6 Zákon č. 499/2004 Sb., § 63, odst. 3: Na obce, které nemají povinnost vykonávat spisovou službu podle odstavce 2, se vztahují ustanovení § 64 odst. 1, § 65 a 67; ustanovení § 66 a § 68 odst. 1 a 2 se pro ně použijí přiměřeně. Vyhláška č. 646/2004 Sb., § 10, odst. 1: Pro evidenci, rozdělování a oběh, vyřizování, ukládání, skartační řízení a vyřazování spisů platí přiměřeně § 2, 3, 4, 8 a 9.

odborníků, zabezpečujících systém, do něhož všichni ostatní účastníci pouze vkládají velmi úzce vymezenou část dat a hlídají si výstupy určené pouze pro ně.

Státní kontroly spisové služby prováděné archivními inspektory by mohly být za jistých podmínek užitečné a přínosné, pokud by byly nástrojem užívaným výjimečně v odůvodněných případech mimořádně závažných a opakujících se nedostatků ve vedení spisové služby. Ovšem je-li namísto jednotící metodiky stanoven pouze jejich počet v běžném roce,⁷ nutí to leckdy ke stanovení formálních kritérií, jejichž nedostatky jsou lehce odstranitelné, ale nevedou k celkovému zlepšení stavu kontrolované spisovny. Na průběh a snad i výsledek také z psychologického hlediska nepříznivě působí skutečnost, že státní kontrolu provádějí archivní inspektoři archivu, do jehož působnosti původce patří a které dobře zná z odborných archivních dohlídek. Smyslem těchto dohlídek je však metodická i praktická pomoc při výkonu spisové služby a kontrolovaným původcům je někdy těžké vysvětlit, že tíž archiváři jsou zde dnes jako státní kontroloři se zcela jinými úkoly.

Zcela novým prvkem komunikace mezi institucemi a občany se staly datové schránky. Přestože jejich zavedení bylo několikrát odloženo, domnívám se, že jejich užívání nepřineslo očekávané výsledky. Vlastně ani povinnost jejich zavedení a užívání není v našem systému státní správy dořešena. Státní okresní archivy datovými schránkami nejsou vybaveny, i když tomu nebrání žádná legislativní překážka. Pro patnáct okresních archivů v působnosti Moravského zemského archivu v Brně tedy musí stačit jedna datová schránka na centrále, zatímco v nejbližším okolí archivu jimi disponuje každý obecní úřad. V rámci zákonné povinnosti s přihlédnutím k obecně úsporným opatřením tak občas dochází k situacím, které nutí státní úředníky zákon obcházet.⁸

Zajímavá je v této oblasti situace u obecních úřadů, zejména těch menších. Některé z nich totiž zprávy došlé prostřednictvím datové schránky už dále nijak netřídí podle obsahu a ukládají je jako jednu spisovou skupinu.

7 MZA v Brně pověřil státní okresní archivy ve své působnosti provedením 12 státních kontrol v roce 2009, 12 státních kontrol v roce 2010, 14 státních kontrol v roce 2011.

8 Okresní soud, sídlící ve stejném městě, požádá okresní archiv o vyhledání a zapůjčení dokumentu. Žádost přijde do datové schránky MZA v Brně, odkud je distribuována e-mailem do našeho archivu. Vyřízení by mělo odejít opět stejnou cestou, ovšem s naskenovanými a autorizovanými dokumenty v příloze. Protože k této činnosti je oprávněna pouze centrála, doručíme dokument raději osobně kurýrem přímo okresnímu soudu, sídlícímu o několik ulic dále. Marně v tomto systému hledám úspory...

Protože spisové plány původců nevyžadují schválení archivu, nemají archiváři žádný nástroj k tomu, aby situaci změnili. Jak asi bude prováděn výběr dokumentů ve skartačním řízení?

Jednou z činností, které přibýly do rejstříku předarchivní péče archiváře, je i projednávání zabezpečení archiválií a dokumentů likvidovaných firem a organizací. Pro likvidátory je to jedna z povinností, které mají uloženy obchodním soudem. Bez potvrzení archivu nelze likvidaci uzavřít. Všechno však většinou probíhá pouze v písemné podobě korespondenční cestou, likvidátor pošle žádost s prohlášením, že žádné dokumenty nenašel a není mu ani známo, jak s nimi bylo naloženo. Na tomto základě má archivář vystavit potvrzení, že s likvidátorem záležitost projednal a likvidátor tak naplnil příslušná ustanovení zákona. Archiv tedy potvrzuje skutečnost, kterou nemá možnost si ověřit a upřímně řečeno, ani nemá zájem, aby mu byly k trvalému uložení předány zbytky archiválií, které nic nevyprávějí o vlastní činnosti firmy, existující několik měsíců a nevykazující žádnou činnost. Takovýchto firem jsou tisíce. Do evidence NAD se tak dostávají archivní fondy, o které se nebude nikdo nikdy zajímat.

Diskutovanou otázkou je účast archivářů na vlastním průběhu skartačního řízení. V šedesátých a částečně i sedmdesátých letech bylo běžnou praxí, že archiváři na požádání navštívili MNV či JZD a sami provedli všechny potřebné úkony, počínaje výběrem archiválií a konče pořízením seznamů dokumentů skupiny A i S a samozřejmě vypracováním skartačního protokolu. Je třeba uznat, že tímto způsobem se do archivu dostalo více archiválií než při výběru prováděném původcem. Nikdy však nebylo a zřejmě ani nebude v možnostech archivářů, aby tímto způsobem zajišťovali přebírání archiválií od všech původců. Podle mého názoru tudy cesta nevede, i když samozřejmě většina původců by to uvítala. Některé okresní archivy v této praxi pokračují dodnes. Archiváři však v tomto případě zcela evidentně na úkor vlastní archivní práce vykonávají činnost, která je jednoznačně součástí povinností původce.

Vzhledem k tomu, že zákon o archivnictví a spisové službě obsahuje také sankce, které je možno uplatnit při nedodržení zákonných ustanovení, je možné u problémových původců zjednat nápravu za pomoci příslušných paragrafů. Je třeba si ovšem uvědomit, že za chybu konkrétního jedince je trestána instituce. Jinými slovy – schází zde osobní odpovědnost jako prvek motivující přístup a vztah pracovníka ke svěřeným dokumentům, tedy prostředí, v němž by případné sankce měly smysl a splnily svůj účel.

Chtěl bych nyní to, co jsem se zde snažil naznačit, shrnout do konkrétnějších formulací. Podotýkám, že se jedná o názor, který vychází z letitých zkušeností, získaných v jediném okresním archivu, byť občas konzultovaných s archiváři jiných archivů, ale přece jen subjektivní názor jednotlivce, který se spisovou službou v rámci předarchivní péče zabýval téměř po celou dobu své čtyřicetileté archivní činnosti.

Problémy přetrvávající v předarchivní péči způsobují zejména:

a) v oblasti legislativy

- nedostatečná legislativní podpora (nejasné formulace, připouštějící různý výklad)
- malá možnost uplatnit sankce
- nejednotná metodika pro spisovou službu

b) u původců

Obce

- stejně jako u jiných veřejnoprávních původců nezám o správné vedení spisové služby, malý zájem o školení prováděná archiváři (je to zdarma a trvá jen cca dvě hodiny) – raději zaplatí celodenní školení s obědem, pořádané vzdělávací agenturou; získané skutečně užitečné informace jsou naprosto srovnatelné, ale placené školení je hodnoceno výše...
- pasivita – iniciativa téměř vždy vychází ze strany archivu (skartační řízení)
- nejednotnost spisové služby vedené v elektronické podobě (různé programy, různé výstupy, mnohdy zbytečně komplikované, někdy nejsou zcela v souladu se zásadami spisové služby); problematická možnost kontroly v jakékoliv fázi
- dokumenty došlé do datové schránky – někde, zejména u malých obcí, se k nim už nevede žádná další evidence
- předávání archiválií ve skartačním řízení – obtíže s kronikami
- nejednotnost vedení a povinností při výkonu spisové služby (určení původci) – ztráta kontinuity u ostatních obcí, které jsme již v minulých desetiletích donutili k něčemu, co dnes již dělat nemusí. Jedná se zejména o spisové řady a spisové plány, užívání spisových značek, evidenci dokumentů uložených ve spisovně a přípravu skartačního řízení

- absence osobní odpovědnosti při správě dokumentů
- chybí povinnost protokolárního předání spisovny nástupci

Školy

- legislativní nedostatky
- po zrušení školských úřadů ztráta komunikace a informací například o rušených školách

Zdravotnická zařízení

- měnící se resortní skartační směrnice, nejasné a málo konkrétní
- změna významu skartačních znaků (!), minimální množství A, V je vlastně S s odloženou účinností
- rozdíly ve vedení spisové služby podle zřizovatele instituce (u stejného typu zařízení zcela odlišný přístup)
- problémy s ukládáním a vyřazováním zdravotnické dokumentace
- angažovanost krajského úřadu v záležitosti zdravotnické dokumentace praktických lékařů (nestátní zdravotnická zařízení) – vměšování do kompetence archivů (příkaz KÚ k provedení skartačního řízení a sankce za nedodržení stanoveného termínu)

c) u okresních archivů (činnosti omezující výkon předarchivní péče)

Formální povinnosti archivářů

- projednání zabezpečení dokumentů zanikajících původců a potvrzení pro likvidátory
- povinnost přebírat zlomky agendy od těchto původců do archivu (zpravidla bez základních dokumentů) a do celostátní evidence NAD

Zbytečné úkony, jimiž jsou zatěžováni archiváři

- posuzování spisových řádů firem pro certifikaci podle ISO 9001 (špatně zpracované, často odporující zásadám spisové služby)

Činnosti, jejichž význam je problematický

- státní kontroly spisové služby v současně stanovené podobě (povinnost vykonat stanovený počet ročně bez zvláštních požadavků na předmět kontroly a její výsledek – archiváři si tak sami nastavují tato kritéria podle své úvahy)

Činnosti, na kterých by se měli více podílet původci, ale provádějí je samotní archiváři

- skartační řízení u okresních soudů a státních zastupitelství

Náznak možnosti řešení těchto problémů v souvislosti s vývojem spisové služby:

- legislativní úpravou vymezit jasná pravidla, vycházející z praxe a v souladu se zásadami spisové služby, oproštěná od „pozměňovacích návrhů“ laiků
- vytvořit jednotnou metodiku spisové služby
- zajistit, aby všechen software, nabízený komerčními firmami a obsahující programy zajišťující původcům vedení spisové služby, byl v souladu s platnými zásadami a legislativními normami (schválení archivní správy)
- zajistit archivářům větší prostor pro předarchivní péči v podobě metodických dohlídek omezením některých z uvedených formálních administrativních činností (státní kontroly provádět jen v odůvodněných případech), případně přenesením jejich výkonu na jiné správní subjekty (projednání zabezpečení archiválií a dokumentů a vydávání potvrzení pro likvidátory)
- prováděním státních kontrol pověřit archivní inspektory jiného okresního archivu
- zvýšit archivářům (archivním inspektorům) kompetence pro výkon předarchivní péče s minimalizováním formálních úkonů (možnost vydat trvalý skartační souhlas na vybrané typy dokumentů bez nutnosti vytvoření spisového řádu původce – např. u praktických lékařů, okamžité uplatňování sankcí vyplývajících ze zákona – bloková pokuta namísto správního řízení, apod.)
- prosadit stanovení osobní odpovědnosti při správě dokumentů do příslušných zákonných norem (zákon o obcích)

Nemyslím si, že se mi zde podařilo postihnout celou šíři problémů předarchivní péče. Ostatně to ani nebylo cílem této úvahy. Pokusil jsem se jen přiblížit situaci a některé změny, jak jsem je sám viděl v době svého archivního působení. Uvědomuji si, že situace není stejná u všech okresních archivů, proto i můj pokus o náznak řešení může být hodnocen velmi rozdílně. Ale snad i polemika a výměna názorů může být přínosná pro pozitivní vývoj v této oblasti archivní práce.

Dokumenty horní komory

/ Alexandra Blodigová /

V řadě evropských států působí dvoukomorové parlamenty, které vycházejí z různých tradic a disponují různými pravomocemi. Mezi země s federativním uspořádáním, které se mohou pochlubit demokratickou tradicí a jejichž zástupci zasedají ve dvoukomorovém parlamentu, náleží Německo, Rakousko, Belgie a Švýcarsko. Tradiční konstituční monarchie je jedním z důvodů existence druhých komor v unitárních státech jako Velká Británie a Nizozemí.

Úvod

Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 se nositelem zákonodárné moci po řádných volbách v roce 1920 stalo dvoukomorové Národní shromáždění.

První poválečné parlamentní volby v samostatném československém státě se uskutečnily až na jaře 1920, rok a půl po skončení první světové války. Revoluční národní shromáždění (RNS), které vzniklo rozšířením Národního výboru, v tomto období přijetím základních zákonů položilo základy demokracie.

Dne 29. února 1920 schválilo Ústavní listinu,¹ jako nejvýznamnější zákon Československé republiky. Mimo ústavu bylo schváleno pět základních zákonů týkajících se politického života v nové republice. Moc zákonodárná byla svěřena Národnímu shromáždění Republiky československé (NS), které se skládalo ze dvou komor: Poslanecké sněmovny se 300 členy, volenými na šestileté funkční období, a Senátu se 150 členy, volenými na osmileté funkční období. Do obou komor se volilo podle systému poměrného zastoupení. První volby do Poslanecké sněmovny podle ústavy se uskutečnily dne 18. dubna 1920 a o týden později, 25. dubna 1920, proběhly volby do Senátu. Do druhé komory parlamentu bylo zvoleno 142 senátorů z jedenácti politických stran. Koncem května zasedlo do senátorských lavic 139 mužů a tři ženy.

1 Zákon č. 121 /1920 Sb.

V meziválečném Československu se celkově uskutečnilo čtvero voleb do senátních lavic. Osmileté funkční volební období nebylo ani v jednom případě naplněno a z politických důvodů byl Senát v nedokončeném funkčním období rozpuštěn. Ve čtvrtém volebním období přijalo československé Národní shromáždění dne 15. prosince 1938 tzv. zmocňovací zákon, kterým se na dobu dvou let delegovala zákonodárná pravomoc na prezidenta republiky a vládu. Toto opatření de facto likvidovalo parlamentní demokracii v Československu. Schůze Senátu již nebyla svolána a po okupaci českých zemí Německem prezident Emil Hácha jeho činnost definitivně ukončil 21. března 1939, kdy prohlásil Senát za rozpuštěný.

Po osvobození Československa v květnu 1945 nebyl Senát obnoven a po únorovém převratu v roce 1948 přestala být tato myšlenka aktuální. Dalších čtyřicet let nebyla politicky přípustná. Po pádu komunistického režimu v roce 1989 se začalo uvažovat o znovuobnovení Senátu v prvorepublikovém duchu. Po dlouhých diskuzích byl tento proces završen v roce 1992 zakotvením postavení Senátu Parlamentu České republiky v Ústavě České republiky.² Senát jako horní komora Parlamentu ČR má sloužit jako institucionální pojistka demokracie v zemi. První volby do Senátu s nízkou voličskou účastí se uskutečnily v listopadu roku 1996. Vlastní legislativní činnost Senát zahájil na své ustavující schůzi již 18. prosince 1996.

Složení Senátu je odrazem situace na politické scéně v České republice. Zákonem stanovený počet je 81 senátorů, kteří jsou voleni na 6 let. Jejich složení se obměňuje každé dva roky, kdy je volena třetina, tedy 27 senátorů. Senát tak nemůže být rozpuštěn. V porovnání s ostatními druhy voleb bývá volební účast nižší.

Předseda Senátu je druhým nejvyšším ústavním činitelem státu (po prezidentu republiky) a zastupuje Senát navenek. Svolává, zahajuje, přerušuje a ukončuje schůze Senátu, podepisuje usnesení. Bezpodmínečného souhlasu Senátu je potřeba při přijímání ústavních zákonů a některých dalších zákonů, např. volebních. Dojde-li k rozpuštění Poslanecké sněmovny, přísluší Senátu právo přijímat zákonná opatření ve věcech, které nenesou odkladu a v jiné situaci by vyžadovaly přijetí zákona. V případě neobsazené funkce prezidenta a současného rozpuštění Sněmovny vykonává Senát část pravomocí prezidenta svěřenou předsedovi Sněmovny.³

2 Ústava České republiky, zákon č. 1/1993 Sb.

3 Zákon č. 107/199 Sb., o jednacím řádu Senátu v platném znění.

Kancelář Senátu

Kancelář Senátu byla zřízena zákonem k zajištění úkolů spojených s odborným, organizačním a technickým zabezpečením činností Senátu, jeho orgánů, funkcionářů, senátorů a klubů politických stran zastoupených v Senátu.⁴ Kancelář Senátu řídí vedoucí Kanceláře Senátu (dále KS), který zastupuje Kancelář navenek a je zodpovědný za chod celé instituce. Kancelář Senátu se člení na dvě sekce, sekci senátní a sekci ekonomicko-správní. Vnitřní chod Kanceláře je upraven Souborem interní legislativy KS, který se člení na řády, směrnice a pokyny vedení KS. Práci KS pravidelně na svých jednáních projednává Stálá komise Senátu pro práci Kanceláře Senátu.

Archiv Senátu PČR

Archiv Senátu vznikl téměř současně se založením KS při přípravě na první volby do obnovené horní komory Parlamentu České republiky. V roce 1996 bylo v organizační struktuře vznikající Kanceláře archivu určeno samostatné postavení pod názvem Oddělení archivu Senátu se čtyřmi pracovními místy archivářů.

V roce 1998 proběhly organizační změny ve struktuře KS, v jejichž rámci bylo dočasně zrušeno samostatné Oddělení archivu a sloučeno s Oddělením senátních činností. Tato organizační změna byla projednána s Archivní správou Ministerstva vnitra České republiky a výsledkem těchto jednání byla oboustranná dohoda o tom, že toto řešení je chápáno jako dočasné a definitivní postavení archivu bude vyřešeno do konce roku 1999. Rozhodovalo se o několika variantách začlenění senátního archivu do struktury KS.

Jednou z nabízejících se možností bylo senátní archiv začlenit do stávajícího Archivu poslanecké sněmovny a sloučením vytvořit Archiv Parlamentu České republiky. Jednání o tomto návrhu byla vedena z iniciativy kancléře KS od března 1999. K projednání návrhů byla ustavena pracovní skupina za účasti vedoucích obou archivů a zástupců legislativního odboru. V r. 1999 se uskutečnila pracovní schůzka a jejím výsledkem byl návrh na řešení postavení Archivu Parlamentu ČR tak, že by byl organizačně včleněn do Kanceláře Poslanecké sněmovny. Návrh na toto začlenění vyplýval jak z množství archiválií, které Archiv PS spravuje, tak z bohaté badatelské praxe a především z jeho historické kontinuity.

4 Zákon o sídle Parlamentu ČR č. 59/1996 Sb., ze dne 21. února 1996.

Parlamentní archiv měl zahrnovat dvě organizační sekce - poslaneckou a senátní. Jejich zaměstnanci však měli být v pracovním vztahu ke svým Kancelářím. Činnost senátní sekce Archivu Parlamentu ČR by zajišťovali zaměstnanci KS, jejichž postavení z hlediska zajištění jednotného zpracování materiálů, výstupů týkajících se archivní problematiky a účelné návaznosti obou sekcí parlamentního archivu by bylo možno řešit s využitím institutu dohody o dočasném přidělení k výkonu práce k jiné právnické nebo fyzické osobě, v praxi by to znamenalo, že by se obě sekce řídily, pokud se týče předarchivní péče, vlastními normami (tj. Spisovým řádem a Spisovým a skartačním plánem), které by respektovaly specifické odlišnosti v agendě obou komor. Zaměstnanci příslušných sekcí by prováděli metodický dohled nad spisovou službou a přebírali „živé“ písemnosti jen od svého zaměstnavatele.

Společný by jim byl Organizační řád Archivu Parlamentu ČR, Badatelský řád a jednotná norma pro zpřístupňování archivních materiálů, která by metodicky sjednocovala a řídila práci obou sekcí a upravovala styk s badatelskou a vědeckou veřejností, včetně zahraniční. Obě sekce by se pak společně podílely na správě fondů předchůdců Archivu Parlamentu ČR.

Toto řešení by zcela odpovídalo tehdy platnému zákonu o archivnictví,⁵ navazujícího na směrnici ministerstva vnitra ČSR č. 3/1975 Ú. v. ČSR, o archivech zvláštního významu, a tím i požadavkům sekce Archivní správy Ministerstva vnitra České republiky (dále AS MV). Ta navrhovala vznik jednotného Archivu Parlamentu ČR již v roce 1997.

V rámci organizační struktury KS by však vznik Archivu Parlamentu znamenal vyčlenění archivářů archivu z Oddělení senátních činností a archivu a vytvoření samostatného útvaru, sekce či oddělení v rámci Odboru organizačního. Podíl na nákladech na financování archivu PČR měl být upraven vzájemnou dohodou uzavřenou mezi oběma subjekty.

Jiným navrhovaným řešením postavení senátního archivu bylo zajistit jeho určení jako archivu zvláštního významu. AS MV preferovala vznik Archivu Parlamentu ČR, neboť tehdejší archivy zvláštního významu, dnes specializované archivy, musely splňovat určité požadavky, mezi které patřila i jejich relativní samostatnost v rámci organizace úřadu zřizovatelem, tehdy vymezené ve výše uvedené směrnici MV ČSR, o archivech zvláštního významu. Dnes jsou povinnosti zřizovatele zakotveny přímo v zákoně.⁶

5 Zákon ČNR č. 97/1974 Sb., ve znění zákona ČNR č. 343/1992 Sb.

6 Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, v platném znění, § 58 až 62.

Poslední možností se tehdy jevilo ponechat senátní archiv jako archiv bez možnosti konečného uložení – ve své podstatě se statutem spisovny. V tomto případě by Archivní správa MV ČR jako nadřízený, dohlížečící a metodicky řídící orgán, určila za kompetentní pro dokumentaci Senátu tehdejší Státní ústřední archiv, dnes Národní archiv. To by v praxi znamenalo, že by skartační řízení probíhala za dohledu pracovníků Národního archivu, ti by v Senátu převzali dohled nad předarchivní péčí o dokumenty a archiválie by přebírali k trvalému uložení do svých depozitářů. Tím by byl ztížen přístup senátorek a senátorů i jejich asistentů k materiálům Senátu. Také by došlo k situaci, kdy by jedna z komor parlamentu archiv konečného uložení měla a druhá ukládala své archiválie ve Státním ústředním archivu (dnes Národním archivu).

Po vyhodnocení navržených řešení a v souvislosti s tehdy připravovaným prvním skartačním řízením ve spisovně sekretariátu předsedy Senátu požádala KS Archivní správu MV ČR o udělení statutu archivu zvláštního významu samostatně. Udělení statutu bylo nezbytné k tomu, aby mohly být dokumenty vznikající z činnosti Senátu a jeho Kanceláře v pravidelných lhůtách pod přímým dohledem archivářů Senátu posuzovány a z nich vybrány a odděleny archiválie od dokumentů bez trvalé hodnoty, provozně bezcenných. Vybrané archiválie by po konečném souhlasu Archivní správy MV ČR mohly být zpracovány a ukládány do archivu přímo v senátních prostorách.

S novým archivním zákonem se jevilo jako nejvhodnější řešení zažádat o statut specializovaného archivu. Tento termín nahradil dříve používaný termín archiv zvláštního významu. Konečné řešení bylo odloženo o 3 roky, v průběhu nichž se nabízela možnost zažádat o výše zmíněný statut specializovaného archivu pro Senát jako významnou instituci se specifickými úředními postupy jako nejvhodnější. Na základě akreditačních podmínek v novém archivním zákoně, který byl zveřejněn ve Sbírce zákonů a nařízení v roce 2004, požádala Kancelář Senátu PČR o udělení akreditace.

V průběhu uvedené zákonné tříleté lhůty, určené ke splnění podmínek akreditace, došlo i ke změně organizační struktury KS. Na základě Organizačního řádu KS⁷ je archivní pracoviště (nyní již v počtu dvou pracovních míst odborných archivářů) začleněno do úseku referátu archivu a oběhu spisů Organizačního odboru.

Akreditaci jako specializovaný veřejný archiv v archivní síti České republiky získal Archiv Senátu PČR ke dni 30. 10. 2007.⁸ Jeho zařazení do veřejné sítě archivů České republiky je zakotveno v § 80 odst. 4. cit. zákona č. 499/2004 Sb.

Archiv pečuje o dokumenty vzniklé z činnosti horní komory Parlamentu a z činnosti jeho Kanceláře jako logistického zázemí Senátu. Podílí se na vypracování spisových norem zřizovatele. Je rovněž pověřen předarchivní péčí a vykonává dohled nad výkonem spisové služby u svého zřizovatele a s tím souvisejícím vyřazováním dokumentů vzniklých z jeho činnosti. Archiv provádí výběr archiválií ve skartačním i mimo skartačním řízení a zajišťuje jejich evidenci. Pečuje o uložené archiválie za účelem jejich trvalé ochrany a odborného archivního zpracování Vede evidenci Národního archivního dědictví. Ze svých fondů poskytuje zpětně informace především senátorům a pracovníkům KS, orgánům státní správy a zpřístupňuje archivní fondy badatelské veřejnosti. Plní odborné archivní úkoly pro ministerstvo a pro zřizovatele, zpracovává soupisy archiválií, spolupracuje na výstavách a na odborných výzkumných a publikačních činnostech v oblasti archivnictví a plní jiné úkoly stanovené archivním zákonem v § 52.

Archiv Senátu Parlamentu České republiky je umístěn v budově Malého Fürstenberského paláce na Malé Straně ve Valdštejnské ulici č. 10.

Ze struktury začlenění do Organizačního odboru Senátu však vyplývají i mimoarchivní činnosti archivářů. Zejména je třeba uvést podíl archivu na zajištění a výkonu operativních administrativních služeb během senátních plenárních schůzí. Tato činnost se pozitivně odráží v plynulém předávání a kompletování vybraných originálů z plenárních jednání vybraných svým obsahem vždy za dokumenty s trvalou hodnotou. Konkrétně se jedná o signovaná senátní usnesení, prezenční listiny členů Senátu, předkladatelů a hostů, tj. členů vlády, poslanců a dalších přizvaných hostů, jakož i souhrn pozměňovacích návrhů, záznamů o hlasování a jiných dokumentů trvalé hodnoty v mimoskartačním řízení do archivu. Na druhé straně nearchivní činnost odnímá čas, který by náležel odborné správě a zpracování. Archiv se tak netradičně podílí na vzniku některých dokumentů ukládaných ve stanovených lhůtách jako archiválie, což je značně neobvyklé.

Archiváři rovněž zajišťují, i když v malé míře, provoz senátní badatelské Studium v Archivu Senátu se řídí Badatelským řádem, jehož ustanovení

8 Akreditace byla udělena na základě splnění podmínek stanovených v § 58 až 61 zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě rozhodnutím OAS č.j. 1605/1-2007.

vycházejí z Jednacího řádu Senátu.⁹ a dále ze zákona o archivnictví a spisové službě.¹⁰

Archiválie jsou badatelům předkládány po dohodě v co nejkratší možné lhůtě. Dokumenty z jednání Senátu jsou širší veřejnosti k dispozici téměř okamžitě v souladu se zákonem o svobodném přístupu k informacím.¹¹ Uvedené informace, včetně přepisu stenografického záznamu jednání, jsou nejdéle do dvou hodin zveřejňovány v digitální formě. V tomto případě se neuplatňuje ochranná 30letá lhůta podle archivního zákona, ale je dána přednost právu přístupu k informacím. Vzhledem k této skutečnosti, můžeme konstatovat, že badatelská návštěvnost archivu je poměrně nízká. Prezenční návštěvnost tvoří badatelé z řad vědecké (historické, politologické a jiné) veřejnosti a zahraniční badatelé. Většina elektronických i telefonických badatelských dotazů se rovněž týká vyhledávání dokumentů na webových stránkách Senátu.

Nahlédací agenda se týká převážně senátorek a senátorů, dále zaměstnanců KS, především tajemníků a tajemnic jednotlivých senátních výborů a komisí a odborných zaměstnanců jednotlivých odborů a oddělení KS, kteří zajišťují senátorům logistické zázemí.

Spisové normy

Oddělení archivu a oddělení oběhu spisů se od počátku konstituování KS podílelo na vypracování vnitřní organizační směrnice Spisového a skartačního řádu Kanceláře Senátu.

Novela zákona č. 499/2004 Sb.¹² si vyžádala změnu základní interní normy KS, tj. Spisového a skartačního řádu. Novelizace se výrazně dotkla obsahové i pojmové stránky § 66 citovaného zákona. Zákon č. 499/2004 Sb. pracoval s termínem Spisový a skartační řád. Tento pojem zahrnul vnitřní předpis instituce, který shrnoval pravidla pro manipulaci s dokumenty. Jeho součástí byl nejprve Spisový a skartační rejstřík zahrnující všechny typy dokumentů (s trvalou hodnotou i bez trvalé hodnoty) vzniklých z činnosti Senátu a jeho Kanceláře abecedně setříděné s vyznačenými skartačními znaky a skartačními lhůtami.

9 Zákon č. 107/1999 Sb., o jednacím řádu Senátu, zákona č. 78/2002 Sb., zákona č. 172/2004 Sb. a z. č. 625/2006 Sb.

10 Zákon č. 499/2004 Sb. a zákona č. 190/2009 Sb.

11 Zákon č. 106/1999 Sb.

12 Novela AZ zveřejněná v částce 57 z 26. června 2009 ve znění zákona č. 190/2009 Sb.

Novelizovaný archivní zákon ve svém § 66 hovoří pouze o Spisovém řádu, jehož součástí je Spisový a skartační plán. K 1. 9. 2009 byl proto vypracován aktualizovaný Spisový řád s platností na dobu tří let, který postihuje nejvýznamnější změny.¹³

Spisový řád Kanceláře Senátu je vnitřní předpis KS, který stanoví základní pravidla pro manipulaci s dokumenty vzniklými z činnosti původce. Upravuje postup při příjmu dokumentů, jejich evidenci, rozdělování, oběh, vyřizování, vyhotovování, podepisování a ukládání, výběru, vyřazování a archivaci dokumentů, vzniklých z činnosti Senátu Parlamentu ČR, jeho orgánů nebo funkcionářů a Kanceláře Senátu. Spisový řád je závazný pro všechny zaměstnance KS, kteří dokumenty vyřizují, zpracovávají, evidují a jinak s nimi manipulují. Za jeho dodržování odpovídají příslušní vedoucí zaměstnanci KS nebo jimi pověřeni zaměstnanci a ostatní zaměstnanci v rámci výkonu své pracovní činnosti. Specifikem je ukládání dokumentů po jejich vyřízení a odeslání. K ukládání dokumentů vlastních i vnějších v jednotlivých útvech KS a Senátu slouží příruční registry organizačních útvarů KS a Senátu, kde zůstávají po dobu stanovenou Spisovým řádem Kanceláře Senátu. Po této době jsou dokumenty z příručních registratur předávány do centrální spisovny, s výjimkou dokumentů ukládaných v samostatných spisovných uvedených dále. Výjimku z ukládání v příručních registraturách tvoří dokumenty z činnosti vrcholných orgánů Senátu, které jsou předávány přímo do Archivu Senátu.

13 Spisový řád byl vypracován v souladu se zákonem č.499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů ve znění zákona č. 190/2009 Sb., (ve znění pozdějších předpisů), zákona č.107/1999 Sb., o jednacím řádu Senátu (ve znění pozdějších předpisů), vyhlášky č.192/2009 Sb., novelizující vyhlášku č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, vyhlášky č. 191/2009 Sb., která nahradila vyhlášku č. 646/2004 Sb. o podrobnostech výkonu spisové služby, zákona č. 300/2008 Sb., o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů (ve znění pozdějších předpisů), zákona č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti (ve znění pozdějších předpisů), zákona č. 352/2001 Sb., o užívání státních symbolů České republiky a o změně některých zákonů (ve znění pozdějších předpisů), zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů (ve znění pozdějších předpisů), zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím (ve znění pozdějších předpisů), zákona č. 85/1990 Sb. o právu petičním, zákona č. 227/2000 Sb. o elektronickém podpisu (ve znění pozdějších předpisů), vyhlášky č. 496/2004 Sb., o elektronických podatelkách, vyhlášky č. 193/2009 Sb., o stanovení podrobností provádění autorizované konverze dokumentů, vyhlášky č. 194/2009 Sb., o stanovení podrobností užívání a provozování informačního systému datových schránek a Organizačního řádu Kanceláře Senátu PČR.

Referát archivu zpracoval na základě vlastní analýzy agend jednotlivých útvarů Senátu i jeho Kanceláře Spisový a skartační plán. Analýza potvrdila relativní agendovou samostatnost a oddělenost orgánů Senátu a útvarů Kanceláře na jedné straně a jejich provázanost na straně druhé. Tato specifika se odráží i ve výběru archiválií.

Základem konstrukce Spisového a skartačního plánu KS je organizační členění. Národním standardem doporučené skupiny obsahově významných spisů jsme nahradili věcnou skupinou, kterou představují senátní orgány a organizační útvary kanceláře. Jak je obvyklé u všech skartačních plánů v úvodním pomyslném vrcholu plánu jsou uvedeny nejvýznamnější dokumenty instituce. V našem případě tvoří zásadní skupinu dokumenty vzniklé z plenárního jednání – schůze, následují nižší orgány Senátu – výbory, podvýbory a komise. Závěr první části spisového plánu náleží sekretariátu předsedy, jemuž je většina doručených písemností adresována a dokumentům jednotlivých místopředsedů. Vnitřně se jednotlivé věcné skupiny, zde tedy senátní orgány, člení podle spisových znaků, které označují jednotlivé typy agend. Tato část představuje dokumenty, jejichž výběrem ve skartačním i mimo skartačním řízení a jejich následnou evidencí získáváme pravidelný přírůstek ke kmenovému fondu Senát PČR.

Druhou část Spisového a skartačního plánu tvoří věcné skupiny jednotlivých útvarů, oddělení a referátů KS, kde původcem dokumentů obsahově nejvýznamnějších je vedení KS a následují ostatní útvary. Dokumenty začleněné do této části plánu po výběru ve skartačním řízení jsou cca z jedné třetiny určeny k evidenci a zpracování do fondu Senát a zbývající dvě třetiny provenienčně náleží k fondu KS PČR. Spisový a skartační plán Senátu tak kopíruje členění na dva archivní celky: Senát a jeho logistickou Kancelář.

Poměrně podrobné vnitřní členění spisového plánu je konstruováno i s ohledem na budoucí využití jako rejstříku k digitálnímu archivu.

Organizace spisové služby

Zabezpečením a řízením spisové služby je pověřen Organizační odbor Senátu, respektive jeho součástí Referát archivu a oběhu spisů. Referát zahrnuje podatelnu, rozmnožovnu, centrální spisovnu a archiv. Spisovou službu zabezpečují pracovní úseky s přesným kompetenčním vymezením: podatelna, elektronická podatelna, centrální spisovna, spisové uzly, příruční registratury, samostatné spisovny a archiv.

V podatelně probíhá centrální příjem a evidence dokumentů a jejich odesílání, podatelna přijímá, rozděluje a třídí externí dokumenty, tzn. dokumenty doručené poštou, nebo vydané ústřední rozdělovnou úřední korespondence zřízenou při Úřadu vlády (vládní pošta) předané kurýrem či fyzickou osobou nebo zaměstnancem KS z jiných orgánů a institucí. Od roku 2009 jsou KS doručovány zprávy také datovou schránkou. Elektronická podatelna provádí základní evidenci převzatých dokumentů v elektronické spisové službě (ERMS) v programu EZOP.

Všechny doručené listinné dokumenty s výjimkou osobně předaných otevřených dopisů musí z důvodu bezpečnosti jejich příjemce projít před zahájením nakládání s nimi kontrolou, kterou provádí Ochranná služba Policie České republiky. Ta každou prověřenou zásilku označí otiskem razítka „prošlo kontrolou“.

Elektronické dokumenty zaslané datovou schránkou a elektronickou podatelnou jsou po svém zaevidování v EZOPu předány jednotlivým spisovým uzlům s výjimkou senátorských klubů, kterým jsou zasílány i e-mailem. Datová zpráva určená do vlastních rukou bez jmenovitého adresáta je předávána sekretariátu předsedy Senátu nebo sekretariátu vedoucího KS. Pracovnice podatelny razítkuje časovým razítkem všechna evidovaná elektronicky podepsaná podání, která jsou doručena přes elektronickou podatelnu nebo e-mailem.

Všechny dokumenty doručené do Senátu a KS, včetně e-mailů, faxových zpráv, datových zpráv a dokumentů přijatých zaměstnanci KS na jiných orgánech, institucích či přijaté od fyzických osob s výjimkou dokumentů adresovaných senátorským klubům, nebo dokumentů přijatých senátorskými kluby, které se týkají jejich vlastní činnosti a stranických záležitostí, a dále novin, časopisů, brožůrek, věstníků, částí Sbírký zákonů, firemních letáků, propagačních materiálů, dokumentů soukromé povahy, multiplicitních dokumentů a pozvánek, jsou zaevidovány a jsou jim přidělena čísla jednacích. Evidence dokumentů v elektronické spisové službě EZOP automaticky přiděluje čísla jednacích v jednotné číselné řadě od 1. ledna do 31. prosince každého kalendářního roku. Nový kalendářní rok v uvedené evidenci začíná vždy pořadovým číslem 1. Číslo jednacích se skládá z pořadového čísla lomeného číslem data kalendářního roku a dále lomeného zkratkou organizace „S“ (Senát). Přidělením čísla jednacích dokumentu vzniká spis. Všechny navazující dokumenty jsou vkládány do tohoto spisu se stejným číslem jednacím - platí po celou dobu životnosti spisu (dokumentu), tj. od zaevidování až po vyřazení ve skartačním či mimo skartačním řízení.

Evidenční program EZOP zajišťuje přidělení jednoznačného identifikátoru všem zaevidovaným dokumentům ve smyslu novely AZ.¹⁴

Zaměstnanci podatelny neotevívají a nevidují dokumenty adresované senátorům bez ohledu na pořadí, ve kterém je uvedeno jméno v adrese. Uvedené dokumenty může podatelna otevřít jen v případě písemného pověření adresáta (senátora). Neotevřené zůstávají rovněž dokumenty adresované senátním orgánům: tj. výborům, komisím a senátorským klubům a dokumenty adresované přímo zaměstnancům KS. Ty lze otvírat opět jen se souhlasem adresáta. Neotvírají se rovněž dokumenty zaslané s doručenkou a dokumenty bez jmenovitého adresáta, jejichž odesílatelem jsou soudní orgány nebo policie. Tyto dokumenty jsou předávány vedoucímu KS. Neotevřené zůstávají také dokumenty označené jako nabídka k plnění veřejné zakázky.¹⁵ Neotevřená obálka ve výše uvedených případech se označí otiskem prezenčního razítka, přiděleným číslem pořadovým v samostatné číselné řadě (konkrétního zadávacího řízení), datem a hodinou doručení. Při osobním doručení nabídky potvrdí zaměstnanci podatelny doručiteli převzetí s výše uvedenými údaji a v jeho přítomnosti zkontrolují, zda není obálka otevřená či jinak porušená. Evidenční údaje doplní po převzetí příslušné spisové uzly.

Ostatní došlé dokumenty, adresované Senátu a KS, zaměstnanci podatelny otvírají a jejich zaevidování v EZOPu tj. po přidělení čísla jednacího, vyznačení data doručení a počtu příloh se podle charakteru obsahu dokumenty přidělují na jednotlivé útvary. Konkrétně:

- faktury do odboru ekonomického
- dokumenty mající charakter „podání“ odboru vnějších vztahů a služeb, oddělení vztahů s veřejností
- dokumenty označené jako petice nebo dokumenty, které se týkají veřejného nebo jiného společného zájmu Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice
- ostatní dokumenty určené funkcionářům Senátu, orgánům Senátu a útvarům KS, pokud je patrné, že jejich vyřizování patří do

14 „Dokumenty doručené elektronicky i dokumenty vytvořené určeným původcem s výjimkou dokumentů obsahujících chybný datový formát nebo počítačový program, které jsou způsobit přivodit škodu na výpočetní technice určeného původce, a dokumentů podléhajících samostatné evidenci nebo nepodléhajících evidenci, které určený původce uvede ve svém spisovém řádu, se v den, kdy byly určenému původci doručeny nebo jím vytvořeny, opatří jednoznačným identifikátorem. Jednoznačný identifikátor je označení dokumentu zajišťující jeho nezaměnitelnost. Jednoznačný identifikátor musí být s dokumentem spojen“. Návrh novely archivního zákona z roku 2012, § 64 odst. 2.

15 Ve smyslu zákona č.137/2006 Sb., o veřejných zakázkách (ve znění pozdějších předpisů).

kompetence těchto funkcionářů, orgánů a útvarů v případě pochybnosti, komu dokument přidělit k vyřízení, se dokumenty ponechají k rozhodnutí zaměstnanci centrální spisovny, v závažných případech vedoucímu KS.

Dle obvyklé praxe se obálka stává součástí spisu v případě, pokud není adresa pisatele patrná z dokumentu, nebo rozhoduje-li u dokumentu datum jeho podání či doručení, nebo je-li podstatný rozdíl v datu na obálce (na poštovním razítku) a datu uvedeném v dokumentu, případně je-li obsahem typ dokumentu „podání.“

Podatelna rovněž zajišťuje odesílání dokumentů poštou nebo kurýrní službou. Dokumenty určené ústředním orgánům státní správy se sídlem v Praze předává dále prostřednictvím vládní pošty, dokumenty určené orgánům veřejné moci, právníkům osobám, příp. podnikajícím fyzickým osobám datovou schránkou nebo elektronickou podatelnou.

U dokumentů doručených kurýrem nebo u podání doručených osobně do podatelny, se potvrzuje podle požadavků doručitelů příjem dokumentu otiskem razítka KS a připojí se podpis a datum doručení, příp. hodina (u zásilek označených jako veřejná soutěž nebo požádá-li o to původce, autor, odesílatel).

U dokumentů doručených přímo do sekretariátu předsedy Senátu potvrdí akt předání dokumentu pověřený zaměstnanec podle potřeb původce či doručitele dokumentu otiskem razítka sekretariátu předsedy Senátu, k němuž připojí datum doručení a podpis. Dokument zaeviduje do svého přiděleného uzlu v EZOPu.

Z podatelny nebo z jiných útvarů KS přebírají dokumenty vzniklé z činnosti orgánů Senátu a od funkcionářů Senátu tzv. spisové uzly, které jsou součástí příslušných útvarů Senátu a odborů a oddělení KS. Spisové uzly zajišťují evidenci dokumentů externích (pokud nemohla být provedena přímo v podatelně) a dokumentů vlastních (vnitřních a odesílaných) v EZOPu, a tím provádějí vlastní uzlovou evidenci (doplňují evidenční údaje a údaje o oběhu dokumentů a jejich vyřizování) v rámci vymezeného přístupu do EZOPu. Po vyřízení spisu ukládají dokumenty (nyní se již jedná o kompletní spisy) buď v příručních registraturách, nebo v samostatných spisovnách.

Pro účely distribuce externích a vlastních dokumentů senátorských klubů jsou vytvořeny formální spisové uzly, které však neplní evidenční, ale pouze distribuční funkci.

Řádným spisovým uzlem je sekretariát předsedy Senátu, jemuž je jako představiteli instituce adresována velká část korespondence a na

jehož jméno jsou adresovány i materiály zaslané k projednání na plenárních zasedáních Senátu, zejména mezinárodní smlouvy a dohody z Úřadu vlády a návrhy zákonů z Poslanecké sněmovny.

Dalšími spisovými uzly jsou sekretariáty místopředsedů Senátu, jejichž počet ve dvouletém funkčním období kolísá od nejnižšího počtu tří řádně zvolených místopředsedů výše. V současném osmém funkčním období vykonávají funkci místopředsedkyně dvě senátorky a tři senátoři byli zvoleni místopředsedy.

Funkci spisových uzlů dále plní i orgány Senátu, zejména sekretariáty výborů Senátu (s výjimkou Výboru organizačního, který tvoří společný spisový uzel s odborem organizačním) a sekretariáty komisí Senátu. Samostatný uzel představuje rovněž sekretariát vedoucího KS (kancléře). Z provozních důvodů byly zřízeny samostatné uzly v útvech KS na základě agend zde zpracovávaných a podle organizační řádu KS. Jedná se o uzly sekce ekonomické a samostatných odborných oddělení KS, tj. legislativního odboru, právního a personálního oddělení, oddělení protokolu, dále spisový uzel bezpečnostní ředitelky, interního auditora a ostatních odborů zajišťujících řádný chod senátních činností. Samostatný uzel byl zaveden také archivu (tzv. uzel Z archiv), neboť archivářka pověřená rozhodováním v archivních věcech zajišťuje i skartační řízení v digitální podobě. Rozhodnutí o tom, do které skupiny dokumentů byl dokument posouzen hodnoty ve skartačním řízení zařazen, se ve spolupráci s pracovníci spisové senátní služby, která skartační návrh připravuje, zpětně zaeviduje do EZOPu.

Součástí spisových uzlů jsou samostatné spisovny nebo příruční registratury, které jsou zřízeny ve všech spisových uzlech. Slouží k ukládání externích i vlastních dokumentů (kompletních spisů) po dobu jednoho kalendářního roku. Z příručních registratur útvarů KS, orgánů Senátu a jeho funkcionářů se spisy předávají do centrální spisovny a samostatných spisoven.

Obsahově specifické typy dokumentů

Zvláštní charakteristickou skupinu dokumentů tvoří agendy „Petice“ a „Podání“. Tyto dvě agendy představují obsahově specifické dokumenty, kterým je ve spisové normě trvale přidělen skartační znak „V“ a desetiletá skartační lhůta. Podání jsou vzhledem k svému obsahu evidenčně podchycena a vedena v oddělení styků s veřejností KS.

Podání je dokument, kterým se fyzické či právnické osoby obracejí na Senát, jeho orgány či funkcionáře, senátory, případně na KS, její organizační útvary nebo na její zaměstnance se žádostí, stížností, podnětem, námětem. Podání je typem senátní agendy, která nesplňuje náležitosti petice. Za podání se považuje i žádost podle zákona č. 106/1999 Sb.¹⁶ Petice představuje typ podání, ve kterém se občan, občané nebo právnické osoby obracejí na Senát jako komoru Parlamentu České republiky nebo na jeho orgány či funkcionáře se žádostí, návrhem či stížností ve věci veřejného nebo jiného společného zájmu, které patří do působnosti Senátu, jeho orgánů či funkcionářů, a které splňuje náležitosti zákona č. 85/1990 Sb. Podrobnější pravidla projednávání petic byla schválena Senátem¹⁷ a zákonně ošetřena.¹⁸

Každá petice je posouzena Výborem pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice z hlediska náležitostí předepsaných zákonem o právu petičním, projednána na schůzi výboru a na základě rozhodnutí výboru postoupena podle věcného obsahu kompetentním orgánům k vypracování odborného stanoviska a na základě toho je poté stanoven další postup k vyřízení. Pokud petice obsahuje požadavek na změnu zákonné úpravy, nebo vyjadřuje stanovisko, jaké by měl Senát PČR při projednávání návrhu zastávat, jsou petice většinou postupovány všem senátorským klubům a nezařazeným senátorům, kteří tak mohou uvážit, zda a jak náměty využijí. Jsou také zasílány odpovědnému ministrovi k posouzení, k případnému využití a k zapracování do vládní předlohy. Petice s počtem podpisů nad deset tisíc jsou vyřizovány v souladu s ustanovením § 142a) zákona č. 107/1999 Sb., o jednácím řádu Senátu a v souladu s Podrobnějšími pravidly projednávání petic v Senátu PČR. Z tohoto důvodu jsou petice s více jak 10 tisíci podpisy vedeny jako samostatný senátní tisk a jsou projednávány na plenární schůzi Senátu. Na pořad každé schůze petičního výboru je zařazen bod „Projednání petic doručených Senátu PČR“. V jeho rámci jsou projednána také jiná podání. V souladu se zákonem o právu petičním¹⁹ jsou petenti a pisatelé o doručení a stavu projednávání bezprostředně

16 Postup jakým způsobem bude s podáním adresovaným Senátu naloženo, stanoví § 143 zákona č. 107/1999 Sb., v platném znění zákona č. 78/2002 Sb., z. č. 172/2004 Sb. a z. č. 625/2006 Sb.

17 Usnesení Senátu PČR č. 176 ze 6. plenární schůze dne 23. června 2005. Pravidla byla zveřejněna v senátním tisku č. 97 projednávaném na plenární schůzi Senátu v pátém funkčním období.

18 Postup jakým způsobem bude s peticí adresovanou Senátu naloženo, stanoví § 142 a § 142 písmena „a“ zákona č. 107/1999 Sb. v platném znění zákona č. 78/2002 Sb., z. č. 172/2004 Sb. a z. č. 625/2006 Sb.

19 Zákon č. 85/1990 Sb.

informování. Mimo to jsou petice předkládány také příslušným ministrům vlády k posouzení a eventuálnímu zapracování do vládní předlohy zákonů. Výbor se často setkává i s tím, že občané s povděkem konstatují, že Senát PČR byl jediným orgánem, který na jejich podání reagoval, odpověděl a podal konkrétní návrh na další postup řešení jejich vleklého problému. Všechny petice a jiná podání, jakož i základní informace o způsobu jejich vyřízení, jsou k nahlédnutí v sekretariátu uvedeného výboru.

Oba typy výše uvedených dokumentů (petice i podání) se po vyřízení předávají z příručních registratur do centrální spisovny jako samostatné věcné celky (zvláště petice, zvláště podání) v dvouleté lhůtě, tj. po uplynutí jednoho funkčního senátního období. Jejich skartační lhůta je stanovena na deset let.

Senát PČR nelze porovnat co do obsahu spisových agend s jiným státním úřadem vyjma Poslanecké sněmovny PČR. Specifikem je nestandardní způsob úřadování, který snáze pochopíme, podíváme-li se na konec životního cyklu spisů. V řádném i mimořádném skartačním řízení, kdy specializovaný Archiv Senátu provádí výběr dokumentů s trvalou hodnotou typu „A“, prověří správnost rozhodnutí v případě dokumentů určených k fyzické likvidaci typu „S“ a znovu posuzuje hodnotu dokumentů zařazených do skupiny „V“. Po vystavení skartačního protokolu dochází na základě provenienčního principu k vytřídění, zařazení a zpracování spisů vzniklých z činnosti Senátu a jeho Kanceláře do dvou archivních fondů. Spolu s vymezením původce je patrna i jistá časová dvojkolejnost agend. Senátní dokumenty jsou vyřazovány v pravidelném uzavřeném dvouletém cyklu funkčních období, přičemž senátorky a senátoři jsou voleni na šestileté období a poté ve volbách obhajují svoje senátorské pozice. Přesto je striktně dodržováno pravidlo dvouletého cyklu. Výměnou třetiny senátorů dochází k obměně senátních orgánů. KS vyřizuje své spisy ve lhůtách obvyklých u víceméně totožných úřadů - zde můžeme uvést zejména Úřad vlády ČR.

Spisovny

Agendová rozmanitost si vyžádala vznik několika netradičních spisoven. Tato forma se v průběhu patnáctileté existence Senátu dokonale osvědčila. Samostatné spisovny KS slouží k ukládání, vyhledávání a předkládání vyřízených dokumentů (kompletních spisů) pro potřeby původce do doby uplynutí jejich skartačních lhůt. Dohled nad nimi vykonává přímo Archiv

Senátu. Samostatné spisovny se podílejí na skartačním řízení a předávání spisů do archivu.

Nejvýznamnější a co do počtu uložených běžných metrů dokumentů nejrozsáhlejší je senátní centrální spisovna. Centrální spisovna sleduje, kontroluje a metodicky řídí oběh spisů v útvech KS a zabezpečuje přejímání spisů z příručních registratur a jejich uložení do uplynutí stanovených skartačních lhůt. Centrální spisovna ukládá vyřízené spisy, vyhledává je a půjčuje jejich původcům. Podílí se na skartačním řízení (třídí spisy podle skartačních znaků a lhůt), vypracovává skartační návrhy a seznamy navržených spisů do skartačního řízení podle charakteru dokumentů. Samostatně uvede dokumenty typu „A“ navržené podle obsahu na vybrání za archiválie, na zvláštní seznam uvede soupis dokumentů typu „S“, které jsou dle obsahu po uplynutí stanovených skartačních lhůt určeny k fyzickému zničení. Do samostatného soupisu zpracuje seznam dokumentů, jejichž hodnotu je třeba znovu posoudit. Od roku 2010 probíhá skartační řízení jak formou výběru fyzických spisů, tak i v elektronickém evidenčním systému (ERMS). Spisy, které prošly skartačním řízením, odepisuje pracovnice centrální spisovny v elektronickém programu EZOP.

V KS jsou zřízeny tyto samostatné spisovny:

- spisovna předsedy Senátu, ve správě sekretariátu předsedy Senátu
- spisovna personální, spravovaná personálním oddělením
- účetní spisovna, spravovaná ekonomickým odborem
- spisovna projektové a technické dokumentace (tzv. technický archiv), ve správě odboru technického zajištění
- spisovna oznámení o osobním zájmu, o činnostech, majetku, příjmech, darech a závazcích senátorů a soudců, spravovaná Mandátovým a imunitním výborem
- spisovna legislativního odboru
- samostatně je vedena spisovna utajovaných dokumentů²⁰

20 Utajované dokumenty stupně utajení „vyhrazené“ a „důvěrné“ podatelna KS přijímá, neotevírá je a předává je k zaevidování zaměstnanci pověřenému vedením evidence utajovaných dokumentů. Spisovna utajovaných dokumentů přijímá, odesílá a v samostatném jednacím protokolu eviduje dokumenty, které jsou označeny příslušným stupněm utajení ve smyslu zákona č. 412/2005 Sb., předává je určeným osobám, sleduje a kontroluje jejich oběh, zabezpečuje jejich uložení, eventuální odtajnění a organizuje ve spolupráci s archívem skartační řízení.

Dokumenty vzniklé z činnosti Senátu

Analýzou agend jednotlivých útvarů Senátu i jeho Kanceláře byla potvrzena relativní samostatnost a oddělenost dokumentů vzniklých z činnosti orgánů Senátu a útvarů Kanceláře. Specifický je i výběr archiválií.

Krátce po obnovení činnosti horní parlamentní komory – Senátu, byl vzhledem k charakteru dokumentů vznikajících z činnosti uvedené parlamentní komory, zejména z jejích plenárních zasedání a zasedání senátních orgánů, tj. výborů, podvýborů a komisí, stanoven vnitřní organizační směrnici KS způsob, jak má být s dokumenty nakládáno. Uvedené dokumenty jsou nositeli informací majících charakter státní a právní povahy a proto jsou vždy vybrány za archiválie a zapsány do evidence výběrem v mimo skartačním řízení ve zkrácené lhůtě. Ve Spisovém a skartačním řádu byl uvedeným dokumentům s trvalou hodnotou jednoznačně svým charakterem určen archivní znak „A“. Nejednotný názor byl na určení skartační lhůty. Původně se uvažovalo o dvouleté archivní lhůtě, která měla kopírovat funkční období a byla by ohraničena senátními volbami.

Konkrétně se jednalo o dokumenty vznikající při schůzích Senátu (prezenční listiny, dokumentární záznam, pozměňovací návrhy, zápis, stenozáznam, signovaná usnesení), na výborech a komisích (pozvánky, zápisy, doprovodné materiály, zápisy, stenografické zápisy, hlasovací protokoly atp.) a na dokumenty vznikající na Organizačním oddělení při přípravách na plenární jednání a organizačním zajišťování schůzí Senátu (pozvánky a program schůze, senátní tisky, atp.), které jsou vždy vybrány pro svoji trvalou hodnotu k archivnímu uložení a zpracování. Zajištění bezpečného uložení dokumentů s trvalou dokumentární hodnotou v dvouměsíční lhůtě si vyžádala sama praxe, která nám v uplynulých patnácti letech existence Senátu potvrdila, že lhůta byla zvolena správně. V systému ERMS je těmto dokumentům přiřazen skartační znak a lhůta „A 0“.

Dokumenty jsou předávány přímo, nejpozději však do dvou měsíců od jejich vzniku či projednání, do Archivu Senátu. Akt předání je vyjádřen v souhrnném protokolu o mimo- skartačním řízení, který vypracuje archivář na základě podkladů, tj. jednotlivých předávacích seznamů na konci funkčního (dvouletého) období. Dokumenty vytvářejí konvolut k jednomu každému plenárnímu jednání Senátu.

Také dokumenty vznikající na výborech a komisích (pozvánky, zápisy, vyjádření garančních výborů k jednotlivým senátním tiskům, doprovodné materiály, aj.) jsou vždy vybrány jako dokumenty s trvalou hodnotou

k archivnímu uložení a zpracování. Rovněž tyto dokumenty jsou předávány přímo, nejpozději do dvou měsíců od jejich vzniku či projednání, do Archivu Senátu. Akt předání je vyjádřen v souhrnném protokolu o mimo skartačním řízení vypracovaném archivářkou na základě podkladů, tj. jednotlivých předávacích seznamů na konci funkčního (dvouletého) období.

Ostatní dokumenty vzniklé z činnosti KS jsou klasifikovány dle Spisového a skartačního plánu a ukládány v určených spisovnách jako typy dokumentů s životním cyklem „S“, „V“ a „A“.

Oběh a zpracování některých ukládaných agend má svoji vlastní úpravu nad rámec běžných spisových norem veřejnoprávních původců na úrovni zákona. O mimořádném významu uvedených dokumentů svědčí pozornost, která jim byla věnována zákonodárci. Snaha o uchování dokumentů vzniklých ze senátních plenárních jednání se opírá o zákon o jednacím řádu Senátu.²¹

Návrhy zákonů jsou podávány prostřednictvím jednotlivých poslanců v platném nebo skupiny poslanců, vlády nebo krajského zastupitelstva Poslanecké sněmovně. Návrhy zákona o státním rozpočtu a státního závěrečného účtu projednává pouze Poslanecká sněmovna. Ostatní návrhy zákonů jsou po schválení Poslaneckou sněmovnou postoupeny k projednání Senátu.

Senátu rovněž náleží zákonodárná iniciativa. Návrh zákona, který podává Senát Poslanecké sněmovně, mohou k projednání v Senátu navrhnout jednotliví senátoři nebo výbor či senátní komise. Pokud je návrh senátního návrhu zákona schválen, postoupí jej předseda Senátu na základě pověření Senátu Poslanecké sněmovně k dalšímu projednání. Zároveň je některý ze senátorů pověřen, aby návrh zákona v Poslanecké sněmovně odůvodnil.

Nejvýznamnějšími orgány Senátu jsou Výbor organizační a Mandátový výbor, které jsou výbory zřízenými ze zákona o Jednacím řádu Senátu § 40 a 41a jejich jednání jsou neveřejná. Organizační výbor Senátu příkazuje všechny návrhy zákonů došlé na adresu předsedy Senátu ostatním výborům k projednání. Zároveň doporučí předsedovi Senátu termín a pořad schůze.

Schůze Senátu jsou veřejné. Senát má na projednání „běžných“ návrhů zákonů třicetidenní lhůtu. Senát může vyjádřit vůli se návrhem zákona

21 Zákon č. 107/1999 Sb., znění zákona č.78/2002 Sb., zákona č. 172/2004 Sb. a zákona č. 625/2006 Sb.

nezabývat, schválit jej, zamítnout či vrátit s pozměňovacími návrhy. Pokud Senát nepřijme žádné usnesení, uplynutím lhůty platí, že je návrh zákona přijat. V případě vrácení návrhu zákona s pozměňovacími návrhy o něm Poslanecká sněmovna hlasuje znovu. Nejprve hlasuje o znění schváleném Senátem; k jeho přijetí je potřeba hlasů nadpoloviční většiny přítomných poslanců. K opětovnému přijetí návrhu zákona ve znění schváleném Poslaneckou sněmovnou je potřeba hlasů nadpoloviční většiny všech poslanců, tedy 101 hlasů. Poslanecká sněmovna hlasuje o všech pozměňovacích návrzích najednou, nemůže si vybrat pouze některé z nich. V případě zamítnutí návrhu zákona hlasuje Poslanecká sněmovna o tom, zda trvá na svém původním znění. K přijetí je potřeba hlasů nadpoloviční většiny poslanců, tedy 101 hlasů. Nezávislá-li návrh dostatečný počet hlasů, není návrh zákonem přijat.

Návrhy ústavních zákonů či novely Ústavy ČR musejí být schváleny oběma komorami, a to hlasy tří pětin všech poslanců a tří pětin přítomných senátorů. Poslanecká sněmovna tedy nemůže v tomto případě Senát přehlasovat. Obdobně je tomu v případě volebních zákonů, zákona o jednacím řádu Senátu a zákona o styku obou komor. Při projednávání těchto návrhů zákonů také neběží Senátu třicetidenní lhůta. Z výše uvedeného vyplývá, že některý zákon je v připomínkové podobě, tzn. v upraveném znění po vrácení z Poslanecké sněmovny zpět do Senátu, projednáván vícekrát.

Senátoři rovněž hlasují o vyslovení souhlasu k ratifikaci mezinárodních smluv, udělují souhlas k jmenování soudců Ústavního soudu, členů Rady Ústavu pro studium totalitních režimů a spolu s poslanci dosud volili prezidenta republiky. Senátoři také rozhodují o válečném stavu i o tom, kde budou působit naše ozbrojené síly.

Dojde-li k rozpuštění Poslanecké sněmovny, přísluší Senátu přijímat zákonná opatření ve věcech, které nesnesou odkladu a v jiné situaci by vyžadovaly přijetí zákona. Bezpodmínečného souhlasu Senátu je potřeba při přijímání ústavních zákonů a některých dalších zákonů, např. volebních.

Všechny uvedené akty, zachycené v analogové podobě představují zásadní dokumenty vzniklé z činnosti Senátu, které jsou po svém signování předsedou a ověřovateli uloženy v této podobě v Archivu Senátu PČR.

Dokumentace schůze je podrobně rozebrána v § 86, cit. zákona²², který poukazuje na náležitosti zápisu o schůzích. V odstavci (1) cit. paragrafu

22 Zákon č. 107/1999 Sb., znění zákona č. 172/2004 Sb. a zákona č. 625/2006 Sb., o jednacím řádu Senátu PČR.

jsou vyjmenovány neopominutelné náležitosti zápisu, zejména pořad schůze, kdo schůzi řídil, jaké návrhy byly podány, kteří řečníci vystoupili v rozpravě, počet přítomných senátorů a přehled výsledků hlasování. Součástí zápisu jsou úplné texty předložených písemných návrhů, přijatých usnesení, prohlášení a jiných dokumentů, které byly předmětem jednání. Bylo-li veřejné hlasování zdvižením ruky doplněno užitím hlasovacího zařízení, k zápisu se připojí informace, z níž je zřejmé, jak který senátor hlasoval.

Odstavec (2) § 86 téhož zákona určuje ověření zápisu ověřovatelem. Platnost zápisu stvrzuje podpisem předseda Senátu ve stanovené lhůtě nejpozději do 15 dnů od skončení schůze. Schválený zápis je autentickým záznamem o schůzi a odevzdá se k uložení společně s přílohami nejpozději do 2 měsíců od skončení schůze.

Odstavec (3) § 86 citovaného zákona se zabývá náležitostmi těsnopisecké zprávy, která zachycuje přesný průběh jednání. Každý řečník si může nejpozději do 10 pracovních dnů od skončení schůze ověřit správnost záznamu své řeči a záznam autorizovat. Přitom navrhne opravu gramatických chyb a nedostatků, které vznikly při pořizování záznamu. Nesmí však měnit jazyk, obsah a smysl svého vystoupení. Pokud řečník neověří přepis těsnopiseckého záznamu ve stanovené lhůtě, považuje se záznam za ověřený. O návrzích oprav rozhodují ověřovatelé. Případný spor rozhodne s konečnou platností předseda Senátu.

Odstavec (4) § 86 zákona stanoví, že ze schůze Senátu je pořizován zvukový záznam, který se uchová nejméně po dobu 6 měsíců. Předpokladem krátkodobého uchování zvukového záznamu je jeho možné použití k porovnání autenticity při případném nesouhlasu s autorizací zápisu, jak je uvedena v předchozím odstavci § 86.

Výborovými schůzemi se zabývá § 95 zákona o jednacím řádu Senátu. Odstavec (2) cit. paragrafu, nazvaný „Zápisy o schůzích výborů“ stanoví rovněž dvouměsíční lhůtu k odevzdání dokumentů do péče archivu. V § 97 týkajícím se Schůzí senátních komisí a § 97 a, který se vztahuje na Schůze podvýborů, je stanoveno, že pro činnost těchto senátních orgánů: „... se použijí přiměřeně ustanovení o schůzi výboru“.

Průběh jednání Senátu

Zásadním dokumentem, který představuje výsledek senátních jednání, je usnesení. Samotný akt tvorby usnesení předchází zavedený pořádek projednávání navržených zákonů, mezinárodních smluv a jiných dokumentů

zaslaných prostřednictvím předsedy Senátu k jednání (§ 98 cit. zákona o jednacím řádu Senátu).

Po zaevidování sekretariátem předsedy je materiál postoupený vládou, či Poslaneckou sněmovnou, nebo vzniklý z vlastní iniciativy Senátu, k jednání přikázán Organizačním výborem nejprve k projednání jednotlivým výborů, z nichž jeden je vždy určen výborem garančním.²³ (K projednání dané věci na výborové schůzi je předsedou určen z řad členů výboru zpravodaj, který o věci podává zprávu.²⁴ Po vystoupení zpravodaje se koná ve výboru rozprava.²⁵ Způsob projednávání je zahrnut v paragrafech 99 až 104 citovaného zákona. Po ukončení rozpravy výbor přijme o výsledcích jednání usnesení.²⁶ Zpravodaj garančního výboru vypracuje pro jednání Senátu společnou zpravodajskou zprávu, shodnou-li se na ní zpravodajové všech výborů, které návrh zákona či smlouvy projednávaly. Součástí zprávy je přehled všech pozměňovacích návrhů, pokud byly doporučeny.²⁷ Zpráva zahrnuje i doporučené usnesení, o němž senátorky a senátoři po rozpravě hlasují.

Samotného jednání Senátu o návrhu zákona či smlouvy se zúčastní jeho navrhovatel či předkladatel - zpravidla ministr, nebo jeho kolega z vlády. Návrh osobně uvede a odůvodní jej. Vyslechne zprávy zpravodajů, kterým byl zákon přikázán, zejména garančního, poté vyslechne rozpravu a na závěr projednávání vystoupí se svým stanoviskem k vyslechnutému.

Závěr

Archiv Poslanecké sněmovny PČR navázal na zavedený pořádek a pokračuje podle vzoru svých předchůdců v ukládání dokumentů z jednání PS PČR do jednotné řady dílčích fondů podle funkčních období. Archiv Senátu PČR tento způsob ukládání senátních dokumentů s trvalou hodnotou s některými výjimkami převzal a vytváří víceméně samostatné celky k funkčním obdobím.

Tyto dílčí části tvoří samostatný kmenový archivní fond Senát PČR. Doufáme, že koncem tohoto roku bude dokončen podrobný inventář k 1. funkčnímu období v časovém rozsahu 1996–1998 doplněný

23 Zákon o jednacím řádu Senátu, § 40, odstavec (3), písmeno d).

24 Zákon č. 107/1999 Sb., § 92, odstavec 1.

25 Tamtéž, § 92, odstavec 3.

26 Tamtéž, § 93 odstavec 1.

27 Tamtéž, § 105.

soupisem usnesení a senátních tisků daného období a tematickým a osobním rejstříkem.

K archiváliím určeným Jednacím řádem jsou přiřazovány i typové ukázky dokumentů vybrané v pravidelných skartačních řízeních po uplynutí skartačních lhůt těchto dokumentů se skartačním znakem „V“ tak, aby podávaly obraz o pestré korespondenci obracející se na Senát, jeho orgány, předsedu a místopředsedy. Jedná se o dříve zmíněné petice, podání a podněty. Výhodou specializovaného archivu je, že výběr dokumentů je prováděn systematicky a dotváří dokumentaci k projednávaným zákonům či dobovým událostem. Domníváme se, že toto období má velkou vypovídací hodnotu z hlediska vybraných dokumentů. Mimo zaslanych podnětů vztahujících se k veřejným politickým záležitostem, mezinárodní situaci, se zde nacházejí dokumenty týkající se osobních problémů občanů. Ukazuje se, že část společnosti si představovala Senát nejen jako druhou parlamentní komoru, ale Senát měl suplovat úřad ombudsmana.

Druhým fondem dokreslujícím činnost Senátu je fond Senát PČR – dokumentace, kde jsou ukládány archiválie, které dokreslují mj. předvolební kampaně, volby, průběh schůzí a další senátní akce včetně výstavní a publikační činnosti např. časopis Senát.

Samostatný významný fond tvoří dokumenty vzniklé z činnosti Kanceláře Senátu PČR, logistické povahy. Tyto dokumenty představují živý fond, neboť dosud neuplynula třicetiletá archivní lhůta. Přesto jsou některé dokumenty v souladu se zákonem o právu na informace na přání zpřístupňovány.

Závěrem můžeme konstatovat, že jednomu z nejmladších specializovaných archivů se během patnáctileté existence podařilo položit základy a vytvořit metodiku k organizačnímu zajištění, plynulému předávání a výběru dokumentů s trvalou hodnou a jejich následnému zpracování.

Spisová a předarchivní péče v Akademii věd České republiky

/ Daniela Brádlarová /

Stručný nástin historie archivů a spisoven vědeckých institucí – předchůdců Akademie věd ČR

Předchůdkyně dnešní AV ČR, Československá akademie věd a umění (1952–1992) převzala činnost několika původních význačných vědeckých institucí: Královské české společnosti nauk (1784–1952), České akademie věd a umění (1890–1952), Národohospodářského ústavu při České akademii věd a umění (1907–1953), Masarykovy akademie práce (1920–1952), Československé národní rady badatelské (1924–1952) a Ústředí vědeckých pracovníků (1949–1953). Vzhledem k tomu, že Archiv AV ČR spravuje původní registratury výše uvedených institucí, sluší se stručně zmínit historii archivů a spisoven těch nejvýznamnějších z nich.¹

Jedinou institucí, která si zřídila vlastní archiv, byla Královská česká společnost nauk (KČSN). Její činnost se omezila na registraci a chronologické řazení spisů, sběr rukopisných materiálů (autobiografií, vědeckých pojednání, prací apod.). O spisovnu se nejdříve staral sekretář Johann Mayer.² Posléze byly ze spisovny vyňaty nejcennější spisy a vznikl tak archiv, který převzal Antonín Strnad, již explicitně uváděný jako archivář.³ Po jeho smrti v roce 1799 ale funkce archiváře zanikla.

Změna k lepšímu nastala v roce 1837, kdy byl funkcí archiváře pověřen profesor pomocných věd historických Jan Helbling z Hirzenfeldu. Během revolučního roku 1848 bylo při bojích o Karolinum mnoho dokumentů

1 Podaný, Václav – Schuppel, Jindřich: Předchůdci Archivu Akademie věd České republiky (konec 18. století – 1992). In: *Práce z dějin Akademie věd, Studia Historiae Academiae Scientiarum, Seria A, Fasc. 5, 1997, s. 223–264.*

2 Johann Mayer (1754–1807), lékař a přírodovědec.

3 Antonín Strnad (1747–1799), astronom, profesor pražské university, ředitel pražské hvězdárny, direktor KČSN (1787–1788), sekretář KČSN (1759–1799). Zpracoval též první seznam archiválií KČSN: „Přehled archivu České společnosti nauk od r. 1784“.

zničeno. K dalšímu systematickému pokusu uspořádat písemnosti KČSN⁴ přistoupil až v letech 1884–1890 Josef Kalousek.⁵ Vzhledem k tomu, že se stále dodržovalo chronologické řazení spisů a vedle podacích protokolů se nevedly žádné evidenční pomůcky, hledalo se v registratuře a v archivu obtížně. Nárazové pořádací práce probíhaly v letech 1937–1945. K systematickému řešení přistoupilo vedení Společnosti v roce 1946, kdy byla obnovena funkce archiváře, kterým byl jmenován Václav Vojtíšek.⁶ Ten spolu s vysokoškolskými studenty zahájil nové zpracování archivu. Po zániku Společnosti byly její písemnosti předány nově zřízenému Archivu ČSAV.⁷

Druhá nejvýznamnější vědecká instituce – Česká akademie věd a umění (ČAVU) svůj archiv nikdy nezřídila. Spisovou službu a ukládání spisů zajišťovala její kancelář, která průběžně vytvářela evidenční pomůcky, jež umožňovaly poměrně dobrou orientaci v písemnostech. Otázku odborného archivního zpracování spisového materiálu začala ČAVU řešit až na začátku 50. let. I. třída ČAVU zřídila dne 23. února 1951 Komisi pro dějiny a archiv ČAVU, jejímž úkolem bylo uspořádat archiv Akademie tak, aby bylo možné přistoupit k vědeckému zpracování její činnosti.⁸ Jejími členy byli Václav Chaloupecký,⁹ Karel Stloukal¹⁰ a Václav Vojtíšek.¹¹ K realizaci záměru ale již nedošlo.

V listopadu 1952¹² byla zřízena nová Československá akademie věd, která nahradila původní tzv. předchůdcovské vědecké instituce.¹³ Se spisovým materiálem se v této přechodné době zacházelo velmi neodborně.

4 Archiv KČSN uspořádal do tří skupin (1. protokoly a akta, 2. účetní materiál a 3. rukopisy) s vnitřním chronologickým řazením.

5 Josef Kalousek (1838–1915), historik, profesor pražské univerzity, hlavní tajemník (1888–1890) a tajemník I. třídy (1890–1914) KČSN.

6 Václav Vojtíšek (1883–1974), historik, archivář. Tomeš, Josef a kolektiv: Český biografický slovník XX. století, sv. 3. Praha 1999, s. 479.

7 Podaný, Václav – Schwippel, Jindřich: Předchůdci Archivu Akademie věd České republiky (konec 18. století – 1992). In: Práce z dějin Akademie věd, *Studia Historiae Academiae Scientiarum*, Seria A, Fasc. 5, 1997, s. 225.

8 MÚA AV ČR, fond Česká akademie věd a umění, inv. č. 311.4, kart. 229, Zápis o schůzi komise pro dějiny a archiv České akademie věd a umění.

9 Václav Chaloupecký (1882–1951), historik, profesor na FF UKo v Bratislavě a FF UK v Praze. Tomeš, Josef a kolektiv: Český biografický slovník XX. století, sv. 1. Praha 1999, s. 545–546.

10 Karel Stloukal (1887–1957), historik, profesor FF UK v Praze. Tomeš, Josef a kolektiv: Český biografický slovník XX. století, sv. 3. Praha 1999, s. 198.

11 Podaný, Václav – Schwippel, Jindřich: Předchůdci Archivu Akademie věd České republiky (konec 18. století – 1992), s. 231.

12 Fungovat začala od 1. ledna 1953.

13 Viz. s. 1.

Písemnosti byly při vyklízení místností vysypávány ze skříní a teprve osobním zásahem posledního ředitele Kanceláře ČAVU Bohuslava Šeplavého byly zachráněny a převezeny do provizorních prostor nově zřízeného Archivu ČSAV v paláci Colloredo-Mansfeld. Toto provizorium ale nakonec trvalo až do roku 1992, kdy byla ČSAV zrušena.

Písemnosti Masarykovy akademie práce (MAP) měly následující osud. První léta od jejího založení v roce 1920 bylo vedení spisové služby zcela neorganizované. Vedlo se několik zvláštních podacích protokolů jak pro jednotlivé agendy, tak pro ústavy k Akademii přidružené. V lednu 1925 byl sice vytvořen spisový plán, ale ten byl příliš složitý a měl celkem 289 spisových tříd. Jejich počet se sice postupem let snížil, ale systematické péči nebyla věnována pozornost, proto nebyl fond předán kompletní.¹⁴

Objem písemností Československé národní rady badatelské (ČSNRB) v I. desetiletí její existence nebyl příliš velký. Teprve při rozšíření své činnosti v roce 1935, kdy zřídila další odbory věnované humanitním vědám, rozsah dokumentů narostl. Rada se k této otázce postavila odpovědně a na spisovou službu najala dvě pracovní síly. Spisy se vedly chronologicky a samostatně se vedly pouze písemnosti fondů na podporu badatelské práce. V roce 1941 byla kancelář ČSNRB nacisty zavřena a spisový materiál zabaven. Vyřizování další agendy převzal předseda Rady Bohumil Němec.¹⁵ Okupační orgány písemnosti vrátily až v roce 1944, ale bohužel v neúplném stavu. Vlastní kancelář začala řádně fungovat až v roce 1949¹⁶ a celá spisovna byla v roce 1953 předána do Archivu ČSAV.

Historie Archivu AV ČR

Vznik Archivu AV ČR byl zřízen usnesením užšího výboru Vládní komise pro vybudování Akademie věd č. 21 ze dne 3. listopadu 1952. A jeho zřízení bylo potvrzeno dne 5. prosince 1952 na I. zasedání presidia ČSAV.¹⁷ Zahájil činnost od 1. ledna 1953 jako tzv. společný útvar ČSAV; tedy jako servisní pracoviště. I když měla vědecká práce tvořit

14 Podaný, Václav – Schwippel, Jindřich: Předchůdci Archivu Akademie věd České republiky (konec 18. století – 1992), s. 236.

15 Bohumil Němec (1873–1966), botanik. Tomeš, Josef a kolektiv: Český biografický slovník XX. století, sv. 2. Praha 1999, s. 437–438.

16 Podaný, Václav – Schwippel, Jindřich: Předchůdci Archivu Akademie věd České republiky (konec 18. století – 1992), s. 237.

17 Podaný, Václav – Schwippel, Jindřich: Předchůdci Archivu Akademie věd České republiky (konec 18. století – 1992), s. 237.

nedílnou součástí jeho činnosti, nebylo postavení Archivu jako vědecké instituce stabilní. První stanovy ČSAV z roku 1958 zařadily Archiv mezi vědecká pracoviště. Při reorganizaci ČSAV v roce 1963¹⁸ byl opět zařazen mezi pracoviště společná. Teprve v roce 1988 (1. října) byl opět zařazen mezi vědecká pracoviště.¹⁹ Vládním nařízením ze dne 7. května 1954 byl zařazen do soustavy československého archivnictví. Protože byla činnost Archivu specifická, usiloval jeho první ředitel Václav Vojtíšek o to, aby byla tato skutečnost explicitně uvedena v příslušných zákonných normách.²⁰ Vyhláškou Ministerstva vnitra z 13. července 1956 o archivech hospodářských a rozpočtových organizací byl Archiv ČSAV specifikován jako „*archiv zvláštní*“, Zákonem ČNR č. 97/1974 Sb. o archivnictví a souvisejících právních předpisů jako „*archiv zvláštního významu*“ a Zákonem č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, jak vyplývá z pozdějších změn²¹ jako archiv „*specializovaný*“.

Hlavním úkolem Archivu bylo cíleně shromažďovat, zpracovávat a veřejnosti zpřístupňovat archiválie vyprodukované ČSAV a také archiválie vzniklé z činnosti zrušených vědeckých institucí, vědeckých spolků a společností a osobní fondy významných vědců působících v českých zemích.²²

Samotné postavení Archivu uvnitř ČSAV nebylo dlouho vyřešeno. Dokonce se uvažovalo, že bude vedle sebe existovat několik dílčích archivů přínáležejících k jednotlivým složkám ČSAV. Druhý ředitel Václav Vaněček²³ si byl vědom, že by to značně komplikovalo reálný dohled nad spisovou službou v ČSAV, a proto podnikl řadu kroků, aby tomu zabránil. Teprve dne 1. ledna 1966 se jeho postavení definitivně vyřešilo

18 Zákon č. 54/63 Sb. o Československé akademii věd ze dne 9. července 1963.

19 První stanovy ČSAV z roku 1958 zařadily Archiv mezi vědecká pracoviště. Při reorganizaci ČSAV v roce 1962 byl opět zařazen mezi společná pracoviště. Teprve v roce 1988 byl opět zařazen mezi vědecká pracoviště. In: Podaný, Václav – Schwippel, Jindřich: Předchůdci Archivu Akademie věd České republiky (konec 18. století – 1992), s. 237.

20 Vyhláška Ministerstva vnitra z 13. července 1956 o archivech hospodářských a rozpočtových organizací a Zákon ČNR č. 74/1974 Sb. o archivnictví a souvisejících právních předpisů.

21 Zákon č. 190/2009, kterým se novelizoval zákon o archivnictví. Úplné znění zákona č. 190/2009 bylo zveřejněno pod číslem 309/2009, posléze pod číslem 243/2010.

22 Podaný, Václav – Schwippel, Jindřich: Předchůdci Archivu Akademie věd České republiky (konec 18. století – 1992), s. 242.

23 Václav Vaněček (1905–1985), právník a právní historik. Ve funkčním období ve funkci ředitele Archivu v letech 1968–1985. Tomeš, Josef a kolektiv: Český biografický slovník XX. století, sv. 3. Praha 1999, s. 424.

ve prospěch centrálního řešení a to se projevilo i ve změně názvu na Ústřední archiv ČSAV.²⁴

K poslední závažné organizační změně došlo v roce 2006, kdy byl Archiv sloučen s Masarykovým ústavem AV ČR. Právnickým nástupcem zůstal Archiv AV ČR a archivní fondy původního Masarykova ústavu AV ČR přešly pod jeho správu. Sloučení bylo reakcí na Zákon č. 341/2005 Sb. o veřejných výzkumných institucích.²⁵ Pracoviště AV ČR se tak stala od 1. ledna 2007 veřejnými výzkumnými institucemi s vlastní právní subjektivitou.

Vývoj spisové služby v Akademii věd České Republiky

Vlastní spisová služba a řádný dohled nad pracovišti ČSAV se vyvíjely poměrně pomalu. Zásadním problémem byla skutečnost, že samotná ČSAV zpočátku vnímala Archiv a jeho činnost jako něco téměř nadbytečného a nepříliš důležitého: „... archiv byl na místě posledním. A žel nebral se vůbec ohled na archivní materiál, s nímž nakládáno, jako s něčím zbytečným a pro Akademií bezcenným“.²⁶ Co se týká vedení spisové služby, k prvním průzkumům na jednotlivých pracovištích došlo v roce 1959 a na jejich základě byl v roce 1963 vydán první, i když nezávazný, spisový a skartační řád. Průzkum ukázal zásadní neznalost celé problematiky: „...průzkum provedený na ústavech a na pracovištích ČSAV ukázal, že sekretářky si až na nepatrné výjimky neumí poradit s tím, jak řadit spisový materiál, a zhusta nemají vědomosti o tom, jak se má vést podací protokol. V důsledku toho bývají spisy neuspořádány, mnohé cenné věci neustále přicházejí nazmar a hrozí nebezpečí, že do archivu bude po letech přicházet chaotická třída nepříliš hodnotného materiálu.“²⁷

V roce 1962 byl explicitně určen pracovník pro správu spisovny Úřadu prezidia ČSAV.²⁸ Postavení Archivu se zlepšilo v roce 1966, kdy byl vedením ČSAV uznán jako jediné pracoviště, které má příslušné pravomoci k dohledu nad spisovou službou v celé Akademii.

24 Podaný, Václav – Schwippel, Jindřich: Předchůdci Archivu Akademie věd České republiky (konec 18. století – 1992), s. 245.

25 Schválen Parlamentem ČR dne 28. července 2005.

26 MÚA AV ČR, fond Česká akademie věd a umění, inv. č. 1115, kart. 334.

27 Brádlorová, Daniela – Hálek, Jan: Spisová služba a předarchivní péče v ústavech a v Kanceláři Akademie věd České republiky. In: Zpravodaj pobočky ČIS při Národním archivu 50, 2008 (Sborník z 12. konference archivářů v Děčíně 2007), s. 113.

28 Výkonný orgán Československé akademie věd v roce 1993 v důsledku vzniku současné Akademie věd ČR byl přejmenován na Kancelář AV ČR.

V důsledku toho mohl Archiv přistoupit k důslednějšimu dohledu nad spisovou službou. Odrazem této změny bylo přijetí nového spisového a skartačního řádu. Tuto, tentokrát závaznou, normu schválilo v roce 1972 Presidium ČSAV směrnicí č. 5.²⁹ Z této normy pak byly odvozeny *Pokyny pro spisovou službu v pracovních útvarech Sekretariátu prezidia ČSAV a Ústřední správy pracovišť ČSAV*, které vstoupily v platnost dne 1. ledna 1973.

Další spisový a skartační řád byl Akademickou radou schválen dne 25. října 1994 s nabytím platnosti od 1. ledna 1995.³⁰ Tato změna byla podmíněna jednak zrušením Československé akademie věd k 31. prosinci 1992 a vznikem současné Akademie věd ČR od 1. ledna 1993,³¹ jednak přijetím novely archivního zákona v roce 1992.³²

Zásadní a pro kvalitní dohled nad spisovou službou velmi prospěšná byla dohoda uzavřená dne 24. listopadu 1999 mezi Archivem a Kontrolním odborem AV ČR. Na jejím základě se stala kontrola spisové služby součástí celkové kontroly na jednotlivých pracovištích Akademie. Tato dohoda byla dne 16. května 2007 novelizována a v jejím rámci rozšířila dohled nad spisovou službou též na vědecké společnosti sdružené při Radě vědeckých společností. Zároveň uložila Archivu povinnost předkládat závěrečnou roční zprávu o stavu spisové a skartační služby v AV ČR Akademické radě AV ČR.

Další změnou bylo přijetí nového Zákona č. 499/2004 o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů a příslušných vyhlášek.³³ V souvislosti s přijetím Zákona č. 341/2005 Sb. o veřejných výzkumných

29 Spisový řád a plán obsahoval 10 tématických okruhů: 0 – Vedení ČSAV, vedení pracoviště (jednotlivé ústavy ČSAV [D. B.]), 1 – Plány vědecké práce a zprávy o jejich plnění, 2 – Vědecko-organizační činnost, spolupráce s domácími institucemi, 3 – Zavádění výsledků do praxe, expertízy a odborná vyjádření, 4 – Ekonomické a technické záležitosti, umístění a vybavení pracoviště, 5 – Výchova vědeckých pracovníků a udělování vědeckých hodností, 6 – Styk ze zahraničím, 7 – Publikační, ediční a vědecko-popularizační činnost, 8 – Knihovna a vědecké informace, 9 – Volné (k využití potřeb pracoviště).

Tyto okruhy byly dále stratifikovány.

30 Spisový řád a plán obsahoval opět 10 tématických okruhů, v jejichž rámci byly dále stratifikovány: 0 – Vedení AV ČR, vedení pracoviště, 1 – Koncepce, programy a hodnocení vědecké činnosti, 2 – Vědecko-organizační činnost, spolupráce s domácími institucemi, 3 – Zavádění výsledků do praxe, expertízy a odborná vyjádření, 4 – Ekonomické a technické záležitosti, 5 – Příprava nových vědeckých pracovníků, 6 – Zahraniční vědecké styky, 7 – Publikační, ediční a vědecko-popularizační činnost, 8 – Knihovna a vědecké informace, 9 – Volné k použití dle potřeb pracoviště.

31 Na základě zákona 283/1992 o Akademii věd České republiky.

32 Zákon č. 343/1992 České národní rady, kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 97/1974 Sb., o archivnictví.

33 Vyhláška č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě; vyhláška č. 646/2004 Sb. o podrobnostech výkonu spisové služby.

institucích³⁴ přistoupili pracovníci Archivu k novelizaci stávajícího spisového a skartačního řádu a plánu.³⁵ Ten byl přijat Akademickou radou AV ČR dne 31. října 2006 a reflektoval také další normy vztahující se k činnosti Akademie věd.³⁶ Vzhledem k tomu, že pracoviště získala právní subjektivitu, je to norma pouze doporučující. Ale tato skutečnost neměla vliv na fungování spisové služby.

Pravomoci Archivu a vymahatelnost nápravy chyb se ještě zvýšily v okamžiku, kdy zpráva o stavu spisové služby tvoří součást jednání Akademické rady AV ČR. Ty ústavy, u nichž byly zjištěny chyby, a i přes opakovanou upozornění Archivu k nápravě nepřistoupily, jsou nahlášeny a příslušní místopředsedové pro jednotlivé vědní oblasti³⁷ dohlédnou na provedení nápravy.

Průběh a výsledek kontroly je zaprotokolován. Jsou vyhotoveny celkem tři protokoly, které jsou signovány pracovníky Archivu, kteří kontrolu provedli a statutárním zástupcem kontrolovaného ústavu. Jeden z protokolů je předán Kontrolnímu odboru, jeden je uložen v Archivu ve spisu o fondu, který je veden pro každé pracoviště a jeden zůstane v registratuře příslušného pracoviště. Důležitou součástí protokolu je uvedení lhůty do kdy je nutné nápravu zjištěných chyb napravit. Nebo ve složitějších případech zahájit řešení problému ve spolupráci s Archivem.

Od druhé poloviny 90. let se pracovníci Archivu věnovali zvýšené úsilí zajistit správný chod spisové služby v Akademii věd. Na pracovištích odpovídají za vedení spisové služby převážně sekretariáty ředitele/ředitelk nebo vedoucí technickohospodářské správy a v některých případech vědeckí tajemníci.

Ve většině ústavů se tehdy vedla evidence pošty odděleně pro poštu došlou a přijatou. Často se evidovala zvláště pošta doporučená a písemnosti technickohospodářské správy a současně se vyskytovala řada dalších

34 Viz s. 4.

35 0 – Obecné záležitosti pracoviště, 1 – Koncepce, výzkumné projekty a hodnocení vědecké činnosti, 2 – Vědecko-organizační činnost, spolupráce s domácími institucemi, 3 – Zavádění výsledků do praxe, expertízy a odborná vyjádření, 4 – Ekonomické a technické záležitosti, 5 – Příprava nových vědeckých pracovníků, 6 – Zahraniční vědecké styky, Evropská Unie, 7 – Publikační, ediční a vědecko-popularizační činnost, 8 – Knihovna a vědecké informace, 9 – Volné k využití dle potřeb pracoviště.

36 Zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a zákon č. 130/2002 Sb. o podpoře výzkumu a vývoje.

37 I. Oblast věd o neživé přírodě, II. Oblast o živé přírodě a chemické vědy, III. Humanitní a společenské vědy.

pomocných evidencí. Postupem let se podařilo prosadit zásadu vedení jednotného podacího deníku a omezit počet pomocných evidencí. Převážně byla a dosud je pošta distribuována sekretariáty ředitele/ředitelky a pouze u velkých ústavů v podatelně. Někdy ovšem současně přes sekretariát, podatelnu a některá oddělení pracoviště. Proto se přistoupilo k praxi přidělování bloků čísel jednacích jednotlivým úsekům.³⁸ Problémem byla skutečnost, že v podacím deníku často nebyla čísla jednacích provazována tak, aby z nich byla patrná tvorba spisu, přestože fyzicky byly spisy vytvářeny.

Značným a dosud dostatečně nevyřešeným problémem byla evidence elektronické pošty a pošty na jméno. Jediným řešením zajistit evidenci té pošty, která se vztahuje k činnosti pracoviště, jsou příkazy ředitele. Ale je jasné, že ani ty mnoho nevyřeší, pokud samotní pracovníci nebudou věnovat této záležitosti dostatečnou pozornost.

Úspěšné bylo zavedení ukládání písemností v registraturách a ve spisovných podle spisového plánu. Výběr písemností ve skartačním řízení probíhá podle skartačního rejstříku, který tvoří součást spisového a skartačního řádu a to zpravidla v pětiletých intervalech. Spisový materiál je na pracovištích ukládán převážně v příručních registraturách na sekretariátech a THS. Klasických spisoven je minimum – výjimku představuje spisovna v Kanceláři AV ČR.

Kancelář AV ČR představuje výkonnou složku Akademie, zajišťuje základní funkce Akademie věd vztahující k činnosti pracoviště, rozpočtu a poskytování finančních prostředků. Plní úkoly spojené s majetkovou a právní agendou pracoviště, s účelovou podporou grantových a programových projektů a institucionální podporou výzkumných záměrů pracoviště. Spravuje rozpočet a úkoly v oblasti vnitřního kontrolního systému Akademie. Zajišťuje odborné, právní a organizační agendy související s činnostmi orgánů AV ČR.³⁹

Důležitost agendy a nutnost její řádné správy vyústila v roce 1979 v dohodu mezi vedením Ústředního Archivu ČSAV s Úřadem prezidia ČSAV, na jejímž základě bylo Archivu zapůjčeno jedno funkční místo pro pracovníka

38 Brádlarová, Daniela; Hálek, Jan – Spisová služba a předarchivní péče v ústavech a v Kanceláři Akademie věd České republiky. In: Sborník z 12. Konference archivářů v Děčíně 2007, s. 111.

39 Předsedy AV ČR, Akademického sněmu AV ČR, Akademické rady AV ČR a jejího předsednictva, Vědecké rady AV ČR a dalších poradních orgánů. In: Brádlarová, Daniela – Hálek, Jan: Spisová služba a předarchivní péče v ústavech a v Kanceláři Akademie věd České republiky, s. 113.

explicitně pověřeného správou spisové služby a spisovny.⁴⁰ Tato oboustranně prospěšná spolupráce trvá dodnes.

Zavádění elektronické spisové služby v Akademii věd ČR

Celosvětový mohutný rozvoj elektronického vyřizování dokumentů zasáhl prakticky všechny důležité oblasti života společnosti a tak bylo jen otázkou času, kdy bude nutné nové trendy zavést i v Akademii věd ČR.

Zainteresovaní odborníci byli především postaveni před nutnost dát celému procesu zákonný rámec a vytvořit jednotné postupy a pravidla. Prvním důsledně aplikovaným zákonem v oblasti elektronizace spisové služby byl Zákon č. 300/2008 o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů, kterým se s účinností od 1. července 2009 spustil provoz datových schránek. Datové schránky nahradily klasický způsob doručování úředních dokumentů mezi orgány veřejné moci, právníky a fyzickými osobami. Pracoviště AV ČR sice datovou schránku ze zákona mít nemusí, ale nakonec byla nucena si ji zřídit na základě požadavku Grantové agentury ČR.

V roce 2009 byly přijaty další zákonné normy a předpisy vztahující se k elektronické spisové službě (dále jen ESS). Zcela zásadní bylo přijetí novely Zákona č. 499/2009 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů pod číslem 190/2009. Téhož roku byly vydány celkem 4 vyhlášky, vztahující se k výše uvedeným zákonům.⁴¹

Pro fungování systému elektronické spisové služby byla přijata další důležitá norma: *Národní standard pro elektronické systémy spisové služby*, který stanovením základních požadavků na funkce těchto systémů vytvořil

40 Tento pracovník měl explicitně následující úkoly: „vedení podatelny, průběžné metodické vedení pracovníků Úřadu prezidia v oblasti spisové služby, zajišťování soustavného plánovitého přejímání písemností do centrální spisovny Úřadu prezidia, jejich evidenci a provádění skartačního řízení, poskytování rešerší z centrální spisovny pro Úřad prezidia, přičemž měla být využívání i návaznost na písemnosti již uložené v Ústředím archivu ČSAV a sledování otázek racionalizace administrativy, oběhu informací apod.“ In: Brádrlová, Daniela – Hálek, Jan: Spisová služba a předarchivní péče v ústavech a v Kanceláři Akademie věd České republiky, s. 114–115.

41 Vyhláška č. 191/2009 Sb. O podrobnostech výkonu spisové služby (5. 7. 2009); Vyhláška č. 192/2009 Sb., kterou se mění vyhláška 645/2004 Sb. (5. 7. 2009); Vyhláška č. 193/2009 Sb. o stanovení podrobností provádění autorizované konverze dokumentů (5. 7. 2009) a Vyhláška č. 194/2009 Sb. o stanovení podrobností užívání a provozování informačního systému datových schránek (8. 7. 2009).

sjednocující parametry pro výkon spisové služby vztahující se k dokumentům v digitální podobě.⁴²

Novelizovaný Zákon č. 499/2004 Sb. znamenal průlom v otázce vedení elektronické spisové služby a správy digitálních dokumentů. Paragraf 63 odst. 1 stanovil, že veřejné výzkumné instituce a právnické osoby zřízené státem (vedle dalších původců) jsou povinny vykonávat spisovou službu v elektronické podobě, a to v elektronických systémech spisové služby.

Podle paragrafu 63 odst. 4. museli mít výše uvedení původci od 1. ledna 2010 zavedenou elektronickou evidenci v elektronickém systému spisové služby a od 1. července 2010 spisovou službu v tzv. plném rozsahu, kdy musí být v rámci elektronického systému spisové služby zajištěn plný oběh dokumentů.⁴³

Pro řádnou implementaci ESS v AV ČR byla zřízena pracovní skupina v rámci níž se pověřeni pracovníci Kanceláře AV ČR (dále jen KAV), Masarykova ústavu a Archivu AV ČR (dále jen Archivu) a Střediska společných činností AV ČR (dále jen SSČ) věnovali přípravným pracím. Tato skupina zahájila svou činnost na počátku února 2009.

V první fázi se řešila otázka požadavků na budoucí vybraný systém ESS. Pracovníci Archivu proto zahájili sondáž mezi odborníky z archivní veřejnosti. Následně, v závislosti na usneseních pracovní skupiny zahájili tzv. dotazníkovou akci na pracovištích AV ČR, která měla za cíl zjistit počet zapisovacích míst, počet čísel jednacích a způsob oběhu dokumentů.

V poslední čtvrtině roku zvolily MÚA AV ČR a KAV AV ČR řešení prostřednictvím aplikace „open-source, spisová služba“, kterou vyvinula firma OSS Alliance – Společnost pro výzkum a podporu Open Source, občanské sdružení při FJFI ČVUT. Pracovištím AV ČR bylo dáno na výběr, zda chtějí používat výše uvedenou aplikaci nebo zvolí vlastní řešení. Až na jednu výjimku přistoupila všechna pracoviště na řešení open-source. Tento projekt je společnou aktivitou organizace OSS Alliance a Ministerstva vnitra ČR.

Další úpravy a rozvoj aplikace se zaměřují na rozšiřování funkcionalit souvisejících s výkonem spisové služby v elektronické podobě

42 Standard vychází z evropské specifikace „Modelové požadavky pro správu dokumentů v digitální podobě“ (Model requirements for the management of electronic records), využívá ovšem možnosti transpozice jeho požadavků do příslušných národních prostředí.

43 Ke dni 1. červenci 2012 musí být elektronické systémy spisové služby uvedeny v soulad s požadavky Národního standardu.

v elektronickém systému spisové služby dle zákona, včetně implementace Národního standardu pro elektronické systémy spisové služby.

Cílem projektu je poskytnout veřejné a státní správě městům, obcím, archivům a dalším institucím v ČR kvalitní otevřený nástroj pro usnadnění zajištění zákonných povinností. Jedná se také o první podobný projekt v České republice. Aplikace je rozšiřována pod licencí EUPL a za její používání se neplatí žádné poplatky. Výhodou aplikace je skutečnost, že uživatelé si mohou program dále upravovat podle svých potřeb a napojit na vlastní IT strukturu.

Pro další vývoj aplikace byla na MV ČR při odboru rozvoje projektů a služeb e – governmentu zřízena pracovní skupina jejímiž členy byli zástupci Odboru archivní správy a spisové služby, Národního archivu a archivů oblastních a dalších, včetně MÚA AV ČR.

V prosinci 2009 rozeslal Archiv AV ČR, prostřednictvím firmy Linworx (správce IT sítě MÚA AV ČR) aplikaci spisové služby, která splňovala požadavky novelizovaného Zákona č. 499/2004 na vedení elektronické evidence. Pracovníci Oddělení institucionálních fondů od roku 1952 MÚA AV ČR (které bylo zavedením elektronické spisové služby pověřeno) usnadnili sekretářkám ústavů AV ČR práci tím, že do aplikace před jejím rozesláním implantovali spisové plány pracovišť AV ČR a Kanceláře AV ČR.

Bezprostředně poté zorganizovali pracovníci oddělení celkem osm školení pro sekretářky ústavů a čtyři pro pracovníky zodpovědné za vedení spisové služby v rámci KAV AV ČR. Zájem o školení ovšem projevil i někteří IT technici a zástupci managementu ústavů AV ČR.

Poté byla zahájena druhá etapa, která spočívala v poskytování osobních konzultací při spuštění a používání aplikace. Postupně byla navštívena téměř všechna pracoviště AV ČR včetně detašovaných, kde pracovníci Archivu pomáhali nejen s praktickým používáním aplikace a proškolovali další zaměstnance, kteří měli aplikaci používat, ale rovněž na základě vnitřní struktury konkrétních ústavů řešili nejvhodnější rozvržení systému a pomáhali optimalizovat požadavky. Během krátké doby vyvstaly z praktického používání také podněty pro zlepšení funkčnosti aplikace, které byly ihned delegovány pracovní skupině při MV ČR a v současné době přímo OSS Alliance.

V současné době Archiv rozeslal na pracoviště verzi 3. a Akademická rada schválila nové spisové a skartační řády a plány pro AV ČR a Kancelář AV ČR.

Výhledově bude nutné věnovat pozornost otázce digitalizace písemností, tedy určení, co digitalizovat a co nechat v analogové podobě.

Digitalizace v AV ČR naráží především na nedostatek pracovních sil, které by se tomu věnovaly. Zálohování digitálních dokumentů zůstává na zodpovědnosti jednotlivých pracovišť. Prozatím Archiv prakticky žádná digitální data nepřebíral, ve výjimečných případech pouze CD a DVD nosiče. Obecně bylo dáno doporučení digitalizovat a zálohovat ta data, která jsou pro pracoviště zcela zásadní.

Obecně se dá zhodnotit vedení spisové služby na pracovištích AV ČR jako velmi kvalitní, které v převážné většině případů odpovídá požadavkům archivní legislativy. Vyskytují se stále ještě nedostatky. Pro osoby zodpovědné za vedení spisové služby na ústavech AV ČR bylo poněkud obtížné navyknout si jak na podrobnější evidenci dokumentů, tak označování jednotlivých dokumentů spisovými a skartačními znaky. Dalším problémem bylo zachování jednoty tvorby spisu a evidence důležité e-mailové pošty. I přes uvedené potíže má vedení spisové služby na pracovištích AV ČR vysokou úroveň, která odpovídá požadavkům archivní legislativy. Vzájemnou komunikaci mezi osobami zodpovědnými za spisovou službu s pracovníky vědeckého útvaru Archiv MÚA AV ČR lze považovat za velmi dobrou. V případě zjištěných nedostatků byla většinou ochotně a bez komplikací provedena náprava. Pracovníci MÚA AV ČR se rovněž snaží, pokud je to možné, respektovat aktuální potřeby pracovišť.

Předarchivní péče v Archivu Univerzity Karlovy v minulosti a v současnosti

/ Petr Cajthaml – Marek Ďurčanský /

Archiv Univerzity Karlovy představuje mezi domácími archivy vysokých škol, potažmo archivy specializovanými výjimku svou dlouhou tradicí, byť nelze ani zdaleka hovořit o přímé kontinuitě mezi středověkou klenotnicí a centralizovanou formou péče o univerzitní písemnosti, kterou přineslo 20. století. Osudy univerzity a jejího archivu byly zásadním způsobem ovlivňovány společenskými a politickými otřesy a z nich často plynoucími proměnami pražské almae matris. Jejich důsledkem byly změny kompetencí ve vztahu k archivu, fyzické přesuny archiválií a v nejhrošších případech i jejich ztráta.¹

Za první svědectví o existenci archivu nebo alespoň jednoznačné snaze o jeho konstituování je považována zmínka ve statutech univerzity z r. 1360. Zahrnoval tehdy zcela jistě jen nezávažnější univerzitní privilegia; snad byla tehdy část univerzitních písemností převzata z péče archivu pražské kapituly, kde byla uložena v souvislosti s funkcí pražského arcibiskupa jako kancléře univerzity. Již v této době lze sledovat jeden z charakteristických jevů určujících charakter pražského univerzitního archivu – velkou míru samostatnosti či přímo odstředivé tendence jednotlivých fakult, vedoucí k roztříštěnosti v uložení archiválií. Vlastní archivy měly nejspíše jednotlivé fakulty a koleje i samostatná právnická univerzita, jež se na několik desetiletí vydělila z původního studium generale a zanikla (společně se svým archivem) za husitských bouří.

Již nedlouho po vzniku univerzity tak započala jistá dvojkolejnost v péči o univerzitní archiválie a historické úřední dokumenty, která přetrvala až do konce 19. století. Celouniverzitní (rektorský) archiv (jehož historickým nástupcem je dnešní Archiv Univerzity Karlovy) uchovával

1 Není-li uvedeno jinak, vychází následující přehled starších dějin univerzitního archivu z podrobného zpracování z pera Karla Kučery – Miroslava Truce. Kučera, Karel – Truc, Miroslav: Archiv Univerzity Karlovy. Průvodce po archivních fondech, Praha 1961, s. 5–53. Ke starším dějinám archivu srov. také Haas, Antonín: Archiv University Karlovy v Praze (Poznámky k jeho inventarisaci), zvl. otisk z Časopisu Archivní školy 15–16, 1939.

dokumenty (zejména listiny) historicky dokládající právní a majetkové postavení vysokého učení. Archivy jednotlivých fakult a kolejí dlouhodobě uchovávaly většinu písemností vzniklých činnostmi jednotlivých součástí univerzity a byly spojeny s jejich kanceláři. Zatímco celouniverzitní archiv měl od počátku charakter historický, fakultní plnily zároveň roli archivů „správních“.

První soupis univerzitních písemností, svědčící mj. právě o jejich odděleném uložení, byl pořízen pravděpodobně z majetkových důvodů v polovině 40. let 16. století. Po vydání Rudolfova majestátu v r. 1609, jímž přešla univerzita do rukou českých stavů, byl v souvislosti se snahami o její reformu pořízen rovněž soupis listin, minimální pozornost ale příslušná komise věnovala mase dalšího úředního materiálu, vznikajícího zvláště v souvislosti s dohledem pražské akademie nad městskými školami. Zrušení univerzitních kolejí v r. 1612 znamenalo po formální stránce ustavení jednotné péče nad univerzitními písemnostmi, v praxi ale bylo na její skutečnou realizaci příliš málo času. Po bitvě na Bílé hoře byl tzv. „fiscus“ (univerzitní pokladnice) s privilegii a dalšími archiváliemi zapečetěn a v následujícím roce předán jezuitům. Záhy poté vznikl další, již velmi zevrubný inventární soupis² a materiál byl částečně přemanimulován. Toto uspořádání univerzitního archivu vydrželo patrně až do poloviny 18. století. Nezměnila je ani tzv. univerzitní unie v r. 1654 a předání Karolina včetně univerzitního archivu do rukou světských fakult – právnické a lékařské. Napříště měl být jeho správcem univerzitní notář, nazývaný také syndik (de facto představený univerzitní kanceláře). Jezuité samozřejmě nepomýšleli na společný celouniverzitní archiv a o písemnosti svých dvou fakult (filozofické a teologické) se starali sami; fyzicky byly uloženy v Klementinu.

Výrazný předěl v dějinách pražského univerzitního archivu představují tereziánské reformy. Císařským reskriptem ze 6. srpna 1755 bylo univerzitě uloženo, jak má při péči o své archiválie postupovat. Jmenovaný správce archivu a registrátor Reinhard von Priesterlich (†1756) stihl přes krátký čas, jež mu byl pro svěřenou práci vyměřen, vypracovat nové pořádací schéma zohledňující především vydavatele, resp. původce písemností a sestavit nový inventář. Personální otázky spojené s obsazením uprázdněného místa se staly předmětem vleklého sporu mezi představiteli univerzity a zeměpanských úřadů.³ Po dlouhou dobu spravoval archiv univerzitní

2 Tzv. jezuitský inventář vydal Haas, A.: Archiv University Karlovy, s. 37–70.

3 Podrobně Truc, Miroslav: K dějinám archivu pražské university v polovině 18. století, AUC-HUCP t. 1, 1960, s. 91–126.

syndik, a posléze nadlouho poslední registrátor Tomáš Antonín Putzlacher (1722–1796), který pořídil dvě řady svazků opisů středověkých a raně novověkých pramenů (tzv. Memorabilia a diplomatář). Tato z dnešního pohledu záslužná činnost (některé písemnosti byly později ztraceny) jej ovšem odváděla od pořádacích prací a především přejímání písemností z fakult, k němuž byla počátkem 90. let 18. stol. příznivá situace.

Obecně lepší povědomost o univerzitním archivu a tím pádem také snahy o zlepšení jeho materiální situace přinesla 20. léta 19. století spolu se zájmem o dějiny univerzity a ustavením funkcí historiografů jednotlivých fakult. Výsledkem bylo scelení většiny dosud roztržštěně uložených archivních celků a jejich přestěhování do místnosti v přízemí Karolina. Pořádacími pracemi se zabývali historiograf filozofické fakulty a univerzitní syndik Josef Ottenberger (1768–1842) a historiograf teologické fakulty Maxmilian Millauer (1784–1840), který z vlasteneckých pohnutek inicioval předání podstatné části listinného materiálu do Národního muzea.⁴ Nedosti na tom – písemnosti utrakvistické akademie byly předány archivu filozofické fakulty. Po Ottenbergerově smrti péče o archiv stagnovala, přesto až do jubilea založení univerzity v r. 1848 přetrvával jistý zájem o písemné památky k dějinám univerzity, především v souvislosti s přípravou ediční řady „*Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*“. Zatímco u novějších písemností došlo po zrušení úřadu studijních direktorů v r. 1849 k jejich soustředění do univerzitního archivu a částečnému odstranění dosavadní decentralizace v uložení univerzitních písemností, pro starší archiválie platil pravý opak. Soubor tzv. *Oeconomik* (úřední knihy předbělohorské utrakvistické univerzity) byl v r. 1873 předán do zemského archivu, odkud se vrátil až po vleklých sporech v r. 1917.

Podle zákona o rozdělení pražské univerzity z 28. února 1882 se univerzitní archiv stal společným majetkem české a německé univerzity a měl jimi být společně spravován. Po rozdělení přešla na německou univerzitu většina profesorů a dalších zaměstnanců a to včetně ústavů, v nichž působili. Podle výnosu ministerstva kultu a vyučování byla prozatímním správcem společného archivu a univerzitní registratury ustanovena německá univerzita, české bylo vyhrazeno právo jeho „úplného a rovnoměrného využívání“. Univerzitním archivářem byl jmenován profesor historie

4 Jednalo se především o listinný materiál se vztahem k univerzitním statkům, tedy dnešní archivní fond Listiny II. Do univerzitního archivu byl vrácen v r. 1940. Srov. Haas, Antonín: Univerzitní listiny v Archivu Národního muzea, ČNM – oddíl duchovědný 116, 1947, s. 58–62.

PhDr. Adolf Bachmann. Bachmannovým nástupem byl univerzitní archiv definitivně vyčleněn z univerzitní kanceláře. Bachmann pokračoval v soustředění archivního materiálu jednotlivých fakult a zrušených doktorských kolegií v univerzitním archivu a přistoupil k nové inventarizaci archivního materiálu.

Společné vlastnictví a využívání archivu oběma univerzitami zůstalo nenaplněnou iluzí, „archivní otázka“ se stala jedním z trvajících problémů nedořešeného vztahu mezi oběma univerzitami. Archiv zůstával ve správě německé univerzity, práva české strany měla být zajištěna účastí českého revizora při každoroční archivní revizi. Bezprostředně po vzniku Československé republiky, 29. října 1918 byl univerzitní archiv za vojenské asistence převzat českou univerzitou. Ministerstvo školství jmenovalo archivním inspektorem profesora české univerzity Gustava Friedricha, zároveň však byl převzat dosavadní jediný archivní úředník, německý kancelista Josef Bergl, který zůstal ve funkci až do jara roku 1938. V roce 1934 se kvůli začínající rekonstrukci Karolina archiv přestěhoval do místností nové budovy právnické fakulty Univerzity Karlovy. Po okupaci českých zemí nacistickým Německem v roce 1939 byl univerzitní archiv opět převzat Německou univerzitou. Konec války přinesl univerzitnímu archivu velké ztráty, vybrané části fondů, včetně nejvzácnějších listin byly určeny k evakuaci pražské německé univerzity do Innsbrucku a od roku 1945 jsou neznámé.⁵ V květnu roku 1945 převzal správu univerzitního archivu opět předválečný archivní inspektor prof. Václav Vojtíšek. Po II. světové válce byly v univerzitním archivu uloženy úřední písemnosti zrušené německé univerzity. V padesátých letech archiv převzal fondy řady českých a německých studentských spolků. Po roce 1950 byly postupně k archivaci předány registry všech fakult české univerzity a akademických úřadů z let 1882–1950.

V roce 1958 došlo k důležité proměně právního postavení archivu v rámci univerzity. Byl zřízen Ústav pro dějiny Univerzity Karlovy, vědecké pracoviště zaměřené na výzkum dějin Univerzity Karlovy; univerzitní archiv se stal jedním z jeho dvou oddělení.⁶ Na počátku šedesátých let se archiv přestěhoval z provizorních místností v budově právnické fakulty do

5 Vojtíšek, Václav: O archivu University Karlovy a jeho ztrátách, AČ 1, 1951, s. 86–93; Hruza, Karl: Der deutsche Insignien- und Archivalienraub aus der Prager Universität 1946, *Bohemia* 48, 2008, s. 349–411.

6 Srov. související programový článek Františka Kavky, prvního ředitele ÚDAUK, Kavka, František: Hlavní úkoly současného bádání o dějinách University Karlovy, *AUC-HUCP*, t. 1, 1960, s. 3–11.

rekonstruované budovy v areálu Karolina, kde sídlí dodnes. V roce 1970, po předchozím zásahu Státní bezpečnosti v budově archivu byl Ústav dějin Univerzity Karlovy zrušen a přeměněn v Archiv Univerzity Karlovy, který ztratil oficiální status vědeckého pracoviště.

Po změně režimu bylo v roce 1990 obnoveno vědecké pracoviště zkoumající historii Univerzity Karlovy, univerzitní archiv je od té doby jedním ze dvou oddělení Ústavu dějin a archivu UK.

Podle současného organizačního řádu je ÚDAUK vysokoškolským ústavem Univerzity Karlovy v Praze (dále jen univerzita). Sestává se ze dvou základních pracovišť – Ústavu dějin Univerzity Karlovy (ÚDUK) a archivu Univerzity Karlovy (AUK). Podle § 51 a 52 zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě je specializovaným archivem; akreditační řízení dosud probíhá. Podle § 71, odst. 1, písm. c) je v záležitostech kontroly dodržování povinností na úseku archivnictví a spisové služby podřízen Státnímu oblastnímu archivu v Praze. ÚDAUK patří mezi tradiční specializované archivy, již před přijetím současného zákona o archivnictví byl jedním z archivů zvláštního významu.⁷

Zatímco úkolem ÚDUK je soustavný výzkum dějin vzdělanosti a péče o společnou odbornou knihovnu, AUK uchovává archiválie vzniklé z činnosti univerzity, vytváří dokumentační sbírky k jejím dějinám a provádí metodický dohled nad spisovou službou všech součástí univerzity. Koexistence ÚDUK a AUK je funkční a oboustranně prospěšná: zdůrazňuje vědecko-pedagogické úkoly obou oddělení a usnadňuje odborné využití archivního materiálu k dějinám UK soustředěného takříkajíc pod jednou střechou. Zatímco pracovníci ÚDUK jsou zároveň správci některých archivních fondů a vyřizují agendu s tím spojenou, pracovníci AUK se v minulosti podíleli a nadále podílejí na publikačních výstupech pracoviště, včetně těch nejprestižnějších.⁸

Vztah univerzitního archivu ke spisové službě byl historicky komplikovaný. Ačkoliv archiv původně vznikl jako organická součást univerzitní (rektorské) kanceláře, fungoval prakticky až do 50. let 20. století jako archiv „historický“, bez přímého vztahu ke spisové službě. Písemnosti univerzitní kanceláře a jednotlivých fakult zůstávaly dlouhodobě v příslušných registraturách či archivech jednotlivých fakult. Do univerzitního archivu byly předávány ad hoc při mimořádných příležitostech, z dnešního pohledu

7 Dle § 24 zákona č. 97/1974 Sb. o archivnictví a jeho novelizovaného znění (zákon č. 343/1992 Sb.).

8 Kavka, František – Petráň, Josef (eds.): Dějiny Univerzity Karlovy I–IV, Praha 1995–1998.

tedy zásadně v „mimoskartačním“ řízení. Tento fakt byl způsoben složitou organizační strukturou univerzity a faktickou samostatností jejich součástí ve věcech spisové služby. Do univerzitního archivu nebyly novější písemnosti předávány také z důvodu dlouhodobého sporu mezi českou a německou univerzitou. Na počátku 30. let 20. století navrhoval tehdejší archivní inspektor univerzitního archivu prof. PhDr. Václav Vojtíšek pravidelné (každoroční) předávání rektorátních a fakultních úředních spisů do univerzitního archivu, ke kterému mělo docházet po třicetileté lhůtě od jejich vzniku⁹, návrh však nebyl realizován. Z novějších materiálů tak byly v meziválečném období do univerzitního archivu předávány jen písemnosti zrušených součástí univerzity, pozůstalosti vybraných osobností spjatých s univerzitou a přírůstky nově budovaných sbírek dokumentačního charakteru. Jediným pravidelně předávaným druhem písemností byly disertační práce filozofické fakulty.

Jistý zárodek dohledu univerzitního archivu nad spisovou službou můžeme vidět v účasti archivního inspektora a úředníka archivu v příležitostných revizích registratur jednotlivých fakult ve 30. letech 20. století. Univerzitní kancelář a podatelny jednotlivých fakult vedly podací protokoly, k nimž byly sestavovány věcné rejstříky. Jednotlivé spisy byly v registratuře univerzitní kanceláře ukládány podle věcného spisového plánu, většina fakult své spisové plány neměla a ukládala spisy patrně průběžně podle čísel jednacích v daném roce. Vnitřní skartace jednotlivých registratur byla prováděna spíše nahodile, v případě reorganizací či stěhování kancelářů a s tím související potřebou redukce rozsahu úředních písemností. V padesátých letech vydal rektorát a děkanáty jednotlivých fakult spisové plány a řády, které podrobně upravovaly ukládání jednotlivých věcných skupin úředních spisů.

Podobu skartačního řízení upravily směrnice ministerstva školství a kultury z 16. 7. 1958 (č. j. 11.834/1957), týkající se spisové služby a skartačního řízení všech organizací v působnosti ministerstva. V roce 1960 byl vydán nový Spisový řád Univerzity Karlovy, který byl platný pro všechny součásti univerzity. Spisový řád, připravený ve spolupráci s Archivem UK platil až do 90. let 20. století. U jednotlivých věcných skupin registraturního plánu byly uvedeny skartační znaky a lhůty, § 16 této normy ukládal všem součástem Univerzity Karlovy provádění skartačního řízení ve

9 Archiv Univerzity Karlovy, f. Akademický senát UK, karton 53, sign. B8/1, inv. č. 769 Univerzitní archiv, Protokol o schůzi archivní komise University Karlovy, 27. 6. 1931.

spolupráci s Archivem Univerzity Karlovy. Archiv UK používal registraturní plán i pro ukládání přebíraných archiválií, většina písemností rektorátu z 50. let byla zpětně zpracována podle popsaných zásad z roku 1960. Od počátku šedesátých let 20. století jsou úřední písemnosti univerzity vyřazovány v rámci řádného skartačního řízení, jehož se účastní pracovníci archivu. Spisový řád z roku 1960 předpokládal vytvoření spisoven při rektorátu a děkanátech fakult jako míst pro uložení vyřízených spisů. K jejich úplnému vytvoření však na většině součástí univerzity dodnes nedošlo. Většina spisů zůstává uložena i po vyřízení na jednotlivých odděleních, což ovlivňuje také podobu skartačního řízení.

Spisový plán z roku 1960, který platil bezmála čtyřicet let, podrobně popisoval strukturu písemností vznikající na univerzitě na přelomu padesátých a šedesátých let. Ve své struktuře odpovídal zejména potřebám administrativního aparátu rektorátu, jehož agenda byla ve spisovém plánu popsána relativně velmi detailně. Vyřízené spisy rektorátu byly ukládány podle registraturního plánu a jednotlivé složky byly označovány spisovými znaky. Fakulty, které mají často odlišnou a specifickou agendu, se spisovým plánem řídily v menší míře. Většina fakult si pro potřebu ukládání vyřízených spisů registraturní plán zjednodušovala či upravovala podle svých potřeb. Některé fakulty spisy ukládaly podle vlastních systémů, které vycházely spíše z organizační struktury oddělení děkanátu a kateder než z věcné struktury univerzitního spisového plánu. Při skartačním řízení byl využíván také „Skartační řád pro vysoké školy a ostatní podřízené organizace“, který vydalo Ministerstvo školství ČSR v roce 1987¹⁰ a jehož hlavní součástí byl obsáhlý typový skartační rejstřík.

Letitý spisový řád z roku 1960 po roce 1989 rychle zastaral, charakter velké části úřední agendy se změnil, a proto v devadesátých letech 20. století připravili pracovníci Archivu UK nový Spisový a skartační řád Univerzity Karlovy, který byl dne 30. října 1998 schválen rektorem UK. Struktura a rozsah spisového plánu, který je jeho součástí, byly velmi redukovány, obecnější věcná hesla měla lépe zachytit rozmanitou agendu jednotlivých součástí UK. Z dnešního pohledu se toto výrazné zjednodušení příliš neosvědčilo, pracovníci většiny administrativních pracovišť UK měli problémy s přidělováním z jejich pohledu příliš obecných a nekonkrétních spisových znaků pro svoji často specializovanou agendu. Řada součástí nový spisový

10 Skartační řád pro vysoké školy a ostatní podřízené organizace, MŠMT ČSR, Praha 1989.

plán nerespektovala, některá tradičně fungující pracoviště ještě řadu let používala pro svoji vnitřní potřebu starý ukládací plán z roku 1960.

V současné době je připravován nový Spisový řád a skartační plán Univerzity Karlovy. Ten reaguje na změny archivní legislativy, vznik nových kategorií (zejména digitálních) dokumentů a chystané zavádění elektronické spisové služby. Při přípravě struktury spisového plánu pracovníci Archivu UK vycházeli z podrobného průzkumu na odděleních rektorátu UK a vybraných fakult. Z něj vyšla potřeba přesnější definice alespoň hlavních skupin dokumentů, nový spisový plán proto bude oproti stavu z devadesátých let podrobnější. Připravená směrnice vstoupí v platnost v nejbližší době zároveň se zavedením elektronické spisové služby na univerzitě.

Role Archivu UK v předarchivní péči a ve vztahu ke spisové službě není omezena jen na skartační řízení a přípravu spisových řádů a plánů. Archiv Univerzity Karlovy jako specializovaný archiv dohlíží podle § 52, písmeno a) zákona č. 499/2004 na výkon spisové služby u svého zřizovatele. Vedle účasti pracovníků archivu ve skartačním řízení má tento „dohled“ podobu konzultací a školení pro pracovníky spisové služby na univerzitě a spolupráce při přípravě interních norem, které detailně upravují výkon spisové služby na jednotlivých fakultách. Dohled specializovaného archivu nad výkonem spisové služby se pochopitelně liší od kontroly vykonávané státními archivy. Vedle legislativních omezení (specializované archivy nemají možnost případné závady ve výkonu spisové služby jakkoliv penalizovat, pracovníci archivu nemají postavení a pravomoci archivních inspektorů) je dohled nad spisovou službou ovlivněn také vztahem ke zřizovateli (Univerzitě Karlově v Praze), který je také původcem drtivé většiny našich archiválií. Jak již bylo uvedeno, archiv historicky vznikl jako součást univerzitní kanceláře. Přestože je dnes jedním z oddělení samostatného vysokoškolského ústavu, v řadě aspektů je stále pevně svázán s administrativním a správním aparátem rektorátu UK. ÚDAUK nemá vlastní provozní, ekonomické či personální oddělení, všechny tyto činnosti pro něj zajišťují příslušné součásti rektorátu. V neposlední řadě je důležitý vztah archivu a univerzity v rovině finanční, provoz archivu je hrazen z univerzitního rozpočtu.

Praxi předarchivní péče ve velké míře ovlivňuje samotná podoba spisové služby na Univerzitě Karlově a její fakticky decentralizovaná struktura. Univerzita vznikla historicky jako korporace autonomních součástí, které si podobu spisové služby upravovaly samostatně. Teprve od roku 1960 má univerzita jednotný spisový řád, který alespoň v základních bodech

sjednucuje podobu spisové služby. V současné době má právní subjektivitu univerzita jako celek, v minulosti procházelo právní postavení univerzity složitým vývojem, v letech 1990–1998 byly samostatnými právními subjekty i jednotlivé fakulty.

Archiv Univerzity Karlovy tak provádí dohled nad fakticky samostatnými spisovými službami rektorátu, fakult a dalších součástí UK, které jsou realizovány podle stejných zásad (Spisového a skartačního řádu Univerzity Karlovy). Důležitou podmínkou pro výkon předarchivní péče je spolupráce s útvary (a jejich vedoucími), které řídí a kontrolují výkon spisové služby přímo na fakultách (organizační oddělení, sekretariáty děkanů, tajemníci fakult). Rektorát a většina fakult do současné doby (konec roku 2011) provádí spisovou službu v listinné podobě, několik fakult již zavedlo elektronickou spisovou službu. Podoba spisové služby pochopitelně ovlivňuje i podobu předarchivní péče a skartačního řízení.

Kromě historických tradic stojí za rozdílnou podobou spisové služby na jednotlivých součástech UK i specifická skladba vznikajících písemností jednotlivých součástí. Písemnosti, které vznikají v rámci vědecké a pedagogické činnosti Univerzity často svým charakterem nespadají do oblasti úředních dokumentů evidovaných v rámci spisové služby, přesto jsou podchyceny v registraturním plánu a procházejí skartačním řízením. Týká se to například kvalifikačních prací absolventů UK a dalších dokumentů studijního charakteru.

Jedním ze specifíků Univerzity Karlovy je současná podoba lékařských fakult, která determinuje i některé odlišnosti v péči o jejich spisovou agendu a archivní fondy. Ačkoli se v 50. letech 20. století objevily vážně míněné pokusy o vydělení lékařských fakult z univerzity a ustavení samostatné vysoké školy (Lékařské akademie), konečný krok tímto směrem nebyl na rozdíl od jiných zemí východního bloku nikdy učiněn. I v českém prostředí však mají lékařské fakulty vzhledem k charakteru výuky a počtu posluchačů specifické postavení. V případě Univerzity Karlovy je tato situace umocněna faktem, že vedle tří pražských lékařských fakult¹¹ existují ještě dvě mimopražské – v Plzni a v Hradci Králové, kde sídlí i další z mimopražských fakult (farmaceutická).

11 Původní názvy pražských fakult charakterizující jejich odborné zaměření (fakulta všeobecného lékařství, fakulta dětského lékařství a lékařská fakulta hygienická) byly počátkem 90. let nahrazeny prostým označením řadovými číslovkami (1. LF, 2. LF, 3. LF).

S absolventy lékařských fakult a jejich odbornou praxí po ukončení studia je spojena nejjobsáhlejší správní agenda, co se absolventů UK týče. Lékaři jsou s ohledem na povahu své práce mnohem častěji než zástupci jiných profesí nuceni dokládat u zaměstnavatele své vzdělání a odbornou způsobilost. Především nemocnice v západní Evropě a Spojených státech amerických obvykle požadují, aby uchazeči o zaměstnání vystavila požadované potvrzení prostřednictvím autorizované agentury přímo škola, na níž vystudoval. Hromadně byla v posledních letech ověřována kvalifikace stovek lékařů českých nemocnic v souvislosti s atestacemi iniciovanými EU. Pro ÚDAUK je tedy v tomto ohledu značným ulehčením, že mimopražské lékařské fakulty mají „živé“ studentské spisy ve spisovně po dobu značně delší, než je stanovená desetiletá skartační lhůta a vystavují potvrzení svým absolventům samy.¹² Systém dislokovaných fakultních depozitářů má samozřejmě své nevýhody (komplikovanější podmínky pro soustavnou kontrolu ze strany ÚDAUK, zvláště při změně odpovědných osob), více než půlstoletí praxe však vytvořilo únosný modus vivendi mezi univerzitním archivem a lékařskými fakultami. Potvrdila to i úspěšná spolupráce při řešení specifických úředních úkonů (rehabilitace studentů vyloučených ze studia z politických důvodů).

Lékařské fakulty, zejména ovšem 1. LF coby jedna z největších fakult UK vůbec, využívají dosti intenzivně možnosti jisté autonomie univerzitních součástí. V r. 2006 byl jako opatření č. 4/2006 děkana 1. LF v souvislosti se zaváděním elektronické spisové služby vydán spisový a skartační řád této fakulty. Vycházel sice ze Spisového a skartačního řádu UK vydaného v r. 1998, nebyl ale předem s Archivem UK konzultován a zaváděl některé problematické položky (nadužití elastické kategorie „běžná pošta“), což způsobilo jisté komplikace při pozdějších skartačních řízeních. Nedorozumění se podařilo brzy odstranit dobrou spoluprací v následujících letech. Ač má elektronický systém spisové služby¹³ užívaný na 1. LF UK jistě své nedostatky, nelze upřít, že teprve jeho zavedením se podařilo skutečně dosáhnout zahrnutí veškeré podstatné agendy fakulty do skartačního řízení, včetně dokumentů jednotlivých kateder a ústavů. Každé pracoviště fakulty má odpovědnou osobu, obvykle sekretářku, která je pověřena evidencí

12 Rovněž pražské fakulty, jež předávají spisy studentů v zásadě podle stanovené lhůty, vystavují některá komplikovanější potvrzení samy, přičemž v ÚDAUK jsou pouze vyhledány příslušné podklady.

13 1. LF UK využívá aplikaci „Spisová služba“, která je součástí informačního systému iFIS vyvíjeného společností BBM s. r. o.

dokumentů v rámci systému, jejich přípravou pro skartační řízení a účastní se každoročních školení. Administrátorka systému je zároveň pracovnící ekonomického oddělení děkanátu 1. LF UK. Skartační řízení probíhá jednou ročně v rámci celé fakulty, s odděleními produkujícími největší objem dokumentů (studijní, ekonomické) jedná ovšem pracovník Archivu UK zpravidla ještě samostatně.

Jiné specifikum, které bylo v rámci spisové služby na UK nutné zohlednit, představuje vznik společných vědecko-pedagogických pracovišť Univerzity Karlovy a Akademie věd ČR, jako je Centrum pro ekonomický rozvoj a doktorská studia (CERGE-EI) nebo Centrum pro teoretická studia. V CERGE-EI, jež má za sebou zatím nejdelsí historii, bylo v r. 2010 provedeno skartační řízení – prakticky jej po vzájemné dohodě vykonávala pracovníce Archivu AV ČR, sporné záležitosti byly konzultovány s Archivem UK, stejně jako výsledný protokol. Tato zkušenost vyvolala jednání o stanovení pravidel pro postup v podobných případech.

V budoucnu ovlivní podobu předarchivní péče nastupující digitalizace administrativy na univerzitě. Tímto faktem máme na mysli nejen zákonem dané zavedení elektronické spisové služby na celé univerzitě, ale i rozvoj agendových informačních systémů. Řada typů dokumentů, které vznikaly tradičně v listinné podobě a procházely skartačním řízením, vzniká již nyní (před plošným zavedením elektronické spisové služby na UK) jen v elektronické podobě. Tento proces v prvé řadě postihuje dříve tradiční písemnosti, které dokumentovaly průběh studia a atestace posluchačů a absolventů na UK, dále se týká dokumentů o podobě výuky a podpoře vědeckého výzkumu na UK. Namísto v tradičních katalozích posluchačů, zkuškových kartách a seznamech přednášek jsou dnes informace o studiu evidovány ve Studijním informačním systému, případně v dalších webových aplikacích. Z podstaty těchto databází nemají zachycované informace charakter ucelených digitálních dokumentů (ty defacto vznikají až na základě dotazu do těchto databází). Data těchto databází svým obsahem odpovídají tradiční úřední agendě, a proto spadají do oblasti předarchivní péče a je nutné zajistit jejich archivaci. V rámci skartačního řízení proto bude nutné vytvářet z těchto databází statické dokumenty, které bude možné trvale či dlouhodobě archivovat (zprvu vytištěné v tradičním archivu, v budoucnu v digitální podobě).

Role pražské univerzity v dějinách země i její postavení v současné společnosti vedou k poměrně dobrému povědomí veřejnosti o existenci jejího archivu. Důsledkem toho je i vcelku značná frekvence darů v podobě

archivního a dokumentačního materiálu nejrůznější povahy (fotografie, rukopisy, audio- a videozáznamy; od jednotlivin až po celé osobní fondy). Množství materiálu neúřední či polouřední povahy je do Archivu UK ale přebíráno především z fakult a jednotlivých ústavů či kateder, často v souvislosti se stavebními úpravami, revizemi majetku nebo přímo v důsledku dlouhodobé spolupráce (Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK). Tento jev ruku v ruce s dalšími potřebami UK vedl k vytvoření řady archivních fondů sbírkové povahy, jako je fotoarchiv, audio- a videoarchiv, sbírka smutečních oznámení, sbírka starých tisků nebo sbírka úředních tisků UK.¹⁴ Tyto fondy jsou badatelsky poměrně frekventované, ať už se jedná o klasické zpřístupnění k prezenčnímu studiu ve studovně (úřední tisky) nebo umožnění reprodukce archiválie (fotoarchiv, který představuje jednoznačně nejvíce využívaný archivní fond sbírkové povahy). Akvizice fotoarchivu byla dříve usnadněna faktem, že fotograf dokumentující významné události na univerzitě byl až do konce minulého století zaměstnancem ÚDAUK. V současnosti jsou fotografie předávány do AUK spíše příležitostně z Odboru pro vnější vztahy Rektorátu UK. Výrazným faktorem ovlivňujícím do budoucna podobu dochování obrazové dokumentace UK je využívání digitálních fotoaparátů a otázka standardních formátů a datových úložišť pro dlouhodobé uchování takto vytvořených elektronických dokumentů.

Pražský univerzitní archiv pečuje rovněž o několik významných archivních fondů dokumentujících vývoj studentského hnutí od 19. století. V prvé řadě se jedná o tzv. „Všestudentský archiv“¹⁵ – badatelsky hojně využívaný sbírkový fond, obsahující materiál několika desítek studentských organizací počínaje zastřešujícími, přes profesně či regionálně zaměřené, až po „Burschenschaft“ spojené s německou univerzitou. Oživená činnost studentských organizací po r. 1989 i jistá povědomost o tomto jedinečném souboru pramenů vzbuzuje naději, že fondy dokumentující studentské hnutí budou dále obohacovány o další materiál. Studentika jsou rovněž součástí sbírkového fondu „Lékařské spolky“, který byl ponechán

14 Vznik tohoto fondu mimořádné důležitosti byl veden především snahou soustředit jednotnou řadu tištěných seznamů přednášek (tzv. Karolinek) od nejstarších dob, tj. od konce 18. století až do současnosti. Jeho doplňování naráží v posledních letech na nesnáze způsobené tím, že některé fakulty zveřejňují seznamy přednášek již jen na svých webových stránkách – v lepším případě v souboru formátu pdf, v horším případě jen formou odkazu na on-line aplikaci Studijní informační systém.

15 Srov. tištěné, dnes již ne zcela aktuální inventáře Hanzal, Josef: Všestudentský archiv (1849–1953). Inventární seznam, Praha 1966; Polišínský, Ondřej: Všestudentský archiv (1848–1953). Inventární seznam 2., Praha 1978.

po převzetí z Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK vzhledem ke své jednotné tematice a původu jako samostatný celek.

Dva poměrně objemné archivní fondy dokumentují listopadové události roku 1989. První z nich vznikl sbírkovou činností a z iniciativy univerzitních archivářek a archivářů bezprostředně v průběhu hektických týdnů „sametové revoluce“. Druhý byl do AUK předán z iniciativy jejich někdejších aktérů před několika lety. Nejnovější studentský fond uložený v Archivu UK tvoří registratura Studentské rady FF UK z 90. let, která byla nedávno předána do archivu.

Osobní fondy, jež v případě tradičních univerzitních archivů obvykle představují jeden z nejtypičtějších souborů archivního materiálu, nejsou v Archivu UK zastoupeny tak hojnou měrou, jak by se dalo čekat. Po řadu desetiletí byly písemné pozůstalosti čelných osobností české vědy a vysokého školství přejímány především do Archivu Národního muzea, Archivu Akademie věd a Literárního archivu Památníku národního písemnictví. Důvodem byla jednak specializace těchto institucí na uvedený typ materiálu, jednak jejich lepší finanční možnosti (pozůstalosti byly obvykle oceňovány a kupovány od dědiců prostřednictvím antikvariátu). Na to nemohlo (a dodnes nemůže) být v prostředí vysokého školství větší pomyšlení. Snížily se ale finanční možnosti ostatních institucí a zvětšila pozornost, která je v Archivu UK zpracování osobních fondů věnována. Proto se dnes častěji stává, že dědicové nebo sám původce fondu mají zájem na předání písemností právě do Archivu UK.¹⁶ Ještě častěji, ovšem v různém stupni úplnosti, se osobní fondy pedagogů UK ocitají v univerzitním archivu prostřednictvím jednotlivých ústavů a kateder. Z posledního desetiletí tak lze uvést příklady Astronomického ústavu MFF UK, Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK a již zmíněného Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK, z nichž bylo převzato více osobních fondů najednou.

Otazník obecnějšího charakteru visí nad budoucí podobou osobních fondů v souvislosti s elektronickými dokumenty. Zatímco v dosud převzatých pozůstalostech se objevilo maximálně několik disket s textovými soubory či CD-romů s obrázky, do budoucna bude situace podstatně odlišná.

16 Z posledních let lze uvést příklad profesora Františka Kavky, prvního ředitele Ústavu pro dějiny UK od r. 1958, který své vlastní písemnosti spolu s písemnostmi své ženy Marie Kavkové (docentky romanistiky na FF UK) a svou odbornou knihovnou do univerzitního archivu přímo odkázal. Podobně celistvý je osobní fond profesora 3. LF, biochemika Jiřího Duchoně, předaný do Archivu UK jeho dcerou. Obsáhlý osobní fond matematika profesora Jindřicha Nečase byl před předáním dokonce částečně zpracován dle vyžádaných instrukcí.

Už jen korespondence jako charakteristická součást osobních fondů bude vzhledem k moderním formám komunikace (e-maily, skype, zprávy sms) podstatně torzovitější. Podstatně nesnadnější bude zřejmě také porovnání jednotlivých variant odborných textů a sledování postupných kroků původce při jejich vytváření. Na rozdíl od elektronických dokumentů úřední povahy není v silách archiváře situaci na tomto poli významněji ovlivnit, lze ji jen sledovat a snažit se na budoucí změny připravit.¹⁷

V současnosti patří Archiv Univerzity Karlovy k největším specializovaným archivům v České republice, množstvím uložených archiválií (necelých šest běžných kilometrů) odpovídá větším okresním archivům. V oblasti předarchivní péče dohlíží na skartační řízení jen jediného původce. Jeho agenda je však velmi rozmanitá a fakticky znamená dohled nad spisovou službou desítek různých pracovišť. Celkový počet spisových prohlídek se v posledních letech pohybuje mezi dvěma a třemi desítkami ročně, podobný je počet výběrů písemností v mimoskartačním řízení. Ročně je přebíráno průměrně kolem 200 běžných metrů archiválií.

Majoritní původce – Univerzita Karlova v Praze dnes patří k největším zaměstnavatelům v hlavním městě. Pokud do celkového počtu osob působících na univerzitě započteme i studenty, přesahuje počet potenciálních tvůrců dokumentů, kteří spadají do oblasti předarchivní péče Archivu Univerzity Karlovy, šedesát tisíc osob. Jde o velmi různorodou skupinu vysokoškolských učitelů, vědeckých pracovníků, studentů, úředníků a provozních zaměstnanců. Akademické prostředí je v oblasti přístupu k dokumentům s budoucím historickým významem pochopitelně velmi specifické. Na závěr proto připomeňme hlavní rys původce, který ovlivňuje podobu předarchivní péče Archivu Univerzity Karlovy:

Univerzita má pochopitelně profesionální a kvalifikovaný úřední aparát, podobu univerzitních písemností a spisové služby však stejnou měrou ovlivňuje přirozeně antibyrokratická (a někdy i chaotická) podstata akademického prostředí.

17 Otázka elektronického „osobního archivování“ začíná být dosti tematizována, zejména v anglofonním světě a například také ve frankofonní Kanadě. Richard J. Cox: *Personal Archives and a New Archival Calling. Readings, Reflections and Ruminations*, Duluth, Minnesota 2008. Za upozornění na tento titul vděčí autoři Mgr. Mikuláši Čtvrtníkovi.

Předarchivní péče u Národního památkového ústavu

/ Karolína Šimůnková /

Cílem tohoto článku je seznámit čtenáře s předarchivní péčí vykonávanou Národním archivem u Národního památkového ústavu. S ohledem na organizační vývoj, změny právního stavu a možnost uvažovat o tomto původci jako o jedné z „paměťových“ institucí na jedné straně a poměrně zásadní obměny legislativy v oblasti archivnictví a spisové služby na straně druhé, vytvářejí z tématu předarchivní péče a spisové služby u Národního památkového ústavu dosti složitý a proměnlivý průběh, jehož rozuzlení na sebe nechá ještě dlouho čekat.

Nejprve na úvod malá rekapitulace institucionálního vývoje památkové péče v České republice a Československu, která si ovšem nečiní ambici na zmapování celého bohatého zejména poválečného vývoje. Památková péče v Československu navázala na rakouskou tradici konstituovanou v rámci státní správy koncem roku 1850. Péče byla realizována nejprve na platformě komise organizačně zařazené pod Ministerstvo pro obchod, živnosti a veřejné stavby, následně převedené pod ministerstvo kultu a vyučování. Ještě za rakouského mocnářství, v raném období chápání památkové péče jako ryze záchranného a udržovacího procesu, vznikla funkce konzervátora, která s různými obměnami existuje i dnes.¹ V roce 1911 byl zřízen Státní památkový úřad.² Nově vzniklá československá republika postavila organizačně památkovou péči od roku 1919 na státních památkových ústavech v Praze, Brně³

1 Janák, J. a kol.: Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. Praha 2005, s. 285.

2 Národní archiv, fond NAD č. 236, obsahuje materiály jak rakouských ústředních komisí, tak K.k. Staatsdenkmalamt.

3 Pozdější vládní nařízení č. 112/1951 Sb. už mluví o brněnském pracovišti jako o oddělení Státního památkového ústavu v Praze (§ 2 odst. 2 vládního nařízení).

a Bratislavě.⁴ Práci těchto tří územně organizovaných památkových organizací doplňoval nově vzniklý Státní archeologický ústav a Státní fotoměřičský ústav (pod Ministerstvem školství a národního vzdělávání). Krátce po druhé světové válce pod vlivem masivního přesunu majetkových práv v souvislosti s poválečnými konfiskacemi byl přijat zákon č. 137/1946 Sb., kterým se zřizovaly Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku jako poradní sbory ministra školství, věd a umění⁵ (na Slovensku poradní sbor pověřence). Komisím byla svěřena správa⁶ konfiskovaného majetku⁷ movitého i nemovitého s kulturní, vědeckou i historickou hodnotou. Vládním nařízením č. 112/1951 Sb. z prosince 1951 byla památková péče reorganizována⁸, pracoviště státních památkových úřadů v Praze a Brně se přeměnila na Státní památkový ústav, bratislavský úřad se přeměnil na Slovenský památkový ústav. Nařízení svěřovalo oběma „staronově“ vzniklým úřadům „odbornou pomoc v oboru státní památkové péče, zejména při záchranných pracích a při propagaci památek, jakož i vědecké hodnocení kulturních památek a studium a rozvíjení konservačních metod.“⁹ Vedle těchto úřadů dále pokračoval v činnosti Státní fotoměřičský ústav i Státní archeologický ústav. Ten byl v roce 1953 začleněn pod tehdejší Československou akademii věd, pod Akademií věd České republiky funguje dodnes a v roce 2009 oslavil své 90. narozeniny, zatímco Státní fotoměřičský ústav byl

-
- 4 Tzv. Vládní komisariát na ochranu památek na Slovensku, zřízen vládním nařízením č. 155/1919 Úředních novin, vydaným ministrem s plnou mocí pro správu Slovenska dr. Vavro Šrobárem. Komisariát převzal pravomoc bývalé Uherské komise pro zachování uměleckých a historických památek, vládním komisařem byl mj. architekt Dušan Jurkovič. V letech 1922–1939 fungoval komisariát pod názvem Státní referát na ochranu památek na Slovensku. V roce 1939 agendu převzalo Ministerstvo školství a národní osvěty v Bratislavě. V roce 1951 pak vzniká Památkový ústav v Bratislavě následně přejmenovaný na Slovenský památkový ústav, in: Hodas, Karol, Hysko, Peter: Združený inventár Vládný komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku, Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku, Ministerstvo školstva a národnej osvety – odbor pamiatok, Poverenie SNR pre školstvo a národnú osvetu – pamiatkové oddelenie, Národná kultúrna komisia, Pamiatkový ústav 1919 (1920) – 1951 (1957), Prehľad vývoja pamiatkových inštitúcií na Slovensku od roku 1919, Bratislava 1999
- 5 Organizační řád české Komise vydán jako vyhláška č. 125/1947 Úředního listu (uveřejněno v částce 18/1947 s. 97 Úředního listu).
- 6 Rozsah správy definován v § 4 zákona 137/1946 Sb., včetně možnosti zcizovat movitý majetek se souhlasem ministra nebo pověřence.
- 7 Konfiskace podle dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., č. 108/1945 Sb. a podle nařízení Slovenské národní rady č. 104/1945 Sbírky zákonů SNR.
- 8 Výkon veřejné správy byl přenesen na krajské národní výbory.
- 9 § 4 vládního nařízení č. 112/1951 Sb., částka 51.

v roce 1953 sloučen se Státním památkovým ústavem do nově vzniklé Státní památkové správy¹⁰ začleněné do rezortu Ministerstva školství a osvěty.¹¹ Zákonem č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách pak byl zřízen Státní ústav památkové péče a ochrany přírody (SÚPPOP) jako právní nástupce ve stejné době zlikvidované Státní památkové správy.¹² SÚPPOPu byla zákonem svěřena organizace a provádění výzkumu, průzkum, dokumentace, vědecké hodnocení a popularizace památek, řešení otázek teorie a praxe ochrany, konzervace, obnovy a kulturní využití památek, poskytování odborné a metodické pomoci při provádění památkové péče, zejména u národních kulturních památek.¹³ Zároveň byly téměř úřadu svěřeny i obdobné kompetence na poli ochrany přírody.¹⁴ Úřad spadl pod Ministerstvo školství a kultury. Přímá výkonná pravomoc byla zákonem svěřena výkonným orgánům krajských, okresních a místních národních výborů, při nichž byly zřizovány krajské, okresní a místní komise státní památkové péče.¹⁵ Zákon dal také podnět ke vzniku seznamu památek. V roce 1965 se SÚPPOP účastnil založení Mezinárodního výboru pro památky a sídla (ICOMOS). Činnost SÚPPOPu v poválečném období doplňoval Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO).¹⁶

V poválečném období organizační struktura institucí památkové péče oscilovala vyčleňováním a včleňováním agend (restaurování,

10 Národní archiv, Inventář, Státní památková správa 1946–1964, Praha 1972, s. 2; Oběžník MŠO – SPS č. 4549/19543, Národní archiv, fond SPS, č. NAD 864, kart. 48 (uvedený spis se ve fondu již bohužel nenachází).

11 Kromě toho převzala Státní památková správa i agendu Národní památkové komise, část z činnosti a zaměstnanců komise (zejména na jednotlivých objektech) byla převedena pod národní výbory. Více viz Národní archiv, fond SPS (NAD 864), kart. 48.

12 Statut vydaný výnosem Ministerstva školství a kultury vydán 28. 8. 1958, pod čj. 38736/58-E/I. Uveřejněn ve Věstníku ministerstva školství a kultury, ročník XIV, sešit 25–26, s. 277.

13 § 19 odst. 2) zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách.

14 Ochrana přírody měla v roce 1958 již vlastní právní rámec v podobě zákona č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody, novelizovaný v roce 1958 možností pro Ministerstvo školství a kultury zřídil Ústav státní ochrany přírody (§ 15 zákona).

15 Na rozdíl od kraje a okresu bylo zřízení místní komise pro státní památkovou péči dobrovolné, zákon také definoval funkci okresního konzervátora (§§ 20–22 zákona č. 22/1958 Sb.).

16 Od roku 1956 (navázal na činnost speciálního ateliéru pro rekonstrukce památkových staveb – tzv. „R“ ateliér v rámci projektového ústavu Stavoprojekt, který byl vytvořen již v roce 1949), více in: Bušek, Josef: K desátému výročí založení Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů, s. 5–16, Památková péče, 1966, roč. 26, č. 1. V roce 1992 se tento státní podnik transformoval na akciovou společnost, od 10. 11. 1999 s názvem SURPMO, inženýrská a projektová společnost, a. s., dnes SURPMO, a. s.

projektování) a organizací památkové péče na regionální úrovni (např. na úrovni krajů to byla Krajská střediska státní památkové péče a ochrany přírody¹⁷). V 80. letech byl SÚPPOP přímo řízen Ústředím státní památkové péče a ochrany přírody.¹⁸ Samotnými památkáři bylo řízení Ústředím vnímáno jako „typický obraz dobového byrokratismu bez vlivu na odbornou stránku péče o památkový fond“.¹⁹ Ochrana a restaurování památek se v rezortu Ministerstva kultury věnovaly ještě Státní restaurátorské ateliéry. Po dlouhé přípravě byl v roce 1988 přijat zákon o památkové péči (20/1988 Sb.), platný dodnes. Když bylo zákonem ČNR č. 173/1989 Sb. vytvořeno samostatné Ministerstvo životního prostředí, zároveň se spustil proces rozluky dvou dosud společně řešených témat památkové péče a ochrany přírody. Ze SÚPPOPu se stal SÚPP (Státní ústav památkové péče). Ten byl v roce 2003 reorganizován, na základě rozhodnutí Ministerstva kultury čj. 11.617/2002 došlo ke sloučení dosavadních samostatných příspěvkových organizací památkové péče v rezortu Ministerstva kultury. Vznikl Národní památkový ústav, který inkorporoval dosavadních dvanáct samostatných příspěvkových organizací Ministerstva kultury – Státní ústav památkové péče (tzv. ústřední pracoviště), Státní památkový ústav středních Čech v Praze²⁰, Státní památkový ústav v hlavním městě Praze²¹, Státní památkový ústav v Českých Budějovicích, Plzni, Pardubicích, Ústí nad Labem²²,

-
- 17 Po zániku krajských národních výborů přešla krajská střediska pod Ministerstvo kultury (pozdější Památkové ústavy, poté Státní památkové ústavy, jádro dnešních územních pracovišť Národního památkového ústavu)
- 18 Viz např. Statut Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody z 28. 12. 1979, čj. 25.892/79, čl. I, odst. 2, uložen v knihovně Ústředního pracoviště NPÚ.
- 19 http://muff.uifs.net/skola/muzeo/pamatkova_pece/supp-historie.htm, článek SÚPP – historie, vývoj.
- 20 Památkový ústav středních Čech inkorporoval k 31. 12. 2000 státní příspěvkovou organizaci Státní hrady Královklátska (organizace spravovala hrady Královklát, Točnick, Žebrák, Krakovec a Hamousův statek ve Zbečně). Sloučení bylo doprovázeno protesty, viz např. Otevřený dopis ministru kultury ČR Pavlu Dostálovi, Britské listy, 14. 11. 2003.
- 21 Státní památkový ústav v hlavním městě Praze zřízen Ministerstvem kultury k 31. 12. 2000 (de facto od roku 2001). Jedná se o nástupce pražského památkového ústavu (zřizovatelem bylo hlavní město Praha) existujícího pod různými názvy od roku 1960 (např. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody, Pražský ústav státní památkové péče a ochrany přírody, Pražský ústav státní památkové péče, Státní památkový ústav v hl. m. Praze atd.). Více viz <http://old.npu.cz/npu/uop/311/hist/>.
- 22 V roce 2006 bylo zřízeno nové územní odborné pracoviště v Liberci rozhodnutím generálního ředitele NPÚ čj. 989/2006. ÚOP v Liberci vzniklo rozdělením Státního památkového ústavu v Ústí nad Labem (oddělením jeho detašovaného pracoviště v Liberci) a přičleněním Správy státního zámku Sychrov, více in: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, Zpráva o činnosti za rok 2006, s. 5.

Brně, Olomouci, Ostravě, Správu státního zámku Sychrov²³, Správu státních hradů Bouzov a Šternberk.²⁴

Národní památkový ústav ke dni 31. 12. 2011 je státní příspěvková organizace s celostátní působností ve smyslu odborné a výzkumné organizace, jak vyplývá ze zákona o památkové péči č. 20/1987 Sb. (§ 32). Organizace je Národní památkový ústav členěn na ústřední pracoviště (Praha, Valdštejnské náměstí) a čtrnáct územních pracovišť. Čtrnáct územních odborných pracovišť kopíruje krajské členění. Jde o Územní odborné pracoviště (dále jen ÚOP) v hl. m. Praze, ÚOP středních Čech, ÚOP v Českých Budějovicích, ÚOP v Plzni, ÚOP v Lokti²⁵, ÚOP v Ústí nad Labem, ÚOP v Liberci, ÚOP v Pardubicích, ÚOP v Josefově²⁶, ÚOP v Brně, ÚOP v Telči²⁷, ÚOP v Kroměříži²⁸, ÚOP v Ostravě, ÚOP v Olomouci. Celkově se jedná o jeden subjekt s jednou právní subjektivitou.

Výše uvedený text je krátkým a zcela jistě ne vyčerpávajícím pokusem o nástin složitého organizačního před a poválečného vývoje v oblasti památkové péče, nicméně pro další představení předarchivní péče v tomto článku pokusem nutným a nezbytným.²⁹ Od složitého vývoje se odvíjí jak následná předarchivní péče, tak i s přihlédnutím k provenienčnímu principu členění stávajících, vznikajících i budoucích archivních fondů. V další části se tedy věnujme stručnému přehledu archivních fondů z oblasti památkové péče uložených či evidovaných v příslušných veřejných archivech s přihlédnutím k výše uvedeným institucím.

-
- 23 Správa státního zámku Sychrov – od 1. 1. 1976 samostatná příspěvková organizace, do 30. 6. 1992 zřizovatelem ONV/Obecní úřad Liberec, od 1. 7. 1992 zřizovatelem Ministerstvo kultury, k 1. 1. 2003 na základě rozhodnutí MK čj. 11.617/2002 začleněno pod NPÚ, další vývoj viz poznámka 22
- 24 Sloučena s územním odborným pracovištěm v Olomouci v roce 2004, sloučení probíhalo s poměrně dramatickými personálními důsledky, více viz Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci, Zpráva o činnosti za rok 2004, s. 5.
- 25 Vzniklo rozhodnutím generálního ředitele NPÚ k 1. 1. 2007 z původního detašovaného pracoviště ÚOP v Plzni. Více viz Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Lokti, Zpráva o činnosti za rok 2007, s. 5.
- 26 Ustaveno změnou statutu NPÚ k 1. 1. 2008, více viz Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově, Výroční zpráva za rok 2008, s. 3–4.
- 27 Vzniklo rozdělením brněnského pracoviště k 1. 1. 2008. Více viz Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Telči, Výroční zpráva za rok 2008, s. 3–4.
- 28 Vzniklo rozdělením brněnského pracoviště k 6. 2. 2006. Více viz Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži, Zpráva o činnosti za rok 2006, s. 5.
- 29 Detailnější popis vývoje srv. např. Ulbrichová, Petra: Vývoj právní úpravy ochrany kulturních památek, Památková péče na Moravě, 150 let od vzniku první státní instituce na ochranu památek. Sborník příspěvků. Brno 2002.

Pomineme-li nejstarší fondy jako např. Památkový ústav Vídeň, Zemský památkový úřad Praha³⁰, patří mezi největší fondy s tematikou památkové péče poválečného Československa na celostátní úrovni fond Státní památkové správy, Praha,³¹ Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody, Praha.³² Na regionální/okresní úrovni jsou to především fondy v jednotlivých státních okresních archívech. Například osm fondů Památkového úřadu v Praze a Památkového úřadu v Brně z období Protektorátu, členěných podle jednotlivých dopisovatelů,³³ fondy okresních konzervátorů,³⁴ fondy okresních a krajských středisek státní památkové péče o ochrany přírody.³⁵ Na úrovni krajské, tj. fondy uložené ve státních oblastních archívech, jsou to především Státní památkový ústav středních

-
- 30 Národní archiv, fond Památkový úřad Vídeň, NAD 236, (rozsah 1852–1918 (1962)), fond Zemský památkový úřad Praha, NAD 239, (rozsah 1912–1926).
- 31 Národní archiv, fond Státní památková správa, Praha, NAD 854, cca 147 bm, časový rozsah (1919)1953–1958 (1964).
- 32 Národní archiv, fond Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, NAD 930, časový rozsah 1958–2005, cca 89 bm.
- 33 Památkový úřad v Praze, dopisovatel pro politický okres Písek, NAD 111, SOKA Písek, Památkový úřad, dopisovatel pro politický okres Hradec Králové, NAD 341, SOKA Hradec Králové, Památkový úřad v Praze – dopisovatel pro politický okres Jičín, NAD 2074, SOKA Jičín, Památkový úřad Praha, dopisovatel pro politický okres Pardubice, NAD 630, SOKA Pardubice, Památkový úřad v Praze – dopisovatel pro politický okres Vysoké Mýto, Vysoké Mýto, NAD 2549, SOKA Ústí nad Orlicí, Zpravodaj Památkového úřadu v Praze pro politický okres Litomyšl, NAD 15, SOKA Svitavy, Památkový úřad Brno – dopisovatel pro politický okres Valašské Meziříčí, NAD 72, SOKA Vsetín, Památkový úřad v Brně – dopisovatel pro politický okres Přerov, NAD 1697, SOKA Přerov, Zpravodaj Památkového úřadu v Praze pro politický okres Litomyšl, NAD 15, SOKA Svitavy
- 34 Konzervátor státní památkové péče Písek, NAD 1388, SOKA Písek, Konzervátor státní památkové péče pro oblast Blatenska, NAD 1064, SOKA Písek, Konzervátor státní památkové správy pro okres Strakonice, NAD 1072, SOKA Strakonice, Okresní konzervátor státní památkové péče a ochrany přírody Holic, NAD 1146, SOKA Pardubice, Okresní konzervátor památkové péče Havlíčkův Brod, NAD 803, SOKA Havlíčkův Brod, Okresní konzervátor státní památkové péče Znojmo, NAD 1351, SOKA Znojmo, Okresní konzervátor Státní památkové péče pro okres Vsetín, NAD 81, SOKA Vsetín, Středisko státní památkové péče a ochrany přírody – okresní konzervátor, Kutná Hora, NAD 87, SOKA Kutná Hora. Mezi fondy konzervátorů a okresních středisek oscilují dle popisu fondy Okresní památková správa Žďár nad Sázavou, NAD 1591, SOKA Žďár nad Sázavou a Okresní památková správa Znojmo, NAD 1349, SOKA Znojmo a Památková péče okresu Blansko, NAD 1054, SOKA Blansko, Státní památková péče Brno, NAD 1366, SOKA Třebíč
- 35 Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody Opava, NAD 1104, SOKA Opava, Okresní středisko Státní památkové péče a ochrany přírody Havlíčkův Brod, NAD 803, SOKA Havlíčkův Brod, Krajské středisko památkové péče a ochrany přírody, NAD 522, SOA Třeboň, Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Plzeň, NAD 10891, SOA Plzeň, Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Ústí nad Labem, NAD 684, SOA Litoměřice.

Čech, Praha,³⁶ Národní památkový ústav Pardubice,³⁷ Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Ostrava.³⁸ Tuto „krajskou“ skupinu doplňuje ještě fond Památkový ústav Olomouc, uložený ve státním okresním archivu v Olomouci, který od původce okresní úrovně – Okresního střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci postupně obsáhl Památkový ústav Olomouc i současné územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu.³⁹ Samostatné, velmi zajímavé, byť nestandardní řešení – archivní fondy veřejnoprávního původce zůstaly uloženy u tohoto veřejnoprávního původce – pro krajskou úroveň památkové péče našel Moravský zemský archiv v Brně. Fond jeho původce Státní památkový úřad Brno⁴⁰, doplněný čtyřmi samostatnými fondy, z nichž první je Sběrka map a plánů Památkového ústavu Brno⁴¹, následovaná Sběrkou fotografií Památkového úřadu Brno⁴² a Sběrkou negativů a pozitivů Památkového ústavu Brno⁴³ a konečně také Archivem účetním Památkového ústavu Brno⁴⁴, je řešením proveniečně-pertinečním, které zřejmě nejlépe odpovídá problematice památkových agend. Vystihuje totiž nejen původce samotného, ale i jednotlivé agendy, které jsou „trvanlivější“, než původce jakožto právní subjekt sám.

Samostatnou kapitolu představují fondy bývalého Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (dále jen SÚRPMO). SÚRPMO se v první polovině 50.let věnovalo především zajištění nejkritičtější ohrožených památek a při získávání zkušeností se zároveň zrodily metodiky pro projekční práce a stavební podklady. Nejcennější agendou SÚRPMO byly stavebně historické průzkumy jednotlivých objektů a městských památkových zón včetně podkladových materiálů a projektová a fotografická

-
- 36 Státní památkový ústav středních Čech, NAD 1398, SOA Praha, časový rozsah 1960–1972.
 37 Národní památkový ústav Pardubice, NAD 1461, SOA v Zámrsku, časový rozsah 1961–2007, cca 35 bm.
 38 Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Ostrava, ZA v Opavě, časový rozsah 1950–1994, téměř 6 bm.
 39 Památkový ústav Olomouc, NAD 783, SOkA Olomouc, časový rozsah 1951–2005.
 40 Státní památkový úřad Brno, NAD 1, Národní památkový ústav Brno, časový rozsah 1919–1958, cca 55 bm.
 41 Sběrka map a plánů Památkový ústav Brno, NAD 2, Národní památkový ústav Brno, časový rozsah 1919–2000, rozsah 315 bm.
 42 Sběrka fotografií Památkového úřadu Brno, NAD 4, Národní památkový ústav Brno, časový rozsah 1919–1958, rozsah 31 bm.
 43 Sběrka negativů a pozitivů Památkového ústavu Brno, NAD 5, Národní památkový ústav Brno, časový rozsah 1921–2000.
 44 Archiv účetní Památkového ústavu Brno, NAD 3, Národní památkový ústav Brno, časový rozsah 1970–2000, cca 80 bm.

dokumentace. Agenda vznikala v SÚRPMO téměř čtyřicet let. Při akvizici materiálů bývalého SÚRPMO byly archiváři jen proměnlivě úspěšní.⁴⁵ Velký zájem o stavebně historické průzkumy SÚRPMO projevoval na přelomu tisíciletí zejména Archiv hlavního města Prahy,⁴⁶ ale konečným vítězem byl nakonec tehdejší Státní ústav památkové péče, který v roce 1999 na základě dotace poskytnuté Ministerstvem kultury ČR zakoupil archiv SÚRPMO obsahující „fotoarchiv s negativy, stavebně-historické průzkumy, zaměření historických objektů a projekty“.⁴⁷ Pracovníci Národního archivu se nicméně spolu s ostatními kolegy archiváři domnívali, že tzv. archiv SÚRPMO byl zničen při povodních v roce 2002 a teprve při průzkumu spisové služby v Národním památkovém ústavu v říjnu 2004 jsme zjistili, že koupené materiály byly zasaženy povodní jen částečně, část (několik set běžných metrů) dokumentace SÚRPMO včetně stavebně-historických průzkumů byla uložena v prostorách Národního památkového ústavu, které povodní postiženy nebyly. Dokumenty zasažené povodní byly zamrazeny a postupně jsou uváděny do normálního stavu. V současné době se tedy materiály bývalého Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů nalézají jak v jednotlivých veřejných archivech, tak přímo v Národním památkovém ústavu.

Z výše uvedeného letmého výčtu archivních fondů vyplývá několik velmi zajímavých skutečností. Porovnáme-li časové rozsahy archivních fondů s informacemi o vzniku a zániku nejrůznějších právních forem památkových institucí ať již regionální nebo celorepublikové úrovně, zjistíme, že provenienční princip se archivářům většinou nedaří dodržet, ba co více, každý archiv nalézá pod tlakem objektivních a neovlivnitelných skutečností vlastní řešení k tvorbě „památkových“ fondů. Takže zatímco fond Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště Ostrava (ZA Opava) dle popisu obsahuje materiály mj. dvou původců – Krajského ústavu státní památkové péče a ochrany přírody Severomoravského kraje i územního odborného pracoviště Národního památkového

45 Např. fondy Státní ústav pro rekonstrukci památkových míst a objektů Praha, středisko Pardubice, NAD 1882, SOKA Pardubice, Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů Praha – pobočka Cheb, NAD 445, SOKA Cheb, Inventarizační průzkum lidové architektury Středočeského kraje – okres Nymburk, NAD 1169, SOKA Nymburk, Sbirka passportů historických domů, NAD 1285, AHMP, SÚRPMO, a. s., NAD 1373, SOA v Praze.

46 Zájem směřoval samozřejmě zejména do pražské památkové oblasti.

47 http://muff.uffh.net/skola/muzeo/pamatkova_pece/supp-historie.htm, článek SÚPP – historie, vývoj.

ústavu tamtéž⁴⁸, obsahuje fond Památkový ústav Olomouc (SOkA Olomouc) materiály Okresního střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci, Památkového ústavu Olomouc a územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu a fond Národní památkový ústav Pardubice obsahuje materiály Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích, Památkového ústavu Pardubice, Národního památkového ústavu Pardubice = územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu v Praze. Na úrovni Národního archivu stejné vlastnosti a přesahy vykazují další fondy např. Státní památková správa obsahuje materiály jak vlastní Státní památkové správy, tak Státního památkového úřadu, Státního památkového ústavu, Státního fotoměřičského ústavu,⁴⁹ Národní kulturní komise a Úřadu říšského zmocněnce v Sudelech. Podobně pak fond Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, Praha,⁵⁰ který obsahuje jak vlastní materiály jmenovaného úřadu, tak materiály Státního ústavu památkové péče (tj. ústavu po odluce agendy životního prostředí) s přesahem do Národního památkového ústavu, který má již ovšem založen vlastní samostatný fond.⁵¹

Obecně lze konstatovat, že spojování předchůdců a nástupců jednotlivých původců do jednoho archivního fondu se děje v každém archivu jinak, což ovšem nevyplývá úplně z vůle archivů samotných, ale spíše z možnosti akvizice realizované u každého archivu v jiném čase a z jiných nabídnutých dokumentů, které byly vytvořeny jedním z mnoha původců v dané chronologické vývojové řadě, často navzdory provenienčnímu principu a více s ohledem na věcné, spíše však tématické či pertinenci členění agend. Navíc současný „majoritní“ původce v oblasti památkové péče, tj. Národní památkový ústav, a jeho územní pracoviště archivům jejich práci v oblasti akviziční nijak neulehčuje a dále pokračuje v pro něj samozřejmé a zřejmě i v praxi jediné možné tradici „totální asimilace“ spisů a dokumentace svých předchůdců. Tento trend se nejlépe projevil právě při akvizici dokumentace SÚRPMO realizované z finančních prostředků

48 Formálně to není možné při současně uvedeném časovém rozsahu do roku 1994, NPÚ a časový rozsah do roku 1994 se tzv. „nemohly potkat“.

49 Kopie plánů bývalého Státního fotoměřičského ústavu by měly být dle evidence NAD uloženy ve fondu Státní fotoměřičský ústav uloženém v Národním technickém muzeu (NAD 51), torzo (podací protokoly a knihy) zvíci 1,5 bm pak ve fondu Státní ústav fotoměřičský Praha v Národním archivu (NAD 383).

50 NAD 930, Národní archiv.

51 Národní památkový ústav, Praha, NAD 1892, Národní archiv, časový rozsah 2003–2006, 0,1 bm.

Ministerstva kultury, kdy Státní ústav památkové péče vystoupil de facto konkurenčně k veřejným archivům a získal tak významnou a velmi cennou dokumentaci, která svým obsahem nepochybně naplňuje všechna kritéria pro archiválie a měla by být uložena ve veřejném archivu.

Předarchivní péče u Národního památkového ústavu a jeho předchůdců Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody a Státního ústavu památkové péče byla vždy limitována možnostmi archivu danými personální situací a platnou legislativou. Vzhledem k tomu, že Národní památkový ústav i jeho předchůdci se vždy chovali jako „paměťová instituce“, byla předarchivní péče u těchto původců obtížná až neschůdná. Platné právní předpisy příliš variant nenabízely. Zákon č. 97/1974 Sb. o archivnictví a vágní ustanovení § 6 o povinnostech v oblasti spisové služby a předarchivní péči nedávala prostor pro aktivní řešení ze strany archivů. Stejně tak bylo komplikované a tudíž v praxi nepoužitelné ukládání a výběr případných pokut prostřednictvím okresních národních výborů po návrhu archivem nebo Ministerstvem vnitra.⁵² Když bylo v roce 2002 příslušné ustanovení přeformulováno, vypadl například tehdejší Státní ústřední archiv z možnosti uložit sankci zcela.⁵³

S ohledem na výše uvedené byla předarchivní péče Státního ústředního archivu v době účinnosti zákona 97/1974 Sb. orientována spíše pasivně, tj. vyčkávání archivu na došlé skartační návrhy a neformální „domlouvání“ největším hříšníkům, případně na řešení reorganizací, spisových rozluk a krizových a havarijních situací nastalých ve spisové službě a dokumentech původce. Vzhledem k tomu, jací původci jsou ve veřejnoprávní sféře partnery Národního archivu (Státního ústředního archivu), jen těžko mohla být role archivu při chabé legislativě „agresivnější“. Po přijetí nového archivního zákona v roce 2004 se postavení Národního archivu stejně jako státních oblastních archivů radikálně změnilo.⁵⁴ Došlo k rozšíření kompetencí a posílení nástrojů pro aktivní akviziční činnost a dohled nad spisovou službou. Zároveň se posunul výkon předarchivní péče výrazněji na pole metodiky, konzultací a případného dozoru spisové služby původce. Zájem již není jen o výstup, tj. dokument,

52 § 28 zákon 97/1974 Sb., o archivnictví

53 Respektive pokutu by při důsledné aplikaci ustanovení § 28 zákona 97/1974 Sb. ukládal Magistrát hl. m. Prahy, což by vedlo k poněkud paradoxní situaci, kdy Magistrát by byl v tomto ohledu sankčním orgánem pro většinu ústředních organizací státní správy se sídlem v Praze. Takováto situace naštěstí nenastala.

54 Zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě.

ze spisové služby původce, ale o samotnou funkčnost spisové služby původce a to od počátku, tj. od vzniku dokumentu. K tomu byly archivy vybaveny nástrojem v podobě státní kontroly i sankčními ustanoveními. Zákon výslovně uvádí mezi sankcionovatelnými povinnostmi uchovávání dokumentů a umožnění výběru archiválií, provedení řádného skartačního řízení, dodržení podmínek pro uložení dokumentů. Sankce doprovází zničení dokumentů bez souhlasu příslušného archivu, nevykonávání spisové služby a nezajištění odborné správy dokumentů vzniklých z vlastní činnosti i z činnosti předchůdce.⁵⁵ V praxi předarchivní péče Národního archivu se přijetí nové legislativy nepochybně projevilo a postavení vůči veřejnoprávním původcům v péči archivu se výrazně zlepšilo. Nicméně u Národního památkového ústavu nová archivní legislativa přesto nepřinesla žádoucí (?) řešení. Když Národní archiv s novou legislativou zaktivizoval svoji činnost u Ústředního pracoviště Národního památkového ústavu s vědomím mnohaletého zpoždění, vstoupil do organizace, která procházela výraznými organizačními, personálními a koncepčními změnami. Ty nevyplývaly jen z organizace samotné, ale i z bezradnosti a neschopnosti jí nadřízeného Ministerstva kultury uchopit a vyřešit problematiku památkové péče v České republice.

S posílením kompetencí územně samosprávných celků a s přičleněním správy konkrétních památkových objektů k památkovému ústavu, dostala dvojkolejnost památkové péče jiný rozměr a přinesla mnohé neřešitelné rozpory.⁵⁶ Frustrace památkářů z minimální vymahatelnosti povinností vyplývajících z památkového zákona, tlak na komercializaci památek, chaotické personální změny, slučování organizací, naopak vznik nových územních pracovišť, spisové rozluky a další letité neřešené problémy mj. i ve spisové službě, tvořily rámec pro předarchivní péči u Národního památkového ústavu v poslední dekádě dvacátého století a první dekádě 21. století. Střídání generálních ředitelů Národního památkového ústavu a medializace vnitřních i vnějších sporů vyvolávaly ostré kontroverze

55 § 74 zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě.

56 Srv. Novotný, Michal: Stále stejné problémy státní památkové péče, in: *Ateliér*, č. 23, 23. 11. 2006, s. 1; Bečková, Kateřina: Vzkřísit nebo dorazit, tamtéž s. 3; Štoncner, Petr: Památková péče – k ideálu daleko, tamtéž, s. 3; Křížová, Květa: Památková péče ve víru událostí posledních měsíců, tamtéž s. 2; Jirásek, Pavel: Movité kulturní dědictví a jeho ochrana bez předsudků a mýtů, tamtéž s. 2; Biegel, Richard: Zásadní změny v památkové péči, tamtéž s. 4; Czumalo, Vladimír: Současná architektura versus památková péče, tamtéž s. 6.

uvnitř odborné i laické veřejnosti⁵⁷ a prakticky neumožňovaly nalézat prostor pro řešení otázek předarchivní péče.

Po přijetí nového archivního zákona č. 499/2004 Sb. Národní archiv zkapituloval veřejnoprávní původce ve své péči a rozhodl se zaměřit zejména na ty z nich, u nichž dlouhodobě vážla komunikace i spolupráce v oblasti předarchivní péče a skartačních řízení a přitom bylo zřejmé, že spravují dokumenty mimořádné historické hodnoty. Ústřední pracoviště Národního památkového ústavu bylo při použití těchto dvou kritérií zcela zřejmým cílem.⁵⁸ V roce 2004 proběhlo několik jednání mezi Národním památkovým ústavem a tehdy ještě Státním ústředním archivem. Od prvotního „ořukávání se“ a vyjasnění vzájemných činností a kompetencí se záhy diskuze obrátila směrem ke spisové službě, spisové normě a jednotlivým agendám. Původce byl upozorněn, že s účinností nového archivního zákona od 1. 1. 2005 má povinnost do šesti měsíců vydat vnitřní předpis pro výkon spisové služby a spisový a skartační řád.⁵⁹ Při průzkumu spisové služby a po konzultacích s ostatními archivy, které prováděly předarchivní péči u jednotlivých pracovišť, bylo zjištěno několik závažných skutečností. Přes sjednocení památkové péče do jedné organizace, kdy byla do Národního památkového ústavu včleněna i doposud samostatná územní pracoviště, nedošlo ke sjednocení spisové služby ani náhledu na ni. To samo o sobě není nezbytným předpokladem, ale problémem bylo, že kvalitativní úroveň spisové služby včetně spisových norem byla pracoviště od

57 Např. po necelém roce a půl byl odvolán ministrem Pavlem Dostálem z funkce ředitele Jiří Kotalík, který předtím nahradil Josefa Štulce. Zdeněk Novák, který nastoupil do funkce po dočasně pověřeném Aleši Krejčí (jinak řediteli územního pracoviště v Českých Budějovicích), vydržel na postu ředitele pouhý jeden den a byl odvolán ministrem Vítězslavem Jandákem. Další ředitel Tomáš Hájek byl odvolán po osmi měsících ministrem Martinem Štěpánkem, po něm byl pak generálním ředitelem jmenován Pavel Jerie, který vydržel ve funkci dva roky. V prosinci 2008 se stala ředitelkou Naděžda Goryczková, předtím ředitelka územního pracoviště v Ostravě. Všechny výměny probíhaly s bouřlivou mediální odezvou srv. např. Konrádová, Petra: Mart'ani v pampěci, in: Reflex 8/06, 23. 2. 2006, s. 8–10; Byl jsem při tom – 15 dní, rozhovor s Tomášem Pekem, tamtéž s. 18; Ředitel památkového ústavu Hájek odvolal konzervátora Štulce, in: iHNed.cz, 14. 2. 2006; Řada architektů demontuje památkový ústav, in: Lidové noviny 2. 3. 2006; Hájek již není v čele památkářů, in: Týden, 2. 10. 2006; Ministr Štěpánek vyměnil šéfa památkářů, in: iDNES, 16. 9. 2006; V čele památkového ústavu se pravděpodobně plánuje změna, ČTK, 26. 6. 2008; Odstupující ředitel NPÚ tvrdí, že ho stát nutí porušit zákon, in: České noviny, 2. 12. 2008.

58 Již v červnu 2004 proběhlo první jednání mezi Ústředím Národního památkového ústavu a tehdejšími Státním ústředním archivem, kde bylo konstatováno, že poslední skartační řízení a spolupráci s archivem proběhlo prakticky před deseti lety v roce 1994.

59 Zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě, účinnost od 1. 1. 2005, § 83 odst. 2 stanovil půlroční lhůtu pro spisovou a skartační normu.

pracoviště velmi kolísavá a až na výjimky nikde nesplňovala požadavky dané platnou legislativou.⁶⁰ Nebyl proveden ani průzkum spisové služby, nikdo se nezabýval systematicky analogovými evidencemi (podacími deníky) jednotlivých pracovišť. Každé z územních pracovišť hledalo v dílčích problémech s evidencemi svá individuální řešení. Ústřední pracoviště Národního památkového ústavu a jednotlivá územní pracoviště představovala zcela oddělené světy, které ovšem řešily stejné problémy, vedly stejné agendy a dokonce byly vzájemně v hierarchickém uspořádání. Symptomatický byl poměrně ostražitý přístup územních pracovišť k Ústřednímu pracovišti, což s ohledem na časté střídání generálních ředitelů a deficitu koncepce památkové péče ze strany ministerstva nebylo nijak překvapující. Největším pojítkem mezi těmito světy kromě společného zájmu na ochraně památek tak byly některé aplikace.⁶¹

Druhým problémem byla existence zvláštních agend nazývaných památkáři „sbírkami“, „databázemi“, „archivy“, které byly pracovníky památkového ústavu vnímány jako agendy mimo spisovou službu, na něž se zákon o archivnictví a spisové službě a zejména jeho ustanovení o spisové službě nevztahují. Ať již se jednalo o sbírky získané v rámci akviziční činnosti např. část bývalého archivu SÚRPMO jako součást sbírky stavebně-historických průzkumů,⁶² sbírku restaurátorských zpráv, sbírku výzkumu a vývoje, sbírku fotodokumentace, plánovou a mapovou sbírku, sbírku plánů ochrany památkově chráněných území nebo vlastní Ústřední seznam kulturních památek s kartotékou a doprovodnou dokumentací.⁶³

60 Např. Spisový a skartační řád NPÚ z roku 2005, který již měl být platný i pro územní pracoviště, dál pracoval s pojmy jako kniha odeslané pošty, i když už znal i pojem podací deník. Neuváděl, jak je podací deník veden ve vztahu k územním pracovištím.

61 Pojítka představovala např. aplikace MonumNet částečně suplující systém spisové služby. Kromě této aplikace fungují dnes v Národním památkovém ústavu i další v rámci tzv. Integrovaného informačního systému památkové péče (IISPP) např. MIS (Metainformační systém NPÚ pro jednotné ukládání, popis a zpřístupnění digitálních nebo digitalizovaných dokumentů – fotografie, plány, mapy, texty...), GIS (Geografický informační systém NPÚ - prezentace objektů památkové péče v digitální mapě), ISAD (Informační systém NPÚ o archeologických datech).

62 tzv. sbírka SHP, tj. sbírka stavebněhistorických průzkumů – část tvoří původní agendy NPÚ a jeho předchůdců, část je složena ze stavebně-historických průzkumů bývalého SÚRPMO (SÚRPMO viz výše)

63 Jednotlivá územní pracoviště vytvářela další typy „sbírek“, jak vyplynulo z poměrně důkladně zpracovaných přehledů/příloh z roku 2007 ke spisovému a skartačnímu řádu NPÚ. Nicméně přílohy nepoužívaly ani jednotnou terminologii. Pro věcné skupiny dokumentů/sbírky často splývá pojem agenda a spisovna, tj. obsah je zaměřován za lokaci. Používané termíny jako sbírky (ústřední pracoviště NPÚ) evidence (ÚOP NPÚ Praha), spisovny odborných agend (ÚOP NPÚ Plzeň), specializované spisovny odborů (ÚOP NPÚ Olomouc), atd. obvykle znamenají typově stejný soubor dokumentů.

Společným jmenovatelem špatných či neexistujících spisových norem a odděleného vnímání „sbírek“ byla pak zejména neexistence spisového plánu.⁶⁴ Národní archiv proto hned v prvopočátku navrhl vytvoření jednotného spisového plánu, i když existovalo poměrně velké riziko, že územní pracoviště, která měla vypracovánu pro své potřeby kvalitní normu, si společnou normou kvalitativně pohorší.⁶⁵ Norma Ústředního pracoviště, se kterou byl v prvopočátku konfrontován Národní archiv, nesplňovala kritéria věcně členěného spisového plánu. Při prvních konzultacích se ukázalo, že se Ústřední pracoviště NPÚ řídí Typovým rejstříkem vydaným jako příloha výnosu Ministerstva kultury v roce 1980.⁶⁶ Šlo o abecedně řazený rejstřík, kde heslo „Památky“ zahrnovalo cca 22 položek (včetně tří bez uvedené skartační lhůty, které lze identifikovat jako dokumentaci pozdějšího Ústředního seznamu památek).⁶⁷ Nejdelsí skartační lhůta byla desetiletá. Je zřejmě zbytečné konstatovat, že 22 položek spisového rejstříku nemůže funkčně pokrýt odborné agendy památkové péče. Dokonce i index pro administrativní kancelář Národní kulturní komise v Praze z roku 1950 byl kvalitativně více vyčerpávající.⁶⁸ Další spisový plán připravil z podnětu Národního archivu právník Ústředního pracoviště NPÚ, norma byla vyhotovena bez aktivnější spolupráce odborných pracovníků NPÚ, proto také nesplnila očekávání, protože nerozpracovávala důkladně odborné agendy. Další verze byla již připravována za účasti odborníků památkové péče těchto agend znalých. Tím jsme se dostali k jádru současného spisového plánu NPÚ, který již pracuje se všemi agendami včetně jednotlivých sbí-

64 týkalo se zejména Ústředního pracoviště NPÚ

65 Např. územní pracoviště NPÚ v Ostravě

66 Výnos Ministerstva kultury č. 17 699/80-XII/2 z 6. listopadu 1980, kterým se vydává skartační řád pro organizace přímo řízené ministerstvem kultury ČSR. Uveřejněno v č. 12/1980 Věstníku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva kultury ČSR

67 Členění hesla „Památky“: „koncepce, prognózy, programy péče o vybrané památky, rozhodnutí orgánů státní správy v památkových věcech, movité kulturní památky, nemovité kulturní památky, lidové architektury a skanzeny, archeologické nálezy, rezervace, evidence, státní seznamy kulturních památek, dokumentace a popisy památek, fotodokumentace nemovitých památek, odstranění nemovitých památek, propagace a využívání nemovitých památek, upuštění od památkové ochrany, financování a realizace akcí obnov, územní plánování, UNESCO, výstavy, vstupní expozice, zpřístupňování památek veřejnosti, ochrana a bezpečnost památek“ a dvě „oblíbené“, ale nic neříkající kategorie „jiné závažné písemnosti trvalého významu a ostatní písemnosti“

68 Národní archiv, fond SPS, č. NAD 864, karton č. 48, čj.10902/1950. Jen věcná skupina „objekty zámecké a zařízení“ se dělila na 17 částí, „konfiskáty“ na 33 částí, „objekty ve správě NKK“ – obecná část měla 5 položek a byl uveden obsah typového spisu „jednotlivé objekty“ s 37 částmi.

rek a Ústředního seznamu památek. Jak jsme se ale ve spisovém plánu dostávali hlouběji a podrobněji k jednotlivým typům dokumentů, narůstala také nervozita pracovníků NPÚ, kteří si začali uvědomovat povinnosti vyplývající pro jejich organizaci ze zákona o archivnictví a spisové službě. To vše se dělo v atmosféře nepřetržitých změn ve vedení a střetů jednotlivých zájmových skupin.⁶⁹ Začalo být více než zřejmé, že zlepšení znalosti archivářů o dokumentech památkového ústavu nevyřeší základní problém, kterým je nevyhovující uložení cenné dokumentace, neumožňování výběru archiválií a nepředávání k trvalému uložení v příslušných archivech. Tento rozpor vyústil v několikaletou, velmi obtížnou a vyčerpávající diskuzi o právo památkářů k používání či nepoužívání skartačního znaku a lhůty „A trvale“.⁷⁰

Je třeba si ovšem uvědomit, že problém obtížnosti akvizice archivního materiálu a obecně předarchivní péče u Národního památkového ústavu má hlubší kořeny, netkví jen v prosté „nevstřícnosti“ organizace, kterou lze u ostatních úřadů snadno za pomoci oprávnění archivů a sankčních ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě prolomit. Národní památkový ústav, stejně jako jeho předchůdci, je totiž paměťovou institucí „sui generis“, bez ohledu na to, zda se to archivářům líbí nebo ne a dokonce bez ohledu na to, zda to konvenuje platné archivní legislativě. Prvořadým zájmem Národního památkového ústavu je péče o památkově chráněné objekty a to nejen o ty, které jsou mu svěřeny do správy přímo. Zároveň provádí metodickou činnost, vychovává a vzdělává odborníky a zastřešuje na vědecké úrovni památkovou péči v České republice. V části svých veřejnosti zpřístupněných památkových objektů funguje výslovně jako „muzejní“ (tudíž klasická paměťová) instituce, ale obecná správní, metodická, vědecká a poradenská část nezůstává za muzejní nikterak pozadu. A tak zatímco pro archivy včetně Národního archivu je objektem jejich zájmu dokumentace jako taková a její „přetavení“ do archiválie trvale uložené v bezpečí veřejného archivu se všemi jeho legislativními, technickými a prostorovými vymoženostmi, pro

69 Srv. poznámky č. 56 a 57

70 „A trvale“ je památkáři oblíbená formulace skartační lhůty spisového plánu, kterou se poněkud neobratně snaží vymanit z povinnosti zákona č. 499/2004 Sb. Opakovaně se objevuje v posledních letech v návrzích při úpravách spisového plánu a má umožnit památkářům trvalé uložení (ad nekonečno) cenných dokumentů trvalé hodnoty přímo v organizaci, aniž by byly předány k uložení do příslušného veřejného archivu. Opírá se o ustanovení §§ 7 a 32 odst. 2 písm. d) zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, které opravňuje organizaci památkové péče vést ústřední seznam památek, aniž je uveden časový limit.

památkáře je dokumentace jen nástrojem, byť vysoce ceněným, k udržování hlavního objektu zájmu, a tím je vlastní reálná fyzicky existující památka. Péče o památky – objekty by bez vlastní dokumentace nebyla možná. Zároveň se ale při zvážení možných rizik a z pohledu archivního zdá nemožným ponechání této nesmírně cenné a často i velmi staré dokumentace v péči původce. Nabízí se několik řešení.

První řešení bylo naznačeno již výše a aplikoval jej Moravský zemský archiv v Brně. Dokumentaci (plány, mapy, fotografie apod.) prohlédl, vybral za archiválie a zaevidoval. Nicméně archiválie zůstaly uloženy u původce, který s nimi může dále pracovat. V jednom případě dokonce fond automaticky přirůstá.⁷¹ Archiválií uložených mimo veřejné archivy, vedených v evidencích je poměrně velké množství⁷², v tomto smyslu není přijaté řešení Moravského zemského archivu žádnou anomálií, nicméně platná legislativa tento model u veřejnoprávního původce s výjimkou kulturně vědecké instituce de facto nepřipouští.⁷³ Legitimita řešení by se teoreticky mohla opírat o nejednoznačné ustanovení o archiváliích získaných akviziční a sbírkotvornou činností kulturně vědecké instituce. Takovéto archiválie se ukládají u této instituce.⁷⁴ Uvedené řešení Moravského zemského archivu je navíc zajímavé i použitím provenienčně-pertinenčního principu, kdy při tvorbě archivního fondu byla ctěna geneze vzniku souboru dokumentů o památkách, tzv. „sbírek“. Navíc jde o jediný možný kompromis, kterého jsou schopny dosáhnout obě strany, jak archivní tak památkářská. Klade ovšem zvýšené nároky na dozor příslušného archivu, kdy je nezbytné provádět průběžně „kontrolu“ uložených archiválií a sledovat vnitřní organizační a personální situaci, která by mohla přístup a nakládání s uloženými archiváliemi ohrozit.

Druhé řešení, zcela v souladu se současnou platnou archivní legislativou, která předpokládá navržení dokumentů s uplynulou skartační lhůtou do skartačního řízení a v případě veřejnoprávního původce

71 Viz odkaz u poznámky č. 41.

72 Srv. s problematikou zaniklých podnikových archivů apod.

73 Viz § 15 odst. 2 zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě.

74 Srv. § 15 odst. 2 věta druhá zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě. Kulturně vědecké instituce jsou pro účely archivního zákona definovány v § 11 odst. 5, Národní památkový ústav této definici nevyhovuje. Ale při použití definice činnosti Národního památkového ústavu v § 32 zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči jistě Národní památkový ústav kritérium „kulturně vědecké instituce“ splňuje.

po výběru za archiválie uložení do příslušného veřejného archivu,⁷⁵ se v případě dokumentace památek nezdá reálné. Uložení dokumentace památky v příslušném veřejném archivu mimo běžný pracovní dosah zaměstnanců Národního památkového ústavu by znamenalo ztížení či dokonce znemožnění výkonu práce této instituce. Náplň činnosti Národního památkového ústavu je kromě vlastního statutu obecně definována v zákoně o státní památkové péči č. 20/1987 Sb. Zákonem se tak svěřuje Národnímu památkovému ústavu v oblasti památkové péče mj. vypracovávání rozborů, podkladů pro prognózy, koncepce a dlouhodobé výhledy, organizace, koordinace a plnění vědeckovýzkumných úkolů, teorie a metodologie, plnění úkolů dokumentačního, metodického a informačního pracoviště, zpracování průzkumů, výzkumů a dokumentace kulturních památek, památkových rezervací a památkových zón, vedení Ústředního seznamu kulturních památek, zpracování podkladů pro ministerstvo kultury a ostatní orgány státní památkové péče, metodika činnosti konzervátorů a vzdělávání pracovníků v oboru a v neposlední řadě zpřístupňování památek, s nimiž přímo hospodáří.⁷⁶ Zatímco jeden zákon (archivní) předpokládá uložení dokumentace/archiválií v bezpečí příslušného veřejného archivu, druhý zákon (památkový) prikazuje trvalé uložení dokumentace u odborné organizace státní památkové péče. Zatímco podle prvního zákona je sama dokumentace objektem zájmu jakožto dokument s trvalou hodnotou (tj. archiválie), podle druhého je tatáž dokumentace nástrojem ke správné a odborné správě fyzického objektu ať již nemovitého nebo movitého. Jako jedno z možných řešení výše nastíněného střetu dvou zákonů se nabízí ryze technická cesta. Tou je ovšem časově a finančně nákladná digitalizace památkové dokumentace. Digitalizace by umožnila památkovému ústavu dále pracovat s dokumentací jako nástrojem pro ochranu a správu památek a pro metodiku a výzkum v elektronické podobě a zároveň by uvolnila cestu k uložení původního materiálu v jednotlivých příslušných veřejných archivech, které by zajistily jeho trvalé uložení v odpovídajících podmínkách. V blízké nebo vzdálené budoucnosti k tomuto řešení zcela jistě dojde, protože nelze donekonečna pro běžné provozní činnosti úřadu využívat dokumentaci, jejíž stáří se pohybuje v desítkách či stovkách let.

75 Mj. §§ 7, 8, 15 odst. 2 zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě.

76 § 32 odst. 2 zákona č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči.

Dalším řešením, které se nabízí je zřízení akreditovaného specializovaného archivu podle zákona o archivnictví a spisové službě. Potenciálně specializovaný archiv Národního památkového ústavu splňující požadavky archivního zákona by zároveň naplnil představy archivářů o bezpečném uložení a správě dokumentace památkové péče v Národním památkovém ústavu a jeho územních pracovištích. Specializovaný archiv musí odpovídat svými parametry stavebně-technickým, prostorovým, bezpečnostním, materiálním, finančním a personálním podmínkám, které převyšují nároky na běžnou spisovnu a měly by zaručit ochranu a trvalé uchování archiválií s vysokou informační hodnotou. Samozřejmým kladem je i zvýšení odborné správy dokumentů z hlediska památkové péče. Jeho zřízení by v Národním památkovém ústavu bylo otázkou jistě finančně nákladnou, organizačně náročnou (s ohledem na složitou organizační strukturu zahrnující i územní pracoviště), nikoliv však nerealizovatelnou, jak ukazuje příklad Archivu Pamiatkového úradu Slovenskej republiky.⁷⁷ Pomineme-li fakt, že Národní památkový ústav nemá zřízen na rozdíl od Pamiatkového úradu Slovenskej republiky veřejný archiv, a vezmeme-li v úvahu, že obě instituce spravují podobnou dokumentaci, srovnáním výsledků v péči o dokumenty/archiválie dospějeme k jednoznačnému závěru. O prospěšnosti zřízení veřejného archivu u instituce památkové péče se lze přesvědčit například jednoduchým porovnáním dostupnosti informace o spravovaných sbírkách dokumentů/archiválií na webových portálech obou úřadů – Pamiatkového úradu Slovenskej republiky a Národního památkového úradu.⁷⁸ Oba úřady přitom prošly stejným nebo podobným vývojem⁷⁹ a spravují

77 Archiv Pamiatkového úradu Slovenskej republiky je veřejným archivem podle slovenské legislativy (zákon č. 395/2002 Z.z.). Byl zřízen rozhodnutím Odboru archivnictví a spisové služby MV SR v květnu 1992 jako Archiv slovenského ústavu pamiatkovkej starostlivosti, od dubna roku 2002 pak již pod současným názvem. Spravuje cca 40 archivních fondů uspořádaných provenienčně (jde mj. o fondy Pamiatkový úrad, Štátne reštaurátorské ateliéry, Ústredie štátnej pamiatkovkej starostlivosti), 17 sbírek podle pertinenčního principu (mj. Zbierka výskumných správ, Zbierka reštaurátorskej dokumentácie, Zbierka schematických zameraní (přes 10.000 jednotek), Zbierka projektov a plánov (přes 10.000 jednotek), Zbierka pohľadnic (cca 14.000 jednotek), Zbierka filmov, Zbierka negativov (přes 200.000)) a tři osobní fondy (Vendelína Jankoviče, Karla Veselého a Václava Mencla). Viz <http://www.pamiatky.sk/pamiatky/fondy/archivne-fondy-a-zbierky/>.

78 <http://www.pamiatky.sk/pamiatky/fondy/archivne-fondy-a-zbierky/> a <http://www.npu.cz>.

79 Slovenský Pamiatkový úrad ale nemusí řešit problémy spjaté s dvojkolejností památkové péče, protože má v otázkách památkové péče i rozhodovací pravomoc na rozdíl od českého Národního památkového ústavu.

identickou a identicky vzniklou dokumentaci svou a svých předchůdců, přesto nepřekvapivě je informace o dokumentaci k jednotlivým památkám, ke sbírkám, případně k osobním fondům snáze dostupná právě u té instituce, která má veřejný archiv – tj. u Památkového úřadu Slovenskej republiky. Nicméně i zřízení slovenského archivu bylo v prvních okamžicích provázáno nedůvěrou pramenící zevnitř památkového úřadu, protože znamenalo změnu práce s dokumenty, jejich oběhem a ukládáním.⁸⁰ Ale výsledky práce tohoto archivu jsou jasné a přesvědčivé.

V otázce členění fondů a sbírek dospěl Archiv Památkového úřadu Slovenskej republiky ke stejnému řešení jako Moravský zemský archiv v kauze archivních fondů a sbírek Památkového úřadu v Brně. Slovenský archiv pracuje s fondy a sbírkami nejen jako s nástrojem pro realizaci památkové péče, ale také jako s historickým pramenem a archivní hodnotou. Při komplexní znalosti typologie památkové dokumentace pak může pokročit k dalším krokům, ať již je to inventarizace či digitalizace jednotlivých materiálů a jejich souborů, a to nikoliv nahodile, podle aktuální potřeby jednoho materiálu či badatele, ale skutečně po celých agendách a fondech, o jejichž vzniku, vývoji a celkovém objemu má ten nejlepší přehled. Tato archivní výhoda komplexnosti pohledu na spravovanou dokumentaci/archiválie je zásadní a český Národní památkový ústav ji ke své škodě nemůže využít, stejně jako mu zatím chybí archivní úhel pohledu na správu dokumentů/archiválií a jejich uchování.

Nicméně je nutné závěrem konstatovat, že za poslední roky ušli archiváři i památkáři obrovský kus cesty a v mnoha ohledech si obě strany uvědomily, že jde o cestu a zájem společný. Archiváři z Národního archivu i některých státních oblastních archivů se v uplynulých letech aktivně podílejí svojí přímou účastí a připomínkami na změnách v oblasti spisové služby a v poslední době také její

80 „Spracovávanie záznamov, ich ochrana, uloženie, systém odovzdávanie materiálov a ich poskytovanie na štúdium sa neriadili takými presnými pravidlami, aké dnes určuje organizačný a výskumný poriadok archívu, ako aj práci oddelenia, ktoré nemalo presne vymedzené kompetencie. Navyše, keď sa neustále zvyšovala potreba trvale uchovať písomné záznamy i dokumentácie vznikajúce na ústave. Archív dostal príležitosť vypracovať sa na výnimočné archívne pracovisko, ktoré nielen sústreďuje vo svojich depozitároch jedinečné dokumenty, ale dokáže ich aj odborne spracovať a poskytnúť im náležitú ochranu. Túto príležitosť archív plne využil a postupne si vybudoval pevné miesto v organizačnej štruktúre ústavu i úradu a dobré meno medzi internými aj externými bádateľmi.“ Webové stránky Pamiatkového úradu SR, <http://www.pamiatky.sk/pamiatky/pamiatkovy-urad/archiv-pusr/o-archive/>.

elektronizace.⁸¹ Dokumenty Národního památkového ústavu představují neuvěřitelně cenný materiál a čím více lidí na straně původce i na straně archivů si tuto skutečnost uvědomuje, tím je větší šance na trvalé uchování a záchranu těchto materiálů. Doufejme, že finanční situace v budoucnu umožní ať již digitalizaci či zřízení akreditovaného archivu, a tím i důstojný vstup památkových agend do 21. století.

81 Archiváři z Národního archivu, některých státních oblastních archivů (SOA Litoměřice, SOA v Zámrsku, ZA v Opavě, MZA v Brně) i metodici z Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra jsou aktivními členy Komise NPÚ pro spisovou službu, která mj. pracovala na spisovém plánu a dále na přípravě spisové služby NPÚ na požadavky zákona č. 499/2004 Sb. (zejména po jeho novelizaci zákonem č. 190/2009 Sb.). Diskusní fórum zahrnuje obě úrovně NPÚ (ústředí a územní pracoviště) a tři úrovně archivní (Ministerstvo vnitra, Národní archiv a státní oblastní archivy), což je jen ku prospěchu věci.

Shrnutí předarchivní a archivní péče u podnikatelských původců v západních Čechách

/ Eva Wasková /

Počátky moderního průmyslu u nás se datují od konce osmnáctého století. Další půlstoletí byl reprezentován převážně německými podnikateli. Až kolem poloviny 19. století se připojují i Češi a také české finanční podniky, zejména záložny.¹ V západních Čechách vznikaly podniky, jejichž doklady jsou dnes v péči SOA v Plzni, zpravidla na přelomu 19. a 20. století, v některých případech i dříve, a lze je rozdělit na dvě skupiny:

Tu první tvoří představitelé rozvíjejícího se průmyslu v Plzni a jejím okolí, kde zůstaly zachovány doklady z činnosti především podniků velkých (těžební, kovozpracující průmysl, železniční doprava, výroba piva) a několik velkých původců i ze širšího okolí (např. Solo Sušice, Kdyňská přádelna, Nejdecká česárna vlny, chebské bicykly, chemické podniky v Kaznějově a Sokolově aj.).

Do druhé skupiny se řadí drobnější a velmi četné firmy především z oblasti Krušnohoří, ale také Šumavy, resp. celého území oblasti, kde se vyrábělo zejména spotřební zboží (textil, sklo, porcelán, zpracování kůže, stavební hmoty, hudební nástroje, lehké strojírenství, chemické výrobky apod.).

Výrobní podniky nevelkého rozsahu – tedy ty zmíněné ve skupině druhé – si svých písemností spíše nehleděly, než naopak. Zvláště pro ty zcela drobné měly význam pouze takové doklady, které bylo třeba uchovávat z důvodů finančních a jiných kontrol. Zůstaly po nich tedy zpravidla roční účetní závěrky, odpisy majetku, doklady o pojištění a knihy nebo kartotéky věcných kont dokládající režii firmy a výroby. Vnitřní organizace nevelkých výrobních společností bývala různá, ovlivněná často i tím, kolik příbuzných bylo třeba ve firmě zaměstnat. Z dochovaných dokumentů je těžko identifikovatelná. Evidence písemností byla ryze účelová a o dokumenty, které už nebyly využívány, ani nebylo třeba je dále uchovávat kvůli

1 Klepl, Jan: Společenstevní, spolkové, podnikové a jiné soukromé archivy. In: Archivní příručka. Praha 1948, s. 225–278.

případným revizím, se nikdo dál nestaral, zpravidla skončily v kotli, v lepším případě v rohu nějakého nevyužívaného skladu nebo na půdě.

U poněkud větších firem byla administrativa vedená pečlivěji, minimálně se zpravidla uchovaly zápisy z jednání správních a dozorčích rad, případně valných hromad, dále to pak bývá obchodní korespondence. Zajímavé, ač ne tak četné, jsou plány továren a jejich částí, stejně jako výrobní dokumentace, která se sice objevuje spíš výjimečně, zato ale pro odborníky může být opravdu zajímavá. Propagace vlastních výrobků (například katalogy, vzorkovnice, nebo reklamní brožury), to už je opravdový bonus.

Pokud existovaly nějaké normy upravující nakládání s dokumenty u drobných podnikatelů, zatím jsme na ně při pořádacích pracích nenarazili. I tak by byly těžko využitelné, vzhledem k rozsahu dochovaného materiálu, který pravděpodobně zdaleka neobsahuje vzorky veškeré písemné agendy původce.

Regulovanou spisovou službu ovšem měly největší z institucí, které mají své archiválie v našem archivu a které patří do první skupiny: Západočeský báňský akciový spolek, soukromé i státní dráhy, Škodovka, Západočeská energetika, dále pak v akreditovaných soukromých archivech Měšťanský pivovar Plzeň a Dolové a průmyslové závody, dříve J. D. Starck, Dolní Rychnov. Jejich spisová služba byla zpravidla tak složitá, že je s podivem, že se v ní dokázali orientovat současníci, pro potomky je to většinou supertvrdý oříšek.

Změna monarchie na republiku administrativu podnikání nijak zásadně neovlivnila, ani co se týče jazyku dokumentů (kromě státních podniků), ani typů dochovaných dokladů. Díky hospodářské krizi došlo pravděpodobně ke ztrátě dokladů firem, které v souvislosti s ní zkrachovaly. Ani konec 1. republiky a později vznik protektorátu se administrativy původců působících ve výrobě a obchodu příliš nedotkly. Ve fondech se objevují přepočtové tabulky na říšské marky u firem, které zůstaly v odtrženém pohraničí, v případě židovských podniků se změnilo vlastníci, případně byl stanoven komisařský správce. Administrativy možná přibýlo, zejména té vůči centrálním institucím, které se snažily i v soukromých firmách zavést dohled nad množstvím a sortimentem výroby, později pak zejména nad spotřebou energií.

Zato po válce bylo všechno jinak. V našem archivu se podařilo soustředit celkem dobře zastoupenou skupinu archivních fondů německých podnikatelů, jejichž firmy byly v roce 1945 konfiskovány a svěřeny národním správcům. Respektive zachovaly se zejména archiválie těch firem,

kteřé měly na národního správce štěstí. Správce, který se snažil obnovit výrobu i obchod v předchozím rozsahu, potřeboval starší doklady a dokázal je náležitě shromáždit a využít. Jako nové typy písemností v tomto období vznikají rozličné výkazy o činnosti firmy, seznamy německých zaměstnanců, inventury konfiskovaného majetku původních majitelů, zajímavé dokumenty závodních rad podniků v národní správě a podobná specifika.

Následně vzniklé národní podniky byly záhy nuceny se o své dokumenty pečlivěji starat v souvislosti s vládními nařízeními v této záležitosti vydanými. Ve vlastní spisové službě v této době bylo dost zmatků, často způsobených snahou zorganizovat vše jinak, než bylo zvykem za zlých kapitalistů. Přesto se celkem dařilo udržet evidenci provozních dokladů a právních listin v pořádku, zejména proto, že se o ně starali zaměstnanci, kteří se v této činnosti vyznali již od předchozích dob a měli představu, co je opravdu důležité; zaměstnat bývalého majitele firmy v účtárně bylo nejšetrnější řešení. Dost podstatný zmatek ve starších dokladech ovšem způsobovaly časté reorganizace, zejména změny v přiřazení kdysi soukromých firem postupně k několika národním podnikům, respektive konkrétních provozoven zas k jiným.²

Administrativa národních podniků byla obrovská. Systém vykazování všeho druhu na různých úrovních, od závodů přes podnik na generální ředitelství až ministerstvo, navíc všeho a leccího od pracovníků a investic po sběr druhotných surovin spotřeboval mnoho sil i papíru. Ještě větší bujení pak bylo v útvaru plánovacím. Původní návrhy plánu se zpravidla několikrát upravovaly, častěji se tak v archivních fondech socialistických průmyslových podniků dá zjistit, že poslední změna ročního finančního plánu například na rok 1954 proběhla v únoru roku 1955. Zdá se, že víc záleželo na předepsaných tabulkových parametrech než na skutečnosti.³

Po sametové revoluci a následné privatizaci v dokumentech nástupců původních národních, resp. státních podniků zavládl zmatek způsobený zčásti tím, že se jimi začali zabývat zaměstnanci, kterým chyběly

2 Například firma Durst & Krey, barevna v Kraslicích měla od roku 1945 národního správce, v roce 1946 se stala závodem Kraslice 1 národního podniku Tibatex Dvůr Králové, o dva roky později závodem 34 n. p. Velveta Varnsdorf a následující rok opět závodem 1 n. p. Krajka Kraslice; Státní oblastní archiv v Plzni (dále SOA v Plzni), fond Durst & Krey, v.o.s., Kraslice. Firma Schwarzkopf a spol. Sušice se během roku 1948 postupně stala součástí n. p. Baťa Zlín, později n. p. Obus Hostivař a následně n. p. Sázavan Zruč nad Sázavou, v roce 1949 pak její část přešla pod n. p. Kozak Klatovy; SOA v Plzni, fond Schwarzkopf a spol., akciové továrny na usně obuv a řemeny, Sušice.

3 Například SOA v Plzni, fond Thunská továrna na porcelán, n.p., Dalovice.

zkušenosti s náležitě vedenou spisovou službou předchozího období (pokud vůbec spisová služba ve druhé polovině 80. let 20. století existovala, zpravidla nebyla náležitá, protože ten, kdo měl představu, jak by správně měla být vedena, neměl pozici, aby k tomu přinutil ostatní administrativní pracovníky) a zčásti též tím, že některým náměstkům, kteří privatizovali svůj rodný podnik, vyhovovalo, když se část dokladů prostě ztratila. Třeba dohledat kompletní privatizační projekt bývá velmi obtížné; ačkoli by měl být součástí archivních fondů končících státních podniků i začínajících soukromých společností, jen zřídka se v použitelné verzi objeví alespoň u jednoho z nich.

Ani nově vzniklé společnosti neměly jako prioritu péči o své dokumenty. Když jsme je přesvědčovali na základě tehdy platné legislativy, že zavést alespoň nějaký systém evidence dokumentů je nezbytné, dozvěděli jsme se zpravidla, že je-li legislativa ještě socialistická, není třeba ji v nových podmínkách zohledňovat. Nově vytvářené spisové řády vznikaly spíš z důvodu potřeby mít nějaký vnitřní pokyn pro nakládání s dokumenty, usilovala-li společnost o získání akreditace ISO a možnost exportu svých výrobků.⁴ Při posuzování a upravování těchto řádů jsme zas slyšali, že to ani nemusí být zcela přesné, protože ten, kdo o udělení akreditace ISO rozhodne, bude chtít jen vidět, že taková vnitřní norma existuje, ale už nebude zkoumat její správnost, natož pak zda se podle ní skutečně ve společnosti s dokumenty zachází. Takže situace se opět vrací ke stavu předsocialistickému: soukromé společnosti si hledí dokladů, které vypovídají o majetku a účetnictví, střeží své výrobní normy a obchodní dohody a všechny ostatní papíry pro ně mají hodnotu pouze, pokud trvá jejich provozní upotřebitelnost. Je celkem pochopitelné, že svěří-li výrobní firma své účetnictví specializovanému odborníkovi (účetní firmě, daňovému poradci apod.), snaží se mu předat i veškeré dokumenty, které by se mu mohly hodit a které jí v provozovnách překážejí; když o stejném postupu uvažoval koncem minulého století Plzeňský Prazdroj, všichni zaměstnanci zodpovědní za jeho spisovou službu si oddechli, když se podařilo tuto akci iniciativnímu managerovi vymluvit.

Pokud se týká všeobecné snahy uchovat dokumenty dokládající hospodářské dějiny, doporučoval prý už v roce 1774 Malachy Postlethway ve

4 ISO normy jsou jednotné mezinárodní normy, které mají stejné znění a stejnou platnost ve všech státech, jež se rozhodly je akceptovat. Jejich vytvářením se zabývá Mezinárodní organizace pro normalizaci. Přispívají k efektivnějšímu, bezpečnějšímu a čistšímu rozvoji, výrobě a poskytování služeb. Jejich zavedení pomáhá podnikům pronikat na mezinárodní trh. Normy ISO 14000, Enviwiki, 22. 2. 2012.

svém Universal Dictionary of Trade and Commerce, aby merkantilní kolegium uchovávalo obchodní písemnosti oněch zesnulých anglických kupců, kteří se nejvíce zasloužili o rozmach anglického obchodu, jako příklad velikosti jejich podnikání. V Evropě se konkrétní snaha o zachování hospodářských dokumentů datuje od přelomu 19. a 20. století. V Dánsku již v roce 1891 vyzval ministr vyučování soukromé osoby k předávání dokumentů historicky cenných do zemských archivů. Speciální archivy ukládající darované nebo jinak získané archiválie z podnikatelské sféry pak vznikaly například v Rostocku 1901, v Kolíně nad Rýnem 1906, v Basileji 1910, Curychu 1911 a Haagu 1914. V USA pak o málo později (Boston 1925).⁵

Na našem území se studiu hospodářských dějin věnoval v poslední čtvrtině 19. století Spolek pro dějiny Němců v Čechách. V roce 1907 navrhl profesor Josef Gruber zřízení technickohistorického muzea v Praze a Zdeněk Tobolka doporučil zároveň při tomto muzeu zřídit i archiv pro dějiny průmyslu v Čechách, neb, jak pravil, „materiál v rukou soukromých podnikatelů hyne; buď vyhozen, nebo nevhodně uložen“ a doporučoval organizovat sběratelskou činnost a zároveň upozorňovat průmyslníky, co a jak by se mělo uchovávat.⁶

Josef Šusta o málo později upozorňoval, že „Záchrana pramenů k dějinám hospodářským 19. století je jednou z povinností, jejíž zanedbání by nám věky budoucí právem zazlívaly.“ Podchycení vývoje pouze z dokumentů veřejné a státní správy považoval za nepostačující a trval i na využití dokumentů výrobců a obchodníků samých. Souhlasil se založením archivu při Technickém muzeu, upozorňoval ovšem na nutnost vysokých dotací na jeho vznik a činnost, na nichž by se měla podílet i země, komory a Jednota průmyslová, zejména předáním dokumentů, které mají k dispozici, a rovněž i agitací mezi svými členy, aby postupovali stejně.⁷

V Praze vznikl polosoukromý Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v roce 1932, jako samostatná skupina Českého technického muzea (dnes Archiv Národního technického muzea); byl financovaný z podpor veřejné správy a korporací, z příspěvků podnikatelů, z darů a z vlastních podniků. Původní sídlo měl v Archivu země České. Jeho

5 Klepl, Jan: Péče o soukromé prameny moderních hospodářských dějin. In: Časopis archivní školy XV–XVI, 1940, s. 123–190.

6 Tobolka, Zdeněk: Archiv pro dějiny průmyslu v Čechách. In: Obzor národohospodářský XIV, 1909, s. 11–16.

7 Šusta, Josef: Otázka archivů pro dějiny průmyslu a obchodu v Německu a u nás. In: Obzor národohospodářský XV, 1910, s. 353–362.

úkolem mělo být zdokumentovat 150 uplynulých let od počátků průmyslu v našich zemích pomocí sběru a soupisu pramenů, jejich přijímáním do vlastnictví, úschovy nebo ochrany a jejich vědeckým pořadáním, badáním a publikováním výsledků; dále pak bylo jeho posláním podávání rad a posudků a propaganda k uchování dokumentů. Prvním počinem bylo uspořádání archivu Jednoty průmyslové. V roce 1936 vznikla pobočka tohoto archivu v Brně, o dva roky později i v Bratislavě.

Budoucí ředitel pražského Archivu pro dějiny průmyslu Jan Klepl v citovaném článku definoval několik variant, jak pečovat o archiválie vzniklé z činnosti průmyslových podniků:

První z nich doporučovala ustavení center, která by radila původcům, jak mají své dokumenty sami správně oceňovat, vybírat a ukládat. Takové poslání plnil např. v Rakousku Badatelský ústav pro dějiny techniky, ve kterém byly v r. 1932 zpracovány rady, jak vést závodní archivy; v Anglii vznikl v r. 1934 Council for the Preservation of Business Archives, který o šest let později dohlížel už na písemnosti cca 500 podniků.

Další doporučenou možností je ukládat tyto dokumenty ve stávajících státních nebo soukromých archivech. Městský archiv v Antverpách ve sbírce „Archivy úpadkářů“ ukládal archiválie datované již od 16. století, bostonský archiv v Harwardu odkoupil do svých sbírek mj. i doklady florentských Medicejů. V Německu radila kolínská obchodní komora archiválie soustřeďovat, zatímco düsseldorfská doporučovala ponechat je u původců.

Posledním typem péče se pak jevilo založení nových institucí specializovaných na ukládání tohoto typu dokumentů. Ve Francii od r. 1931 uvažoval Vědecký ústav pro ekonomický a sociální výzkum v Paříži o založení hospodářských archivů; Centre des Archives du Monde du Travail, jako součást Národního archivu, vznikl ovšem až v roce 1993 v Roubaix.⁸ Do této kategorie konečně patří i archivy podnikové.

Ještě před znárodněním průmyslu existovalo v našem státě několik podnikových archivů. Dokumenty trvalé hodnoty shromažďoval například Spolek pro chemickou a hutní výrobu, a.s., se sídlem v Praze, Báňská a hutní společnost v Ostravě, generální ředitelství Škodovky v Praze, Pražské vodárny, nakladatelství Politika (později Práce) a také některé peněžní

ústavy: První československá vzájemná pojišťovna, Živnobanka a několik záložen. V Plzni Měšťanský pivovar a Škodovka.⁹

Kurz pro registrátory a archiváře uskutečnil na jaře 1944 uvedený Spolek pro chemickou a hutní výrobu. Podobný kurz pro archiváře důlní chystala na podzim téhož roku i Hospodářská skupina báňského průmyslu; sice k němu nedošlo, ale připravené přednášky otiskl časopis Uhlí.¹⁰ Kurz pro archiváře a kronikáře pak uskutečnily ve spolupráci s Archivem pro dějiny průmyslu v roce 1947 Československé doly a hutě.¹¹

Podobný kurz pro podnikové archiváře v západních Čechách uspořádal v roce 1948 Archiv města Plzně spolu s Obchodní a živnostenskou komorou v Plzni.¹² Pro kurzy spisové dokumentace pořádané Československou dokumentační společností v Praze vydal Ladislav Svatuška vzorový spisový řád.¹³ O rok později byly podobné pomůcky pro potřeby znárodněného průmyslu vydané státem.¹⁴

Uchování dokladů o vývoji našeho průmyslu v podnikových archívech se jevílo jako nejvýhodnější. Centrální hospodářský archiv měl fungovat pouze jako sběrna dokladů institucí likvidovaných, pozůstalostí, paměťtí a příležitostných tisků a zároveň být evidenčním a poradním orgánem a badatelským střediskem.¹⁵ Státní archivní komise (zřízená 25. 1. 1951, vyhláškou MV č. 62) se na svém druhém zasedání 8. 1. 1952 zabývala také podnikovým archivnictvím a ustavila subkomisi pro podnikové a průmyslové archívy. Ta ve spolupráci s ministerstvy vypracovala i rámcové směrnice pro podnikové archívy, obsahující mimo jiné též pokyny pro organizační spisové služby a skartaci; bohužel v době svého vzniku málo použitelné,

9 Klepl, Jan: Společenstevní, spolkové, podnikové a jiné soukromé archívy. In: Archivní příručka. Praha 1948, s. 225–278.

10 Uhlí: měsíčník uhelného průmyslu a obchodu XXIII. Praha; Moravská Ostrava: Hornicko hutnické nakladatelství 1944, č. 9–12.

11 Klepl, Jan: O významu podnikových archívů. Zvláštní otisk ze 6. a 7. č. III. ročníku časopisu Československý průmysl III. Praha 1947, 16 s.

12 Bělohávek, Miloslav: Archivnictví v západních Čechách. In: Půlstoletí západočeské kultury a osvěty. Plzeň 1969, s. 205–247.

13 Na dnešní poměry velmi komplikovaný; například ustavoval denní poštovní konference za účelem řádného přidělení došlé korespondence, oběh spisů zajišťovali zřízení a každý spis měl vlastní doručovací knížku apod.; Svatuška, Ladislav: Spisový řád. Směrnice pro uspřádání podnikových a úředních písemností. Praha 1948, 18 s.

14 ČSN 1411–1949 Spisový a archivní řád pro podniky, 1412–1949 Spisový plán pro podniky.

15 Klepl, Jan: Společenstevní, spolkové, podnikové a jiné soukromé archívy. In: Archivní příručka. Praha 1948, s. 225–278.

neb předpokládaly v národních podnicích existenci ústředních spisoven, které ovšem v této době byly spíš výjimkou.¹⁶

Prvním státním pokynem týkajícím se předarchivní péče mj. i o dokumenty národních podniků byla vyhláška MV č. 62 z 3. 2. 1953 o zásadách pro vyřazování (skartaci) písemností. Kromě naléhavého úkolu rychle odevzdat do sběru starý papír, který potřebovalo národní hospodářství, zde bylo nařízeno vydat do konce 1. pololetí 1953 rezortní směrnice pro vyřazování písemností v podřízených národních podnicích. Doporučená skartační lhůta byla i nadále do deseti let, provedení skartace se všeobecně předpokládalo během následujících tří měsíců. V příloze vyhlášky pak byl stanoven dohled archivních, případně rezortních orgánů nad výkonem skartace a vyjmenovány typy dokladů, které se mají archivovat.

Ministr hutního průmyslu a rudných dolů se úkolu postavil čelem a již 30. 3. 1953 vydal směrnici pro podnikové archivy a směrnici pro skartaci. V obou směrnících byl zmíněn odborný dohled státních archivů, mj. že skartační návrhy je třeba zasílat jednak archivnímu referentovi rezortu, ale také příslušnému krajskému archivu.¹⁷ Skartace měla být ukončena k 30. 9. 1953. Směrnice pro skartaci obsahovala také rejstřík skartačních lhůt, ve skutečnosti řazený tematicky, takže spíš skartační plán, uvádějící skartační lhůty od jednoho do třiceti let a oplyvající nepřiměřeným množstvím dokumentů se skartačním znakem V. Také ostatní rezorty postupně vydávaly v letech 1953–1957 své skartační směrnice.¹⁸

V následujícím roce pak byla vydána první státní úprava archivních záležitostí – vládní nařízení č. 29/1954 Sb., o archivnictví, ze 7. 5. 1954; mělo dvě strany a 13 paragrafů... Z krajských archivů se staly archivy státní, podnikových archivů se tento zákon výslovně netýkal, jsou zahrnuty pouze v § 2 „Soubory ... dokumentů archivní povahy, které vznikly z činnosti ... národních a jiných podniků, ... jakož i jejich předchůdců, tvoří, pokud byly vytrženy podle předpisů pro skartaci, jednotný státní archivní fond.“

O dva roky mladší je vyhláška MV č. 153/56 z 31. 7. 1956, o archivech hospodářských a rozpočtových organizací, ukládající založit podnikové archivy, resp. sdružené podnikové archivy pro několik podniků téhož

16 Lomič, Václav: Archivní teorie a praxe. In: Ke zlepšení činnosti podnikových archivů. Praha 1956, s. 98–133.

17 Pro Plzeňský kraj tehdy v Plasích, pro Karlovarský kraj v Lokti.

18 SOA v Plzni, fond SOA v Plzni, kart. 152, 153. Spisovna I. oddělení SOA v Plzni, spisový znak 92.

rezortu, do konce roku 1956. Dozorem nad jejich činností byli pověřeni rezortní archivní referenti, odborný archivní dohled měla archivní správa ministerstva vnitra (dále ASMV), nad skartacemi pak příslušná archivní oddělení krajských správ ministerstva vnitra (dále KSMV). Předarchivní péče se v této vyhlášce jen zlehka a nekonkrétně dotýká § 7, odst. 1, e) ukládající podnikovému archiváři, aby dohlížel na dodržování zásad spisové evidence a § 10 nařizující upravit jednotně evidenci spisů, výkresů a jiného dokumentačního materiálu v podnicích. Následně vydaný metodický pokyn pro podnikové archiváře popsal celkem obsažně a instruujičně poslání a činnost podnikových archivů. Spisová služba v tomto návodu zůstala zcela neřešena, článek 4 pouze připouští výběr z dokumentů soustředěných v podnikovém archivu a popisuje skartační řízení (návrh měl sestavovat podnikový archivář podle rezortních směrnic z dokumentů, které již do archivu převzal).¹⁹ Trvalým problémem podnikových archivů po celou dobu jejich existence zůstávalo personální obsazení místa podnikového archiváře (zpravidla se nedařilo najít osobu poučenou, kvalifikovanou, pilnou a s dostatečným respektem u ostatních zaměstnanců podniku) a také vhodné umístění a vybavení archivu.

Dohled nad podnikovými archivy v západních Čechách náležel vedle jejich rezortních archivních referentů též referentům pro podnikové archivy archivních oddělení KSMV v Plzni a Karlových Varech (v letech 1960–1966 už jen Archivního oddělení KSMV v Plzni), přičemž vyřizování skartačí byli pověřeni jiní referenti. V roce 1956 se konaly v plzeňském kraji čtyři instruktážní porady pro celkem 88 podniků. Dalšími úkoly referentů pro podnikové archivy bylo pečovat o náležité sestavování ročních plánů činnosti v podnikových archivech a zpráv o jejich plnění a dle možností kontrolovat stav spisové a archivní služby. Např. v roce 1958 při kontrole v 78 podnicích referent archivního oddělení KSMV Plzeň pro podnikové archivy zjistil, že pouze sedm z nich má spisový řád (nejstarší dochovaný je Regulativ podnikového ředitele č. 3, Spisový řád Závodů V. I. Lenina Plzeň (Škodovky) platný od 1. 12. 1955), centrální spisovnu pouze čtyři, vedoucího spisovny jen tři. Referent také konstatoval špatnou spolupráci s rezortními referenty pro podnikové archivy (bylo jich cca 15 a většina z nich v souvislosti se zásadním snížením počtu národních podniků k 1. 4. 1958 ani neohlásila změny...) a časté fluktuace a nízkou kvalifikaci podnikových

19 Návod pro práci podnikového archiváře. Praha ASMV 1956, 42 s.

archivářů.²⁰ Stálým problémem zůstával i přetrvávající odvoz sběru z podniků bez skartačního řízení.²¹

Od počátku 60. let 20. století se na základě získaných zkušeností postupně poněkud upravovala koncepce péče o archiválie průmyslových původců. Podnikové archivy v každém podniku se ukázaly být příliš ekonomicky i personálně náročné, sdružené podnikové archivy se zas dostávaly do problémů v souvislosti s úhradou nákladů na jejich činnost a také vzhledem k dalším reorganizacím státního průmyslu. Z hlediska významu svých dokumentů byly podniky v této době rozděleny do tří kategorií: I. kategorie zahrnovala podniky významné (v západních Čechách v r. 1961 jich bylo jedenáct), do II. kategorie byly zařazeny podniky exportní a s tradiční výrobou (těch bylo v Západočeském kraji 32), ve III. kategorii pak byly zbývající podniky, u kterých se předpokládaly archiválie (v této době jich registrovalo Archivní oddělení KSMV v Plzni 102; počet v každé z kategorií se ovšem často měnil). Podniky I. a II. kategorie měly za úkol každoročně zpracovat zprávu o plnění svých úkolů v oblasti spisové služby a činnosti podnikového archivu a zasílat ji rezortnímu archivnímu referentovi i archivnímu oddělení příslušné KSMV. V letech 1961 až 1963 působil v západních Čechách i Krajský poradní sbor pro podnikové archivy skládající se ze zástupců podnikových archivů Západočeských pivovarů, n. p. Plzeň, Závodů V. I. Lenina, n. p. Plzeň, Sdružení hnědouhelných dolů a briketáren Sokolov a Státního archivu v Plzni. Ročně se uskutečňovalo cca 250 skartačních řízení dokumentů z národních podniků nebo jejich závodů, některé instituce (takové, u kterých se nepředpokládaly archiválie) mohly požádat o trvalá skartační povolení.²²

Archivní správa organizovala společné porady rezortních referentů a referentů archivních oddělení KSMV pro podnikové archivy. Ze závěrů jarní porady v roce 1963 v Praze mimo jiné vyplynulo, že rezorty mají ve spolupráci s ASMV připravit vydání vzorových spisových řádů a zásad pro plánování spisové a archivní služby v podnicích. V západních Čechách měli v tu dobu spisové řády v jedenácti podnicích a v pěti i vlastní skartační směrnice. Nedostatkem těchto norem ovšem býval málo konkrétní popis manipulace s dokumenty a také jejich nedostatečné dodržování.

20 SOA v Plzni, fond SOA v Plzni, kart. 165.

21 SOA v Plzni, fond SOA v Plzni, kart. 125.

22 Od roku 1968 ho využívala např. plzeňská pobočka Státní banky Československé pro své další pobočky a expozitury. SOA v Plzni, fond SOA v Plzni, kart. 104.

Instruktaže o spisové službě se nicméně někde dostaly i do osnov závodních škol práce.²³

Zásadní informaci o obsahu podnikových archivů v ČSSR v polovině 60. let zajistila akce ASMV – vydání popisů uzavřených archivních fondů v podnikových archivech jednotlivých krajů. V popisu, který vydal Státní archiv v Plzni, je uvedeno celkem 1165 archivních fondů do znárodnění uložených v jedenatřiceti podnikových archivech.²⁴ Je to velmi zajímavé čtení, důležité zejména o 40 let později, kdy jsme v souvislosti s novým archivním zákonem skutečně, leč zpravidla i dost narychlo, přebírali obsah všech bývalých podnikových archivů.

V polovině roku 1966 byla zrušena archivní oddělení KSMV a jejich úkoly převzaly státní archivy, ve kterých vznikla skupina kontrolně-instruktažní pro archivy okresní (tehdy ještě archivy okresních NV) a podnikové. V tutéž dobu byla v souvislosti s vládním nařízením č. 38/66 Sb. zrušena funkce rezortních archivních referentů. Místo nich ustavení vedoucí archivů generálních ředitelství se podřízeným podnikovým archivům příliš nevěnovali, a tak instruktorům pro podnikové archivy přibyla k metodickým povinnostem ještě i obtížná jednání s vedením podniků týkající se organizačních a hmotných podmínek nezbytných k náležitě péči o písemnosti a archiválie v podniku.²⁵

V podnikových archivech během 60. a 70. let vzniklo celkem významné množství inventářů k fondům před znárodněním (bohužel zejména k těm drobnějším). Metodicky jejich zpracování usnadnily zásady vydané archivní správou MV.²⁶ Vzhledem k tomu, že tyto pomůcky nesplňují parametry současných inventářů, byla většina z nich v rámci následných generálních inventur ponížena na prozatímní inventární seznamy. Přes-

23 Např. Plán archivní a spisové služby na rok 1965, Min.dopravy čj. 29.387/64-4 z 22.8.1964, bod 1. SOA v Plzni, fond SOA v Plzni, kart. 171; Archivní pokyn rezortního referenta ministerstva hutního průmyslu a rudných dolů č. 1/1964, tamtéž.

24 Západočeské podnikové archivy I., II. Státní archiv v Plzni 1966 a 1967, 215 a 137 s.

25 Taková jednání bývala dost často náročná. Traduje se, že blíže neurčený ředitel Hnědouhelných dolů a briketáren nabádan, aby lépe zajistil péči o své archiválie, odvětil: „Můj ministr mi nařídil dobývat uhlí a vyrábět svítiplyn. O archivu nehovořil!“ Tento stav je diplomaticky popsán v úvodu zmiňovaného popisu archivních fondů podniků: „... při jednání s vedoucími pracovníky podniků se naráželo na určité potíže, neboť odpovědní činitelé měli často zájem jen na výrobě, zatímco ve spisové a archivní službě byla spatřována byrokracie. Postupem času a neustálým trpělivým přesvědčováním se stav pomalu zlepšoval.“ Západočeské podnikové archivy I. Plzeň 1966, s. 9.

26 Zásady pro pořádání a inventarizaci archivního materiálu vzniklého z činnosti podniků a hospodářských organizací před znárodněním. Praha ASMV 1960, 12 s.

to jsou důležitými zdroji informací pro orientaci ve fondu, zvláště v tom šťastném případě, že následně převzaté archiválie zůstaly od uspořádání beze změny.

V další pětiletce byly podnikové archivy znovu přerozděleny. Ty nejvýznamnější dostaly označení podnikové archivy s trvalou perspektivou, v západních Čechách to byly archivy Škoda, n. p., Plzeň, Západočeských pivovarů, n. p., Plzeň a Hnědouhelných dolů a briketáren, o. p., Sokolov. V nich se předpokládalo trvalé uložení archiválií a jejich postupné archivní zpracování a zpřístupnění badatelům. Ostatní podnikové archivy podle závěrů celostátní porady konané v Báňské Bystrici 8. 7. 1968 měly urychleně zpracovat a inventarizovat archivní fondy vzniklé z činnosti předchůdců národních podniků a předat je do státních archivů, kde se pro tento účel vytvářela oddělení tzv. hospodářských fondů. Dále pak tyto podnikové archivy měly působit jako archivy správní, kde by zůstávaly archiválie k dispozici národnímu podniku po dobu cca 30 let a pak by se opět předaly do státních archivů.²⁷

V následujících letech normalizace se na tyto předpoklady tiše zapomnělo, zejména s ohledem na nedostatečné prostory ve státních archivech, do kterých se přebíraly pouze archiválie zrušených původců, nebo takové, které byly ohroženy nevhodným uložením.

Vyhláška MV České socialistické republiky č. 96/1972 Sb., o podnikových archivech, ještě v § 10 zmiňuje, že archiválie zůstávají v podnikových archivech po dobu nejméně 30 let a pak se mají předat příslušnému státnímu archivu. Nadřízeným orgánům táž vyhláška v § 14 ukládá vydat vzorové spisové řády a skartační směrnice, na jejichž dodržování má dohlížet podnikový archivář. V archivním zákoně vydaném dva roky nato už se v § 23 o podnikových archivech ve třetím odstavci jen připouští, že MV může určit lhůtu, po jejímž uplynutí budou archiválie z podnikového archivu předány do státního archivu. Předarchivní péči mj. pro socialistické organizace upravují velmi všeobecně čtyři odstavce § 6.²⁸

V souvislosti s novým zákonem vyšla i nová vyhláška pro podnikové archivy, která s platností od 1. 1. 1975 rušila předchozí č. 96/1972 Sb.²⁹ V nové vyhlášce už nebylo uvedeno, že podnikové archivy mají o archiválie pečovat jen dočasně, a podnikový archivář měl podle ní za úkol vyřazování písemností; o jeho dohledu na chod spisové služby není zmínka. Tato

27 SOA v Plzni, fond SOA v Plzni, kart. 105.

28 č. 97/1974 Sb., Zákon ČNR o archivnictví.

29 č. 118/1974 Sb.

dosti okleštěná vyhláška nicméně platila až do nového archivního zákona z roku 2004. Podmínky skartace dokumentů řešila vyhláška č. 117/1974 Sb.

Instruktor SOA v Plzni prováděl v podnikových archivech víceméně pravidelné kontroly (jejich frekvenci často ovlivňovala vzdálenost podnikového archivu od Plzně a jeho dosažitelnost hromadnou dopravou – SOA v Plzni v té době a ještě relativně dlouho poté neměl vlastní automobil), při kterých kontroloval a s vedením podniku projednával otázku ochrany písemností a archiválií v podniku. Připomínkoval a schvaloval spisové řády a na přání zajišťoval jejich proškolení v podniku. Organizoval příležitostné exkurze podnikových archivářů a jejich pravidelné prosincové porady (velmi oblíbené, neb archivářky z odlehlých pracovišť tak měly příležitost si nakoupit na Vánoce v krajském městě), vyřizoval skartační návrhy, posuzoval roční plány a zprávy o činnosti a na požádání metodicky radil při pořádání archiválií.

V roce 1977 v rámci výzkumu spisové služby v podnicích a organizacích, kterým se zabýval SOA Brno, bylo v SOA v Plzni soustředěno a do Brna zasláno celkem jedenáct spisových, skartačních a archivních řádů západočeských podniků, některé pravda i z roku 1967. Počet podnikových archivů v západních Čechách kolísal po celou dobu jejich existence mezi třiceti a šedesáti.

Oddělení hospodářských fondů bylo v SOA v Plzni zřízeno v roce 1979. Vzhledem k nedostatku ukládacích prostorů ovšem nedocházelo k překotnému přebírání archiválií z podnikových archivů. Během 80. let 20. století bylo převzato jen 51 archivních fondů z jedenácti západočeských podnikových archivů a 14 dalších odjinud (celkem 236,21 bm).

Přestože se instruktoři pro podnikové archivy na svých celostátních poradách opakovaně snažili zavést v péči o jim svěřené instituce nějaká zlepšení, k žádným podstatným už nedošlo. V roce 1975 vydala ASMV Zásady pro tvorbu skartačních řádů, o rok později Typový seznam písemností trvalé dokumentární hodnoty, v roce 1979 Zásady pro zpracování archiválií vzniklých z činnosti socialistických hospodářských organizací, následující rok Zásady pro vydávání skartačních řádů a plánů podřízených organizací a další dílčí pokyny (pro vyřazování technické dokumentace, utajovaných písemností, písemností vzniklých použitím výpočetní techniky a hromadně se vyskytujících písemností, sjednocení postupu při používání mikrofilmů v řízení a správě aj.).

V letech 1980–1984 se pracovalo na přehodnocení skartačních znaků u dokumentů v podnikových archivech pod označením „Projekt KONIAS“

(= komplexní novelizace a inovace „A“ a „S“) za spoluúčasti vybraných podnikových archivů, které nejprve sestavovaly přehled základních archiválií z let po znárodnění, posléze navrhovaly, které archiválie ze stejného období by podle tehdy platné legislativy měly být zařazeny do I. a II. kategorie. Existovala i krajská podskupina KONIAS pořádající pracovní porady, ve které bylo 9 zástupců PA ze západních Čech. Práce v této akci uložená byla posléze využita při sestavení Typového skartačního rejstříku pro podniky.³⁰

V páté pětiletce (1981–1985) se předpokládalo zkvalitnění předarchivní péče zejména v souvislosti s přebíráním archiválií řádně evidovaných a proskartovaných do státních archivů. Tato akce postupovala velmi zvolna, podniky na ní neměly valný zájem, neboť vyžadovala pracné přípravy před předáním, ve státních archivech trval nedostatek prostoru i systemizovaných míst. Podnikoví archiváři se také měli zaměřit na shromažďování soudobé dokumentace, na zpracování dějin závodů a na vykazování úspor díky využití dokumentů v podnikových archivech uložených.

Od roku 1986 se připravovala novelizace základních pravidel pro zpracování archivního materiálu socialistických organizací a měly se provádět hloubkové kontroly podnikových archivů a spisové služby v podnicích dle rezortů, přičemž se zejména mělo dbát na náležitě vedenou spisovou službu a zodpovědně prováděné skartace, aby nedocházelo k vyřazování archiválií již u útvarů nebo ve spisovnách a zároveň aby nebyly podnikové archivy zatěžovány dokumenty bez trvalé hodnoty. Než mohlo dojít k náležitému provedení těchto akcí, bylo třeba se věnovat zabezpečování písemností a archiválií v podmínkách přestavby hospodářského mechanismu (když z národních podniků začaly vznikat státní), zejména zajistit převzetí archiválií rušených podniků.

V roce 1988 opakovala ASMV výzvu z roku 1980 uchovávat a neskartovat dokumenty k pohledávkám a závazkům vůči cizině z období před rokem 1945, sestavované opakovaně v letech 1945 až cca 1964 a zasílané ministerstvu financí. Tyto doklady byly v roce 1988 uloženy v 28 západočeských podnikových archivech. Do SOA v Plzni byly následně převzaty ze dvou – z Tosty Aš a Karlovarského porcelánu Karlovy Vary.

Na začátku 90. let minulého století bylo opět vše jinak vlivem sametové revoluce a následné privatizace našeho průmyslu. Nové vztahy upravila

30 Typový skartační rejstřík pro podniky. Praha 1992, 318 s. určoval skartační lhůty a znaky pro dokumenty z období socialismu. Pro mladší dokumenty pak vyšla další novelizovaná vydání Typový skartační rejstřík. Ostrava 1996, 166s., též název i místo 2002, 183 s., dtto 2005, 217 s., dtto 2010, 226 s.

i novela archivního zákona.³¹ Její § 23 nařizoval i nadále podnikatelským subjektům zřizovat podnikové archivy a ukládat v nich archiválie vzniklé z činnosti vlastní i z činnosti předchůdců.³² Druhý odstavec téhož paragrafu svěřoval posouzení skartačního řízení u podnikových dokladů příslušným státním archivům a třetí odstavec připouštěl, že MV může určit lhůtu, po jejímž uplynutí převezme archiválie z podnikového archivu příslušný archiv státní. Vyhláška č. 118/74 Sb., o podnikových archivech, zůstala v platnosti, všechny oblastní i zemské archivy se snažily formou školení, dohlídek i konzultací seznámit nové podnikatele s taji a úskalími spisové služby a vysvětlit jim jejich povinnosti vůči jejich vlastním dokumentům i zděděným písemnostem trvalé hodnoty. Bylo rozhodnuto, že archiválie nemají být součástí restitucí; o případných protestech měla rozhodnout archivní správa, případně soud. Urychleně se řešila diference archivního dohledu mezi ústředním, oblastními a okresními archivy. V roce 1992 byly zpracovány Zásady péče o písemnosti a archiválie v transformovaných podnicích a zaslány do podniků zařazených do první vlny privatizace.

Rychlou orientaci o počtu a problémech podnikových archivů, které měly jednotlivé oblastní a zemské archivy v péči, měl umožnit archivní správu ve spolupráci s instruktory pro podnikové archivy vytvořený počítačový program PEPA (Počítačová evidence podnikových archivů, v provozu od r. 1994); kromě základních údajů o společnosti a jejím podnikovém archivu sledoval i stáří spisového řádu, data dohlídek a skartací a případně další údaje v poznámce).

Ve spisovnách transformovaných podniků přibýlo práce: Bylo třeba přebírat dokumenty z období před privatizací z likvidovaných útvarů a od odcházejících zaměstnanců. Za asistence příslušného státního archivu provést skartaci dokladů bez trvalé hodnoty s proslou skartační lhůtou, zaevidovat a uložit ty, kterým lhůta dosud neskončila, a odlišit je od spisové agendy současné soukromé společnosti. Do podnikového archivu předat protokolárně archiválie. Instruktoři státních archivů opakovaně vyzývali ke kompletování a uzavírání archivních fondů z období socialismu. Největší pohromy vznikly tam, kde byl jako první propuštěn vedoucí spisovny

31 Novela zákona o archivnictví č. 343/1992 Sb., účinná od 1. 9. 1992.

32 Právník jednoho tradičního podniku se v roce 1997 vyzpídal ve Státním okresním archivu Plzeň jih v Blovicích, jak by měl takový archiv založit, přičemž tento již 40 let bez přerušení existoval a několik kanceláří dál na téže chodbě.

a podnikový archivář a spisovna i podnikový archiv zůstaly otevřené a bez péče.

Oblastní archiv v Plzni se snažil pomáhat rychle se měnícím soukromým společnostem s péčí o dokumenty návštěvami jejich spisoven, posuzováním navrhovaných spisových a skartačních norem a posléze i vytvořením několika verzí vzorového spisového řádu, které na požádání zájemcům poskytoval. (Někteří z takto vybavených zájemců ho pak šířili jako vlastní know how.)

Privatizované společnosti s likvidátory státních podniků na doporučení příslušného archivu uzavíraly smlouvy o převzetí spisoven a archivů do své péče, v západních Čechách byly takových smluv uzavřeny skoro tři desítky. Ani tato forma ale neznamenalala vždy bezpečné zajištění převzatých dokumentů a archiválií, zejména v souvislosti s rychlou výměnou šéfů soukromých společností, kteří existenci takového závazku snadno přehlédli.

Novým fenoménem se staly komerční spisovny, tedy společnosti zabývající se ukládáním dokumentů za úplatu. I přes snahu státních archivů dohlížet na jejich činnost, nedařilo se a nedaří zajistit bezpečné uložení jim svěřených dokladů. S některými jsou zkušenosti dobré, jiné se opakovaně a neprůhledně přelévají jedna do druhé, resp. končí činnost z důvodu insolvence a u nich uložené dokumenty pak nemá kdo převzít do péče. Mnoho komerčních spisoven, k jejichž činnosti jsme se vyjadřovali, s ní pak ani nezačalo. Ovšem výhodou komerčních spisoven naopak je, že od nich máme šanci získat alespoň nějaké doklady státních podniků i soukromých společností, které ukončily svoji činnost bez konzultace zajištění svých dokladů se státním archivem.³³

Mít k dispozici aktuální informace, kde jsou uloženy mzdové a osobní doklady zaměstnanců již neexistujících podniků a společností není naší pracovní povinností a stojí nás mnoho úsilí a času. Přesto se snažíme poradit občanům, kteří potřebují zápočty zaměstnání ke stanovení starobního nebo invalidního důchodu a správa sociálního zabezpečení některé prostě nemá v evidenci. Ministerstvem práce a sociálních věcí v roce 1992

33 Zejména před rokem 2005. Od komerční spisovny Archipo Praha jsme převzali v roce 2001 archiválie Tosty Aš, před i po privatizaci, od S. V. I. Rubikon Ostrov mimo četné jiné též v roce 2003 archiválie Esky Cheb, n. p. i následné a. s., od spisovny Severa-VSO Mšené Lázně v roce 2008 Západočeské dřevařské závody Mariánské Lázně před i po privatizaci, od Aries Data Praha v letech 2009 a 2010 archiválie Karlovarského porcelánu Karlovy Vary z let 1953 až 2002.

avizovaná nová koncepce evidence údajů pro zápočty zaměstnání zůstala bohužel nerealizována i po dvaceti letech.

Zajímavý je vývoj v přebírání archivních fondů předchůdců z podnikových archivů do archivů státních. Nabyvatelé privatizovaných podniků a jejich podnikových archivů neměli v 90. letech 20. století většinou zájem archiválie předávat, tvrdíce, že je budou využívat při svém podnikání, ve skutečnosti spíše proto, že požadovaná základní evidence fondů před předáním představovala přílišný nárůst práce pro podnikového archiváře i jeho vedoucího. Někteří dokonce trvali na tom, že obsah podnikového archivu privatizovali zároveň s celým podnikem a tudíž jim náleží.³⁴ Novinkou se stalo v polovině 90. let uzavírání depozitních dohod, na základě kterých zůstaly archiválie uznané jako státní v péči soukromých podnikatelských společností. SOA v Plzni jich postupně uzavřel šest v letech 1995–1998, vždy na pět let, některé byly i prodloužené (všechny fondy, kterých se týkaly, jsou v současnosti již v naší péči). Do roku 2000 včetně bylo v SOA v Plzni uloženo 286 archivních fondů dokládajících průmysl a podnikání o celkovém rozsahu 789 běžných metrů.

Na přelomu nového tisíciletí zjistili zpravidla správci původních podnikových archivů, že péče o ně má nezanedbatelnou režií, a začali pro změnu usilovat o jejich předání do státního archivu.³⁵ Poté následoval nový archivní zákon, stanovující v § 23, odst. 4, aby se archiválie ve vlastnictví... České republiky vždy ukládaly do veřejných archivů.³⁶ Navíc téměř zároveň získal Státní oblastní archiv v Plzni konečně i prostorný depozitář v Klášteře u Nepomuka.³⁷ Zároveň s uvedenými pozitivními změnami bylo zrušeno oddělení průmyslových fondů v SOA v Plzni a agendou průmyslových fondů byl v SOA Plzeň pověřen pouhý jeden zaměstnanec. Ta agenda zahrnovala vyjadřování k zabezpečení dokladů v souvislosti s likvidacími společností (mimo jiné nově všech plzeňských, které až do té doby

34 O oprávněnosti takového požadavku by měl rozhodnout soud. V západních Čechách se tento problém v současnosti týká archiválií uložených v akreditovaném soukromém archivu Plzeňský Prazdroj, a. s., Plzeň. Vzhledem k tomu, že tato společnost patří již druhému zahraničnímu vlastníkovu, ani jsme o soudní projednání neusilovali.

35 V roce 2001 jsme převzali z podnikového archivu Eska Cheb, a. s. starší fondy do znárodnění, v roce 2002 podobné fondy z PA Západočeská plynárenská Plzeň, 2003 předal zbytek socialistických archiválií Vlnap Nejdek, 2004 ze Západočeských keramických závodů Horní Bříza, resp. již od Lasselsbergeru Plzeň předali všechny archivní fondy do privatizace.

36 Č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

37 Nikdy nevyužívanou nemocnici a sklad léčiv vybudovanou v letech normalizace převedlo ministerstvo zdravotnictví na ministerstvo vnitra za 1,- Kč. Nezbytné adaptace nutné pro plné využití objektu k uložení a zpracování archiválií už byly, jsou a ještě budou podstatně dražší.

zajišťoval Archiv města Plzně), vyřizování skartačních návrhů, posuzování spisových norem, provádění dohlídek a konzultací a přebírání archivních fondů z podnikových archivů, jakož i jejich kontrolu, uložení a evidenci.

V letech 2005 až 2007 bylo osloveno 23 západočeských správců bývalých podnikových a také závodních archivů, aby předali všechny archiválie do privatizace. V následujících pěti letech výzvy uposlechlo 19 z nich, přičemž předané fondy byly v dosti různém stavu úplnosti. Ve dvou případech došlo ke ztrátě archiválií, dva předat odmítli. Tento výsledek lze přijmout snáz, vezmeme-li v úvahu podobné zkušenosti u nedalekých sousedů: V Bavorsku z původně státních, posléze privatizovaných podniků (např. bank, pojišťoven, dolů, energetických podniků) předala archiválie z časů státních do státních archivů po intenzivním jednání jen část obyvatelů. Některé archiválie skončily v hospodářských archivech (těch je v Bavorsku několik při obchodních a živnostenských komorách), v několika případech zůstaly archiválie nepředány a nepodařilo se o nich získat ani žádné bližší informace.³⁸

Tři původně státní instituce nám obsah svých podnikových archivů nabídly samy.³⁹ Původně akreditovaný soukromý Archiv Škoda (48 archivních fondů a sbírek, celkem 4244 bm) byl do péče Státního oblastního archivu v Plzni předán k 1. 1. 2011. Od počátku tisíciletí se tedy do SOA v Plzni dostal 301 archivní fond z činnosti průmyslového nebo podnikatelského původce a přibylo celkem úctyhodných 5 987 běžných metrů. Je však třeba dodat, že se jedná větší měrou o neuspořádané archivní fondy, takže lze počítat s jejich následným podstatným zeštíhlením při pořádání. Převzetí ještě několika archivních fondů z let socialismu předpokládáme v blízké budoucnosti.⁴⁰ V kraji v současnosti existují dva soukromé akreditované archivy, které byly původně podnikové: Sokolovská uhelná, právní nástupce, a.s., Sokolov a Plzeňský Prazdroj, a.s., Plzeň.

Nový archivní zákon neuložil podnikatelským subjektům vést spisovou službu, připustil ovšem, že mohou vyřazovat dokumenty ve skartačním řízení (§ 8, odst. 4). V té době jsme pro své klienty z řad podnikatelů opět připravili a na požádání poskytovali stručné shrnutí změn souvisejících

38 Hetzer, Gerhard: Aktenaussendung nach Vorschrift. Überlegungen zur Umsetzung des Bayerischen Archivgesetzes. In: *Archivalische Zeitschrift* 90, 2008, s. 23–34.

39 Česká spořitelna v letech 2007–2008, ČD, ředitelství drah v Plzni 2008, Česká pošta, OP Plzeň 2011.

40 Z bývalých podnikových archivů Západočeské energetické závody Plzeň a Západočeské ředitelství spojů Plzeň.

s novým archivním zákonem a upozornění na jejich povinnosti, které jim tento zákon ukládá, zejména pečovat o dokumenty uvedené v přílohách 1 a 2 a dle svého uvážení požádat příslušný archiv o výběr archiválií z nich.

Novela archivního zákona č. 190/2009 Sb. už možnost vést spisovou službu pro podnikatele zapsané v obchodním rejstříku nezmiňuje, připouští pouze výběr jejich archiválií ve skartačním řízení, pokud o něj soukromoprávní původce požádá (§ 7, odst. 2); na rozdíl od předchozí verze ovšem v § 11, odst. 2 upozorňuje, že v případě zrušení původce... požádá původce o výběr archiválií mimo skartační řízení neprodleně, jinak se dopustí správního deliktu dle § 74, odstavec 6. Skartační návrhy na vyřazení dokumentů bez trvalé hodnoty nám nicméně stále docházejí a my je celkem ochotně vyřizujeme, pouze upozorňujeme, že už nejsou zákonem požadované. Většina z nich jsou ostatně skartační návrhy zasílané komerčními spisovkami a navrhují vyřazení dokumentů již likvidovaných původců. Za posledních 5 let jde zpravidla celkem o 100 až 150 skartačních návrhů ročně.

Projednání zabezpečení archiválií a dokumentů před ukončením činnosti jejich původce se stalo dost rozsáhlou agendou (za posledních 5 let ročně 50 až 70 vyřízených žádostí). Zpočátku jsme se snažili přebírat doklady téměř všech likvidovaných původců, o kterých jsme měli povědomí, v současnosti se snažíme vybírat si jen ty zajímavější z hlediska oboru podnikání nebo dochovaných dokumentů. Podobně postupujeme i v případě, že jsou nám tyto písemnosti nabídnuty prostřednictvím některé komerční spisovny.

Nedostatek systematického dohledu na produkci dokumentů u podnikatelských subjektů s sebou ovšem přináší riziko, že bude nějaký zásadní typ dokladu, třeba nově se utvářející, přehlédnut.

Další úskalí představuje také uchování dokumentů v souvislosti s proměnou jejich formy. Digitální a elektronické archiválie jsou už několik let předmětem intenzivního zájmu odborných archivářů; vysvětlit ovšem jejich tvůrcům z řad podnikatelů, jak s nimi mají nakládat, je dosud velmi obtížné. Softwarové programy elektronických spisoven, kterých je celkem rozsáhlá nabídka, nám zatím v našich snahách příliš nepomáhají. Nejsou zcela ideální ani pro své uživatele, kteří své živé dokumenty evidují zpravidla jak analogicky, tak elektronicky, někteří vše tisknou, jiní naopak vše převádějí do elektronické podoby a otázkou, co a kde je originál, se zpravidla nijak netrápí. Lze jen doufat, že se tento problém podaří co nejdřív uspokojivě a sdílitelně dořešit.

Snažíme se působit na původce i správce dokumentů prostřednictvím různých školení, při vyžádaných konzultacích a pravidelným kontaktem s některými původci dokumentů. Až další vývoj ovšem ukáže, zda tato naše snaha bude dostatečná a úspěšná. V rozporu s novelou archivního zákona své klienty zpravidla při těchto příležitostech přemlouváme, aby si přece jen vytvořili vnitřní spisovou normu, která by nějakým způsobem upravovala nakládání s vlastními a přijatými dokumenty a umožnila tak mít v nich rámcový pořádek. Zároveň i pokračujeme v úpravě vzorových spisových směrnic, aby odpovídaly současné legislativě a umožnily zájemcům snadnou aplikaci na jejich vlastní poměry.

Současnou legislativou daný systém přebírání archiválií vzniklých z činnosti podnikatelské sféry se zdá být postačující teď. Bylo by ovšem třeba se zamyslet i nad tím, zda v budoucích letech nepovede k nenahraditelným ztrátám. Už nyní nám v souvislosti s žádostí o naše vyjádření k zabezpečení dokumentů před výmazem společnosti z obchodního rejstříku mnozí likvidátoři sdělují, že se jim nepodařilo dohledat žádné dokumenty z činnosti dotyčné společnosti. Nám zbývá v takovém případě jen doufat, že důvodem této okolnosti je (jak likvidátoři často konstatují při osobním nebo telefonickém jednání), že likvidovaná společnost fakticky žádnou činnost nevykonávala. Budeme ovšem pravděpodobně stejně sdělení nuceni akceptovat i nadále a to i v případě, že z výpisů obchodního rejstříku získáme dojem, že jde o dlouho působící společnosti se zajímavým výrobním programem.

Uchování pramenů k hospodářským dějinám 20. století v našem státě můžeme pravděpodobně prohlásit za dostatečné a lze předpokládat, že by byl se stávající situací spokojen i profesor Josef Šusta. Snad se podaří podobný úspěch zopakovat i pro toto století, třeba právě s využitím moderních nosičů, které nám aktuálně přinášejí tolik starostí.

Předarchivní péče ve Státním okresním archivu Zlín a v Štátnom archíve v Nitre, pobočka Topoľčany

/ Pavel Šrámek /

Státní okresní archiv Zlín navázal koncem 70. let minulého století styky s okresním archivem ve slovenských Topoľčanech. Pravidelné vzájemné kontakty se udržovaly až do konce 90. let, kdy jejich intenzita začala postupně klesat. Znovuoživit se je podařilo v roce 2009 a od té doby se zlíňští a topoľčanští archiváři vždy jednou ročně opět setkávají. Jedním z témat při těchto setkáních jsou zkušenosti z oblasti předarchivní péče, kde mají oba archivy obdobné postavení.¹

Zlínský archiv zajišťuje předarchivní péči pro veřejnoprávní a soukromoprávní původce podle zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, na území současného okresu Zlín v rámci Zlínského kraje. Výjimku představují původci, kteří svojí působností nebo významem překračují hranice okresu (např. Krajský úřad Zlínského kraje, Katastrální úřad pro Zlínský kraj, Univerzita Tomáše Bati, Barum Continental s. r. o. Otrokovice). Ti spadají pod oddělení pro předarchivní péči Moravského zemského archivu v Brně.²

Z veřejnoprávních původců v péči zlínského archivu se jedná především o obce a města, včetně pěti měst s rozšířenou působností, základní a střední školy, včetně několika soukromých a jedné církevní, státní úřady s okresní působností, různé organizace zřízené nebo založené krajem, městy a obcemi, ze soukromoprávních původců pak například o menší soukromé firmy nebo soukromé lékaře. Z první skupiny, která čítá přibližně 300 subjektů, tvoří největší část, a to asi dvě třetiny, školy a obce, zbylá

1 Státní okresní archiv Zlín je vnitřní organizační jednotkou Moravského zemského archivu v Brně, archiv v Topoľčanech je pobočkou Štátného archívu v Nitre.

2 Výjimkou je Krajská nemocnice Tomáše Bati ve Zlíně a Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně, které zůstaly po dohodě s Moravským zemským archivem v Brně pod zlínským archivem, v jehož předarchivní péči byly jako Okresní ústav národního zdraví a Okresní knihovna.

třetina připadá na ostatní subjekty. Celkové počty všech původců se v posledních letech příliš nemění, protože mateřské školy vyjmuté z předarchivní péče nahrazují soukromoprávní původci vyřazující zdravotnickou dokumentaci.³

Územní působnost topolčanského archivu zahrnuje okres Bánovce nad Bebravou a Partizánske patřící do Trenčianského kraje a okres Topolčany patřící do Nitranského kraje.⁴ Protože slovenský zákon č. 395/2002 Z. z., o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov, původce blíže nerozlišuje, podléhají topolčanskému archivu teoreticky všichni původci působící na jeho území, kteří vytváří dokumenty (ve slovenské terminologii registratúrne záznamy).⁵ Výjimku tvoří stejně jako u zlínského archivu někteří původci s větší než okresní působností (např. Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy nebo akciové spoločnosti vzniklé po roce 1990), kteří spadají do předarchivní péče Štátneho archívu v Nitre.

Topolčanský archiv se stará podobně jako okresní archiv ve Zlíně o města a obce, základní a střední školy, státní orgány, různé organizace (nemocnice, muzea, knihovny) nebo zemědělská družstva. Navíc má v péči například některé mateřské školy, církevní subjekty (jak katolické, tak evangelické), lékárny a dokonce i osoby samostatně výdělečně činné. Evidence původců registratúr archivu, která je podle § 24 zákona č. 395/2002 Z. z. povinně vedena, obsahuje zhruba 520 vybraných původců, kteří již předali své archiválie nebo je mají v budoucnu předat.⁶

Z celkem šesti odborných pracovníků zlínského archivu se předarchivní péčí zabývají tři, přičemž jedna pracovnice se zabývá pouze soukromými firmami a agendou související s jejich likvidacemi, další pracovník a pracovnice, kteří jsou archivními inspektory, řeší záležitosti veřejnoprávních původců a provádí státní kontroly. Mimo předarchivní péče také inventarizují archivní fondy, zajišťují chod badatelný a plní další úkoly. Předarchivní péče přitom tvoří značnou část jejich pracovní doby, protože

3 Mateřské školy přestaly být veřejnoprávními původci od 1. 7. 2009 po novele zákona č. 499/2004 Sb.

4 Určitou komplikací je, že zatímco okresy Bánovce nad Bebravou a Topolčany mají vlastní obvodný úřad, okres Partizánske patří pod Obvodný úřad Prievidza, který je v péči Štátneho archívu v Nitre, pobočka Bojnice.

5 Podle § 2 zákona č. 395/2002 Z. z. je původcem právnická nebo fyzická osoba, z jejíž činnosti vzniká registratúra, přičemž ta je definovaná jako soubor všech registratúrnych záznamov evidovaných původcem registratúry.

6 Podle § 16 zákona č. 395/2002 Z. z. je každý původce registratúry povinen bezodkladně oznamovat změnu svého názvu a změnu uložení registratúry, což se ale v praxi neděje.

například počty skartačních řízení se stále zvyšují (v roce 2008 to bylo 194 řízení, v roce 2010 už 223 řízení).

Ze sedmi odborných pracovníků archivu v Topolčanech se předarchivní péči věnují také tři, kteří si ji dělí podle území. Jedna pracovnice má v péči subjekty z okresu Bánovce nad Bebravou, druhá pracovnice pak subjekty z okresu Topolčany a poslední pracovnice subjekty z okresu Partizánské. Vedle předarchivní péče také zpřístupňují archivní fondy a pořádají je. I v jejich případě tvoří předarchivní péče velkou část pracovní doby, i když kvůli omezeným finančním prostředkům nemohou dělat vše, co by měly.

Systematická předarchivní péče ve zlínském archivu má svoji tradici od 70. let minulého století, a to především u měst a obcí. Postupně byly vytvořeny pětileté cykly, kdy probíhala příslušná skartační řízení, díky čemuž se podařilo zajistit archiválie od všech těchto původců. Stranou zůstalo po roce 1990 pouze město Zlín, které po určitou dobu uvažovalo o zřízení vlastního archivu a které nyní provádí vzhledem k množství agendy skartační řízení každý rok.⁷ Pětileté cykly byly v 80. letech uplatňovány i u základních a středních škol, ale po prodloužení skartačních lhůt třídních výkazů z 30 na 45 let a prostorových problémech zlínského archivu v 1. polovině 90. let minulého století od nich bylo upuštěno.

U části škol tak skartační řízení neprobíhala, případně se omezila jen na dokumenty skupiny s. Vyřazování těchto dokumentů u mateřských škol a školních jídelen se řešilo vydáváním trvalých skartačních povolení. Zhruba od 2. poloviny 90. let se předarchivní péče rozšířila o schvalování spisových řádů a o průzkumy spisoven, resp. metodické dohlídky zaměřené na vedení spisové služby a ukládání dokumentů, prováděné hlavně u měst, obcí a vybraných škol. Dále probíhaly konzultace u jednotlivých původců a tematická školení pro více původců.

Také předarchivní péče v topolčanském archivu začala ve větší míře od poloviny 70. let minulého století a zaměřila se především na města a obce. Stejně jako ve zlínském archivu byly zavedeny pětileté cykly, kdy tito původci prováděli skartační řízení. U základních a středních škol se stejný postup zavést nepodařilo a kompletní skartační řízení tak proběhlo jen jednou, mateřské školy získaly trvalá skartační povolení. Mezníkem

7 Skartační řízení provádí přitom nejen za sebe, ale také za bývalý Okresní úřad Zlín a další zrušené organizace, jejichž agendu převzalo.

se stal rok 2003, kdy archiv ztratil svoji samostatnost a stal se, stejně jako ostatní slovenské okresní archivy, součástí ministerstva vnitra.

Skartační řízení u veřejnoprávních původců probíhají ve zlínském archivu na základě obdrženého skartačního návrhu. Ten původci posílají většinou sami po uplynutí časového období vyhrazeného pro skartační řízení nebo z jiného důvodu, což bývá nejčastěji nedostatek místa ve spisovně a snaha uvolnit si prostor. Některé původce je však třeba na zaslání skartačního návrhu upozornit, ať již telefonicky či písemně, a to i opakovaně. Na vině přitom není ani tak neochota, jako spíše pracovní zaneprázdněnost a určité obavy, neboť skartační řízení delší dobu nebo dokonce ještě nikdy nedělali.

Po obdržení skartačního návrhu následuje skartační řízení u původce. Příslušný pracovník archivu k němu vždy přijíždí, aby na místě posoudil navrhované dokumenty. Může tedy osobně ověřit, zda údaje uvedené ve skartačním návrhu odpovídají skutečnosti a zda neexistují ještě další dokumenty, které mohou být do skartačního řízení zařazeny. Podle zjištěné situace je také možné přehodnotit některé dokumenty například ze skupiny S do skupiny A, pokud vypovídají o činnosti původce. Vybrané archiválie se hned odváží do archivu, protože jejich ponechávání na místě a spoléhání se na pozdější odvoz se v minulosti neukázaly jako šťastné řešení.⁸

Osobní návštěva u původce je důležitá i pro seznámení se s osobami zodpovědnými za spisovou službu a s podmínkami, které pro svoji práci mají. Vedle protokolu o skartačním řízení a záznamu o předání archiválií totiž pracovník archivu sepíše záznam, v němž zachytí vývoj původce, jeho zřizovatele, jméno osoby odpovědné za spisovou službu, zda existuje spisový řád, jaký je stav spisoven apod. Tento záznam, který svým způsobem nahrazuje dřívější metodické dohlídky, ale slouží pouze pro potřeby archivu, poskytuje základní informace pro další skartační řízení.

V souvislosti s výběrem archiválií se ve zlínském archivu osvědčila praxe, kdy pracovníci archivu zajišťující skartační řízení působí také jako obsluha v badatelně. Mají totiž možnost poznat, s jakými dotazy přichází badatelé a o co projevují zájem, a tuto zkušenost pak zohledňují při výběru archiválií. Například při skartačních řízeních na základních školách se vybírají jako archiválie k trvalému uložení všechny třídní výkazy, protože

8 V některých případech samozřejmě i zlínský archiv využívá odvoz vybraných dokumentů původcem, zvláště jde-li o větší množství dokumentů (např. při skartačním řízení na státním zastupitelství).

mohou posloužit jako doplňující pramen při hledání osobních údajů.⁹ Podobně se do archivu přebírají vybrané třídní knihy jako ukázka, jak v dané době probíhalo vyučování.

Skartační řízení na Slovensku vypadá podobně, i přes určité odlišnosti. Forma vyřazování dokumentů (ve slovenské terminologii vyradovacie konanie), které by mělo být podle § 18 zákona č. 395/2002 Z. z. provedeno alespoň jedenkrát za pět let, pokud se s archivem nedohodne prodloužení této lhůty, je bez ohledu na druh původce vždy stejná. Podle § 20 téhož zákona může původce dokumenty bez trvalé hodnoty zničit, pokud do 60 dní od předložení skartačního návrhu (ve slovenské terminologii návrh na vyradenie registratúrnych záznamov) neobdrží z archivu vyjádření. Konečně vyhláška č. 628/2002 Z. z. používá pouze jediný skartační znak (ve slovenské terminologii znak hodnoty), a to A.¹⁰

Topolčanský archiv provádí skartační řízení také na základě obdrženého návrhu, přičemž původci pětiletou lhůtu stanovenou zákonem příliš nedodržují. Protože pracovníci archivu nemají k dispozici automobil a prostředky na cestovné jsou omezené, musí se většinou rozhodovat na dálku a případné nejasnosti řešit telefonicky nebo mailem. Navštěvují jen ty nejdůležitější a snadno dostupné původce (především orgány státní správy a města), ve zbývajících případech vydávají rozhodnutí pouze podle zasláného návrhu. Toto rozhodnutí je přitom vydáváno vždy, možnost ponechat skartační návrh bez odpovědi se nevyužívá.

Pokud jsou při skartačním řízení vybrány archiválie, musí je do archivu vždy přivést sám původce na své náklady, což mu ukládá § 22 zákona č. 395/2002 Z. z. Pracovníci archivu je zkontrolují a vystaví protokol (ve slovenské terminologii preberací protokol), v němž mimo jiné uvedou, zda dokumenty odpovídají rozhodnutí, zda původce požaduje omezit k nim přístup a zhodnotí jejich fyzický stav. Protože přebírání archiválií je samostatným aktem, při výběru archiválií mimo skartační řízení (ve slovenské terminologii rozhodovanie o dokumentárnej hodnote záznamu mimo vyradovacieho konania), například při akviziční činnosti, se vytváří pouze protokol.

9 Podle směrnice ministerstva školství z roku 1986 mají skartační znak A pouze třídní výkazy prvního, předposledního a posledního ročníku. Zajímavé je, že na Slovensku se třídní výkazy základních škol do archivu nepřebírají a zůstávají na škole po dobu 60 let.

10 Dokumenty se rozlišují na ty se znakem A a bez znaku A. Ve spisových a skartačních plánech se pak používá buď skartační znak A s příslušnou lhůtou, nebo pouze samotná skartační lhůta.

Skartační řízení u soukromoprávních původců provádí zlínský archiv na místě jen tehdy, když skartační návrh obsahuje také dokumenty skupiny A. Pokud tomu tak není, protokol o skartačním řízení je zpracován v archivu a odeslán původci. Takových protokolů je v současné době většina, protože skartační návrhy zasílají především soukromí lékaři, kteří dokumenty skupiny A nevytvářejí, a v menší míře soukromé společnosti, které si dokumenty skupiny A chtějí ponechat. Obecně však platí, že po novelizaci zákona č. 499/2004 Sb. v létě 2009 soukromoprávní původci využívají možnost vyřazovat dokumenty neuvedené v příloze číslo 1 zákona (fakticky dokumenty skupiny S) bez souhlasu archivu. Ten kontaktují, když je k tomu nutí jiná legislativa, což je i případ soukromých lékařů, kteří takto řeší výhradně svoji zdravotnickou dokumentaci.¹¹

Popsané vyřazování dokumentů probíhá vždy přes archiv a není nikdy ponecháno jen na původci, jako se to dělo dříve v minulosti prostřednictvím trvalých skartačních povolení. I když zákon č. 499/2004 Sb. tuto možnost připustil pod mírně upraveným názvem trvalý skartační souhlas, byl tento souhlas vydáván nejprve jen ojediněle (např. v roce 2006 jedenkrát, v roce 2008 dvakrát), a pak už vůbec. Jakkoliv má původce právo požádat o jeho vydání, je snaha se tomuto řešení vyhnout a využít standardní postup, tj. skartační řízení. Zkušenosti s dřívějším trvalým skartačním povolením totiž ukázaly, že byly vyřazovány i další dokumenty.

Pokud jsou archivu předkládány k výběru pouze dokumenty skupiny A, je prováděn ve většině případů mimo skartační řízení. U veřejnoprávních původců přichází na řadu, když chtějí mimořádně předat vybrané druhy dokumentů skupiny A, například uzavřené svazky kronik, a není účelné čekat na řádné skartační řízení. U soukromoprávních původců se jedná většinou o výběr dokumentů likvidovaných subjektů, které převzal likvidátor nebo správce konkurzní podstaty. Konečně sem patří dary či nálezy dokumentů soukromými osobami, ať již jde o dokumenty soukromé nebo úřední povahy.

Někdy je potřeba provést neplánované skartační řízení vynucené mimořádnými okolnostmi. Důvodem je slučování původců (nejčastěji škol v důsledku tzv. optimalizace) a zásahy přírodních živlů (povodeň nebo vytopení). V případě slučování se archiv snaží dohlédnout, aby byla řádně

11 Viz vyhláška č. 385/2006 Sb. o zdravotnické dokumentaci platná do 31. 3. 2012. Nová vyhláška o zdravotnické dokumentaci č. 98/2012 Sb. platná od 1. 4. 2012 tuto povinnost ukládá pouze veřejnoprávním původcům podle zákona o archivnictví.

provedena spisová rozluka podle § 68a zákona č. 499/2004 Sb. a § 19 vyhlášky č. 191/2009 Sb., tj. byly mu předány archiválie zanikajícího subjektu a dosud živé dokumenty byly průkazně převzaty nástupnickým subjektem.¹²

V případě zasažení spisoven vodou záleží na rozsahu poškození. U velké povodně, která zasáhla Zlínsko v létě 1997, nezbylo nic jiného než zmapovat rozsah škod a vzít je na vědomí. U lokálních záplav a vytopení ať již deštěm nebo prasknutým vodovodním potrubím je snahou archivu maximální záchrana zasažených dokumentů, a to jak radou, tak provedením skartačního řízení u dokumentů s prošlými skartačními lhůtami. I když takové události jsou výjimečné, představují vážné ohrožení dokumentů uložených u původců ve spisovnách.¹³

Zkušenosti se zaplavením má také topolčanský archiv, například v roce 2010 bylo takto postiženo hned několik obecních úřadů. Jeho postup je obdobný. Nejprve se provádí průzkum na místě a vyhotoví seznam nenávratně zničených dokumentů, následuje dohled na odstraňování škod (vyсуšení). Skartační řízení pak probíhá standardně podle uplynulých skartačních lhůt.

Průběh skartačního řízení výrazně ovlivňuje existence spisového řádu a kvalita jeho zpracování. Podle zákona č. 499/2004 Sb. se sice povinnost vypracovat tento řád týká jen vybraných veřejnoprávních původců,¹⁴ ale ustanovení zákona (např. § 64) a především vyhlášky č. 191/2009 Sb. požadují i po ostatních veřejnoprávních původcích alespoň v jiném jejich vnitřním předpisu upravit některé části výkonu spisové služby. Navíc spisový a skartační plán, součást řádu, je nezbytný pro přípravu a provedení skartačního řízení. Zlínský archiv z tohoto důvodu věnoval již v minulosti spisovým řádům pozornost a u vybraných původců zavedl jejich automatické zasílání při každé aktualizaci, což se v omezené míře udrželo dosud.

Nyní zasílání spisových řádů archiv nevyžaduje, neboť jejich existenci zjišťuje při skartačním řízení. Pokud původce svůj spisový řád do archivu

12 V roce 2011 zanikly v okrese Zlín při slučování škol jedna střední odborná škola a jedno odborné učiliště. V roce 2012 podobně zaniknou při slučování sociálních zařízení dva domovy s chráněným bydlením.

13 V roce 2011 došlo u původců patřících do péče Státního okresního archivu Zlín ke třem případům vytopení spisoven, přičemž byly zasaženy i uložené matriky, tedy velmi důležité dokumenty.

14 Podle zákona č. 190/2009 Sb. nemají tuto povinnost obce, které nemají pověřený obecní úřad, stavební nebo matriční úřad, organizační složky územních samosprávných celků a právnické osoby zřízené nebo založené územními samosprávnými celky. Zákon č. 424/2010 Sb. k nim přidal ještě školy.

přeci jen zašle, je to většinou spojeno s žádostí o jeho posouzení. Těchto žádostí jsou v průměru asi dvě desítky ročně, a to od různých původců (města, obce, školy, domovy pro seniory, nemocnice). Většinou jde o řády vytvořené na základě starších vzorů nebo převzaté od původce stejného typu. Případy, kdy původce spisový řád nemá a žádá po archivu pomoc s jeho vytvořením, jsou ojedinělé. Při připomínkování spisového řádu je snahou, aby splnil předepsané požadavky dané legislativou, ale současně zůstal přehledný a srozumitelný.

Oproti minulosti jsou spisové řády mnohem variabilnější a i u původců stejného typu se mohou dosti lišit, což s sebou přináší určité obtíže. Zatímco textovou část lze porovnávat s § 64 až 68a zákona č. 499/2004 Sb. a s vyhláškou č. 191/2009 Sb., u spisového a skartačního plánu bývá někdy obtížné ověřit uvedené druhy dokumentů a jejich skartační znaky a lhůty. Vzorové spisové a skartační plány existují pouze pro obce s rozšířenou působností a pro obce, které nemají pověřený obecní úřad nebo nejsou obcí s rozšířenou působností, částečně také pro školy. Vše ještě komplikují časté legislativní změny.¹⁵

Slovenské archivy i nadále spisové řády schvalují. Podle původního zákona č. 395/2002 Z. z. měl každý původce podle § 16 povinnost vypracovat spisový řád (ve slovenské terminologii registratúrny poriadok) včetně spisového a skartačního plánu (ve slovenské terminologii registratúrny plán) a zaslat ho ke schválení. Archivy, topolčanský nevyjímaje, tak byly doslova zavaleny spisovými řády často zcela nevýznamných původců (např. živnostníci), které měly schvalovat.

Situaci zlepšila až novela zákona v roce 2007 (zákon č. 216/2007 Z. z.), která původcům nechala povinnost vypracovat a předložit ke schválení pouze spisový a skartační plán, a to ještě jen těm, z jejichž činnosti vznikají dokumenty s trvalou dokumentární hodnotou. Povinný spisový řád pak zůstal pouze pro orgány veřejné správy, právnické osoby zřízené orgány veřejné správy a právnické osoby zřízené nebo upravené zákonem.

Novinkou v předarchivní péči zlínského archivu se v roce 2005 stala potvrzení o zabezpečení dokumentů. Zavedl je zákon č. 499/2004 Sb. novelizací zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, v reakci na skutečnost, že zanikalo velké množství soukromých subjektů, aniž by předaly do archivu

15 Například vyhláška č. 274/2010 Sb. zavedla pro veškeré dokumenty v souvislosti s tzv. státními maturitami skartační lhůtu 45 let, vyhláška č. 54/2011 Sb. ponechala tuto lhůtu jen pro vybrané protokoly a pro ostatní dokumenty snížila skartační lhůtu na 5 let a vyhláška č. 273/2011 Sb. zase vrátila určitým dokumentům skartační lhůtu 45 let.

alespoň nějaké archiválie ze své činnosti a postaraly se o další uložení osobní a mzdové dokumentace nutné především pro důchodové zabezpečení. Nyní je výmaz z obchodního rejstříku podmíněn vyřešením těchto dvou věcí a následným potvrzením příslušného archivu. Výsledky této na první pohled dobré myšlenky jsou však z pohledu zlínského okresního archivu poněkud rozporuplné.

Počet vydaných potvrzení sice stále roste (v roce 2008 jich bylo 29, v roce 2010 již 65), ale jedná se převážně o malé společnosti s ručením omezeným, jejichž hlavní náplní byla koupě zboží za účelem dalšího prodeje a kromě jednatelů většinou nemají žádné zaměstnance. Navíc u asi dvou třetin se podle sdělení příslušných likvidátorů žádné dokumenty nedochovaly a potvrzení je ryze formální. U zbývajících společností se sice podaří nějaké dokumenty nalézt a převzít do archivu, až na výjimky se ale jedná o malá množství vztahující se převážně k obchodnímu rejstříku, a tak větší význam má spíše údaj, kde bude uložena osobní a mzdová dokumentace.

Na Slovensku zákon č. 395/2002 Z. z. přinesl podobnou povinnost již dříve. Likvidátor či konkurzní správce má do jednoho měsíce po právoplatném rozhodnutí soudu u ukončení činnosti podniku oznámit tuto skutečnost příslušnému archivu a ještě před výmazem z obchodního rejstříku mu odevzdat vybrané dokumenty a sdělit, kde budou po dobu skartační lhůty uloženy dokumenty bez trvalé hodnoty. Protože to ale není nijak vázáno na rozhodnutí soudu, správci tuto povinnost obcházejí. Topolčanský archiv proto od nich nikdy žádné oznámení nebo dokumenty nedostal.

Druhou novinkou od roku 2005 jsou státní kontroly, kterými archivní inspektoři z řad pracovníků státních archivů kontrolují dodržování ustanovení zákona č. 499/2004 Sb. a vyhlášky č. 191/2009 Sb. u původců ve své předarchivní péči. Do té doby kontrola probíhala prostřednictvím metodických dohlídek, které však neměly jasnou zákonnou oporu a pravidla. Státní kontrola vycházející ze zákona č. 552/1991 Sb., o státní kontrole, má své přesně definované náležitosti, i když je díky tomu celkově náročnější.

Kontrolované subjekty a předmět státní kontroly jsou ve zlínském archivu stanoveny ročním plánem kontrol, který schvaluje Moravský zemský archiv v Brně.¹⁶ Při výběru subjektů se archiv zaměřuje na důležité veřejnoprávní původce, tj. obce s rozšířenou působností, základní a střední školy, při výběru předmětu kontroly zase hlavně na ukládání dokumentů

16 Moravský zemský archiv určuje také počet státních kontrol. V roce 2010 to bylo dvanáct kontrol, v roce 2011 pak čtrnáct kontrol, pro rok 2012 byl počet kontrol snížen na pět.

a technický stav spisoven, ze spisové služby pak na příjem, evidování a vyřazování dokumentů.

Zkušenosti ze státních kontrol přitom jsou, na rozdíl od potvrzení o zabezpečení dokumentů, převážně pozitivní. Přesná pravidla umožňují zjistit na místě skutečný stav a v protokolu o státní kontrole jednoznačně upozornit na případné nedodržování platné legislativy. Zástupce původce má díky protokolu oficiální podklad pro sjednání nápravy, který může využít jak vůči svým zaměstnancům, tak vůči dalším osobám (např. zastupitelstvo obce). Odstranění zjištěných nedostatků archiv ověřuje pomocí následných kontrol a až na výjimky k němu skutečně dochází. Státní kontroly proto mají významný podíl na zlepšení výkonu spisové služby.

Zákon č. 499/2004 Sb. zavedl také v § 73 až 75 správní delikty a pokuty za ně. Oblasti předarchivní péče se týkají například správní delikty za neuchování dokumentů nebo neumožnění výběru archiválií, nevykonávání spisové služby či nevydání spisového řádu nebo spisového a skartačního plánu. Novelty v roce 2009 (zákon č. 190/2009 Sb.) a v roce 2010 (zákon č. 424/2010 Sb.) zavedením přechodného období pro spisové služby i spisové řády a rozšířením původců vykonávajících spisovou službu v omezeném rozsahu ovšem toto dosti omezily, takže fakticky zůstaly správní delikty za neuchování dokumentů nebo neumožnění výběru archiválií. A právě kvůli ztrátě dokumentů podal zlínský okresní archiv v letech 2009 až 2011 čtyřikrát podnět Moravskému zemskému archivu v Brně k zahájení správního řízení, přičemž třikrát byla původci udělena pokuta.¹⁷

Situace topolčanského archivu v oblasti kontrolní činnosti je složitější, i když zákon č. 395/2002 Z. z. s ní počítá v § 28, kde je označena jako štátny odborný dozor, jehož předmětem je kontrola plnění povinností ustanovených v zákoně.¹⁸ Plánované kontroly se kvůli nedostatku financí nedaří vždy uskutečnit, takže se provádí v omezené míře a často na vlastní náklady. Archiváři se proto snaží ve větší míře provádět archivní průzkum (obdoba metodických dohlídek) u nejdůležitějších původců, především státní správy.

Podobné je to u správních deliktů uvedených v § 31 zákona č. 395/2002 Z. z. Přestože jich jsou téměř tři desítky a pokuty za ně dosahují značné

17 Ze čtyř uvedených případů se jednalo dvakrát o obec, jednou o střední školu a jednou o základní školu. Udělené pokuty se pohybovaly v rozmezí 3000 až 8000 korun. Nejdůležitější však je, že ve dvou případech se podařilo alespoň část ztracených dokumentů dodatečně nalézt.

18 Podle jednoho z odstavců by měl štátny odborný dozor u státních orgánů probíhat nejméně jednou za pět let.

výše, navrhl topolčanský archiv správní řízení dosud pouze jednou. Jednalo se o případ, kdy bývalý majitel topolčanské nemocnice po svém odchodu odvezl celou spisovou agendu nemocnice, měl ji u sebe a odmítal do ní kohokoliv pustit. Pokuta nakonec udělena nebyla, protože všechny dokumenty byly vráceny zpět.

Nezastupitelné místo v rámci předarchivní péče má spolupráce s původci, kdy archiv funguje jako metodický orgán pro správný výkon spisové služby. Na rozdíl od předchozích činností není legislativou přesně upravena, takže její konkrétní podoba závisí na přístupu a možnostech daného archivu. Ve zlínském archivu má metodická pomoc původcům celou řadu podob, od velkých všeobecných školení přes menší specializovaná školení po individuální konzultace a zodpovídání konkrétních dotazů týkajících se spisové služby.

Velké školení pro všechny veřejnoprávní původce proběhlo na podzim 2009 v souvislosti s novelou zákona č. 499/2004 Sb. a novou vyhláškou č. 191/2009 Sb. Menší školení se provádí v souvislosti se skartačními řízeními na městech a v obcích, a to v pětiletých cyklech. Příslušní pracovníci městských úřadů byli proškoleni v roce 2006 a na jaře 2011, školení pro pracovníky obecních úřadů se konalo naposledy v roce 2007. Individuální konzultace většinou probíhají během skartačních řízení.¹⁹

Školení k předarchivní péči se věnuje také archiv v Topolčanech. Provádí je podle potřeby a zatím se zaměřil na státní správu a samosprávu, do budoucna uvažuje o školení i pro soukromý sektor. Zajímavé v této souvislosti je, že podle § 16 zákona č. 395/2002 Z. z. má původce právo požádat o informaci, odbornou radu (ústní sdělení) nebo usměrnění (písemné sdělení).

Stále častějším tématem dotazů je elektronizace, která se rozšířila v posledních letech hlavně díky datovým schránkám a snahám vést některé agendy elektronicky. U původců patřících do péče okresního archivu Zlín má nejčastěji podobu elektronického podacího deníku, kdy tento deník a případně ještě další evidence existují v elektronické podobě, ale samotné dokumenty zůstávají v papírové podobě. Vzhledem k nedořešeným otázkám spojeným s věrohodností dokumentů v elektronické podobě a nemožnosti je přebírat do archivu, lze předpokládat, že se tento stav

19 Dále je možné využít poměrně široké nabídky školení ke spisové službě ze strany soukromých subjektů, které jako odborné lektory využívají pracovníky předarchivní péče státních oblastních archivů.

v nejbližší době příliš nezmění a skartační řízení se bude provádět nadále klasickým způsobem. Nahrávají tomu i nejasnosti v legislativě.²⁰

Na Slovensku se elektronizace prosazuje pomaleji, ustanovení o elektronických dokumentech se v zákoně č. 395/2002 Z. z. objevilo až počátkem roku 2011 (zákon č. 41/2011 Z. z.). Topolčanský archiv tak tuto problematiku zatím neřeší, v případě dokumentů se skartačním znakem A by stejně jako zlínský archiv požadoval jejich převedení do papírové podoby.

Ze srovnání předarchivní péče ve zlínském a topolčanském archivu vyplývá, že navzdory společné minulosti existují mezi oběma archivy určité rozdíly. Topolčanští archiváři se díky omezeným možnostem cestovat musí v mnohých případech spokojit s posuzováním dokumentů na dálku a přes veškerou snahu není v jejich silách naplnit ustanovení široce pojatého slovenského archivního zákona. Zlínští archiváři sice požadavky svého archivního zákona až na výjimky zvládají, ale většinou na úkor jiné pracovní činnosti, přičemž se navíc potýkají s častými změnami legislativy. Předarchivní péče je tak pro oba archivy stále náročnější.

Za zlínský archiv lze konstatovat (platí to pro okresní archivy vůbec), že tato náročnost začíná ohrožovat jeho patrně nejsilnější stránku na poli předarchivní péče, kterou je všestrannost a rozmanitost vykonávané práce. Právě díky ní nabízí jedinečnou možnost poznat celý cyklus oběhu dokumentů, od jejich vzniku u původce přes skartační řízení, předání a zpracování dokumentů v archivu až po předložení badatelům. V oblastních a ústředních archivech již toto díky větší specializaci není možné. Neméně důležitý je také kontakt s velkým množstvím různorodých původců tvořících základ státní správy i samosprávy.

Je samozřejmě snahou archivu si tato svoje specifika zachovat. O tom, zda a v jaké míře se mu to podaří, rozhodne zřejmě již blízká budoucnost.

Za pomoc při vzniku tohoto textu děkuji kolegům ze Státního okresního archivu Zlín a ředitelce Štátného archívu v Nitre – pobočky Topolčany PhDr. Ol'ge Kvasnicovej.

20 Zákon č. 190/2009 Sb. přinesl například zmatečný § 63 odst. 4, na jehož výkladu se nedokázali shodnout ani zkušení právníci, zákon č. 424/2010 Sb. zase upravil § 63 odst. 3 tak, že podle jeho první věty vykonávají školy spisovou službu pouze elektronicky a podle věty následující si mohou vybrat, zda ji povedou elektronicky, nebo v listinné podobě.

Kulturní instituce v dikci AHMP a předarchivní péče – mezi normou a praxí

/ Jan Schwaller /

Úvod

V tomto příspěvku se pokusím zachytit stav předarchivní péče u kulturních institucí, především divadel, které spadají do péče Archivu hlavního města Prahy (dále jen AHMP). Mezi těmito subjekty vznikla v uplynulém období zajímavá situace. Vlivem různých transformačních procesů se část těchto organizací dostala do kategorie soukromoprávních původců. AHMP, konkrétně oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob, se snaží, aby dokumenty vysoké historické a kulturní hodnoty, přešly v co největší možné míře do správy výše uvedeného oddělení v rámci AHMP. Pokud to z provozních důvodů nelze, je snahou získat tyto alespoň ve formě digitální. Postup získání těchto dokumentů je nutný v široké spolupráci s pracovníky těchto organizací, které je třeba neustále přesvědčovat o poslání a funkci archivu. Cílem příspěvku je představit práci oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob v této oblasti za období posledních cca 8 let. Stěžejní období, které je sledováno o mnoho více, je časový úsek po roce 2005, respektive po nabytí platnosti novely zákona číslo 499/2004 Sb., jak vyplývá z pozdějších změn.

Stav po 1. 1. 2005 v oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob

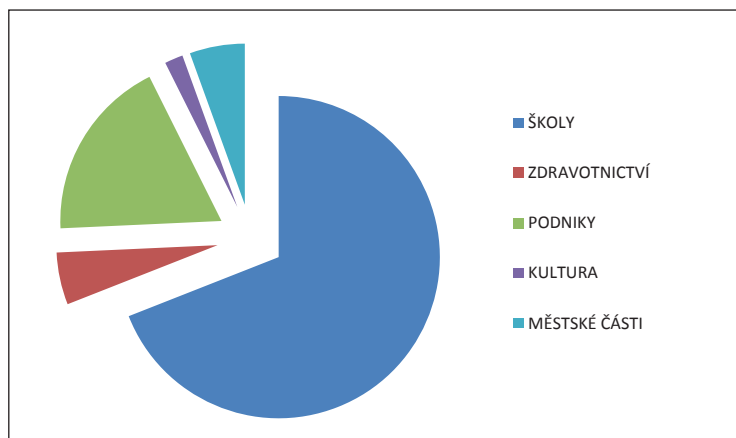
Nový archivní zákon, který vstoupil v platnost 1. ledna 2005, přinesl některé nové skutečnosti, na které musely reagovat zejména paměťové instituce, Archiv hlavního města Prahy nevyjímaje. V průběhu cca šesti let prošla výše zmíněná legislativa velmi překotným vývojem. V roce 2007 na 12. celostátní konferenci archivářů České republiky ve dnech 2. až 4. května v Děčíně, které proběhlo na téma spisová služba a předarchivní péče, jsem si dovilil popsat legislativní změny roku 2005 a postavení Archivu

hlavního města Prahy, především pak, jaký vliv měla tato legislativní úprava na výkon předarchivní péče pro Archiv hlavního města Prahy jako instituci, jak se proměnila struktura jeho původců a v neposlední řadě, jak byli tito původci informováni a jaký jim byl poskytnut v této souvislosti ze strany AHMP servis. Dále je nutné se zmínit, i když jen okrajově, i o změně postavení AHMP v síti archivů ČR a definování tohoto postavení vůči dvěma nejbližším archivům, tj. Národnímu archivu a Státnímu oblastnímu archivu v Praze, a to zejména v již zmíněné předarchivní péči.¹

Právě změněný přístup k předarchivní péči a spisové službě měl za následek několik skutečností:

1. Došlo k celkem výrazné změně ve složení původců obhospodařovaných institucí. Z celkového počtu původců, kteří spadali před 1. 1. 2005 pod Archiv hlavního města Prahy, bylo cca 57 % škol, 4 % justičních organizací (soudy, notáři), 1 % finančních organizací (finanční úřady), 1 % celních úřadů, 4 % zdravotnických organizací, 27 % podniků, 3 % kulturních organizací a cca 5 % tvořily úřady jednotlivých městských částí. Stav po 1. 1. 2005 – je takovýto: školy 70 %, zdravotnické organizace 4 %, podniky 18 %, kulturní zařízení 2 % a úřady jednotlivých městských částí cca 6 %.
2. Výkon spisové služby, který byl nově rozveden v samostatné normě. Rozdělení původců vzhledem k povinnostem při výkonu spisové služby vedlo k tomu, že bylo v oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob přistoupeno k přímé a aktivní spolupráci s původci.

1. Graf: Poměr zastoupení typů institucí v rámci předarchivní péče AHMP

V první fázi se jednalo zejména o nejpočetnější skupinu, kterou byly školy. V níže uvedeném grafu si to můžeme znázornit plasticky.

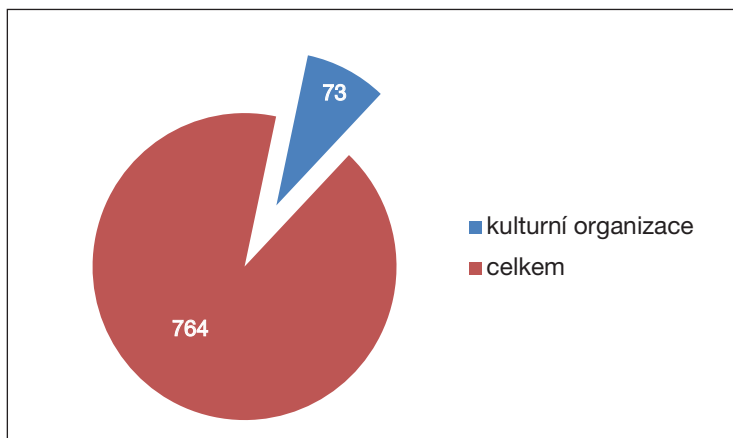
Jak je patrné, jsou kulturní instituce zastoupeny relativně málo. O to větší je jejich význam z hlediska uchovávaných dokumentů, které jsou z hlediska dlouhodobého uchování a archivace zastoupeny početněji než u institucí ostatních. Pro lepší vysvětlení výše uvedeného grafu přikládám ještě tabulku, která udává počet těchto institucí.

1. Tabulka: Typy a počty institucí v předarchivní péči AHMP po 1.1.2005

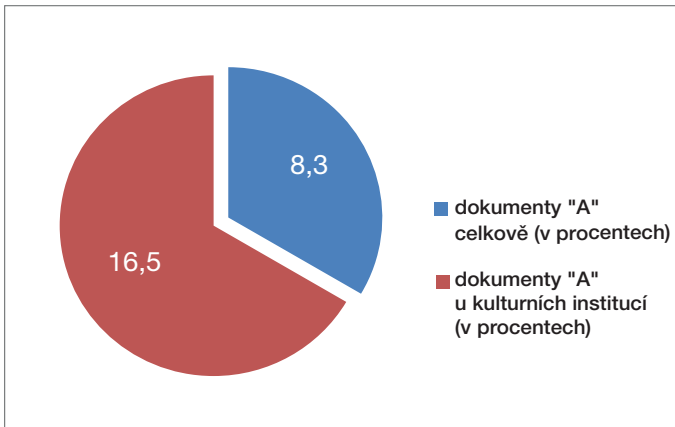
Školy	Zdravotnictví	Podniky	Kultura	Městské Části
711	54	189	29	57

V následujících grafech je dále patrný význam tzv. kulturních institucí z hlediska dokumentů, které byly za sledované období převzaty do péče oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob. Poměr zastoupení dokumentů typu „A“ je u kulturních institucí více než dvojnásobný oproti institucím zbylým. Tato skutečnost je znázorněna v samostatném grafu.

2. Graf: Přehled skartačních řízení oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob v letech 2003–2011

3. Graf: Podíl dokumentů typu „A“ u skartačních řízení tzv. kulturních institucí

Pod pojem kulturní instituce zařazují kromě divadel i velmi početnou skupinu dřívějších obvodních kulturních domů (OKD), dnes kulturních center jednotlivých městských částí, dále pak některé významné kulturní instituce na území hlavního města Prahy, jako jsou Pražská informační služba, Muzeum hlavního města Prahy, Městská knihovna, Galerie hlavního města Prahy, Obecní dům, Symfonický orchestr hlavního města Prahy FOK, Národní kulturní památka Vyšehrad, Hvězdárna a planetárium hlavního města Prahy, Kongresové centrum, Výstaviště Praha. Mezi tyto organizace zařazují i Zoologickou zahradu Praha a Botanickou zahradu Praha. Níže uvedená tabulka je proto pouze orientační. Zachycuje pouze ty původce, jejichž dokumenty jsou v oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob uloženy. Tento příspěvek ale zahrnuje i ty organizace, které jsou v dikci uvedeného oddělení, ale doposud v AHMP dokumenty uloženy nemají. Nejvýznamnější z nich je Divadlo na Vinohradech.

2. Tabulka: Přehled fondů tzv. kulturních institucí v oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob

Číslo listu NAD	Název archivního souboru	Časový rozsah
618	Malá loutková scéna v Bubenči	1930–1953
1088	Německé divadlo Praha	1927–1945
1090	Hudební divadlo v Karlíně	1954
1274	Divadlo Jiřího Wolkera	[1950]*–2001
1307	Divadlo Rokoko, Praha	(1917) 1957–1974
1620	Divadlo Labyrint	1945–1998
1698	Žižkovské divadlo Jára Cimrmana	1965–1998
1749	Divadlo Semafor	1960–2002
2288	Divadélko Rokoko	1917–1921
2343	Divadlo Solidarita	(1964) 1993–2004
2394	Divadlo Na zábradlí	1958–2005
2458	Studio Ypsilon	1963–2009
2556	Divadlo Minor	[1913]–[1995]
2602	Divadlo Spejbla a Hurvínka	1958–1989
1086	Obvodní kulturní dům Praha 4 – Braník	1954–1963
1523	Národní kulturní památka Vyšehrad	1970–1990
1621	Obvodní kulturní dům Praha 1	1954–1992
1697	Obvodní kulturní dům Praha 5	1984–1992
2255	Obvodní kulturní dům Praha 6	[1930]–[1990]
2550	Obvodní kulturní dům Praha 8	1988–1996
2623	Obvodní kulturní dům Vltavská, Praha 7	1964–2000
2601	Pražská informační služba	1985–2002
1981	Muzeum hlavního města Prahy	[1898]–[1920]
1445	Výstaviště Praha	(1891) 1949–2000
1083	Městská knihovna Praha	1891–2005
1624	Zoologická zahrada Praha	1931–2000
2395	Botanická zahrada hlavního města Prahy	[1980]–[2000]
1087	Obecní dům Praha	1960–[2005]

* hranaté závorky značí přibližný časový rozsah

Nastínění situace v Praze v období 2003–2011

Obecně má na starosti kulturu na území hlavního města Prahy Odbor kultury, zahraničních vztahů a cestovního ruchu. V jeho rámci proběhla v letech 2001–2004 tzv. první transformace pražských divadel. Důvodem této transformace byla, mimo jiné, následující snaha: „pro zachování stability pražské divadelní sítě schválilo hlavní město Praha cestu postupné transformace, kdy pro první etapu byly zvoleny takové formy a metody, při nichž zůstává zachován přímý vliv města na kvalitu veřejné služby. Město přijalo záměr stát se spoluzakladatelem – spolu se stávající příspěvkovou organizací – obecně prospěšných společností – divadel – a tím se stát garantem transformace po právní i ekonomické stránce. Protože stávající činnost divadel dosud zřizovaných hl. m. Prahou je poskytováním veřejné služby, přijalo ZHMP usnesením č. 35/35 ze dne 29. 11. 2001 záměr v 1. etapě transformace spoluzaložit se stávajícími příspěvkovými organizacemi Činoherní klub a Divadlo Archa obecně prospěšné společnosti téhož jména; tj. takové subjekty, které poskytují veřejnosti služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek. Tímto postupem je jednoznačně deklarováno faktické pokračování činnosti příslušného divadla. Dochází k nejpřehlednějšímu převodu majetku ve vlastnictví hl. m. Prahy mezi o. p. s. a příspěvkovou organizací a po zrušení příspěvkové organizace, která stále zůstane uvedena v rejstříku o. p. s. vedeném Městským soudem v Praze jako spoluzakladatel, bude práva zakladatele vykonávat nadále pouze hl. m. Praha.² Dále pak je třeba upozornit na to, že „odlišná situace byla v případě divadla Semafor Praha, které je autorským divadlem Jiřího Suchého, je jeho vkladem do české kultury i do pražského divadelního života. Tomu je uzpůsoben i model transformace tohoto divadla. V tomto případě výše cit. usnesením ZHMP č. 35/35 hlavní město zcela akceptovalo návrh pana Suchého na založení společnosti s ručením omezeným jeho osobou s tím, že dříve přijaté zásady zajištění budoucí existence transformovaných subjektů, budou v modifikované formě realizovány i vůči tomuto podnikatelskému subjektu. To se týkalo jak záměru darovat majetek ve vlastnictví hl. m. Prahy, se kterým dosud hospodařila příspěvková organizace divadlo Semafor novému subjektu (především předměty divadelních výprav), tak i uzavření grantové smlouvy o poskytnutí finančního příspěvku na čtyři roky ve výši cca 100 % současného neinvestičního příspěvku v jednotlivých letech trvání smlouvy. Stejně tak jako u příspěvkových organizací Činoherní klub Praha a Divadlo Archa Praha, je i v případě příspěvkové organizace divadlo Semafor Praha cit. usnesením ZHMP č. 35/35 ve znění usnesení ZHMP č. 48/07 ze dne 17. 10. 2002 schválen záměr zrušit tuto organizaci do 6 měsíců od založení nového právního subjektu, nejpozději do 31. 12. 2003.⁴³ Uvedená transformace byla zakončena v roce 2004 a její závěrečné shrnutí ze strany MHMP bylo toto: „Na veřejném semináři, jehož pořadatelem bylo hl. m. Praha, k transformaci divadel zřizovaných hl. m. Prahou, který

se konal dne 2. 6. 2004 v Městské knihovně v Praze, se zástupci všech 4 transformovaných subjektů shodli, že podmínky pro 1. etapu transformace byly nastaveny dobře, největší výhodou transformovaného divadla oproti příspěvkové organizaci je, že může s grantem hospodařit pružněji a svobodněji. Zvýšila se odpovědnost statutárních orgánů transformovaných subjektů za jejich činnost. Město tak již neřeší, a řešit ani nemůže, vnitřní, zejména personální záležitosti. Jako optimální se jeví především forma obecně prospěšné společnosti, která je povinná veškerý zisk použít na poskytování obecně prospěšných služeb, pro které byla založena a nesmí jej použít ve prospěch zakladatelů či členů jejích orgánů. V případě společnosti s ručením omezeným bylo konstatováno, že výhodou tohoto subjektu je značná flexibilita a průhledné hospodaření, nicméně, přestože tato obchodní společnost nemusí být založena za účelem podnikání, zůstává zde psychologický moment, který může být nevýhodou při získávání sponzorů. Velmi podstatnou stránkou při hodnocení této etapy transformace příspěvkových organizací se stal i fakt, že veřejnost při své návštěvě „ztransformovaných“ divadel nepoznala žádnou změnu, která by se negativně odrazila v činnosti uvedených scén.⁴ Jen pro shrnutí tedy, uvedená transformace se týkala divadel Semafor, Archa a Činoherního klubu.

Druhá vlna transformací měla být nastartována v roce 2008 s příchodem nového radního pro kulturu pana Ing. Milana Richtera. Proti uvedené transformaci, která se měla týkat Studia Ypsilon, Divadla v Dlouhé, Divadla Na zábradlí, Divadla Spejbla a Hurvínka, Divadla pod Palmovkou, Hudebního divadla v Karlíně, Městských divadel pražských a Švandova divadla se nakonec zvedla vlna nesouhlasu.⁵ Netransformovat se a zůstat jako příspěvkové organizace mělo nadále zůstat Divadlo na Vinohradech, které má výsostnou funkci tzv. Metropolitního divadla, divadlo Minor a Symfonický orchestr FOK. Další vývoj byl ten, že tato tzv. druhá vlna transformací prozatím neproběhla.

*Archiv hlavního města Prahy, Oddělení fondů městských podniků
a jednotlivé kulturní instituce v rámci předarchivní péče*

Obecná koncepce oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob tak, jak byla nastolena po roce 2003, respektive 2005 platí i pro tzv. kulturní instituce. Vzhledem k jejich významu z hlediska dokumentů to platí dvojnásob. Charakter a podoba nové archivní legislativy vedly k tomu, že bylo rozhodnuto o nastalých skutečnostech informovat tyto původce hromadným upozorňujícím dopisem. Dále byly webové stránky Archivu hlavního města Prahy rozšířeny o část, která se zabývala přímo novým archivním zákonem a vyhláškou o spisové službě. Zde je třeba podotknout, že jsou zde umístěny i odkazy oddělení fondů novodobé správy, které zajišťuje předarchivní péči

a výkon spisové služby v rámci vlastního Magistrátu hlavního města Prahy a úřadů jednotlivých městských částí. Na stránky, které patří oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob, byly umístěny základní informace o nové archivní legislativě a kontakty. Důležitým prvkem bylo vypracování vzorových spisových a skartačních řádů a plánů, které si jednotliví původci, podle charakteru své organizace, mohou z webových stránek Archivu hlavního města Prahy stáhnout a následně upravit a upřesnit. Nutnost informovat původce patřící pod dohled oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob Archivu hlavního města Prahy nás přiměla k tomu, že jsme se současně pokusili zmapovat stav spisoven jednotlivých původců a případně stáhnout do archivu dokumenty, které zde již měly být uloženy. Dalším krokem k aktivní prezentaci nové archivní legislativy bylo vydání publikace pro organizace tzv. kulturního typu, která od základů přibližuje problematiku spisové služby, komentuje nový archivní zákon a obsahuje vzorové spisové a skartační řády a plány. Posledním krokem, ke kterému jsme v oddělení přistoupili, bylo přímé seznamování našich původců s novou archivní legislativou formou, která sice byla nazvána školením, ale de facto se v nejednom případě stala diskusí nad stavem a vývojem spisové služby.

Novela archivního zákona č. 499/2004 Sb., která vstoupila v platnost k 1. 1. 2005 nastolila některé problematické záležitosti. Jak je patrné z výše uvedeného textu, měla tzv. první vlna transformace pražských divadel, a nejen jich, vliv i na předarchivní péči. Řada původců rázem spadla do kategorie původců soukromoprávních. Tím pádem vliv na výkon předarchivní péče u nich byl do jisté míry značně ztížen.

Další řádky budou proto o tom, do jaké míry se oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob s tímto stavem vyrovnalo a vyrovnává. V tomto případě je ale nedůležité, do jaké skupiny původců taková kulturní organizace spadá. Problémy jsou velmi podobné. Organizace jsou zvoleny pouze výběrově, zejména ty, na kterých je možno nejlépe demonstrovat některé obecné problémy.

Do období bezprostředně předcházejícímu, to znamená do konce 90. let 20. století, spadá záchrana významného divadelního fondu – **Divadla Labyrint**. Jeho součástí jsou zejména dokumenty bývalého Realistického divadla od roku 1945. Doslova v hodině dvanácté bylo zabráněno ztrátě zejména uměleckého archivu tohoto divadla, to znamená téměř 10 000 kusů fotografií, dramaturgických plánů a podobně, které jsou dodnes významným pramenem k dějinám kultury, nejen, na území hlavního města Prahy.

Divadla zařazená do první vlny transformace, to znamená **Činoherní klub, Divadlo Archa a Divadlo Semafor** byla průběžně oslovována v letech 2001–2004. Z těchto institucí, bohužel, nepřišla žádná reakce a veškeré cenné dokumenty typu „A“ zůstaly v těchto institucích. Nejhorší stav nastal u divadla Semafor, které již bylo připraveno k předání nejcennějších dokumentů, zejména pak téměř celého uměleckého archivu, ale srpnové povodně roku 2002 tyto plány úplně zhatily. Uložení v suterénních prostorech karlínského divadla se ukázalo jako fatální. Zbyl pouze ekonomický úsek, kde historická hodnota dokumentů byla samozřejmě nižší.

V mezidobí let 2003–2007 docházelo samozřejmě i k transformaci řady významných, nejen, kulturních institucí. Nejdůležitějšími akcemi byla změna právního statusu organizace **Obecní dům Praha**, která se změnila na akciovou společnost se stoprocentní účastí hlavního města Prahy. V rámci tohoto procesu byla získána do Archivu hlavního města Prahy řada cenných dokumentů, zejména pak dokumenty bývalého Pražského kulturního střediska, dokumenty samotného Obecního domu apod. V listopadu 2001 zanikl městský podnik **Výstaviště Praha**. Archiv hlavního města samozřejmě u tohoto podniku průběžně prováděl předarchivní péči, jako i u jeho předchůdce Parku oddechu Julia Fučíka. V současné době vlastní oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob významný konvolut dokumentů obou těchto subjektů v celkovém objemu kolem 40 bm.

Městská knihovna Praha, která po dlouhou dobu uchovávala své nejcenější dokumenty od svého založení, začala velmi výrazně spolupracovat s Archivem hlavního města Prahy, zejména pak na tvorbě vlastních interních norem, týkajících se spisové služby. V rámci spolupráce bylo předáno velké množství významných dokumentů. Některé v listinné podobě, jiné v digitální nebo také v obou formách.

Prozatím pouze v digitální podobě se uskutečnilo předání uměleckého archivu se podařilo u **Studia Ypsilon**. Více jak 60 GB dokumentů, zejména fotografií představení, ale i běžného života, je bezpečně uloženo v elektronické podobě v rámci sítí Archivu hlavního města Prahy.

Divadlo Spejbla a Hurvínka, zejména pak jeho umělecký archiv, který čítá více než 50 velkých beden, je v současné době taktéž převáděn do nepapírové podoby a průběžně ukládán na serverech Archivu hlavního města Prahy.

Soustavná snaha spolupracovat s tzv. kulturními institucemi na záchraně těch nejcenějších dokumentů z jejich činnosti se prozatím mívá účinkem u Divadla na Vinohradech, u Městských divadel pražských

a dalších. Na poli předarchivní péče je zde ze strany oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob vykonávána soustavná činnost. Zde mi dovoluji krátké zamyšlení. Jak už to v podobných případech bývá, je norma věcí jednou a praxe věcí druhou. Jako již několikrát v minulosti se i dnes pracovníci Archivu hlavního města Prahy, oddělení fondů městských podniků, institucí a fyzických osob zaměřili na co nejdětajnější, ale při tom nejsrozumitelnější a nejjednodušší informování všech našich původců. Přesněji řečeno těch, kteří o záležitosti spisové služby mají zájem, ať už povinně úřední nebo i opravdový. Nejednoznačnost i jistá překotnost vytváření některých norem přešla často, místo školení, v odborné, ale i praktické debaty.

Závěr

Snaha zachytit vývoj předarchivní péče na poli tzv. kulturních institucí na území hlavního města Prahy byla hlavní snahou autora. Dále jsem se snažil zdokumentovat to, jak uvedené probíhalo v relativně krátkém časovém úseku 8–10 let. Toto období bylo ale naplněno řadou změn. Transformace uvedených organizací, nová legislativa vztahující se k předarchivní péči a v poslední a důležité řadě mnoho lidí a osobností, jejichž představy o poslání archivu obecně bylo třeba překonat, bylo hlavním leitmotivem tohoto příspěvku.

-
- 1 Schwaller, Jan: Aplikace nové archivní legislativy u původců Archivu hlavního města Prahy. In: Zpravodaj pobočky ČIS při Národním archivu 50, 2008 (sborník z 12. celostátní konference archivářů České republiky, Děčín 2007), s. 99–104.
 - 2 Viz http://kultura.praha-mesto.cz/67165_Zprava-o-postupu-transformace-divadel-zrizovanych-hlavnim-mestem-Prahou (veškeré webové odkazy jsou citovány k datu: 29. 12. 2011)
 - 3 Tamtéž.
 - 4 Tamtéž.
 - 5 Viz http://www.praha.eu/jnp/cz/home/magistrat/tiskovy_servis/archiv_tiskovych_zprav/transformaci_divadla_nezaniknou_jen.html.

Vývoj spisové a archivní služby českých bankovních institucí (1918–2006).

Česká národní banka a její právní předchůdci.

/ Jakub Kunert /

Archiv České národní banky spravuje archivní fondy, jejichž původci jsou nacionálně české bankovní instituce. Jejich stále rostoucí využívání nejen jejich právní nástupkyní, Českou národní bankou, ale i badatelskou veřejností je dáno klíčovým postavením těchto ústavů v českém a československém hospodářství ale i celé společnosti. Důvod vysoké relevance jejich dokumentů tkví mimo jiné i v kvalitě spisové a archivní služby, která se v nich uplatňovala a v osobním přístupu osob, jež se podílely na jejich utváření. Příspěvek se zaměřuje na to jaké postavení a význam měla spisová služba a archivnictví v českých bankovních ústavech (centrálních, obchodních akciových a státních) v průběhu let 1918 až 2006 a tomu jaké byly její legislativní základy. Věnuje se přitom zejména bankovním institucím, které byly právními předchůdci České národní banky a nabízí srovnání praktického provádění a organizačního zařazení spisové služby a archivnictví v jednotlivých bankovních institucích s představami soudobých teoretiků o jejich funkci v bankovní praxi.

Pro období let 1918 až 1950 jsou podrobeny zkoumání spisové služby tří československých bankovních ústavů, jejichž práva a povinnosti převzala Státní banka československá (Živnostenská banka, Národní banka československá a Poštovní spořitelna). Podobně je pro období let 1950 až 1992 sledován vývoj spisové a již také nově konstituované archivní služby Státní banky československé, která v sobě po dlouhou dobu koncentrovala funkci banky centrální a bank komerčních. Příspěvek výrazně akcentuje vliv organizačních změn československého peněžnictví této doby na vývoj obou sledovaných oblastí. Následně si všímá změn, ke kterým došlo ve spisové a archivní službě centrální banky po rozdělení Československa (tedy v nově vzniklé České národní bance). V závěrečné části se autor snaží zhodnotit, jaký vliv měla řádná organizace spisové a archivní služby právních předchůdců Státní banky československé (České národní banky) na úspěšné řešení významných správních otázek nejprve archivem Státní banky československé a nyní Archivem České národní banky. Zároveň se tím také pokouší odpovědět na otázku, zda spisová a archivní

služba společností a zejména bankovních institucí má význam jen pro budoucí historiky, nebo může být prospěšná i jejich současným manažerům a vlastníkům, např. jako prostředek pro výkon transparentní corporate governance.¹

I.

Oblast podnikového archivnictví a spisové služby, kam náleží i bankovní instituce, se v podstatě až do druhé poloviny 20. století řídila především předpisy obchodního zákoníku z roku 1863. Ten příkazoval všem obchodníkům zapsaným v obchodním rejstříku (Vollkaufmann), tedy i bankám,² vést obchodní knihy, „z nichž by jeho obchody a stav jeho jmění dokonale seznány býti mohly.“ A dále pak uchovávat obdržené listy obchodní, opisy (kopie neb otisky) odeslaných listů obchodních.³ Stejně jako obchodní knihy tak i obdržené listy obchodní, inventáře a bilance byl obchodník povinen uschovávat po dobu deseti let od jejich vzniku.⁴ V případě likvidace firmy měly být jeho obchodní knihy uloženy na bezpečném místě určeném obchodním soudem po stejnou dobu.⁵ Zákon však pamatoval pouze na písemnosti účetního charakteru. Dokonce až do vydání tzv. bankovních zákonů z roku 1924⁶ nebyla v žádném z právních

- 1 Ohledně definic corporate governance Srov. Růčková, Petra a kol.: Corporate governance v ČR. Praha 2008. s. 16–17, Gup, Benton, E.: Corporate governance in banks: does the board structure matter? In: Corporate governance in banking: a global perspective. Cheltenham 2007. p. 19 a http://en.wikipedia.org/wiki/Corporate_governance.
- 2 Srov. Pitreich, August – Blaschke, Johann: Erläuterungen des Handelsgesetzbuches. Wien 1896, s. 45.
- 3 Přední český znalec účetních soustav profesor Vysoké školy obchodní vycházejí z obchodního zákoníku z roku 1863 jmenoval podnikatelskou účetní a neúčetní dokumentaci, která měla být po deset let ukládána takto- účetní knihy: popisník a bilance a neúčetní knihy: kniha otisků odeslaných dopisů a kniha akcií. Srov. Pazourek Josef: Theorie a praxe účetních soustav. Praha 1920. s. 173.
- 4 Srov. Voneš, Bohumil: Všeobecný zákonník obchodní ze dne 17. prosince 1862. Písek 1912, s. 146.
- 5 Tamtéž. s. 157.
- 6 Srov. Zákon č. 237/1924 Sb. z. a n., kterým se zřizuje Zvláštní fond pro zmírnění ztrát povstalých z poválečných poměrů; zákon č. 238/1924 Sb. z. a n., kterým se zřizuje Všeobecný fond peněžních ústavů v republice Československé; zákon č. 239/1924 Sb. z. a n., o vkladních knížkách (listech), akciových bankách a o revisi bankovních ústavů; zákon č. 240/1924 Sb. z. a n., o příročí k ochraně peněžních ústavů a jejich věřitelů a zákon č. 241/1924 Sb. z. a n., o povinnostech bankéřů při úschově cenných papírů. Tyto zákony byly později doplněny zákonem č. 54/1932 Sb. z. a n., kterým jednak doplňují se a mění zákony: ze dne 9. října 1924, č. 237 Sb. z. a n., kterým se zřizuje Zvláštní fond pro zmírnění ztrát povstalých z poválečných poměrů, ze dne 10. října 1924, č. 238 Sb. z. a n., kterým se zřizuje Všeobecný fond peněžních ústavů v republice Československé, a ze dne 10. října 1924, č. 239 Sb. z. a n., o vkladních knížkách (listech), akciových bankách a o revisi bankovních ústavů, jednak upravují se některé poměry peněžních ústavů a jiných peněžních podniků a akciových společností. Blíže k otázce bankovních zákonů srov. Koeser, Josef: Československé bankovní a bursovní zákony. Praha 1936 a Jeřábek, Antonín: Komentář k bankovnímu zákonu. Praha 1932.

předpisů, kterými se řídily československé společnosti,⁷ upravena ani otázka vedení zápisů z jednání – protokolů statutárních orgánů.⁸ Velkým zásahem do stávajících předpisů upravujících správu dokumentů bylo v roce 1943 vládní nařízení, které nařizovalo v zájmu válečného hospodářství – úspor papíru – zkrácení úložných lhůt dokumentů obchodněprávní a daňověprávní povahy.⁹ Toto nařízení se však nevztahovalo na obchodní knihy, bilance, inventáře a listiny v oboru obchodního práva, kterých bylo možno využít jako průkazního materiálu i po uplynutí pěti let.¹⁰

Skutečný přerod v legislativě spisové a archivní služby podniků nastal teprve až po osvobození ČSR, kdy došlo ke znárodnění významných československých podniků. V jeho důsledku se stát musel vypořádat s otázkou uchovávání jejich dokumentů. Jedněmi z prvních legislativních opatření se staly zásady pro vyřazování (skartaci) písemností. Kromě obecných předpisů vydaných ministerstvem vnitra¹¹ se jednalo o předpisy oborové, v případě peněžních institucí vydané ministerstvem financí.¹² I nadále byla potvrzena výjimečnost účetní dokumentace, která se měla i napříště řídit zákony o účetnictví.¹³

7 Akciové společnosti včetně bankovních ústavů se řídily kromě již zmíněného obchodního zákoníku z roku 1863, spolkovými patenty z roku 1852 ř. z., akciovým regulativem č. 175/1899 ř. z., vládním nařízením č. 465/1920 Sb. z. a n., o zřízení společností s r. o. a společností akciových (komanditních na akcie), o zvyšování základního kapitálu těchto společností a zakládání pobočných ústavů a 211/1924 Sb. z. a n., kterým se mění § 44 akciového regulativu. Až do roku 1924 chyběly podrobné předpisy pro bankovní instituce a i např. akciový regulativ z roku 1899 se nevztahoval na bankovní ústavy a platil výhradně jen pro akciové společnosti v oblasti průmyslu a obchodu a používalo se jej pro banky pouze analogicky. Koeser, J.: Československé bankovní, s. 4.

8 Vedení protokolů z jednání sborových orgánů bylo bankám výslovně přikázáno ve výnosu Ministerstva financí z 22.1.1926 č. 3550/26 IIA/3, jímž se ve smyslu 3. odst. § 9 zákona č. 239/1924 Sb. z. a n., o vkladních knížkách (listech), akciových bankách a o revisi bankovních vkladů stanoví zásady jednacího řádu bank. Srov. Špička, František: Organise bank a technika bankovních obchodů. Praha 1926, s. 22.

9 Vládní nařízení č. 120/1943 Sb. z. a n., o zkrácení uschovacích lhůt obchodněprávních a daňověprávních.

10 Archiv České národní banky (dále AČNB): fond Živnostenská banka (dále ŽB) 3826/1, Různé, složka archivní záležitosti, Opis zprávy pro ředitelství o sběru starého papíru z 15.5.1943, kart. 3826.

11 Vyhláška ministra vnitra č. 62/1953 Ú. l., o zásadách pro vyřazování (skartaci) písemností.

12 Směrnice Ministerstva financí č.j. 301/62.000/53 a především č.j. 13/28-IX.1953 Směrnice pro vyřazování (skartaci) písemností peněžních a pojišťovacích ústavů (blíže k oběma předpisům Gut, Jiří: Písemný styk (spisová služba), In: Sborník přednášek o archivnictví. Praha 1955, s. 39).

13 Srov. Vládní nařízení č. 30/1958 Sb., kterým se stanoví zásady pro účetní evidenci (účetní zásady); vyhláška ministra financí č. 102/1958 Ú. l., účetní evidenci hospodářských, rozpočtových a jiných organizací; vyhláška federálního ministerstva financí č. 154/1971 Sb., o účetnictví; vyhláška federálního ministerstva financí č. 23/1990 Sb., o účetnictví; zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví.

Předpisy o vyřazování dokumentů následovala vyhláška ministra vnitra č. 153/1956 Sb., která umožnila vznik archivů jednotlivých podniků.¹⁴ Na jejich základě byly všechny podniky povinny zřídit do konce roku 1956 podnikové archivy, které měly shromažďovat archivní materiál z činností podniku a jeho právních předchůdců. Tato vyhláška také systemizovala pozici archiváře v podnikových archivech. Mezi jeho úkoly patřila jednak správa a zpřístupnění archiválií podniku a jednak dohled na dodržování zásad spisové evidence.¹⁵

Vyhláška z roku 1956 zachovávala systém řízení spisové služby jednotlivých původců rezortními ústředními úřady, které si pro tento účel jmenovaly resortní referenty pro podnikové archivy.¹⁶ Ke změně dohledu nad spisovou službou podniků došlo nejprve v roce 1966¹⁷ a zejména v roce 1972 na základě vyhlášky č. 96/1972 Sb., kdy státní archivy převzaly dozor nad spisovou a archivní službou jednotlivých podniků.¹⁸ Zároveň vyhláška stanovila povinnost předávat archiválie z podnikových archivů po třiceti letech do státních archivů. Přitom bylo vytipováno 21 tzv. vybraných podnikových archivů, které byly pověřeny trvalým uchováváním archivních dokumentů.¹⁹ K určité redukci ustanovení o podnikovém archivnictví pak následně vedla vyhláška č. 118/1974 Sb., o podnikových archivech. Určité změny v oblasti podnikového archivnictví přinesly novely zákona o archivnictví v době po převratu v roce 1989, avšak k nejvýznamnějším změnám došlo až v důsledku nového zákona o archivnictví a spisové službě č. 499/2004 Sb. Ten přinesl rozdělení archivů na veřejné a soukromé, a tak zrušil dosavadní pojem podnikového archivu. Na druhou stranu však zaváděl pro soukromé původce povinnost jednak uchovávat zákonem stanovené dokumenty a jednak umožnit státním archivům provést výběr archiválií.²⁰

14 Vyhláška ministra vnitra č. 153/1956 Sb., o archivech hospodářských a rozpočtových organizací.

15 Tamtéž, § 7, odst. 1.

16 Tamtéž, §10.

17 Vládní nařízení č. 38/1966 Sb., kterým se zrušují některé právní předpisy v souvislosti se zdokonalováním soustavy plánovitého řízení národního hospodářství.

18 Oborová archivní příručka. Praha 1983, s. 93 a dále Perutková, Danuše – Maršál, Josef: Spisová služba a podnikové archivy v nové soustavě řízení. Archivní časopis 17, 1967, č. 3, s. 125–129.

19 Srov. Veselý, Arnošt: Dvacet pět let podnikového archivnictví a jeho další perspektivy. Archivní časopis 30, 1980, č. 1, s. 43–49 a Sládek, Oldřich: Nová vyhláška o podnikových archivech. Archivní časopis 23, 1973, č. 2, s. 66–74.

20 Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, příloha č. 1.

II.

Jak bylo již výše zmíněno, zákonné předpisy prikazovaly bankovním ústavům uchovávat pouze účetní dokumenty a později vést a uchovávat protokoly o jednáních statutárních orgánů. Nezávisle na zákonných předpisech, které se věnovaly pouze uložení dokumentů v registratuře, se bankovní instituce zajímaly o celý životní cyklus dokumentů. Důvodem jejich zájmu byla praktická potřeba sledovat oběh jednotlivých písemností a zajistit jejich včasné a kvalitní vyřízení a samozřejmě i dohledání. Dlouholetý archivář Živnostenské banky a později Státní banky československé Václav Urban soudil o spisové službě vedené bankami, že se výrazně vymykala běžné spisové péči, tak jak ji vedly soukromopodnikatelské subjekty: „*V běžném obchodním životě nebývalo vždy zvykem, aby spisová služba byla správně a účelně vedena a bývala často podceňována, což se nepříznivě projevovalo v běžné administrativě. Naproti tomu v bývalých obchodních bankách byla spisová službě, do níž byla zahrnuta práce v podatelkách, výpravnách, registraturách (spisovnách) a archivech, věnována všestranná péče, neboť od bank se vyžadovala naprostá přesnost ve všech úkonech.*“²¹ Otázce funkce spisové služby se věnovali i autoři tehdejší bankovní literatury. Vzhledem k tomu, že ve většině tehdejších bankovních ústavů neexistovaly nebo se nedochovaly směrnice pro spisovou službu,²² teoretický popis spisové služby bank z pera těchto odborníků,²³ kteří byli bankovními úředníky nejvýznamnějších československých bank, dává nahlédnout do fungování a významu tehdejší spisové služby.

Spisová péče vzhledem k tomu, že patřila do okruhu bankovních činností, které neprovozovaly obchody, byla řazena společně se správou bankovních budov (tzv. ekonomátu) mezi tzv. manipulační oddělení.²⁴ Tradičně se vedením spisové služby zabývala především tři bankovní oddělení – protokol

21 Merunka, Karel – Urban, Václav, Podnikové archivy Státní banky československé. Průvodce po archivních fondech, Praha 1967, s. 69.

22 Tamtéž. s. 69.

23 Otakar Růžička byl ředitelem Agrární banky československé, František Špička zastával funkci přednosty České průmyslové banky; Jan Pátek působil jako dlouholetý vrchní ředitel Ústřední banky československých spořitelů a Vladislav Josef Paulat byl úředníkem Živnostenské banky, který jí byl pověřen zkoumat možnosti reorganizace banky především dle severoamerických bankovních institucí. Augustin Novák byl vedoucím úředníkem Zemské banky a po vzniku Československa jedním z hlavních úředníků nového cedulového ústavu. Oblasti především tzv. bankovních archivů se pak věnoval vrchní úředník ředitelského sekretariátu Živnostenské banky Karel Novák.

24 Srov. Růžička, Otakar: Organisační bank, Praha 1925, s. 82.

nebo také podatelna, expedice a registratura. Zatímco podatelna, nezřídka spojená s výpravnou (expedicí), přijímala zásilký a zapisovala je do protokolu, se věnovala jen tzv. obyčejným zásilkám, tak směnárna byla pověřena přejímáním cenných zásilek.²⁵ Po příjmu následovalo čtení korespondence, které prováděli vybraní ředitelé banky, mezi nimiž významné postavení zaujímal přednosta likvidatury. Toto oddělení totiž dostávalo část korespondence jako první, opatrovalo ji dispozicemi a následně předávalo k vyřízení ostatním útvarům.²⁶ Podle rozhodnutí zmíněných ředitelů byla korespondence následně předávána odborným útvarům nebo likvidatuře. Po vyřízení příslušného podnětu patřičným odborným útvarům banky byl napsán čistopis odpovědi buď přímo vyřizujícím úředníkem nebo stenotypisty ve specializovaném tzv. korespondenčním oddělení (dopisovně) a ten pak postoupen expedici.²⁷

Výpravna v některých bankách nebyla jen oddělením, které jen mechanicky přejímalo vyřízenou korespondenci od představitelů banky oprávněných podepisovat a předávalo poštovním orgánům, ale nezřídka také dohlíželo na její správné opatření podpisy a názvy příslušných vyřizujících útvarů.²⁸ V jejím rámci docházelo k zapisování, číslování, kopírování, balení a vypravení expedované pošty. Zvláště významným úkonem bylo kopírování odeslané korespondence, za což byl osobně odpovědný její přednosta tzv. expedient. Kopírování se zprvu provádělo za pomoci navlhčených průsvitných papírů, na něž se otiskovala barva textu z kopírované písemnosti, později za pomoci speciálních kopírovacích strojů.²⁹ Tyto otisky byly následně předány buď zpět korespondenčnímu oddělení, kde byly spárovány s originály podnětů a zaslány účtárně³⁰ nebo jí odeslány přímo. Následně byly otisky předány ke kontrole kontrolnímu oddělení, popřípadě odeslány již přímo registratuře k uložení. Zde bylo z otisků provedeno zaúčtování všech položek. Následně byly otisky předány ke kontrole kontrolnímu oddělení,³¹ popřípadě odeslány již přímo registratuře k uložení.

25 Srov. Špička, F.: *Organisace bank*, s. 46–48 a Paulat, Vladislav, Josef: *Organisace bankovního provozu*, In: *Encyklopedie výkonnosti*, díl III. *Obchod*. Praha 1933. s. 474.

26 Špička, F.: *Organisace bank*, s. 150 a 161.

27 Špička, F.: *Organisace bank*, s. 154–160 a Paulat, V., J.: *Organisace*, s. 478. Více k otázce organizace dopisoven srov.: Novák Augustin: *Korespondence ústavů peněžních se zvláštním zřetelem ku korespondenci bankovní a několik volných kapitol z bankovní techniky*. In: *Přednášky konané na odborném kursu pro úřednictvo ústavů peněžních v roce 1909–1910*, Praha 1910, s. 366–377.

28 Špička, F.: *Organisace bank*, s. 49.

29 Růžička, O.: *Organisace bank*, s. 83.

30 Špička, F.: *Organisace bank*, s. 160.

31 Růžička, O.: *Organisace bank*, s. 83.

Na pomyslném konci života každé písemnosti stála v této době spisovna (registratura), která byla také nezřídka nazývána archivem. Prakticky všechny dobové příručky oceňovaly význam správně vedené spisovny, jako klíčového momentu nejen pro splnění zákonných povinností, ale především pro bankovní kontrolu a případně vzniklé právní spory.³² Na rozdíl od běžně užívaného spájení spisů u státních institucí, kdy se sdružovaly dokumenty vždy v jedné věci a ukládaly se dle čísel jednacích, bankovní ústavy preferovaly tzv. obchodní ukládání, zakládající se na jménech komitentů.³³ Pro účelné vedení registratury byla spisovna členěna dle útvarů a v jejich rámci pak dle jednotlivých komitentů popřípadě dle domicilů klientů a následně jmen komitentů. Pakliže se jednalo o klienty korespondující s bankou jen zřídka, byla jejich korespondence ukládána do společných fasciкул. V rámci jednotlivých svazků pak byla korespondence vedena chronologicky.³⁴ Někdy byla spisovna členěna na dvě části, část pro dokumenty nové (staří půl až jednoho roku), u nichž byl předpoklad opakovaného vyhledávání a část pro dokumenty staré, u níž se nepředpokládalo častější použití. Teorie uložení dokumentů ve spisovnách však často značně pokulhávala za skutečností. Například v roce 1943 bylo v České průmyslové bance při kontrole archivu zjištěno, že *„jednotlivá oddělení mají tam uloženy různé doklady (i doklady z dob před první světovou válkou) a sice prostě zabaleny v papíře, na kterém není ani nadepsáno oddělení, jehož doklady se týkají, ani jaké jsou to doklady a za který rok“*.³⁵

Vyřazování dokumentů ze spisovny se mělo provádět po uplynutí předepsaných deseti let, a to bylo také jediné hledisko, které tehdejší odborná bankovní literatura uváděla. Pro obecné postižení důvodů skartace je proto nutné si vypomoci archivním materiálem jednotlivých bankovních ústavů. Většina bank se při vyřazování dokumentů nevedla ani tak zákonnými předpisy, které přirozeně respektovala, ale především rozsahem svých prostor. Bankovní ústavy totiž, jak vyplývá z jejich dokumentů, až do doby, kdy jim začaly spisovny doslova „přetékat“ a nebylo místo pro nové dokumenty, ve spisovnách prakticky vůbec neskartovaly. Z tohoto důvodu např. proběhla skartace v České bance v roce 1928, kdy byly vyřazeny veškeré písemnosti

32 Pátek Jan, *Základy bankovní*, Praha 1908, s. 269; Růžička, O.: *Organisace bank*, s. 83. Špička, F.: *Organisace bank*, s. 160.

33 Gut, Jiří: *Pisemný styk (spisová služba)*, In: *Sborník přednášek o archivnictví*, Praha 1955, s. 32.

34 Růžička, O.: *Organisace bank*, s. 83 a Špička, F.: *Organisace bank*, s. 160.

35 AČNB, fond Česká průmyslová banka (dále ČPB); 633/2, složka Sběr starého papíru. Záznam pro centrálu s. d. (pravděpodobně 1943), kart. 633.

oddělení losového, bankovního a oddělení pro zboží z období do roku 1910, tedy z prvních dvou let existence ústavu,³⁶ v České průmyslové bance v roce 1922, kdy byla vyřazena korespondence z let 1909–1911,³⁷ nebo v Bance československých legií v září roku 1938, při níž došlo ke skartaci „archivů“ filiálek z let 1922–1936.³⁸ Dalším důvodem pro likvidaci dokumentů bylo rušení pobočných závodů, jako tomu bylo v případě Agrární banky československé (později Agrární banky) v roce 1938, kdy byly likvidovány dokumenty filiálky Břeclav, a dále pak v roce 1941, kdy byl prodán ke zničení celý „archiv filiálky“ v Bratislavě s písemnostmi z let 1919–1929.³⁹

Významným podnětem pro skartace bylo také období války (a zvláště II. světové války), kdy bylo značné množství dokumentů zničeno z důvodu nedostatku celulózy. Těmito skartacemi byly nejvíce postiženy registry zaniklých ústavů, jako byla Banka stavebních živností a průmyslu, Bohemia, čsl. zahraniční banka, Pozemková banka nebo Americko-slovenská banka, které zanikly téměř celé. Jak vzpomínal již zmíněný Václav Urban, k jejich dokumentům se přejímající ústavy chovaly více než macešsky: „*Knihy protokolů představenstev a výkonných výborů byly doslova pohožené, nikdo o ně neměl zájem, ačkoliv to byly nejzávažnější dokumenty, osvětlující vznik ústavů. V očích neodborníka to byly staré, bezcenné papíry, hodné odložení do sběru papíru, ač právem měly nárok být uloženy v tresoru*“.⁴⁰

Samotné technice výběru dokumentů se nevěnovala žádná z dobových příruček, jediným kritériem pro ně byla zákonem stanovená desítiletá lhůta (v roce 1943 změněná na pět let). Bankovní ústavy výběr řešily nejčastěji tak, že pověřily přednosta oddělení prohlédnutím dokumentů z produkce jejich oddělení. Ti stanovili, zda dokumenty mají nebo nemají být nadále uchovávány.⁴¹ Management některých bank dopředu určoval, které dokumenty se mají ponechat i bez ohledu na stáří. Tak například v České průmyslové bance byly trvale ukládány následující doku-

36 AČNB, fond Česká banka (dále ČB); 20/71, Protokol výkonného výboru z 11. 10. 1928, s. 395 a ČB/40/31, Protokol ředitelství z 10. 10. 1928, s. 206, kart. 20.

37 AČNB, ČPB/28/61, Protokol 61. schůze ředitelství z 27. 9. 1922, s. 97, kart. 28.

38 AČNB, fond Banka československých legií (dále BČL); 92/13, Zápis o průběhu 35. plenární schůze ředitelství BČL z 5. 9. 1938, s. 1, kart. 92.

39 AČNB, fond Agrární banka československá (dále AB); 103/177, Protokol o schůzi ředitelství z 23. 12. 1938, s. 178, kart. 103 a AČNB, AB/134/163, Protokol o schůzi ředitelství z 7. 1. 1941, s. 54–55, kart. 134.

40 Urban, Václav: Archivní technika. In: Za socialistickou banku. 1955, roč. VI. č. 2., s. 4.

41 Srov. AČNB, ČPB/633/2, složka Sběr starého papíru. Záznam pro centrálu, s. d. (pravděpodobně 1943), kart. 633 a AČNB, BČL/92/13, Zápis o průběhu 35. plenární schůze ředitelství BČL z 5. 9. 1938, s. 1, kart. 92.

menty: „saldokonta, knihy depotní, knihy vkladů s indexy, sborníky, roční bilance, korespondence příkazní a osvědčující, jiné důležité listiny (smlouvy k úvěrům, prohlášení k nim)“.⁴² Při výběru však nebyl brán zřetel na historické hledisko.

Mimo rámec běžného oběhu dokumentů téměř v každé bankovní instituci stál ředitelský sekretariát, tedy organizační útvar, který zajišťoval veškeré služby pro ředitelství banky a statutární orgány. Podobně jako ředitelský sekretariát pak svoji agendu odděleně často vedly i některá zvláštní oddělení, jako např. právní, osobní, průmyslové nebo regionálně významné cukerní. Sekretariát přejímal od podatelny uzavřenou korespondenci, kterou si sám obhospodařoval až po vyřízení. Výpravna nakonec přebírala až uzavřenou poštu k expedici. V sekretariátu byla korespondence otevřena, zaevidována a předkládána dle rozhodnutí vedoucího kanceláře ředitelství příslušným vedoucím managerům banky k rozhodnutí. Po vyřízení byly tyto dokumenty, které byly nejčastěji důvěrné povahy, ukládány do zvláštní spisovny ředitelského sekretariátu popř. sekretariátů.⁴³ V jejím rámci pak na rozdíl od centrální spisovny převládalo věcné řazení dokumentů a teprve až následně jmenné a chronologické. Někdy se objevilo i předdefinované číselné řazení.⁴⁴

Zatímco otázce řádného vedení spisové péče věnovala odborná bankovní literatura i samotné banky velkou pozornost, naopak oblast archivnictví byla zcela opomíjena nebo lépe řečeno nepochopena. Již jen samotný termín archiv používaný soudobými bankovními praktiky byl krajně problematický, neboť každý si jej vykládal dle svých vlastních představ. Tyto představy neakceptovaly archiv ani jako soubor písemností vzniklý výběrem ani jako vědecké pracoviště, které se věnuje jejich badatelskému zpřístupnění a využití. Zatímco jedna část názorů se dívala na archiv jen jako na starší registraturu,⁴⁵ tak druhá nazývala bankovním archivem studijní oddělení.⁴⁶ Tento tzv. bankovní archiv, který se věnoval sbírání národohospodářských zpráv a jejich analýze, v sobě nicméně často spájel i funkci bankovní knihovny, registratury důvěrných informací a vnitřní informač-

42 AČNB, ČPB/633/2, složka Sběr starého papíru. Záznam pro centrálu, s. d. (pravděpodobně 1943), kart. 633.

43 Srov. Špička, F.: *Organisace bank*, s. 44 a 160.

44 Srov. Merunka, K. – Urban, V.: *Podnikové archivy*, s. 69.

45 Srov. Špička, F.: *Organisace bank*, s. 160 a Pátek, J.: *Základy bankovní*, s. 269.

46 Srov. Růžička, O.: *Organisace bank*, s. 109 a Novák, Karel: *Archiv bankovní*, in: Fuksa Josef, *Slovník obchodně-technický účetní a daňový*, Díl I. (A – Ažiotáž), Praha 1929, s. 743–754. Výraz bankovní archiv byl českými bankami převzat od rakouských bankovních ústavů, zatímco říšskoněmecké ústavy používaly označení studijní oddělení, srov. Novák, Karel: *Studijní oddělení v bankách*, in: *Encyklopedie výkonnosti*, díl. III., *Obchod*, Praha 1933, s. 469.

ní služby.⁴⁷ Tato druhá skupina názorů se pak s pojmem archivu jako registratury vyrovnávala svérázným tvrzením že „*jsouce pouhými odděleními manipulačními, nemají s vědeckou prací hospodářských archivů ničeho společného.*“⁴⁸ Vedle těchto výkladů se dále užívalo výrazu archiv běžně i ve spojení bilanční archiv, výstřižkový archiv, archiv plánů apod., kdy se jednalo o běžné registratury jednotlivých oddělení.⁴⁹ O popularitě slova archiv v této době svědčí i to, že jím byl označen jeden z nejvýznamnějších bankovních časopisů meziválečného období „*Archiv peněžní praxe*“. Ten si do svého názvu vložil slovo archiv z toho důvodu, že dle jeho zřizovatelů měl časopis aspirovat o to, aby byl „*trvalou praktickou sbírkou všech potřebných vědomostí*“.⁵⁰

I přesto se však individuálně objevovaly mezi významnými československými bankovními teoretiky a praktiky názory, že má smysl uchovávat staré registratury z důvodů historických. Jednou z těchto osobností byl JUDr. Jaroslav Preiss, vrchní ředitel Živnostenské banky a daleko nejvýznamnější představitel československého bankovníctví meziválečného období. Právě z jeho společné iniciativy s profesorem světových dějin na pražské Filosofické fakultě Univerzity Karlovy Josefem Šustou byl uveden v život první archiv v Československu, který se zaměřoval na uchovávání registratur podnikatelských subjektů.⁵¹ Tento Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce vznikl v roce 1931 však paradoxně nevyužily samotné bankovní instituce k ukládání svých starých spisoven. Dokonce ani Preissova mateřská instituce, přestože byla přispívajícím členem archivu (společně se Zemskou bankou jako jediná z československých bankovních institucí) a samotný Jaroslav Preiss ve 30. letech 20. století po dlouhou dobu byl jeho předsedou presidia,⁵² mu neschválila žádný z dokumentů uložených ve svých spisovnách.⁵³

47 Srov. Stehlík, Josef: Registratura, In: Encyklopedie výkonnosti, díl III., Obchod. Praha 1933, s. 294 a Růžička, O.: Organisační bank, s. 294.

48 Srov. Růžička, O.: Organisační bank, s. 110.

49 Srov. Novák, K.: Studijní oddělení, s. 470.

50 Lazar L.: Náš program, In: Archiv peněžní praxe. Časopis pro organizaci, techniku a politiku peněz, obchodu a pro právní otázky peněžní, roč. I., 1932, červen, č. 1, s. 2.

51 AČNB, ŽB, S VII/i – 1 – I/961. Korespondence Jaroslava Preisse s příbuznými, politickými, hospodářskými a kulturními osobnostmi, Josef Šusta, Dopisy Jaroslava Preisse na Josefa Šustu z 1. 8. 1927, 1. 10. 1928 a 13. 12. 1928, kart. 41.

52 AČNB, ŽB – S VII/i – 1 – V, Korespondence Jaroslava Preisse se společenskými, kulturními a vědeckými institucemi, Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, Dopis Archivu na Jaroslava Preisse z 6.3.1936 a Zápisy schůze presidia Archivu z 30. 3. 1933 a 8. 2. 1939, kart. 77

53 Více k ustavení Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce srov. Černý, Karel: Vývoj péče o prameny k dějinám techniky a průmyslu v Národním technickém muzeu, In: Národní technické muzeum 1908–1951–1971, Sborník k 20. výročí postátnění, Praha, 1971, s. 117–132.

III.

Nejvýznamnější obchodní akciovou bankou meziválečné ČSR byla Živnostenská banka. Toto postavení si uchovala i po druhé světové válce a nakonec se stala v roce 1948 ohniskem koncentračního procesu československého obchodního akciového bankovníctví. Proto i její spisová a archivní služba nakonec převzala dokumenty ostatních akciových obchodních bank a následně se na jejím základě budovala i organizace spisové a archivní služby Státní banky československé.

I když v Živnostenské bance neexistovaly spisové řády a plány, přesto si vedení banky uvědomovalo význam řádného vedení spisové služby a význam některých dokumentů pro její existenci. Proto i její stanovy obsahovaly ustanovení o vedení protokolů valné hromady a správní rady a jejich podepisování již dlouho před vydáním bankovních zákonů v roce 1924.⁵⁴ Novinkou podle těchto zákonů však bylo povinné zavedení protokolů o jednáních výkonného výboru, které se objevily v jednacím řádu banky z 20. února 1926.⁵⁵ Význam spisové služby nepodceňovalo ani revisní oddělení, které se často věnovalo jejímu řádnému vedení s ohledem na možnost omezení neoprávněného zaučtování účetních položek a tak defraudace.⁵⁶

Organizačně byla spisová služba v Živnostenské bance podobně jako i v jiných bankovních ústavech tohoto období rozdělena na tři části – běžnou bankovní, ředitelského sekretariátu a kontrolní. Podle jednacního řádu z roku 1926 náležela agenda spisové služby běžného bankovního provozu do odboru korespondence (dopisovny), který se dále vnitřně členil na čtyři

54 AČNB, ŽB/5147/1, Právní oddělení, svazek č. 1. stanovy 1899–1918, Stanovy Živnostenské banky schválené 19. 1. 1900, vydané 1899, s. 9 a 11, kart. 5147 a Tamtéž, svazek č. 2 stanovy 1920–1942, Stanovy Živnostenské banky schválené 23. 12. 1925, vydané 1825, s. 12 a 13, kart. 5147.

55 AČNB, fond Státní banka československá (dále jen SBČS), Sbíрка výročních zpráv a stanov, Živnostenská banka, Jednací řád Živnostenské banky z 20. 2. 1926, s. 9–10.

56 AČNB, ŽB/781/3, Kniha oběžníků Živnostenské banky za období 2. 5.–30. 6. 1923, Oběžník Ústřední revise č. 280/23 z 30. 6. 1923, kart. 781.

O tom, že nejen vedení banky, ale i její běžní úředníci si uvědomovali význam spisové služby pro řádné vedení bankovních agend svědčí i např. rozsáhlý příspěvek úředníka JUDr. Vojtěcha Guby ve Věstníku Klubu úředníků Živnostenské banky. V něm na základě své studijní cesty podrobně rozebral podobu spisové služby ve významných říšskoněmeckých komerčních bankách (Allgemeine Deutsche Credit-Anstalt v Lipsku, Deutsche Bank a Dresdner Bank). Srv. V. Gubo: Racionelní směry v říšskoněmeckém bankovníctví (pokračování), In: Věstník Klubu úředníků Živnostenské banky z 14.5.1929, roč. XIV., č. 5–6, s. 12–14 a V. Gubo: Racionelní směry v říšskoněmeckém bankovníctví (dokončení), In: Věstník Klubu úředníků Živnostenské banky z 16.9.1929, roč. XIV., č. 9–10, s. 2–9.

úseky, kterými byly „vyřizování nostra korespondence“, „vyřizování lora korespondence“, „oddělení akreditivní“ a „příjem a výpravna korespondence“. Zároveň spisová služba ředitelství, jemuž přínáleželo šest oddělení (ústřední záležitosti, záležitosti filiálek, průmyslová agenda, osobní záležitosti personálu a pojištění pensijní, administrace budov a inventáře, a archiv) byla zvlášť vedena v sekretariátu. Odděleně měla být dle jednacího řádu vedena i agenda úvěrového oddělení.⁵⁷ Jeho písemnosti, s výjimkou kaučních záležitostí, však byly ukládány v rámci zvláštní skupiny archivu (registratury) sekretariátu. Stejně tak správu těchto písemností vykonávali úředníci sekretariátu.⁵⁸

Jednací řád však zachycoval organizaci banky jen rámcově. V roce 1926 se totiž ve skutečnosti v odboru korespondence nalézala oddělení: česká dopisovna, cizojazyčná dopisovna, akreditivy, americké remitence, výpravna, a příjem a rozdělování korespondence.⁵⁹ Oddělení „příjem a rozdělování korespondence“, ve své podstatě jen podatelna, následně postupovala korespondenci hlavní likvidatuře. Ta byla zřízena v Živnostenské bance v roce 1919 jako pomocné oddělení pro dopisovny a měla v roce 1926 tři pododdělení „rozdělovna pošty“, „poštovní spořitelna – příjem“ a „odúčtovací a žirové oddělení“.⁶⁰ V rámci rozdělovny pošty se nacházela dvě oddělení, „protokol“ pro příjem běžné pošty a „došlo“ pro evidenci doporučené korespondence a cenných zásilek.

V roce 1943, kdy banka převzala Českou průmyslovou banku byla ústřední spisová služba organizována do deseti organizačních útvarů: adrema (vedení ústředního adresáře a tisk hromadných dopisů), arbitrážní dopisovna (dopisovna pro oblast arbitrážních záležitostí), archiv (úschova písemností starších jednoho roku), dopisovny (útvary vyřizující běžnou korespondenci), došlo – vyšlo (provádělo příjem doporučených a cenných zásilek a jejich expedici), kódovací oddělení (přijímalo a vypravovalo depeše a také je kódovalo), likvidatura (vyřizovala všechny korunové a markové příkazy klientů), protokol (prováděl příjem a rozdělování veškeré pošty, kromě doporučených a cenných zásilek), registratura (ukládala

57 AČNB, SBČS, Sbirka výročních zpráv a stanov, Živnostenská banka, Jednací řád Živnostenské banky z 20. 2. 1926, s. 18.

58 AČNB, ŽB/3612/5, Úvěrové oddělení, Zpráva pro ředitelství „Nástin organisace úvěrového referátu“ z 3. 1. 1933, kart. 3612.

59 AČNB, ŽB/95/7, Ředitelský sekretariát, sl. Organizace banky, Instrukce z 16. 6. 1926 „Organisace korespondenčně vyřizovaného obchodu v centrále“, kart. 95.

60 AČNB, ŽB/114/1; Centrála různé, R12, složka Zprávy pro ředitelství, Zpráva pro ředitelství z 29. 3. 1926 – Návrh na splynutí hlavní likvidatury s dopisovnamí, kart. 114.

odložené doklady z běžného roku) a výpravna (obstarávala expedici běžných písemností).⁶¹

Změna v organizačním začlenění oblasti spisové služby nastala po II. světové válce. Tehdy bylo v rámci nového generálního sekretariátu (původně ředitelského sekretariátu) vytvořeno zvláštní oddělení dopisovna a konstituovala se řada samostatných registratur jednotlivých organizačních útvarů (např. úvěrové oddělení, oddělení filiálek, eskontní oddělení). Vytvoření samostatných spisoven však rozdělilo dokumentace jednotlivých klientů (např. úvěrové písemnosti byly v registratuře úvěrového oddělení, avšak krycí akcepty k jím povoleným úvěrům se nacházely v registratuře eskontního oddělení a naopak listiny potvrzující hypotekární zajištění úvěru ve spisovně právního oddělení).⁶² V této době byl organizační útvar dopisovna opět rozčleněn do čtyř oddělení: dopisovna, adrema, výpravna a registratura.⁶³

K výrazným změnám v organizaci spisové služby následně došlo v důsledku koncentračního procesu československých bank v roce 1948. V Živnostenské bance byla sice spisová služba i nadále rozdělena na běžnou a sekretariátní, ale došlo k jistému propojení v organizační rovině. V rámci generálního sekretariátu bylo vytvořeno specializované oddělení, které se věnovalo kancelářské administrativě – dopisovna a archiv. Toto oddělení se věnovalo výlučně vyřizování agendy generálního sekretariátu, přípravě zpráv pro ředitelství a představenstvo, pečovalo o řádný oběh písemností v něm a přirozeně ukládalo jeho dokumenty. Zároveň se však konstitoval samostatný útvar v podřízenosti generálního sekretariátu tzv. kancelářská administrativa. Ten se vnitřně členil na „podací protokol a došlo“, „výpravnu“ a „registraturu“. V registratuře byla nově soustředěna veškerá spisová péče o běžné písemnosti, kromě agendy úvěrové (úvěrová dopisovna) a podpisových vzorů (hlavní likvidatura).⁶⁴

Organizace práce v jednotlivých složkách spisové služby byla upravena vnitřními předpisy banky, které respektovaly oddělení běžných a sekretariátních dokumentů. K významné reorganizaci oběhu písemností došlo již v roce 1919, což byl důsledek enormního nárůstu bankovní

61 AČNB, ŽB/652/4; Personální a organizační změny po splnutí s Českou průmyslovou bankou, Přehled odborných oddělení a jejich vedoucích úředníků v roce 1943, kart. 652.

62 AČNB, ŽB/398/1, Centrála organizace, Zpráva pro ředitelství z 23. 3. 1948 – úschova úvěrových záležitostí, kart. 398.

63 Tamtéž, Organizační schéma ŽB 1945, kart. 398.

64 AČNB, ŽB/224/1, Ředitelský sekretariát, sl. Organizace banky, Rozklad o organizaci Živnostenské banky, n.p., s. d. (asi 1948–1949), s. 42, kart. 224.

agendy dříve nejvýznamnějšího provincionálního a nyní metropolitního ústavu. Tehdy bylo ustanoveno zapisovat korespondenci docházející do banky ve zvláštním oddělení „protokol“ hlavní likvidatury. To ji také následně označilo a roztřídilo dle organizačních útvarů. Po převzetí korespondence na základě předávacích archů jednotlivými útvary, byla korespondence podle typu agendy předána k vyřízení jednotlivým úředníkům. Každý z nich si následně svou korespondenci zvlášť zapsal do svého vlastního protokolu.⁶⁵ Na základě jednacího řádu banky byly stanoveny některé povinnosti při příjmu dokumentů, které se týkaly zejména přebírání a otevírání doručené korespondence komisionálním způsobem.⁶⁶ V roce 1946 přistoupila banka ke zjednodušení manipulace s došlou poštou, když bylo nově zavedeno propisování protokolu došlé korespondence prostřednictvím předávacích archů namísto dosavadního dvojího zapisování dopisů do protokolu a do předávacích archů.⁶⁷ K významné změně při rozdělování korespondence došlo v roce 1948 v důsledku soustředění veškeré úvěrové činnosti u Živnostenské banky jako jediné provozní banky pro České země. Namísto samotného oddělení „protokol“ bylo třídění svěřeno střídavě úředníkům jednotlivých oddělení ze sektoru pro tuzemsko a ze sektoru pro zahraničí za dohledu pracovníka kontrolního a organizačního oddělení.⁶⁸

V Živnostenské bance se neužívalo systému jednacích čísel. Mísoto nich se zde vyvinul systém orientačních značek, který sloužil k jednoduššímu dohledávání korespondence, ke zvýraznění činnosti bankovních útvarů na procesu zlistinění a k zachycení kancelářských poznámek. Tyto orientační značky, které byly vyjádřeny zkratkami, obsahovaly: a) oddělení dopisovny, b) značku korespondenta, c) oddělení nebo osobu dávající podnět k napsání dopisu, d) pokyn k poznamenání do různých evidencí, e) poznámku pro kontisty o zaúčtování dopisu (např. CL/VA/řP-rev.Hz/EVID-ADR/N). Hlavním problémem orientačních značek se však stalo jejich nejednotné užívání a vypisování i celých hesel. Neutěšená situace vedla v průběhu 20. let k několika pokusům o její řešení. Většina návrhů (např.

65 AČNB, ŽB/215/1, Ředitelský sekretariát, Zápis o schůzi přednostů oddělení z 16. 4. 1919, kart. 215.

66 AČNB, SBČS, Sbirka výročních zpráv a stanov, Živnostenská banka, Jednací řád Živnostenské banky z 20. 2. 1926, s. 21.

67 AČNB, ŽB/398/1, Centrála organizace, Zpráva pro ředitelství z 31. 10. 1946 – o zjednodušení manipulace v oddělení „Došlo“, kart. 398.

68 Tamtéž, Zpráva pro ředitelství z 2. 8. 1948 – „Návrh týkající se provozu oddělení „Protokol“, „Došlo“ a výpravny“, kart. 398.

číslování čísla telefonních linek osob podílejících se na zpracování pošty, pouze číselné označování útvarů a dispozic) se však neosvědčila v běžném provozu a nakonec se ústav vrátil k označování pošty částečně unifikovanými hesly, které byly doplněny o číselná označení útvarů.⁶⁹ Za zmínku také stojí, že otázka označování písemností značkami se netýkala některých významných oddělení, jako bylo např. ředitelství, ředitelské sekretariáty, personální a právní, které disponovaly zvláštními hlavičkovými dopisními papíry.⁷⁰ Je také na místě poznamenat, že presenční razítka, která otiskovala podatelna obsahující číslo a den dojití, sloužila především pro směrovací a statistické účely.⁷¹

Služební instrukce pro činnost výpravny vycházely z ustanovení jednacního řádu, který se soustředil na zamezení neoprávněné manipulace s vycházející poštou.⁷² Výpravna expedovala veškerou bankovní korespondenci s výjimkou pošty právního a hypotečního oddělení, které si ji vypravovalo samo. Výpravně Živnostenské banky kromě samotného vypravení zásilek příslušelo i tradiční kopírování korespondence a ověřování opatření dopisů razítkem signalizujícím zaúčtování účetních položek. U rozesílaných kontokorentních dopisů výpravna kontrolovala, zda listy prošly kontrolním oddělením. Výpravna využívala při doručování korespondence nejen poštovních služeb, ale i svých poslíčků, kteří klientelu v sídle ústavu obcházeli.⁷³

Vyřízené účtovací dopisy byly následně předávány kontokorentnímu oddělení, které je po provedení kontrolního účtování označovalo svým razítkem. Následně byly tyto dopisy opět vráceny kontrolnímu oddělení. To otiskem svého razítka stvrzovalo formální i účetní správnost dopisu. Odtud byla kopie dopisu včetně podnětu komitenta předávána do registratury.⁷⁴ Ukládání v registratuře se řídilo vždy organizačním členěním. Proto mohl mít jeden komitent i více spisů, když korespondoval mimo např.

69 AČNB, ŽB/95/7, Ředitelský sekretariát, sl. Organizace banky, Zpráva pro ředitelství z 22. 1. 1924 – o změně orientačních značek na bankovní korespondenci, kart. 95; Tamtéž, Zpráva pro ředitelství z 22. 2. 1926 – o orientačních značkách v naší korespondenci, kart. 95.

70 AČNB, ŽB/224/1, Ředitelský sekretariát, sl. Organizace banky, Zpráva pro ředitelství z 22. 1. 1924 – o změně orientačních značek na bankovní korespondenci, kart. 224; Tamtéž, Zpráva pro ředitelství z 22. 2. 1926 – o orientačních značkách v naší korespondenci, kart. 224.

71 Srv. Merunka Karel – Urban Václav, Podnikové archivy Státní banky československé, s. 82.

72 AČNB, SBCS, Sbíрка výročních zpráv a stanov, Živnostenská banka, Jednací řád Živnostenské banky z 20. 2. 1926, s. 21.

73 AČNB, ŽB/3612/9, Instrukce pro úředníky a zřizence výpravny z 20. 12. 1942, kart. 3612.

74 AČNB, ŽB/781/3, Kniha oběžníků Živnostenské banky za období 2. 5.–30. 6. 1923, Oběžník Ústřední revise č. 280/23 z 30. 6. 1923, s. 2, kart. 781.

likvidatury i s jiným organizačním útvarem.⁷⁵ Kromě ústřední registratury a registratury ředitelského sekretariátu působily v bance i samostatné registratury některých významných oddělení, jako bylo právní a hypoteční, osobní nebo sekretariátu filiálek.⁷⁶ Písemnosti starší jednoho roku byly přesouvány do tzv. archivu (staré registratury).

Vyřazování dokumentů ze spisoven se v Živnostenské bance až do 40. let 20. století prakticky neprovádělo. Jedinou výjimkou byly filiálky, které v některých případech zničily část svého „archivu“. Schválení likvidace registratury spadalo do kompetence centrály, která také stanovovala skupiny písemností určených ke zničení. Až do roku 1943, kdy byly provedeny hromadné skartace písemností z let 1869–1920 (a v některých případech až do roku 1932), mohly být ničeny jen „nepotřebné poznámky, různé výkazy a nedůležité evidenční knížky“. Naopak veškeré pokladní a účetní doklady, došlé dopisy, kopie dopisů, ale i primanoty a hlavní knihy měly být uchovávány trvale.⁷⁷ Hromadných skartací válečného období byly uchráněny jen archivy sekretariátu, právního oddělení, osobního oddělení a částečně úvěrového oddělení.⁷⁸ Naopak ale došlo k likvidaci dokumentů např. důležitého průmyslového oddělení, které od roku 1908 provádělo zakladatelskou činnost banky a nepochybně by bylo primárním pramenem pro nostrifikaci a nacionalizaci hospodářství v Československu po roce 1918.⁷⁹ V době poválečné se uplatnily nové skartační zásady, které již členily dokumenty dle skartačních lhůt. Podle nich se trvale uchovávaly hlavní knihy, saldokonta osobních účtů, vkladních knížek, indexy k nim, čisté bilance, kontokorentní a depositní stvrzenky. Naopak po deseti letech měly být skartovány pomocné knihy věcných účtů centrály a filiálek, cenných papírů a deviz, korespondencí, pokladní doklady, primanoty, bilance vkladních knížek, zrušené vkladní knížky. Pětiletá lhůta pak byla stanovena na měsíční bilanční výtahy (tzv. hrubé bilance) a období kratší pro pomocné záznamy, evidenční knihy a pomůcky.⁸⁰ K významným skartacím písemných

75 AČNB, ŽB/784/3, Kniha oběžníků Živnostenské banky za období 2. 5.–30. 6. 1924, Oběžník Ředitelství č. 229/24 z 12. 5. 1924, kart. 784.

76 Srov. Merunka, K. – Urban, V.: Podnikové archivy, s. 83.

77 AČNB, ŽB/791/4, Kniha oběžníků Živnostenské banky za období 2. 10.–30. 12. 1926, Oběžník Kontroly filiálek č. 392/26 z 8. 10. 1926, kart. 791. Drobné úpravy v okruhu uchovávaných písemností byly provedeny v roce 1941 (AČNB, ŽB/3826/1, Různé, složka archivní záležitosti, Oběžník kontrolního oddělení č. 345/41 z 2. 9. 1941, kart. 3826).

78 Srov. Merunka, K. – Urban, V.: Podnikové archivy, s. 83.

79 Urban, V.: Archivní technika, s. 4.

80 AČNB, fond Plzeňská banka (dále PL), 310/2, Dopis filiálky Živnostenské banky v Plzni na Plzeňskou banku z 16. 4. 1948, kart. 310

dokumentů v Živnostenské bance došlo v roce 1949 po definitivní koncentraci českých obchodních bank. V této době se však skartace netýkaly jen vlastních písemností ústavu, ale i dokumentace bank s ní sloučených.⁸¹

Nejpodrobnější předpisy pro chod spisové služby byly v ředitelském sekretariátu, který byl výkonným oddělením vrchního ředitelství, filiálkového referátu a úvěrového referátu centrály. Činnost spisové služby v sekretariátu začínala převzetím uzavřené doručené korespondence adresované na vrcholový management banky na hlavní likvidatuře. Následně byla tato doručená pošta otevřena, zaevidována do protokolu došlých zásilek a označena. Otevírat a číst došlou poštu byli oprávněni jen vedoucí představitelé sekretariátu. Výjimku ze čtení pošty představovala korespondence určená do rukou správní rady, kterou byl oprávněn otevřít jen sám vrchní ředitel, a dopisy pro osobní oddělení. Přečtená pošta byla následně předána jednotlivým členům ředitelství k vyřízení. V rámci sekretariátu se přímo vyřizovaly záležitosti týkající se úvěrových žádostí v československých korunách, reklamace, stanovení nových úvěrových podmínek a dotazů na zahraniční spojení. Sekretariát také dohlížel na evidenci syndikátních dohod. Vyřízená korespondence byla expedována přímo zaměstnancem sekretariátu, který ji také zapisoval do expeditního protokolu. Veškerá korespondence sem došla a otisky odpovědí musely být vždy vráceny sekretariátu, který je ukládal ve svém archivu. V případě účetní nutnosti byla kopie dopisu ještě předkládána účtárně k zaúčtování. Stejně tak byla kopie dopisu předkládána i kontrolnímu oddělení v případě, že se jednalo o povolení úvěru.⁸²

Ukládání do registratury (archivu) probíhalo denně a úředník (archivář) byl povinen zkontrolovat, zda dokument obsahoval značku vyřízení a popř. šifry účtárny nebo kontrolního oddělení. Sekretariátní archiv měl dvě samostatná oddělení. První z nich se věnovalo ústředním správním záležitostem a druhé spravovalo korespondenci věnovanou filiálkám.⁸³ Písemný materiál ukládaný v ústřední části se dělil do tří věcných skupin. První z nich byly běžné úvěry a korespondence zahrnující nejen dokumentaci úvěrovou, ale i kauční a průmyslově-zakladatelskou. Druhá skupina evidovala dokumenty k bankovnímu konsorciu pro úvěrové operace státní,

81 AČNB, ŽB/3826/1, Různé, složka archivní záležitosti, Záznam pro ředitelství z 13. 4. 1949, kart. 3826.

82 AČNB, ŽB/215/1, Ředitelský sekretariát, Rozklad „Ředitelský sekretariát“ z 10. 11. 1926, kart. 215.

83 Tamtéž, Instrukce pro sekretariát, s. d., kart. 215.

bavlnářského konsorcia, syndikátních dohod a nejdůležitějších podniků koncernu banky (např. Böhmische Escompte Bank und Creditanstalt, Jugoslávská banka v Záhřebu, Mautnerovy textilní závody aj.) a darů povolených bankou. Konečně ve třetí skupině byla soustředěna všeobecná korespondence. Každá složka uložená v archivu byla zaznamenána v indexu, který byl ve formě kartotéky. Jednotlivé kartotéční lístky firem obsahovaly i odvolávky na jiné spisy.⁸⁴

Živnostenská banka neměla sice klasický archiv dokumentů přesto si však její představitelé uvědomovali význam historie. Proto vznikla např. iniciativa, která usilovala o vytvoření tzv. památkového archivu banky⁸⁵ nebo si banka objednala pořízení fotokopíí písemností vztahujících se k založení ústavu z archivního fondu ministerstva vnitra uložených v Haus-, Hof- und Staatsarchivu ve Vídni.⁸⁶

IV.

Druhým pilířem, na jehož základech vznikla v roce 1950 Státní banka československá, byla Národní banka československá, která ve své činnosti navazovala na Bankovní úřad ministerstva financí (1919–1926). Zatímco Bankovní úřad ministerstva financí byl veřejnou institucí, avšak orgánem ministerstva financí, který byl pověřen funkcí československého cedulového ústavu,⁸⁷ tak Národní banka československá (do roku 1948) byla akciovou společností, která měla povahu veřejného ústavu, pověřená správou československé měny a oprávněná provozovat taxativně stanovené úvěrní obchody.⁸⁸ Po roce 1948 pak byla státním veřejným ústavem.⁸⁹

84 Tamtéž, Rozklad „Ředitelský sekretariát“ z 10. 11. 1926, kart. 215 a srv. AČNB, Osobní spisy (dále jen OS); Václav Urban, Dotazník k 1. 6. 1946, s. 2.

85 H: Výzvání, In: Věstník Klubu úředníků Živnostenské banky z 25. 10. 1924, č. 20–21, s. 1.

86 AČNB; ŽB/1782/36, Protokol výkonného výboru z 29. 12. 1939, s. 117, kart. 1782.

87 Nařízení vlády č. 119/1919 Sb. z. a n., o úpravě poměru k Rakousko-uherské bance, § 4 a nařízení vlády č. 246/1919 Sb. z. a n., o organizaci Bankovního úřadu ministerstva financí, o statutu Bankovního výboru při ministerstvu financí, o obchodech Bankovního úřadu ministerstva financí, dále o převzetí a vyúčtování lombardu a pokladničních poukázek, vyúčtování zálohových účtů Rakousko-uherské banky o převzetí zaměstnanců této banky, § 2.

88 Zákon č. 347/1920 Sb. z. a n., o akciové bance cedulové, ve znění zákona č. 102/1925 Sb. z. a n., § 1–9. a srov. Dvořák, Ladislav, František: Právní forma, správa a obchodní vedení Národní banky československé, In: Deset let Národní banky československé, Praha 1937, s. 61.

89 Zákon č. 38/1948 Sb. z. a n., o Národní bance československé, § 5.

Význam spisové služby pro centrální bankovní instituci byl pochopitelný i proto, že na základě zákonů (a je doplňujících stanov) byly její písemnosti právně závazné⁹⁰ popř. měly průkazní způsobilost veřejných listin.⁹¹ Je tedy přirozené, že statutární orgány cedulového ústavu byly podle příslušných zákonů povinny vést o svých jednáních protokoly. Význam spisové služby nebyl v Národní bance Československé podceňován, neboť úředníci cedulové banky studovali její organizaci a fungování v jiných centrálních nebo obchodních bankách a peněžních ústavech (např. Belgická centrální banka, Rakouská národní banka, Německá říšská banka, Živnostenská banka, Böhmische Union Bank, Anglo-československá a Pražská úvěrní banka nebo Böhmische Sparcasse).⁹²

Organizační začlenění spisové a archivní služby centrální bankovní instituce je možné vzhledem k nedostatku patřičných archivních dokumentů sledovat teprve až od roku 1937. Pro období předchozí mohou sloužit pouze jako vodítko přehledy organizačních útvarů s přidělenými telefonními aparáty. Tak se v roce 1920 nalézalo v rámci obchodní správy (tzn. ředitelství ústavu) centrály oddělení protokol, které se pravděpodobně věnovalo evidenci pošty a dále v rámci hlavního ústavu (tzn. filiálky v Praze) působilo oddělení expedit.⁹³ Naopak v roce 1924 existovala v rámci centrály oddělení „korespondence obchodní správy“, „výpravna obchodní správy“, a „výpravna“.⁹⁴

Až do 1. ledna 1929 však byla v cedulovém ústavu decentralizovaná spisová služba, když neexistoval ani jednotný systém přijímání a odbavování pošty ústředí a neexistoval ani archiv. Teprve v této době se vytvořily „výpravna podatelna“ pro příjem a odesílání korespondence, a „expedit hlavního ústavu“, který naopak odbavoval korespondenci hlavního ústavu společně s korespondencí devizového odboru ústředí. Vedle nich byla vybudována spisovna. V roce 1935 byly všechny tři útvary sloučeny

90 Nařízení vlády č. 246/1919 Sb. z. a n., § 9.

91 Zákon č. 347/1920 Sb. z. a n., § 64 a zákon č. 38/1948 Sb. z. a n., § 6.

92 AČNB, fond Národní banka Československá (dále NBČ); 373/1; Organizace Národní banky Československé, složka Reorganisece ústředí, Zpráva pro ředitelství „Listovní pošta pro ústředí“ z 29. 12. 1939 č. 30.717, kart. 373; Tamtéž, NBČ/1517/1; Zprávy o činnosti ústřední spisovny, Zprávy z návštěv – Česká spořitelna 23. 8. 1928 a Böhmische Union-Bank z 20. 8. 1929 a Zpráva spisovny obchodní správy o činnosti v době od 10. 9. do 19. 10. 1929 z 19. 10. 1929, kart. 1517 a AČNB, OS; Jiří Gut, Zpráva o návštěvě Rakouské národní banky ve dnech 9. a 10. dubna 1936, s. 35–36.

93 AČNB, NBČ; Sbirka oběžníků, Oběžníky všeobecné, Oběžník č. I/161 z 22. 10. 1920, nevidováno.

94 Tamtéž, Oběžníky všeobecné, Oběžník č. I/414 z 16. 8. 1924, nevidováno.

v jedno oddělení – ústřední spisovna.⁹⁵ Konkrétní postavení ústřední spisovny v rámci organizace však není možné až do roku 1937 rekonstruovat. Až do reorganizace (1. dubna 1937), která ukončila platnost dosavadního organizačního členění ústavu, působilo v rámci ústřední služby (centrály) Národní banky Československé a jejího administrativního odboru spojené Všeobecně správní oddělení; ústřední spisovna.⁹⁶ Po reorganizaci banky byla spisová služba přidělena úseku administrativy. Zde v Sekretariátu byla přidělena ústřední spisovna Osobnímu oddělení.⁹⁷ Ústřední spisovna se vnitřně členila na pět pododdělení – podatelna, výpravna, registratura, archiv a repositura.⁹⁸ V rámci samotného osobního oddělení byly vedeny protokoly statutárních orgánů banky.⁹⁹ V době Protektorátu Čechy a Morava se pokoušeli němečtí úředníci ústavu radikálně změnit organizační strukturu centrální banky.¹⁰⁰ Výsledkem těchto snah však byly pouze dílčí úpravy správy banky.¹⁰¹

Nejvýraznější změnou byla nová prozatímní organizace, která vstoupila v platnost 16. prosince 1946. Na jejím základě byl vytvořen III. odbor správní, v němž jakožto čtvrté oddělení působila ústřední spisovna. Stejně jako dosud se pod tímto názvem skrývala celá oblast spisové služby od podatelny, přes výpravnu až po registraturu doplněná i o oblast tzv. valorového pojištění a klíčování telegramů. Zároveň oblast vedení protokolů a organizace oběhu korespondence určené pro ředitelství banky byla svěřena tzv. presidiu, které plnilo funkce sekretariátu předsedy dočasné správy a vrchního ředitele.¹⁰² Již od roku 1945 byla vedena odděleně i spiso-

95 AČNB, OS, Jiří Gut, Zpráva o návštěvě Rakouské národní banky ve dnech 9. a 10. dubna 1936, s. 25–27.

96 Svoboda, Prokop: Správa cedulové banky po stránce osobní, In: Deset let Národní banky Československé, Praha 1937, s. 97. Organizace cedulové banky je dochována pouze v české verzi publikace zatímco ve všech cizojazyčných mutacích (francouzské, německé a anglické) již byla uvedena organizace banky ve stavu k 1. dubnu 1937.

97 AČNB, NBČ/373/1; Organizace Národní banky Československé, složka Reorganizace ústředí, Otisk ze sbírky služebních předpisů č. 39 z 1. 4. 1937, s. 3, kart. 373.

98 AČNB, NBČ/207/5; Budovy, plány, dislokace, složka Projekt místností pro ústřední spisovnu, Odpověď na Ústřední spisovny na dotaz Technického oddělení č. 10541/spis G z 29. 5. 1941, kart. 207.

99 AČNB, NBČ/373/1, Organizace Národní banky Československé, složka Organizace Národní banky 1940–1948, Spisový záznam ze dne 21. září 1942, s. 3.

100 Tamtéž, složka Organizace Národní banky 1940–1948, Spisový záznam ze dne 21. září 1942 a výklad Ericha Sturma pro guvernéra Františka Ladislava Dvořáka Reorganisation des Zentraldienstes z 23. 7. 1942, kart. 373.

101 Tamtéž, složka Různé, Organizační diagram s. d. (asi 1943), kart. 373.

102 Tamtéž, složka Organizace Národní banky 1940–1948, Otisk ze sbírky služebních předpisů č. 93 z 16. 12. 1946, s. 3 a 6, kart. 373.

vá služba devizového odboru. Důvodem decentralizace byl enormní nárůst agendy spojené se zahraniční správou měny. Devizový odbor ve své II. části (devizový obchod) vytvořil oddělení korespondence, v němž se nacházely tři útvary: „vlastní korespondence“, „příjem pošty, protokol, expedice pošty“ a „archivy“.¹⁰³ Samostatné postavení spisové služby úseku zabývajícího se devizovou agendou bylo potvrzeno i v prozatímní organizaci banky z 16. prosince 1946. Na jejím základě se v rámci II. odboru (zahraniční správa měny) nacházelo Devisové oddělení A, v němž spisovou službu odboru spravovalo oddělení Všeobecná korespondence.¹⁰⁴

Provádění spisové péče v centrálním bankovním ústavu Československé republiky zprvu navázalo na systém spisové péče zavedený v Rakousko-uherské bance. Důvodem bylo přebrání zvyklostí, které byly specifikovány ve služebních předpisech této banky (Dienstunterricht der Österreichisch-ungarischen Bank), které zůstaly v platnosti ještě určitý čas po zřízení Bankovního úřadu ministerstva financí.¹⁰⁵ V rámci Rakousko-uherské banky bylo zavedeno tzv. aktenmäßige Behandlung, které spočívalo ve sdružování dokumentů v jedné a téže věci. Tento způsob převzala Österreichische Nationalbank a stejným způsobem postupovaly také československé ústřední úřady.¹⁰⁶ Na rozdíl od nich Bankovní úřad tento systém však záhy opustil a přešel na tzv. obchodní vyřizování korespondence, což bylo nepochybně pod vlivem nových úředníků přicházejících ze soukromého peněžnictví.

Jak již bylo zmíněno, veškeré práce vztahující se k řízení oběhu a ukládání dokumentů byly včleněny do roku 1935 do ústřední spisovny, jejíž agenda byla rozčleněna do dvou oblastí – poštovně dopravní a registračně archivní. Mimo nich ještě obstarávala oblast telegrafní a agendu likvidace účtů za dálkopisy. Na příjmu písemností do cedulového ústavu stála podatelna, která přebírala veškeré listovní zásilky ať již obyčejné nebo doporučené.

103 Tamtéž, složka devizový odbor – zahraniční správa měny, Návrh na organizační rozdělení devizového odboru z 4. 7. 1945 a Důvěrný návrh na obsazení míst vedoucích úředníků v devizovém odboru z 18. 7. 1945, kart. 373.

104 Tamtéž, složka Organizace Národní banky 1940–1948, Otisk ze sbírky služebních předpisů č. 93 z 16. 12. 1946, s. 4, kart. 373.

105 AČNB, NBČ; Sbirka oběžníků, Oběžníky všeobecné, Oběžník č. I/240 z 18. 8. 1921, nevidováno.

K pojetí spisové služby v Rakousko-uherské bance srov. AČNB, fond Rakousko-uherská banka; 16/1, Dienstunterricht der Österreichisch-ungarischen Bank, 3. vydání, Vídeň 1907, s. 17–20.

106 AČNB, OS; Jiří Gut, Zpráva o návštěvě Rakouské národní banky, s. 6.

Zde byla pošta také oficiálně otevírána, nejprve za účasti člena obchodní správy banky a po roce 1939 jen za přítomnosti vedoucích úředníků ústřední spisovny.¹⁰⁷ Z korespondence byly odděleny dopisy pro statutární orgány banky a dopisy devizového oddělení, zatímco ostatní korespondence odcházela do pododdělení registratura. Zde byly ke korespondenci předtím zaregistrované na podatelně v ústředních protokolech vyhledány předchozí spisy (tzv. priora) a odeslány s originálem podnětu příslušným oddělením, ve kterých odborní referenti zpracovali návrhy odpovědí. Návrhy dopisů schválené vedením obchodní správy banky byly přepsány stenotypistkami jednotlivých oddělení (neexistovalo centralizované oddělení korespondence) a tyto čistopisy byly překontrolovány referentem na bezvadnost.¹⁰⁸ Originály vyřízených dopisů pak byly expedovány po náležitém vybavení výpravou. Po vyřízení byli úředníci povinni doplněné spisy vrátit registratuře.¹⁰⁹

Význam oddělení registratura v rámci Ústřední spisovny Národní banky Československé spočíval kromě ukládání také v provádění slučování spisů a dále jeho vnitřním řazením věcném a chronologickém „takže svazek takový, námi zpracovaný, tvoří úplný obraz minulého jednání.“¹¹⁰ Spisovna zároveň doplňovala i nevyplněná pole jednotlivých výkazů a nechávala vyřazovat pohybové účetní dokumenty. Ukládání spisů se v cedulovém ústavu řídilo zpočátku dle korespondentů.¹¹¹ Teprve až ve 40. letech došlo ke změně a přešlo se na věcné ukládání a jen v případech, kdy byly ukládány tzv. hromadné spisy, se zde přistupovalo k řazení dle domicilů a jmen. Pro správu registratury sloužily především rejstříky (osobní, věcné a dle korespondentů).¹¹² V roce 1946 pro zvýšení přehlednosti v registratuře byl vydán tzv. heslovník, který rozčlenil dokumenty obchodní správy do dvaceti

107 AČNB, NBČ/373/1; Organizace Národní banky Československé, složka Reorganizace ústředí, Zpráva pro ředitelství „Listovní pošta pro ústředí“ z 29. 12. 1939 č. 30.717, kart. 373 a AČNB, NBČ/1524/2; Zřízení oddělení obchodní správy, Komentovaný spisový a archivní řád s. d. (asi 1949), s. 4–5, kart. 1524.

108 AČNB, OS; Jiří Gut, Zpráva o návštěvě Rakouské národní banky ve dnech 9. a 10. dubna 1936, s. 28.

109 AČNB, NBČ/207/5; Budovy, plány, dislokace, složka Projekt místností pro ústřední spisovnu, Odpověď Ústřední spisovny na dotaz Technického oddělení č. 10541/spis G z 29. 5. 1941, kart. 207.

110 AČNB, NBČ/1517/1; Zprávy o činnosti ústřední spisovny, Zpráva spisovny obchodní správy o činnosti v době od 10. 9. do 19. 10. 1929 z 19. 10. 1929, kart. 1517.

111 AČNB, OS; Jiří Gut, Zpráva o návštěvě Rakouské národní banky ve dnech 9. a 10. dubna 1936, s. 26.

112 Tamtéž; Zprávy o činnosti ústřední spisovny, Přehled činnosti ústřední spisovny Národní banky Československé v Praze, s. 3, kart. 1517.

skupin dle desetinného třídění. Tento heslovník byl v podstatě předchůdcem spisového plánu banky.¹¹³

V registratuře však byly ukládány jen spisy nevyřízené a po jejich vyřízení bylo určováno podle obsahu, zda budou předány do archivu nebo tzv. repository. V archivu byly tak ukládány spisy, které „*svou podstatou a hodnotou historickou či jinak závažnou (na př. event. soudní dotaz, obnovení sporu apod.)*“ měly být uchovávané. Naopak repository se starala o spisy, které měly být po uplynutí skartační lhůty skartovány. V rámci archivu byly také ve zvláštních pokladnách deponovány „důležité, majetkově hodnotné a důvěrné spisy a listiny, jako např. smlouvy kupní a prodejní, clearingové, mezistátní ujednání, zápisy o schůzích bankovních rad a výborů.“¹¹⁴ V archivu byl také uplatňován historický princip, když byl při zpracovávání kladen důraz na uchování dokumentů s tématy osamostatnění československé měny a založení cedulového ústavu.¹¹⁵

Výběr dokumentů pro skartační řízení byl v cedulové bance prováděn podle skartačních směrnic, které vycházely ještě z předpisů Rakousko-uherské banky. Tento původní „skartační rejstřík“ byl v pozdějších letech pravidelně upravován podle služební potřeby. Písemnosti byly rozděleny dle skartační lhůty na ty, které nesměly být zničeny, a na ty s třicetiletou, desetiletou, pětiletou, tříletou nebo roční lhůtou. Na rozdíl od praxe běžné v obchodních bankách byl ke každému skartačnímu řízení vždy spisovnou připraven podrobný skartační návrh, který musel být schválen obchodní správou.¹¹⁶

Třetím ústavem, který byl v Českých zemích vedle Živnostenské banky a Národní banky Československé přímým právním předchůdcem Státní banky československé, byla Poštovní spořitelna. Působila nejprve od roku 1930 jako státní peněžní ústav v oboru poštovní správy a následně v roce 1948 byla prohlášena za samostatný národní podnik v oboru ministerstva financí. Při pokusech o rekonstruování organizace její spisové služby by jsme však odkázáni jen na fragmenty informací. Vedení spisové služby

113 Merunka, K. – Urban, V., Podnikové archivy, s. 12.

114 AČNB, NBČ/207/5; Budovy, plány, dislokace, složka Projekt místností pro ústřední spisovnu, Odpověď Ústřední spisovny na dotaz Technického oddělení č. 10541/spis G z 29. 5. 1941, kart. 207.

115 AČNB, OS; Jiří Gut, Zpráva o návštěvě Rakouské národní banky ve dnech 9. a 10. dubna 1936, s. 27.

116 AČNB, NBČ/1544/3; Protokoly o skartování písemností spisového fondu NB a skartační směrnice, Výpis z D.U. Rubky, s. d., Směrnice pro skartování v Ústřední spisovně s. d. a Skart č. 20904/Os.org ze dne 30. 10. 1941, kart. 1544.

v Poštovní spořitelně spadalo do kompetence kanceláře ředitelství. Zde byl veden podací protokol a byla prováděna evidence spisů. Také se zde nacházela výpravna, rozmnožovací oddělení a spisovna. Jako 29 oddělení ústavu dále působil archiv, který uchovával účetní dokumentaci po zákonem určenou dobu a spolupůsobil při reklamacích ostatních oddělení.¹¹⁷ Lze se jen dohadovat, že tento archiv byl jen starou registraturou, která ukládala neaktuální spisy. I vzhledem k tomu, že agenda Poštovní spořitelny byla ve spisovně členěna dle věcných skupin, lze předpokládat, že jako státní peněžní ústav vedla spisovou službu dle vzoru centrálních úřadů.¹¹⁸

∇

Zatímco v době předválečné byl věnován v odborné bankovní literatuře určitý prostor i organizaci spisové služby, v době pozdější se z ní naopak otázka správy dokumentů vytratila. Podobný osud však čekal i většinu ostatních tzv. podpůrných agend (jako např. hospodářská správa). Oproti teoretickým publikacím o bankovníctví z dřívějšího období, které se koncentrovaly na praktický výkon bankovní práce, „nová“ literatura akcentovala především teoretické vysvětlení ekonomických procesů, v letech 1950–1989 pak s důrazem na oblast metodiky plánovacího procesu a jeho provádění.¹¹⁹ Snad jedinou oblastí, která se osudu podpůrných činností vyhnula, bylo rozpočtování a účetnictví, které bylo zahrnováno do národohospodářské evidence. Proto byl také určitý prostor v literatuře věnován otázce ukládání účetních dokumentů.¹²⁰

I když se bankovní spisová služba a archivnictví dostaly za okraj zájmu teoretické bankovní literatury, přesto došlo obecně k nárůstu jejich významu. Důvod byl pochopitelný vzhledem k tomu, že se oblast správy dokumentů podnikového sektoru dostala pod státní vliv, který měl především z důvodů restitučních (po provedení nacionalizace hospodářství),

117 AČNB, fond Poštovní spořitelna (dále PSP); 50/1, Různé, složka organizace PSP, elaborát o organizaci Poštovní spořitelny, s. d., kart. 50.

118 Tamtéž, Různé, Rozvrh agendy Poštovní spořitelny dle jednotlivých oborů působnosti s. d., kart. 50.

119 Srov. např. Bakule, Václav – Kyzlink, Vladimír – Picmaus, František – Tuček, Miroslav: *Finance a úvěr v ČSR*. Praha 1959; Petřivalský, Jiří a kol.: *Peněžní oběh a úvěr v ČSSR*. Praha 1963; Petřivalský, Jiří: *Peněžní oběh a úvěr*. Praha 1984; Hlavatý, Egon: *Banky v národním hospodářství*. Bratislava 1977; Kamiač, Andrej – Štetina, Petr: *Organizácia a funkcie úverovej sústavy ČSR*. Bratislava 1959.

120 Srov. např. *Národohospodářská evidence ve Státní bance československé*, Praha 1963.

známkoprávních a reparačních zájem o zachování této dokumentace. Metodika spisové a archivní služby na úrovni podniků se proto stala doménou především státních archivářů. Není bez významu, že právě archiváři nacionalizovaných bank a později Státní banky československé se stali průkopníky českého podnikového archivnictví.¹²¹

Koncentrace československého peněžnictví vyvrcholila vytvořením Státní banky československé v červenci roku 1950, která převzala singulární sukcesí práva a povinnosti dvou provozních bank (Živnostenské banky a Slovenské Tatrabanky), centrální banky (Národní banky československé) a specifického peněžního ústavu organizujícího šekové řízení a koncentrujícího prostředky lidového peněžnictví (Poštovní spořitelny). V prvních návrzích organizačního členění banky z února 1950 figurovala spisová a archivní služba jako součást jednoho z deseti plánovaných úseků nově zřizované banky (č. VII. Spisové dokumentace, majetku a bezpečnosti).¹²² Spisová služba byla tehdy pojímána centralizovaně. V definitivní organizaci banky, která vstoupila v platnost 3. července 1950, však byla potvrzena její dosud obvyklá decentralizace. V rámci přímé kompetence generálního ředitele Státní banky, který měl pod sebou šest samostatných oddělení, se nalézal v organizačním oddělení samotný archiv a metodika spisové a archivní služby. Avšak mimo to v ústředí působil v tzv. IV. všeobecné skupině odborový útvar „spisová dokumentace – spisovna“, která se starala o správu dokumentů celé banky. Zároveň pak zvláštní spisovou službu si vedlo ještě tzv. doplňující oddělení, které spravovalo agendu slučovaných bank dosud nepřeloženou do Státní banky. Disponovalo zde také zvláštní spisovnou tzv. úvěrovým archivem.¹²³

Definitivní řešení organizace ústředí banky s pěti skupinami, jedním doplňujícím oddělením a tzv. šesti štábními odděleními se záhy ukázala jako těžkopádná. Proto již v roce 1951 došlo k první organizační změně. Tehdy byl odborový útvar „spisová dokumentace – spisovna“ rozdělen na jedenáct oddělení. Množství oddělení bylo dáno dislokací Státní banky

121 Srov. AČNB, NBČ/1524/2; Zřízení oddělení obchodní správy, Komentovaný spisový a archivní řád, s. d. (asi 1949), kart. 1524.

122 AČNB, SBČS-SVII/a-320; Korespondence generálního ředitele, Organizace, Zpráva subkomise organizační z 13. 2. 1950, kart. 202.

123 Tamtéž; Korespondence generálního ředitele, Organizace 1950–1960, Rozklad Správy organizační a rozpočtové „Vznik a vývoj organizační struktury Státní banky československé“ z 29. 6. 1956, kart. 201.

československé v několika budovách.¹²⁴ V průběhu 50. let 20. století ale nedošlo jen k jedné organizační změně, neboť tehdejší politická reprezentace se pokoušela reorganizacemi ústředních úřadů odstranit stále rostoucí hospodářské obtíže Československa. V případě Státní banky československé bylo mezi lety 1950 až 1956 jen na úrovni ústředí provedeno sedm celkových reorganizací a dále několik dílčích. K nejvýznamnější změně organizační struktury banky došlo na konci roku 1952, kdy byla jako poradní orgán generálního ředitele banky vytvořena bankovní správa a zároveň bylo ústředí banky rozčleněno na 21 správ a odborů doplněných čtyřmi tzv. štábními odděleními pod přímým vedením generálního ředitele. V této organizaci bylo vedení spisové služby a archivnictví svěřeno útvaru č. 29 Kancelář, v níž působilo „oddělení ústřední spisové a archivní dokumentace“. V něm bylo soustředěno jak metodické vedení spisové služby a archivnictví, tak jejich komplexní provádění. Zároveň v oddělení 01 sekretariát byla ale decentralizovaně vedena korespondence vedoucích představitelů banky (generálního ředitele a jeho náměstka) a spravovány protokoly z jednání bankovní správy.¹²⁵

V roce 1953 došlo ve Státní bance k oddělení metodiky a praktického výkonu spisové služby, když byl na nově vytvořenou Městskou pobočku v Praze (MPP) přenesen její praktický výkon. Zde byla zařazena v rámci operativní správy a jejího spisově-dokumentačního odboru. Ten zahrnoval pět oddělení: podatelna a cenné zásilky, poštovní, výpravna, reklamační, a spisová dokumentace a spisovny.¹²⁶ V roce 1956 do tohoto odboru přibyl ještě nově vytvořený tzv. podnikový archiv, který měl ukládat písemnos-

124 V rámci útvaru 401 „spisová dokumentace – spisovna“ působila následující oddělení: 4011 poštovní oddělení, 4012, podatelna v úřadovně č. 1, 4013 výpravna v úřadovně č. 1, 4015 podatelna a výpravna v úřadovně č. 3, 4016 oddělení cenných zásilek v úřadovně č. 1, 4019 ústřední spisovna A, 4020 ústřední spisovna B, 4021 ústřední spisovna v úřadovně č. 2, 4022 ústřední spisovna v úřadovně č. 3, 4023 ústřední adresář, 4024 adresní oddělení v úřadovně č. 3. AČNB, SBČS-SVII/a-320; Korespondence generálního ředitele, Organizace 1950–1960, elaborát Správy organizační a rozpočtové z 29. 6. 1956 „Vznik a vývoj organizační struktury SBČS“, kart. 201.

125 Tamtéž, Směrnice o organizaci, struktuře a funkcích orgánů Státní banky československé schválené Ministerstvem financí 30. 10. 1952 a AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, složka Materiály historického archivu, okružní dopis 179 gen. ředitele SBČS z 30. 6. 1955, kart. 4.

126 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, složka plány a činnost, Situační zpráva o stavu spisové a archivní služby v SBČS k 1. 11. 1960, kart. 4 a AČNB, SBČS-SVII/a-320; Korespondence generálního ředitele, Organizace 1950–1960, Organizační struktury poboček, organizační diagram Městské pobočky v Praze, kart. 201.

ti pražských poboček Státní banky. V roce 1960 prošla Městská pobočka v Praze významnou reorganizací, když v ní byl namísto dosavadní operativní správy vytvořen operativní útvar Hospodářské služby při MPP.¹²⁷ Tato tzv. samostatně účtující jednotka převzala do své kompetence vedle autoprovozu a správy budov a majetku i spisovou službu. V hospodářských službách byla spisová služba včleněna do spisově dokumentačního odboru (č. 22), který se dále dělil na pět oddělení: podatelna a cenné zásilky (221), poštovní oddělení (222), výpravna (223), oddělení podnikový archiv – reklamace (224) a oddělení spisovny a účetní archivy (225).¹²⁸

Význam podnikového archivu Městské pobočky v Praze byl přehodnocen v rámci nové reorganizace Hospodářských služeb, která vstoupila v platnost k 1. lednu 1964, když byl vyňat ze stávajícího odboru a přičleněn do přímé podřízenosti řediteli hospodářských služeb pod organizačním číslem 202. V tomto roce byl nově reorganizován i spisově dokumentační odbor, který nově tvořila oddělení podatelna a výpravna (241), spisovna a účetní archiv (242) a reklamace (243).¹²⁹ K poslední organizační změně Hospodářských služeb MPP došlo v roce 1967, kdy byl podnikový archiv nově označen č. 201 a spisově dokumentační odbor byl reorganizován do čtyř oddělení. První z nich byla podatelna a výpravna (241), která se sestávala z pěti skupin: poštovní, podatelna, cenné zásilky, výpravna a vedoucí oddělení. Dalšími odděleními pak byly oddělení spisovny a účetní archivy (242), oddělení reklamací (243) a oddělení rozmnožovny (244).¹³⁰

Až do druhé poloviny roku 1956 naopak zůstaly v kanceláři banky (nyní již spojené se sekretariátem pod č. 01) metodika spisové a archivní služby, spisová služba kanceláře a tzv. archiv ústředí. K definitivnímu oddělení metodiky od praktického archivnictví došlo z důvodu vydání vyhlášky č. 153/1956 Sb., o archivech hospodářských a rozpočtových organizací, která předpokládala existenci jediného podnikového archiváře zajišťujícího metodiku archivní a spisové služby. V rámci Státní banky se však toto ustanovení ukázalo jako prakticky neproveditelné, neboť nebylo v silách jediného pracovníka starat se o metodiku spisové a archivní metodiky banky s pobočkami na celém území ČSR a zároveň být podnikovým archivářem.

127 AČNB, SBČS – Hospodářské služby (dále jen SBČS – HS); 01-1-1 sekretariát ředitele, Elaborát „Hospodářské služby – vznik“ z roku 1994, kart. 1.

128 AČNB, SBČS – HS; 01-2 sekretariát, Organizační struktura MPP z 21. 7. 1962, kart. 2.

129 Tamtéž, složka organizace a reorganizace HS, Organizační struktura od 1. 1. 1964, kart. 2.

130 Tamtéž, složka organizace a reorganizace HS, Dopis ředitele HS na ředitele MPP z 13. 6. 1967, kart. 2.

Z toho důvodu si Státní banka zažádala u ministerstva vnitra o výjimku. Na základě udělené výjimky zajišťoval metodiku referent pro podnikové archivy, zatímco za výkon archivní služby byl zodpovědný podnikový archivář. Poté bylo rozhodnuto metodiku převést na správu č. 26 organizační a rozpočtovou,¹³¹ kde byla přidělena do odboru organizace – práce a mzdy.¹³² Podle původních představ měla sem být převedena také funkce podnikového archiváře. Provedení však zabránila díkce vyhlášky, která předpokládala jeho přímou podřízenost vedoucímu podniku, tedy generálnímu řediteli SBČS.¹³³ Archiv ústředí tedy i nadále zůstal součástí kanceláře banky a byl pevně spojen s výkonem spisové služby v tomto útvaru.

Ve výkladu o organizačním začlenění spisové a archivní služby v 50. letech není možné opominout rok 1955, kdy byl vytvořen pilíř praktického provádění archivnictví ve Státní bance československé – podnikové archivy. Myšlenka na vytvoření podnikového archivu stála již při samotném vzniku Státní banky v roce 1950. Tehdy však bylo zřízení odsunuto až na dobu po provedení spisové organizace.¹³⁴ Prvním krokem k vytvoření archivnictví v centrální bance bylo usnesení vlády z 9. ledna 1953, kterým bylo uloženo Ministerstvu financí vybudovat ve svém resortu, do něhož patřila až do roku 1965 i Státní banka, odborně vedený Archiv československého peněžnictví a pojišťovnictví. Tento archiv měl spravovat archiválie všech finančních institucí z území celého Československa. V následujících dvou letech se však jednotlivým složkám československého peněžnictví nepodařilo dohodnout o financování a hmotném zajištění projektu. Proto rozhodlo ministerstvo financí ve svých pokynech čj. 312/8.035/1955 z 18. února 1955, že jednotlivé složky mají prozatím vytvořit své vlastní archivy, které se v budoucnosti spojí.¹³⁵ Již půl

131 Tamtéž, složka Materiály historického archivu, Informace pro generálního ředitele z 7. 3. 1956, kart. 4.

132 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, složka plány a činnost, koncept návrhu na provedení delimitace činnosti podnikového archiváře SBČS v ústředí z 9. 11. 1956, kart. 4 a AČNB, SBČS-SVII/a-320; Korespondence generálního ředitele, Organizace 1950–1960, organizační diagram Správy organizační a rozpočtové k 1. 6. 1957, kart. 201.

133 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, složka plány a činnost, koncept návrhu na provedení delimitace činnosti podnikového archiváře SBČS v ústředí z 9. 11. 1956, kart. 4.

134 AČNB, SBČS-SVII/a-320; Korespondence generálního ředitele, Organizace, Návrh organizační náplně spisové dokumentace, s. d. (asi 1950), kart. 202.

135 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, složka Materiály historického archivu, Návrh okružního dopisu generálního ředitele z května 1955, kart. 4 a srov. Plecháček, Ivo: Archivy státních spořitel. Archivní časopis 13, 1963, č. 1, s. 70–75.

roku předtím však samotná Státní banka přistoupila k organizaci archivnictví a pro každou krajskou pobočku a Městskou pobočku v Praze byl ustanoven jeden tzv. archivní referent.¹³⁶ V roce 1955 vyvrcholily zřizovací práce nejprve uvedením v život archivu ústředí (tzv. historického) v rámci kanceláře ústředí a následně v roce 1956 jednotlivých archivů na krajských pobočkách a Městské pobočce v Praze.¹³⁷ Tyto archivy sice podléhaly jednotné metodice ústředí aplikované krajskými archivními referenty, ale byly na sobě vzájemně nezávislé, čímž došlo k roztržení dosud jednotných fondů jednotlivých bank, právních předchůdců Státní banky. I přes tuto formální roztržitost, byly však podnikové archivy vždy považovány za dislokované složky jednotného archivu Státní banky československé (v 70. letech byl tvořen historickým podnikovým archivem v ústředí, podnikovým archivem Hospodářských služeb Praha, podnikovým archivem Hospodářských služeb Bratislava a podnikovými archivy poboček v sídlech krajů a krajské správy hlavního ústavu).¹³⁸ V průběhu 70. a 80. let se objevily návrhy na sloučení archivu ústředí a hospodářských služeb, avšak z důvodu možného narušení spojitosti mezi spisovou službou kanceláře banky a archivem ústředí nedošlo k jejich realizaci.¹³⁹

Důsledky ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, kdy vznikly dva státy Česká socialistická republika (ČSR) a Slovenská socialistická republika (SSR) tvořící Československou socialistickou republiku (ČSSR) se opožděně projeví i na Státní bance československé. Nový zákon o Státní bance československé č. 144/1970 Sb., který ji přetvářel na centrální bankovní ústav řízený předsedou banky s jedním ústředím plněním koncepční, řídicí a kontrolní funkci a dvěma hlavními ústavu (pro ČSR a SSR). Tyto hlavní ústavy byly řízeny generálními řediteli a jejich hlavním úkolem bylo zajišťovat úkoly banky v rámci jednotlivých republik. Tato nová organizace vstoupila v platnost sice již v roce 1971, ale do definitivní podoby byla dovedena teprve až pokyny předsedy Státní banky československé

136 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, složka Materiály historického archivu, Příkaz generálního ředitele SBČS č. 17 z 26. 5. 1954 archivnictví a spisová služba, kart. 4

137 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1962–1970, složka korespondence, Stanovisko ke zprávě o hloubkové kontrole konané ve dnech 12.–14. a 19.–21. 12. 1978, kart. 9.

138 AČNB, SBČS; Sbírnka směrnic a pokynů předsedy SBČS, Pokyny předsedy SBČS č. 54/1975 pro organizaci spisové a archivní služby ve Státní bance československé, s. 39–40, neevidováno.

139 AČNB, SBČS-SVII/a-II; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1962–1970, Dopis Jiřího Novotného na Správu č. 11 ústředí z 1. 6. 1978, kart. 9.

z 1. února 1973.¹⁴⁰ Podle nich se i nadále uplatnilo rozdělení metodiky a výkonu spisové a archivní služby a zajišťování metodiky spisové a archivní služby bylo federalizováno. Metodika spisové a archivní služby, která byla dosud soustředěna ve správě organizační a rozpočtové ústředí, byla nově rozdělena na dvě části. Koordinace metodiky pro celou republiku zůstala ve federálním ústředí, zatímco tvorba metodiky na národní úrovni se dostala do kompetence hlavních ústavů. Ve federálním ústředí zajišťoval metodiku spisové služby a archivnictví samostatný odbor č. 103 Pro metody řízení a racionalizaci. Metodika nově zřízeného hlavního ústavu v ČSR naopak byla svěřena správě č. 10 Souhrnné, konkrétně jejímu odboru č. 103 Koordinace řízení. Tento útvar zároveň metodicky řídil i jednotlivé archivní referenty krajských správ a podnikové archivy Státní banky nalézající se v sídlech krajů.

Praktický výkon spisové služby v ústředí byl i nadále decentralizován. Útvar 01 – Sekretariát se staral výhradně o správu písemnosti předsedy a místopředsedy banky a zajišťoval činnost archivu ústředí. Podobně i sekretariát hlavního ústavu pro ČSR vedl administrativní správu písemností generálního ředitele a jeho náměstků. Praktický výkon spisové služby pro ústředí a hlavní ústav pro ČSR převzala tzv. jiná organizační jednotka – č. 40/P Hospodářské služby Praha. Tento útvar, který vznikl vynětím z Městské pobočky v Praze i nadále provozoval podpůrné činnosti, a to pro ústředí banky, hlavní ústav pro ČSR a pro organizační jednotky na území Prahy a popř. Středočeského kraje. Oblasti spisové služby se věnoval odbor spisové dokumentační, který provozoval agendu podatelen a výpraven, spisoven, účetního archivu, reklamací a kopírování. I nadále byl zachován podnikový archiv v rámci přímé podřízenosti ředitele Hospodářských služeb.¹⁴¹ Teprve až v roce 1976 byl podnikový archiv spojen s reklamačním oddělením a zařazen zpět do struktury spisové dokumentačního odboru, který byl nově přejmenován na odbor č. 404 spisová a archivní služba.¹⁴²

Zatímco organizační začlenění praktického výkonu spisové služby a archivnictví v ústředí se kromě zmíněné výjimky ani v průběhu

140 Tamtéž; Sbirka směrnic a pokynů předsedy SBČS, Příkaz předsedy SBČS č. 1 z 4. 1. 1971 a Pokyny předsedy SBČS č. 41/1973 o organizaci ve Státní bance československé, neevidováno a srov. Velek, Jan: K připravovaným pokynům o organizaci v SBČS, In: Hlas banky 2, 1973, roč. 18, s. 30–31.

141 AČNB, SBČS; Sbirka směrnic a pokynů předsedy SBČS, Pokyny předsedy SBČS č. 41/1973 o organizaci ve Státní bance československé, neevidováno.

142 Tamtéž, dodatek č. 5, organizační schéma „Jiné organizační jednotky“, neevidováno a AČNB, SBČS – HS; 01-1-6 sekretariát ředitele, složka Projevy ředitele, projev s. d. (asi 1976), kart. 1.

následujících dvaceti let nezměnilo (do roku 1992), tak metodika celostátní spisové služby ústředí banky byla součástí útvaru, který prodělal řadu organizačních změn. Již v roce 1977 se původní odbor č. 103 Pro metody řízení a racionalizaci přetvořil ve správu č. 11 Organizace a racionalizace. Zde měl na starosti metodiku spisové a archivní služby odbor č. 111 Organizační.¹⁴³ V důsledku přechodu na dvoustupňový systém bankovníctví s jednou centrální bankou a komerčními bankovními ústavu, který vstoupil v platnost k 1. 1. 1990 došlo i k organizačním změnám v rámci ústředí Státní banky československé. Metodika se od tohoto data stala nejprve součástí odboru Organizačního a hospodářského (oddělení organizační)¹⁴⁴ a následně po další reorganizaci v témže roce odboru č. 26 Hospodářského a sociálního ústředí (č. 262 oddělení sociální).¹⁴⁵

K poslední velké organizační změně ve Státní bance československé došlo k 1. červenci 1992. I nadále zůstala metodika spisové a archivní služby rozdělena na tři části. Ve federálním ústředí se stalo součástí odboru č. 72 Hospodářského a správního a zde jeho oddělení č. 721 Hospodářského, které mimo jiné také zpracovávalo koncepci realizace investic do nemovitostí a koordinovalo činnost hlavních ústavů v hospodaření a správě majetku SBČS. V hlavním ústavu pro Českou republiku byla zahrnuta do odboru č. 23 Hospodářského a správního, konkrétně oddělení č. 231 Hospodářského. Toto oddělení se v oblasti archivnictví a spisové dokumentace věnovalo organizaci těchto činností v hlavním ústavu a jemu podřízených pobočkách. Změna se jako v předchozím období nedotkla archivu ústředí, který zůstal v rámci federálního ústředí odboru 01 – Sekretariát. I nadále praktický výkon spisové a archivní služby zůstal v rámci Hospodářských služeb (č. 719), které nyní byly tzv. účelovou organizační jednotkou SBČS. Namísto původního odboru č. 404 Spisová a archivní služba bylo nově zřízeno oddělení č. 333 Vnitřních služeb.¹⁴⁶

Nejmodernější historie spisové služby začíná po rozpadu Československa. Se vznikem České republiky se konstituovala Česká národní banka. V nové instituci zůstalo zachováno dosavadní oddělení metodiky a výkonu spisové a archivní služby. Archiv ústředí byl ponechán v odboru č. 01

143 AČNB, SBČS; Sbirka směrnic a pokynů předsedy SBČS, Pokyny předsedy SBČS č. 41/1973 o organizaci ve Státní bance československé, dodatek č. 5, neevidováno.

144 AČNB, OS; Emilie Wzoreková, Záznam z 22. 6. 1989

145 AČNB, SBČS, Odbor hospodářský a sociální, složka Spisová a archivní služba, organizační diagram SBČS 1990, neevidováno.

146 AČNB, SBČS; Sbirka směrnic a pokynů předsedy SBČS, Organizační řád Státní banky československé z 22. 6. 1992, neevidováno.

– Sekretariát a provádění spisové a archivní služby zůstalo v rámci Hospodářských služeb. Naopak metodika z původního ústředí a hlavního ústavu byla centralizována a stala se součástí odboru č. 93 Investičního a správního, a to jeho oddělení správy majetku. Při další reorganizaci v roce 1997 se metodika dostala do kompetence odboru č. 72 Investic a správy majetku, konkrétně do oddělení nestavebních investic a správy majetku. Pro vývoj archivnictví v České národní bance se stala klíčovou reorganizace v roce 1998, kdy byl archiv ústředí spojen s podnikovým archivem nyní již bývalých hospodářských služeb. Hospodářské služby byly při této reorganizaci zrušeny a agendu správy již jednotného archivu, společně s výkonem spisové služby (spisovna, podatelna a výpravna) převzal útvar č. 424 Odbor služeb (později Odbor vnitřních služeb), který byl součástí Sekce správní (420). Při reorganizaci v roce 2002 nakonec došlo ke sloučení metodické i praktické úrovně spisové a archivní služby v odboru vnitřních služeb sekce správní. Od roku 2002 je Archiv ČNB centralizován, když byly sloučeny všechny dosud rozdělené archivní fondy archivů na pobočkách s archivem v ústředí banky. Při zrušení tohoto odboru v roce 2006 se pak metodika i výkon obou činností staly součástí odboru správy majetku téže sekce.

Mimo vnitřních organizačních změn byla spisová a archivní služba Státní banky československé ovlivněna i změnami vnějšími – slučováním a naopak oddělováním jiných bankovních ústavů. První rozluka spisové a archivní služby byla provedena v důsledku rozhodnutí oživit činnost Živnostenské banky. Tento ústav byl sice začleněn do Státní banky, ale i po roce 1950 jeho část nadále působila i mimo ni.¹⁴⁷ Formální zachování ústavu, zvláště jeho pobočky v Londýně, bylo důsledkem snah komunistického vedení Československa o udržení kontaktů mezi znárodněným hospodářstvím a kapitalistickou cizinou. Živnostenské banky bylo využíváno „zejména tehdy, když je účelné použít služeb jiné banky než SBČS“.¹⁴⁸ Agendu Živnostenské banky v této době vykonávali úředníci Státní banky. V roce 1957 bylo rozhodnuto plně oživit Živnostenskou banku a zdůraznit před zahraničím její nezávislost na Státní bance. I nadále však byla tajně podřízena Státní bance, jejíž náměstek generálního ředitele byl pověřen vede-

147 Blíže srov. AČNB, SBČS-SVII/a-82; Korespondence generálního ředitele, Živnostenská banka, složka Různé písemnosti, kart. 67.

148 AČNB, SBČS-SVII/a-320; Korespondence generálního ředitele, Organizace, Zpráva pro náměstka generálního ředitele s.Dr. O. Pohla z 28. 1. 1954 – Věc: Začlenění agend, které nepřísluší SBČS, kart. 201.

ním tohoto ústavu.¹⁴⁹ Proto se také v prvotních úvahách objevil návrh na zřízení tzv. sdruženého archivu, který by soustřeďoval archivní dokumenty ústředí SBČS a zároveň i Živnostenské banky.¹⁵⁰ Nebezpečí prozrazení skutečného stavu však nakonec přimělo vedení Státní banky nejen zřídit zvláštní archiv Živnostenské banky, ale i oddělit její spisovou službu.¹⁵¹

Naopak v roce následujícím s účinností od roku 1959 byla do Státní banky vtělena agenda financování a úvěrování investic, kterou dosud vykonávala Investiční banka. Tento ústav sice z právních důvodů nebyl zrušen, ale jeho činnost byla utlumena a byla mu svěřena jen nepatrná agenda správy cenných papírů. Organizace spisové služby banky se nově stala součástí Státní banky. Snaha zachovat zdání samostatnosti Investiční banky vedla ke kurióznímu řešení při správě dosavadních dokumentů Investiční banky a jejích předchůdců.¹⁵² Spisovny a archivy, kromě archivu pražského ústředí, byly nově vedeny Státní bankou z pověření Investiční banky, která navíc měla za tyto služby platit. Veškerá reklamační řízení ohledně právních předchůdců Investiční banky byla z opatrnosti před vyjádřením skutečného stavu i nadále vyřizována tímto ústavem.¹⁵³

Na dlouhou dobu poslední organizační změnou bylo oddělení spisové služby a archivnictví nově zřízené Československé obchodní banky. Počátky tohoto ústavu jsou spojeny se zmíněným Devisovým oddělením A Národní banky Československé, které bylo vrcholným orgánem zahraniční správy měny. Po sloučení tohoto útvaru s odděleními Živnostenské banky, které se věnovaly zahraničnímu obchodu (a zejména s oddělením „M“ úvěřujícím monopolní podniky zahraničního obchodu), vznikla ve Státní bance československé III. zahraniční správa. Ta se při reorganizaci v roce 1952 stala 22. správou operací zahraničních, pro níž se vžil zkrácený

149 Tamtéž; složka Rok 1960, podsložka Zahraniční sekretariát, Dopis Správy operací zahraničních (SOZA) na náměstka generálního ředitele Ludovíta Kováčika z 28. 6. 1960, kart. 208.

150 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, složka Informace, porady, zprávy, Připomínky ke zprávě pro vrch. ředitele s. Podlahu od 26. správých SBČS z 10. 12. 1956, kart. 4.

151 Tamtéž, Zpráva pro vrchního ředitele Karla Podlahu z 30. 11. 1956, kart. 4.

152 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, složka Informace, porady, zprávy, „Obhospodařování spisoven a účetních archivů s krajských a podnikových archivů IB“ z 9. 6. 1958, kart. 4.

153 Tamtéž; Zásady pro obhospodařování spisoven, účetních archivů a podnikových archivů Investiční banky z pověření – z 13. 6. 1958 a Dopis generálního ředitele IB Josefa Vilka na náměstka gen. řed. SBČS Jana Püllu z 5. 11. 1959, kart. 4 a AČNB, SBČS; Sbirka Věstníků SBČS, Věstník SBČS z 2. 7. 1958, č. 208 Pracovní předpis „Rozšíření činnosti Státní banky československé – rozšíření na úseku spisoven, účetních archivů a podnikových archivů“, neevidováno.

název SOZA. Jejím úkolem bylo provádět a kontrolovat platební styk s cizinou, poskytovat úvěry podnikům zahraničního obchodu apod.¹⁵⁴ Specifikem této správy bylo její do značné míry samostatné postavení, když účtovala odděleně od zbytku banky a přímo ji řídil vrchní ředitel banky, který byl zároveň náměstkem generálního ředitele. Již zmíněné Devisové oddělení A mělo zvláštní spisovnu, kterou právě zdědila SOZA. Tato spisovna byla doplňována dokumenty již vzešlymi z její činnosti.¹⁵⁵ Na základě vyhlášky ministerstva vnitřní č. 153/1956 Ú.l. bylo rozhodnuto vytvořit v SOZA také archiv.¹⁵⁶ Dlouhodobým problémem tohoto archivu však bylo personální obsazení, které nedokázalo zajistit zpracování archiválií,¹⁵⁷ a proto v roce 1963 převzal nakonec archiv ústředí spisový materiál bývalé Národní banky do své správy.¹⁵⁸ Ostatní části spisové služby zajišťovala pro SOZA Městská pobočka v Praze a později její Hospodářské služby. Vytvoření Československé obchodní banky (ČSOB) s účinností od roku 1965, které bylo výrazem snah o zvýšení efektivity úvěrování zahraničního obchodu, vedlo i k rozluce spisové služby. Přesto i nadále Hospodářské služby přejímaly od poštovního úřadu korespondenci pro ČSOB. Její další zpracovávání bylo v kompetenci této banky a stejně tak i její expedice.¹⁵⁹

Reformní hnutí v Československu v druhé polovině 60. let se mělo projevit i v bankovníctví jeho federalizací a zavedením dvoustupňového modelu. V souvislosti s tím byla připravována i reforma spisové a archivní služby. Podle ní každá nově zřízená obchodní banka si měla zřídit svou podatelnu. Naopak archivní záležitosti a dosavadní spisovny měly být i nadále spravovány centrálními bankami (federálními a národními).¹⁶⁰ Re-

-
- 154 AČNB, SBČS-SVII/a-320; Korespondence generálního ředitele, Organizace, Směrnice o organizaci, struktuře a funkcích orgánů SBČS schválená Ministerstvem financí 30. 10. 1952, kart. 201.
- 155 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, složka Směrnice, pokyny, vyhlášky, Zpráva Archivy SOZA z 15. 7. 1954, kart. 4.
- 156 Tamtéž; složka Informace, porady, zprávy, Zápis Zajištění archivních prací dle vyhlášky č. 156/1953, kart. 4.
- 157 Tamtéž; složka Podnikový archiv korespondence do roku 1960, Pracovní deník archiváře V. Urbana 1957–1962, Zápis k 24. 1. 1962, kart. 5.
- 158 AČNB, SBČS-SVII/a-II; Archivní a spisová služba 1962–1970, složka Korespondence, Zpráva Jana Dörflera z 5. 10. 1963 „Vytřídění archivních materiálů devizového odboru bývalé Národní banky Československé a vytvoření jednotného archivu v ústředí banky“, kart. 9.
- 159 AČNB, SBČS – HS; 01-3 sekretariát, Protokol o delimitaci ČSOB a SBČS z 31. 12. 1964, kart. 2.
- 160 AČNB, SBČS-SVII/a-II; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1962–1970, Harmonogram základních prací na úseku spisové služby a dokumentace z 19. 3. 1969, kart. 8 a srov. AČNB, OS; Karel Merunka, Dohoda o provedení práce z 10. 3. 1969.

forma plánovaná na druhou polovinu roku 1969 však nakonec v důsledku tzv. normalizace, která byla důsledkem sovětské okupace, nebyla i přes intenzivní přípravy uskutečněna.

Koncept oddělení centrální banky a komerčních bank se nakonec realizoval teprve až v roce 1990. Tehdy byly mezi Státní bankou československou a komerčními bankami (Komerční bankou, Investiční bankou a Všeobecnou úvěrovou bankou) uzavřeny zvláštní smlouvy o vzájemné spolupráci v oblasti spisové a archivní služby. Na jejich základě měla SBČS sice i nadále zajišťovat komerčním bankám služby podatelny, výpravny a spisovny, ale s tím rozdílem, že jejich písemnosti měly být ukládány odděleně. Podobně i oblast předarchivní péče měla být zajišťována archiváři SBČS.¹⁶¹ Tyto dohody byly od roku 1994 postupně revidovány a následně ukončovány. V roce 2000 vypršela platnost poslední z nich a Česká národní banka převzala od Komerční banky poslední dokumenty z činnosti Státní banky československé.¹⁶²

Poslední velkou vnější změnou bylo oddělení spisové a archivní služby v souvislosti s rozdělením Československé federativní republiky v roce 1993. Vzhledem k tomu, že každá republika disponovala vlastním hlavním ústavem, jehož písemnosti spravovaly Hospodářské služby, proběhlo oddělení tak, že každá strana si ponechala písemnosti, které se nacházely na jejím území. Následně se obě strany dohodly na tom, že druhé straně umožní pořídit si kopie písemností z doby Československé republiky (to se týkalo především písemností ústředí, které se nacházelo v Praze).¹⁶³

Ve Státní bance československé se provádění spisové a archivní služby řídilo vnitřními předpisy, které vycházely ze stávající legislativy. Nejstarší z nich byl oběžník z 30. 12. 1950 č. 04/128, který se však věnoval jen otázce ukládání písemností na pobočkách. Ty postupně nahradily příkazy generálního ředitele SBČS č. 17/1954, archivní a spisová služba a č. 11/1957, zajištění archivních prací, a oběžník Městské pobočky v Praze z 21. 4. 1955, spisová služba a archivní dokumentace. Poté již byla archivní a spisová služba upravována pokyny generálního ředitele a později předsedy banky. První

161 AČNB, fond Česká národní banka (dále jen ČNB); Archiv ČNB, Dohody, Smlouva mezi SBČS a Komerční bankou z 1. 8. 1990 a Smlouva mezi SBČS a Investiční bankou z 1. 8. 1990, nevidováno.

162 Tamtéž; Dohoda o ukončení platnosti smlouvy mezi Investiční a poštovní bankou a Českou národní bankou z 1. 8. 1995 a dopis Komerční banky na Českou národní banku z 13. 12. 1999, nevidováno.

163 AČNB, ČNB; Archiv ČNB, Dohody, Smlouva o vzájemné spolupráci při využívání archivních fondů Národní bankou Slovenska a Českou národní bankou z 27. 11. 2001, nevidováno.

z nich byly č. 46/1957, pro organizaci písemného styku ve Státní bance československé. Tyto pokyny byly průběžně novelizovány, a to nejprve jako č. 5/1963 a později zahrnující i archivní službu, jako pokyny pro organizaci spisové a archivní služby č. 54/1975 a 54/1982. Až do roku 1975 zvláštní pokyny platily pro práci podnikového archiváře (č. 68/1958).¹⁶⁴

Prvním článkem spisové služby ve Státní bance československé byla podatelna, která prováděla příjem korespondence, dálnopisů a telegramů. Zde byly všechny došlé zásilky komisionálně otvírány a byl prověřován jejich obsah. Následně byly označeny prezentačním razítkem a roztrženy na organizační útvary. Výjimku z ustanovení představovaly v ústředí zásilky adresované na vedoucí představitele banky a některé útvary (např. tajná oddělení a správy pro správu měny a plánování). Podatelna zpracovávala poštu mimo Státní banky i pro Živnostenskou banku, Investiční banku a částečně také Českou státní spořitelnu.¹⁶⁵

Písemnosti se z počátku zapisovaly centralizovaně na podatelně (rejstřík došlých písemností) a decentralizovaně na jednotlivých útvarech (zápisník písemností došlých a odeslaných). Později byla odpovědnost za zapisování dokumentů přesunuta na jednotlivé útvary. Mimo obecnou evidenci stály dokumenty agendy reklamací, stížností, oznámení a podnětů pracujících, pro které byly na útvarech zřízeny zvláštní knihy protokolů. Písemnosti přebrané od podatelny byly následně rozděleny úředníkům k vyřízení dle dispozic vedoucího a zde získaly své číslo jednací. Každé vyhotovení čistopisu, které pocházelo již téměř výhradně z pera referenta, muselo být doprovázeno kopií, která byla po expedici originálu ukládána do příruční spisovny. Samotné vypravení písemnosti obstarávala výpravna, která je také zapisovala do podací knihy. Je jen nutné dodat, že kancelář banky prováděla veškeré své činnosti mimo podatelnu a výpravnu zcela nezávisle.¹⁶⁶

164 Určitou sumarizaci všech platných předpisů ohledně spisové služby a archivnictví nabízely učební texty pro nově přijímané zaměstnance provozních a správních úseků Státní banky československé. Ty se pokoušely srozumitelnou formou vysvětlit jejich základní principy a odpovědnost jednotlivých úředníků za řádné plnění. Srv. Úvodní učební text pro kurs pracovníků provozních a správních úseků. Studijní příručka č. 9, Praha 1985, s. 12 – 27.

165 AČNB, SBČS-SVII/a-II; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1978, Ideový projekt odesílání písemností v bance (pracovní verze) z 9. 10. 1978.

166 AČNB, SBČS-SVII/a-II; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1971–1973, Závazný pracovní postup při oběhu písemností určených předsedovi (místopředsedovi) banky z 13. 4. 1972 a tamtéž; Archivní a spisová služba 1980, Příloha k příkaznímu listu předsedy SBČS č. 7 ze 14. 8. 1980 „Postup zpracování a vyřizování písemností pro vedoucí pracovníky ústředí Státní banky československé“.

Písemnosti v bance se po vyřízení ukládaly v příručních spisovnách. Před uložením ale musely již být označeny skartačními znaky a lhůtami, které vycházely ze spisových a skartačních plánů. Z příručních spisoven byly dokumenty po uplynutí jednoho až dvou let předávány do ústřední spisovny. Až do roku 1971 působilo v bance několik ústředních spisoven, které odděleně spravovaly písemnosti jednotlivých organizačních útvarů. Na tyto spisovny následně navazovaly jednotlivé dislokované součásti podnikového archivu. První z těchto spisoven měl sekretariát ústředí banky, na který navazoval tzv. historický archiv ústředí. Většina ostatních útvarů ústředí s výjimkou úvěrových správ ukládala své dokumenty do oddělené úschovy v ústřední spisovně Městské pobočky v Praze a následně jejich písemnosti po skartačním řízení přecházely do podnikového archivu téže pobočky. Zvláštní uložení dokumentů měly úvěrové správy ústředí, pro něž vznikla spisovna úvěrových správ ústředí. Odtud písemnosti nejprve přejímal tzv. úvěrový archiv Městské pobočky v Praze a následně její podnikový archiv. Svou zvláštní spisovnu a archiv měla již zmíněná Správa operací zahraničních a dále Odbor fondových hodnot. Je pochopitelné, že zvláštní tajnou spisovnu měly i tajné organizační jednotky SBČS.¹⁶⁷ Po roce 1971 zůstala zachována pouze spisovna ústředí a spisovna Hospodářských služeb pro ostatní organizační útvary ústředí. V rámci spisoven bylo užíváno členění dle jmen korespondentů, spisového plánu a výjimečně typizovaných hesel.¹⁶⁸

Skartační řízení se zprvu řídilo předpisy vydanými ministerstvem financí (směrnice č. 13/1953), které byly od roku 1957 doplňovány o nové druhy písemností. Od roku 1975 pak byly zcela nahrazeny spisovým a skartačním plánem, který se nalézal v nově vydaných pokynech. Hlavním důvodem pro takto pozdní nahrazení předpisů ministerstva financí z roku 1953 byl dosavadní vývoj Státní banky. Až do roku 1965 neměl generální ředitel Státní banky postavení člena vlády, kteří jako jediní byli oprávněni vydávat směrnice o vyřazování dokumentů.¹⁶⁹ Skartační řízení samotné se provádělo po projití uschovacích lhůt z iniciativy pracovníků spisoven,

167 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, Podnikový archiv korespondence do roku 1960, Organizační diagram Systém členění spisoven a archivů, s. d. (kolem 1960), kart. 5.

168 Tamtéž; složka Směrnice, pokyny, vyhlášky, Pokyny ke směrnicím o organizaci písemného styku ve Státní bance československé z roku 1957, kart. 4.

169 Tamtéž; složka Informace, porady, zprávy, Opis dopisu I. náměstka ministra financí B. Suchardy na SBČS z 23. 2. 1957 ve Věci: zvýšení pravomoci Státní banky, Investiční banky, státních spořitelů a státní pojišťovny, kart. 4.

skartační návrh nejprve prověřoval zodpovědný referent útvaru původce a následně i podnikový archivář. Zatímco referent zodpovídal především za to, že nebudou předčasně skartovány písemnosti s dosud relevantním obsahem, tak archivář kromě potvrzení výběru ještě posuzoval dokumenty z historického hlediska. Do skartačního řízení byl v té době navrhován pouze materiál skupiny „S“, zatímco archiválie („A“) nebyly zahrnovány do skartačního řízení a automaticky přecházely do archivu.¹⁷⁰

Oproti situaci dřívější již archiv nebyl jen starou registraturou uchováající písemnosti do projití zákonné ochranné lhůty. Nově se archiv stal pracovištěm, které se věnovalo nejen shromažďování archiválií, ale i jejich zpřístupňování a vědeckému využívání. Rozsah činnosti archivu byl poměrně pestrý a sahal od organizace skartačních prací, přes přebírání archiválií po jejich odborné zpracovávání a zpřístupňování badatelům a široké veřejnosti. Specifickou oblastí práce archivů, a zejména podnikového archivu Městské pobočky v Praze (později Hospodářských služeb), byly i tzv. reklamace, které se věnovaly právním nárokům po předchůdcích Státní banky československé. Až do roku 1956 nebyla situace archivů nijak jednoduchá a význam archivnictví byl v bance soustavně přehlížen. Své postavení se archivu podařilo vydobýt až v souvislosti s požadavky vlády a ministerstva financí na vyhledávání dokumentů dokládající právní nároky Československa a jeho občanů zejména v souvislosti se znárodněním a obdobím II. světové války.¹⁷¹ Jeho význam dále narostl i se zpřístupněním dokumentů badatelům. Již na počátku 50. let se archivy otevřely pro studium prvním badatelům. Zprvu se sice jednalo o osoby důkladně prověřené bezpečnostními orgány, neboť archivy byly pod uzávěrou bezpečnosti a přístup do něj umožňoval jen ministr financí,¹⁷² ale zejména od 60. let docházelo k jeho stále většímu badatelskému otevření.

Postup práce spisové služby a archivnictví zůstal v podstatě stejný i po vzniku České národní banky. K nejvýznamnější změně v oblasti spisové služby došlo až v roce 2001, kdy došlo k nasazení Informačního systému

170 Tamtéž; složka plány a činnost Situační zpráva o stavu spisové a archivní služby v SBČS k 1. 11. 1960, kart. 4.

171 AČNB, NBČ/2971/1; Spisový záznam o zpracování účetního materiálu ústřední účtárny NBČs, Záznam z 3. 10. 1957, kart. 2971.

172 AČNB, SBČS-SVII/a-13; Korespondence generálního ředitele, Archivní a spisová služba 1950–1960, Podnikový archiv korespondence do roku 1960, Dopis generálního ředitele Jaroslava Kabeše na ministra financí Julia Ďuriše, kart. 5 a Tamtéž; složka Směrnice, pokyny, vyhlášky, Prozatímní směrnice pro historický Archiv Státní banky československé z roku 1954, kart. 4.

spisové služby (ISPI), který v ústředí sjednotil výkon spisové služby na všech organizačních útvarech a zároveň zavedl praxi, kdy dosud oddělené evidence dokumentů vedené na podatelně, jednotlivých útvarech a spisovně byly propojeny do jediné ústřední evidence. Tento systém umožnil sledování koloběhu dokumentu v organizaci od jeho přijetí až po vyřazení ve skartačním řízení.

VI.

Po roce 1950 bylo utváření spisové a archivní služby svěřeno především do rukou dvou pracovních pozic, kterými byl referent pro podnikové archivy (později metodik spisové a archivní služby) a podnikový archivář (později hlavní archivář). Náplň práce obou profesí zůstala prakticky po celých téměř šedesát let nezměněna. Referent pro podnikové archivy metodicky řídil spisovou a archivní službu. Proto také za banku sledoval a komentoval zákonné předpisy a v souladu s nimi průběžně doplňoval a upravoval skartační plán. Dále pak dohlížel na řádné provádění spisové služby na odborných útvarech banky a na řádné ukládání a vyřazování dokumentů ve spisovnách. Jeho funkce měla i koordinační charakter, když prostřednictvím krajských archivních referentů působil na výkon spisové služby v rámci poboček a na archivnictví v dislokovaných složkách archivu Státní banky československé. Naopak podnikový archivář řídil odborné archivní práce v ústředí Státní banky. Napomáhal však také utváření metodiky, když připomínkoval návrhy předpisů pro vedení spisové a archivní služby. Kromě vlastního zpracovávání archivních fondů dále přejímal archiválie po skartačním řízení a schvaloval skartační návrhy ústředí a krajských poboček. Podnikový archivář též zastupoval banku v jednáních s odbornými archivními orgány.¹⁷³

K náplni práce obou profesí ve Státní bance československé a následně České národní bance se postupně přidávaly i další úkoly. V případě podnikového archiváře se k jeho činnosti kromě samotného pořádání archiválií pro služební potřebu přidala především prezentace archivních fondů a bankovní historie v široké veřejnosti. Hlavní archivář se tak proměnil z pouhého správce archivních fondů ve zprostředkovatele mezi archivem a veřejností. Tuto činnost pak realizoval prostřednictvím odborných studií,

173 Tamtéž; složka Plány a činnost, Koncept návrhu na provedení delimitace činnosti podnikového archiváře Státní banky čs. v ústředí z 9. 11. 1956, kart. 4.

výstav archivních dokumentů, ale i pedagogickou činností. V případě metodika se naopak zvýšil jeho význam jako partnera státních orgánů vytvářejících metodiku spisové služby a zároveň jako osoby koordinující veškeré práce spojené s harmonizací oběhu dokumentů. V současné době tak působí jako věcný správce elektronického programu spisové služby (ISPI), který zajišťuje jednak soulad s legislativou České republiky a jednak zajišťuje v nejvyšší instanci jeho provoz. U obou profesí se zároveň zvýšil důraz na teoretické znalosti v oblasti správy digitálních dokumentů, a to ať již vzniklých na základě digitalizace nebo tzv. digital-born.

Zmíněné změny byly také důsledkem proměn v profesním zaměření a vzdělání osob, které zastávaly obě profese. V období let 1950 až 2010 se na každé z obou pozic vystřídal pět osob. U funkce podnikového archiváře můžeme vysledovat dvě vývojové fáze. Až do poloviny 70. let ji vykonávali úředníci, kteří pracovali velkou část svého života v bance, kde se vypracovali z nejnižších pozic. Ve svém bankovním ústavu prošli často řadou oddělení, čímž se komplexně seznámili s jeho fungováním. Nakonec díky svým schopnostem zakotvili u spisové dokumentace. První tři podnikoví archiváři tedy neměli odborné, ani historické popř. archivní, ani vysokoškolské vzdělání. V 70. letech došlo k významné změně, neboť tato pozice byla obsazena vystudovaným archivářem. Znalost historické kritiky významně obohatila jeho práci a archivář přestal být jen úředníkem a naopak se stal také vědeckým pracovníkem. Tím došlo i k přerodu v otevřenosti archivu a změnila se i forma zpřístupňování archiválií, která se nově snažila vyjít co nejvíce vstříc požadavkům badatelů.

Proměna osobního profilu podnikového referenta se odehrála až v 90. letech. Dosavadní metodik byl opětně úředník se středoškolským popř. vyšším vzděláním a několikaletou praxí v bance. Často se jednalo o pracovníka se zkušenostmi z vedoucích pozic v různých organizačních útvech. Metodik byl však především manažerem organizace práce. Posun v 90. letech nastal v důsledku rozšíření výpočetní techniky i do této oblasti. Nový metodik již musel splňovat kromě požadavku na vysokoškolské vzdělání i znalost počítačové techniky a zejména správy databází a digitálních dokumentů. Právě tento přerod umožnil České národní bance i přesun od analogově vedené spisové služby k elektronické spisové službě umožňující zpracování i digitálních dokumentů.¹⁷⁴

174 Analýza byla provedena na základě dochovaných osobních spisů podnikových archivářů a referentů pro podnikové archivy. AČNB, OS; Miroslav Slavík, Jiří Gut, Emilie Wzoreková, Josef Votruba, Václav Urban, Karel Merunka.

VII.

Již v době I. ČSR si bankovní manažeři uvědomovali důležitost spisové služby jako nástroje, kterým je možné zabránit některým rizikům. Jako takové byly definovány zpronevěry a soudní spory. Stejně tak byla zdůrazněna její potřebnost ve spojení s nastavením kontrolních mechanismů bank, což byla reakce na manažerská selhání především v době tzv. deflační krize v letech 1922–1923. Význam tradice řádného vedení a ukládání spisové dokumentace, na kterou navázala i Státní banka československá, se projevil zejména po II. světové válce, v 50. letech a posléze po roce 1989. Zatímco v prvním případě se jednalo o otázky vyčíslení škod za nacistickým Německem, tak v 50. letech byly ve středu zájmu dokumenty pro řešení mezinárodních sporů rezultujících z pohledávek zahraničních subjektů v Československu a československých nároků v zahraničí. Konečně obnovení demokracie s sebou přineslo vyhledávání dokumentů pro restituce majetku zabaveného komunistickým režimem po únorovém převratu v roce 1948. Agenda tzv. reklamací věnující se těmto otázkám je živá dodnes. Důvodem úspěšného řešení většiny případů bylo právě řádné vedení spisové a archivní služby.

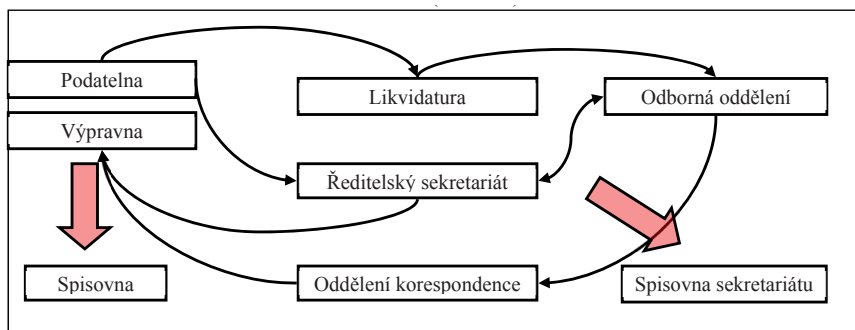
Každá společnost si musí při své činnosti položit otázku, zda je pro ni správa dokumentů důležitá a co jí přináší. Pokud se na ni díváme prostřednictvím nákladů, pak nepochybně můžeme dojít k názoru, že uchovávání dokumentů je drahou záležitostí. V případě, že na ně budeme nahlížet jen se zřetelem k nejbližší budoucnosti, může se dokonce objevit názor, že dokumenty jsou jen doklady vážící se k minulosti bez žádné vazby k současnosti a případně budoucnosti. Otázka nákladů spojená se správou dokumentů a jejich zpřístupněním však dostává jiný rozměr, pokud má podnik zájem na dlouhodobém rozvoji. Implementace spisové služby a archivnictví totiž napomáhá zprůhlednění a zpřehlednění jeho vnitřních procesů, neboť například umožňují sledovat způsob vyřízení dokumentů, jejich pravost a existenci v čase. Navíc dává i možnost stanovit zodpovědnost konkrétního manažera. Jeden z nejdůležitějších kladů řádného vedení obou oblastí je však objektivita, neboť dávají současníkům i budoucím možnost kriticky a především objektivně zhodnotit dlouhodobý výkon bankovní instituce a ten zařadit do kontextu doby. Právě tím dochází k propojení s cíly corporate governance.¹⁷⁵

175 Více k otázce vzájemné souvislosti mezi spisovou a archivní službou a corporate governance srov.: Kunert, Jakub: Records management and archives as a tool of corporate governance. The case of Czech banks 1918–2010. In: Elferink, Ingrid – Mooij, Joke – Jong, Abe de, Perlinge, Anders: Corporate Governance in Financial Institutions. Historical developments and current problems. Frankfurt am Main 2011. pp. 216–244.

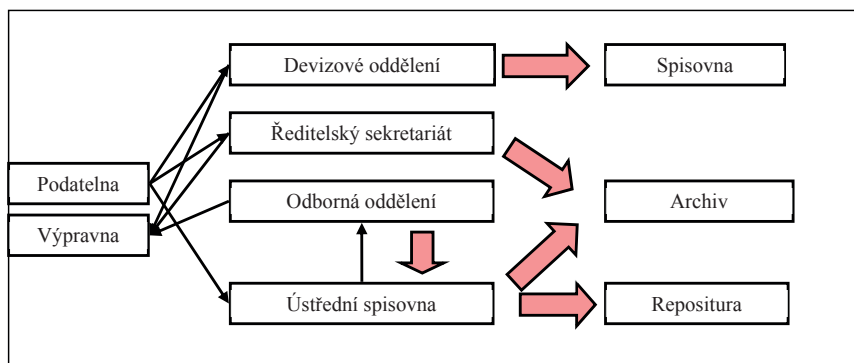
Příloha

Oběh dokumentů v československých bankách v letech 1918–1992¹⁷⁶

1. Schéma organizace spisové služby čs. bank (do 1950)

2. Schéma organizace spisové služby Národní banky Československé (do 1950)

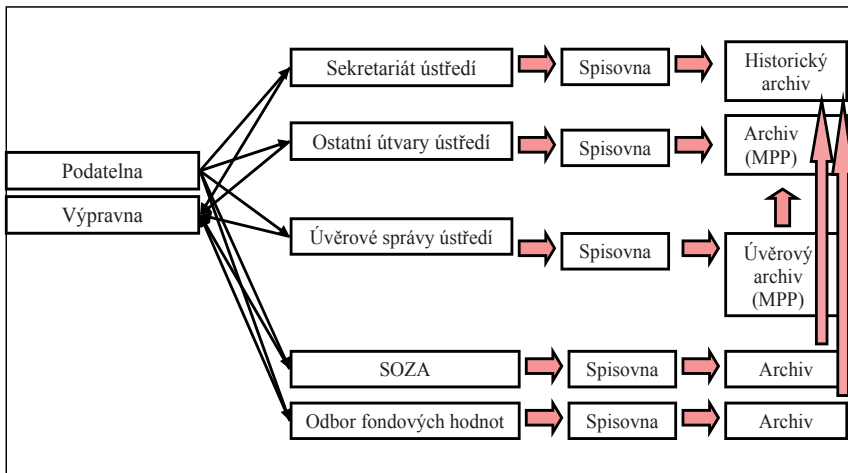

176 Vysvětlivky ke schémátům v příloze: černé šipky znázorňují pohyb dokumentů v rámci spisové služby, plné šipky naznačují ukládání dokumentů (spisů) po vyřízení ve spisovnách, popř. archívech.

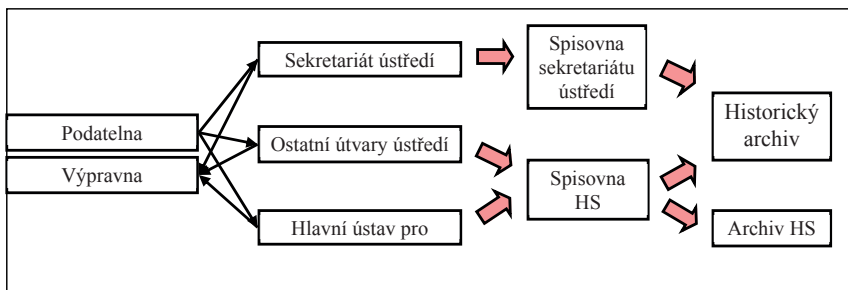
Zkratky užitě v diagramech: MPP – Městská pobočka Praha, HS – Hospodářské služby Praha, SOZA – Správa operací zahraničních.

Diagramy vztahující se ke Státní bance československé se věnují pouze oběhu dokumentů v pražských ústředních orgánech tohoto ústavu (ústředí a později ústředí a hlavní ústav pro ČSR).

3. Schéma organizace spisové služby Státní banky československé (do 1973)

4. Schéma organizace spisové služby Státní banky československé (do 1992)

Předarchivní péče ve Francii na přelomu 20./21. století

/ Mikuláš Čtvrtník /

Celkově shrnout charakter předarchivní péče ve Francii na omezeném prostoru této studie je obtížné.¹ Také je mnoho rysů, jež má česká a francouzská předarchivní péče společné, a tudíž není třeba je zde opakovat. Vyzdvihnu dva důležité aspekty, jimiž se předarchivní péče ve Francii vyznačuje a jimiž je také specifická a odlišná od českého prostředí. Nejprve budu klasifikovat spisové normy, s nimiž se můžeme ve Francii setkat. Posléze se budu věnovat pro Francii charakteristickému institutu tzv. *archivních misí*, jež byly od počátku 50. let postupně vysílány na ministerstva, případně další ústřední orgány státu a které na rovině institucí s celostátní působností v největší míře pokrývají to, co můžeme označit jako „předarchivní péče“. Působnost archivních misí se ohraničuje na centrální úřady státu a jim podřízené složky, jde tedy o administrativní rovinu, již zajišťuje z hlediska definitivních archivů Národní archiv Francie. Ovšem mnohé

1 K předarchivní péči ve Francii v novější době (situace k polovině devadesátých let 20. století) srv. především syntetizující monotematické číslo *La Gazette des archives* pojmenované „Entre la gestion et la documentation historique de la recherche. Le pré-archivage en France et à l'étranger: hier, aujourd'hui, demain“, *La Gazette des archives* 170–171, 1995/3–4. Stav archivních misí a vůbec předarchivní péče k roku 2005 postihuje přehledně Mainville, Sylvain: *Les missions des archives nationales et la circulaire du 2 novembre 2001. Quelle gestion des archives dans les administrations centrales et établissements publics de l'État?* *La Gazette des archives* 197, 2005–1, s. 115–126. K předarchivní péči u vybraných institucí srv. také další monotematické číslo *Gazette des archives* nazvané „La place des services d'archives dans les organisations“. *La Gazette des archives* 200, 2005–4. K předarchivní péči u listinných i elektronických dokumentů srv. průběžně další čísla *Gazette des archives*. Z příručkových děl lze doporučit zejména proslavenou francouzskou archivní příručku *La pratique archivistique française* (sous la dir. de Jean Favier, assisté de Danièle Neirinck). Paris 1993, k předarchivní péči zejména s. 231–312. Srv. také jejího předchůdce *Manuel d'archivistique. Théorie et pratique des Archives publiques en France*. Paris 1970, zejména s. 104–159, jež je však pro poznání stavu francouzské předarchivní péče na počátku 21. století již zastaralá. Nejnovější příručkou je druhé upravené a rozšířené vydání *Abregé d'archivistique. Principes et pratiques du métier d'archiviste*, Paris 2007 (1. vydání Paris 2004). Dává sice stručnější než „La pratique“ a „Manuel“, ovšem názorný a hlavně aktuální přehled o současné praxi ve francouzském archivnictví. Existuje množství další detailnější literatury, výše uvedené texty slouží jako dobrá úvodní informace k francouzské předarchivní péči.

z činností, jež plní archivní mise, najdeme také u dalších „archivních“ pracovišť v rámci jiných úřadů, ač se takto přímo nenazývají. My se však budeme soustředit právě na jistá specifika, jimiž se vyznačují francouzské archivní mise a jež by mohla představovat určitou pozitivní inspiraci pro českou předarchivní péči.

Spisové normy

Ve francouzské předarchivní péči se lze setkat se spisovými normami na několika úrovních. Systém je mírně složitější než u české spisové služby. Jedná se o následující vrstvy, přičemž ne každý původce či archiv disponuje všemi těmito úrovněmi:

1. Tableau de gestion.² (obr. 1 a 2) Je možné se také setkat s výrazy *tableau d'archivage*, *tableau de conservation* či také *tableau de tri*. Posledně jmenovaný termín byl hojně používán až do nedávné doby. Dnes se místo něj stále častěji objevuje právě výraz *tableau de gestion*. Obvykle obsahuje následující rubriky: a) Spisový znak (*référérence, cote*), tedy znak přidělený každé jednotlivé věcné skupině dokumentů; b) Druh dokumentu (*catégorie de documents*), odpovídající naší věcné skupině dokumentů; c) Skartační lhůta, pro niž se ve Francii užívá výraz *durée d'utilité administrative*, tzv. DUA; d) Skartační znak (*traitement final*). Jako v českém archivnictví i zde se může jednat o zničení, tedy českou skupinu ‚S‘ (ve Francii písmeno ‚D‘ – *destruction*), o trvalé uchování (české skupině ‚A‘ odpovídá francouzské ‚C‘ – *conservation*) či o výběr (české ‚V‘ je analogické francouzskému ‚T‘ – *tri*). Ve Francii se však navíc setkáme ještě se čtvrtým možným případem skartačního znaku, totiž se vzorkováním (písmeno ‚E‘ – *échantillonnage*, vzorkování). Zde je však třeba dát pozor, poněvadž ve starších spisových normách ‚E‘ zastupovalo výraz *élimination*, tedy zničení dokumentů. Vzorkování jakožto jistý způsob výběru dokumentů vystupuje pod písmenem ‚E‘ až v novější době a kvůli riziku záměny s ‚E‘ v původním významu se mnohdy doporučuje ‚E‘ jako skartační znak raději

2 Srv. k tomu *Abrégé d'archivistique*, s. 75–82. Na s. 81 je ilustrativní ukázka *tableau de gestion*. Některé *tableaux de gestion* jsou fulltextově dostupné na webu „Archives de France“ v sekci „Textes applicables“: <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/gerer/textes/>. Je to například *tableau de gestion* z roku 2009 zpracovaný pro Institut national de recherches archéologiques préventives: <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/static/3408>. Také lze odkázat na vzorový *tableau de gestion*, který vypracoval Archives départementales de Meurthe-et-Moselle pro své veřejnoprávní původce: http://www.archives.cg54.fr/archives/Uploads/images%20HTML/37/file/Formulaires/Archives_Publiques/TableauGestionExemple.pdf.

SOMMAIRE**Instruction pour la gestion des archives publiques de l'INRAP****Siège**

Direction générale
 Direction de l'administration et des finances
 Service du budget et du contrôle de gestion
 Service de l'exécution budgétaire
 Service des marchés publics
 Service des affaires générales et immobilières
 Agence comptable
 Direction des ressources humaines
 Direction des systèmes d'information
 Service des affaires juridiques
 Direction scientifique et technique
 Direction du développement culturel et de la communication
 Mission recherche et développement international
 Ingénieur sécurité et prévention

Directions interrégionales

Fonctionnement général
 Comité technique paritaire et comité hygiène et sécurité locaux
 Affaires financières
 Gestion du personnel
 Gestion opérationnelle
 Développement culturel et communication
 Sécurité et prévention

Centres archéologiques

Fonctionnement général
 Préparation et suivi administratif des opérations de diagnostic et de fouilles
 Suivi scientifique des opérations
 Gestion des besoins matériels et logistiques
 Gestion des ressources humaines

1. Obsah tabuleau de gestion (vypracovaný pro Institut national de recherches archéologiques préventives), z něhož je zřetelná jeho základní vazba na organizační strukturu původce

INRAP / Direction des ressources humaines 1/7

Typologie des documents	Durée d'utilité administrative (DUA)	Conservation par le service	Conservation en préarchivage	Sort final au terme de la DUA V = versement D = destruction T = tri	Observations
<p>1) Fonctionnement du service</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Minutier chronologique des courriers ● Notes de service ● Instructions de la direction générale <p>2) Politique générale et documents de synthèse</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Études et rapports ● Pilotage du système d'information des RH ● Bilan social ● Relations avec les organisations syndicales : tracts, lettres mensuelles, préavis, compte rendu de négociation... 	<p>5 ans 5 ans 5 ans</p> <p>10 ans 10 ans 10 ans 10 ans</p>			<p>D V D</p> <p>V T V T</p>	<p>Versées par le secrétariat de la directrice générale.</p> <p>Verser les éléments significatifs.</p> <p>Verser les dossiers de conflits majeurs.</p>

2. Ukázka z tableau de gestion (Institut national de recherches archéologiques préventives), konkrétně část pasáže určené pro personální odbor

vůbec nepoužívat; e) Poznámky (*observations*), v nichž je buď podrobněji popsán charakter dané věcné skupiny dokumentů či je specifikována metoda výběru. Jedná se o rubriku, jež v českém archivnictví doposavad nezapustila hlubší kořeny. Ve Francii je využívána již zcela běžně a představuje nesporně pozitivní přínos.

2. Plan de classement.³ Představuje pomyslnou vyšší úroveň spisových norem. Může se v některých ohledech lišit u jednotlivých institucí. Může i nemusí obsahovat spisové znaky či signatury. Neobsahuje skartační lhůty a skartační znaky. Obvykle v obecnější rovině shrnuje základní činnosti a funkce daného původce, a to v hierarchické struktuře, s jakou se setkáváme také v české spisové službě. Může ovšem vycházet jak z organizačního, tak z funkcionálního hlediska či spojovat obojí. Často bývá interpretován jako jistá kostra, o níž se pak opírá *tableau de gestion*. Není však povinností původců vypracovávat *plan de classement* svých dokumentů a také se tak často neděje. Na teoretické rovině však začíná v současné francouzské spisové službě převládat názor, že *plans de classement* je třeba vytvářet. Dnes se ve francouzském archivnictví a spisové službě vedou debaty, do jaké míry by měly být tematické a do jaké by se měly spíše přidržovat stávajícího procesu organického vzniku dokumentů u původce.⁴ Je na místě dodat, že se dosud přejímky centrálních úřadů a jejich podřízených organizací do Fontainebleau velmi úzce váží na organizační strukturu původce. Je to zřejmě také projevem obecného francouzského respektu k administrativě jako takové. Rozdíl mezi *tableau de gestion* a *plan de classement* bude jemněji nuncován dále v textu až poté, co se ozřejmí institut tzv. *archivních misí*. Oba francouzské výrazy prozatím ponechám bez překladu do českého jazyka z toho důvodu, že české archivnictví v principu nerozlišuje tyto spisové normy tak, jako francouzští kolegové, což se zrcadlí i v české archivní terminologii.

3. Circulaire či Instruction de tri, (obr. 3) vztahující se k pořádání a uchovávání dokumentů. Jedná se o oběžníky a instrukce, jež vydává *Direction des Archives de France* (dnes *Service interministériel des Archives de France*, *SIAF*), tedy francouzský ekvivalent českého odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra. Představují jakési vzory, jak vypracovávat konkrétní *tableaux de gestion*. Tyto předpisy jsou prvkem, který v jisté míře

3 Srv. *Abrégé d'archivistique*, s.75–7

4 Tamtéž, s. 76.

odpovídá českému Typovému skartačnímu rejstříku, připravovanému Ministerstvem vnitra, ovšem právě pouze v omezené míře. Neexistuje jedna jediná *circulaire*, nýbrž je jich zpracováno relativně mnoho. Jednotlivé instrukce jsou vypracovávány pro vybrané velké oblasti, v nichž vznikají typově stejné či podobné dokumenty. Jedná se například o oblast zdravotnictví, školství, architektury, veřejného obchodu, ale takovým celkem mohou být kupříkladu dokumenty vztahující se k volbám (nejrůznějšího charakteru) po roce 1945⁵ či dokumenty veřejných divadel.⁶

Oblast, kterou pokrývá daná *circulaire* či *instruction*, není omezena na jednoho původce, nýbrž vztahuje se k více institucím často i na několika úrovních (celostátní, regionální, departementální apod.). Obsahuje, můžeme-li to tak nazvat, vzorový spisový plán (často se objevuje výraz ***tableau de tri et de conservation***), jehož struktura je obdobná struktuře *tableau de gestion*. Zahrnuje obvykle rubriky věcná skupina dokumentů, skartační lhůta, skartační znak a poznámky.

4. Cadre de classement. Existuje nakonec ještě jedna podstatná norma, již by však bylo vhodnější nazvat normou archivní a nikoliv spisovou. Nese označení *cadre de classement* a reglementuje již vlastní pořádání archiválií. Ve vlastním smyslu nespadá do rámce předarchivní péče, jelikož se primárně vztahuje na pořádání archiválií, ovšem fakticky s ním oblast předarchivní péče pracovat musí. Vyplývá to ze specifického charakteru průběhu předarchivní péče ve Francii, který shrneme vzápětí. *Cadres de classement* představují metodické instrukce, jak označovat archiválie uložené v archivu. Z hlediska předarchivní péče u veřejnoprávních původců jsou důležité především proto, že při přípravách přejímek pro příslušný definitivní archiv s nimi obvykle daný původce (případně archivní mise) operuje a jimi se řídí. *Cadres de classement* jsou vypracovávány zvlášť pro Národní archiv (obr. 4),

5 Instruction DPACI/RES/2004/01 du 5 Janvier 2004: <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/static/752>. Více organizačně zaměřená je mimo jiné instrukce pro výběr a uchování archiválií přijatých a produkováných regionálními odbory pro kulturu: <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/static/918>

6 Circulaire AD 99-2 du 30 decembre 1999: <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/static/934>.

TYPE DE DOCUMENTS	TEXTES DE REFERENCE	SERVICE	DUA	SORT FINAL	OBSERVATIONS
1. Dispositions générales					
– Dossiers d'élaboration des textes portant modification du Code électoral.		Ministère	10 ans	C	
– Instructions générales émanant du ministère de l'Intérieur (concernant toutes les opérations, de la tenue des listes électorales au déroulement des scrutins)		Ministère Préfecture Commune	Jusqu'au scrutin identique suivant	C T D	Conserver l'instruction générale et détruire éventuellement les autres documents.
– Instructions particulières et circulaires des préfetures.		Préfecture Commune	Jusqu'au scrutin identique suivant	C D	
– Correspondances (interprétation du code électoral, etc.).		Ministère Préfecture Commune	5 ans 5 ans 5 ans	T T T	Ne conserver que les courriers ayant trait à l'interprétation du code électoral ou à des questions électorales locales.
– Rapports des préfets.		Ministère Préfecture	Jusqu'au scrutin identique suivant	C C	
– Etudes politiques.		Ministère Préfecture Collectivités territoriales	5 ans 5 ans 5 ans	C C C	

3. Ukázka z *Instruction de tri* (Traitement et conservation des archives relatives aux élections politiques postérieures à 1945). Na ní je patrné, že *instruction* pokrývá dokumenty od úrovně ministerstva až po obce. Také se na ní ukazují jeho silné stránky. Srv. zejména druhý řádek „Instructions générales émanant du ministère de l'Intérieur“. Obecné instrukce se zachovávají na úrovni ministerstva, na rovině prefektur jde o výběr, u obcí se nič. Nedochozí tak k multiplikaci archiválií. Spisové normy v českém prostředí tuto potíž obvykle příliš nereflektují.

departementní archivy, komunální archivy (obr. 5) a nemocniční archivy.⁷ Každý jednotlivý *cadre de classement* stojí na členění fondů do sérií (*séries*). Následuje případně dělení do pod-sérií (*sous-séries*), pod-pod-sérií (*sous-sous-séries*) atd. Takové členění je buď definováno předem v obecných nařízeních, jimiž se daný *cadre de classement* vydává, či si jej definuje samotný archiv. Obecně a s jistými výjimkami platí, že se fondy člení do velkých sekcí podle chronologického mezníku: fondy starého režimu (do roku 1790), fondy po roce 1790 a pro departementní archivy pak byl navíc stanoven další mezník 10. červenec 1940 (aby bylo možné uzavřít fondy obsahující dokumenty starší tohoto data, a tak je jednodušeji zpřístupnit uživatelům). V rámci těchto velkých sekcí jsou pak fondy členěny podle již zmíněných sérií.⁸

Příklad signatury uzavřeného fondu by vypadal dejme tomu pro *cadre de classement* komunálních archivů následovně: 2 H 45. ‚H‘ označuje podle *cadre de classement* sériei „vojenské záležitosti“ (u fondů po roce 1790), číslice před označením série, v tomto případě ‚2‘, představuje pod-sériei „vojenská správa“. Číslice ‚45‘ již označuje konkrétní jednotku daného inventáře.

Pro otevřené fondy, tedy fondy, k nimž stále přibývají další přírůstky, však platí jiný způsob označování stojící na přírůstkovém systému. Pro departementní archivy by taková signatura vypadala ku příkladu následovně: 320 W 150. ‚W‘ označuje podle *cadre de classement* departementních archivů sériei „archiválie administrativní a soudní provenience“, vzniklé po 10. červenci 1940 (ve francouzské archivní terminologii se jedná o *archives contemporaines*). Číslice před označením série, tedy ‚320‘, představuje pořadí přejímky, tedy třístadvacátou

7 Cadre de classement fondů francouzského Národního archivu a strukturu sérií a podsérií lze vyčíst z webu <http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/chan/index.html> v sekci Fonds d'archives, Instruments de recherche a v jejím rámci Inventaires et répertoires en ligne. Pro departementní archivy (Cadre de classement des Archives départementales) vstoupil v platnost circulaire AD 98-8 du 18 décembre 1998: <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/static/1090>. Cadre de classement des Archives communales publikován jako arrêté du 31 décembre 1926: <http://www.archives.cg31.fr/pdf/quefairepublic/cadreAC.pdf>. Cadre de classement des Archives hospitalières vyšel jako arrêté du 11 mars 1968: http://www.archives.var.fr/que_faire_archives/pdf/archives_hospitalieres/ADV_LIEN1_201011.pdf.

8 Stručný přehled obecně platných sekcí a sérií u Národního archivu, departementních, komunálních a nemocničních archivů je představen v Abrégé d'archivistique, s. 130–134. Kompletní informace poskytuje na nejobecnější rovině patřičný „état général des fonds“. Francouzský Národní archiv zpřístupnil jeho indexy na webu v databázi EGERIE: http://www.culture.gouv.fr/public/mistral/egerie_fr?ACTION=RETOUR&USRNAME=nobody&USRPWD=.

4. *Cadre de classement* Národního archivu pro fondy veřejnoprávních původců po roce 1789 (vyznačeny jsou pouze hlavní série):

<ul style="list-style-type: none"> • A - Collections originales de lois et de décrets • B - Élections et votes • C - Assemblées nationales • D - Missions des représentants du peuple et Comités des assemblées • F - Versements des ministères et des administrations qui en dépendent • O - Maison du Roi et de l'Empereur • Q/2 - Biens nationaux et affaires domaniales • W - Juridictions extraordinaires • Z - Juridictions spéciales et ordinaires • AA - Collections de lettres et pièces diverses • AF - Archives du pouvoir exécutif (1789-1815) 	<ul style="list-style-type: none"> • AG - Papiers des chefs de l'État • AJ - Fonds divers remis aux Archives • AK - Cour des comptes • AL - Conseil d'État • AM - Cour de cassation • AV - Témoignages oraux et archives audiovisuelles • BB - Ministère de la Justice • CC - Sénat, chambre et cour des pairs • CE - Conseil économique • LH - Grande chancellerie de la Légion d'honneur • VA - Versement de la direction de l'Architecture
--	--

5. Část z *Cadre de classement* pro francouzské komunální archivy (série A až E)

<p style="text-align: center;">Code de classement des Archives communales</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> II. ARCHIVES MODERNES (POSTEREURES A 1790) </div> <p>SERIE A. LOIS ET ACTES DU POUVOIR CENTRAL</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Lois, édits, décrets, ordonnances et décrets imprimés, Actes imprimés des ministres, des comités et commissions des Assemblées nationales, Actes imprimés des représentants en mission, Enregistrement des lois et décrets. 2. <i>Bulletin des lois, Moniteur, Journal officiel, avis, proclamations, messages et délibérations du chef de l'Etat et du Gouvernement.</i> <p>SERIE B. ACTES DE L'ADMINISTRATION DEPARTEMENTALE</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Actes du département, des districts, des administrations de canton, des préfets et des sous-préfets. 4. Recueil des actes administratifs de la Préfecture. <p>SERIE C. BIBLIOTHEQUE ADMINISTRATIVE</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Publications officielles et Bulletins des ministres, Publications du département (procès-verbaux du conseil général et du conseil d'arrondissement, budgets et comptes imprimés), des villes et des établissements publics. 6. Ouvrages et notes concernant l'administration et l'avis divers. 7. Journaux et annuaires. <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; margin: 5px 0;"> <p style="text-align: center;"><i>Conserver avec soin les Annuaires de la Haute-Garonne, qui sont une mine de renseignements historiques.</i></p> </div> <ol style="list-style-type: none"> 8. Atles et cartes gravées. 9. Publications historiques et administratives de la ville en nombre. <p>SERIE D. ADMINISTRATION GENERALE DE LA COMMUNE</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. D. Conseil municipal 10. Délibérations du conseil municipal et des commissions, Règlement du conseil municipal. 11. Procès-verbaux, procès à l'appui, rapports et documents divers établis à l'occasion des sessions du conseil, Adresses au conseil. <p>2. D. Actes de l'administration municipale</p> <ol style="list-style-type: none"> 12. Actes de la Mairie. 13. Registres de correspondance. 14. Répertoire des actes soumis à l'enregistrement. 15. Répertoire divers, Recueils d'actes. 	<p style="text-align: center;">Code de classement des Archives communales</p> <p>3. D. Administration de la commune</p> <ol style="list-style-type: none"> 16. Législation municipale en général, applications et modifications, Urbanisme et plans d'embellissement, Relations intercommunales, Congrès des maires. 17. Election de la commune, Détermination et modification de son territoire, Changement de nom de la commune, Hameaux et écarts. 18. Fixation du chef-lieu du département, de l'arrondissement du canton, de la commune. Désignation du siège des administrations civiles et judiciaires, Cession du titre de bonne ville, d'armées et de décorations, Châlets et sceaux. 19. Mémoires sur l'histoire de la ville. Registre des événements remarquables ou mémorables. Livre d'or. 20. Cabinet du maire, des adjoints et du secrétaire général, Délégations et attributions des adjoints, Organisation des bureaux, Signature et audiences du maire et des adjoints, Recommandations, demandes de secours, communications à la presse, Affiches et placards. 21. Archives communales et bibliothèque administrative, Registres, Inventaires et recensements, Versements et réintégrations, Transferts et impressions, Communications sur place et avec déplacement, Expéditions, Inspections, avis de passage, rapports et observations, Correspondance diverse. 22. Economat, Mobilier de la Mairie, inventaires et recensements. <p>4. D. Contentieux</p> <ol style="list-style-type: none"> 23. Procès intentés à la commune ou engagés par elle. 24. Assurances, accidents, incendies, vol, garantie communale. <p>SERIE E. ETAT CIVIL</p> <ol style="list-style-type: none"> 25. Instructions et circulaires. 26. Registres d'état civil et tables décennales. 27. Publications de mariage, banns. 28. Registres et protres de service intérieur, Feuilles de service, journalier du personnel, Registre d'état des expéditions délivrées, Protocols d'actes sur feuilles volantes ou sur registres, Registres tenus à la suite sur papier libre des consentements à mariage, Cartes à souche des registres. 29. Bulletin de constatation de naissances et de décès établis par les médecins et sages-femmes et par les sages-femmes, hospitaliers et de décession. 30. Extraits d'état civil envoyés par lettres communes en vue de transcription ou de mention. 31. Extraits d'actes de légitimation et reconnaissance envoyés en vue de transcription ou de mention. 32. Expéditions de jugements portant rectification d'actes, annulation de reconnaissance, désaveu de paternité, adoption, divorce, envoyés en vue de transcription ou de mention. 33. Notification d'admission à domicile et de naturalisation. 34. Correspondance avec les autorités administratives et judiciaires et avec les particuliers.
--	--

přejímku, číslice za označením série pak znamená již jednotlivou položku dané přejímky, tedy stopadesátou položku. U otevřených fondů se objevuje ještě jiná forma signatury, kupříkladu 19990050/15, jež znamená, že se jedná o patnáctou položku (číslice za lomítkem) padesáté přejímky z roku 1999. Prakticky totožnou variací představuje následující tvar: 99/50/0015. V tomto systému je tedy navíc obsažena informace o roce, kdy byla přejímka uskutečněna, ovšem chybí označení série, do níž přejímka spadá. S takovým systémem se lze setkat například u přejímek z druhé poloviny 20. století do Národního archivu se sídlem ve Fontainebleau.⁹

Označování otevřených fondů, respektive označování přejímek pro ně uskutečněných, v sobě tedy velmi často již nenese obsahovou informaci, jako tomu bylo v případě signatur uzavřených fondů. Či ji nese v menší míře. Na zmíněném příkladu departementních archivů označení série ‚W‘ nakonec příliš mnoho nevyovídá, jelikož tato série představuje až na jisté výjimky naprostou většinu dokumentů veřejnoprávní a soudní provenience. Leckde se, jak jsme viděli, v rámci signatury ani označení série nepoužívá.

Cadre de classement je tedy instrumentem, s nímž se pracuje především při pořádání již převzatých archiválií, ovšem jeho působnost se rozšiřuje již na předarchivní péči. Jak tedy vypadají procesy a postup předarchivní péče u francouzských, zejména veřejnoprávních, institucí a spravovaných především francouzským Národním archivem?

Archivní mise

Archivní mise (*missions des Archives*, popřípadě se lze setkat s výrazem *mission des Archives nationales*) představují specifický francouzský fenomén. V některých ohledech se jedná o analogii s českými správními archivy, ovšem v některých, a to podstatných rysech se odlišují. Archivní mise, jak již

9 Vyhledávání v těchto přejímkách nyní zajišťuje databáze PRIAM 3, dostupná na webu <http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/chan/index.html>, v sekci Fonds d'archives, Instruments de recherche a v rámci ní bases de données, PRIAM 3. Tuto databázi, jakož i jiné další, nahradí v blízké době nový informační systém francouzského Národního archivu Système d'information archivistique (SIA). K němu bližze srv. Čtvrtník, Mikuláš: Nové sídlo francouzského Národního archivu: Pierrefitte-sur-Seine. Archivní časopis 60, 2010, č. 4, s. 395–401, zde s. 399–401.

samotný název napovídá, představují orgán organizovaný francouzskou „archivní správou“ (*Direction des Archives de France*, dnes *Service interministériel des Archives de France*, SIAF). Mise jsou „vysílány“ do centrálních orgánů státu, jmenovitě do ministerstev (vyjma Ministerstva obrany a Ministerstva zahraničních věcí, jež disponují vlastními definitivními archivy), do úřadu premiéra a prezidenta (*Présidence de la République*). Prvotním účelem archivních misí, které začaly vznikat v padesátých letech 20. století, byla kontrola dokumentů vznikajících u centrálních úřadů státu a zpočátku také výběr a záchrana dokumentů, jež se nahromadily u těchto úřadů od 19. století.¹⁰

Kontrola dokumentů, jejich správného uspořádání a předávání do Národního archivu, zůstala smyslem misí dodnes. Projevuje se to také na charakteru personálního obsazení a organizačního začlenění archivních misí, jež patří mezi důležitá specifika francouzské předarchivní péče. Archivní mise je organizačně přivtělena k úřadu, na nějž byla „vyslána“. Sídli na daném úřadu, nikoliv v Národním archivu či v SIAF. Rozpočtově spadá pod daný centrální orgán, všichni zaměstnanci jsou placeni z jeho rozpočtu. Ovšem až na jednoho. Je jím vlastní vedoucí archivní mise, který je skutečně „vyslán“ od SIAF a je také placen SIAF, nikoliv úřadem, na nějž je vyslán. Nabývá tak nezávislého postavení na úřadu, na jehož dokumenty má dohlížet. Tyto dokumenty, z nichž některé se v budoucnu stanou archiváliemi, jsou ve Francii chápány jako součást tzv. *patrimoine*, tedy, můžeme říci, národního kulturního dědictví. Vedoucí mise je také příznačně pojmenován jako *conservateur du patrimoine* (lze snad přeložit jako správce národního kulturního dědictví).

V českém archivním a vůbec administrativním systému je to institut v podstatě neznámý. Francouzský *conservateur du patrimoine* není omezen

10 Srv. La pratique archivistique française, Paris 1993, s. 242–243. Srv. také oficiální informaci na webu <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/archives-publiques/organisation-du-reseau-des-archives-en-france/direction-des-archives-de-france/missions/>. Přehled „vyslanců“ archivních misí je dostupný na <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/annuaire-services/presidence-ministeres/>. Zde jsou ovšem začleněny i údaje o definitivních archivech (zahraničí, obrana), jež nemají statut archivních misí. Ranou reflexi archivních misí ještě z konce padesátých let, která je současně dobrým přehledem o základních úkolech misí v jejich počátcích, provedl Henri Gilles: Les missions de conservateurs d'archives dans les ministères. La Gazette des archives n° 25, 1959/1, s. 11–17. Stručná informace k fungování archivní mise u premiéra dostupná na <http://www.archivistes.org/Mission-des-Archives-aupres-des-Ministeres>. K archivní misi u Ministerstva vnitra srv. Giustiniani, François, Guillon, Aude: Mission des archives nationales auprès du Ministère de l'Intérieur, de la Sécurité intérieure et des libertés locales, dostupné na: <http://www.archivistes.org/Mission-des-archives-nationales>.

na archivní sféru. Vztahuje se i na další oblasti, které lze zahrnout pod široký pojem kultury (archeologie, muzejnictví a historické památky vůbec apod.). Podmínkou, aby se někdo mohl ve Francii stát *conservateur du patrimoine*, je absolvovat studium na francouzské škole zvučného jména *Institut national du patrimoine* (INP). Jedná se o pokračující studium vyhrazené již pro absolventy jiných vysokých škol, přičemž pro oblast archivnictví platí, že na INP jsou prakticky přijímáni pouze absolventi *École nationale des chartes*. Titul *conservateur du patrimoine* je vázán na jisté postavení v rámci složité a diferencované hierarchie francouzské administrativy. Určitá místa jsou spojena s touto titulaturou, jako například pro oblast archivnictví ředitel Národního archivu, ředitelé departementních archivů, někdy ředitelé komunálních archivů, ale spadají tam i „funkcionáři“ v dalších archivních institucích a nejedná se pouze o jejich ředitele. Vždy je však obdržení takového místa spojené s absolvováním řady velmi náročných „konkurzů“ (*concours*). V současné době konkurzy na *conservateurs du patrimoine* organizuje pro státní správu právě INP. Postup vypadá tak, že absolvuji-li úspěšně takový konkurs, jsem přijat na INP a již během studií jsem chápán jako úředník státu a jako takový již během studií pobírám plat.

Současně je *conservateur du patrimoine* úředníkem kategorie A+ (*A supérieure*). Úředníci státní správy jsou ve Francii hierarchicky děleni do tří základních kategorií A, B, C a každá z nich může být členěna ještě do podkategorií opět podle hierarchického principu.¹¹ Nejvyšší úrovní je kategorie A a vůbec nejvyšším stupněm v administrativní hierarchii francouzské státní správy je A+ (respektive A++). *Conservateurs du patrimoine* tak představují velmi vysoké a v podstatě jedny z nejvyšších úředníků státu a stojí tak na stejné administrativní úrovni jako kupříkladu univerzitní profesori či ředitelé nejrůznějších státních institucí. Postavení *conservateurs du patrimoine* v hierarchii francouzské administrativy je tedy vynikající a právě také to ulehčuje vedoucím archivním misí jejich jednání s vysokými představiteli jim svěřeného ministerstva, kdy oba jsou vysokými úředníky kategorie A+. Je zřejmé, že v českém prostředí je situace bohužel podstatně odlišná. Postavení vedoucích oddělení předarchivní péče, natožpak řadových zaměstnanců, je z administrativního hlediska zcela nesrovnatelné s postavením kupříkladu ředitelů odborů ministerstev.

11 Srv. například webové stránky francouzského ministère de la Fonction publique <http://www.fonction-publique.gouv.fr/>.

Další klíčová odlišnost v tomto ohledu mezi francouzskou a českou předarchivní péčí se zakládá, jak již bylo naznačeno, na specifickém postavení francouzských archivních misí. V českém prostředí je situace taková, že na jedné straně stojí definitivní archivy se svými odděleními pro předarchivní péči, kontrolu spisové služby či jak jinak je budeme nazývat. Na druhé straně stojí původce, úřad a ve specifickém případě vybraných ústředních orgánů správní archiv. Francouzské archivní mise mají vskutku nejbližší k českým správním archivům, ovšem postavení prve uvedených je silnější. Český správní archiv je přiřazen cele pod ministerstvo, k němuž náleží. Vedoucí správního archivu je zaměstnancem ministerstva, nikoliv příslušného definitivního archivu (v případě správních archivů je to vždy Národní archiv) či odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra. Jak český správní archiv, tak francouzská archivní mise představují jednu z fází, a to podstatnou, při pořádání dokumentů a jejich přípravě pro předávání do definitivních archivů. Ovšem do českých správních archivů docházejí zvnějšku zaměstnanci Národního archivu, kdežto archivní mise vedou přímo „zevnitř“ zaměstnanci SIAF. V rámci SIAF existuje tzv. *Bureau des missions* koordinující archivní mise. Stojí v úzkém kontaktu jak s centrálními úřady, tak s Národním archivem Francie, a podílí se na prostředkování přejímek archiválií.

Existuje ještě jeden důležitý rozdíl mezi českými správními archivy a francouzskými archivními misemi. Český správní archiv obhospodařuje dokumenty vlastního ministerstva a fakticky až na jisté výjimky nezasaňuje do předarchivní péče u dokumentů ministerstvu podřízených organizací. Opačně francouzské archivní mise spravují dokumenty také všech ministerstvu podřízených institucí.

Po stručném vylíčení charakteru francouzských archivních misí se nyní vraťme zpět k archivním normám a jejich praktickému použití. Vycházíme-li z okruhu českých spisových norem, může nám činit jisté obtíže porozumět, co se přesně míní francouzským *plan de classement*. V mnoha případech totiž neodpovídá ani českému spisovému plánu ani skartačním rejstříkům. Zde se také ukazuje jistá specifická francouzská spisová služba a odlišnost vůči české praxi. Mnohdy totiž českému spisovému plánu nakonec neodpovídá, domyslíme-li věc do důsledku, ani *tableau de gestion*. Souvisí to mimo jiné se svébytným charakterem činnosti tzv. archivních misí. Jak tedy vypadá konkrétní postup, disponuje-li organizace oběma uvedenými spisovými normami?

Původce nejprve vypracovává svůj *tableau de gestion*. Francouzský *tableau de gestion* se může lišit. Lze pro něj však zobecnit, že bývá velmi úzce navázán na organizační strukturu úřadu, pro nějž je (tím samotným úřadem) vypracován. Uvedme jeden ilustrativní příklad z francouzského Ministerstva kultury a komunikace (*ministère de la Culture et de la Communication*), pod jehož kompetenci spadá mimo jiné také francouzské archivnictví.¹² Samotná tvorba *tableau de gestion* zde vypadá tak, že se představitel (obvykle vedoucí) archivní mise u ministerstva schází s vedoucím či vyšším představitelem každého odboru a současně s osobou, která je na daném odboru zodpovědná za spisovou službu. Společně rekognoskují, jaké funkce a činnosti daný odbor vykonává, jaké dokumenty na něm vznikají. Tytéž otázky jsou také součástí dotazníku, jež vytvořila archivní mise a který každý odbor vyplní. Nakonec po vytvoření definitivního znění podepíše *tableau de gestion* z jedné strany šéf archivní mise či představitel *Service interministériel des Archives de France* (dříve *Direction des Archives de France*), z druhé strany – a to je pozoruhodné – vždy ředitel příslušného odboru, jehož se daná část *tableau de gestion* týká, nikoliv tedy kupříkladu ministr za celé ministerstvo. Příznačně se zde tedy projevuje, že podstatným hlediskem je zde organizační struktura úřadu, mnohem významnějším než v případě *plan de classement*.

Na konkrétní skupině dokumentů to pak vypadá kupříkladu tak, že v *tableau de gestion* je věcná skupina dokumentů osobní spisy uvedena v rámci každého odboru zvlášť, kdežto v *plan de classement* existuje již pouze jedna věcná skupina osobních spisů. Pořádání dokumentů ještě u archivní mise při ministerstvu pak počíná tím, že nejprve každý odbor předává dokumenty na archivní misi uspořádané podle *tableau de gestion*. Následně zaměstnanci archivní mise přemanipulují dokumenty podle struktury *plan de classement*. Ten sice doposavad neobsahuje spisové znaky (*cotes*), ovšem s jejich zavedením se v budoucnu počítá. Na mnoha dalších institucích je stav podobný, *plan de classement* existuje, ovšem prozatím jednotlivé skupiny dokumentů nemají přidělené spisové znaky (opačně na francouzském Ministerstvu zahraničních věcí, kde s nimi již pracují).

Jedná se tedy ještě u původce (na našem příkladu u Ministerstva kultury a komunikace) o dvoufázový postup. První přípravu dokumentů provádí ještě odbor samotný a řídí se podle *tableau de gestion*, jež danému

12 Informace jsem získal během své osobní návštěvy archivní mise u francouzského Ministerstva kultury a komunikace v roce 2010.

odboru říká, do jakých věcných skupin dokumenty třídit a také kdy je předávat do archivní mise (podle uvedených skartačních lhůt). Archivní mise také připravila formulář (*bordereau de versement*, čili úřední záznam o předání) pro předávání dokumentů od odborů k ní. Ve druhé fázi již samotná archivní mise nově pořádá dokumenty podle obecnějšího *plan de classement*, který již není primárně orientován podle organizační struktury, nýbrž staví na funkcích, aktivitách, činnostech celého úřadu. Nejsou v něm také uvedeny skartační lhůty a skartační znaky, jelikož se jedná o dokumenty, jež vlastně již prošly skartačním řízením. Takto druhotně, podle *plan de classement* a podle mezinárodního standardu pro archivní popis (ISAD(G)), uspořádané a vlastně již inventarizované dokumenty budou nakonec přemístěny do francouzského Národního archivu. Vypĺňuje se druhý záznam o předání (*bordereau de versement*), tentokrát ve směru od archivní mise při ministerstvu směrem k Národnímu archivu. Je však třeba dodat, že na jiných misích či u menších institucí se můžeme setkat se situací, že *plan de classement* neexistuje a pracuje se tedy pouze s *tableau de gestion* a s náležitými *circulaires de tri*, jsou-li k dispozici. Neexistuje zde tedy podvojnost *tableau de gestion* a *plan de classement*.

U archivních misí i v obecném ohledu došlo v nedávné době k určitému posunu. Byla posílána jejich zpracovatelská funkce. Souvisí to především s klíčovou proměnou jednoho ze sídel francouzského Národního archivu, totiž *Fontainebleau*, který byl původně založen jako meziarchiv (ve francouzštině se užívá termín *dépôt de préarchivage*, popřípadě *dépôt d'archives intermédiaires*) s názvem *Cité interministérielle des archives* (CIA – založena roku 1969). *Fontainebleau* v této podobě měl shromažďovat dokumenty ministerstev a centrálních úřadů státu, jimž ještě neuplynula skartační lhůta, které ovšem již nebyly zcela „aktivní“. Projevuje se zde původní francouzská teorie „tří věků dokumentů“ (*trois âges des archives*), s níž přišel na počátku šedesátých let 20. století Yves Pérotin, přičemž vyzdvihnutí druhého věku je specifickým Pérotinovým přínosem.¹³ Dokumenty jsou tak členěny na aktivní (*actives* či *courantes*), jak vznikají u administrativy a jak jsou jí každodenně využívány, semi-aktivní (*semi-actives* či *intermédiaires*), nepozbyví zcela administrativní funkce, jež však ještě nelze zničit či přemístit do archivu, a nakonec definitivní či historické archiválie (*archives définitives* či

13 Srv. slavnou stat': Pérotin, Yves: L'administration et les „trois âges“ des archives. Seine et Paris n° 20, octobre 1961, s. 1–4.

historiques, odtud se také ve Francii pro archivy užívá termín *definitivní* či *historické archivy*), které z administrativního hlediska již prakticky ztratily hodnotu a naopak nabyly hodnotu historickou.

Předarchivní péče se tedy ve francouzské terminologii vztahuje na aktivní a semi-aktivní dokumenty. *Cité interministérielle des archives* ve Fontainebleau byla zamýšlena právě pro péči o semi-aktivní dokumenty. Ministerstva a centrální orgány by sem svázely dokumenty, nepotřebné k dennodenní práci, které však ještě nemůžou zničit či definitivně uložit do archivu. Znamená to tedy, že zde začaly být koncentrovány také dokumenty skupiny ‚S‘. Zde by se dokumenty třídily, činil by se archivní výběr, postupně by se ničily dokumenty skupiny ‚S‘ a nakonec by se vybrané archiválie po uplynutí skartační lhůty předávaly do Národního archivu se sídlem v Paříži. Bylo propočteno, že takto bude třeba získat ve Fontainebleau přibližně 800 běžných kilometrů místa pro příštích deset let. Ke konci osmdesátých let však bylo vybudováno místo pouze pro přibližně 200 běžných kilometrů dokumentů. Bylo zřejmé, že potřebný čtyřnásobek nebude v blízké době k dispozici. I to vedlo k postupnému rozhodnutí, že meziarchiv ve Fontainebleau změní radikálně svoji funkci.¹⁴ V roce 1986 došlo k definitivní proměně Fontainebleau, kdy byl přejmenován na *Centre des archives contemporaines* a z meziarchivu se stal definitivním archivem jakožto součást Národního archivu Francie.

Fontainebleau přestal přijímat *archives intermédiaires* a s nimi tedy také dokumenty skupiny ‚S‘ a počal akceptovat pouze archiválie (*archives définitives, historiques*), relativně dobře uspořádané a disponující soupisem. To vedlo k podstatnému přehodnocení funkce archivních misí. Musely rozšířit svůj záběr a přibrat k péči o *aktivní* dokumenty také starost o onu specifickou mezifázi, o druhý věk dokumentů (*archives intermédiaires*). Vedlo to především k tomu, že archivní mise musely začít zpracovávat více či méně podrobné soupisy dokumentů, jež počaly sloužit jako vyhledávací pomůcky pro potřeby administrativy i badatelů. V poslední době začínají mise zpracovávat archiválie podle ISAD(G) a až poté se posílají do Národního archivu k definitivnímu uložení. Nastavení takového postupu je motivováno také tím, že podle nového francouzského archivního zákona č. 2008–696 z 15. července 2008 byly až na některé výjimky zrušeny ochranné třicetileté lhůty pro zpřístupňování archiválií. Většina dokumentů tak musí být zpřístupněna prakticky ihned po uplynutí skartační lhůty (DUA) nezávisle na tom, zda-li je již předána do definitivního archivu či je-li umístěna ještě u původce, ve specifickém

14 K proměně základní funkce Fontainebleau srv. *La pratique archivistique française*, s. 307–311.

případě u archivní mise.¹⁵ Kupříkladu na archivní misi u Ministerstva kultury a komunikace tak vyčlenili jednu místnost jako badatelnu, kde poskytují požadované dokumenty zájemcům. Ke zpřístupnění daného dokumentu musí však vždy dát souhlas odbor, který je jeho původcem.¹⁶

Obecně řečeno tak archivní mise předávají dokumenty (dnes stále ještě do Národního archivu se sídlem ve Fontainebleau) relativně dobře uspořádané a možno říci i inventarizované, čili ze strany Národního archivu je možné zpřístupňovat je prakticky ihned. Dovolme si v této souvislosti jednu teoretickou poznámku na okraj: Jak správně upozorňují Christine Pétillat a Hélène Prax, dříve byla ve Francii předarchivní péče chápána jako oblast odlišná od vlastní archivní péče, dnes však tím, že archivní mise jsou prvním a podstatným článkem v řetězu zpracovatelů nově vznikajících dokumentů/archiválií, se předarchivní péči (*préarchivage*) začíná rozumět jako prvnímu stádiu péče archivní (*archivage*).¹⁷ Z jiné strany někteří francouzští archiváři upozorňují, že výraz *préarchivage* v současné francouzské archivní terminologii již zastarává.¹⁸

Naskýtá se otázka, zda-li budou dnes vznikající dokumenty/archiválie tak, jak jsou zpracovávány archivními misemi a předávány do francouzského Národního archivu, v budoucnu dále ještě vůbec nějakým způsobem zpracovávány či nikoliv. Je to téma, jež je aktuální také v české předarchivní péči a archivnictví. Budou předávací seznamy, jak je vypracovávají původci dokumentů, administrativa (ve specifickém případě správní archivy ministerstev), sloužit jako definitivní vyhledávací pomůcka, či budou u těchto nových dokumentů vypracovávány ještě tradiční inventáře, jak je známe u starších fondů? Osobně se domnívám, že podaří-li se ze strany archivů přimět původce, aby předávací seznamy dokumentů/archiválií a vůbec kompletní práce s dokumenty v rámci spisových služeb původců byla dostatečně

15 Loi n° 2008–696 du 15 juillet 2008 relative aux archives. U nás o něm informoval Bořivoj Indra: O novém francouzském archivním zákonu. Archivní časopis 59, 2009, č. 4, s. 337–351. Na s. 344–346 přehledně pro jednotlivé skupiny dokumentů srovnává dřívější lhůty a nové lhůty podle zákona 2008–696. Také správně upozornil (s. 343, pozn. č. 8), že zrušení ochranných lhůt se vztahuje i na dokumenty, které ještě nebyly předány do definitivních archivů.

16 Nezávislý úřad dohlížející na správné zpřístupňování dokumentů veřejnoprávních původců ve Francii je *La Commission d'Accès aux Documents Administratifs* (CADA).

17 Pétillat, Christine – Prax, Hélène: Les archives contemporaines ou l'arrivée du flux au quotidien, in: *La pratique archivistique française* (Chapitre 5), s. 308–309.

18 Šrv. Chabin, Marie-Anne – Watel, Françoise: L'approche française du records management. Concepts, acteurs et pratiques. *La Gazette des archives* n° 204 (Les archives en France), 2006–4, s. 113–130, zde s. 117.

kvalitní, nebude napříště již třeba vypracovávat klasické inventáře. Předávací seznamy archiválií, které budou v rámci možného relativně dobře uspořádány, by mohly být dostačující pro budoucí nahlédací agendu a badatelské potřeby. Podle mého názoru by české archivnictví mělo položit větší důraz na dohled a spolupráci se spisovými službami určených původců. Mělo by věnovat větší prostor tomu, co Pérotin a francouzské archivnictví zahrnují do prvního, respektive také druhého věku života dokumentu. Pokud se totiž podaří zachytit a eliminovat v co možná největší míře problémy a slabá místa zde, nebude již třeba řešit neblahé důsledky u archiválií uložených již v archivu, tedy – jak by řekl Pérotin – ve třetím věku života dokumentu.

Pokud bych měl shrnout a podtrhnout některé možné inspirace z francouzské předarchivní péče pro české archivnictví, vyzdvihl bych – s vědomím, že i ve francouzské spisové službě a archivnictví se jedná o ideální stav velmi často nenaplněný –, zejména následující:

1. Zdokonalení českých spisových norem, zejména doplnění a též zaplnění kolonky „poznámky“ ve spisových plánech (*observations* ve francouzských *tableaux de gestion*). České spisové normy ji prakticky nepoužívají vyjma některých náznaků. Tyto poznámky mají v potřebných případech upřesňovat, jaké dokumenty se fakticky skrývají za názvem věcné skupiny dokumentů. Také zde může být obsažena informace o specifické metodě výběru dokumentů patřící věcné skupiny. Jsou to informace potřebné jak pro původce samotné, tak pro archiváře i pro budoucí badatele. To zvláště v případě, budou-li spisové plány skutečně plnit funkci klíčové vyhledávací pomůcky. Domnívám se, že francouzský model představuje pro české archivnictví uskutečnitelný kompromis mezi českým stavem (faktická absence podrobnější věcné informace o dokumentech ve spisových normách a o metodách jejich výběru) a německým modelem *horizontálního a vertikálního hodnocení* (*vertikale und horizontale Bewertung*), vytvořeným a zavedeným německým Zemským archivem Baden-Württemberg.¹⁹ Německá důkladnost a systematickosti nám může sloužit jen jako jistý úběžník, ke kterému se patrně nikdy nedopracujeme. Francouzský skromnější postup realizovatelný však je.

19 Stručně k horizontálnímu a vertikálnímu hodnocení například Čtvrtník, Mikuláš: Fortbildungsveranstaltung „Überlieferungsbildung und Bewertung im 21. Jahrhundert – Trends und neue Wege“ Archivschule Marburg, 2009. Archivní časopis 59, 2009, č. 4, s. 363–366. Jednotlivé zatím vypracované modely jsou k dispozici na <http://www.landesarchiv-bw.de/web/47076>.

2. Zvýšení prestiže povolání v archivnictví a spisové službě, zejména u původců. Ať již ve smyslu pozvednutí pracovního zařazení pracovníků v oblasti archivnictví a spisové služby v rámci hierarchie státní administrativy (posloužit by zde mohl stále slibovaný zákon o státní službě, v době ekonomické krize však zřejmě neprosaditelný), či v obecném povědomí společnosti o archivech a spisové službě vůbec. Výsledek závisí jak na činnosti vrcholného orgánu českého archivnictví, tedy odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra, tak na práci archivářů v archivech, ale i na činnosti vysokoškolských kateder pro archivnictví, spisovou službu a příbuzné oblasti.
3. Posílení již započaté a výše dotčené tendence ladit a zlepšovat spisovou službu u původců samotných a do archivu přejímání archiválií co nejlépe uspořádaných. Když ne z jiného, tak alespoň z pragmatického hlediska. I v České republice může totiž dojít k opačnému vychýlení vah směrem od současného důrazu na ochranu osobních i dalších údajů na stranu svobodného přístupu k informacím, a tedy po francouzském vzoru k odstranění ochranných třicetiletých lhůt na zpřístupňování archiválií. Co si archivy, ale i původci samotní se správnými archivy i bez nich počnou, až budou muset zpřístupňovat dokumenty prakticky ihned po jejich vyřízení, nebudou-li v nich mít dostatečný pořádek dostatečně brzo?

Ač se některé z těchto impulsů mohou jevit jako u nás nerealizovatelné (zejména zvýšení prestiže archivního a spisového povolání), přesto se česká předarchivní péče může jistě v mnohém nechat inspirovat u francouzských kolegů a nedávných změn ve francouzské *préarchive*.

Předarchivní péče ve Spolkové republice Německo¹

/ Zbyšek Stodůlka /

Má-li tento příspěvek představit předarchivní péči u našeho západního souseda, je třeba na úvod přiznat, že vzhledem k decentralizované struktuře veřejných archivů, právní svrchovanosti jednotlivých spolkových zemí v otázce archivnictví, probíhající reformě německého archivního práva a nerovnoměrnému stavu nakládání s dokumenty v digitální podobě na spolkové a zemské úrovni, nemůže být výsledek v žádném případě vyčerpávající. Pozornost tudíž soustředí na popis hlavních principů a východisek, ze kterých německé veřejné archivy ve své činnosti vycházejí, i některým aktuálním problémům, se kterými se musí vyrovnat.

Pojem předarchivní péče v německé, stejně jako v české legislativě, bychom v německém slovníku hledali marně. Podobným výrazem je označení „archivní péče“ (Archivpflege), kterou definuje například hamburský zemský archivní zákon jako úlohu archivu radit původcům při správě a zajištění dokumentů s ohledem na jejich archivování. Je také možné se setkat s termínem úřední poradenství (behördliche Beratung). Dále je možné se setkat s označením předarchivní procesy (vorarchivische Prozesse), které je však ryze novým termínem souvisejícím zejména se zajištěním některých aspektů životního cyklu u dokumentů v digitální podobě. V německé archivní terminologii termín archivování (Archivierung)² zahrnuje činnosti, při kterých se ze záznamů (Aufzeichnungen) vzniklých správní činností (Verwaltungsarbeit) stávají archiválie a představuje následující kroky: určení potenciálních archiválií archivem (Erfassung), dále

1 PhDr. Tomáš Kalina se autorsky podílel na zpracování části věnované popisu činnosti Spolkového archivu na s. 355-365.

2 Menne-Haritz, Angelika: Schlüsselbegriffe der Archivterminologie. Lehrmaterial für das Fach Archivwissenschaft (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 20). Marburg 2000, s. 44an.

hodnocení dokumentů (Bewertung),³ převzetí a zpracování vybraných archiválií (Erschließung), trvalé uložení (Erhaltung) a zpřístupnění (Bereitstellung).

V úvodní části příspěvku je nastíněna současná struktura německých archivů, dále jsou představeny hlavní zásady i odlišnosti mezi legislativní úpravou archivnictví na spolkové úrovni a archivní legislativou jednotlivých spolkových zemí. Závěrečná část se soustředí na současnou zhodnocení stavu diskuse německých archivářů o způsobu hodnocení a praktickému přiblížení předarchivní péče Spolkového archivu (Bundesarchiv).⁴ Problematiky vývoje archivnictví v Německé demokratické republice⁵ a také problematice životního cyklu dokumentů v digitální podobě⁶ se příspěvek dotýká pouze okrajově a zájemce o toto téma odkazuje na příslušná analytická či syntetická zpracování.

Struktura archivů a archivní legislativa

Německé archivnictví je decentralizované a odráží jak historický vývoj územních celků, tak také vývoj jejich veřejnoprávních institucí (univerzity, nadace, veřejnoprávní korporace).⁷ Na spolkové úrovni je klíčovým archivním právním předpisem Zákon o zabezpečení a využití archiválií

3 U původců, kteří vykonávají spisovou službu a dokumenty ukládají ve svých spisovnách, předchází vlastnímu hodnocení ještě vyřazení dokumentů (Aussonderung) ze spisovny (Registatur; Alt-Registatur). Německá archivní terminologie používá termín „Bewertung“ jako „hodnocení“ dokumentů. K problematice překladu tohoto pojmu blíže Čtvrtník, Mikuláš, *Teorie „macroappraisal“ v pojetí Terryho Cooka a otázka archivního hodnocení*, *Archivní časopis* 59, č. 4, 2009, s. 314–336, zde 315an.

4 Detailní seznámení s činností Spolkového archivu bylo umožněno díky výměnným pobytům, které vykonali pracovníci Národního archivu: v roce 2006 PhDr. Tomáš Kalina a Ing. Miroslav Kunt, v roce 2010 Mgr. et Mgr. Karolína Šimůnková a Mgr. Zbyšek Stodůlka a v roce 2011 PhDr. Tomáš Kalina a PhDr. et Ing. Milan Vojáček, Ph.D.

5 Přehledně Schreyer, Hermann: *Das staatliche Archivwesen der DDR: ein Überblick*. Düsseldorf 2008; Becker, Irmgard Ch. – Hirsch, Volker – Wenz-Haubfleisch, Annegret (Hrsg.): *Neue Strukturen – bewährte Methoden? Was bleibt vom Archivwesen der DDR*. Beiträge zum 15. Archivwissenschaftlichen Kolloquium der Archivschule Marburg. (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 53). Marburg 2011.

6 Menne-Haritz, Angelika: *Akten, Vorgänge und elektronische Bürosysteme. Mit Handreichungen für die Beratung von Behörden* (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 25). Marburg 1996.

7 K tomuto vývoji přehledně Indra, Bořivoj: *Archivnictví ve Spolkové republice Německo*. Sborník archivních prací 41, 1991, s. 113–149.

spolku⁸, který upravuje činnost Spolkového archivu. Tímto zákonem se při zpřístupňování fondů řídí i další archivy spolkové úrovně, a to Politický archiv ministerstva zahraničí (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes)⁹ a Tajný státní archiv německého kulturního dědictví (Das Geheime Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz),¹⁰ i když jsou zřízeny na základě zvláštních zákonů. Ke spolkovým archivům patří také Parlamentní archiv Německého spolkového sněmu (Das Parlamentsarchiv) a Archiv Spolkové rady.¹¹

Na úrovni jednotlivých spolkových zemí je archivnictví kodifikováno skrze 16 zemských archivních zákonů,¹² které definují archiválie ve správě země, činnost zemských (historicky někdy označovaných jakožto státních) archivů, povinnosti veřejnoprávních původců navrhovat dokumenty k hodnocení, podmínky zpřístupňování archiválií a také rámcové podmínky funkce komunálních a jiných veřejných archivů. Klíčovou úlohu na zemské úrovni vykonávají zemské archivy. Další veřejné

-
- 8 Pro lepší přehlednost jsou při citacích zákonů dále uváděny pouze úřední zkratky a v hranatých závorkách je uvedeno datum poslední novelizace: Gesetz über die Sicherung und Nutzung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz - BArchG) vom 6. Januar 1988 [5. 9. 2005]
- 9 Právní postavení a funkce jsou definovány v § 10 Gesetz über den Auswärtigen Dienst (GAD) vom 30. August 1990.
- 10 Gesetz zur Errichtung einer Stiftung „Preußischer Kulturbesitz“ und zur Übertragung von Vermögenswerten des ehemaligen Landes Preußen auf die Stiftung vom 25. Juli 1957 [14. 11. 2011].
- 11 Blüze Ullmann, Angella: In eigener Zuständigkeit. Der Deutsche Bundestag hat eine neue Archivordnung. Der Archivar 62, č. 3, 2009, s. 260–264.
- 12 Gesetz über die Pflege und Nutzung von Archivgut in Baden-Württemberg (LArchG BW) vom 27. Juli 1987 [1. 7. 2004]; Bayerisches Archivgesetz (BayArchivG) vom 22. Dezember 1989 [16. 12. 1999]; Gesetz über die Sicherung und Nutzung von Archivgut des Landes Berlin (ArchGB) vom 29. November 1993 [15. 10. 2001]; Gesetz über die Sicherung und Nutzung von öffentlichem Archivgut im Land Brandenburg (BbgArchivG) vom 7. April 1994 [13. 3. 2012]; Gesetz über die Sicherung und Nutzung öffentlichen Archivguts im Lande Bremen (BremArchivG) vom 7. Mai 1991 [16. 5. 2006]; Hamburgisches Archivgesetz (HmbArchG) vom 21. Januar 1991 [16. 6. 2005]; Hessisches Archivgesetz (HArchivG) vom 18. Oktober 1989 [5. 7. 2007]; Archivgesetz für das Land Mecklenburg-Vorpommern (LArchivG M-V) vom 7. Juli 1997 [20. 7. 2006]; Gesetz über die Sicherung und Nutzung von Archivgut in Niedersachsen (NArchG) vom 25. Mai 1993 [5. 11. 2004]; Gesetz über die Sicherung und Nutzung öffentlichen Archivguts im Lande Nordrhein-Westfalen (ArchivG NRW) vom 16. März 2010; Landesarchivgesetz (LArchG Rh-Pf) von Rheinland-Pfalz vom 5. Oktober 1990 [28. 9. 2010]; Saarländisches Archivgesetz (SArchG) vom 23. September 1992 [1. 7. 2009]; Archivgesetz für den Freistaat Sachsen (SächsArchivG) vom 17. Mai 1993 [5. 5. 2004]; Landesarchivgesetz Sachsen-Anhalt (ArchG-LSA) vom 28. Juni 1995 [18. 6. 2004]; Gesetz über die Sicherung und Nutzung öffentlichen Archivgutes in Schleswig-Holstein (LArchG SH) vom 11. August 1992 [8.9.2010]; Thüringer Gesetz über die Sicherung und Nutzung von Archivgut (ThürArchivG) vom 23. April 1992 [16. 7. 2008].

archivy představují archivy samosprávných celků: samosprávné okresy (Landkreise) a obce (Gemeinde), dále vysoké školy a univerzity, archivy veřejnoprávních médií nepodílejících se na hospodářské soutěži a dalších subjektů označovaných jako právnické osoby veřejného práva.¹³ V německém archivnictví platí obecná zásada, že pokud je nějakým právním předpisem stanovena povinnost veřejnoprávním i soukromoprávním subjektům uchovat dokumenty vzniklé z jejich činnosti, mohou ji zajistit vlastními silami (Eigenarchivierung), nebo ve vzájemné spolupráci, a až v posledním případě skrze veřejné archivy. Církevní obce nepodléhají, vzhledem k ústavou zaručené svobodě vyznání, legislativní úpravě v oblasti archivnictví zemské nebo spolkové, mají však rozsáhlou síť vlastních archivů s centralizovanou strukturou.¹⁴ Politické strany ukládají archiválie v archivech při svých politických nadacích, i když je jejich činnost hrazena z veřejných prostředků.¹⁵ Vedle zavedených archivů politických stran se od 80. let v SRN konstituují také tzv. svobodné archivy (Freie Archive) nebo také archivy hnutí (Bewegungsarchive). Jsou financovány na základě soukromé nebo veřejné podpory s cílem uchovat archiválie nových sociálních hnutí, povětšinou časově omezených protestních občanských aktivit (mírové hnutí, hnutí proti apartheidu, ekologické iniciativy atd.).¹⁶ Podnikatelské subjekty nemají sta-

-
- 13 Schmidt, Christoph: Sorge um Sonstiges. Zur Archivierung von Unterlagen juristischer Personen des öffentlichen Rechts in NRW und anderswo. *Der Archivar* 61, č. 2, 2008, s. 191–199.
- 14 Evangelická církev upravila své archivnictví vlastní zákonnou úpravou - Kirchengesetz über die Sicherung und Nutzung von Archivgut der Evangelischen Kirche in Deutschland (EKD-Archiv-Gesetz) vom 9. November 1995; luteránská církev, v tomto případě středního Německa, sjednotila dosavadní právní úpravu skrze Kirchengesetz zur Vereinheitlichung des Archivrechts in der Föderation Evangelischer Kirchen in Mitteldeutschland vom 18. November 2006; katolická církev upravuje archivnictví svých diecézních archivů, archivů řádů a dalších církevních organizací skrze Anordnung über die Sicherung und Nutzung der Archive der katholischen Kirche (Beschluss der Vollversammlung der Deutschen Bischofskonferenz vom 19. September 1988). Cenný popis praxe předarchivní péče u evangelické církve přináší Osterfinke, Ingrund: Bewertung von registraturgut in kirchlichen Archiven. *Archivpflege in Westfalen und Lippe* 48, 1998, s. 27–31; ke katolické církvi pak Pfister, Peter: Neue Aufgaben kirchlicher Archive. *Archivalische Zeitschrift* 88, 2006, s. 709–723.
- 15 Blíže k přehledu jejich činnosti Schneider, Michael: Von zentraler Bedeutung für die Zeitgeschichtsforschung: Die Archive der politischen Stiftungen. In: Kretzschmar, Robert (Hrsg.): *Archive und Forschung. Referate des 73. Deutschen Archivtags 2002 in Trier.* (Der Archivar. Mitteilungen für deutsches Archivwesen, Beiband 8). Siegburg 2003, s. 123–130.
- 16 Přehledně Bacia, Jürgen – Leidig, Dorothee: Geschichte von unten im Abseits. Plädoyer für die Stärkung freier Archive. *Der Archivar: Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen* 59, č. 2, 2006, s. 166–172.

noveny žádné povinnosti stran uchování dokumentů vzniklých z jejich činnosti. Řada významných německých firem však zřizuje své podnikové archivy (např. Volkswagen Konzern Unternehmensarchiv ve Wolfsburgu). Menší společnosti mohou využít nabídky tzv. hospodářských archivů (Wirtschaftsarchive), které jsou ve své činnosti podporovány z veřejných i soukromých zdrojů.¹⁷

Vzhledem k již nastíněné decentralizované struktuře archivů dochází ke koordinaci jejich činnosti dvěma způsoby. Prvním je Konference archivních referentů spolku a zemí (Archivreferentenkonferenz – ARK), v rámci které vedoucí archivních správ spolku a zemí řeší společné problémy. Sestává z výborů a pracovních skupin, které následně formou doporučení navrhnou společný konsensuální postup.¹⁸ Druhou, značně pestřejší skupinu, představují profesní svazy, z nichž nejvýznamnějším je Svaz německých archivářek a archivářů (Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. – VdA), který byl založen v roce 1946.¹⁹ V jeho rámci jsou zřízeny odborné skupiny na základě věcného zaměření jednotlivých archivů, které se zabývají diskusí a výměnou zkušeností při zasedáních v rámci sjezdu německých archivářů nebo dle potřeby.²⁰ Průřezově pak zasedají pracovní skupiny a to se zaměřením na vývoj diplomatiky ve 20. a 21. století, archivní hodnocení, archivní pedagogiku a historickou vzdělávací práci, vzdělání a profesní rozvoj a tradici nových sociálních hnutí. Součástí svazu je i několik zemských svazů a to z nových spolkových zemí. Komunální archivy koordinují svou činnost skrze Spolkovou konferenci komunálních archivů při německém městském sněmu (Bundeskonzferenz der Kommunalarchive beim Deutschen Städtetag), církevní archivy mají zastřešující organizace v podobě evangelického Svazu církevních archivů a katolické Spolkové konference církevních archivů. Profesioním sdružením archivářů hospodářských archivů je „Vereinigung deutscher Wirtschaftsarchivare“.

17 Blíže Kunt, Miroslav: Německé hospodářské archivy, Archivní časopis 50, č. 1, 2000, s. 18–21.

18 Výstupy ARK zveřejněny na stránce Spolkového archivu, on-line text dostupný [13. 11. 2012] z <http://www.bundesarchiv.de/fachinformationen/ark/index.html.de>.

19 Degreif, Dietrich (Red.): 50 Jahre Verein deutscher Archivare. Bilanz und Perspektiven des Archivwesens in Deutschland. Rererate des 67. Deutschen Archivatgs 1996 in Darmstadt. (Der Archivar. Mitteilungen für deutsches Archivwesen, Beiband 2). Siegburg 1997.

20 Jedná se o tyto pracovní skupiny: FA 1 – státní archivy, FA 2 – komunální archivy, FA 3 – církevní archivy, FA 4 – vrchnostenské a rodové archivy, FA 5 – hospodářské archivy, FA 6 – archivy parlamentů, politických stran a svazů, FA 7 – archivy médií, FA 8 – archivy vysokých škol a vědeckých institucí.

Historie takzvané první vlny německé archivní legislativy se začala psát na přelomu 80. let 20. století. V roce 1981, resp. 1983 mělo být stejně jako v předchozím desetiletém cyklu provedeno sčítání lidu. Proti němu se zvedla vlna odporu, umocněná jak občanským aktivismem tehdejšího mírového hnutí, tak obavami z následků využití výpočetní techniky při hromadném zpracování dat. Tato občanská iniciativa známá jako VOBOS (Volkszählungsboykott), podpořená i význačnými osobnostmi jako Günter Grass, vyústila v žalobu ke Spolkovému ústavnímu soudu. Ten na konci roku 1983 vynesl přelomový rozsudek, ve kterém definoval právo jednotlivce na sebeurčení v otázce ochrany osobních údajů. Důležitým prvkem bylo také konstatování, že práva občanů mohou být omezena pouze zákonou cestou, což se týkalo i práva na uchování výsledků tohoto sčítání a jeho dalším zpracování. Německá archivní legislativa, ať již na úrovni spolku nebo spolkových zemí, která byla v té době tvořena ministerskými nařízeními a směrnicemi, neodpovídala tomuto principu. Jako první byl červenci 1987 přijat archivní zákon Bádenska-Württemberska, který následoval v lednu 1988 archivní zákon spolku.²¹

Západoněmečtí archiváři vítali archivní legislativu zejména z důvodu zakotvení principů jejich práce a nastavení jasných pravidel, i když i to se ukázalo záhy jako ne zcela dostatečné. V každém případě se jednalo o výrazný pokrok. Rainer Polley, profesor marburské archivní školy, připomíná, že zejména pramenně orientovaní němečtí archiváři si v průběhu 20. století připadali jako „děvečky úřadů“ než jako kvalifikovaní odborníci k hodnocení trvalé hodnoty dokumentů a jejich významu pro budoucnost. Byli svázáni ve své práci nejen věcnými zákony, ale také nařízeními a předpisy svých původců nebo dokonce zvykovým právem.²² Kupříkladu v Bavorsku se museli zemští archiváři řídit při skartačních řízeních až do

21 K německé archivní legislativě komparativně zejm. Polley, Rainer: Variatio delectat? - Die Archivgesetze von Bund und Ländern im Vergleich. In: Polley, Rainer (Hrsg.): Archivgesetzgebung in Deutschland - Beiträge eines Symposiums (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 18). Marburg 1991, s. 21–48; Manegold, Bartholomäus: Archivrecht. Die Archivierungspflicht öffentlicher Stellen und das Archivzugangsrecht des historischen Forschers im Licht der Forschungsfreiheitsverbürgung des Art. 5 Abs. 3 GG. Berlin 2002; Polley, Rainer (Hrsg.): Archivgesetzgebung in Deutschland. Ungeklärte Rechtsfragen und neue Herausforderungen. Beiträge des 7. Archivwissenschaftlichen Kolloquiums der Archivschule Marburg (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 38). Marburg 2003.

22 Polley, Rainer: Gesetzliche Einschränkungen der Bewertungskompetenz. In: Wettmann, Andrea (Hrsg.): Bilanz und Perspektiven archivischer Bewertung. Beiträge eines Archivwissenschaftlichen Kolloquiums (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 21). Marburg 1994, s. 89–97, zde s. 90an.

vydání zemského archivního zákona v roce 1989 „Vyhláškou o vyřazování u státních ministerstev“ (Aussonderungsbekanntmachung der Staatsministerien) z roku 1932.²³ Okolo roku 2004 se rozproudily v různých spolkových zemích diskuse o novelizacích archivních zákonů, kterou, alespoň dle J. Friedricha Battenbergera, je možné označit jako začátek druhé vlny archivní legislativy.²⁴ Důvodem byla zásadní liberalizace zákona o svobodném přístupu k informacím v několika spolkových zemích, následně i spolku, a nutnost přizpůsobení archivního práva těmto změnám.

Paralelně, v roce 2007, byl zveřejněn návrh novely spolkového archivního zákona, tzv. „Expertenentwurf“ (zkráceně ArchivG-ProfE), tří právních akademických autorit, který se měl stát součástí nově zpracovávaného kodexu o informačním právu v širším slova smyslu. Cílem tohoto návrhu bylo zajistit modernizaci archivního práva nejen v souladu s mezinárodními trendy, ale zejména s ohledem na zcela nové právní zakotvení principu svobodného přístupu k informacím ve veřejné správě. Také se snažil v oblasti archivnictví zohlednit rostoucí úlohu supranacionálního výkonu exekutivní, zákonodárné i soudní moci Evropské unie. Návrh byl založen na precizních právních definicích archivního práva, které spolková legislativa zatím nerefletovala. Jedná se například o chybějící právní statut dokumentů převzatých do meziarchivu z důvodu jasné odpovědnosti vůči ochraně osobních údajů. Definuje také povinnost nabídnout dokumenty vzniklé z činnosti veřejnoprávního původce, které se staly majetkem soukromoprávního původce a to v reakci na postupnou privatizaci veřejných služeb. Legislativně zakotvuje i nakládání s dokumenty v digitální podobě, zejména umožnění převzetí databází spolkových úřadů, které jsou průběžně doplňovány.²⁵

Profesorský návrh v současnosti slouží především jako argumentační a inspirační východisko při diskusích o budoucnosti archivního práva v SRN. Od roku 2007 je připravován návrh nového spolkového archivního zákona, který by se měl vyrovnat jak s problematikým vztahem práva na ochranu osobních údajů, tak se stále rostoucím tlakem na zpřístupňování

23 Hetzer, Gerhard: Aktenaussonderung nach Vorschrift. Überlegungen zur Umsetzung des Bayrischen Archivgesetzes. *Archivalische Zeitschrift* 90, 2008, s. 23–34, zde s. 24an.

24 Battenberg, J. Friedrich: Archivgesetznovellierungen in den Ländern der Bundesrepublik Deutschland unter besonderer Berücksichtigung des Landes Hessen. *Archivalische Zeitschrift* 90, 2008, s. 7–22, zde. 7an. Jednalo se zejména o výstupy diskuse v rámci 99. ARK ve Schwerinu v září 2004 a následně 100. ARK z března 2005 v Mnichově.

25 Schäfer, Udo: Prospektive Jurisprudenz – proaktive staatliche Archive. Zum Professorenentwurf eines Archivgesetzes des Bundes. *Archivalische Zeitschrift* 90, 2008, s. 93an.

dokumentů.²⁶ Dosud však návrh setrvává ve stádiu diskusí, respektive žádostí odborné archivní veřejnosti k účasti na formulování jeho konečné podoby. Je zřejmé, že se jazýčky vah v případech pokrokovějšího zemského zákonodárství povážlivě vychýlily na stranu principu práva na svobodný přístup k informacím. V této podobě znamená faktické zrušení dosavadní právní zásady omezeného přístupu k archiváliím po dobu ochranné lhůty (Schutzfrist, Sperrfrist). Ta je u většiny archiválií spolkové úrovně stanovena na 30 let, u osobních spisů 30 let od úmrtí osoby, eventuelně 110 let od narození. Zemská úprava se stanovuje lhůty mezi 10 a 30 lety, u osobních spisů mezi 10 až 30 lety od úmrtí, eventuelně 90 až 110 let od narození. Na zemské úrovni již podobná zkušenost existuje a to v případě Bavorska, kde je od roku 2007 v platnosti zákon o informacích z oblasti životního prostředí, který stanovil veřejné správě, zemský archiv nevyjímaje, povinnost zpřístupnit na vyžádání informace bez ohledu na omezení stanovené zemským archivním zákonem.²⁷

Srovnání spolkové a zemské legislativy s ohledem na předarchivní péči

Spolkový archivní zákon charakterizuje archiválie jako dokumenty vzniklé z činnosti stanovených původců, které mají trvalou hodnotu (bleibender Wert). Jsou to „ústavní orgány, úřady a soudy, se spolkem související korporace, ústavy a nadace veřejného práva“ (§ 2 odst. 1 ArchG). V zemských archivních zákonech se nachází širší výběr definic, vedle výše zmíněného to také může být „historická hodnota“ (historischer Wert) a „hodné k archivování“ (archivwürdig). Je to dáno nejen rozdílnou dobou vzniku těchto zákonů, ale také různými výsledky odborných debat na zemské úrovni i politickými vlivy při legislativním procesu. Zemské archivní zákony umožňují veřejným archivům převzít i archiválie vzniklé z činnosti samosprávných korporací nebo právnických osob veřejnoprávního charakteru, které mají povinnost trvale ukládat archiválie ve vlastní působnosti nebo archiválie vzniklé z činnosti fyzických i právnických osob soukromoprávního charakteru (např. jako depositum § 5 ArchG-LSA).

Nejčastěji se objevuje definice jako například v Bádensku-Württembersku „úřady, soudy a jiná místa země“ (§2 odst. 1 ArchG BW),

26 Martin-Weber, Bettina: Zur Novellierung des Bundesarchivgesetzes. Mitteilungen aus dem Bundesarchiv 18, č. 1. 2010, s. 9–19.

27 Ksoll-Marcon, Margitt: Ist die Zugangsregelung zu Archivgut im Bayrischen Archivgesetz noch zeitgemäß. Archivalische Zeitschrift 90, 2008, s. 51–64, zde 51an.

ale také se lze setkat s bližším označením „ostatní veřejná místa země“ (§ 2 odst. 1 BayArchivG), v některých zemských zákonících upřesněny o „ústavní orgány“ a „právnícké osoby veřejnoprávního charakteru“ (§ 1 odst. 1 HmbArchG) a jejich „organizace“ (Braniborsko, M-V). Některé zemské archivní zákony zahrnují mezi „veřejná místa“ i soukromoprávní nadace, a to v případě, kdy země nebo její právní předchůdce tuto nadaci založil nebo poskytnul nadaci převážný majetek. Zahrnuje pak i právnícké osoby soukromoprávní povahy, které se neúčastní hospodářské soutěže, v nichž má země větší než poloviční podíl (např. § 6 odst. 2 HArchivG).

Základním principem však zůstává, že zemské archivy provádějí výběr u původců, kteří v dané spolkové zemi vykonávají veřejnou úlohu. V německé archivní teorii i praxi se přitom ustálil úzus, že není pro definici původce klíčová právní forma nebo veřejnoprávní charakter původce, ale vnímání jeho veřejné úlohy.²⁸

Spolkový archivní zákon charakterizuje dokumenty, které jsou původci povinni nabídnout jako „spisy, písemnosti, mapy, plány, nosiče dat, obrazu, filmu a zvuku a ostatní záznamy...“ (§ 2 odst. 8 BArchG). Zemské archivní zákony, které takto taxativně označují dokumenty, které mají být navrženy k výběru (např. § 2 odst. 1 BayArchivG), nebo až vybrané archiválie (např. § 2 odst. 1 SArchG).

Ve spolkovém i některých zemských zákonech, např. berlínském, hamburském, meklenburském-Předního Pomořanska, jsou archivy výslovně zmocněny poskytovat metodickou pomoc svým původcům při správě a zajištění dokumentů s ohledem na jejich pozdější archivaci (např. § 2 odst. 8 odst. 10 BArchG; § 2 odst. 4 ArchGB). V braniborském zemském archivním zákoně je zemský archiv oprávněn poskytovat metodickou pomoc nejen původcům, ale i veřejným archivům.

Některé zemské zákony obsahují u výčtu dokumentů k navržení i dokumenty v digitální podobě a to včetně programů k jeho využití (např. § 2 odst. 1 BayArchivG). Berlínský archivní zákon stanoví původcům povinnost nabídnout digitální dokumenty včetně jejich změn a doplňků, přičemž rozsah a způsob předání má být uskutečněn nejen po

28 Manegold, B.: Archivrecht, s. 199, cit. dle Treffeisen, Jürgen: Anbieterspflicht staatlicher Unterlagen zwischen Theorie und Praxis. In: Polley, Rainer (Hrsg.), Anbieterspflicht von Unterlagen öffentlicher Stellen an die Archive: Rechtslagen, Probleme, Lösungswege. Beiträge zu einem Workshop am 27. November 2008 an der Archivschule Marburg. Herrn Dr. Herbert Günther zum 65. Geburtstag (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 50). Marburg 2011, s. 45–77, zde s. 47.

dohodě archivu s původcem, stejně jako v řadě jiných zemských archivních zákonů, ale také s berlínským pověřencem pro ochranu osobních údajů (§ 4 odst. 3 ArchGB).

Původcům stanovená povinnost navrhnout dokumenty vzniklé z jejich činnosti zahrnuje prosté označení „dokumenty“, někdy upřesněno jako „všechny dokumenty“, v Berlíně jsou to „veškeré dokumenty“, v Braniborsku doplněné o důraz na „nezměněné dokumenty“, Dolní Sasko pak požaduje „písemnosti“. Z povinnosti nabídky jsou vyjmuty dokumenty obsahující listovní, poštovní nebo telekomunikační tajemství (§ 2 odst. 1 BarchG). Některé zemské zákony, např. hamburský (§3 odst. 2 HmbArchG), tuto formulaci upřesňují, např. o dokumenty, jejichž „odhalení by zapříčinilo porušení ústavou zaručeného práva na soukromí“ (Unverletzlichkeit der Wohnung) nebo o ty, které mají být zničeny nebo smazány podle služebních nebo pracovněprávních předpisů.

Jak se již ukázalo na postupu přijímání archivní legislativy, klade německá legislativa mimořádný důraz na ochranu osobních údajů. Při zpracování osobních údajů pro původce, a přeneseně také pro archivy, platí zásada, že údaje, které jsou zpracovány v rozporu se zákonem, musí být smazány (§ 2 odst. 7 BarchG). Jedná se především o povinnost vymazat po uplynutí stanovených lhůt některé záznamy rejstříku trestů a rejstříku mladistvých, striktně stanovené lhůty pro zpracování osobních údajů v trestním řádu, lhůty pro smazání záznamů v centrálním registru dopravy a záznamy z osobních spisů úředníků, kterým se v disciplinárním řízení neprokázala vina. V SRN tak již došlo i k soudnímu sporu, kdy žadatel požadoval zničení archiválií, obsahujících neoprávněně shromážděné osobní údaje.²⁹ Některé zemské zákony, např. sárský, však upravují tuto problematiku ve prospěch archivů a výslovně uvádějí, že povinnost nabídky platí i pro dokumenty, které musí být zničeny na základě spolkových a zemských zákonů. Neoprávněně shromážděné osobní údaje však musí být zničeny vždy (§ 8 odst. 2 SarchG).

Stejně jako spolkový zákon, tak i většina zemských archivních zákonů umožňuje po dohodě s původcem nenavrhovat dokumenty jednotného

29 Jednalo se o vyšetřování násilného trestného činu, jehož pachatel byl soudně prohlášen za nespůsobilého. Soud rozhodl o oprávněnosti výběru dokumentu za archiválie, zároveň však vyděsil německou archivní veřejnost konstatováním, že rozhodnutí o výběru je správním aktem se všemi konsekvencemi z něho pramenícími. Blíže Polley, Rainer: Die deutschen Archivgesetze: Richterrecht, Kommentierungen, Forschung. Zum Problem des Anspruchs des Bürgers auf Vernichtung von Archivgut. *Archivalische Zeitschrift* 90, 2008, s. 65–89.

a zároveň bezvýznamného charakteru (§ 2 odst. 6 BArchG). Na zemské úrovni se v řadě zákonů požaduje nabídka exempláře (úředních) tisků, které původce zveřejnil (např. § 4 odst. 8 BbgArchivG).

Kritériem při hodnocení trvalé hodnoty dokumentů je „význam pro porozumění německých dějin, k zajištění oprávněných nároků občanů a pro zpřístupnění informací legislativě, správě a soudní pravomocí“ (§ 3 BArchG). V zemských zákonech se nachází podobné formulace, např. trvalá hodnota pro vědu a výzkum, pro porozumění minulosti a přítomnosti nebo k zajištění oprávněných nároků dotčených nebo třetích osob. Zároveň některé zemské zákony omezují svrchovanost archivu při hodnocení, neboť kritériem pro trvalou hodnotu je také povinnost dlouhodobého uložení, stanovená úředním předpisem (např. § 2 odst. 2 ThürArchivG).

Spolkový archivní zákon stanoví původcům navrhnout dokumenty k hodnocení poté, kdy nejsou potřebné pro jejich další činnost. Obecnou lhůtu nabídnout dokumenty po 30 letech od jejich vzniku, pokud není jiným právním předpisem stanovena lhůta delší, stanovuje v § 20 pro původce spolkové úrovně závazná „Směrnice pro zpracování a správu dokumentů ve spolkových ministerstvech“ z roku 2001.³⁰ Zemské zákony obsahují různé definice lhůty pro nabídku ve svých zněních. Zemský zákon Meklenburska - Předního Pomořanska stanoví lhůtu 30 let jako nepřekročitelnou i v případě, kdy původce dokument potřebuje pro svou činnost, výjimku tvoří pouze stanovení lhůty jiným právním předpisem. Například hesenský, hamburský aj. zákon stanovuje nepotřebné dokumenty vyřazovat bezodkladně či průběžně, po 30 letech od vzniku má nejpozději dojít k nabídce dokumentů. V Bavorském vyřazovacím oznámení³¹ je stanoveno několik lhůt. Předně by měli původci vyřazovat dokumenty v pravidelných časových odstupech, nejpozději co 10 let (čl. 5.1 Aussond-Bek), přičemž archivu mají být navrženy k převzetí nejpozději 30 let od jejich vzniku. To může být dále ovlivněno buď právním nebo správním předpisem nejvyššího státního úřadu nebo po přezkoumání na základě skutečnosti, že původce dokument stále potřebuje (čl. 6.3

30 Registraturrechtlinie für das Bearbeiten und Verwalten von Schriftgut in Bundesministerien (RegR). Berlin 2001, on-line text dostupný [13.11.2012] z http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/Broschueren/2001/Moderner_Staat_-_Moderne_Id_50242_de.html?nn=102768.

31 Aussonderung, Anbietung, Übernahme und Vernichtung von Unterlagen (Aussonderungsbekanntmachung - Aussond-Bek) vom 19. November 1991 [11. 6. 2008].

Aussond-Bek). Dokumenty, které jsou dlouhodobě uchovávány na základě právního nebo správního předpisu mají být nabídnuty nejpozději padesát let od jejich vzniku (čl. 6.4 Aussond-Bek). Takoveto omezení prodloužení skartační lhůty chybí např. v zemském zákonu Bádenska-Württemberska, kde tudíž může být na základě nejvyšších zemských úřadů skartační lhůta libovolně dlouhá (§ 3 odst. 1 LArchG BW).

Rozdíl mezi zákony vynikne zejména při stanovení spouštěcího okamžiku skartační lhůty. Například zemský bavorský a saský zákon stanoví tento okamžik vznikem dokumentu, naproti tomu Bavorské vyřazovací oznámení takový okamžik stanoví vyjádřením vůle na papíru nebo jiném informačním nosiči (čl. 6.5 Aussond-Bek). Hamburský archivní zákon naopak posledním dokumentem ve spisu, v Meklenbursku-Předním Pomořansku je to poslední věcné zpracování dokumentu (§ 3 odst. 5 LArchivG M-V), v Durynsku jeho vyřízení. Zemský zákoník Meklenburska-Předního Pomořanska umožňuje po souhlasu nejvyššího zemského úřadu vyjmout z povinnosti nabídnout dokument po dobu, kdy se původce domnívá, že by její předání ohrozilo bezpečnost spolku nebo země (§ 6 odst. 2 LArchivG M-V).

Zatímco spolkový archivní zákon postrádá exaktní definici dokumentů, které již převzal do správy v meziarchivu a tento nedostatek by měl být řešen připravovanou novelou, řada zemských zákonů právně ošetřila tato převzetí následovně: Meziarchiválie (Zwischenarchivgut), jsou takové dokumenty, jejichž uchovávací (Verwahrungsfrist), respektive skartační lhůta (Aufbewahrungsfrist) ještě neuběhla, nebyla dosud posouzena jejich trvalá hodnota jakožto archiválie a byla průběžně převzata příslušným archivem. Dispoziční právo náleží předávajícímu místu (§2 odst. 4 LArchG Rh.-Pf). Berlínský archivní zákon umožňuje uložení bez uplynulých skartačních lhůt pouze ve výjimečném případě, na základě pověření státních míst.a uložení odpovídá původce a musí poté dokumenty nabídnout k hodnocení (§ 6 odst. 2 ArchGB). Hamburský zemský zákon používá zjednodušeného pojetí, kdy jsou meziarchiváliemi zemským archivem průběžně převzaté dokumenty, z nichž ještě nebyly vybrány části trvalé hodnoty (§2 odst. 3 HmbArchG). Zároveň stanoví, že pokud se nepoužijí ustanovení o zničení dokumentů z důvodu ochrany osobních údajů, uchovává archiv meziarchiválie, u nichž nebyla shledána trvalá hodnota až do doby, kdy původce či jeho právní nástupce nedá souhlas se zničením. Pokud se tak nestane do 20 let od převzetí, je archiv oprávněn tyto dokumenty vrátit zpátky (§ 4 odst. 5 HmbArchG).

Obsahově odlišný od předchozího je pojem „předarchiválie“ (Vorarchivgut), označující dokumenty, které jsou dlouhodobě uchovávané neboť jejich uchovávací, resp. skartační lhůta ještě neuběhla a které byly posouzeny jako archiválie a byly převzaty. Dispoziční právo náleží příslušnému archivu a platí ustanovení archivního zákona (§ 2 odst. 5 LArchG Rh.-Pf.).

Jak spolkový archivní zákon, tak některé zemské archivní zákony, stanoví provést rozhodnutí při hodnocení po dohodě (im Benehmen) s původcem (§ 3 BArchG). Některé zemské zákony však pověřují rozhodnutím o výběru pouze archivy. Formulace o součinnosti při výběru za archiválie je častou otázkou výkladu a zvykové praxe. Němečtí archiváři uvádí často příklady, kdy původci odmítají i po uplynutí skartačních lhůt navrhnout dokumenty k hodnocení. Zvykovou praxi prokazuje například činnost meziarchivu Spolkového archivu, kde probíhá hodnocení bez ohledu na tuto zákonem stanovenou povinnost.

Zemské archivní zákony také v některých případech stanovují lhůty, ve které má příslušný archiv rozhodnout o hodnocení dokumentů nebo je převzít, v opačném případě je původce oprávněn dokumenty zničit. Nejkratší lhůta pro rozhodnutí o trvalé hodnotě je tři měsíce v Meklenburku-Předním Pomořansku, a následně se pohybuje od čtyř měsíců (např. v Bavorsku pro dokumenty v digitální podobě), šest měsíců např. (Brandiborsko, Hamburk, Sasko aj.) až po jeden rok (např. Hesensko). Při odmítnutí převzetí nebo jeho neuskutečnění do roka je původce oprávněn dokumenty zničit (např. Berlín).

Praktické aspekty předarchivní péče na příkladu činnosti Spolkového archivu

Na počátku 90. let se v rámci německé archivářské obce rozvinula bouřlivá debata k teorii hodnocení, která se zdála být jen jednou z dalších vln dřívějších diskusí. Zahrnovala od poloviny 20. století otázky vyrovnání se s hromadně vznikajícími dokumenty (Massenakten) v podobě hodnocení celých spisoven (např. model Santeho a Rohra), a posléze v sedmdesátých letech snahu o nalezení dostatečně relevantní metody zachycující společenské hodnoty (Hans Booms nebo Carl Haase). Zatím poslední fáze debaty, která výrazně ovlivnila současné metody hodnocení u spolkového a zemských archivů, započal Bodo Uhl na

sjezdu archivářů jihozápadního Německa v roce 1990.³² Vystoupil zde s tezí, že se již nemá smysl dále pokoušet o nalezení teorie archivních hodnot, neboť ty by musely vycházet ze všeobecné (společenské) hodnotové vize, která ovšem v pluralistické společnosti není možná. Jako cestu viděl Bodo Uhl v precizování formálních kritérií hodnocení skrze důsledné podchycení praxe úřadů a spisové služby.³³ Tato diskuse se v následujících letech vyvinula především ve střet, zda má být archivní hodnocení zaměřeno na analýzu obsahu nebo analýzu procesů při tvorbě archiválie a také zda cílem hodnocení je poskytnout obraz o společenském vývoji nebo obraz o činnosti instituce. Jak soudí Robert Kretschmar, v pozadí debaty rezonoval i střet Archivní školy v Marburku, která svou profesní přípravu směřovala k modernímu pojetí spisové služby a Fachhochschule Postupim, kde byl preferován vzdělávací model archivář-historik.

Silnou stranou se ve sporu stali archiváři komunálních archivů, kteří se jasně postavili na stranu archivního hodnocení dle obsahu, neboť se dlouhodobě potýkali nejen s problémy obtížně rozpoznatelných stupňů rozhodování veřejné správy, ale také s možnostmi omezené tvorby vzorků pro sociálně-historický výzkum. Rozsah jimi hodnocených dokumentů vhodných pro vzorkování (např. dokumenty se vztahem k sociální podpoře) v rámci jednotlivých obcí totiž nebyl dostatečně statisticky relevantní. Jedinou cestu spatřovali v rozsáhlejší spolupráci archivů.³⁴

Takové řešení nabízel projekt vertikálního a horizontálního hodnocení (vertikale und horizontale Bewertung), který byl připraven Generálním ředitelství archivů Bádenska-Württemberska a jehož realizace započala v roce 1995. V několika fázích uskutečnil průzkum dokumentů zemské správy s cílem určit dokumenty, které mají trvalou

32 Rozbor diskuse o teorii hodnocení přináší souhrnně Uhl, Bodo: Die Geschichte der Bewertungsdiskussion. In: Wettmann, Andrea (Hrsg): Bilanz und Perspektiven archiverischer Bewertung. Beiträge eines Archivwissenschaftlichen Kolloquiums (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 21). Marburg 1994, s. 11–35 a podrobně publikovaná disertace Buchholz, Matthias: Überlieferungsbildung bei massenhaft gleichförmigen Einzelfallakten im Spannungsverhältnis von Bewertungsdiskussion, Repräsentativität und Nutzungsperspektive. Eine Fallstudie am Beispiel von Sozialhilfeakten der oberbergischen Gemeinde Lindlar. Köln 2001.

33 Tuto debatu 90. let zachytil jeden z přímých účastníků a aktérů Kretschmar, Rudolf: Die „neue archivarische Bewertungsdiskussion“ und ihre Fußnoten. Zur Standortbestimmung einer fast zehnjährige Kontroverse. Archivalische Zeitschrift 82, 1999, s. 7–40, zde 8an.

34 Blíže např. Tiemann, Katharina: Bewertung von Massenakten in einer kleinen Kommunalverwaltung. Archivpflege in Westfalen und Lippe 48, 1998, s. 24–26.

hodnotu již při jejich vzniku. Principy tohoto spočívají v efektivitě a transparentnosti archivního hodnocení a sestávají ze dvou kroků. Prvním je analýza činnosti, kompetencí a funkcí původce a druhým je analýza dokumentů původce skrze nahlížení do vybraných dokumentů. Nejprve se jednalo o dokumenty vniklé z činnosti prezidia zemské vlády a od roku 1999 o dokumenty úřadů střední úrovně (Mittelbehörde). Klíčovou úlohu v tomto projektu hrálo angažování komunálních archivů v podobě „přesarchivního“ hodnocení (archivübergreifende Bewertung).³⁵

Když se následně v roce 2001 podařilo v rámci Svazu německých archivářek a archivářů vytvoření pracovní skupiny s názvem „Archivní hodnocení“ pod vedením Roberta Kretzschmara. Asi málokdo z nich tušil, jak výrazně a rychle dojde k ovlivnění dosud používaných metod hodnocení. Následující sjezd si již v jednom z panelů pokládal provokativní otázku: „Potřebuje německé archivnictví meziarchivy?“. V pozadí bylo možné postřehnout přesvědčení, že vypracováním modelů archivního hodnocení nebude v budoucnu nutné provozovat meziarchivy, jakožto instituce přejímající dokumenty s dosud neuplynulými skartačními lhůtami a soustředit se pouze na převzetí archiválií. To bylo výrazné zpochybnění dosud fungující praxe Spolkového archivu, založené na hodnocení dokumentů kombinujícím výhody posouzení ucelených částí agend s větším časovým odstupem. Matthias Rest z meziarchivu Spolkového archivu, který v tomto panelu vystoupil, obhajoval jejich význam jakožto účelného řešení dvou protichůdných potřeb. Na jedné straně původce, v tomto případě spolkové instituce, která má zájem se co nejekonomičtějším způsobem vyrovnat s dokumenty, které nepotřebuje, ale u kterých musí být dodržena skartační lhůta, na druhé straně archivu, který chce co nejdříve a v dostatečném rozsahu převzít dokumenty, u kterých posléze může ve vlastní kompetenci provést hodnocení. Významnou roli při provozu meziarchivů totiž v německém archivnictví hrají roli i ekonomické a personální ukazatele, které jsou

35 Schäfer, Udo: Funktionen öffentlicher Stellen als Grundlage archivischer Bewertung. Zum Stand des Projekts zur vertikalen und horizontalen Bewertung in Baden-Württemberg. In: Kretzschmar, Robert (Hrsg.): Methoden und Ergebnisse archivübergreifender Bewertung. Frankfurt am Main 2002, s. 13–21, zde s. 19. Bliže také Kretzschmar, Robert: Handlungsebenen bei der archivischen Bewertung. Strategische Überlegungen zur Optimierung der Überlieferungsbildung. Archivalische Zeitschrift 88, 2006, s. 481–509.

výrazně výhodnější u centralizovaných meziarchivů než u původců sídlících v centrech velkých měst.³⁶

V říjnu 2004 bylo přijato v rámci výše uvedené pracovní skupiny k archivnímu hodnocení stanovisko, které vedlo k následnému vytvoření společných vertikálních a horizontálních hodnotících modelů pro některé oblasti státní správy na úrovni spolkové a zemské. Jak uvádí toto stanovisko, hodnocení nejen formuje základnu historického výzkumu a budoucího historického poznání, ale umožňuje také kontrolu demokratických institucí. Doporučuje především provádět hodnocení dokumentů co nejdříve po jejich vzniku, vytváření hodnotících modelů ve spolupráci s původcem a jejich průběžnou aktualizaci, spolupráci archivů při hodnocení překrývajících se agend a doplňování archiválií podle dokumentačního profilu konkrétního archivu (včetně orální historie). Doporučuje také zapojovat do hodnocení vědecké a badatelské skupiny. Zároveň však stanovisko zdůrazňuje, že vytvoření i při existenci vertikálních a horizontálních hodnocení je v určitých případech nutné provádět nahlížením (Aktenautopsie). Jedná se zejména o případy nadřazených organizačních součástí. Stanovisko se dále zabývá obecnými zásadami tvorby vzorků při dokumentech stejného typu, zásadami hodnocení statistických materiálů, dokumentů v digitální a audiovizuální podobě.³⁷ V březnu 2011 bylo vydáno inovované stanovisko, ve kterém byla zaměřena pozornost na prohloubení dosavadní praxe a její pozitivní příklady s cílem dosáhnout vyšší komplexnost aplikace vertikálních a horizontálních hodnotících modelů.³⁸

V další části bude přiblíženo, jak se těmto změnám posledních let přizpůsobil největší z německých archivů. Předarchivní péči u většiny spolkových ústředních institucí a u jim podřízených organizací zajišťuje ve Spolkovém

36 Rest, Matthias: Die Zwischenarchive des Bundes im Spannungsfeld zwischen Sicherung und Nutzung. In: Kretzschmar, Robert (Hrsg.): Archive und Forschung. Referate des 73. Deutschen Archivtags 2002 in Trier (Der Archivar. Mitteilungen für deutsches Archivwesen, Beiand 8). Siegburg 2003, s. 205–219; srv. nejednoduchý personální a kapacitní stav meziarchivu na počátku 90. let Werner, Wolfram: Das Zwischenarchiv des Bundesarchivs in Hangelar – eine finale Erfolgsstory?. Mitteilungen aus dem Bundesarchiv 2, č. 1, 1994, s. 22–25.

37 Kretzschmar, Robert: Positionen des Arbeitskreises Archivische Bewertung im VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare zur archivischen Überlieferungsbildung. Der Archivar 58, č. 2, 2005, s. 88–94.

38 Pilger, Andreas: Ein neues positionspapier des VdA-Arbeitskreises „Archivische Bewertung“ zur Überlieferungsbildung im Verbund. Archivar 65, č. 1, 2012, s. 6–11. Jedná se např. o centrální databázi pozůstalostí (Zentrale Datenbank Nachlässe), kde mohou archivy vkládat své přírůstky nebo praxi výběru místních mimořádných případů při hodnocení dokumentů daňové správy a justice.

archivu referát B (Bundesrepublik Deutschland). Pro původce se sídlem v Berlíně je příslušné oddělení B1b, zatímco organizační součásti původců, které doposud zůstaly v Bonnu a okolí, náleží do péče druhé části téhož referátu B1a. Součástí obou referátů jsou dva spolkové meziarchivy, první v Sankt Augustin-Hangelar s kapacitou 43 000 bm a berlínský ve čtvrti Dahlewitz – Hoppegarten, který vznikl až po sjednocení Německa v roce 1997 s kapacitou 85 000 bm. Celkem náleží do péče oddělení B přes 90 spolkových ministerstev a ostatních ústředních úřadů a spolkových soudů a asi 250 veřejnoprávních společností, zařízení a nadací spolkového charakteru. Německá armáda i ministerstvo obrany ukládá své archiválie také u Spolkového archivu, ovšem v rámci samostatného oddělení „Militärarchiv“ ve Freiburgu im Breisgau.

Právní rámec tvoří pro oblast řízení spisové služby, vedle Spolkového archivního zákona, „Společný jednací řád pro spolková ministerstva“ z roku 2000³⁹ a již výše uvedená „Směrnice pro zpracování a správu dokumentů ve spolkových ministerstvech“. Tyto dokumenty měly již obecnou vazbu na standard pro nasazení informačních technologií ve veřejné správě, tzv. „DOMEA-Konzept“ z roku 1999, resp. verze z roku 2005, vytvořený Koordinančním a poradním úřadem pro informační technologie ve spolkové administrativě.⁴⁰ Tento standard vycházel z praxe vedení spisové služby v analogové podobě a zaváděl standardní pracovní postupy pro elektronickou komunikaci, zejména pro potřeby komunikace nově přesídlených ministerstev v Berlíně s původními aparáty v Bonnu. V praxi se však ukázal jako nedostatečný pro vlastní elektronické úřadování. V roce 2012 byl „DOMEA-Konzept“ nahrazen novou modulární koncepcí s názvem „Organizační koncept správní činnosti“ (Organisationskonzept elektronische Verwaltungsarbeit), která obsahuje i analýzu proč se nepodařilo naplnit předchozí koncept „bezpapírového úřadování“. Materiál uvádí vedle nevhodné softwarové ergonomie elektronických systémů spisových služeb, které měly za následek problémy s přijetím u úředníků, také nedostatečnou podporu vedení úřadů. Také nebyly v původním materiálu stanoveny měřitelné cílové ukazatele a elektronické zpracování agend nereflektovalo v dostatečné míře dřívější procesy zpracování v analogové podobě.⁴¹

39 Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien (GGO) - Stand 1. 11. 2011, online text dostupný [13.11.2012] z http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/Veroeffentlichungen/ggo.pdf?__blob=publicationFile.

40 Blüze Wettmann, Andrea: Koncepce DOMEA. Archivní časopis 57, 2007, č. 1, s. 1–11.

41 Organisationskonzept elektronische Verwaltungsarbeit. Baustein Grundlagen + Bedarfsanalyse (Stand Mai 2012), Berlin 2012, s. 11.

Každý spolkový původce je podle §12 a přílohy 2 RgR povinen vypracovat a důsledně používat spisový plán (Aktenplan, Aktenplandatei), který má vycházet primárně z odborných agend původce a nikoliv z organizačního nebo čistě věcného hlediska. Pro většinu skupin plánu se doporučuje detailní hierarchické členění, maximálně však do 5 úrovní. I když to metodika neuvádí, ve skutečnosti jsou ovšem skupiny na nejnižších úrovních již vymezeny spíše z hlediska věcného nebo administrativně - typologického (např. Generalaktenplan pro obor spolkové justice používá již od své první verze z roku 1974 za optimální považované čtyřstupňové členění). Takto koncipované plány umožňují zařazovat jednotlivé spisy (Sachakten) do úzce vymezených skupin. Dále je doporučeno používat k tvorbě spisových znaků desetinný systém, přičemž při potřebě rozšířit hlavní skupiny (Hauptgruppen) nad počet 10 se mají další odlišovat písmeny. Vedle arabských číslic se na nejnižších úrovních (Betreffseinheiten) mohou vyskytovat i písmena nebo slovní výrazy (např. název pro skupinu institucí „Universitäten“ nebo geografický pojem „BY“ – Bayern). Zatímco RgR v příl. 2 připouští také tvorbu spisových plánů pouze pro část agendy (tzv. Teilkatalog), metodická příručka Spolkového archivu pro původce od tohoto výslovně odrazuje a požaduje plán celkový.⁴² V praxi však někteří spolkoví původci nižší než ústřední úrovně nemají spisové plány ve vyhovující podobě. Obecně se ve spisových normách klade důraz na transparentnost úřadování a přesné vymezení odpovědnosti a kompetencí navenek i v rámci úřadu. V tomto smyslu např. již oborový spisový řád justice z roku 1974 v §8 odst. 1 výslovně zapovídal až na přesně stanovené výjimky vedení tzv. Parallelakten, aby tak nedocházelo k souběžnému vyřizování jedné věci.⁴³

Německý model je specifický tím, že primární struktura evidenčních nástrojů vychází již v ryze administrativní fázi života budoucí archiválie od odpovědného útvaru původce. Podle §14 a příl. 4 RgR mají všichni spolkoví původci, a výslovně ministerstva, vést specifický druh evidence spisů, tzv. „Aktenverzeichnisse“, v podmínkách elektronického systému spisové služby označované jako „Aktendateien“. Obsahuje evidenční údaje dokumentů, které jsou primárně strukturovány podle spisů vyřizujících útvarů - u ministerstev podle referátů („aktenführende Stellen“). V takto vymezených souborech se u každého spisu uvádí příslušný spisový znak

42 Hoffmann, Heinz: Schriftgutverwaltung in Bundesbehörden - Einführung in die Praxis. Eine Darstellung des Bundesarchivs. Köln 2005, s. 26.

43 Anweisung für die Verwaltung des Schriftguts in Justizverwaltungsangelegenheiten – Generalaktenverfügung. Berlin 1974.

podle spisového plánu, a až sekundárně jeho číslo jednací, obsah, datum, zpracovatele a další oběh, odkazy na související spisy až po skartační lhůtu s označením, zda má být nabídnut při předání do meziarchivu jako archiválie, k výběru nebo ke zničení. Pro celý následující proces hodnocení dokumentů je přitom zásadní, že tento druh evidenčního soupisu se v ideálním případě má stát východiskem ke všem dalším dokumentům, jimiž původce nabízí a předává své dokumenty do meziarchivu. Všechna spolková ministerstva a zřejmě i ostatní spolkové úřady mají vlastní spisové řády. Platnost pro celou oblast spolkové i zemské správy má hodnotící model pro Spolkový úřad práce (v současnosti Spolková agentura práce), označovaný jako „Arbeitsverwaltung“. Původně byl vytvořen v letech 1992–1993 pracovní skupinou archivních správ Dolního Saska, Sárska a spolku za účelem určení způsobu a rozsahu skartačních řízení včetně určení příslušných zemských archivů. Na návrh spolkové země Sasko byla Konferencí archivních referentů jeho platnost omezena jen na původní země, neboť se nové země obávaly dosud nejasné situace s organizační konsolidací této organizace a také nezkušenosti s hodnocením těchto dokumentů. Platnost pro ně byla tedy omezena na deset let. Tento model rozděloval dokumenty na ty, které měly být nabídnuty všemi úřady a dále na ty, které úřady nabízejí v podobě rozsáhlejších souborů dokumentů (Sachakten) nebo jako ukázky ze spisů klientů (Leistungs- und Maßnahmeakten).⁴⁴ V roce 2000 došlo k znovuotevření diskusí o tomto modelu i pro nové členské země a následně k jeho úpravám. Spolkový archiv se zavázal každých pět let ve spolupráci se zemskými archivy konzultovat rozsah spisového plánu a dále jej optimalizovat vytvořením hodnotícího katalogu. Pokud se jedná o dokumenty se zvláštní vypovídací hodnotou, jsou nabízeny všemi úřady (např. u aktivní politiky zaměstnanosti navrhovány sumárně, příslušný archiv hodnotí podle obsahu a vybírá „časově typická“ a „zvláštní opatření“). Spisy ohledně příspěvků v nezaměstnanosti nabízí 16 vybraných agentur a spisy k příspěvkům bez trvalé hodnoty (např. doplatek ke zkrácené mzdě v zimních měsících atd.) jsou v ukázce jednoho spisu předávány zemskému archivu

44 Zwischenbericht der Arbeitsgruppe „Arbeitsverwaltung“ der Archivreferentenkonferenz des Bundes und der Länder (Stand: 02. 9. 2003), s. 4an, on-line text dostupný [13. 11. 2012] z http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/bundesarchiv_de/fachinformation/ark/zwischenbericht_sept2003.pdf; dále z dobové zkušenosti Schäfer, Udo – Treffeisen, Jürgen: Zur Bewertung der Akten und maschinenlesbaren Daten der Arbeitsverwaltung. In: Kretzschmar, Robert (Hrsg.): Historische Überlieferung aus Verwaltungsverfahren (Werkhefte der staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg A 7). Stuttgart 1997, s. 195–209.

ve Schwerinu. Podobný model byl vytvořen pro Spolkovou policii a Spolkovou ochranu hranic na základě pověření Konference archivních referentů spolku a zemí mezi lety 2004 a 2006.⁴⁵ Mezi lety 2005–2008 vzniklo hodnocení statistik v digitální podobě u spolkového a zemských statistických úřadů.⁴⁶ Také proběhlo mezi lety 2005–2009 šetření vertikální příslušnosti archivů u orgánů finanční správy.⁴⁷

Jak již bylo uvedeno, je klíčovým legislativním východiskem k výběru archiválií povinnost původců nabízet všechny dokumenty vznikající z jejich činnosti po uplynutí jejich skartačních lhůt Spolkovému archivu k výběru, a to nejpozději 30 let po uzavření spisu (s výjimkami). V praxi jsou však dokumenty do meziarchivu ukládány již několik let po uzavření, přičemž skartační lhůta se pohybuje průměrně mezi 15 až 20 lety.⁴⁸ Původci mají podle §19 RgRl a jeho přílohy č. 6 vypracovat tzv. „vyřazovací katalog“ (Aussonderungskatalog), uvádějící pro každý typ dokumentů skartační lhůtu kromě mimořádných výjimek ne delší než 30 let od uzavření spisu a doporučení, zda má být nabídnut archivu jako archiválie, k výběru nebo ke zničení. V naprosté většině případů jsou tyto pomůcky včleněny do spisového plánu, jehož strukturu přejímají.

Spolkový archiv realizuje svůj model hodnocení skrze vypracování tzv. „hodnotících katalogů“ (Bewertungskatalogen), což jsou následovníci různých typových skartačních seznamů, které sestavovali archiváři někdejšího Ústředního státního archivu NDR ve spolupráci s odvětvovými správnými archivy.⁴⁹ V této práci donedávna pokračovalo oddělení B Spolkového archivu a byli to především pracovníci z jeho meziarchivů, kteří prováděli důkladné rozborů organizačního vývoje a agend existujících i zaniklých spolkových původců a analyzovali jejich předávací soupisy za

45 Abschlussbericht der Bund-Länder-Arbeitsgruppe „Schriftgut des Bundesgrenzschutzes/der Bundespolizei“, Berlin 2006, on-line text dostupný [13. 11. 2012] z http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/bundesarchiv_de/fachinformation/ark/xabschlussbericht_bppl_gesamt.pdf.

46 ARK-Arbeitsgruppe: Bewertung von Statistikerunterlagen. Abschlussbericht Mai 2008, on-line text dostupný [13. 11. 2012] z http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/bundesarchiv_de/fachinformation/ark/200805_ark_ag_statistikerunterlagen_abschlussbericht.pdf.

47 Abschlussbericht der ARK-Arbeitsgruppe zur Klärung der archivischen Zuständigkeiten für die Bundes- und Landes-finanzenverwaltungen, on-line text dostupný [13. 11. 2012] z http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/bundesarchiv_de/fachinformation/ark/abschlussberichtend_fass.doc.

48 Rest, M.: Zwischenarchiv, s. 208.

49 K jejich vývoji a funkci podrobně Kalina, Tomáš: Skartační směrnice jako součást řešení nadprodukce úředního písemného materiálu centrálních institucí Německé demokratické republiky. Sborník archivních prací 26, č. 2, 1976, s. 433–464.

účelem upřesňování typologie dokumentů. Od poloviny 90. let tak pracně sestavili několik takovýchto katalogů, například ty, které podchycují dokumenty vyskytující se u všech ústředních spolkových institucí v podobě „Ressortübergreifender Bewertungskatalog für die Zentralabteilungen der Bundesministerien“ z roku 2004, který je průběžně aktualizovan. Uvádí typy dokumentů, které vznikají z činnosti organizačních útvarů, jejichž činnost je u většiny spolkových ministerstev a dalších ústředních institucí téměř identická (tzv. Zentralabteilungen). U každého typu doporučují jejich skartační znak (nikoliv lhůtu, ty si určuje sám původce s ohledem na své potřeby a předpisy). Typy dokumentů jsou rozdělené do pěti skupin, každá potom hierarchicky do podskupin: personální, organizační, provozní (včetně spisové služby), účetní a rozpočtové, odborná knihovna. Jako šestá se uvádí pouze u justičních institucí specifická skupina, tzv. „Justizariat“.

Do této skupiny metodických pokynů náleží také návod na vyřazování personálních spisů, které vznikají ve spolkové správě. Velmi jednoduše se tu určují k následnému výběru spisy těch osob, které splňují určitá kritéria z hlediska jejich služebního zařazení a data zaměstnání, a také těch, jejichž životní osudy mohou být „v centru veřejného zájmu“.⁵⁰

Ostatní dostupné skartační katalogy se vztahují pouze k dokumentům jednoho původce a navíc jen pro část jeho agendy v podobě výše zmíněných „Teilkatalogen“. Od roku 2003 vznikly takové pomůcky u Ministerstev vnitra, financí a justice a u Úřadu spolkového kancléře. Předpokládalo se, že na základě dílčích katalogů se budou sestavovat „generální skartační katalogy“ postihující dokumenty celého úřadu, dnes k tomu má nejbližší pouze fond Ministerstva vnitra. Katalogy vytváří samotní archiváři Spolkového archivu a to ve spolupráci s pracovníky spisové služby původce s využitím jejich vlastních spisových norem. Pomůcka vzniká teprve na základě analýzy již v mezearchivu uloženého archivního fondu, jehož název se tedy nemusí krýt se současným názvem předávajícího původce. Z hlediska archivní metodiky je pozoruhodné, že již v této předarchivní fázi se tedy rozhoduje o málokdy později změněném vymezení fondu vzhledem k jeho původcům. Základní struktura nevychází ze spisového plánu, jako je tomu u skartačních plánů vzniklých u původců, nýbrž dokumenty

50 Strategiepapier Bewertungsgrundsätze (Dokumentationsprofil) des Bundesarchivs für Unterlagen der Bundesrepublik Deutschland (Stand Mai 2011), Anhang 1: Informationen zur Aussonderung und Abgabe von Personalunterlagen der Bundesverwaltung, Bundesarchiv, on-line text dostupný [13. 11. 2012] z http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/bundesarchiv_de/fachinformation/bewertungsgrundsaeetze_anhang_1-1.pdf.

jsou seskupeny podle aktuálních referátů. U každého z nich jsou odkazy na všechny jeho organizační předchůdce s vyznačením doby jejich existence a s odkazem na příslušný organizační řád. Katalog proto uvádí jako samostatné skupiny i ty dokumenty, které vznikly z činnosti organizačních útvarů, které v minulosti zanikly bez nástupců, například po ztrátě příslušné agendy. U každého typu dokumentu se uvádí jeho aktuální spisový znak rozlišující, zda se má dokument archivovat (A-archivwürdig), zničit (K-kassabel), nebo zda je třeba provést hodnocení (D - Durchsicht). Především u poslední skupiny se uvádějí pod čarou vysvětlující poznámky, daleko častější a obsáhlejší než je zvykem v našich skartačních plánech. Zvláštní skupinou dokumentů v těchto katalozích jsou tzv. „Fachneutrale Akten - FN“ které se opakují ve většině odborných referátů a vznikají z jejich všeobecných aktivit.

Tvorba takovýchto skartačních směrnic je velmi náročná časově i odborně a je nutné je na základě informací od původců neustále aktualizovat. Problémem v tomto ohledu je od 80. let zesilující organizační nestabilita spolkových ministerstev. V roce 2003 proto byla zřízena „Projektová skupina pro racionalizaci výběru“, jejímž cílem je vytvořit koncepci a strategii hodnocení u původců v podmínkách rozmáhajícího se zpracování dokumentů v digitální podobě. Výsledkem je stručný, o to však pregnantnější „Strategický dokument – Zásady Spolkového archivu k výběru dokumentů Spolkové republiky Německo“ z května 2011.⁵¹ Uvádí v nejobecnější podobě hlavní druhy archiválií, které je třeba vybírat u následujících skupin spolkových původců v péči Spolkového archivu: Úřady spolkového prezidenta a spolkového kancléře se běžným postupům vymykají, především pro jejich mimořádnou průřezovou pozici mezi ostatními institucemi. Vědomě se u těchto původců ponechávají ve velké míře jako archiválie i dokumenty sem pouze zasílané na vědomí nebo k formální vidimaci. V těchto případech tedy přežívá tradiční archivní názor, že pro badatele jsou takovéto průřezové soubory ideálním odrazovým můstkem do dalších fondů a navíc teoretickým zdrojem v jiných fondech chybějících dokumentů. S tím souvisí i nejvyšší podíl archiválií u fondů těchto původců – až 50% z celkové produkce. U druhé skupiny ministerstev, a na jejich úroveň postavených spolkových úřadů, se připomíná, že pokud tyto v určité míře vykonávají

51 Strategiepapier Bewertungsgrundsätze (Dokumentationsprofil) des Bundesarchivs für Unterlagen der Bundesrepublik Deutschland (Stand Mai 2011), on-line text dostupný [13. 11. 2012] z http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/bundesarchiv_de/fachinformation/bewertungsgrundsaeetze2.pdf.

v rámci své odbornosti též čistě operativní činnosti, příslušné dokumenty se u nich nevybírají jako archiválie – na rozdíl od jim podřízených spolkových institucí, kde mají být předmětem uvážlivého výběru. Právě u těchto původců má být kritériem hlavně charakter jejich agend nebo činností. U odborných ale rutinně prováděných agend lze nanejvýš jako archiválie ponechávat vzorky nebo ukázky, u ostatních původců s obdobnou nebo totožnou agendou může vstoupit do hry i hledisko geografické. U činností specifických nebo výjimečných v rámci jednoho původce je ale nezbytné individuální hodnocení. Zvláštní skupinou z hlediska příslušnosti ke Spolkovému nebo zemským archivům, jsou různé pracovní spolkové a zemské pracovní skupiny, komise a grémia různého právního charakteru. Jejich dokumenty s vysokým podílem archiválií se převážně ukládají u Spolkového archivu. U Spolkového ústavního soudu se doporučuje archivovat všechny rozsudky a usnesení, zatímco u ostatních spolkových soudů, které jsou nejvyššími odvolacími instancemi, doporučuje Strategie vybírat k archivaci pouze spisy týkající se případů zcela výjimečného charakteru a naopak v daleko větší míře tyto spisy určovat za archiválie u soudů nižších instancí. Tento dokument uzavírá přehled nejdůležitějších agend, z nichž vznikají archiválie u výše uvedených skupin původců. To dokazuje reflexi výše uvedených metodických diskusí probíhajících v té době. Tradiční pojetí hodnocení Spolkového archivu se posunulo částečně směrem k posuzování samotných agend z hlediska toho, zda při nich u daného druhu původce vznikají archiválie a v jaké informační kvalitě.

Hlavním principem činnosti meziarchivů Spolkového archivu při předarchivní fázi, hodnocení a předávání dokumentů, je důsledné uplatňování provenienčního principu v podobě tzv. „Federführungsprinzip“. Na začátku 80. let 20. století jej zavedl Spolkový archiv z důvodu enormního nárůstu rozsahu předávaných dokumentů. Hlavním principem tohoto modelu bylo získat co nejvyšší množství informací s co nejmenším množstvím materiálu.⁵²

Každá veřejnou správou projednávaná záležitost musí mít jednoznačně určenou instituci, a v jejím rámci konkrétní organizační útvar, který za vyřízení zodpovídá – tzv. „Aktenführende Stelle“ (§ 5 RgR a řada ustanovení GGO). U spolkových ministerstev to jsou referáty. Z toho se odvíjí vztah původce

52 Kreikamp, Dieter: Das Bewertungsmodell des Bundesarchivs – Federführung als Bewertungskriterium. In: Wettmann, Andrea (Hrsg): Bilanz und Perspektiven archivischer Bewertung. Beiträge eines Archivwissenschaftlichen Kolloquiums (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 21). Marburg 1994, s. 83–87, zde s. 83.

a jeho části k dokumentům vzniklých při vyřizování konkrétní odborné záležitosti, vyjádřený výše zmíněným principem. Ten lze formulovat jako zásadu, že za dokument při nabízení k výběru a jeho předání do meziarchivu nebo konečného archivu, u podřízených spolkových institucí, zodpovídá vždy pouze jedna instituce a jeden její útvar a to ten, který příslušnou agendu vyřizoval rozhodujícím způsobem. Ostatní útvary téže instituce se pojmají z hlediska této příslušnosti k dokumentu (Zuständigkeit) jako pouze „spolupůsobící“ (Mitwirkenden), i když třeba původně záležitost sami vyvolali nebo na vyřizování věci významně participovali. V tomto smyslu rozlišoval interní metodický pokyn Spolkového archivu z roku 1985 různé odstíny spolupůvodcovství archiválie, od „qualifizierte Mitwirkung“ po „unklare Zuständigkeit“.⁵³ Archiváři Spolkového archivu hodnotí praktické důsledky aplikace uvedeného principu velmi pozitivně. Jsou to také tyto za vedení spisu odpovědné referáty, které zodpovídají za kvalifikovaný návrh dokumentů k výběru archiválií, zatímco ostatní útvary jejich kopie nebo stejnopisy navrhují ke zničení.

Postup původce při nabídce analogových i digitálních dokumentů Spolkovému archivu zachycují ve smyslu §2 archivního zákona pro všechna spolková ministerstva §19–23 výše uvedených Směrnic RgR. Jejich přílohy č. 7–8 se vzory závazných formulářů předepisují, jak mají být dokumenty do spolkového meziarchivu předány. Na rozdíl od našeho skartačního řízení a na rozdíl od spolkových institucí ministerstvům podřízených, neprovádějí archiváři Spolkového archivu hodnocení u těchto původců. U nich se pouze vyřazují ty druhy bezvýznamných dokumentů, jež nepodléhají nabídkové povinnosti. Na každém spolkovém ministerstvu zajišťuje nabídku a předání těchto dokumentů organizační útvar, pověřený správou registratury, podle doporučení „DOMEA – Konzept“ vždy centrálního charakteru.

Zásadním opatřením je, že pokud jednotlivé přejímky pocházejí z činnosti více než jednoho útvaru, obvykle referátu ministerstva, rozdělují se podle zmíněného „Federführungprinzip“ již při předání od původce na soubory dokumentů z činnosti jednoho referátu nebo jeho organizačních předchůdců. Ke každému takto organizačně vymezenému souboru se připojuje před předáním do meziarchivu elektronická průvodka (Vorblatt), která o něm uvádí všechny souhrnné údaje: zkratka předávajícího původce, jeho aktuální za předání odpovídající organizační útvar (obvykle na úrovni referátu), datum předání do ústřední spisovny úřadu, datum předání do meziarchivu, souhrnný popis obsahu dokumentů, rozsah let

53 Tamtéž, s. 85an.

vzniku dokumentů a spisová značka podle hlavních skupin časově příslušného spisového plánu. Pro pozdější zpracování fondu je nejdůležitější, že se mají uvádět kromě současného také všechny útvary, které byly v minulosti vůči těmto dokumentům v roli „aktenführende Stellen.“ a to pokud lze zjistit i s daty jejich existence. Ukládací jednotky takto vymezených souborů musí tvořit samostatnou řadu pořadových čísel. K průvodce náleží v programu MS Excell v požadovaném formátu zpracovaný soupis obsahu každé ukládací jednotky „Abgabenliste“, kde se uvádí jeden nebo více spisových znaků podle dobového spisového plánu, souhrnný obsah v ní uložených spisů, celkový rozsah let uzavření spisů a nejdelší skartační lhůta. I když se v jednom takovém souboru běžně nalézají ukládací jednotky s různými lhůtami, v meziarchivu se ukládá každý soubor pohromadě. Původce si může domluvit se Spolkovým archivem prodloužení některých lhůt, ale jen ve zcela výjimečných případech i na dobu delší 30 let.

Vlastní hodnocení a výběr provádějí až pracovníci meziarchivu a mají k tomu podstatně příznivější podmínky než naši archiváři při běžném skartačním řízení prováděném u původce. Jednak získávají z výše uvedených průvodních dokumentů podstatně více informací a to v přehledně formalizované podobě. Především však usnadňuje hodnocení skutečnost, že probíhá přímo v meziarchivu, kde je kdykoliv možný aktuální přehled, i fyzická kontrola, které útvary a jak pravidelně předávají. Pokud tedy u původce dojde ke ztrátě dokumentů, lze je doplnit z přejímek od jiných útvarů, kde se nalézají jejich stejnopisy nebo kopie.

V meziarchivu se po fyzickém převzetí provádí alespoň namátková kontrola výše popsané předávací dokumentace (tato fáze se někdy nazývá „Anbietetverzeichnis“), a potom se zde veškerá data z ní převádějí do akvizičního modulu (Akzesionierung) informačního archivního systému BASYS 2 (nástupce někdejšího systému BASYS S).⁵⁴ Na zmíněné průvodním listu ke každé části přejímky, vymezené podle odpovědného organizačního útvaru, se až v meziarchivu doplní archivní signatura (Archivsignatur), která je obdobou našeho přírůstkového čísla. V připojeném soupisu se také až v meziarchivu doplní k popisu každé ukládací jednotky tzv. „archivní číslo“ (Archivnummer). Od té chvíle se soupis označuje jako předávací soupis (Abgabenverzeichnis) a získává k němu přístup také původce. Podle obou archivem přidělených identifikátorů

54 Přehledně k tomu Martin-Weber, Bettina: BASYS 2. Unterstützung aller archivischen Arbeitsprozesse im Bundesarchiv mittels einer integriertern Archivverwaltungssoftware. In: Maier, Gerald – Fritz, Thomas (Hrsg.): Archivische Informationssysteme in der digitalen Welt. Aktuelle Entwicklungen und Perspektiven. Stuttgart 2010, s. 105–123.

bude pak objednávat dokumenty k nahlédnutí v meziarchivu nebo jako poměrně častou záplůčku. Uvedená archivní čísla se poté převádějí v systému BASYS 2 spolu s popisem po výběru zbývajících archiválií do konečné archivní pomůcky pro vzniklý archivní fond.

Na rozdíl od české archivní praxe se tedy archivní fondy utváří fyzicky i evidenčně fakticky již od první přejímky do meziarchivu, to znamená již v předarchivním stádiu. A to i přesto, že zde uložený otevřený fond s existujícím původcem obsahuje nejen průběžně přibývajících archiválie, ale z velké části i dokumenty postupně vyřazované ke zničení. Podle organizačních útvarů rozdělené a evidované přejímky se fyzicky ukládají v meziarchivu v rámci jednotlivých fondů primárně přírůstkovým způsobem, ale podle možnosti se přihlíží i k organizačnímu členění původce. Průběžným vyřazováním ukládacích jednotek s prošlými skartačními lhůtami z celého fondu najednou se starší přejímky fyzicky zmenšují stále výrazněji, až by z nich měly zbývat jenom archiválie v původních ukládacích jednotkách s původními archivními čísly. Do uvolněných míst v regálech se podle velikosti postupně umisťují nové nebo obdobně redukované přejímky téhož původce. Podmínkou je stále aktualizovaný lokační přehled až do ukládacích jednotek. Tak důsledný přírůstkový systém bez ohledu na jednotlivé fondy, natož jejich vnitřní členění, jaký byl počátkem 80. a do poloviny 90. let 20. století důsledně aplikován v meziarchivu ve francouzském Fontainebleau, se v meziarchivech Spolkového archivu nerealizuje.

Odlisný postup při hodnocení probíhá u podřízených spolkových institucí a je velmi blízký našemu skartačnímu řízení. Dokumenty se nabízejí po uplynutí jejich skartačních lhůt přímo Spolkovému archivu na základě seznamů obdobných těm, jež vyhotovují podle uvedené směrnice RgR ministerstva pro meziarchivy. Vlastní hodnocení provádějí pracovníci té části oddělení B (Berlín nebo Koblenz) podle hlavního sídla instituce, a to buď pouze podle elektronicky zaslaných nabídkových seznamů, nebo přímo u původce, pokud to charakter dokumentů vyžaduje. Na rozdíl od ústředních institucí však dochází k detailnímu výběru u původce od 90. let jen mimořádně.

Jedním z podstatných hledisek úspěšnosti akvizičního systému archivu je procentuální podíl vybraných archiválií z celkové dokumentární produkce všech původců. V tomto ohledu se jeví výsledky Spolkového archivu jako dlouhodobě srovnatelné s jinými evropskými národními archivy. Ačkoli neexistuje žádné paušální metodické doporučení, sleduje se tento ukazatel především v souhrnných hodnoceních a statistikách. Oficiálně uvádí Spolkový archiv výběr archiválií z dokumentů ústředních spolkových institucí

v rozsahu 5–10%, ovšem patrně bez těch původců, kteří provozují vlastní archivy.⁵⁵ Jakousi představu o velikosti celkové produkce dokumentů v analogové podobě naznačuje údaj, že roční přírůstky obou spolkových meziarchívů činí dohromady v posledních letech asi 6000 bm. Při srovnání s počátkem 90. let, kdy se údaj pohyboval mezi 3000–5000 bm to naznačuje jejich neustálý nárůst, přestože je snaha i na spolkové úrovni zavést elektronické systémy spisové služby. Procentuální zastoupení se liší podle typu původce: zatímco u průřezového Úřadu spolkového kancléře se ponechává minimálně 50%, z registratur ústředních spolkových úřadů se vybírá asi 10–15 % a u podřízených spolkových úřadů by neměl průměrný ukazatel klesnout pod 7%. U posledně jmenované skupiny původců je ale celkový odhad velmi obtížný, u některých z nich by bylo racionálním řešením uchovat jako archiválie téměř kompletní dokumentární produkci u promyšleně zvoleného vzorku původců jednoho typu a dokumenty vzniklé u ostatních už vůbec neuchovávat jako archiválie. K tomu se zatím přikročilo u výše uvedených vytvořených hodnotících modelů Spolkové agentury práce a Spolkové policie/Spolkové ochrany hranic, např. vzorkováním vyšetřovacích spisů.⁵⁶

Závěrem je tedy možné konstatovat, že ačkoli se německé archivnictví, zejména na spolkové úrovni, nachází v nelehké situaci způsobené značnou právní nejistotou při přijímání novelizace spolkového archivního zákona i ne zatím příliš podařenou implementací elektronických systémů spisových služeb, nabízí pro české archivnictví řadu inspirací. Je to využití různých metod hodnocení dokumentů na základě dlouhodobě zpracovávaných modelů nebo zajímavé poznatky z dlouhodobé aplikace různých metod tvorby vzorků. Zejména je to ale rozsáhlá, někdy i bouřlivá, odborná debata o tom, kde všude je v dnešní postindustriální pluralitní společnosti nutné hledat archiválie k tomu, abychom budoucím generacím umožnili nalézt relevantní odpovědi na otázky, které si budou ke své minulosti klást.

55 Das Bundesarchiv. Dienstleister für Forschung, Öffentlichkeit und Verwaltung, Koblenz 2012, s. 53

56 Kriterien für die Auswahl von anzubietenden Einsatz- und Ermittlungsakten der Bundespolizei (BAN-Akten, KAN-Akten, Akten betreffend unbekannte Täter, Rückführungsakten, polizeiliche Berichte, interne Ermittlungen u.a.), on-line text dostupný [13. 11. 2012] z http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/bundesarchiv_de/fachinformation/bewertungsgrundsaeetze_anhang_2-1.pdf.

Předarchivní péče u veřejnoprávních původců v Polsku

/ Martin Šisler /

Činnost archivů a archivářů v oblasti předarchivní péče zásadním způsobem ovlivňuje podobu archivních fondů a spoluurčuje možnosti jejich budoucího využívání. Důležitý metodický problém, kterému je třeba se odpovědně věnovat, představuje v této souvislosti zvláště stanovení vhodných kritérií pro posuzování hodnoty dokumentů. Následující text si klade za cíl popsat hlavní zásady předarchivní péče u veřejnoprávních původců v Polsku a analyzovat pravidla, kterými se řídí výběr archiválií.

Základním právním předpisem upravujícím činnost polských státních archivů na úseku předarchivní péče je zákon ze dne 14. července 1983, o národním archivním fondu a archivech (dále archivní zákon)¹, kterým byl nahrazen vládní dekret ze dne 29. března 1951 o státních archivech.² Po roce 1989 byl mnohokrát novelizován, přičemž k poslední úpravě došlo v roce 2011. Na počátku 90. let minulého století byly zahájeny práce na projektu nového archivního zákona, v němž by byly zohledněny nastalé politické, společenské a hospodářské změny.³ Projekt byl několikrát ukončen a znovu zahájen, avšak nový zákon nikdy nevstoupil v platnost.

Zákon z roku 1983 definuje základní pojmy archivního práva, upravuje systém organizace archivnictví v Polsku, určuje strukturu a úkoly státní archivní sítě a stanovuje zásady nakládání s archiváliemi včetně otázky vlastnických práv a ochrany archiválií.

Druhou skupinu legislativních norem představují prováděcí předpisy, které podrobněji upravují a rozvíjejí ustanovení archivního zákona týkající se nakládání s dokumenty a systému řízení archivní činnosti na území

1 Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2011 r. Nr 123, poz. 698, z późn. zm.), (dále jen archivní zákon).

2 Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz. U. Nr 19, poz. 149). Do té doby platil dekret ze dne 7. února 1919, o organizaci státních archivů a péči o archiválie.

3 Biernat, Andrzej: Ustawodawstwo archiwalne w świetle przeobrażeń prawnoustrojowych w Polsce. Archiwa Europy Środkowej i Wschodniej w dobie przekształceń prawnoustrojowych: materiały międzynarodowej konferencji archiwalnej 28–30 czerwca 1996 r. w Puławach. Warszawa 1997, s. 44–50.

státu. Mezi nimi zaujímá přední místo nařízení ministra kultury č. 1375 ze dne 16. září 2002 ve věci nakládání s dokumenty, pravidel jejich klasifikování a kvalifikování, jakož i pravidel a způsobu předávání archivních materiálů do státních archivů.⁴ Tyto základní právní akty doplňují resortní právní předpisy, které upravují způsob nakládání s dokumenty specifického charakteru (např. zdravotnická, geodeticko-kartografická a školská dokumentace, dokumenty soudní a bankovní povahy nebo dokumenty vztahující se k ochraně práv duševního vlastnictví). Poslední skupinou jsou normativní akty generálního ředitele státních archivů, které mají větší podobu nařízení a rozhodnutí.

Zásady předarchivní péče v Polsku vycházejí z definice pojmů⁵ archiválie, národního archivního fondu a státního archivního fondu. Archiválie (materiały archiwalne) jsou zákonem definovány jako „*různé druhy písemností a dokumentů, korespondence, účetní, technické a statistické dokumenty, mapy a plány, fotografie, filmy a mikrofilmy, zvukové a obrazové záznamy, elektronické dokumenty a jiné dokumenty bez ohledu na způsob jejich vzniku, které mají význam jako informační zdroj historické hodnoty o činnosti polského státu, jeho jednotlivých orgánů a jiných státních organizačních jednotek, jakož i o jeho stycích s jinými státy, o rozvoji společenského a hospodářského života, o činnosti organizací politického, společenského, hospodářského, odborného a náboženského charakteru, o organizaci a rozvoji vědy, kultury a umění a také o činnosti jednotek územní samosprávy a jiných samosprávných organizačních jednotek - vzniklé v minulosti a vznikající nyní*“.⁶ Celek všech „archivních materiálů“ bez ohledu na to kdy, kde a kým byly tyto materiály vytvořeny nebo kde jsou aktuálně uloženy, tvoří národní archivní fond (narodowy zasób archiwalny).⁷ V závislosti na vlastnictví archiválií se dělí na státní archivní fond⁸ (państwowy zasób archiwalny) a nestátní archivní fond⁹ (niepaństwowy zasób archiwalny). Státní archivní fond je tvořen v první řadě archiváliemi vzniklými

4 Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 września 2002 r. w sprawie postępowania z dokumentacją, zasad jej klasyfikowania i kwalifikowania oraz zasad i trybu przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych (Dz. U. Nr 167, poz. 1375).

5 Polski słownik archiwalny. Pod red. Wandy Maciejewskiej. Warszawa 1974; Polski słownik archiwalny. Oprac. Aleksy Bachulski, Kazimierz Konarski, Adam Wolff. Warszawa 1952; Materiały do słownika terminologii archiwalnej krajów socjalistycznych. Archiwum PAN. Warszawa 1973; Panter, Monika: Rozwój polskiej terminologii archiwalnej. Problemy archiwistyki Nr 2(2)/2009, s. 31–37.

6 Čl. 1 archivního zákona.

7 Tamtéž čl. 2.

8 Tamtéž čl. 15–40.

9 Tamtéž čl. 41–47.

a vznikajícími z činnosti „státních orgánů, státních organizačních jednotek, orgánů jednotek územní samosprávy a jiných samosprávných organizačních jednotek“.¹⁰ Dále jej tvoří archiválie zahraničních orgánů a organizací státní správy i jiných institucí, pokud se tyto archiválie nacházejí na území Polska. Součástí státního archivního fondu jsou též archiválie vzniklé např. následkem činnosti politických stran, různých společenských, odborných a hospodářských organizací, církví, náboženských spolků nebo významných osob, které přispěly k rozvoji politického, společenského a hospodářského života, pokud se tyto archiválie staly vlastnictvím státu následkem koupě, daru nebo jinou cestou. Pojem státního archivního fondu byl podle sovětského vzoru zaveden a definován dekretem ze dne 29. března 1951 o státních archivech a nařízením vlády ze dne 19. února 1957 o státním archivním fondu.¹¹ Nestátní archivní fond se dělí na evidovaný a neevidovaný. Evidovaný fond je tvořen archiváliemi vzniklými z činnosti politických stran, církví, náboženských spolků, družstevních, společenských a dalších organizací. V okamžiku ukončení činnosti těchto původců přecházejí jejich archiválie do vlastnictví státu a stávají se součástí státního archivního fondu. Jako takové podléhají povinnosti předání do příslušného státního archivu. Neevidovaný nestátní archivní fond tvoří písemnosti vzniklé z činnosti fyzických osob.

Dohled nad národním archivním fondem vykonává ministr kultury a národního dědictví prostřednictvím generálního ředitele státních archivů. Generální ředitelství státních archivů bylo zřízeno v roce 1951 jako ústřední orgán státní správy a k jeho hlavním úkolům patří koordinace archivní činnosti na území státu. Poradním orgánem generálního ředitele je Archivní rada (Rada Archiwalna). Státní archivní síť¹² (państwowa sieć archiwalna) tvoří státní archivy (archiwa państwowe), archivy zvláštního významu (archiwa wyodrębnione) a správní archivy státních orgánů, státních organizačních jednotek, orgánů jednotek územní samosprávy a jiných samosprávných organizačních jednotek (archiwa zakładowe). Státní archivy se člení na ústřední archivy a státní archivy s územní působností. Ústředními archivy státu jsou Archiwum Głównie Akt Dawnych, v němž jsou uloženy archiválie vzniklé do roku 1918, Archiwum Akt Nowych, v jehož péči se nalézají archiválie vzniklé po roce 1918 a Narodowe Archiwum

10 Tamtéž čl. 15 odst. 1 bod 1), 1a).

11 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1957 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego (Dz. U. z 1957 r. Nr 12, poz. 66, z 1959 r. Nr 2, poz. 12).

12 Čl. 22 odst. 2 archivního zákona.

Cyfrowe, které spravuje elektronické a audiovizuální dokumenty. Území celého státu zahrnuje svojí činností též Archiwum Dokumentacji Osobowej i Płacowej. V něm je ukládána zaměstnanecká a pracovní-právní dokumentace. Tyto archivy doplňuje 30 státních archivů s územní působností, jimž podléhá 43 poboček (oddziały zamiejscowe) a 5 expozitur. Rozsahem činnosti zahrnují území jednoho nebo několika vojvodství.¹³ Státní archivy zřizuje a ruší ministr kultury na návrh generálního ředitele státních archivů. K 1. lednu roku 2012 bylo v ústředních a regionálních státních archivech dohromady uloženo 300 bkm archiválií v počtu téměř 40 milionů inventárních jednotek.¹⁴ Archivní činnost v oblasti státního archivního fondu vykonávají též subjekty vlastníci svěřený archivní fond a dále knihovny a muzea, u nichž jsou uloženy archiválie, které jsou součástí státního archivního fondu.

Následující text je zaměřen na popis činností vykonávaných státními archivy v rámci předarchivní péče u státních orgánů, státních organizačních jednotek, orgánů jednotek územní samosprávy a jiných samosprávných organizačních jednotek. Dokumenty vznikající z činnosti těchto původců se dělí na archiválie (materiały archiwalne) a na dokumenty bez trvalé hodnoty (dokumentacja niearchiwalna). Archiválie musí být předány „do příslušného státního archivu ne později než po uplynutí 25 let od jejich vytvoření“.¹⁵ Výjimku tvoří matriční knihy, soudní spisy a archiválie, jejichž lhůta uložení ve správních archivech je stanovena zvláštními předpisy. Dvacetipětiletá lhůta se nevztahuje též na archiválie uložené u původců, kteří byli pověřeni jejich přechováváním a na archiválie uložené v archivech zvláštního významu. Posledně jmenované archivy předávají archiválie do státních ústředních archivů po uplynutí 50 let od data jejich vzniku. Archiválie týkající se provádění úkolů v oblasti obrany a bezpečnosti státu jsou předávány do Ústředního vojenského archivu.

Hlavní úkoly státních archivů na úseku předarchivní péče jsou shrnuty v přehledu činností vykonávaných v rámci archivního dohledu (nadzór archiwalny, též nadzór nad narastajícím zasobem archiwalnym).¹⁶ K těmto činnostem patří v první řadě určování původců, z jejichž činnosti

13 Archiwa Polskie. Pod red. Kazimierza Kozłowskiego. Warszawa – Szczecin 1998.

14 Sytuacja narodowego zasobu archiwalnego i archiwów państwowych. Informacja dla Sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych styczeń 2012, s. 4.

15 § 10 odst. 1 Nařízení ministra kultury č. 1375 ze dne 16. září 2002.

16 Kancelaria i archiwum zakładowe. Podręcznik. Wydanie czwarte, poprawione i rozszerzone. Opracowanie zbiorowe pod redakcją Eugeniusza Borodija. Warszawa 2009, s. 22–23.

vznikají archiválie a kteří jsou v důsledku toho povinni zřizovat správní archivy, vedení evidence těchto původců, iniciování vypracování a následné schvalování jejich spisových norem, pravidelné kontroly různého typu ve správních archivech, provádění expertíz a odborných prohlídek dokumentů, udělování jednorázových a trvalých souhlasů ke zničení dokumentů, pravidelné přejímání archiválií do státních archivů, poskytování metodické pomoci a konzultací správním archivům a školení jejich zaměstnanců v oblasti spisové a archivní služby. Informace o původcích, kteří podléhají archivnímu dohledu, jsou vedeny v elektronické databázi NADZÓR. Podle údajů z roku 2010 vykonávaly státní archivy dohled nad 434 bkm archiválií na území polského státu. Na jednoho archiváře provádějícího dohled připadlo v průměru 88 původců.¹⁷

Posuzování hodnoty dokumentů probíhá ve dvou základních etapách. V první etapě jde o rozdělení původců na ty, z jejichž činnosti vznikají archiválie, které jsou součástí státního archivního fondu a na ty, z jejichž činnosti vznikají pouze dokumenty určené ke zničení. Ty pak tvoří 100% veškerých dokumentů daného původce. V druhé etapě výběru se jedná o rozdělení dokumentů první skupiny původců na archiválie a na dokumenty bez trvalé hodnoty.¹⁸

Pravidla a metody určování původců, z jejichž činnosti vznikají archiválie, jsou stanoveny v rozhodnutí č. 1 generálního ředitele státních archivů ze dne 27. května 2002.¹⁹ Výtět typů těchto veřejnoprávních původců osahuje příloha č. 1 zmíněného rozhodnutí.²⁰ Původci, z jejichž činnosti vznikají archiválie, jsou povinni zřizovat správní archivy, ostatní původci zřizují spisovny (składnica akt). Původce s celostátní působností, kteří sídlí ve Varšavě, určuje generální ředitel státních archivů na návrh ředitele příslušného ústředního archivu (Archiwum Akt Nowych nebo Narodowe Archiwum Cyfrowe), původce s celostátní působností, kteří sídlí mimo

17 Sytuacja narodowego zasobu archiwalnego i archiwów państwowych, s. 5.

18 Robótka, Halina: Zasady i metody selekcji dokumentacji tradycyjnej i elektronicznej a potrzeby badań obecnych i przyszłych. In: Pamiętnik XVII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie. Kraków 2005.

19 Decyzja nr 1 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 27 maja 2002 r. w sprawie zasad i sposobu ustalania przez archiwa państwowe państwowych jednostek organizacyjnych, jednostek samorządu terytorialnego i samorządowych jednostek organizacyjnych, w których tworzy się archiwa zakładowe.

20 Wytuczne w sprawie zasad ustalania państwowych jednostek organizacyjnych, jednostek samorządu terytorialnego i samorządowych jednostek organizacyjnych, w których tworzy się archiwa zakładowe. Załącznik nr 1 do Decyzji Nr 1 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 27 maja 2002 r.

Varšavu, určuje generální ředitel na návrh ředitele příslušného státního (oblastního) archivu. Ostatní původce pak určují přímo ředitele příslušných státních archivů. Seznam takto určených původců je veden v elektronické databázi NADZÓR, která je pravidelně aktualizována.

Počátky vypracování moderních kritérií pro posuzování hodnoty dokumentů v Polsku sahají do třicátých let minulého století. V usnesení vlády ze dne 24. srpna 1931, o předpisech spisové služby ve veřejné správě²¹, se poprvé hovoří o věcných spisových plánech. Následným usnesením vlády ze dne 21. prosince 1931, o přechovávání spisů v úřadech veřejné správy²², byly zavedeny rámcové předpisy týkající se rozdělení dokumentů státní správy na kategorie A (dokumenty trvalého významu) a B (dokumenty dočasného významu). Řídící orgány jednotlivých institucí byly povinny, se souhlasem ministra náboženství a veřejné osvěty, určit, jaké dokumenty podřízených úřadů budou zařazeny do kategorie A. Po druhé světové válce se v důsledku ohromných ztrát, které polské archivy během války utrpěly, diskuze o problematice posuzování dokumentů soustředila především na dokumenty vytvářené po roce 1944, resp. 1945.²³ Změna politického režimu a s ní související proměny ve státní správě přinesly rozšíření rozsahu její působnosti na řadu oblastí společenského, hospodářského a kulturního života. V důsledku zestátnění průmyslu, znárodnění hospodářství a centralizace řízení došlo k ohromnému nárůstu administrativního aparátu, což se od počátku 50. let minulého století projevilo v devalvaci informační hodnoty dokumentů, které při svém rychle narůstajícím objemu obsahovaly čím dál více drobných faktů. K této skutečnosti se přidala též častá duplicita činností na různých stupních veřejné správy.²⁴

Do poloviny 50. let minulého století platilo, že každý znárodněný původce (ať již státní, družstevní nebo samosprávný) vytváří archiválie, které je nutné trvale uchovat. Již zmíněný dekret z roku 1951 a nařízení vlády z roku 1957 uložily Generálnímu ředitelství státních archivů a jemu

21 Uchwała Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 1931 r. o przepisach kancelaryjnych w administracji publicznej (M.P. 1931 nr 196 poz. 273).

22 Uchwała Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1931 r. o przechowywaniu akt w urzędach administracji publicznej (M. P. z 1932 r. Nr 2, poz. 3).

23 Borodij, Eugeniusz: Potrzeby użytkowników a obecne kryteria wartościowania. Problemy wartościowania dokumentacji współczesnej – konferencja w Archiwum Głównym Akt Dawnych. Warszawa, 19–20 czerwca 2007 r., s. 34.

24 Perłakowska, Ewa: Dotychczasowe kryteria wylaniania twórców materiałów archiwalnych a wyzwania współczesności. Problemy wartościowania dokumentacji współczesnej – konferencja w Archiwum Głównym Akt Dawnych. Warszawa, 19–20 czerwca 2007 r., s. 4.

podřízeným státním archivům povinnost vykonávat archivní dohled nad spisovnými institucí, z jejichž činnosti vznikaly dokumenty tvořící státní archivní fond. Veliké množství institucí tohoto typu spolu s nedostatečným personálním obsazením státních archivů, které se navíc v té době stále potýkaly s následky války, přimělo archivní správu vypracovat pravidla kategorizace původců a určit ty z nich, kteří vytvářeli pouze dokumenty bez trvalé hodnoty. Tyto instituce byly vyjmenovány v oběžníku generálního ředitele státních archivů č. 11 ze dne 25. září 1955. Kritéria dělení původců byla v následujících letech několikrát upřesněna, konkrétně v letech 1964, 1971, 1977, 1985 a naposledy v roce 2002.²⁵ Nařízení generálního ředitele státních archivů ze dne 28. prosince 1964 přineslo změnu pohledu na tuto problematiku v tom, že místo výčtu typů institucí, z jejichž činnosti nevznikají dokumenty trvalé hodnoty byl vydán seznam typů původců, jejichž dokumenty budou předávány k trvalému uložení do státních archivů. Nařízení z let 1985 a 2002 byla již vydána v situaci, kdy platil archivní zákon.

Souběžně s úpravou zásad kategorizace původců pokračovala též diskuze o kritériích posuzování hodnoty dokumentů, jejímž praktickým vyústěním bylo vydání vzorového typového spisového plánu v roce 1963, následně upraveného již na základě zákona v letech 1984 a 2002.²⁶ Státní archivy se již od počátku 50. let minulého století v souvislosti s tím snažily soustředit své síly především na výběr archiválií, přičemž usilovaly o to, aby stanovení lhůt, po něž mají být dokumenty bez trvalé hodnoty uloženy u původců, zůstalo v kompetenci původců samotných. Tento pohled se však nepodařilo prosadit, což vedlo k neúměrnému nárůstu objemu pracovních povinností archivářů.

V současné době je v rámci procesu určování původců posuzován význam původce, charakter, předmět a rozsah jeho činnosti, jeho funkce v rámci správní a hospodářské struktury státu nebo regionu, jeho právní statut, jeho typičnost nebo naopak unikátnost a informační hodnota jím vytvářených dokumentů.²⁷ Kritérium typičnosti je možné aplikovat na původce, jehož dokumenty není potřeba z hlediska jejich historické hodnoty

25 Srovnání typů původců, z jejichž činnosti vznikají archiválie, nabízí na základě metodických pokynů Generálního ředitele státních archivů vydaných od roku 1964 do roku 2002 v příloze č. 2 Ewa Perlakowska. Viz Perlakowska, E.: *Dotychczasowe kryteria wyłaniania twórców materiałów archiwalnych*, s. 13–30.

26 Borodij, E.: *Potrzeby użytkowników a obecne kryteria warteściowania*, s. 34–35.

27 Bod I přílohy č. 2 rozhodnutí č. 1 generálního ředitele státních archivů ze dne 27. května 2002.

trvale uchovávat, který však představuje typický příklad určitého subjektu existujícího v masovém měřítku. Dokumenty vzniklé z jeho činnosti jsou pak vybrány jako vzorek daného typu původce. V praxi ovšem vzorkování původců není časté a je prováděno v ještě menší míře než vzorkování dokumentů.²⁸ Opakem kritéria typičnosti je kritérium unikátnosti, kdy je vybrán původce zabývající se ojedinělou činností. K trvalému uložení části dokumentů může dojít též v případě takových původců, u kterých došlo ve státním, nebo regionálním měřítku k nějaké neobvyklé události.

Přestože nezbytnost kategorizace původců není nikým zpochybňována, někteří polští archiváři vyslovují v této souvislosti obavy, že dokumenty subjektů, které nebyly určeny jako ty, z jejichž činnosti vznikají archiválie, přišly tímto rozhodnutím o právní ochranu před neoprávněným zničením.²⁹ Kárné sankce uvedené v zákoně se totiž týkají pouze ochrany archiválií.³⁰ Tento problém by měl být odstraněn změnami v legislativě, nejlépe vydáním nového archivního zákona.

V rámci druhé etapy posuzování hodnoty dokumentů jsou dokumenty první skupiny původců rozděleny na archiválie a na dokumenty určené ke zničení. Dokumenty se posuzují podle obsahu a informační hodnoty, doby vzniku, vnějších znaků, způsobu vzniku a stavu zachování.³¹ Přihlíží se k tomu, zda se jedná o originály, nebo neověřené kopie, kým a za použití jaké techniky byly dokumenty vyhotoveny, jestli jsou dokumenty dochovány v kompletním stavu a zda jejich fyzický stav dovoluje trvalé uložení a využívání. Dokumenty vzniklé během významných období, nebo přelomových událostí (např. různých politických a společenských změn) se ponechávají ve větší míře než obvykle. Vzhledem k válečným ztrátám, které jsou zmíněny výše, se v Polsku v zásadě neskartují dokumenty vzniklé před rokem 1951.

Významným faktorem majícím vliv na zásady výběru archiválií a selekce původců je velikost úložného prostoru státních archivů a finanční náklady spojené s péčí o vybrané archiválie. Změny ve společenském a hospodářském životě přinášejí nové typy agend, což se promítá do nárůstu objemu dokumentů. Pokud se ukáže, že archivy nejsou schopny logisticky zvládnout tak velký nárůst množství archiválií, povede tato situace

28 Borodij, E.: Potrzeby użytkowników a obecne kryteria wartościowania, s. 36.

29 Perlakowska, E.: Dotychczasowe kryteria wyłaniania twórców materiałów archiwalnych, s. 8.

30 Čl. 52, 53 a 54 archivního zákona.

31 Kulecka, Alicja: Teoria gromadzenia i problemy współczesności i przyszłości, 2004. <http://jazon.hist.uj.edu.pl./zjazd>, s. 4.

nutně ke zostření kritérií výběru. Dalším problémem, k němuž je nutno při stanovení pravidel výběru přihlédnout, jsou měnící se nároky na využívání archiválií.³² Souvisí to jednak se změnou samotné struktury uživatelů, k nimž již zdaleka nepatří pouze historici, ale též s novými přístupy a oblastmi zájmu historické vědy. Roste počet fyzických i právnických osob hledajících informace k majetkovým záležitostem, národnostnímu původu nebo související s různými druhy odškodnění. Badatelé mohou požadovat informace, které jsou obsaženy v dokumentech původců, kteří nebyli určeni jako ti, z jejichž činnosti vznikají archiválie. Aby byly potřeby uživatelů uspokojeny, bude nutné používat více než dosud metody vzorkování dokumentů i celých původců. V případě vzorkování je však potřeba, aby ten, kdo bude archiválie využívat, věděl, na základě jakých kritérií a za použití jakých metod byly vzorky vybrány a proč byly k trvalému uložení vybrány dokumenty daného původce. Další možností, jak zabránit předčasným ztrátám některých typů dokumentů, je úprava skartačních lhůt dokumentů se skartačním znakem B uložených u původců.

Při posuzování hodnoty dokumentů vzešlých z činnosti veřejnoprávních původců se archivář může opírat o jednotný věcný spisový plán (jednotly rzeczowy wykaz akt).³³ Původci s celostátní působností jej vydávají po schválení generálním ředitelem státních archivů, ostatní pak se souhlasem ředitele příslušného státního archivu.³⁴ Tvorba jednotného věcného spisového plánu³⁵ je založena na systému desetinné klasifikace. Veškerá agenda původce je rozdělena do věcných skupin a podskupin, kterých může být vždy maximálně deset. Hlavní věcné skupiny jsou označeny spisovými znaky (symboly klasyfikacyjne) od 0 do 9. První skupina se týká vedení a organizace původce, druhá personálních záležitostí, mez a péče o zaměstnance, třetí hospodářských a majetkových záležitostí a čtvrtá finanční agendy a účetnictví. Dokumenty zahrnuté v těchto čtyřech skupinách jsou ve větší či menší míře společné pro všechny organizační složky a užívá se pro ně termín akta typowe. Ostatní hlavní skupiny zahrnují specifické agendy a jsou označovány termínem akta specyficzne. Hlavní věcné

32 Borodij, E.: Potrzeby użytkowników a ogólne kryteria wartościowania, s. 32–45; Kulecka, Alicja: Teoria gromadzenia a problemy współczesności i przyszłości, 2004. <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjazd>, s. 4–8.

33 Andrasz-Mroczek, Monika: Wykaz akt jako instrument wartościowania. Problemy wartościowania dokumentacji współczesnej – konferencja w Archiwum Głównym Akt Dawnych. Warszawa, 19–20 czerwca 2007 r., s. 86–90.

34 § 3 Nařízení ministra kultury č. 1375 ze dne 16. září 2002.

35 Kancelaria i archiwum zakładowe, s. 88–90.

skupiny se dále dělí na podskupiny, opět v maximálním počtu deseti položek (se spisovými znaky 00–09, 10–19, 000–009 atd.). Skupiny označené jednocifernými spisovými znaky se nazývají skupinami prvního řádu, skupiny označené dvoucifernými spisovými znaky skupinami druhého řádu atd. Počet skupin a podskupin se odvíjí od potřeb původce. Spisový znak společně s názvem položky (haslo klasifikacyjne) tvoří věcnou třídu (klasa rzeczowa wykazu akt).

Věcným třídám nejnižšího řádu jsou přiděleny většinou dva skartační znaky. První skartační znak je určen dokumentům, které vznikly u věcně příslušného organizačního útvaru původce, do jehož působnosti náleží konečné zpracování dané agendy a u něž jsou tyto dokumenty v úplnosti a v konečné podobě uloženy. Druhý skartační znak se používá pro tytéž typy dokumentů uložené u ostatních útvarů původce. Dokumenty trvalé hodnoty jsou označeny skartačním znakem A, dokumenty nemající trvalou hodnotu se označují skartačním znakem B, přičemž dokumentům, které mají pro výkon úřední činnosti původce pouze krátkodobý význam, je přidělen skartační znak Bc. Tyto dokumenty jsou po pozbytí platnosti předány konkrétním útvarem přímou cestou ke zničení. Posledním skartačním znakem je znak BE, který je přiřazen dokumentům, u nichž nelze v době jejich vzniku jednoznačně stanovit trvalou hodnotu a které jsou po uplynutí lhůty navrženy příslušnému státnímu archivu k posouzení. Ten je může vybrat jako archiválie, určit ke zničení, nebo jim prodloužit skartační lhůtu. Jedná se např. o různé typy kontrol, situační zprávy, nebo osobní spisy. Změna jakéhokoliv skartačního znaku může být provedena pouze se souhlasem státního archivu.

Dokumentům se skartačními znaky B a BE je přidělena skartační lhůta (archiválie mají jednotnou lhůtu danou zákonem), která se většinou pohybuje v rozmezí od 2 do 50 let. Padesátiletou lhůtu mají např. osobní spisy zaměstnanců a mzdové listy nebo některé druhy školské a zdravotnické dokumentace. Zásadním dokumentům státních a samosprávných organizačních jednotek, z jejichž činnosti nevznikají archiválie, je přidělen skartační znak B s lhůtou 25 let. Je určen všem typům dokumentů, které u původců vytvářejících archiválie mají skartační znak A. Posledním údajem uvedeným v jednotném věcném spisovém plánu jsou poznámky, které obsahují podrobné specifikace týkající se jednotlivých položek. Někdy mohou být připojeny i další informace, například ve spisovém plánu ministerstva vnitra jsou u každé položky uvedeny symboly, které stanovují způsob nakládání s dokumenty v případě ohrožení bezpečnosti státu.

Mezi některými polskými archiváři se objevuje názor, že jednotný věcný spisový plán by měl být pouhým pomocným nástrojem, který archiváři posuzujícímu hodnotu dokumentů poskytne prvotní, nikoliv však závazné vodítko.³⁶ Bez uplatnění jiných kritérií výběru může dokonce jeho použití vést k chybnému posouzení historické hodnoty dokumentů a v důsledku toho ke ztrátě archiválií. Podle Eugeniusze Borodije „v rukách nezkušeného nebo nepřemýšlejícího archiváře spisový plán dovede nadělat mnoho škod“.³⁷ Schematické myšlení a pohodlnost vedou k přeceňování role spisového plánu jako základního závazného a stabilního nástroje pro výběr archiválií. V době neustálých organizačních změn i změn ve způsobech vedení spisové služby a vzniku nových druhů dokumentů nebude sebelépe vypracovaný spisový plán nikdy dokonalý. Nebyl takový ani v minulých desetiletích, což dokládá celá řada typů dokumentů zařazených tehdy do kategorie B, které by dnes byly vyhledávaným a cenným pramenem k poznání minulosti. Monika Andrasz-Mrozek pokládá v souvislosti se spisovým plánem otázku, zda by nestálo za úvahu dovolit původcům pružnější vedení spisové služby, která by tak mohla reagovat efektivně na potřeby původce.³⁸ Archivářům by naopak zbýval čas na to, co by mělo být jejich hlavním úkolem – tedy na vlastní posuzování historické hodnoty dokumentů.

Pro státní orgány a státní organizační jednotky byl vydán vzorový spisový plán (przykładowy wykaz akt typowych), který tvoří přílohu č. 2 nařízení ministra kultury č. 1375 ze dne 16. září 2002. Zahrnuje pouze obecné a ekonomické agendy (akta typowe), tedy první čtyři hlavní skupiny, které jsou nazvány vedení, personální záležitosti, hmotné zdroje a ekonomika. Ty se dále dělí na 37 podskupin druhého řádu, cca 190 podskupin třetího řádu a cca 150 podskupin čtvrtého řádu. V příručce pro zaměstnance pověřené vedením spisové služby „Kancelaria i archiwum zakładowe“, kterou vydává Stowarzyszenie Archiwistów Polskich je původcům doporučeno přistupovat k vzorovému spisovému plánu s jistou opatrností, neboť v případě některých druhů dokumentů jsou v něm uvedeny chybné skartační znaky i lhůty.³⁹ Jako poněkud bizarní upomínka na doby nedávno minulé se pak může jevit údaj obsažený v poznámce k věcné skupině se

36 Andrasz-Mrozek, M: Wykaz akt jako instrument wartościowania, s. 88–90; Borodij, E.: Potrzeby użytkowników a obecne kryteria wartościowania, s. 43.

37 Borodij, E.: Potrzeby użytkowników a obecne kryteria wartościowania, s. 43.

38 Andrasz-Mrozek, M: Wykaz akt jako instrument wartościowania, s. 90.

39 Kancelaria i archiwum zakładowe, s. 211.

spisovým znakem 0641, který coby příklad jednoho z druhů dokumentů uvádí cenzurní zásahy.

Vedle jednotného věcného spisového plánu vydávají veřejnoprávní původci též další spisové normy, kterými jsou spisový řád (instrukcja kancelaryjna) a instrukce ve věci organizace a oblasti činnosti správního archivu (instrukcja w sprawie organizacji i zakresu działania archiwum zakładowego též instrukcja archiwalna). Spisový řád stanovuje podobně jako v České republice podrobná pravidla pro vedení spisové služby a upravuje manipulaci s veškerými dokumenty od doby jejich doručení nebo vytvoření původcem až do doby jejich předání do správního archivu. V něm se manipulace s dokumenty řídí výše zmíněnou archivní instrukcí.

Archiválie tvoří přibližně 2% až 20% všech dokumentů původce. V této souvislosti stojí za připomenutí, že značná část badatelů využívajících archivní fondy uložené ve státních archivech netuší, že se zde nesetkají s veškerými dokumenty vzniklými z činnosti daného původce, ale pouze s jejich nevelkou částí. Archiválie jsou po uplynutí 25 leté lhůty předávány do příslušného státního archivu. V praxi se ovšem někdy předávají i dříve. Průběh a pravidla předání jsou podrobně popsána v již několikrát citovaném nařízení ministra kultury č. 1375 ze dne 16. září 2002.⁴⁰ Původce zašle příslušnému státnímu archivu nejméně dva týdny před plánovaným termínem předání soupis předávaných dokumentů (spis zdawczo-odbiorczy) společně s návrhem na předání archiválií. Soupis předávaných dokumentů musí obsahovat název organizačního útvaru původce, z jehož činnosti předávané dokumenty vznikly, pořadové číslo ukládací jednotky, spisový znak a název položky podle jednotného věcného spisového plánu původce a časový rozsah jednotlivých ukládacích jednotek. Archiválie musí být sepsané ve stejném pořadí, v jakém jsou řazeny ve spisovém plánu původce. K soupisu mohou být též připojeny informace o nejdůležitějších organizačních změnách provedených v době, ze které pocházejí předávané dokumenty. Pokud se jedná o první přejímku od daného původce, měl by být součástí soupisu kromě organizačního schématu i stručný popis historie předávajícího subjektu. Státní archiv předem ověří, zda jsou materiály řádně připraveny a v případě nedostatků může převzetí archiválií odmítnout s tím, že stanoví termín, dokdy mají být provedena nápravná opatření. Pokud nejsou archiválie v kompletním stavu, doplní se o dokumenty se skartačním znakem B. Termín předání určuje archiv, přičemž finanční náklady spojené s přípravou a vlastní předáním archiválií nese původce.

40 § 13–17 Nařízení ministra kultury č. 1375 ze dne 16. září 2002.

Dokumenty, které nemají trvalou hodnotu, posoudí po uplynutí skartačních lhůt komise ve složení vedoucího organizačního útvaru, jemuž je podřízen správní archiv nebo spisovna původce, vedoucího pracovníka správního archivu nebo spisovny a zástupců útvarů, jejichž dokumenty jsou navrženy ke zničení.⁴¹ Komise vypracuje protokol o posouzení dokumentů (protokol o oceny dokumentacji niearchiwalnej), který zašle spolu se seznamem a návrhem na udělení souhlasu se zničením příslušnému státnímu archivu. V protokolu je uveden počet běžných metrů a časový rozsah navržených dokumentů, spisové znaky, názvy složek, počet ukládacích jednotek a číslo jednacích souvisejícího soupisu předaných archiválií. V případech potíží s posouzením dokumentů může původce požádat příslušný archiv o provedení odborné prohlídky. Původcům může být udělen jednorázový souhlas ke zničení dokumentů (jednorazowa zgoda na brakowanie dokumentacji niearchiwalnej) nebo generální skartační souhlas (generalna zgoda na brakowanie dokumentacji niearchiwalnej). Návrh na udělení generálního skartačního souhlasu musí obsahovat zdůvodnění jeho získání a přesné vymezení typů dokumentů, na které má být udělen. Podmínkou je řádné uložení a uspořádání archiválií ve správním archivu původce. Trvalý skartační souhlas uděluje generální ředitel státních archivů a může se vztahovat jak na veškeré dokumenty, které nemají trvalou hodnotu, tak na jejich vybranou část.

Důležitou součástí činnosti státních archivů v rámci předarchivní péče představují kontroly.⁴² Jsou prováděny především u původců, z jejichž činnosti vznikají archiválie tvořící státní archivní fond. Polská archivní praxe rozlišuje několik druhů kontrol. Nejběžnějším typem je obecná kontrola, která je zaměřena na dodržování archivní legislativy a spisových norem, zvláště spisového plánu, na řádnost předávání dokumentů z jednotlivých útvarů původce do správního archivu, na řádnost jejich evidování, ukládání, zpracování, ochrany a zpřístupňování, na předávání archiválií do státních archivů a na ničení dokumentů bez trvalé hodnoty. Cílem kontroly je v první řadě prověření řádné manipulace s archiváliemi, v případě dokumentů bez trvalé hodnoty je pozornost zaměřena na dokumenty ve skupinách BE 50 a B 50. Obecná kontrola se provádí minimálně jednou za tři roky. Pokud správní archiv původce vykonává svoji činnost řádně,

41 § 4–9 Nařízení ministra kultury č. 1375 ze dne 16. září 2002.

42 Čl. 21 odst. 2 a čl. 28 bod 4 archivního zákona; Zarządzenia Nr 8 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 15 czerwca 2000 r. w sprawie przeprowadzania przez archiwa państwowe kontroli postępowania z materiałami archiwalnymi wchodzącymi do państwowego zasobu archiwalnego.

může být kontrola prováděna v pětiletých intervalech. Předmětem kontrol je též personální obsazení a kvalifikace pracovníků správního archivu a pracovní podmínky v archivu. Závěrečná zjištění spolu s výčtem nápravných opatření jsou uvedena v protokolu o kontrole a zapsána do databáze NADZÓR. Ostatní typy kontrol mají užší zaměření, mohou např. prověřovat podněty různých institucí nebo občanů upozorňující na nebezpečí poškození, zničení nebo ztráty archiválií u konkrétního původce.

Způsob provádění předarchivní péče v Polsku v zásadě nevybočuje z obecných trendů platných v evropském archivnictví. V tomto ohledu vykazuje mnoho shodných rysů se způsobem, kterým je předarchivní péče vykonávána v České republice. Existují však některé rozdíly, z nichž nejvýznamnější spočívá v odlišném pojetí archiválie. Za archiválii je považován takový dokument, jenž byl vybrán k trvalému uchování již v době svého vzniku, tedy na počátku svého životního cyklu. Jako takový je uložen u původce po dobu maximálně 25 let a po uplynutí této lhůty je předán do příslušného státního archivu. Nespornou výhodou používání delší lhůty je především skutečnost, že archivář přistupuje k většímu celku dokumentů, což v mnohém napomáhá správnému posouzení jejich historické hodnoty. Druhým podstatným rozdílem je princip kategorizace původců, kdy ne všechny subjekty jsou vnímány jako ty, z jejichž činnosti vznikají dokumenty trvalé hodnoty. Princip selekce původců umožňuje soustředit síly státních archivů na původce, z jejichž činnosti vznikají archiválie, zároveň však v sobě obsahuje potenciální nebezpečí nenávratné ztráty informací obsažených v dokumentech původců nespadajících do této kategorie. Kritéria pro posuzování hodnoty dokumentů podléhají vývoji, některá na významu ztrácejí, jiná získávají. V každém případě však platí – a to jak v Polsku, tak v České republice – slova Eugeniusze Borodije, že sebelépe nastavená kritéria ani právní normy nemohou plně zastoupit roli archiváře, který je používá v každodenní praxi.⁴³

43 Borodij, E.: Potrzeby użytkowników a obecne kryteria wartościowania, s. 44.

Nejmladší oddělení Státního ústředního archivu v Praze

/ Růžena Hlušíčková /

V bývalém Státním ústředním archivu v Praze (dále jen SÚA) jsem pracovala v letech 1962–1989. Nyní mě nezdolná energie kolegy Tomáše Kaliny přesvědčila, že se mám do tohoto období ve svých vzpomínkách vrátit. Prosím čtenáře, aby od této statě neočekávali odborné pojednání s poznámkovým aparátem a aby s pochopením přijali pár vzpomínek na hezká, ale i hořká léta práce nejmladšího oddělení výše uvedeného archivu, v jehož čele jsem do roku 1989 stála.

Do SÚA jsem nastoupila v říjnu 1962 po skončení mateřské dovolené a po předchozí dvouleté praxi učitelky v Praze-Modřanech. Moje vysokoškolské vzdělání nemělo s archivem nic společného. Byla jsem promovány pedagog, obor český jazyk – dějepis. Péče o malou dceru mi nedovolila dojíždět dále do Modřan. Na popud bývalé kolegyně z archivu Anny Skýbové, jsem podala přihlášku do zaměstnání v SÚA, aniž jsem tušila, že právě on se stane mým pracovištěm pro příštích 28 let.

Byla jsem přijata do tehdejšího III. oddělení (později I. oddělení), které spravovalo archivní materiál z let 1918 do současnosti, a začala jsem louskat abecedu archivářské práce, která mě ihned zaujala. Díky výborným kolegyním – jmenuji alespoň Irenu Malou, Ludmilu Kubátovou, Julii Kutovou a další, jsem začala pronikat do tajů archivnictví – co je fond, jak se zpracovává, co je inventář, rejstřík, úvod...

První fond, který jsem dostala k samostatnému zpracování, byl prvorepublikový Junák. Nejvíce jsem se však naučila při kolektivním zpracování velkých fondů z období první republiky, z období okupace a po roce 1945. Zhruba za rok už jsem některé zpřístupňovací práce vedla a redakčně zpracovávala konečnou formu inventářů. Práce byla zajímavá a otevírala mi nové oblasti – dějiny správy, zásady vnitřní skartace, posuzování trvalé dokumentární hodnoty zpracovávaných archiválií, zapojení do systému vnitřní skartace u institucí aj.

Když už jsem začala být jako archivářka v práci jistější a spokojená, přišla pro mne neočekávaná změna. Tehdejší ředitel SÚA, Rudolf Rejman,

mě pověřil funkcí skartačního referenta archivu, kterou až dosud vykonával tehdejší vedoucí 2. oddělení Jaroslav Vrbata. Proč k této změně došlo, jsem se nedozvěděla, leč neměla jsem na vybranou. A začínala jsem do značné míry znovu – tuším, že to bylo v roce 1966 (či 1965?). Pravda, nezačínala jsem na „zelené louce“, řada věcí již fungovala. Existoval systém skartačních dvojic, které tvořily vždy dva vysokoškolsky vzdělaní odborní archiváři. Každá dvojice měla přidělený určitý proporcionální počet ústředních úřadů státu, v jejichž spisovných prováděla ve smyslu vyhlášky ministerstva vnitra č. 62 z 3. 2. 1953 o zásadách při vyřazování (skartaci) písemností odborný archivní dohled. K dispozici byly jednotné formuláře skartačního návrhu s přílohami a vzoru skartačního protokolu. Existoval poměrně kompletní seznam institucí, které podléhaly odbornému archivnímu dohledu SÚA. Úkolem skartačního referenta bylo organizovat a koordinovat práci skartačních dvojic, vést evidenci prováděných dohlídek, vést evidenci o množství vyskartovaných písemností i evidenci o archiváliích určených k trvalému uložení do archivu. Jako členka gremiální rady jsem měla vedení archivu informovat o mimořádných opatřeních, nedostatcích a jiných problémech při provádění tzv. vnější skartace. A tak jsem se do toho pustila, čas na zpracování jsem však nedostala.

Jak se zvětšoval nárůst písemné produkce ústředních úřadů a přímo jimi řízených organizací, ukázalo se, že dosavadní systém skartačních dvojic není schopen péči o ně dostatečně zajistit. Navíc nebyla zajištěna specializace na problematiku moderního materiálu po roce 1945. Skartovali odborní archiváři i z oddělení nejstarších archiválií, kterým dohled ve spisovných ubíral vzácný čas pro práci na „starších“ fondech. Patří jim za to poděkování. Přesto čas čerpaný skartačními dvojicemi byl nerentabilní a naprosto zanedbatelný ve srovnání s dalšími úkoly archivu, neboť zdaleka nepokryval potřeby vnější skartace. Jako skartační referent jsem na to vedení archivu upozorňovala a předkládala jsem konkrétní údaje např., že v druhé polovině 60. let, SÚA věnoval skartační činnosti pouhých 3% z veškerých svých prací.

Snažila jsem se podávat konkrétní návrhy na možná opatření. Postupně vykristalizovaly ve zřízení samostatné pracovní skupiny pro fondy z období po roce 1945 v rámci tehdejšího I. oddělení (dříve odd. III). Začala fungovat v roce 1967 nejprve se dvěma a později čtyřmi pracovníky. Pokud si pamatuji, byli to: Růžena Hlušíčková, Helena Janáková-Sadilová, poté Dana Retichová a Josef Žabka. Skartační dvojice složené zhruba ze třiceti odborných archivářů, však musely pracovat dál a je třeba zdůraznit, že

jejich činnost především zabraňovala nekontrolovatelnému ničení písemností na centrálních úřadech.

K výraznější změně v oblasti předarchivní péče postupně docházelo až po založení V. oddělení koncem roku 1968 a zejména po ustavení skartačního úseku v tomto oddělení v roce 1969 pod vedením Aleny Noskové. Soustředění této činnosti do V. oddělení bylo předpokladem pro budoucí specializaci archivářů vykonávajících dohled ve spisovnách a zlepšení práce spisoven. Postupně se prosazovalo nové pojetí předarchivní péče, tzn. důraz na výběr archiválií při plynulém vyřazování bezcenných písemností. Představovalo to ale celé roky práce, kterou bych ráda v následující části připomněla.

Vše začalo přidělením pracovních prostor pro nové oddělení v Břevnovském klášteře, které bylo třeba upravit, vymalovat, vybavit nezbytným nábytkem atd. O problémech břevnovského kláštera jako archivního depozitáře i ostatních rozptýlených depozitářích, se zmíním dále. Na tomto místě jenom připomínám, že všechny budovy, v nichž SÚA sídlil, patřily pod hospodářskou správu ministerstva vnitra, které mělo pečovat o jeho údržbu.

Pomalou, ale opravdu hodně pomalu, začali přicházet k původně čtyřčlennému kolektivu noví pracovníci. Pokud se nemýlím, ještě v roce 1968 to byla Dáša Šmerdová, Dana Retichová, kolem roku 1970 Tomáš Kalina, Milan Bílkovský a Karel Bolomský, v roce 1973 Hana Klasová, již dříve byli z I. oddělení (dříve odd. III.) do V. oddělení přeřazeni Josef Žabka a Alena Nosková. Všichni se podíleli na chodu našeho oddělení více než 15 let. Mezi „trvalky“ ráda přiřazuji Milenu Marešovou a Františka Štveráka, kteří sice do oddělení přišli až v 80. letech, ale archivu zůstali věrni dodnes. M. Marešová až do své smrti v r. 2008, T. Kalina, A. Nosková, F. Štverák a J. Žabka jsou dodnes zaměstnanci Národních archivu Praha.

Jinak oddělením prošla, zejména v 80. letech, řada většinou mladých lidí, kteří po dvou až pěti letech odešli na jiná, pro ně zajisté výhodnější pracoviště jak po stránce finanční, tak vzdálenosti do zaměstnání a vybavení pracoviště s možností stravování (podotýkám, že teplé obědy nebyly pro „břevnováky“ nikdy zajištěny), ale i z různých osobních důvodů.

Pokusím se vzpomenout alespoň na některé z nich bez pocitu hořkosti a smutku z toho, že dobře nebo sotva zapracovaní lidé, z nichž většina byla platnými členy oddělení, odcházeli „za lepším“. Ze vzpomínek se mi vynořují jména Alena Balcarová-Richterová, Ivana Bernášková, Martin Ebel, Drahomír Jančík, Marie Mazáčová-Žabková, Alena Míšková, Michal

Mocek, Jiřina Peštová, Dáša Šmerdová (byla přeřazena do oddělení nejstarších fondů po odchodu Anny Skýbové), Jitka Vondrová, Vladimíra Włodarczyková-Vaníčková. Myslím, že všichni se na nových pracovištích dobře uplatnili a že z práce v V. oddělení se odnesli dobrý základ.

Oddělení doslova krátce propluli Vladimír Waage a Irena Hrdinová a také pracovnice, které sem byly přeřazeny z různých důvodů z jiných oddělení SÚA. Mám na mysli Helenu Janderovou, Alenu Fejlkovou a Janu Šturzovou. Připomenout chci také manipulační pracovníky Josefa Šmucara a Miroslava Cigánka i brigádníka Františka Ramaisla, který se doslova pral s plísněmi v depozitářích, na archivních krabicích, tkanicích aj. K prvně jmenovanému J. Šmucarovi se váže pozoruhodné doporučení tehdejšího ředitele SÚA, který mi řekl: „On dobře házel balíky na poště, tak bude v oddělení platný.“ Nemohla jsem se zbavit nepříjemného pocitu – a to dodnes, jakým způsobem někteří kolegové chápali práci nejmladšího oddělení.

Myslím, že přesto jsme byli dobrý a schopný kolektiv, který se obětavě vyrovnával s narůstajícími úkoly a problémy. Vážila jsem si toho, že v naprosté většině neexistovala v oddělení závist, nevraživost a osočování a že mladý kolektiv neztrácel humor ani ve složitých situacích. Semknutý kolektiv přežil i takové pohromy, jako „uklizení“ bývalého náměstka ministra vnitra Jindřicha Kotala do jedné z břevnovských kanceláří nebo krátkodobé a účelové zaměstnávání protekčních manželek různých pracovníků ministerstva vnitra, stejně jako pravidelná, tzv. služebně-politická hodnocení, zejména v 70. letech.

Z předchozího je patrné, že V. oddělení se potýkalo se složitou personální situací, fluktuace byla zvláště v 80. letech značná a citelně brzdila plnění úkolů. Jako vedoucí oddělení jsem se zejména v posledních letech obávala, jak vedení archivu opět „posílí“ naše oddělení odezvou na moje požadavky o potřebě zvýšit počet pracovníků. Je na místě poděkovat těm kolegům a kolegyním, kteří vytrvali a obětavě zvládali nelehkou situaci. Vděčně vzpomínám, kolik pracovníků zapracovávali při veškeré své práci, aby ti poté odešli jinam. Jestli si dobře pamatují, oddělení disponovalo průběžně 10–12 (ojediněle 15) pracovníky, jeho neměnný základ tvořilo 7–10 kolegů. Ráda na ně vzpomínám a s některými jsem dosud v kontaktu.

A nyní pár slov k náplni práce oddělení. Budu stručná, neboť určitou bilanci jsem podala na odborných seminářích SÚA k jeho 25. a 30. výročí, jejichž texty jsou k dispozici.

Po vzniku V. oddělení byly do jeho správy delimitovány archivní fondy z období po roce 1945. V rozsahu 8 000 bm byly převzaty z I. oddělení,

kteří je dosud spravovalo. Většinou šlo o fondy archivně nezpracované, jen několik jich mělo inventář. Do začátku 80. let bylo do V. oddělení převzato ze spisoven zhruba stejné množství archivního materiálu, takže jsme pečovali o více než 15 km archiválií. Bohužel se nepodařilo naplnit vytčený cíl, tj. převzít ze spisoven do archivu všechny dokumenty do roku 1960, neboť všechny depozitáře SÚA přidělené V. oddělení byly přeplněné. Depozitáře jsme měli v Praze (Břevnov, Loreta) na Mníšku pod Brdy (zámeček) v Mladé Boleslavi (býv. věznice) aj. Když už situace byla neúnosná a hrozilo nebezpečí, že vybrané archiválie ve spisovnách z různých důvodů „nepřežijí“, rozhýbalo se konečně ministerstvo vnitra a nabídlo SÚA prostřednictvím Archivní správy MV „geniální“ řešení. Přidělilo nám benediktinský klášter v Broumově, kde ještě dožívalo několik řádových sester. Klášter sám byl pro archivní účely naprosto nevhodný, vlhký, vyžadoval vnitřní stavební úpravy, temperování atd. Tedy běh na dlouhou a finančně náročnou trať s velmi nejistým výsledkem. Svě by o tom nejlépe podal kolega T. Kalina, kterému k jeho úkolům v oddělení přibyla funkce „referenta pro Broumov“ a kterému měl pomáhat „odborník“ – bývalý vedoucí hospodářské správy ministerstva vnitra – soudruh Matějný (v důchodu), od něhož vedení SÚA očekávalo hladké projednávání problémů u nadřízených složek. Určité úpravy v Broumově sice započaly, ale naštěstí jen to. Objekt vzdálený od Prahy 250 km se depozitářem nestal, neboť tehdy už se rodily záměry na výstavbu účelové archivní budovy.

Na tomto místě bych chtěla připomenout, že ani ostatní depozitáře V. oddělení nebyly bez problémů, byly nevytápěné, většinou vlhké nezřídka tmavé se špatným osvětlením a primitivním vybavením – žebříky, vozíky a „husičky“, bez možnosti odložit prohlížené dokumenty, které potřebovaly úřady i badatelé. Nejhuře na tom byl Břevnovský klášter. Jak se postupně zaplňoval do posledního místa převzatými fondy, přestával proudit v chladných a vlhkých místnostech vzduch, stoupala vlhkost, objevily se a rozšířily plísně.

Vytápěné, ale velice špatně, byly jen pracovny archivářů, kteří si užili studeného „odchovu“ až až. A co víc, klášter byl prvořadou a známou kulturní památkou nejen v Československu. Každý slušný cizí bedkr se o něm zmiňoval a tak, když konečně začaly opadávat nástropní fresky a „plakaly“ fresky na zdech, chtělo se mi plakat také. Moje nářky však nenašly nikde odezvy. Budova byl přísně uzavřená, kromě pracovníků SÚA a pracovníků vnitra do ní nikdo neměl přístup. Kolikrát jsem uvažovala, že udělám „průšvih“, pustím dovnitř nějakou zahraniční návštěvu a poprosím, aby

o žalostném stavu budovy podali kulturní veřejnosti informaci. Měla jsem to udělat, ale nestalo se. Klášter jako takový zachránila až restituce po roce 1989. Myslím, že podobné pocity sdílela většina pracovníků oddělení. Abych nebyla nespravedlivá, jednou se dostalo Břevnovskému klášteru rychlé „pomoci“. To, když prudký přivalový déšť se proudy vody valil rozbitou střechou na půdu a okamžitě prosakoval na stropy a stěny prvního poschodí. Zcela zoufalá jsem volala tehdejšímu řediteli SÚA J. Vrbatovi, který byl služebním autem za chvíli na místě. Společně jsme pod největší díry ve střeše dávali umyvadla, hrnce, škopky, vaničky a vše, co jsme na půdě sehnali. Nádoby byly za okamžik plné a vody tekla dál. Manipulační pracovník je nestačil vynášet a vracet na místo. Do týdne zametla uklízečka další nástropní fresky. Asi za tři týdny se střecha začala opravovat.

Brzy po svém ustavení se oddělení z praktických důvodů rozdělilo na dva úseky – zpracovatelský a skartační, oba celkem spravedlivě dotované členy oddělení. Základní úkol našeho oddělení totiž zněl: dozor nad výběrem archiválií ve spisovnách, odkud měly být plynule vyřazovány bezcenné písemnosti, přijímány archiválie z období po roce 1945 do SÚA a jejich archivní zpracování. Zpracovatelský úsek vedla A. Nosková, skartační úsek J. Žabka. Nezbytné bylo, aby odborný dohled ve spisovnách vykonávali zkušenější archiváři, kteří v nich postupně získávali autoritu, a tak střídání pracovníků více postihovalo úsek zpracovatelský. Dodnes obdivuji trpělivost a obětavost A. Noskové, která se svými „ovečkami“ začínala stále od začátku a přesto úsek fungoval a odevzdal řadu inventářů. Když ředitel SÚA vydal diskutabilní pokyn, že v SÚA nesmí narůstat nezpracovaný materiál a že na zpracování fondů z období po roce 1945, se budou v jedné archivní pětiletce podílet i archiváři z dalších dvou oddělení (II. a III.) nastaly nové problémy. Z jedné z četných porad se vrátila A. Nosková, která úkol koordinovala, zcela zničená a nešťastná. Řekla mi: „Chtělo se mi utéci, propadnout do země anebo brečet, když na instruktáž přišel i dr. Kollmann s tužičkou a papírkem“. Přestože touto cestou vznikly asi tři inventáře, nebyl to příliš chytrý nápad. Naštěstí zůstalo jen u této jedné akce, z níž si V. oddělení odneslo nelibost kolegů, že za jeho pracovníky museli pracovat oni.

Oba úseky úzce spolupracovaly, bylo-li třeba, existovala samozřejmě zastupitelnost a později, když už úkoly na skartačním úseku, díky nejrůznějším okolnostem, o nichž se zmíním dále, začínaly být těžko řešitelné, převzala A. Nosková i péči o některé spisovny, v nichž obětavě pracovala. Kolega Žabka zase pomáhal na zpracovatelském úseku radou i činem, když

bylo třeba vyrovnat se s provenienčním principem aj. Všichni pracovníci pak obětavě stěhovali a přenášeli archivní materiál z depozitářů do pořadačků a zpět, „házeli balíky“ při příjmu dokumentů ze spisoven i při odvozu skartu z vnitřní skartace. Nikdy jsem nezaznamenala, že by se někdo od jakékoliv práce odtáhl s tím, že to nemá v náplni práce.

Zásadním problémem, který musel skartační úsek řešit, byl obrovský nárůst písemné produkce ústředních úřadů a jimi přímo řízených institucí. Slíbila jsem, že nebudu zatěžovat číslu, ale na tomto místě se bez několika z nich neobejdu. Na skartačním úseku pracovalo od roku 1970 trvale pět, v lepších dobách sedm pracovníků. Od roku 1970 přešla předarchivní činnost plně do péče V. oddělení, v roce 1976 jsme převzali i péči o ústřední zemědělsko-lesnické organizace, kde až do té doby odborný archivní dohled vykonávalo IV. oddělení SÚA. V archivní pětiletce 1971–1975 činil roční průměr materiálu prohlédnutého našimi pracovníky ve spisovných 5 069 bm, tj. 233 tun, převedeno na kartóny 40522 kartónů spisů, v následující pětiletce 1976–1980 stoupla čísla takto: 7311 bm, tj. 399 tun a tedy 58 488 kartónů spisů. V následujících letech se nadprodukce písemné dokumentace průběžně zvyšovala a přibyla péče o instituce federálních úřadů, od jejichž zřízení uplynulo deset let. Např. v roce 1978 „prošlo“ rukama každého pracovníka skartačního úseku ve spisovných 1,75 km písemností, tj. 88,5 tuny, tedy 14000 kartónů. (Čísla jsou převzata z mého referátu na semináři k 25. výročí SÚA v roce 1979). Jejich práce ztěžovalo nekvalifikované personální vybavení spisoven, nedostatek vyhovujících prostorů spisoven umístěných většinou v suterénech a ve sklepích a především nezám nebo jen malý zájem původců písemností o materiál, který už každodenně nepotřebovali pro své fungování. Neexistence normy o spisové službě jim to tolerovala, vyhláška ministerstva vnitra č. 117/1974 Sb. z 27. listopadu 1974 byla v tomto ohledu příliš obecná - srov. oddíl 2 Skartační řízení, §3 Obecná ustanovení. Nemohly to řešit ani resortní normy o spisové službě a skartaci, které mnohé instituce ani nevypracovaly a nebo používaly normy zastaralé. Považuji v této situaci za nezbytné připomenout, že „skartátoři“ pracovali většinou v hygienicky nevyhovujících prostorách.

Abyste nás nadprodukce moderních písemností zcela nepohltila a dostáli jsme úkolům stanoveným archivům, v tomto případě, aby V. oddělení SÚA zvládlo své povinnosti předarchivní péče, bylo třeba od začátku pracovat na celé řadě organizačních a metodických pomůcek jak pro archiváře – skartátory, tak pro spisovny. Pokusím se vzpomenout na ty nejdůležitější, které měly vzájemnou spolupráci archiv – spisovny zracionalizovat.

Začali jsme hned na počátku 70. let zpřesněním a doplněním evidence centrálních institucí, u nichž SÚA dle archivního zákona a skartační vyhlášky vykonával odborný archivní dohled. To nás dovedlo k nutnosti postupně zpracovat a trvale doplňovat kartotéku vývoje státní správy. Pracovníci tak měli k dispozici všechny její změny po roce 1945, přehled o zrušených a nově vznikajících úřadech, což sloužilo oběma úsekům oddělení jak při zpracovávání fondů, tak při definování nepřehledných hromad spisů ve spisovnách.

Zpřísněná evidence původců spisů umožnila jejich pozdější kategorizaci. U institucí I. kategorie (ústřední úřady), kterých bylo zhruba 50, jsme vykonávali úplný archivní dohled, u institucí II. kategorie (institute přímo řízené ústředními úřady), kterých bylo přes 450, jsme postupně chtěli prosadit dohled částečný, zaměřený především na archiválie v jejich spisovnách a tzv. odlehčování skartace písemností schvalovat bez archivní prohlídky.

Proto jsme zpracovali několik tzv. typových seznamů písemností skupin A, V, S, které měly spisovněm II. kategorie usnadnit práci. Vzpomínám např. na typový seznam pro organizace zahraničního obchodu, pro výzkumné a vývojové organizace a ústavy aj. Bohužel nikdy se nepodařilo beze zbytku tento záměr uskutečnit.

V roce 1976 byl dokončen detailní průzkum všech spisoven, který odhalil přehledné nedostatky – nekvalifikované personální obsazení (jen v 8 spisovnách pracovali vysokoškolsky vzdělaní pracovníci a asi v 5 případech středoškoláci, ostatní bez kvalifikace, často v kumulovaných funkcích), většinou nevyhovující umístění spisoven v tmavých a nevětratelných místnostech bez sociálního zázemí, nechuť nebo nemožnost tuto situaci ze strany vedení instituce řešit a v návaznosti na to jen malý počet vyhovujících resortních norem (spisové řády a plány, skartační řády a plány). Snažili jsme se tuto situaci řešit tím, že jsme provedli několikrát školení pracovníků spisoven a jejich nadřízených (ti se většinou nedostavili) a především tím, že jsme vyvíjeli tlak na zpracování resortních norem, jejichž schvalování nám dle vyhlášky MV č. 117/1974 Sb. příslušelo. Ve většině případů jsme na přípravě resortních norem spolupracovali a to nejen metodicky. Vždy po jejich schválení a vydání jsme uskutečňovali instruktáže pro pracovníky instituce, kteří s písemnostmi pracovali (většinou sekretářky).

V oddělení jsme založili sbírku resortních norem o spisové službě a skartaci, kterou jsme plynule doplňovali. O významu funkčních resortních norem o skartaci napsal podnětnou studii T.Kalina. Nazývala se

„Skartační směrnice jako součást řešení nadprodukce úředního materiálu centrálních institucí Německé demokratické republiky“ a byla publikována ve Sborníku archivních prací v roce 1976 (XXVI – 2). Průzkum spisoven vyústil v celkem podrobnou evidenci o písemnostech, nacházejících se v jejich prostorách. Pracovně jsme ji nazvali „velké karty spisoven“ – každá spisovna měla svou kartu. Do nich kolegyně Retichová zapisovala výsledky všech provedených odborných dohlídek – datum kontroly, množství vyškartovaných písemností a obsah archiválií i ponechané písemnosti charakteru V. Umožňovalo to přehled o vybraných archiváliích, s nimiž pak bylo nesnadné ve spisovnách nekontrolovaně manipulovat, ale poskytovalo to i přehled o práci archivářů ve spisovnách. Nejednou jsme těchto „velkých karet“ využili při reorganizacích úřadů, jejich likvidaci, stěhování atd., ale i změně „skartátora“. Nebylo vždy možné dodržet zásadu, aby pracovník skartačního úseku pečoval o stejných 7–10 ústředních institucí a jimi přímo řízených institucí. I skartační úsek postihovala, i když méně než zpracovatelský úsek, vpředu zmíněná fluktuace.

Trápila nás také fyzická kvalita, spíše nekvalitnost, vybraných archiválií. Mnohdy to byly nepodepsané a neadjustované kopie na průklepovém papíru s malou fyzickou trvanlivostí. Problematické to bylo zejména v případě ústředních úřadů. V systému vedoucí úlohy KSČ všechny zásadní materiály odcházely na vědomí, či ke schválení ÚV KSČ – na kvalitním hlavičkovém papíru, s razítky, podpisy atd. Když jsem se pokoušela v tehdejšímu archivu ÚV KSČ požádat, aby je jako „cizí“ materiály nedávali do stoupy, ale po dohodě předávali do SÚA, ale neuspěla jsem. Snad i proto, že většina z nich nesla značení TAJNÉ nebo PŘÍSNĚ TAJNÉ a odtajnit je mohl jen původce. Opačné problémy působila duplicita a multiduplicita některých zásadních materiálů, které bez ohledu na původce byly „archivovány“ na řadě ústředních úřadů. Jako příklad lze uvést zápisy ze schůzí vlády, usnesení a jiná rozhodnutí vlády, které dostával každý její ministr. Zde záleželo na koordinaci všech členů skartačního úseku, aby tyto materiály byly dochovány ve dvou vyhotoveních a ostatní mohly být skartovány. A podobných typů materiálů bylo mnohem více.

Když depotní prostory V. oddělení začátkem 80. let beznadějně zaplnily a hrozilo, že přeplněné spisovny se přestanou zabývat výběrem archiválií pod dozorem pracovníků skartačního úseku a budou usilovat o co nejrychlejší vyřazování písemností, chápané jako jejich odvoz do stoupy, zvolili jsme „záchrannou“ strategii. Spočívala v tom, že archiváři skartačního úseku i za pomoci některých pracovníků zpracovatelského úseku

budou pravidelně docházet do některých vytypovaných spisoven, budou v nich vybírat archiválie a sepisovat je s tím, že jakmile SÚA získá prostory, budou podle vyhotovených seznamů předávány k trvalé úschově do SÚA. Tak např. J. Žabka takto pracoval ve spisovně Úřadu předsednictva vlády, ve spisovně civilně-správního úseku MV ČR, A. Nosková na ministerstvu financí, ministerstvu školství, ve spisovně Ústředního výboru Národní fronty (odtud se v poslední chvíli před demolicí spojenou s výstavbou magistrály podařilo zachránit dokumentaci Ústředního akčního výboru NF z let 1948–1950) M. Mazáčová u řady kulturních institucí a uměleckých svazů atd.

Tuto naši činnost vedení archivu neschvalovalo, ředitel nám vytýkal, že děláme práci za „spisováky“ a tak jsme se s ní moc nechlubili, ale byli jsme přesvědčeni, že je užitečná a že je to jediné, co můžeme v dané situaci dělat, pokud nechceme pasivně ve spisovných podepisovat skartační protokoly. V této souvislosti musím vzpomenout na jednu paradoxní kauzu. Někdy kolem poloviny 80. let mi na přímou telefonní linku volal generální prokurátor ČR. Sdělil mi, že má přeplněnou spisovnu a že nemá lidi, kteří by připravili skartaci spisů z 50. let a let následujících a kategoricky žádal, abych mu dala k dispozici 2–3 archiváře, kteří skartaci připraví. Snažila jsem se mu vysvětlit, že příprava skartačního řízení je, dle archivního zákona i vyhlášky MV ČR, povinností jeho úřadu. Nedohodli jsme se. Pak následovaly obdobné 3–4 telefonáty, ty poslední ze strany generálního prokurátora, jehož jméno jsem raději zapoměla, už zcela výhružné. Samozřejmě jsem informovala ředitele archivu, jeho reakce byla evidentně rozpačitá. A poté přišel cestou vedení ministerstva vnitra a jeho archivní správy, ředitelův striktní příkaz, pracovníky do spisovny poslat na přípravu skartace, nikoliv na již dříve nelibě trpěný výběr a evidenci archiválií. Volba padla na T. Kalinu, který byl dohledajícím archivářem nad touto spisovnou a na další dva kolegy, jejichž jména se mi již nevybavují. Oportunismus vedení se mnou tehdy lomcoval, ale výsledek za to stál. Kolegové v tamní spisovně tehdy zachránili materiály z 50. let, které se týkaly soudních postihů „kulaků“ a odpůrců, družstev na vesnicích v 50. letech, i soudní postihy řemeslníků a malých podnikatelů, kteří se nechtěli vzdát svých živností. To generální prokurátor zřejmě netušil.

Ještě nesmím zapomenout na jednu akci, která zákonitě vyplynula z naší práce a problémů, které ji provázely. Kolegové ze skartačního úseku z vlastní iniciativy zpracovali v roce 1973 náročný tematický úkol nazvaný „Nadprodukce písemného materiálu ústředních orgánů ČSR a ČSSR. Návrhy na opatření v oblasti předarchivní péče.“ V něm ze zahraniční

literatury sestavili přehled o tom, jak je zabezpečena předarchivní péče formou meziarchivů, či správních archivů v zahraničí. Navázali v něm na průkopnickou studii Josefa Kollmanna „K problematice nadprodukce písemného materiálu (meziarchivy)“, publikovanou již v roce 1967 (SAP, XVII – 2). S odstupem času naši tehdejší studii nemohu chápat jinak, než jako důrazný apel na odpovědná místa, že dosavadními způsoby a metodami se nedá nadprodukce moderního materiálu zvládnout. Vzpomínám si, že byla přijata velmi vlažně a bez větší odezvy. Pro jistotu nebyla ani publikována. Utvrdila mě v tom nelibá reakce ředitele Archivní správy MV ČR, když jsem závěry ze studie a požadavek na zřízení meziarchivu prezentovala na semináři k 30. výročí SÚA: „Děvče, s těmi meziarchivy nás nezlob!“

Zlobit jsem přestala v roce 1989, kdy jsem na vlastní žádost rozvázala pracovní poměr se SÚA. Důvodem byl těžká dlouhodobá nemoc manžela a náročná operace, kterou musel podstoupit. Bylo zcela vyloučené, abych byla 11 hodin denně mimo domov (i s cestou do zaměstnání a zpět). Velice mě trápilo, že jsem nemohla být po boku svých kolegů ve složité situaci, kterou museli zvládnout po restituci Břevnovského kláštera i při masivních přesunech z ostatních depozitářů do nové archivní budovy.

Po původním váhání a rozpacích jsem se ráda podělila o své vzpomínky, dnes již více než čtyřicet let staré, se svými současníky i mladšími kolegy. Jsem šťastná, že dnešní Národní archiv má novou účelovou budovu a všem jeho pracovníkům přeji radost z práce a mnoho úspěchů.

Předarchivní péče v Národním archivu. Pár vzpomínek

/Josef Žabka/

V následujících řádcích se chci pokusit shrnout vzpomínky na padesát let předarchivní péče (v 60. letech se ještě používal pojem „skartace“) ve Státním ústředním archivu v Praze, dnes Národním archivu. Poněvadž již k tomuto tématu vyšel v roce 2004 příspěvek Bohumíra Broma,¹ soustředím se spíše na skutečnosti v něm nezachycené nebo na doplnění uvedených faktů podle vlastních zkušeností. Přirozeně s tím, že ne vždy budou podána zcela přesně. Vycházím z podkladů, které nebyly publikovány – různé zprávy a průzkumy, záznamy z jednání a podkladové materiály oddělení předarchivní péče. Domnívám se, že se takto uchovají některé informace, které by možná mohly být jinak zapomenuty.

Do tehdejšího I. oddělení, které spravovalo fondy po roce 1918 a které vedl František Štěpán, jsem nastoupil již v červenci 1962. Oddělení, sídlící v Loretánské ulici číslo 6, jsem znal již z přípravy diplomové práce. Již toto jeho umístění bylo zajímavé, neboť to bývala Zemská donucovací pracovna, o které se zmiňuje i Jaroslav Hašek ve svém Švejkovi. V kapli byla instalována unikátní několikapatrová plechová konstrukce pro uložení archiválií. V navazující budově, která měla taktéž hlavní vchod ze dvora, sídlila sledovačka StB. Dřevěné schody naší budovy byly krásně prošlapané, nábytek z první republiky, výhled na kasárna hradní stráže, v přízemí cely pro vězně se zachovanými pouty ve zdi a k tomu loretánská zvonkohra.

Do konce září 1962 jsem vypomáhal v areálu Břevnovského kláštera, který SÚA získal po vojskách Ministerstva vnitra. Povinná dvouletá vojenská služba, již jsem musel záhy nastoupit, nebyla zřejmě to nejlepší pro profesní vývoj, i když obecně nějaké klady asi měla. Absolventi technických směrů (například železničáři, kterých jsem poznal tři ročníky, mezi nimi i pozdějšího federálního ministra dopravy Jiřího Nezvala) na tom byli o poznání lépe.

1 Bohumír Brom, Předarchivní péče, spolupráce s původci, akvizice, in: Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto, Praha 2004, s. 45–66.

Od října 1964 jsem nastoupil zpět do Loretánské ulice. Pobočné pracoviště bylo stále v Břevnovském klášteře, který však pro uložení archiválií nebyl vhodný, zvláště křídlo do zahrady u třetího nádvoří, kde vzlínala voda ze zanesených původních drenáží. Regály stály přirozeně i na chodbách, takže právě v tomto křídle se koncem 80. let objevily praskliny v klenbě, které ale nebyly nic vážného. V zimě klesala teplota v celách, kde byly všude uloženy archiválie, běžně na minus dva stupně i více.

Co se týče skartační praxe, svého času jsme vytvořili s kolegou Honzou Šturzem a Ludmilou Kolařovou tzv. skartační dvojici a docházeli jsme do spisoven podniků zahraničního obchodu (PZO), později přejmenovaných na organizace zahraničního obchodu (OZO) – mimochodem bylo jich více než 40 a některé z jejich spisoven byly na tehdejší dobu dobře vybaveny a v 70. letech se u nich již začaly objevovat posuvné regály. Skartačním referentem, který koordinoval práci dvojic, byla Růžena Bubeníčková (později Hlušíčková).

Skartační dvojice představovaly začátek předarchivní péče v tehdejší SÚA. Hlavním úkolem skartačních dvojic bylo zajištění hladkého průběhu skartačních prohlídek. Byly pro ně sestaveny *Pokyny pro členy skartačních dvojic* obsahující devět bodů, mezi nimi například: 1) zajímat se o činnost spisoven a přispívat ke zkvalitnění spisové služby; 2) u všech institucí vyhotovování přehledů o písemném materiálu uloženém ve spisovně; 3) poskytovat pracovníkům spisové služby informace o způsobech vypracování skartačních návrhů; 4) nápomoc při vydávání nových skartačních směrnic. Přílohou *Pokynů* pro dvojice byl stručný vzor skartačního návrhu a podrobnější přílohy ke skartačnímu návrhu a dále vzor skartačního protokolu. Proti současnému skartačnímu protokolu se v závěru uvádělo, jaké závady se ve spisovně vyskytují, v jakém stavu jsou dokumenty a jaká opatření SÚA navrhuje. Zároveň zde bylo uvedeno, kdy bude provedena příští skartace.²

Existence skartačních dvojic (od roku 1959) spadá do doby, kdy ještě dávno neexistovalo vyčleněné oddělení pro předarchivní péči a ani jsme na něj příliš nemysleli. Agenda předarchivní péče nebyla přidělena určitému vybranému okruhu lidí. Podílet se na ní musela většina archivářů. Princip byl takový, že dvojici tvořil vždy jeden zkušenější archivář a jeden mladší pracovník. Tak například nově nastoupivší Věra Helešicová vytvořila

2 Něco podobného dnes praktikuje francouzský Národní archiv, který po svých původcích vyžaduje předchozí sdělení, zda a kdy v daném roce hodlá provést skartační řízení.

dvojici se zkušeným Josefem Kollmannem. Dvojic bylo celkem 15. Nebyli do nich zahrnuti pracovníci 4. zemědělsko-lesnického oddělení. Ze známých jmen můžeme ještě zmínit například Jaroslava Vrbatu, Marii Liškovou, Annu Skýbovou, Dagmar Culkovou, Irenu Malou, Karla Beránka, Ludmilu Kubátovou, Františka Beneše (srv. příloha č. 1).

Na jednu stranu bylo výhodou skartačních dvojic, že mladí pracovníci se takto plynule zaučili do archivního řemesla (na praxi postupného zaučování nových zaměstnanců se nyní klade velký důraz například u našich německých kolegů). Na stranu druhou zároveň ti starší archiváři se zaměřením na starší dějiny takto ztráceli pracovní čas, který mohli a snad i měli věnovat svému hlavnímu oboru a nikoliv dokumentům nedávné doby.

Práce skartačních dvojic a vůbec předarchivní péče v SÚA v 60. a 70. letech spočívala zejména ve dvou základních činnostech – v *průzkumech skartační a spisové problematiky a skartačních dohlídkách*. Tyto představovaly archivní prohlídky navržených písemností v rámci skartačního řízení na místě u původce. V polovině 60. let vykonával SÚA skartační dohlídky u 179 institucí, v čemž nebyly zahrnuty podniky zahraničního obchodu, které ukládaly svůj archivní materiál do sdruženého archivu Ministerstva zahraničního obchodu (MZO) – po 25 letech měl být předán do SÚA. Na tehdejší dobu měl SÚA na původce nároky nemalé: *„Ze strany SÚA je na skartujících institucích požadováno, aby předkládaly své skartační návrhy ve dvou intervalech v roce – vždy na jaře a na podzim. Tento požadavek již řada rezortů respektuje, a tím je zaručena určitá plánovitost a systematickosti jak pro práci v rezortních spisovnách, tak pro práci a plánování času odborných pracovníků SÚA. Bohužel nejsou však tyto termíny dodržovány na všech institucích, takže není možno se vyhnout do jisté míry nárazovosti a nutnosti okamžitě řešit některé problémy. Tato situace je kritická zejména v těch spisovnách, kde mají nedostatek místa pro ukládání materiálu, takže skartační dohlídku vyžadují od SÚA i šestkrát do roka – například podniky zahraničního obchodu...–, naopak některé instituce neskartují ani jednou v roce vinou četných reorganizací...“*³

Součástí skartačních dohlídek byla i tzv. **systematická péče** věnovaná některým původcům, například Ministerstvu dopravy, Ministerstvu těžkého průmyslu, Ministerstvu stavebnictví, Ministerstvu školství a kultury, od sedmdesátých let taktéž Ministerstvu průmyslu ČSR. Spočívala

3 *Zpráva o vykonávání skartačního dohledu u ústředních úřadů a institucí, podléhajících a ukládajících archivní materiál ve Státním ústředním archivu za rok 1966 a leden–březen 1967*, s. 1–2. Materiál skartačního referenta (uloženo v 5. oddělení Národního archivu).

nejenom v konzultacích, ale i v přímé účasti pracovníků SÚA na výběru archiválií, což na jedné straně zkvalitňovalo výběr, na straně druhé však značnou měrou časově zatěžovalo odborné archiváře. V tehdejší personální a prostorové situaci u mnohých původců však nebylo jiné řešení, pokud měly být zachovány cenné archiválie.

V současné době, kdy se zkvalitnila archivní legislativa, zlepšilo se personální obsazení i materiální vybavení spisoven již není takováto systematická péče tolik potřebná. Což ovšem neznamená, že neexistují výjimky, například tehdy, když se nahromadí velké množství neproskartovaných dokumentů, které pracovníci spisovny nedovedou zvládnout vlastními silami (nyní například na Ministerstvu průmyslu a obchodu, kde se jedná o stovky běžných metrů dokumentů z devadesátých let 20. století, některá zdravotnická zařízení), popřípadě tam, kde je nutný detailní výběr dokumentů a nelze en bloc vyřadit velké skupiny dokumentů naráz (mezi jinými Vrchní soud v Praze, Vrchní státní zastupitelství Praha, Nejvyšší soud apod.).

Opačná situace vzhledem k systematické péči nastolené koncem 60. let u nás existuje dnes například v Rakouském státním archivu (Österreichisches Staatsarchiv), kde jsou skartační dohlídky vyřizovány v podstatě od stolu. Archiváři nechodí k původcům a prakticky pouze schvalují skartační návrhy tak, jak jim byly doručeny od institucí.

Ke zkvalitnění výběru přispívaly i tzv. **průzkumy skartační a spisové problematiky**, nazývajících se dnes průzkumy spisové služby. Tyto průzkumy podchycovaly oběh dokumentů, prostorové vybavení spisoven, vedení evidenčních pomůcek, ukládání dokumentů předchůdců, cizích institucí, materiál připadající v úvahu k předání do SÚA, použití náhradního mikrofilmu apod. V příloze byl zachycen materiál určený k předání do SÚA. Průzkum probíhal tak, že původcům byl zaslán dotazník, po jehož vyplnění a zpětném zaslání navštívili pracovníci SÚA původce a napsali krátký záznam o provedení průzkumu. Následně bylo v SÚA provedeno vyhodnocení.

Vůbec první průzkum v SÚA proběhl již v červenci 1956. Bohužel k němu není zachováno příliš mnoho podkladů, v materiálech skartačního referenta je odkaz na čj. Súar 2689/10-1956 z 11. července 1956.⁴ Průzkum měl skončit do 31. července. Dotazník zasláný původcům obsahoval 23 otázek, například: jaký je průměrný počet vyřizovaných spisů ročně, zda

4 Archivní registratura (AR) – ÚAMV, 055.7, karton 55.

existuje spisová norma, zda existuje jednotný spisový plán apod. Podnětem k průzkumu byl zřejmě materiál z 20. června 1956 o spisovenské službě u centrálních úřadů sepsaný Josefem Görnerem (vedoucí zemědělsko-lesnického oddělení a bývalý přednosta kriminální ústředny do r. 1948). Byly zjištěny nedostatky v častých změnách ve vedení spisoven, v podceňování spisové služby (nekvalifikovaní pracovníci), neodůvodněné, „černé“ skartace (ničení dokumentů bez souhlasu SÚA), například k mezinárodním vyrovnáním. V podstatě totéž obsahují zprávy z průzkumu jednotlivých ministerstev, například ukládání podle útvarů a nikoliv podle spisových znaků, zařazování tajných spisů mezi obyčejné, uložení spisů k jedné záležitosti na několika místech, nesprávné skartační řízení (neexistence soupisů, spisy navrhované k vyřazení předkládané v rozsypu), stávalo se, že původci hledali spisy v SÚA a měli je u sebe. Některé z uvedených závad se ostatně opakují občas i dnes, i když zřejmě v menší míře. Vyplněné dotazníky nejsou zachovány. V registratuře SÚA je však uloženo částečné vyhodnocení průzkumu. Písemné zprávy o průzkumu u jednotlivých původců byly zřejmě (podle rukopisného záznamu) zaslány na archivní správu MV ČSR. V registratuře SÚA jsou zachovány jen zprávy z několika ministerstev, například z Ministerstva zahraničního obchodu (MZO), Státního úřadu pro věci církevní, Ministerstva školství a kultury (MŠK), Ministerstva zemědělství a lesního hospodářství (MZLH), Ministerstva přesného strojírenství (MPS), Ministerstva místního hospodářství (MMH), Ministerstva vnitřního obchodu (MVO), Ministerstva spojů (MSP) a Krajské soudní správy Praha.

Další průzkum proběhl zřejmě v roce 1963, alespoň je o něm zmínka v materiálech skartačního referenta. Nepodařilo se však zjistit o této akci nic bližšího a ani výroční zpráva SÚA se o této akci vůbec nezmiňuje.

Další průzkum byl zahájen v červenci 1967 a probíhal ve dvou etapách.⁵ Nejprve byly projednány zásady průzkumu a uskutečnila se jeho první etapa u ministerstev a ostatních ústředních úřadů. V roce 1968 měla proběhnout a být ukončena druhá etapa průzkumu u institucí řízených centrálními úřady (výzkumné ústavy, vývojová pracoviště), u podniků

5 Průzkum byl iniciován skartační komisí ustavenou v roce 1967, vedenou Jaroslavem Vrbatou a většinou sedmičlennou. Ze III. oddělení v ní byli skartační referent Růžena Bubeníčková (Hlušičková), dále Alena Nosková a Dana Retichová. K průzkumu z roku 1967 srv. Zpráva o vykonávání skartačního dohledu u ústředních úřadů a institucí... za rok 1966 a leden – březen 1967. Srv. též rukopisné poznámky R. Bubeníčkové nazvané Informace o průzkumu spisové služby z roku 1967 a materiál skartačního referenta uložený v 5. oddělení.

zahraničního obchodu (PZO), školských zařízení a institucí Ministerstva školství. Vzhledem k reorganizaci státní správy (federalizace) tento úkol nebyl splněn a přesunul se na rok 1969.

Pro průzkum byl sestaven dotazník obsahující 29 otázek (srv. příloha č. 2a) vztahujících se například k personálnímu vybavení útvarů spisové služby, k normám upravujícím tvorbu spisů, ukládacím prostorám, evidenčním pomůckám, spisovým plánům, utajovaným písemnostem, předchůdcům a cizím institucím atd. Jeho součástí byly tři přílohy zachycující materiál cizích institucí a materiál k předání do SÚA (srv. příloha č. 2b). Tento dotazník byl zaslán původcům.

V této době vykonával SÚA předarchivní péči u 179 institucí (nebyly v tom zahrnuty PZO ukládající archivní materiály do sdruženého archivu MZO). Průzkum byl zahájen v červenci 1967 a před jeho započítím bylo navázáno spojení se Státní komisí pro řízení a organizaci (SKŘO). Sledoval tři základní úkoly: 1) zjistit stav a situaci ve spisovných kulturních a zemědělských institucích a PZO, prověřit stav resortních norem o spisové službě; 2) získat pokud možno úplný přehled o spisovém materiálu připadajícím v úvahu k předání do SÚA zejména pro období po roce 1945; 3) zajistit podklady pro provedení kategorizace institucí z hlediska archivní péče.⁶ Do konce roku 1967 byla uskutečněna první etapa průzkumu u 41 ústředních úřadů. Co se týče stavu spisoven a norem o spisové službě se potvrdila skutečnost, že spisová služba zde byla na podřadném místě a stála na samém okraji činnosti původců. To se projevovalo zejména na hmotném a personálním vybavení spisoven a samozřejmě i na finančním ohodnocení pracovníků spisové služby. Referenti u některých původců ani nevěděli, že nějaký „archiv“ existuje (například na Ústředním výboru Československého svazu tělesné výchovy). Situace byla zvláště obtížná u některých nově vzniklých institucí, například u Ministerstva lesního a vodního hospodářství (MLVH), kde nebyly zajištěny ani ukládací prostory. Někde nebyl možný ani přístup do spisovny, například na Ústředním báňském úřadu (ÚBÚ).

6 Ke kategorizaci původců srv. *Grundsätze der Wertermittlung für die Aufbewahrung und Kassation von Schriftgut der sozialistischen Epoche in der DDR*. Staatliche Archivverwaltung, Potsdam 1965, především §§ 65–69, s. 32–36. V současné době se o něco podobného pokoušejí švýcarští archiváři v rámci postupu, jež nazývají „Priorisierung“. Výběr dokumentů je spoluurčován začleněním původce do klasifikační třídy – materiálům původců vyšší kategorie je věnována maximální pozornost. Srv. Niklaus Bütikofer, *Bewertung als Priorisierung*. In: *Arbido* 10, 1995, Nr. 11, s. 14–16.

Na Ústředním geologickém ústavu (ÚGÚ) se neprováděla skartace vzhledem k nedostatečnému personálnímu obsazení spisovny.

Pokud se týká norem o spisové službě, potvrdila se potřeba vydání nové ústřední normy o ukládání a vyřazování písemností, neboť vyhláška MV č. 62/53 Sb. se v této době jevila již jako velmi obecná a značně zastaralá. Rozpor se jevil i v ukládání utajovaných písemností, které měly být manipulovány věcně, zatímco obyčejné písemnosti se ukládaly chronologicko-numericky. Například na Státní plánovací komisi (SPK), Státní komisi pro techniku (SKT), Ministerstvu dopravy, Ústřední správě spojů a dalších. Ukázalo se, že i původci jsou si vědomi tohoto stavu a jak ukázal průzkum, uvažovali o vydání nových spisových norem.

Dále se ukázalo, že životnost norem o spisové službě byla velmi krátká, neboť vznikaly za ztížených podmínek (někdy byla příprava normy svěřována i brigádníkům) a záhy po vyhlášení jejich platnosti již nevyhovovaly. Konkrétní příklad představovala Správa státních hmotných rezerv. Na její život spisových norem měly vliv také časté reorganizace původců a vůbec kvalita norem tehdy nebyla valná. Někde neexistovaly spisové normy vůbec a skartovalo se na základě dobrozdání referentů, například na Státní energetické inspekci. Pracovníkům spisoven nebyl často jasný ani rozdíl mezi spisovým řádem a spisovým plánem, skartačním řádem a plánem, nesprávně chápali skartační znaky ‚A‘, ‚V‘, ‚S‘ (často se domnívali, že dokumenty mají být vyřazeny všechny a záleží pouze na skartačních lhůtách).

Průzkum ale pomohl získat přehled o materiálech uložených ve spisovnách. Tento materiál však trpěl častými reorganizacemi státní správy, například v rezortu paliv a energetiky bylo v letech 1951–1965 provedeno 8 reorganizací (zde bych doplnil poznámku na okraj, že ukvapené reorganizace nejsou jen fenoménem 50. a 60. let, ale opakují se stále, například v letech 1998–2000 v oblasti informatiky, kde se rychle vystřídaly po Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací následně Národní informační středisko, Ústav pro státní informační systém a Ústav pro veřejný informační systém). Mnohdy neuvážené změny ve státní správě se projevovaly ve ztrátách a nepřehlednosti ukládaných dokumentů. Je to patrné, byť v menší míře, i v jiných rezortech. To vše ukazovalo, jak bude obtížná kompletace archivních materiálů a jejich následné předávání, natožpak jejich zpracování. Průzkum též ukázal, že i na Ministerstvu spravedlnosti byly v registratuře po roce 1945 značné mezery – zde však byly na vině možná i příliš dlouhé skartační lhůty.

Dále se objevily i poznatky o materiálech před rokem 1945, takže bylo možné uvažovat o doplnění fondu Ministerstva hospodářství a práce, Ministerstva financí, Ministerstva vnitra a některých dalších. Zároveň byly ale zjištěny materiály s již prošlými skartačními lhůtami.

Ze všech těchto údajů byl sestaven podrobný plán přejímání na rok 1968, později měl být vypracován až do roku 1970. O kategorizaci původců (úplná nebo částečná péče, bez archivní péče) nebylo možné zatím rozhodnout, i když v podstatě bylo jasné, že mezi původci, kde vykonával dohled SÚA, nebudou instituce, které by bylo možné z archivní péče vyjmout.

Ukázalo se také, že mezi původci, například v rezortu paliv, je řada podniků a institucí a zvláště nově vytvořených generálních ředitelství, které jsou zařazeny pod dohled krajských archivů, i když by pravděpodobně měly podléhat SÚA. Například u generálního ředitelství Československého uranového průmyslu byly uloženy materiály předchůdců podléhajících až do roku 1967 dohledu SÚA. Podobně tomu bylo i u Ministerstva všeobecného strojírenství.

Průzkum také ukázal na potřebu kurzu pro pracovníky spisové služby, který by jim vysvětlil alespoň základní otázky jejich práce. Tento kurz se nakonec uskutečnil od září 1968 do jara 1969. Stalo se tak na podnět Úřadu předsednictva vlády (ÚPV), kromě SÚA se angažoval i Ústav státní správy a archivní správa Ministerstva vnitra ČSR. Přednášel zde například Václav Šolle o právních normách týkajících se spisové služby, J. Kollmann o problémech nadprodukce moderních dokumentů a jejich náhradě mikrofilmem, dále J. Vrbata o spisovém plánu a skartaci atd. Přednášky byly doplněny exkurzemi a semináři.

Druhá etapa průzkumu měla být zahájena v lednu 1968. Jelikož však již na podzim 1968 bylo rozhodnuto o federalizaci, a tudíž o reorganizaci státní správy, byla tato etapa posunuta. Podobně zůstalo nedokončeným úkolem zajištění archivních materiálů při této reorganizaci ústředních úřadů (vládní usnesení č. 466/1968 – SÚA k tomu sestavil pro původce návod, jak postupovat). Jinak se SÚA (pracovníci skartačního úseku) zaměřil v tomto roce na praktickou pomoc původcům, konzultace a vytváření evidence státní správy od r. 1945 (například v druhé polovině roku 1968 jsme s kolegou Karlem Bolomským zpracovávali prezidium Ministerstva průmyslu 1945–1950).

Hlavními úkoly pro rok 1969 bylo mimo jiné dokončit průzkum spiso-ven centrálních úřadů a navrhnout kategorizaci původců. Možná je na místě zmínit zde akční program SÚA, který se zasazoval o vydání archivního

zákona. Dalším požadavkem bylo vytvoření archivní rady, vydání statutu SÚA (archivní pomůcky měly být postaveny na roveň vědeckých prací), vypracování organizačního řádu, širší styk se zahraničními archivy a pořádání vlastních symposií. Dále založení celostátní zájmové organizace archivářů, rehabilitace pracovníků z minulých let, zvýšení úrovně technického vybavení a zajištění stavebního místa pro výstavbu moderní budovy SÚA a vyrovnání platů tak, aby odpovídalo postavení SÚA v soustavě ústředních orgánů. Mnohé se v následujících letech, zvláště po roce 1990 podařilo, zdaleka však nikoli vše.

Další etapa průzkumu byla stanovena od 15. září 1968 (usnesení gremiální porady z 30. 7. 1968). SÚA seznámil původce s tímto záměrem přípisem z 22. 8. 1968.⁷ Pracovníci SÚA měli s útvarem původce odpovědným za spisovou službu vyplnit 4 exempláře dotazníku a vyhotovit zápis. Průzkum měl skončit 15. 12. 1968 a od začátku roku 1969 měla být zahájena třetí etapa. Závěry z druhé a třetí etapy průzkumu nebyly zřejmě sestaveny (alespoň k tomu nebyly v materiálech skartačního referenta nalezeny žádné podklady), údaje z průzkumů ale byly využity později při kategorizaci institucí.

Postupem času se jevila potřeba **centralizovat předarchivní péči** v SÚA tak, aby se jí vyčlenění pracovníci mohli zcela věnovat. Předstupněm k tomu bylo v roce 1967 ustavení skupiny pro fondy po roce 1945 v rámci I. oddělení (tzv. skupiny P), dále ustavení skartační komise, vytvoření nového oddělení pro fondy po roce 1945 k 1. listopadu 1968 (V. oddělení) a v jeho rámci v lednu 1969 skartačního úseku (srv. příloha č. 3). Zpočátku bylo jeho obsazení minimální – pouze 3 pracovníci, které vedla Alena Nosková. Předpokládalo se, že se tak bude možno více věnovat výběru a přejímání archiválií, neboť začalo fungovat federální zřízení a v takovýchto případech je vždy archivní materiál více ohrožen, a že tak bude i lepší možnost ovlivňovat spisovou službu, která má zásadní vliv na kvalitu archiválií. Byla také vytvořena evidence správního vývoje centrální státní správy od roku 1945, vedená jak chronologicky, tak podle rezortů. Tato evidence byla vedena v podstatě až do roku 1992. Byla značně rozsáhlá a dobře slouží i dodnes. Bohužel po stěhování 5. oddělení z Břevnovského kláštera na podzim 1992 a po dalším hektickém vývoji, kdy bylo jednak nutné přejímat velké celky federálních úřadů a zároveň vyhledávat podklady k žádostem o privatizaci, se v této evidenci již nepokračovalo.

7 Č.j. 2095/50-68.

Dále se začala budovat evidence skartací a přejímání archiválií, a to na tzv. velkých kartách velikosti A4, kde se zaznamenával průběh skartací a přejímání u jednotlivých původců. Jako třetí pomůcka fungovala sbírka všeobecných a resortních norem o organizaci, spisové službě a skartaci u ústředních orgánů a jimi řízených organizací (její počátky jsou však starší). Ke konci 80. let čítala téměř 40 kartonů. Ke každému původci byly zaznamenávány všechny tyto normy, které se podařilo získat od roku 1945.

Skartační protokoly se vyhotovovaly pro archiv ve 2 exemplářích. Jeden se ukládal v 5. oddělení, druhý v registratuře SÚA. Asi ve druhé polovině 90. let bylo od této praxe upuštěno. Celoustavně převzal řízení úseku skartační a přejímací agendy J. Vrbata, v podstatě však úsek pracoval samostatně a řídila jej vedoucí oddělení R. Bubeníčková (Hlušičková).

V polovině roku 1971 odešla na mateřskou dovolenou A. Nosková a já jsem se přesunul na skartační úsek. Přišli též dva noví pracovníci, zároveň se však podíleli na skartačních pracích i někteří členové bývalých skartačních dvojic, hlavně z I., II. a IV. oddělení. V plánu na rok 1971 bylo stanoveno, že V. oddělení (spravující dokumenty od roku 1945) plně přejímá celoustavní skartační agendu, protože byl úsek „posílen“ – na dva odborné pracovníky a jednu archivářku. Pozornost se zaměřila na to, aby archiválie byly přejímány do SÚA pouze jako již zpracované a s přehlednými soupisy, které měly fungovat již jako archivní pomůcky.⁸ Nutno ovšem dodat, že fakticky žádný takový soupis na úrovni archivní pomůcky nebyl vyhotoven.

Počítalo se s ročním přírůstkem cirká 450 bm, později se 750 bm. Vedle sledování vývoje státní správy začal být vyhotovován přehled původců spadajících pod skartační dohled SÚA (koncem 80. let jich bylo 437, do tzv. I. kategorie spadaly ústřední úřady, přímo řízené organizace představovaly II. kategorií). Také se mělo započít s vytipováním skupin písemností charakteru ‚A‘ u ústředních úřadů a pokračovat měla spolupráce s původci při přípravě rezortních spisových norem. Do zpracování materiálu přímo ve spisovnách před předáním do SÚA se měli podle potřeby zapojit všichni pracovníci V. oddělení, nejen jeho skartačního úseku, ale i zpracovatelé.

8 Pozoruhodnou paralelu najdeme i dnes. Připravovaná novela vyhlášky 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění vyhlášky č. 192/2009 Sb., a stejně tak i stále projednávaná „nová základní pravidla“ nově počítají s archivní pomůckou nazvanou „manipulační seznam“, jež v podstatě představuje soupisy předávaných dokumentů. Budou-li splňovat určité základní podmínky, stanou se uznanou vyhledávací pomůckou a fondy jimi opatřené budou nově považovány za zpracované (nikoliv ovšem inventarizované).

Takový postup byl praktikován v podstatě – kromě některých speciálních akcí – až do roku 1990.

V roce 1975–1977 proběhl další průzkum spisové služby u I. a II. kategorie původců.⁹ Byly k němu použity dotazníky z roku 1967, jen mírně upravené. Proveden byl u 64 původců I. kategorie, kde se uskutečnily i osobní návštěvy pracovníků SÚA, a u 228 původců II. kategorie, zde převážně pomocí dotazníků. K tomuto průzkumu se již zachovalo alespoň rukopisné vyhodnocení (říjen 1976). Podle něho bylo k okamžitému předání připraveno – což požadovali původci samotní – téměř 800 bm dokumentů. Celkem bylo zjištěno 5 163 bm archiválií uložených ve spisovnách – jednalo se jednak o archiválie vybrané při řádném skartačním řízení a dále o dokumenty vybrané pracovníky SÚA v rámci tzv. intenzivní péče ve spisovnách původců (to znamená, že pracovníci SÚA přímo pracovali ve spisovnách a prováděli zde výběr archiválií, někdy ve spolupráci se spisovenskými pracovníky, většinou však sami – například Ministerstvo školství a kultury, Ministerstvo průmyslu, Ministerstvo stavebnictví apod.). U 31 původců nebyly zjištěny vůbec žádné archiválie, v havarijním stavu pak bylo cirká 600 bm dokumentů. Vybavení spisoven bylo značně nedostatečné, pouze 15 spisoven bylo poměrně v pořádku, u 19 původců měla být prováděna tzv. intenzivní péče. Centrální spisovna nebyla zřízena u 12 původců I. kategorie.

Ve srovnání s rokem 1967 (porovnáváno bylo pouze 25 původců, poněvadž některé dotazníky z roku 1967 nebyly nalezeny a současně nebyly odevzdány ani všechny nové dotazníky) se zlepšení jevílo pouze u čtyřech původců, zhoršení naopak nastalo u 6 institucí. Počet skartačních návrhů průběžně rostl – o 20 až 50 návrhů ročně – a u většiny původců bylo dosaženo provádění pravidelných skartačních řízení. Závažné nedostatky, ostatně příznačné pro spisovou službu i u dalších původců, byly zjištěny například u České filharmonie – neexistoval skartační řád a plán, dokumenty byly skartovány libovolně, spisový materiál byl v rozsypu, uložen v nevyhovujících prostorách a bez jakékoli evidence. Ředitel ČF, zasloužilý umělec Jiří Pauer, byl upozorněn na tento stav dopisem ze začátku dubna 1976 s urgentní žádostí o zlepšení stávající situace. K žádnému výraznějšímu posunu v následujícím čtvrtstoletí ovšem stejně nedošlo, možná měl dopis i kontraproduktivní účinek.

Od konce března 1972 se pracovníci skartačního úseku účastnili porad *skartačního týmu archivní správy MV ČSR*. Tento tým byl druhou skupinou skartační komise Vědecké archivní rady,¹⁰ která se měla scházet jen zřídka a schvalovat materiály tří svých skupin. Hlavním úkolem skartačního týmu bylo hodnocení záznamů vzniklých použitím moderních informačních prostředků a dále nová vyhláška o skartaci písemností. Bylo konstatováno, že úprava formou stávající vyhlášky je nedostačující, vyhláška není respektována a často ani známa. Důraz byl položen na *pozitivní* výběr archiválií, nikoliv na pouhé vyřazování nepotřebných písemností. Většina původců chápala skartaci jako navržení všech písemností ke zničení. Pozornost byla věnována i zjednodušenému skartačnímu řízení (vyřazování multiplicitních a účetních materiálů pouze na základě rozboru skartačních návrhů), u centrálních úřadů však měl být zachován dohled i na vyřazování multiplicitních dokumentů. Tento tým se tak účastnil i na přípravě nové vyhlášky č. 117/1974 Sb., kterou se stanovila kritéria pro posuzování písemností jako archiválií a podrobnosti skartačního řízení.

V listopadu 1978 byla ustavena *skartační komise SÚA*. Ta existovala i dříve, kdy byla koordinačním orgánem pro skartační řízení mezi příslušnými odděleními SÚA, nyní však mělo jít o to, aby byla informována o skartační problematice ostatní oddělení SÚA. Komise byla nově poradním orgánem vedení SÚA. Byla vytvořena na základě pokynu archivní správy MV o soustředění skartační agendy v V. oddělení od 1. října 1978, tedy i zemědělsko-lesnických institucí (ve skutečnosti však IV. oddělení vykonávalo skartační dohled i nadále, takže skončil až s jeho zrušením v roce 1996). Za archivní správu byl jmenován jako trvalý zástupce Tomáš Fiala, prom. fil. Komise měla posuzovat zásadní metodické materiály. Schůze komise se konaly cirka po roce, podklady k nim jsou zachovány ze šesti schůzí až do roku 1987. V rámci práce skartační komise byl vyhotoven R. Bubeníčkovou (Hlušičkovou) v roce 1979 *Seznam základních písemností charakteru A pro výzkumné, vývojové a projektové ústavy a instituty přímo řízené ústředními orgány státní správy*. Byl poměrně rozsáhlý – 48 stran i s přílohami. Rozčleněn byl podle základních agend původců na 7 částí a byl opravdu velmi dobrou pomůckou pro skartační praxi.

Skartační úsek V. oddělení, v němž se tedy – alespoň formálně – od 1978 soustřeďovala veškerá agenda předarchivní péče v SÚA, disponoval již 6 pracovníky, evidoval 397 původců, z toho 62 I. kategorie a 335 II. kategorie

10 Komise byla ustavena v lednu 1972, předsedou komise se stal ředitel SÚA J. Vrbata.

(50 mimopražských). Nebyla však k dispozici v úplnosti evidence společenských a kulturních institucí, odpadla též nakladatelství, která byla převedena z kompetence SÚA. Pokud možnosti dovolovaly, byla jednotlivým archivářům úseku přidělována příbuzná odvětví. Tuto praxi prováděli již dříve archiváři bývalého NDR na archivním institutu v Postupimí, kdy se studenti v závěru studia specializovali vždy na určitou vybranou oblast společenského života. Dalším důležitým momentem bylo směřování k již zmíněnému *pozitivnímu výběru archiválií* a k prosazování *aktivního přístupu k původcům*, tj. kontakt s původci nejen na základě došlých skartačních návrhů. To vše ale naráželo nejenom na špatné personální obsazení spisoven a nedostatek úložného prostoru v nich, ale hlavně na prostorové potíže SÚA. Klášter v Břevnově byl v podstatě již zaplněn – nehledě k tomu, že byl pro uložení archiválií značně nevhodný – a adaptace kláštera v Broumově měla daleko k dokončení.¹¹

Od začátku 70. let začal skartační úsek sledovat některé **statistické údaje** vztahující se k výběru archiválií. Množství dokumentů navrhovaných k vyřazování neustále od počátku 70. až do konce 80. let stoupalo. V letech 1971–1975 činil roční průměr dokumentů navrhovaných k vyřazení 5 069 bm, v letech 1976–1980 to bylo již 7 311 bm.¹² V letech 1980–1987 stoupl roční průměr na 10 311 bm. Podíl vybraných archiválií v tomto období pak byl 3,05 %, což představovalo 310 bm vybraných archiválií za rok (srv. příloha č. 4). Domnívám se dle vlastní zkušenosti, že u centrálních úřadů (I. kategorie) toto procento vybraných archiválií bylo však mnohem vyšší a představovalo nejméně 20 %. Podobně i v Maďarsku ponechávali 20–30% z produkce centrálních úřadů a rovněž tak v Bulharsku.¹³

Jednou z poměrně velkých akcí v 80. letech, které se pracovníci skartačního úseku účastnili, byl tzv. projekt **KONIAS**, neboli *komplexní novelizace a inovace skartačních znaků A a S*. Iniciativu zde měla archivní správa a její pracovní skupina č. 12. KONIAS byl součástí vědeckovýzkumného úkolu *Hodnotová analýza písemností u organizací v zájmu omezení přílivu písemností do archivů*. Tento úkol stanovilo kolegium ministra vnitra dne 17. září 1979. Další podnět přišel z vedení civilněprávního úseku MV z prosince 1981, které uložilo archivní správě do roku 1986 zabezpečit revizi skartačních

11 Již zde se ukazovalo, jak jsou důležité úložné prostory. Toto prostorové kritérium se neuvádí mezi kritérii výběru, podle mého soudu je však nejdůležitější v období velkých správních změn, jak se ostatně ukázalo i v roce 1990.

12 Srv. 25 let Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1980, s. 25.

13 Srv. Archivmitteilungen 1981, Num. 3, s. 86.

znaků písemností a projednat s příslušnými rezorty úpravu dosavadních skartačních předpisů. KONIAS byl původně koncipován pro oblast podnikových archivů a v rámci výše zmíněného vědeckovýzkumného úkolu byl rozšířen i na ostatní archivy. Hlavním cílem byl rozbor soustavy písemností zakotvené ve skartačních předpisech organizací, analýza dokumentární hodnoty písemností a navržení změn skartačních znaků. Jednalo se především o změny skartačních znaků ,A' a ,V' na ,S' u těch písemností, u nichž výsledek hodnotové analýzy odůvodněně prokáže absenci trvalé dokumentární hodnoty. Výsledkem měla být redukce kvantity dokumentů přejímaných do archivů a zároveň zkvalitnění obsahu archivů. Předmětem hodnotové analýzy se staly všechny písemnosti uváděné ve skartačních předpisech původců, kteří ukládali archiválie do státních, městských a podnikových archivů, popřípadě do archivů zvláštního významu. Vedlejšími úkoly v rámci projektu bylo zkoumání možností využití náhradního mikrofilmu místo originálu a regulace vnitřní skartace s ohledem na změnu skartačních znaků. Od projektu se neočekával okamžitý praktický efekt, neboť měl hlavně výzkumný charakter. Byl orientován na skartační znaky, nikoliv lhůty. Návrhy na změnu lhůt se považovaly za vedlejší produkt činnosti. Pouze výjimečně se předpokládala změna z ,S' na ,A'. Změny ,A' na ,V' nebo ,S' na ,V' nebyly žádoucí. Výsledkem činnosti měly být typové seznamy archiválií. Práce měly probíhat v letech 1981–1985. SÚA měl analyzovat hlavně průmyslové rezorty, dále Ministerstvo financí, zdravotnictví, dopravy a spojů. V roce 1985 pak měly být vypracovány dílčí seznamy. Jakýmsi výsledkem činnosti bylo v lednu 1986 vydání orientačního seznamu druhů písemností, které se nepovažují za písemnosti povahy ,A'. Vydala je archivní správa a byl určen pro oblast podnikových archivů. Typové seznamy byly sestaveny i pro některá průmyslová ministerstva, v podstatě však neměly nějaký zásadní dopad na činnost rezortů. KONIAS podle mého názoru nesplnil nakonec očekávání a v praxi se výrazněji neprojevil.

Podobně se tak stalo s realizací tzv. zásad zabezpečení komplexní dokumentace období výstavby socialismu (v roce 1985 sestavila R. Hlušíčková *Zásady komplexní péče o archiválie z období socialismu*). Tato akce byla prováděna v důsledku rozpracování závěrů XVI. sjezdu KSČ, který zdůraznil nutnost zvýšení efektivity a kvality práce národního hospodářství i ve státní správě. Žádných konkrétních výsledků z této akce nebylo dosaženo – alespoň se na ně nepamatují.

Naopak v roce 1988 byl uskutečněn poslední z průzkumů spisové služby v předlistopadovém období, který však konkrétní výsledky přinesl. Byla

vypracována evidence původců fondů I. kategorie, která zahrnovala 51 ústředních federálních i českých ministerstev a komisí a úřadů. Bylo uváděno datum vzniku původce, počet běžných metrů uložených ve spisovně, nejstarší dokumenty, dále popis spisových celků (například sekretariát předsedy, odbory, registrační listy staveb atd. s rozmezím dat a běžných metrů). Pak byly sledovány cizí písemnosti uložené u původce, vlastní písemnosti uložené u jiné instituce, skartační a spisové normy, zda-li tyto vyhovují či nikoliv, organizační normy, kvalifikace spisovenských pracovníků, rozlišovala se obyčejná, účetní a tajná spisovna. Celkem z tohoto průzkumu vzešla evidence obsahující více než 100 stran. Tento průzkum byl výsledkem několikaleté spolupráce (cirka od roku 1985) V. oddělení a úseku automatizace vedeného Václavem Babičkou a podílel se na něm výrazně i Tomáš Kalina. Při této spolupráci se sledoval též vznik a vývoj dokumentů vzniklých využitím výpočetní techniky. Pokoušeli jsme se odhadnout, jaká bude produkce dokumentů v digitální formě v letech 1990–2000 (srv. příloha č. 5). Úvaha byla, že kolem roku 2000 to bude asi 40 % všech vznikajících dokumentů (vycházeli jsme například ze zkušeností Švédska, které toto procento dosáhlo již ve druhé polovině 80. let). Pro období 2000–2010 jsme očekávali snížení produkce papírových dokumentů u centrálních úřadů na 5 000–6 000 bm.¹⁴

Za zmínku stojí poslední velká předlistopadová reorganizace státní správy z dubna 1988, kdy se sloučila některá průmyslová ministerstva (hutnictví a těžkého strojírenství, všeobecného strojírenství, elektrotechnického průmyslu, dále ministerstva dopravy a ministerstva spojů). Zde se opět ukázalo, že pokud nelze přejímat náhle vyřazené písemnosti, dochází k velkým a nenahraditelným ztrátám. Nezabránil tomu ani přípis archivní správy, vydaný ještě před reorganizací, který upozorňoval na nezbytnost zabezpečit archiválie u státních orgánů a socialistických organizací s cílem vyloučit možnost vzniku hospodářských a kulturních škod. Dále upozorňoval na to, aby právní nástupci zrušených organizací, respektive likvidátoři převzali písemnosti v plném rozsahu.

Podobné ztráty na dokumentaci se pak děly i po listopadu 1989. Pracovníci úseku předarchivní péče sice obdrželi od ředitele SÚA pověření pro zajištění řádného výběru archiválií, v němž se mimo jiné také pravilo: „Vzhledem k mimořádné situaci žádáme o umožnění kontroly uložených písemností

14 Autorem sepsaný materiál pro Komisi pro zlepšení péče o archiválie z období socialismu z 26. 9. 1988.

a stavu skartačních prací. Zejména jde o zjištění, zda nedochází k nekontrolovanému ničení a nezajištěnému uložení písemností.“¹⁵ Vzpomínám si, jak jsem se spíše náhodou dostal na Úřadu vlády k obrovské drtičce dokumentů umístěné v suterénu budovy Strakovy akademie na Klárově, kde leželo podle hrubého odhadu několik set běžných metrů písemností. Například většina církevního odboru Úřadu předsednictva vlády byla nenávratně zničena.

SÚA se snažil zajistit i dokumentaci k událostem po 17. listopadu 1989 a naléhavě žádal původce, aby veškerou dokumentaci spjatou s těmito dny (tisky, plakáty, fotografie, kreslený i ručně psaný materiál) ukládali odděleně od ostatních písemností, aby zajistili jejich bezpečné uložení a dále aby totéž provedli u svých přímo řízených organizací. Tyto soubory měly být po 1. lednu 1990 předány k trvalému uložení do SÚA. Současně již začátkem prosince 1989 byl vypracován skupinou odborných pracovníků SÚA a podepsán ředitelem dokument o dalším zaměření činnosti SÚA a archivnictví ČSR i ČSSR.

V následujícím období došlo k největším proměnám státní správy po roce 1945. Počet ústředních orgánů se zmenšil k 1. dubnu 1991 z 51 na 26. Nově vznikající ústřední orgány přebíraly často kompetence i několika dřívějších rezortů (například Federální ministerstvo hospodářství, Ministerstvo průmyslu apod.). K další podobné reorganizaci pak došlo zrušením federálního zřízení k 1. lednu 1993.

Ve druhé polovině roku 1992 již bylo zřejmé, že V. oddělení bude muset opustit depozitář v Břevnovském klášteře, který byl vrácen řádu benediktinů. Naštěstí byl zajištěn skladový prostor ve Vysočanech blízko stanice metra B Českomoravská o celkové kapacitě cirká 13 000 bm. Tím byl také ukončen tzv. *stopstav* na přejímání archiválií, který trval cirká od poloviny 80. let. V důsledku toho bylo možné přejímat mimo jiné velmi cenné soubory z ÚPV, které Úřad do té doby nechtěl předávat (nyní byl přinucen svojí omezenou prostorovou situací). Jednalo se například o zasedání vlády a vládní usnesení, sekretariáty předsedů a místopředsedů vlád, které byly do té doby utajované. Přejímání materiálů bývalých federálních ministerstev, hlavně hospodářských, které byly uloženy převážně na Ministerstvu pro místní rozvoj (MMR) a Ministerstvu průmyslu a obchodu (MPO), se protáhlo až k roku 2000.

Ve vysočanském depotu působilo V. oddělení (tehdy stále ještě spravující dokumenty po 1945) až do roku 1995, kdy bylo zahájeno stěhování do

nové archivní budovy na Chodovci. K březnu 1994 bylo uloženo na Vysočanech více než 12 000 bm. Dále oddělení spravovalo téměř 3 000 bm bývalého ÚV KSČ v budově dnešního Ministerstva dopravy. Mimo to byl od Státní banky československé pronajat prostor ve Zličíně (téměř 2 000 bm). Kromě toho byl ještě uložen materiál v Kamýku v bývalých kasárnách (více než 12 000 bm), v Rakovníku (700 bm) a v Mladé Boleslavi (5 500 bm).

Pokud mohu provést nějaké srovnání (zcela jistě neúplné) předarchivní péče před a po roce 1990, myslím, že se péče o dokumenty a archiválie u původců i v archivech nyní podstatně zlepšila. Jedná se především o personální obsazení spisoven – například na Úřadu vlády v 80. letech pracoval pouze jeden důchodce, který se staral o obyčejnou registraturu. Dnes je zde zřízen správní archiv (nutno jen podotknout, že materiály z jednání vlád byly vždy poměrně dobře zabezpečeny). Dalším kladem je podstatné zmenšení počtu ústředních úřadů, takže je možné koncentrovat péči tam, kde je jí nejvíc zapotřebí. Mezi klady bych dále zařadil i drastické snížení množství utajovaných dokumentů, které dříve neúměrně dlouhou dobu ležely u původců a často byly ničeny naprosto bez vědomí archivářů. Takovým příkladem by mohl být vojenskoekonomický odbor Státní plánovací komise (VEOSPK), kde se sice částečně zachovaly některé materiály (celkem asi 30 bm vztahujících se k obraně republiky), ale valná většina byla bez vědomí SÚA zničena (stručné záznamy o skartacích v několika knihách se však zachovaly). Vedoucí tehdejších zvláštních oddělení (ZO) se s námi – až na výjimky – v podstatě nebavili.

Dalším důvodem podle mého názoru byly též začínající restituce. Někteří z vrcholných představitelů státu (například Petr Pithart, Dagmar Burešová) si uvědomili, že pro úspěšný průběh jsou zapotřebí ve velké míře archivní materiály, pro které se po roce 1990 nedostávalo úložných prostor. Oba dva jmenovaní navštívili na počátku 90. let depozitář v Břevnově a seznámili se s poměrně tristním stavem uložení archiválií. V důsledku toho byl nejen poměrně rychle postaven nový archivní depot centrálního archivu, ale archivy se též dostaly do širšího povědomí veřejnosti.

V souvislosti s tím se změnil i vztah původců ke svým dokumentům, neboť si zřejmě uvědomili, že jejich dokumenty mohou sloužit nejen aktuálním administrativním účelům, ale i nerozmanitějším potřebám

budoucích generací. Až ve druhé řadě měla jistě vliv i lepší právní úprava v oblasti archivnictví.

Také evidence přejímaných fondů nesrovnatelně pokročila, což značně napomáhá nejen při skartačním řízení, ale i při nahlédací agendě. Na druhé straně je někdy evidence až příliš podrobná, podobně jako skartační protokoly, které by podle mého mínění mohly být stručnější. Zvláště v první polovině 90. let však nebyl na podobnou pečlivou evidenci čas vzhledem ke stěhování, k velmi obsáhlé nahlédací agendě a k mimořádnému nárůstu přejímání archiválií. Vyžadovat předávací soupisy od původců bylo tehdy nereálné. Současní archiváři mají i tu výhodu, že se o předarchivní péči přednáší na katedrách archivnictví, ač asi v nedostatečné míře, a jsou tak blíže seznámeni s touto problematikou před vstupem do praxe. Další výhodou je alespoň minimální znalost informačních technologií, které si ze studia již přinesou. Zároveň je však třeba vzít v úvahu, že pokud bychom v 90. letech trvali na přesné evidenci přejímaných fondů a vyžadovali od původců předávací seznamy, pravděpodobně bychom ztratili mnohdy nenahraditelné materiály. Jen na okraj – pečetidla Úřadu vlády z období první republiky byla taktéž předána bez jakéhokoli seznamu a předávacího dopisu, neboť vedoucí spisovny dostala výpověď a bylo jen na její dobré vůli, že tato pečetidla vůbec předala. Seznam vyhotovil až dodatečně V. Babička.

Lze si jen přát, aby se podobné překotné organizační změny ve státní správě již neprováděly, ale kdyby se tak přeci jen stalo, domnívám se, že současní archiváři jsou již na ně připraveni a mají i podporu archivní legislativy.

Obrazová příloha

Přehled skartačních dvojic Su'A (stav k 30. 9. 1965)

II. Křehal - Lišková

Křípellová - Štyhová

Čučová - Čermáková

Rajleral - Čalková

Boudová - Chudobová

Mala - Škaroňová

Kallmann - Kelešová

Šavlová - Hlušíková

Šupková - Křeč

Betánek - Emmela Bimranová

Janišková - Machačková

~~Kováčková~~ - Benes

Kubálová - Špirilová

Šabha - Šlurs - Kabařová

IV. oddělení

davna v odhazování pracovníků nepoučeni:

II. Bimranová, Kasková

Otázky pro průzkum skartování a spisové problematiky

1) Který úpravní útvar spíše a) chod spisové služby
 a) kancelářský řád (datum vydání, využití v praxi, změny, doplňky)
 b) organizační řád (datum vydání, využití v praxi, změny, doplňky)
 c) jiná norma - jaká
 2) Kde odpovídá celkové za chod spisové služby, kam je podřízena (jakém útvaru)
 a) běžná spisovna
 b) tajná spisovna
 c) tzv. účetní archiv
 d) tzv. archiv technické, tiškové aj. dokumentace
 3) (Které útvary se zabývají spisovou službou? Existují v úřadě
 a) centrální spisovna
 b) spisovny na odborech
 c) tajná spisovna
 d) tzv. účetní archiv
 e) tzv. archiv technické, tiškové aj. dokumentace
 4) Personální vybavení útvarů úpis. služby (uvést též jména vedoucích)
 a) centrální spisovny
 b) na útvarech
 c) tajná spisovny
 d) ostatních útvarů (jakých)
 5) Vztahování služebníků k upřádkování a manipulaci spisů (počet, rozmanitost, přibližná velikost, větravost, jsou suché, vlhké)
 a) pro běžné písemnosti
 b) pro utajované písemnosti
 c) pro ostatní písemnosti
 d) jsou dostatečné prostory destinující

2. a) První strana dotazníku k průzkumu spisové služby odeslaného původcům roku 1967

Zvláštní list č. 2

26) Spisový materiál připadající v úvahu k předání do SÚA

původce spisů	spisový celek	číslové rozmezí	jde jen a) o spisy b) o registrát. pomůcky - jaké	počet balek zhruba	datum skartace		pravděpodobná datum předání do SÚA	poznámka (např. fyz. sídkový stav písemnosti aj.)
					a) provedená	b) plánovaná		

2. b) Příloha k otázce č. 26 z téhož dotazníku

<p>Z. Ž. B. S. M.</p> <p>Vytvoření skartačního úseku v rámci V. odd. SÚA.</p> <p>Na základě usnesení předcházející povedy ze dne 10. 1. 1969 se vytvoří v rámci V. odd. SÚA skupina 3 pracovníků, která se bude zabývat problematikou skartací a přejiání materiálu po r. 1945. S okamžitou platností do tohoto úseku přečkají ss. Nosková z odd. III a s. Letichová z odd. V. Perspektivně - koncem roku 1969, nejpozději začátkem r. 1970 - bude skupina doplněna o dalšího odborného archíváře. Místní skupiny přejímá s. Nosková. Předpokládá se, že skupině bude systematické přiděleno i místo vedoucího archíváře (vedoucí skupiny), i místo odborného archíváře a i místo archivářky. Do budovna to předpokládá změnit jedno místo archiváře V. odd. na místo odborného archíváře, který by měl v hlavním náplni přijímat pomůcky ke spisové službě a skartaci.</p> <p>Vytvoření tohoto úseku se předpokládá, že bude moci být věnována svýžší pozornost skartaci a přejiání materiálu, zejména v soudaně době při zveřejnění federálního zákona, a že bude možno vytvořit rovněž základy pro programové, systematické zajištění podlin SÚA na řešení otázek spisové a skartační služby a ústředních úkladů. To předpokládá teoretickou práci a studium na tomto úseku, zejména ve vztahu k centrálním materiálům. Pro to je nutné vytvořit materiální předpoklady - zajištění místnosti, vybavení příruční knihovny aj.</p> <p>Pro nejbližší období z toho vyplývají následující úkoly: 1/ Okamžitě zajištění 3 místnosti (vymalování, úklad, vybavení nábytkem) - zajištění sekretariátu.</p>	<p>2/ Vytvoření příruční knihovny v V. odd.:</p> <p>a) 1. řada sbírky zákonů a nařízení od r. 1945, 1. řada vědeckých listů, zajímavé převidelného občru od 1.1.1969 oboustranných pomůcek federálních i obou národních - b) soustředění odborné literatury k problematice: včetně správa po r. 1945, každé celkové spisové službě, skartace, přejiání, moderní metody evidence materiálu a pod. - c) vytvoření evidence o uložení rezorčních sbírek instrukcí a nařízení (které uloženy v ústavu a kde mlno ústav).</p> <p>3/ V oddělení se vřouduje:</p> <p>a) perspektivně evidence správních změn od r. 1945) výchozím bodem bude správní organizace k 31.12.1968 a 1.1.1969. S ohledem na praktické potřeby provádění skartace a přejiání materiálu - evidence prior - se povolí evidence po linii federální i obou národních celků. Bude zhotovováno ve třech exemplárech, z nichž jeden vytvoří kartotéka vývoje státní správy (chronologicky), druhý bude řázen věcně dle rezortů a třetí bude předán k dispozici vedení ústavu (dr. Vrbeta).</p> <p>Vzor příložen k zápisu - formát A 6.</p> <p>b) s okamžitou platností se začne buvovat evidence skartací a přejiání materiálu. Kartotéka bude zhotovena na tubých kartotéčních listech s předčítákem. Vzor se předkládá - formát A 4. Technickou stránku zajištění úklad sekretariátu.</p>
---	--

- 3 -

c) Perspektivně se vytvoří a bude pravidelně doplňována úplná evidence všeobecných i rezortních norem o organizaci, kancelářské a spisové službě a skartaci u ústředních úřadů. Postupně bude doplňována a kompletována (originály i kopie, aktočty atd.) dosavadní sbírka těchto pomůcek, která je ve svazku V. odd.

V zájmu vytvoření jednotné celostátní evidence o skartaci a přejiání materiálů je nutno zjistit, aby veškeré protokoly o skartaci a veškeré protokoly o přejiání byly dány V. odd. na vědomí a tím, že budou zaznamenány v kartotéce.

- Zajištění sekretariátů.

Organizační zajištění úkolů v rámci V. odd.

Za tuto agendu celostátně po organizační stránce odpovídá vedoucí V. oddělení. Na přechodnou dobu, do zapracování s. Hoškové, si ponechává i praktický výkon funkce skartáčního referenta, t. j. především do konce I. čtvrtletí 1953. I nadále veškeré konversace týkající se tohoto úseku bude probíhat rukama vedoucího V. odd. -

- Zajištění sekretariátů.

Konkrétní pracovní náplň u s. Hoškové pro nejbližší období bude organizováno takto:

minimálně 3 úny v týmu bude pracovat v Břevnově a bude spolu se s. Hetičovou se zabývat přípravou výše uvedených pomůcek a probíháně se bude zapracovávat do agendy celostátního skartáčního referenta. Ze zbyvajících dvou dnů se přepokládá, že jeden bude věnovat studiu skartáční a spisové problematiky, a jeden věnuje ostatním plánovaným odborným úkolům.

S. Hetičová se bude vylučně věnovat plnění výše uvedených úkolů (zejména příprava kartotek, vypořádání příruční knihovny) pod vedením nejprve s. Rubeníčkové a po zapracování s. Hoškové pod jejího vedením.

Přepokládá se, že třetí pracovník tohoto úseku (systém-

- 4 -

zašné i prakticky zajištění sekretariátů) se bude zabývat:

- a) Vypracování záseď pro přejiání materiálů, včetně pomůcek,
- b) zformalováním základních záseď skartáčních směrnice (úvodu i skartáčního plánu) tak, aby mohly sloužit jako praktická pomůcka (vzor) pro přípravu a vyhotovování rezortních norem u ústředních úřadů,
- c) zformalováním záseď pro spolupráci SDA při přípravě rezortních norem pro spisovou službu.

Celostátně přejiání řízení úseku skartáční a přejiací agenty v zastoupení Feliciele dr. J. Vrbeta, s plnou kompetencí jak uvnitř ústavu, tak i směrem von. S pověřenými pracovníky bude v pravidelném styku a podle potřeby se s nimi bude scházet k provedení a konzultacím.

Soudáše se navrhuje doplnění skartáční komise SDA o zástape III. odd.

Rok	celkem prohlédnuto		z toho S		o/o	z toho A		o/o
	b.m.	kg	b.m.	kg		b.m.	kg	
1980	7 4369	386824	7 470,5	373 511	96,5	266,4	13 313	3,5
1981	9 078	453922	8 899,8	445 027	98	178,2	8 895	2
1982	10 837	541848,5	10 517,7	525 881,5	97,1	319	15 967	2,9
1983	12 604	617639	12 388	619 400	98,28	216	10 800	1,72
1984	10 009,4	472526	9 702,8	258 267,9	97	306,6	14 258,1	3
1985	9 010,9	416155,25	8 556	393 764,25	95	454,9	22 391	5
1986	11 437	571874,25	10 978,9	548 967,50	96	458,1	22 906,75	4
1987	11 775,15	588757,5	11 775,15	588757,5	97,7	279,82	13 991	2,3
	82 438,35					2479,02		

Průměr: $2,3 + 4 + 5 + 3 = 1,72 = 2,9 = 2 + 3,5 = 24,42 : 8 = 3,051$

Průměr průměr : 10 311 km A = průměr průměr 309,7 km

1000 - 1000 - 1000 + 1000 - 1000 $2498 : 8 = 309,75$

~~152 800 : 8 = 1~~
72
82 438 : 8 = 10304,75

4. Statistické vyhodnocení skartací z let 1980–1987

Ke stanovení množství písemnosti
vznikajících použitím výpočetní techniky do r.2000

V archivní oblasti zatím tato otázka nebyla diskutována, proto se lze opírat jen o informace z oblasti řízení, které se však nezabývají písemnostmi s trvalou dokumentární hodnotou. Stanovení trendu vývoje v oblasti produkce písemnosti nemůže být proto pro archivy dostatečně závazné.

I když používání výpočetní techniky ve sféře řízení a spisové služby zvětšilo množství písemnosti vznikajících v tradiční papírové formě, je pravděpodobné, že zavádění nových velkokapacitních médií zvláště vhodných pro archivaci textů / s trvalým záznamem/ množství tradičních písemností v příštím období omezí. A tak, i když množství výstupů z počítačů v tradiční papírové formě má podle prognóz ze začátku 80-tých let ještě několika-násobně stoupnout /srv. Archivní péče o fondy z období socialismu, Praha 1987, s.13/, množství archiválií v tradiční papírové formě by mohlo být omezeno a měloby se zvětšit ~~množství~~ množství archivních informací ukládaných na magnetických médiích. Podle některých názorů / např. ing. Laitl z ÚPV ČSR/ by měl papír jako nosič informací v podstatě úplně vymizet, a přenos informací se bude uskutečňovat formou tzv. bezdokumentového styku pomocí počítačových terminálů. ~~T~~Tomu mimo jiné brání zatím nevyřešené problémy právní průkaznosti. Bezdokumentový styk by se měl v příštích letech prosadit i v našich podmínkách, ale zpoždění je takového charakteru, že na současnou úroveň počítačově vyspělých zemí se dostaneme zřejmě během 10-15 let. Poněvadž např. ve Švédsku vzniká nyní asi 40 % všech písemností použitím výpočetní techniky, lze očekávat podobnou situaci v ČSR kolem r.2000. Je nejvýš pravděpodobné, že jejich množství se bude oproti tradičním druhům písemností i nadále zvětšovat, což dokládají i údaje o již ~~zveřejněných~~ archivovaných mg páskách v některých počítačově vyspělých evropských zemích (srv. Nawrocki, Komputer i archiwistyka, Poznań 1985).

Je třeba uvést, zda by nebylo vhodné požádat o expertizu nárustu písemností vzniklých použitím výpočetní techniky např. ing. Laitla z Úřadu vlády ČSR, příp. Kancelářské stroje, n.p.

26.9.1988

Komise pro zlepšení péče o archiválie z období socialismu

Něco málo o předarchivním dohledu na 1. oddělení ve Státním oblastním archivu v Zámrsku v letech 1967–1985

/ Vladimír Kaláb /

Motto:

Šedivá je teorie, ale zelený strom života.

Pamětníci odcházejí a s nimi i duch a zvyklosti z doby více než před 40 lety. A někdy je dobré si připomenout i lidský rozměr, který provázel ryze pracovní povinnost, profesní vystupování při kontrolních návštěvách spisoven, schvalování skartačních návrhů či metodických instrukcích a poradách u původců archivních fondů v rámci dnes běžně užívaného termínu předarchivní péče.

Do Státního archivu v Zámrsku (nyní Státní oblastní archiv Zámorsk) jsem přišel 1. července 1967, vybaven prvními zkušenostmi a praktickými poznatky nejdříve z Okresního archivu v Gottwaldově (nyní Státní okresní archiv Zlín se sídlem na Klečůvce) a jako první archivář Archivu Vysoké školy zemědělské a lesnické v Brně (nyní Mendlova zemědělská univerzita Brno).

Ke svému povolání jsem byl vzdělán na Masarykově univerzitě v Brně (tehdy ovšem Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Brno). Mými výsostnými učiteli byli prof. Jindřich Šebánek, prof. Sáša Dušková, neméně tak k nim patří prof. Miroslav Flodr, prof. Vladimír Vašků a prof. Jan Janák. Tomu vědčím za poznání, jak důležitá je pro archiváře důkladná znalost dějin správy od pozdního středověku až do současnosti. Už si dobře nevzpomenu, kdo mně zdůraznil, že úspěšného archiváře v Čechách a na Moravě živí několik málo důležitých znalostí a vlastností, a to

- paleografická zručnost (vyspělost) v novogotické kursivě – kurentu
- znalost německého jazyka poluterského období
- znalost dějin správy v Čechách a na Moravě vůbec a konečně vlastnost, kterou přesně vyjadřuje německá složenina Sitzfleisch.

S nástupem do Zámrsku (od roku 1960 do roku 2002 Státní archiv pro Východočeský kraj) se mi řečené postuláty postupně naplnily.

Od 1. července 1966, kdy došlo ke zrušení dřívějších Archivních oddělení Krajských správ ministerstva vnitra, převzaly státní archivy veškeré jejich povinnosti, včetně problematiky spisové služby u státních orgánů a organizací, včetně krajsky řízených výrobních podniků resortních ministerstev.

Zprvu jsem působil ve funkci vedoucího I. oddělení, v jehož kompetenci bylo kromě dalších povinností též schvalování skartačních návrhů a kontrolní návštěvy spisoven úřadů a institucí s krajskou působností. V rámci konsolidace politické situace po srpnu 1968 a po následných prověrkách politické a odborné způsobilosti v roce 1970 jsem zde pracoval již jen v roli řadového odborného archiváře.

Vlastně celé dlouhé období od roku 1967 až do roku 1985 bylo mým archivářským chlebem také schvalování předložených skartačních návrhů, archivní prohlídky, průzkumy spisoven a metodická školení nebo zapracování osob v této oblasti. V souvislosti s územně-správní reformou z roku 1960 orgány Ministerstva vnitra rozhodly o umístění Státního archivu pro nově vzniklý Východočeský kraj do objektu v obci Zámrsk na okrese Ústí nad Orlicí. Ten předtím, v letech 1951–1959, sloužil jako Nápravně-výchovný ústav (NVÚ) pro mladistvé delikventy. Dislokace archivu do excentricky položené lokality, mimo hlavní správní centra (Hradec Králové a Pardubice) přineslo mnoho negativních aspektů a úskalí, které se přenesly i do výkonu operativní a efektivní předarchivní péče. Do Zámrsku jsem každý den jezdil z Pardubic vlakem, a to celkem 27 let – do roku 1995. Skartační prohlídka a revize spisovny Krkonošského národního parku (KRNP) ve Vrchlabí tak měla následující průběh. Předem objednané služební vozidlo Krajské správy SNB v Hradci Králové nejprve přijelo pro mne do Zámrsku a pak teprve následovala cesta Zámrsk – Hradec Králové – Hořice – Jičín – Vrchlabí. Na první pohled se jedná o nehospodárný postup, včetně ztráty času. Proto jsem v den služební cesty raději odjel vlakem do Hradce Králové a o vozidlo se hlásil ve středisku autodopravy. Poněkud snadnější dostupnost se nabízela v případě, že sídlo navštívené a kontrolované organizace leželo přímo nebo poblíž železničních stanic. Při konaných služebních cestách stálo na prvním místě hledisko úspornosti: 1) vlak, 2) autobus, teprve pak služební motorové vozidlo. O trvale přiděleném služebním vozidle v archivu, nebo referentských řidičských oprávněních pro některé pracovníky archivu, nemohla být před listopadem 1989 řeč ani v nejmenším.

Funkci vedoucího I. oddělení státního archivu jsem převzal v době, kdy vrcholilo mnohaleté úsilí archivních orgánů o zastavení neuspokojivého

stavu spisové služby od ústředních úřadů až po nejnižší články ve státní i podnikové sféře.

Problémy téměř nebyly ve styku s krajským soudem nebo prokuraturou (dnes státní zastupitelství). Tam ještě dožívali pracovníci s praxí a zvyklostmi tradiční spisovenské práce z minulosti. Podstatně horší byla situace v orgánech a organizacích, které vznikly až v období tzv. socialistické výstavby. Mám na mysli především celou plejádu tzv. společenských organizací Národní fronty s jejich krajskými a okresními výbory a krajsky řízených organizací resortních ministerstev výstavby, dopravy, školství, kultury, místního hospodářství a zdravotnictví.

Postupně se ukazovalo, že i mezi těmito původci písemností úřední povahy bude třeba vést kvalitativní rozlišení. Dnes s patřičným časovým odstupem soudím, že počátkem 60. let minulého století se zrodil projekt, který na dlouhou dobu dal směr předarchivní péči. Akce měla název „Vyhodnocování písemností místních a okresních orgánů a organizací“ a byla uzavřena v roce 1969 i pro orgány na krajské úrovni. Příloha pak vyjmenovala přehled organizací zařazených do jednotlivých stupňů archivní péče. Vznikly termíny, které rozlišovaly kvalitativní hodnotu písemností od původců fondů na materiál, kterému se dostane

- úplná archivní péče (ÚAP),
- částečná archivní péče (ČAP),
- a jiný, který zůstane bez archivní péče (BAP).

Chaos, nepochopení a podceňování racionálního pojetí péče o písemnosti u původců pociťovali nejvíce právě archivy a jejich pracovníci. Než se však archivy v celé své škále dopracovaly od neuspokojivého stavu spisové služby k přijatelné úrovni, musela uběhnout ještě značná doba, proložená celou řadou opatření, usilovného snažení a mravenčí práce. Aby mohla fungovat cílená předarchivní péče, musí vycházet z řádné a úplné evidence oficiálních názvů, adres a místního určení. Ve Státním archivu v Zámrsku se s prvotní evidencí začínalo zjišťováním adres z telefonních seznamů. Číselníky Krajského oddělení Státního úřadu statistického k dispozici nebyly. Pokusy o získání informací o spisové službě a založení evidence krajsky řízených organizací a podniků dotazníkovou formou se ukázaly neúčinné. Zasláné dotazníky se archivu buď nevrátily vůbec nebo vyplněné nedostatečně. Zůstala už jenom cesta přímého osobního kontaktu s příslušnými pracovníky organizací a podniků. Postupně vznikla pevně strukturovaná osnova zápisu o odborné archivní prohlídce, od uvedení oficiálního názvu, personálního zajištění spisovny, prostorových možností spisovny, způsobu

zabezpečení proti vniknutí nepovolaných osob i protipožární opatření. Samostatnou částí zápisu se stalo konstatování zjištěných nedostatků a možnosti nápravy. Nesměla chybět informace o organizační struktuře podniku a její oborové zařazení. Když už se podařilo a archivu začaly docházet více méně pravidelně vypracované skartační návrhy na vyřazení písemností, ukázalo se, že ony návrhy obsahují povětšinou písemnosti skupiny „S“, pro které se vžilo označení odlehčovací skartace. Jejich nekompromisním odpůrcem byl tehdejší ředitel archivu dr. Tomáš Šimek. Jen výjimečně dal souhlas k vydání skartačního povolení pouze pro písemnosti skupiny „S“. Zdůrazňoval, že se musí nutně změnit dosavadní zavedená praxe, tj. schvalování skartačních návrhů „od stolu“ bez návštěvy skartující organizace samotné. Schvalování skartačních návrhů bylo posléze spojeno s průzkumem spisovny a tam uložených písemností.

Svým způsobem již forma a úroveň návrhu předloženého ke schválení dávaly mnohdy tušit, kolik péče je spisové službě a ukládání písemností v organizaci nebo podniku věnováno. Až teprve přímý kontakt odhalil více než překvapivé skutečnosti.

Většina organizací a podniků nedisponovala samostatnými prostorami–spisovny pro ukládání vyřízených písemností a pokud ano, nazývaly je nesprávně archivem. Tento věcný rozdíl jsem musel vysvětlovat takřka vždy a téměř bez výjimky. Dalším netušeným faktem bylo poznání, že písemnosti jedné stejné organizace se vždy striktně dělily na písemnosti tzv. účetní povahy a ty ostatní (provozní). Pokud se organizací nebo podniku podařilo získat nebo vytvořit podmínky pro samostatnou spisovnu, zcela určitě v ní byly nejdříve uloženy písemnosti účetní povahy. Ještě i v 80. letech minulého století jsem sledoval a řešil vhodné umístění spisoven a centrálních registratur z hlediska fyzické ochrany i bezpečného uložení, včetně přístupu k nim prostřednictvím jedné odpovědné osoby. Bylo někdy až s podivem, jak vedoucí organizací a podniků podceňovali základní principy péče o uložení písemností po této stránce. Například spisovna Krajského ústavu národního zdraví v Hradci Králové (dnes areál fakultní nemocnice) byla situována do sklepních prostor budovy, kterou procházely centrální rozvody páry a elektrické energie. Podlahy rozlehlého prostoru navíc spadaly do zátopové oblasti koryta řeky Labe, vzdáleného řádově stovku metrů. I snaha o získání přiměřených a vyhovujících prostor pro uložení písemností mimo sídlo organizace vyžadovalo velké úsilí a bylo málokdy korunováno úspěchem. Požadavky na přidělení i téměř devastovaných prostor uplatňovalo často několik zájemců. O přidělení

rozhodovaly tehdy tzv. dislokační komise jednotlivých stupňů národních výborů. Vytrvalým úsilím se takto podařilo konstituovat a odpovídajícím způsobem uvést v život například spisovny podnikových ředitelství národních podniků Československá automobilová doprava a Československé automobilové opravy v Hradci Králové.

K pravidelnému ohrožení písemností bývalého Krajského soudu Pardubice docházelo ve sklepních prostorách spisovny Okresního soudu v Pardubicích. Úroveň podlah se takřka vyrovnává s hladinou vody protékající v řece Chrudimce. Od budovy ji dělí pouze úzký pruh objízdné komunikace. Nejednou se stalo, že při náhlých prudkých letních průtržích mračen vystoupala voda až do spisovenských prostor, i díky zanedbané údržbě kanalizace.

Podnikové ředitelství národního podniku KNIHA pro Východočeský kraj v Pardubicích dislokovalo svou spisovnu v půdních prostorách obytného domu za úplně nevyhovujících hygienických, požárních i bezpečnostních podmínek. Ke zlepšení došlo až po získání prostor mimo sídlo podnikového ředitelství.

Odhaleným slabým místem v péči o písemnosti se stalo personální obsazení a stanovení odpovědnosti za chod spisovny. Obtížné bylo získat pro práci ve spisovně a pro úkoly s touto činností spojené vhodnou pracovní sílu. Vyjmenovaná negativa byla umocněna navíc skutečností, že se jednalo vždy o pracovní místa podprůměrně finančně hodnocená. Je známou skutečností a mnohokrát ověřeným poznáním z minulosti, že když kterýkoliv režim vyhlásil boj s přebujelým administrativním aparátem, omezení směřovalo nejdříve do nejnižšího nebo konečného článku péče o písemnosti, totiž do registratur, spisoven a archivů (např. Akce 70.000 lidí do výroby počátkem 50. let minulého století). Zejména v éře počátků budování tzv. nové socialistické společnosti (1949–1960) byly úkoly v péči o písemnosti hrubě znevažovány a podceňovány. Ten, kdo se snažil o důslednou a systematickou práci s písemnostmi, byl označen za byrokrata (to slovo mělo přímo pejorativní nádech a mnohdy i negativní dopad na osobní pracovní hodnocení takového člověka). Přitom toto slovo pocházející z řečtiny znamenalo původně správně úřadovati. Uchovávaní a péče o staré písemnosti bylo vydáváno za přežitek s tím, že úřady a podniky nepotřebují nové prostory pro ukládání písemností, natož pak odborné personální obsazení. Bylo později běžnou zvyklostí, že odpovědnost za spisovnu byla formou kumulovaného úvazku přiřčena tu sekretářce ředitele nebo náměstkovi ředitele podniku či v případech písemností účetní povahy vedoucí

ekonomického oddělení. Ani vedoucí spisovny Východočeského Krajského národního výboru v Hradci Králové nebyla plně vázána úkoly ve spisovně, ale působila jako spojovatelka na telefonní ústředně nebo se podílela na práci v rozmnožovně a v podatelně. Proto se mohlo stát a stalo se, že na příkaz vedoucího jistého odboru, ve snaze zbavit se přeplněných registračních skříní vyřízených písemností, narovnaly administrativní síly odboru nadbytečné balíky spisů volně na chodbu ke dveřím spisovny. Vedoucí spisovny pak pracně zjišťovala původce písemností a dožadovala se řádného předávacího protokolu.

Citelně se tento trend postupně projevil v resortu justice. Pravidelné 5-leté vyřazování písemností u soudů a prokuratur bylo odkládáno nebo skartační návrhy neobsahovaly všechny agendy, jimž prošla ukládací lhůta. Pracovnice soudů a prokuratur připravovaly návrhy na vyřazení písemností se značnou nechutí, protože ve spisovnách se neprováděl pravidelný úklid a očista uložených knih a balíků spisů od prachu a nečistot. Na výběru spisů ze skupiny „V“ se téměř nepodílely. Stálé omezování systemizovaných administrativních sil řešily podniky a organizace systémem krátkodobých brigád nebo částečných úvazků zejména pro osoby důchodového věku. Spisovnu již zmíněného KÚNZ a fakultní nemocnice v Hradci Králové několik roků takto spravoval někdejší profesor matematiky a fyziky Střední průmyslové školy strojnické v Hradci Králové, jemuž ani humanitní oblast myšlení nebyla cizí. Svého úkolu se postupně velmi kvalitně zhostil. Měl velkou zásluhu o zřízení a otevření nové spisovny v září 1978.

Znáмым průvodním jevem, který výrazně negativně narušoval a brzdil snahu o průběžné metodické vedení pracovníků odpovědných za spisovou službu, bylo jejich časté střídání na těchto místech. Mělo to své kořeny v již zmíněném podceňování a finančním neohodnocení. Dokonce jsem zažil situaci, že schopná pracovnice, když jí bylo uloženo vypracovat skartační návrhy na vyřazení písemností a pak dál spisovnu spravovat, raději podala žádost o rozvázání pracovního poměru. K pozoruhodnému řešení se rozhodl v roce 1982 ředitel Východočeského divadla v Pardubicích. Za sekretářku si zvolil někdejší členku baletního souboru divadla.

Jiným charakteristickým poznatkem z četných spisových kontrol, dohlídek a revizí bylo nesystematické a nahodilé ukládání vyřízených písemností ve spisovnách a nepravidelný časový rytmus práce s písemnostmi v přípravě skartačních návrhů na vyřazení. Rozdělení regálového prostoru spisovny nekorespondovalo s organizačním členěním podniku. Často tak chyběl aspoň základní přehled o lokaci a časovém rozsahu písemností

uložených sem z jednotlivých útvarů a oddělení podniku nebo organizace. Trval jsem na důsledném vedení tzv. archivní knihy. I takovéto základní požadavky byly pravidelnou součástí metodického vysvětlování práce s písemnostmi předanými do spisovny.

Skartační povolení – o tomto mnohaletém proslulém fenoménu skartačního řízení – zelených povoleních – není možné se nezmínit. Bez dvoudílných zelených listů, které vydávaly archivy ke schválenému vyřazení písemností bez archivní hodnoty, nesměly skartující organizace a podniky předat písemnosti národnímu podniku Sběrné suroviny. Skartační povolení byla dělená a menší díl měla skartující organizace nebo podnik po odezdání písemností skupiny „S“, potvrzený provozovnou Sběrných surovin, vrátit archivu, který potvrzení vydal. Tento postup se postupně dostal do povědomí skartujících organizací a podniků. Byl to zprvu dobře míněný nástroj archivů proti vyřazování písemností bez jejich souhlasu.

V 50. a 60. letech minulého století převažovaly především požadavky papírenského průmyslu na uvolnění co největšího množství suroviny pro průmyslové zpracování. Skartační povolení měla zabránit nárazovému, nekoordinovanému a nahodilému vyřazování písemností bez vědomí archivů. Za neohlášenými a nepovolenými skartacemi se nejednou objevily celostátní akce a celoroční soutěže ve sběru starého papíru na školách v dobách „rozvinutého socialismu“, stejně jako byl sběr starého železa nebo léčivých rostlin.

Ani důmyslná opatření nebyla na 100 % úspěšná. Čas od času náhoda chtěla, že se přišlo na neschválené nebo neoprávněné skartace. Ukázalo se, že i na konci skartačního procesu musí dojít k jednotnému postupu ve spolupráci s n. p. Sběrné suroviny. Některá nepříznivá zjištění vedla v letech 1973–1978 k několika jednáním na pod. řed. v Hradci Králové s vedoucími hospodářskými pracovníky včetně podnikového ředitele a pracovníky odboru místního hospodářství Vč KNV v Hradci Králové. V té době n. p. Sběrné suroviny tvořilo podnikové ředitelství na krajské úrovni, dále soustava provozoven v každém okrese a konečným článkem byla síť tzv. místních lidových sběren. Po vzájemných konzultacích vznikla dohoda, která stanovila, že písemnosti socialistických organizací mohou být ke zničení předány (s archivem vydaným zeleným povolením) pouze do okresních provozoven. Zaměstnanci lidových sběren měli takový materiál odmítnout převzít, i když vyřazení bylo schváleno.

Samostatnou zmínku si zaslouží i vyřazování písemností utajované povahy. Zejména období počátku socialistické výstavby z doby

tzv. „studené války“ se vyznačovalo masivní explozí utajovaných písemností. Nutnost masivního utajování se postupně ukazovala jako sporná, kolikrát malicherná, někdy i směšná. Ti nejstarší z nás pamětníků si určitě připomenou, že před listopadem 1989 v každém socialistickém podniku a organizaci existovaly útvary kádrové a personální práce, jejichž odnoží byla oddělení ZÚ (zvláštní úkoly) a ZO (zvláštní oddělení) přímo podřízená řediteli podniku nebo organizace. Důkladná opatření vycházela především z principu ochrany státního, služebního a podnikového tajemství, teprve potom byly písemnosti nahlíženy i z hlediska ochrany třetích osob. Místa referentů ZO a ZÚ byla svěřena zvláště vybraným osobám. Profil takového pracovníka byl jasně dán. Jednalo se vždy o člena Komunistické strany Československa, prověřeného kádrovou mašinérií komunistické strany a bezpečnostními orgány ministerstva vnitra. Odborná a pracovní zdatnost stála až na druhé koleji. Takový referent působil krátkou dobu třeba i na VČ KNV v Hradci Králové. Jeho nástupkyně stejně dobře politicky fundovaná však už ale práci s utajovanými písemnostmi předpisově zvládala. Přílohy skartačního návrhu byly vždy přesně rozdělené na T (tajné), PT (přísně tajné) a PTZD (přísně tajné zvláštní důležitosti). I když jsem si několikrát z utajovaných písemností vymínil k trvalému uložení, nikdy jsem je fyzicky neviděl. Nešly odtajnit. Nedůvěru ostražitých referentů ZO a ZÚ k mé osobě jsem částečně otupil svým služebním průkazem civilního (občanského) zaměstnance KS SNB. Skartací vyřazené utajované písemnosti v malém množství musely být protokolárně znečitelněny nebo spáleny.

I stalo se, že referent jednoho podnikového ředitelství v Hradci Králové (Silnice, n.p.) se rozhodl zničit utajované písemnosti ohněm a dal je spálit v kotli ústředního topení podniku. Jaké však bylo jeho překvapení, když lidé z okolí sbírali pouze krajem ohořelé listy spisů a nosili je zpět do podniku nebo na služebnu VB. Tento způsob skartace řešili poté příslušníci Státní bezpečnosti.

Pro vyřazované utajované písemnosti ve velkém množství u soudů, prokuratur nebo projekčních kanceláří bez zrušeného stupně utajení vyhradilo ministerstvo vnitra určené papírny. Pro Východočeský kraj byla určena papírna v Pasekách nad Jizerou nebo tehdy nový papírenský komplex ve Štětí ve středních Čechách. Bylo povinností pracovníků provádějících skartaci setrvat u mlecích kamenů a drtiček (holandrů) až do úplného zničení.

Příznivější byla situace při skartačních prohlídkách utajovaných písemností u justičních orgánů – krajského soudu a prokuratury. Referentky

obou institucí zvládali přesně práci s utajovanými písemnostmi a nebyl problém, abych nemohl nahlédnout do vybraných spisů.

Neobyčejně překvapující, ba ohromující byla pro mne informace a skutečnost při schvalování skartačního návrhu a dohlídce na pracovišti STAVOPROJEKT Pardubice v Chocni. V utajovaném režimu tam vznikaly projektové práce pro po 21. srpnu 1968 dočasně umístěné jednotky Sovětské armády na našem území.

Zvlášť náročnou zatěžkávací zkouškou prošel Státní archiv v Zámrsku po stránce předarchivní péče v letech 1967–1971. Šlo zejména o zajištění písemností Krajských výborů Československého svazu mládeže v Pardubicích a Hradci Králové z let 1949–1960 a předchůdců – Svaz české mládeže 1945–1948. Krátký časový úsek demokratizačního ozdravného procesu ve společenském dění z let 1968–1969 dal vzniknout také několika málo profesním a zájmovým uskupením mládeže. Protipólem nově vzniklých dobrovolných a zájmových organizací se stal nejprve tzv. Leninský svaz mladých, který kolem sebe soustředil mladé radikální levicové příznivce, dále i ostřílené pracovníky aparátu zanikajícího Československého svazu mládeže a nadšence normalizačního úsilí Komunistické strany Československa, až se vytvořila základna pro vznik pozdějšího proslulého Socialistického svazu mládeže. Řídící aparát nové organizace na krajské i okresní úrovni tvořili velmi mladí funkcionáři.

Z obavy, aby nedošlo k svévolnému ničení písemností v návalu revolučního nadšení po vítězství internacionálních sil nad nepřáteli socialistického zřízení a revizionisty, ohlásil jsem svou návštěvu nově vzniklého KV SSM v Hradci Králové.

K jednání o spisové službě, nakládání s písemnostmi předchůdců a jejich předání do archivu jsem byl přijat dvacetiletým ideologickým tajemníkem, protože předseda KV SSM byl právě zaneprázdněn jinými důležitějšími úkoly. Jeho pracovna – kancelář byla velmi frekventovaným pracovištěm. Několikrát jsem slyšel, že ostatní jej oslovovali ruský VOLOĐO. V prvních okamžicích jsem přemýšlel, o koho se jedná. Až postupně jsem pochopil, že jde o jednoho ze zakládajících členů předešlého Leninského svazu mladých a oslovování ruskými křestními jmény je výraz internacionální sounáležitosti.

Za nesporný úspěch je třeba považovat, že k žádným nedopatřením nedošlo a oba fondy byly do státního archivu předány. Jednání však nebyla úplně snadná. Funkcionáři nového aparátu krajských a okresních výborů se stávali sebevědomější, cítili jednoznačnou politickou podporu KSČ

v poměru k jiným článkům státní správy. Prověřené, osvědčené a organizačně schopné členy aparátu pak většinou čekal postup do žebříčku okresních a krajských výborů KSČ, případně národních výborů i do složek ministerstva vnitra.

Spolupráce státního archivu s některými původci fondů byla přesto často problematická. Většinou ignorovali pravidelné předkládání skartačních návrhů s odkazem na své nadřízené orgány. Příčinou byla kompetenční neujasněnost podřízených a nadřízených složek, zejména v případech společenských organizací. V okruhu působnosti Státního archivu v Zámruku se jednalo o Mezinárodní pionýrský tábor SEČ, okr. Chrudim, Cestovní kancelář mládeže SSM v Hradci Králové, či Hospodářské zařízení SSM JIZERKA Semily, jehož činnost prošetřovaly později orgány kriminální služby. Krátkou dobu provázely nejasnosti i styk se studiem Českého rozhlasu v Hradci Králové.

Při této příležitosti bych rád zmínil subjekty, které jsou již určitě zapomenuty, např. Středisko technického rozvoje v místním hospodářství Hradec Králové, Krajská organizace pro rozvoj techniky v MH Hradec Králové, Institut pro vynálezectví a zlepšovatelství Československé vědecko-technické společnosti Pardubice, Správa zotavoven Revolučního odborového hnutí Špindlerův Mlýn nebo Harrachov, Krkonošské hotely, n. p. Vrchlabí.

Předarchivní péči neulehčovaly ani krkolomné zkratky. Uvedu zde některé perličky:

KSSPPOP = Krajská správa státní památkové péče a ochrany přírody Pardubice,

KPPÚOP = Krajský podnik pro údržbu a ochranu památek Opočno.

Jednou z překážek účinnějšího a operativnějšího výkonu předarchivní péče byla špatná komunikace též mezi ústředními úřady resortních ministerstev a vlastními podřízenými složkami v oblasti spisové služby. V mnohých chyběly jejich vlastní spisové plány a skartační řády nebo se mnohdy nedostaly do rukou příslušným pracovníkům, ačkoliv existovaly. Na druhé straně stejně tak nebyla povědomost o základních vyhláškách, směrnících a informacích obecně vydaných resortem ministerstva vnitra. Tyto informační zádrhly se dařilo postupně odstraňovat právě v rámci pravidelných skartačních dohlídek a kontrolních návštěv. Podařilo se sice s dlouhou časovou perspektivou a vzájemnou spoluprací vydat spisový a skartační plán např. pro Krkonošský národní park ve Vrchlabí, podnikové

ředitelství ČSAD v Hradci Králové, Krajský ústav národního zdraví v Hradci Králové.

Nový obzor přineslo schvalování skartačních návrhů podnikového ředitelství Východočeských tiskáren v Pardubicích a jejich četných provozoven v kraji. Ve všech mě tehdy zaujala pravidelná položka nazvaná „Výrobní sáčky“ s vyřazovacím znakem S-3. Jak jsem později zjistil a nechal si vysvětlit, obsahovaly veškerou produkci tiskáren podle objednávek nejrůznějších zákazníků a byly v nich vloženy kartáčové otisky zhotovených zakázek od drobných tisků letáků, štítků na různé výrobky, plakáty k místním politickým, společenským i sportovním událostem až po publikace a mnohdy úzkoprofilové knihy a časopisy. Výběrem z nich získané dokumenty byly ukládány jako soudobá dokumentace. Jeden z normalizačních ředitelů ve Státním oblastním archivu v Zámrsku razil však výhradně pro období po roce 1949 označení „Komplexní dokumentace výstavby socialismu“. Zcela výsadní postavení v tomto směru mělo pak Východočeské nakladatelství v Havlíčkově Brodě a posléze i nakladatelství KRUH v Hradci Králové, jejichž archivní materiál je již zpracován k badatelskému využití.

Práce spojené s předarchivní péčí jsem vykonával docela rád s pocitem a snahou lidi přesvědčit, že péče o písemnosti zbytečná není, jak měli ze zezáátku často sami představu. Nejpodstatnější, co jsem se lidem snažil vysvětlit, bylo, že každá písemnost má dva póly, a to provozní použití jako předmět jejich každodenní práce, ale zároveň i historickou hodnotu, která se odráží ve znacích A, V, S, což běžní pracovníci často zpočátku nechápali. Pokud se jim to podařilo objasnit, bylo téměř jisté, že další dohlídky budou probíhat mnohem lépe.

Závěrem musím poděkovat řediteli SOkA Pardubice kolegovi Mgr. Ladislavu Hlouškovi a kolegyním Mgr. Tereze Siglové, Ph.D. i Mgr. Renátě Růžičkové za vzácnou trpělivost, konkrétní a korektní připomínky a opravy při vzniku této retrospektivy.

Records Management and Pre-Archival Care

Summary

1.

This volume of journal of National Archives in Prague is an attempt to restore the tradition of editing of monograph conceived volumes. National Archives was inspired to this „experiment“ by several foreign journal in field of archival science, above all by french La Gazette des Archives. As a initial attempt was chosen topic „Records Management and Pre-archival care“. We believe, this issue is very dynamic, interdisciplinary and also with theoretical and practical bases. This volume contains a total of 18 studies, further divided into four parts: general studies, case studies to home and foreign issues and reflections and memories.

To the first part were included four studies. All these studies summarize the issues from the perspective of all types of state archives in Czech Republic, it means of National Archives at the central level, of Regional Archives at the regional level and of District Archives at the district level. Authors deal with different aspects of the issues related to materia of relevant archives: legislative, methodological, theoretical, organizational, normative, technical etc. From perspective of National Archives analyzed and summarized the issues Tomáš Kalina in Pre-archival care at public creators in of National Archives in last 20 years and Zora Machková and Jiří Křesťan in Cooperation of National Archives with private creators in the field of pre-archival care. The issues in regional archives is summarized for example of State Regional Archives in Zámorsk (East Bohemia) by Helena Pochobradská in Pre-archival care in conditions of State Regional Archives. The district level is summarized by longtime archivist in Kroměříž (southern Moravia) Miroslav Olšina in The district archivist and pre-archival care. Theory and praxis in last 40 years.

The second part contains largest number of studies. There are above all case studies to Czech issue, perspective of Czech special archives or pre-archival care by defined creators. The level of special archives is represented by studies of Alexandra Blodigová from Archives of Senate of Czech Republic (Documents of Upper House), Daniela Brádlерová from Archives of Academy of Czech Republic (Records Management and Pre-Archival Care in Academy of Czech Republic), Petr Cajthaml and Marek Ďurčanský from Arhives of Charles University in Prague (Pre-archival Care in Archives of Charles University in past and present) and Jakub Kunert from Archives of Czech National Bank (Development of Records Management and archival care of Czech Bank Institutions 1918–2008). Very interesting is also comparison of pre-archival care in district archives in Czech Republic and Slovakia by Pavel Šrámek (Pre-archival Care in State District Archives in Zlín and in State District Archives in

Nitra, branch in Topolčany). To records management and pre-archival care by de-finited creators concetrare their studies Karolína Šimůnková (*Pre-archival Care by National Heritage Institute*) and Jan Schwaller (*The cultural institutions in sight of Archives of capital Prague and pre-archival care – between norm and praxis*).

For the third part were included studies whose aim is to present issues of records management and pre-archival care in foreign countries, especially in France, Germany and Poland. For these studies were also utilized knowledge gained from business trips of employees of National Archives – Mikuláš Čtvrtník (*Pre-archival Care in France at the turn of 20th and 21st century*), Zbyšek Stodůlka (*Pre-archival Care in Germany at the turn of 20th and 21st century*) and Martin Šisler (*Pre-archival Care by public creators in Poland*).

The last part remained reserved for commemorative texts of longtime archivists, who delt with pre-archival care and records management for the whole active career: Růžena Hlušíčková (*The youngest departement of State Central Archives*), Josef Žabka (*Pre-archival Care in National Archives. A few memories*) and Vladimír Kaláb (*A little about pre-archival care in 1st departement of State Central Archives in Zámrsk in 1967-1985*).

Schriftgutverwaltung und Records Management

Zusammenfassung

Dieser Band der Zeitschrift des Nationalarchivs in Prag *Paginae historiae* bildet eine Bemühung, die Tradition der monographischen Zeitschriftsbände zu erneuern. Nach bestimmten Versuchen Ende 1990s und stark beeinflusst durch die *Auslandsfachzeitschriften* (vor allem durch französische *La Gazette des Archives*) kommt jetzt unsere Zeitschrift mit einem Versuch, in unregelmässiger Frequenz einen Band mit mehr eng thematischer Begrenzung vorzulegen. Als ein Pilotversuch wurde Thema „Schriftgutverwaltung und Records Management“ ausgewählt. Es handelt sich um eine dynamische Problematik mit verschiedenen Zusammenhängen auf breiterem Ebene, und praktischer sowie theoretischer Relevanz. Dieser Band enthält insgesamt 18 Studien zum Thema der Schriftgutverwaltung und des Records Managements. Einzelne Beiträge werden weiter in vier Teile geteilt, und zwar: Allgemeine Studien, Fallstudien zur tschechischen Problematik, Fallstudien zur ausländischen Problematik und Überlegungen und Erinnerungen.

Den ersten Teil, der bestimmten Segmenten des Records Managements aus der Sicht der einzelnen Archiven gewidmet wird, leitet Tomáš Kalina mit seiner umfangreichen Analyse Records Management bei öffentlichen Bestandsbildner des Nationalarchivs in letzten zwanzig Jahren ein. Aufgrund der Daten, die in der Abteilung für Records Management im Nationalarchiv für die Jahre 1990–2011 gesammelt wurden, bringt erstens Definition und Charakterik solcher Bestandsbildner aus verschiedenen Aspekten und charakterisiert ihre allmähliche Umwandlungen. Folgend merkt er Frequenz und Verlauf der Skatationen und Bewertung der Archivalien bei diesen Bestandsbildner. Diese Ergebnisse wurden dann aus verschiedenen Perspektiven bewertet (aus der Sicht der Legislative, aus der Sicht der Arbeitsorganisation, aus der Sicht der Archivmethodik und Archivtheorie sowie aus der Sicht der Bestandsbildung). Ein Teil von dieser Studie bilden auch Tabellar- und Graphenbeilagen mit summarisierten Angaben.

Eine Ergänzung zu Kalina's Studie bringen Zora Machková und Jiří Křesťan in ihrem Text Die Zusammenarbeit des Nationalarchivs mit privaten Bestandsbildnern auf dem Gebiete des Records Managements. Die Verfasser widmen zuerst ihre Aufmerksamkeit legislativer Definition der Privatbestandsbildner a davon fliessenden Möglichkeiten mit dieser Gruppe der Bestandsbildner. Folgend fassen die bisherige Ergebnisse in Zusammenarbeit der Abteilung für nichtstaatliches Archivgut des Nationalarchivs mit diesen Partner in der Zeitperiode 1996–2011 zusammen. Sie bringen vor allem näher methodische Aspekte dieser Zusammenarbeit,

machen auf einige Spezifika aufmerksam und stellen einzelne Bestandsbildnertypen vor (Personen, politische Parteien, Vereine, Stiftungen und Stiftungsфонде usw.).

In Studie von Helena Pochobradská *Records Management in Bedingungen der Staatlichen Gebietsarchive* handelt es sich um Versuch einer Zusammenfassung der behandelten Problematik aus der Sicht von Staatlichen Gebietsarchiven. Die Verfasserin basiert auf Erfahrungen des Gebietsarchivs in Zámrsk in Ostböhmen, bemüht sich aber auch einen allgemeinen Blick zu formulieren und Trends des Records Managements bei diesen Archivtypen in letzten zwanzig Jahren zu beobachten. In Einleitung schildert sie wieder eine legislative Begrenzung und macht aufmerksam auf einzelne legislative Änderungen, Problematik des Records Managements aus der Sicht eines Gebietsarchivs betreffend. Weiter beobachtet sie einzelne Typen der Bestandsbildner, vor allem aus Wirtschaftsgebiet, ihre Evidenz und Trends in Bewertung. In letztem Teil folgt ein Phänomen der Automatisierung des Records Managements bei Bestandsbildner von Gebietsarchiven und davon fliessende Spezifika der archivarisches Arbeit auf diesem Felde.

Auf der Ebene der Bezirksarchive legt seine Studie Ein Bezirksarchivar und Records Management. Theorie und Praxis in letzten vierzig Jahren Miroslav Olšina vor. Der Verfasser ist langjähriger Archivar in Kroměříž in Mähren und seine Erfahrungen erlauben ihm, die Änderungen auf dem Gebiete des Records Managements bei Bezirksarchiven seit Ende 1960s zu beobachten. Er bemüht sich auch Beziehungen der Bestandsbildner auf Bezirksebene zu ihrem Schriftstücken, Aktivitäten der Bezirksarchive in Richtung zu Bestandsbildner sowie die Änderungen in Staatsverwaltung und Legislative und deren Einfluss in Records Management und Arbeit eines Bezirksarchivars zusammenzufassen.

Im zweiten Teile des Bandes wurden Studien zu verschiedenen Spezialproblematik des Records Managements in tschechischen Archiven eingereihet. Die erste Studie über die Arbeit der spezialisierten Archive stammt von Alexandra Blodigová. In Text unter dem Titel *Dokumente des Oberhauses* legt die Verfasserin ein interessantes Zeugnis über die Pflege des Senat der Tschechischen Republik um eigene Dokumente. Nach kurzer Geschichte des Oberhauses und des Senatsarchivs folgt ausführlich vor allem die Problematik des Recordsmanagements in dieser Institution, macht eine Analyse der bestimmten Normen und Funktionen des Archives auf diesem Felde.

Daniela Brádlarová schildert in Studie *Records Management und Schriftgutverwaltung in Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik* die behandelte Problematik bei einer der bedeutendsten Institutionen in

Tschechischer Republik. Nach kurzer Geschichte des Archives und Zusammenfassung seiner bisherigen Ergebnisse in Schriftgutverwaltung bei einzelnen wissenschaftlichen Institutionen kommt die Verfasserin zu Bewertung des gegenwärtigen Niveau des Records Managements in Akademie der Wissenschaften und zur Problematik ihrer Automatisierung.

Petr Cajthaml und Marek Ďurčanský knüpfen mit Studie Schriftgutsverwaltung im Archiv der Karlsuniversität in Vergangenheit und in Gegenwart an. Nach kurzer Schilderung der Geschichte des Archives der Karlsuniversität in Prag widmen sie ihre Aufmerksamkeit Problematik des Records Managements an der Karlsuniversität. Bis 1950s war das Universitätsarchiv praktisch ein historisches Archiv ohne Einfluss an gegenwärtiges Schriftgut der Universität. Erst in 1950s entstanden erste Normen (Schriftgutsordnungen einzelner Fakultäten), die erst in 1990s durch eine neue Schriftgutsordnung der Karlsuniversität ersetzt wurden. In weiterem Teil widmen sie ihre Aufmerksamkeit auch Leistungen des Archivs auf dem Felde der Schriftgutsverwaltung (methodische Hilfe und Konsultationen).

Beispiel einer Studie zu Schriftgutsverwaltung bei einer Institution bildet Text von Karolína Šimůnková Schriftgutverwaltung in Nationaldenkmalinstitut. Die Verfasserin bemüht sich eine komplizierte Leistung in Schriftgutsverwaltung bei diesem Bestandsbildner zu schildern. Sie erwähnt oft realisierte Organisationsänderungen, Probleme mit Applikation des Provenienzprinzips, Sammel-Entstehung der Dokumente und weitere Probleme. Schliesslich schlägt sie verschiedene Lösungsmöglichkeiten vor, vor allem die Bildung eigenes Spezialarchivs.

Eva Wasková hat in seiner Studie Zusammenfassung der Schriftgutverwaltung und Archivpflege bei Unternehmer-Bestandsbildner in Westböhmen Aufmerksamkeit auf Gebiet der Wirtschaftsarchive gemacht. Sie folgt lange Geschichte der Aufbewahrung der Dokumente der Wirtschaftsinstitutionen bei westböhmisches industriellen Betriebe. Folgend beobachtet sie die Tätigkeit des Staatlichen Gebietsarchivs in Plzeň seit 1950s, wenn die ersten Arbeitstreffen zu diesem Thema stattgefunden wurden, Entwicklung der Betriebsarchive bis zur Zeit der Privatisierung in 1990s und alle damit zusammenhändige Probleme.

Pavel Šrámek beschreibt in seinem Artikel Schriftgutsverwaltung im Staatlichen Bezirksarchiv in Zlín und im Staatlichen Bezirksarchiv in Nitra, Zweigstelle Topolčany die Form der Schriftgutsverwaltung in Bezirksarchiv in Zlín und in Bezirksarchiv in Topolčany in Slowakei, mit dem Zlíner Archiv enge Kontakte haltet. Trotz gemeinsame Vergangenheit beider Archive zur Zeit des tschechoslowakischen Staates existieren Unterschiede, die vor allem durch

unterschiedliche Legislative und material-technischen Bedingungen verursacht wurden. Die Hauptaufmerksamkeit wird der Bewertung der Dokumente der Städte, Gemeinden und Schulen gewidmet, die Zlíner Archiv direkt bei Bestandsbildner ausübt, während der Topolčaner Archiv selten die Bewertung bei Bestandsbildner macht. Weiter werden die Erfahrungen mit Staatskontrolle und Aufsicht in Tschechischer und Slowakischer Republik beschreibt. Es fehlen auch nicht Auskünfte über Kontrolle der Schriftgutsordnungen und Schulungsorganisation.

Jan Schwaller bemüht sich im Artikel *Die Kulturinstitutionen in Aufsicht von Archiv der Hauptstadt Prag und Schriftgutsverwaltung – zwischen Regel und Praxis einen Stand der Schriftgutverwaltung bei Kulturinstitutionen, vor allem Theater, die in Aufsicht von Archiv der Hauptstadt Prag stehen, vorzustellen.* Unter diesen Subjekten entstand in vorigen Jahren eine interessante Situation. Durch Einfluss verschiedener Transformierungsprozesse ist ein Teil von diesen Organisationen zur Kategorie der Privatbestandsbildner geworden. Archiv der Hauptstadt Prag bemüht sich, die Dokumente mit grossem historischen Wert zu übernehmen oder mindestens digitale Kopien zu erwerben. Die Erwerbung dieser Dokumente ist ein Ergebnis langjähriger Zusammenarbeit mit Mitarbeiter dieser Organisationen, die man immer um die Funktion des Archives überzeugen muss.

Jakub Kunert bemüht sich in seiner Studie *Die Entwicklung des Records Managements und Archivdienstes der tschechischen Bankinstitute* die Frage beantworten, wie die Lage des Records Managements und Archivorganisation in tschechoslowakischen Bankinstituten in 1918–2008 war. Er konzentriert sich vor allem auf Banken, die Vorgänger der Tschechischen Nationalbank waren. Der Verfasser macht darauf Hinweise, dass die bedeutende tschechoslowakische Banken (bis 1950) auch ohne Rücksicht an mangelhafte Rechtsnormen Interesse hatten, einen ordnunggemässen Aktenlauf zu gewährleisten, weil nur dieser Weise rechtzeitige und zuverlässige Bankgeschäfte tun konnten. Gleichzeitig betont er, dass die Facharchivistik auf positive Bewertung bis 1950s warten musste.

Im dritten Teil des Bandes werden drei Studien über die ausländische Problematik des Records Managements und Schriftgutverwaltung beinhaltet. Mikuláš Čtvrtník stellt die Schriftgutverwaltung in Frankreich an der Wende des 20. und 21. Jahrhunderts vor, Zbyšek Stodůlka bringt die Schriftgutverwaltung in Bundesrepublik Deutschland näher und Martin Šisler hat die Aufmerksamkeit auf Schriftgutverwaltung bei öffentlichen Bestandsbildner in Polen gemacht. Alle drei Verfasser beobachten terminologische, theoretische, legislative, geschichtliche sowie praktische Aspekte der Problematik in einzelnen Ländern. Sie beobachten auch Unterschiede zu tschechischen Archivtheorie und Archivpraxis.

Zum Schluss werden drei Erinnerungstexte eingereiht. Es handelt sich um Erinnerungen drei Fachleute, die fast ganze aktive Karriere ihre Aufmerksamkeit der Problematik des Records Managements und Schriftgutverwaltung gewidmet haben. Die Praxis in damaligen Staatlichen Zentralarchiv in Prag (heute Nationalarchiv) beschreiben Růžena Hlušíčková in *Die jüngste Abteilung des Nationalarchivs* und Josef Žabka in *Schriftgutverwaltung in Nationalarchiv. Ein paar Erinnerungen*. Vladimír Kaláb ergänzt seine Erfahrungen aus Staatlichem Gebietsarchiv in Zámrsk in seinem Text *Ein wenig über die Schriftgutsverwaltugsaufsicht in 1er Abteilung des Staatlichen Gebietsarchivs in Zámrsk in 1967-1985*.

Archivní zpracování fotografických archiválií

/ Emilie Benešová /

V letech 2007 až 2010 byl Národní archiv řešitelem výzkumného úkolu s názvem „Zpracování postupu na záchranu světlocitlivých archivních dokumentů na skleněné podložce (deskové negativy), jejich ošetření, archivaci (dlouhodobé uložení), zabezpečení a zpřístupnění.“ Primárním důvodem pro zahájení výzkumu byl špatný fyzický stav deskových (skleněných) negativů, které jsou součástí významných archivních souborů a jejich historická, společenská i kulturní hodnota je nevyčíslitelná. Skleněné desky lze snadno mechanicky poškodit, manipulace s nimi je obtížná. Skleněná podložka, vlivem špatného uložení i zacházení křehne, mění svou krystalickou strukturu; světlocitlivá vrstva, která je na ní nanesena degraduje, loupe se, vytvářejí se na ní nejrůznější „závoje“, které postupně halí obraz, až se stane nečitelným. Archiválie tohoto typu nelze předkládat badatelům ke studiu a je tedy třeba informace v nich obsažené zprostředkovat veřejnosti jiným způsobem – kvalitní reprodukcí. V rámci řešeného projektu bylo naší snahou předložit pracovníkům paměťových institucí komplexní materiál, který by řešil problematiku dlouhodobého uložení a zpřístupnění skleněných negativů, a proto jsme se pokusili:

- stanovit vhodné podmínky a materiály pro dlouhodobé uložení deskových negativů,
- analyzovat typy poškození (mechanické, mikrobiologické, chemické apod.),
- navrhnout vhodné postupy restaurování,
- navrhnout vhodný způsob šetrné („bezdotykové“) reprodukce,
- poskytnout metodiku pro archivní zpracování fotografických archiválií s využitím mezinárodních standardů obecných i speciálních,
- definovat některé odborné termíny tak, aby metodika byla srozumitelná nejen archivářům, ale i pracovníkům muzeí, knihoven atp.,
- vytvořit speciální aplikaci umožňující jednoduché publikování digitálních reprodukcí.

Výzkumný projekt byl od samého počátku postaven na spolupráci odborníků různých profesí tak, aby bylo možné zpracovat celou problematiku

zpřístupnění archivních dokumentů. Termín zpřístupnění v sobě obsahuje celý soubor činností počínaje vlastní akvizicí dokumentu/archiválie, evidencí, restaurováním, pořádáním, inventarizací atd. až po jeho poskytnutí badatelské veřejnosti. Lze konstatovat, že jde o projekt, na němž se spolupodíleli restaurátoři, archiváři, fotografové, inženýři a pokusili se navrhnout komplexní řešení pro **zpřístupnění fotografických archiválií**, především skleněných negativů.

Přesto, že hlavním předmětem výzkumu byly skleněné negativy, část věnovaná archivnímu zpracování byla koncipována více obecně. Pravidla archivního zpracování jsou pro všechny typy analogových fotografických archiválií společná – mění se pouze některé údaje především technického charakteru. Návrh metodiky archivního zpracování vychází z našich dosavadních zkušeností, ze zkušeností pracovníků muzeí a především z mezinárodních /ISAD(G)/ a vybraných národních standardů, z nichž jsme akcentovali precizně zpracovaný Norský národní standard a model SEPIADES. V ČR nebyla v rámci archivnictví metodika zpracování fotografií nikdy souhrnně řešena.

Mezinárodní model pro popis fotografických dokumentů SEPIA Data Element Set (SEPIADES) byl vytvářen od roku 2000. Na jeho počátku stála pracovní skupina SEPIA (Safeguarding European Photographic Images for Access) tvořená zástupci evropských institucí, jejichž činnost koordinovala Evropská komise pro uchovávání a zpřístupňování (ECPA).¹ Do prací na projektu se postupně zapojilo jedenáct evropských zemí. Cílem bylo především sjednocení dosavadních postupů různých typů paměťových institucí při popisu fotografií. Model obsahuje více než čtyři sta využitelných prvků popisu, které jsou důkladně popsány a v některých případech opatřeny předvolbami („výběr z nabídky“). Množství prvků, z nichž jen některé jsou povinné, umožňuje zachycení celé řady aspektů pomocí podrobného víceúrovňového popisu. Tento postup do značné míry eliminuje subjektivní přístup zpracovatele.

Norský národní standard byl publikován pod názvem **Standard for fotokatalogisering** v roce 2007. Jeho hlavním cílem bylo rovněž zajištění jednotné a odborné evidence fotografií v rámci paměťových institucí,

1 Městské muzeum ve Stockholmu zastupoval Torsten Johansson, Norský úřad pro archivy, knihovny a muzea reprezentovala Kristin Aasabo, španělskou Národní knihovnu Isabela Ortega García, Finské muzeum fotografie Anne Isomursu a Evropskou komisi pro uchování a zpřístupňování Erwin Klijn.

kteřá poskytne základ pro budoucí výměnu dat a běžné vyhledávání napříč paměťovými institucemi. Jeho základním principem je možnost popisu fotografií ve vzájemných souvislostech. Popisovat je možné jednotliviny, jejich identické kopie, série i soubory (tj. sbírky a fondy) podle potřeb a možností zpracovávající instituce. Předmětem standardu je 26 hlavních popisných polí uspořádaných do skupin zahrnujících *oblast: identifikace a provenience, informace o motivu/obsahu, informace o exempláři a materiálu* (tj. fyzická podstata fotografie) a *administrativní informace*. Pro upřesnění informací jsou hlavní popisná pole dále členěna na pole dílčí. Základem standardu jsou zásady formulované standardem ISAD(G) a patrná je návaznost na evidenční model SEPIADES².

1. *Obecné informace*

Následující texty jsou informativní, shrnující dosavadní poznání a zkušenosti a jejich cílem je upozornit na úskalí, s nimiž je třeba počítat při archivním zpracování fotografií.

1. 1. *Klasifikace archivních dokumentů podle druhu nosiče a způsobu záznamu (kódování) informace*³

Archiválie lze klasifikovat různými způsoby, v archivnictví je nejčastěji používaná klasifikace podle diplomatických kategorií, což je dáno těsným spojením oboru s pomocnými vědami historickými. Pro potřeby dlouhodobého uchování archiválií je však třeba rozlišovat archivní dokumenty⁴ podle druhu použitého nosiče a způsobu záznamu (kódování) informace. Tato kritéria jsou rovněž rozhodující pro volbu vhodné reprografické metody. Téměř každý druh nosiče a způsob záznamu informace vyžaduje jiné podmínky pro uložení (archivaci) a poněkud odlišný je způsob archivního zpracování/zpřístupnění. Pro potřeby výzkumu byla použita zjednodušená forma této klasifikace:

2 Podrobně popsal tyto a další standardy Pavel Baudisch In: Výzkumná zpráva projektu výzkumu a vývoje, dostupná: www.nacr.cz/G-vyzk/negativy.aspx [6. 2. 2012]

3 Klasifikaci dokumentů podle druhu nosiče a způsobu záznamu informace představil poprvé Jiří Růžička v nepublikované studii „Koncepte mikrografických a reprografických služeb a ochrany a konzervace audio a video dokumentů Státního ústředního archivu v Praze“, zpracované v r. 1996

4 Termín dokument se na tomto místě používá ve smyslu definice: „Dokument je informační pramen tvořený nosičem informací v podobě hmotného předmětu a množinou dat či informací na něm (v něm) fixovaných a formálně i obsahově uspořádaných.“ (In: Oborový archivní slovník. Praha 1983)

- **písemné analogové dokumenty na papíře** tvoří nejpočetnější skupinu dokumentů uložených v archivech. Do této skupiny řadíme aktové materiály – písemné záznamy na volných listech nebo svázané do knih, rukopisy, některé tisky (kromě ušlechtilých fotografických tisků) apod.
- **písemné analogové dokumenty na pergamenu** mohou mít také podobu jednotlivých listů či vázaných celků. Často bývají opatřeny důležitým obrazovým doprovodem, který v některých případech může převažovat nad jejich písemnou částí (např. Velislavova bible)
- **(písemné) digitální dokumenty**, dokumenty v elektronické podobě jsou uloženy na nejrůznějších typech nosičů magnetických, optických, kombinovaných ap. Vyskytují se v archivech stále častěji
- **obrazové analogové dokumenty na papíře** – např. mapy (kartografická díla), plány, kresby, malby, grafické listy, černobílé a barevné fotografie. Pro posledně uvedené lze použít (na hierarchicky nižší úrovni) termín **fotografické dokumenty/vyobrazení (fotografie)**, což je zároveň klasifikuje i ve vztahu k technice jejich pořízení – tj. způsobu záznamu informace
- **obrazové analogové dokumenty na transparentní podložce** představují poměrně početnou skupinu dokumentů, kde nosičem informace je průhledná či průsvitná podložka. Kromě fotografických dokumentů – negativů a diapozitivů na skleněné desce i na plastové podložce a mikroforem (mikrofilmů a mikrofiší), sem spadají i malby, grafické listy, mapy a fotografie (pozitivy) zhotovené na průhledných a průsvitných podložkách
- **obrazové digitální dokumenty** uložené na různých typech nosičů a **digitalizované obrazové dokumenty**, jimiž rozumíme zejména kopie/reprodukce analogových archiválií, které zároveň slouží jako jeden z prostředků základní ochrany analogových dokumentů/archiválií (písemných i obrazových) před jejich poškozením
- **zvukové analogové dokumenty** uložené na mechanických (fonografické dráty, válečky, gramofonové desky) a magnetických (magnetofonové pásky, kazety) nosičích. Způsob záznamu zvukových dokumentů může být rovněž digitální.
- **dokumenty multimediální**, a to analogové i digitální (filmové pásy různých formátů, videokazety; nosiče digitálních dat)
- **ostatní dokumenty** nám umožní specifikovat předměty, které nejsou dokumenty v pravém slova smyslu, ale mají nepochybně

dokumentární hodnotu. Jsou to buď předměty, které jsou součástí jiných dokumentů/archiválií (pečetí, tkanice, kování, knižní vazby) nebo mají vypovídací hodnotu samy o sobě (pečetidla, raznice, razítka apod.)

Shrnutí

Jak již bylo řečeno, tento způsob klasifikace archivních dokumentů je důležitý především ve vztahu k jejich archivaci. Každý z nich vyžaduje jiné podmínky pro dlouhodobé uložení – teplotu, vlhkost, ukládací prostředky i ukládací zařízení. Křehkost skleněných negativů (fotografií obecně) a jejich špatná čitelnost⁵ (je nutné odpovídající technické vybavení) nedovoluje předkládat tyto archiválie badatelům k přímému studiu. V první fázi archivního zpracování je tedy potřeba důkladně prozkoumat archivní soubor z hlediska vnější formy archiválií, vyhodnotit jejich fyzický stav a zvolit vhodný způsob zpracování i technologii pořízení reprodukce, která může být poskytnuta badateli.

1. 2. Zdroje fotografických dokumentů/archiválií (akvizice)

Fotografické archiválie přicházejí do archivů několika cestami. Jejich největším zdrojem jsou **úřední registratury a osobní fondy** (rodinné a rodové archivy, pozůstalosti). Většina státních úřadů a dalších veřejnoprávních institucí si pořizovala (pořizuje) vlastní fotografickou (ale např. i zvukovou) dokumentaci, v níž se odráží jejich činnost. Tuto část úřední registratury archiváři opomíjeli. Pro tyto typy dokumentů například nebyly a nejsou stanoveny skartační lhůty a většinou na ně nebyl uplatňován archivní dohled. Částečně to mohlo být způsobeno tím, že fotografická dokumentace byla uložena mimo vlastní spisovnu instituce a často ji přímo ve fotoateliérech spravoval rezortní fotograf, takže archivářům nebyla předkládána ke kontrole. Pokud archiváři ve spisovnách fotografickou (případně jinou než písemnou) dokumentaci objevili, zpravidla jí nabídli muzeu či některému specializovanému archivu a pokud oslovené instituce neprojeví zájem, byla zničena (skartována). Tím došlo k rozdělení archivních souborů, v důsledku nedodržení provenienčního principu a často také ke ztrátě cenných informací. V řadě případů je vytváření fotografické dokumentace

5 Negativy sice lze „čist“ proti světlu ať již umělému či dennímu, ale působením jeho škodlivých složek – infračerveného a UV záření – dochází k jejich poškození.

pro veřejnoprávní instituce jednou z hlavních náplní jejich činnosti (např. tiskové agentury, redakce regionálních deníků) nebo prostředkem pro realizaci hlavní náplně jejich činnosti (např. výzkumné ústavy pořizují instruktážní a školící obrazovou/zvukovou dokumentaci atp.). **Osobní fondy** (rodové archivy, rodinné archivy, fondy velkostatků) obsahují značné množství fotografických archiválií, které jsou významným zdrojem informací nejen ve vztahu ke konkrétní osobě a rodině, ale podle společenského postavení původce vypovídají i o dalších osobách, místech a událostech, kterých se původce osobně nebo zprostředkovaně prostřednictvím fotografií účastnil. Jsou nenahraditelným zdrojem informací pro etnology, sociology a v neposlední řadě také pro historiky fotografie. Obdobné informace přinášejí fotografické archiválie zrušených fotografických ateliérů, které občas přicházejí do archivů (častěji do muzeí). Kromě toho, že vypovídají o činnosti svého původce, dokumentují výborně určitý region – portréty osob, architektura nebo např. stavební práce, významné události atp.

Dalším zdrojem fotografií jsou **dary a případně nákup** od fyzických osob za účelem vytváření či doplňování archivních sbírek. Takové přírůstky jsou zpravidla cíleny na určitou historickou událost (Pražské povstání 1945, Rok 1968, 1. světová válka), lokalitu, osobnost apod. Většinou jsou dílem amatérských či příležitostných fotografů, což jim ovšem nijak neubírá na významu. Cílem těchto akvizic je vytváření nových archivních sbírek nebo doplnění sbírek stávajících, protože pro jejich kvalitní zpracování je důležité mít k dispozici velké množství srovnávacího materiálu z různých zdrojů. Některé archivy na tomto základě pořizují tzv. sbírky soudobé dokumentace, kdy na základě smluv uzavřených s místními fotografy nechávají dokumentovat události regionu (lokality, osobnosti atd.).

Depozita uložená v archivech na základě smlouvy o úschově většinou podléhají větším omezením pro badatelské i jiné využívání archiválií. Podmínky jejich využívání/zpřístupnění stanovil původce, v jehož vlastnictví zůstaly, a jedině on s nimi může disponovat, avšak péče o tyto archiválie byla zcela přenesena na archiv, tedy stát. Další fotografie pořizuje archiv svou **vlastní činností**. Největší podíl mají bezpečnostní mikrofilmy a negativy a také jejich matriční a studijní kopie. Zhotovují se za účelem dlouhodobé ochrany (tj. min. 100 let) archiválií před jejich totálním zničením (bezpečnostní mikrofilm) a také z důvodu preventivní ochrany kdy náhradou za originální archiválie se předkládají badatelům ke studiu studijní kopie archiválií. Režim

bezpečnostního snímkování, evidence, uložení a následné kontroly bezpečnostních mikrofilmů, je složitou záležitostí, s níž se státní archivy potýkají od počátku své existence⁶.

Jedním z dalších zdrojů fotografií uložených v archivech jsou pracovní cesty archivářů a často i badatelů do zahraničních archivů s cílem zjištění existence **archiválií bohemikálního charakteru**. Tato mnohdy systematická činnost probíhá od samého vzniku státních archivů (1954). Z cest archiváři přiváželi mikrofilmy (negativy) s reprodukcemi vybraných bohemik. V 50. letech minulého století zamýšlela tehdejší archivní správa vést společnou evidenci těchto archiválií, ale projekt se nakonec neuskutečnil.⁷

Archivy dále pořizovaly reprodukce archiválií pro výstavy a publikace klasickým fotochemickým procesem. Z takto pořízených negativů, diazopozitivů a zvětšenin pak vytvářely **sbírky reprodukcí archiválií**, které však byly dále jen těžko využitelné, přesto se v archivech uchovávaly. Analogové reprodukce dnes nahradily reprodukce digitální.

Shrnutí

Fotografické dokumenty/archiválie přicházejí do archivů nejen v rozmanitých formách (druzích), ale také z nejrůznějších zdrojů. Důležitým kritériem při archivním zpracování je provenienční princip. Způsob jejich původního uspořádání v rámci konkrétního archivního souboru nám může poskytnout cenné informace – obrazové i písemné archiválie se vzájemně doplňují. Od způsobu uspořádání se odvíjí volba vhodných podmínek pro dlouhodobé uložení (např. odděleně od písemných archiválií).

1.3. Fotografie jako historický pramen

Od prvopočátku plnila fotografie nejrůznější funkce. Její úloha i postavení ve společnosti se měnilo nejen v souvislosti s rozvojem vědy a techniky, ale také v souvislosti s hospodářskými, politickými i společenskými proměnami, které především měly vliv na to, která složka (motiv, kompozice obrazu, použitá technika, fotografický materiál apod.) fotografického obrazu (jeho možnosti) v dané situaci byla akcentována, vystupovala do popředí.

Fotografické obrazy byly v době svého vzniku určeny výhradně pro paměť, zachycení okamžiku, který měl být na věky uchován. Byly zpočátku

6 První směrnice upravující problematiku bezpečnostního snímkování v archivech ČSR jsou z roku 1955.

7 V Národním archivu tvoří tyto materiály samostatnou řadu (sérii) archivního souboru Sběrka mikrofilmů, která čítá téměř 2000 záznamů v databázi Janus.

výsadou spíše movitějších lidí, kteří si jimi zdobili stěny svých příbytků. Fotografický obraz v podobě daguerrotypie v krátké době téměř nahradil malířskou portrétní miniaturu.⁸ Vedle portrétního motivu se postupně uplatňoval nový motiv – významné události, akce.⁹ Kromě „zachycení okamžiku“ výhradně pro paměť získával fotografický obraz postupně další dimenze.

Od 2. poloviny 19. století se fotografický obraz pozvolna stával významným zdrojem informací, pramenem poznávání. Nové technické (fotografické) vynálezy (kolódiový proces), ale také hospodářské a politické poměry v monarchii přispěly k masovému rozšíření fotografie a k její všeobecné oblibě. Formát vizitek a kabinetek poskytoval nové možnosti například v podobě vytváření rodinných alb a postupně vytlačoval fotografické obrazy zavěšované na stěny. Rodinné fotografické obrazy postihují každodenní život, včetně jeho sociálních aspektů, dokumentují významné rodinné události i společenské akce. Fotografové pořizovali snímky významných společenských událostí – otevření Prozatímního divadla (1862), Umělecké besedy (1863), založení Sokola atd. – čímž mimo jiné přispívali k šíření vlastenectví a národní hrdosti. Vizitky a kabinety a také další historické fotografické formáty – profesionální (např. Mignon, Princesse, Promenade atd.), amatérské (např. Adele, Ferdinand, Helene atd.), jejichž zdobné potisky (reversní strany) byly do jisté míry odrazem soudobého výtvarného umění – se staly významným sběratelským artiklem, který byl dostupný lidem bez rozdílu společenského postavení. Portréty herců, politiků, ale také fotografické obrazy pamětihodností a snímky cizích krajů se stávaly součástí sběratelských alb. Oblíbené byly v ateliéru aranžované obrazy např. řemeslných profesí, jejichž prostřednictvím se fotografové pokoušeli ovlivňovat smýšlení lidí.

Význam fotografie ještě stoupl v souvislosti se zdokonalením tiskových technik. Fotografie bylo možné celkem kvalitně otiskovat v novinách a časopisech, a tedy je zprostředkovat stále většímu okruhu lidí. Formovala se nová skupina „momentních“ fotografů, kteří nepotřebovali ke své práci ateliér, ale přesouvali se do terénu. Prostřednictvím fotografie dokumentovali důležité stavby – tunely, mosty, železniční tratě – tyto fotografie jsou zároveň svědectvím o zásazích do krajiny, události

8 Prvními daguerrotypisty byli především malíři oblíbených portrétních miniatur, kteří svá fotografická díla adjustovali podobným způsobem.

9 Jedním z nejstarších daguerrotypických „akčních“ snímků je slavnost Božního těla na Zeleném trhu v Brně (1841).

(např. Světová výstava ve Vídni), ale fotografie také sloužily praktickým potřebám. Z praktických důvodů byla v této době pořízena mimo jiné rozsáhlá fotodokumentace výrobních podniků v Čechách či fotodokumentace Schwarzenberských statků atd. S rozvojem cestování a turistiky přinášely fotografie nové informace a stávaly se věrohodným důkazem o návštěvě konkrétního místa.¹⁰ Záhy se projevila snaha o pořízení systematické fotodokumentace významných památek, což souviselo mimo jiné s vydáváním velkých knižních podniků a také s působením nového fenoménu – pohlednic¹¹. Jedním z podnětů bylo například dílo A. Sedláčka, Hrady, zámky a tvrze Království českého, v jehož později vydaných částech nahradily fotografie původní ilustrace bratří Liebscherů ad. Do fotografie stále více pronikal amatérský prvek, což bylo odrazem vývoje fotografické techniky a fotografických materiálů, které byly stále dostupnější většímu okruhu lidí.

Celá řada vědních oborů se snažila nalézt pro fotografii praktické uplatnění a tyto snahy ještě zesílily po zveřejnění objevu W. C. Röntgena. Na přelomu 19. a 20. století vznikala v českých zemích celá řada ústavů, škol a laboratoří zabývajících se výukou, zkoumáním a praktickým využitím fotografie a fotografických procesů.

Na konci 19. a na počátku 20. století můžeme pozorovat snahy o přiblížení fotografie umělecké tvorbě. Především pomocí vhodné optiky se fotografové snažili zachytit náladu a atmosféru snímané scény. Pro toto období bylo příznačné užívání ušlechtilých fotografických tisků, které dovolily fotografii více se přiblížit výtvarnému umění. Výsledný obraz mohl fotograf výrazně ovlivnit různými zásahy a každý tisk byl v zásadě originálem.

Konec 19. století s sebou přinesl rozvoj tzv. zpravodajské, reportážní fotografie informující o aktuálních událostech. „Reportážní“ fotografové byli někdy velmi pohotoví,¹² avšak bojiště první světové války lze nalézt spíše na „amatérských“ fotografiích přímých účastníků. Pohotově byly zaznamenávány události dokumentující dění kolem vzniku Československa a příjezdu T. G. Masaryka do Prahy. Stále četněji vydávané noviny a časopisy potřebovaly rychlé „zásobování“ obrazy dokumentujícími aktuální

10 V této době se formuje dokumentární fotografie, která je dnes označována jako etnografická. Přináší nejen obrazy z českých zemí, ale také z daleké ciziny – např. A. V. Frič a jím pořízená fotografická dokumentace indiánských kmenů Jižní Ameriky, jejich kultury, zvyků apod.

11 Počátky pohlednic spadají do 70. let 19. století a lze je zařadit do kategorie ušlechtilých fotografických tisků, které v 60. letech 20. století nahradila technika ofsetového tisku.

12 Např. sarajevský atentát (1914) zachytil Jaroslav Bruner-Dvořák. In: Scheufler, 2001, s. 158.

události, což v této době umožňoval technický pokrok (např. fotoaparát Rolleiflex). Vznikala řada agentur poskytujících rychlé obrazové zpravodajství (Centropress, Press Photo Service ad.).

Hospodářský růst po skončení 1. světové války byl hlavním důvodem rozmachu reklamní a propagační fotografie, která nalezla uplatnění nejen ve vydávaných propagačních tiskovinách, ale také na výstavách a různých prezentačních akcích (např. Baťa Zlín).

Dvacátá léta 20. století znamenala oživení zájmu o krajinářskou fotografii a žánrové snímky. Středem pozornosti fotografů se stalo město, ulice, každodenní život. Fotografie každodennosti vykazovaly mimo jiné i sociální aspekt v podobě působivých snímků žebráků, trhovců a představitelů dalších sociálních i etnických skupin.

Všechny uvedené i další funkce plní fotografie dodnes – analogová data byla nahrazena digitálními, temná komora počítačem, paměťové karty téměř zlikvidovaly výrobce klasického fotografického filmu nebo alespoň silně zredukovaly jejich produkci a chemické procesy byly nahrazeny softwarovými prostředky. Nezáleží na tom, kolik snímků pořídíme, protože je to levné a máme možnost snadného výběru. Kromě dokumentární a informační hodnoty fotografie je často kladen důraz na hodnotu výtvarnou a na působivost sdělení. To bývá hlavním důvodem k manipulaci s fotografickým obrazem (informací).

Shrnutí

Při popisu fotografií je důležité si uvědomit účel, za jakým byla fotografie pořízena (dokumentační, reportážní, propagační, žánrová atd.), to nám dovolí zařadit ji do širšího kontextu a poskytnout badateli další informace například jde-li o fotografii amatérskou či profesionální, do jaké míry byla zobrazená scéna aranžovaná atd.

1. 4. Fotografie jako objektivní odraz skutečnosti?

Většina z nás je přesvědčena, že fotografický obraz je věrným odrazem reality. Vyplývá to ze samotné podstaty fotografie: namíříme objektiv na scénu či předmět a stiskneme spoušť. Výsledkem je pravdivé zobrazení reality nacházející se před objektivem, ale – výsledný obraz je pouze dvojrozměrným zobrazením trojrozměrné předlohy, je na něm zachycena pouze ta část akce/scény, kterou obsáhne použitý objektiv a jejíž „výřez“ zvolil fotograf. Podstatnou roli hraje světlo, použitý fotografický

materiál atd. Výsledný obraz je ovlivněn fotografem, jeho smýšlením, estetickým cítěním a v neposlední řadě účelem, který ke vzniku fotografie vedl (viz 1.3.).

Fotografické obrazy, jejich motivy, témata i ztvárnění byly vždy, kromě subjektivního přístupu fotografa, ovlivňovány také aktuálními vnějšími poměry – společenskými, hospodářskými a politickými. Působení vnějších vlivů je třeba si dobře uvědomit při popisu fotografie, což následně umožní historikům její správnou interpretaci. Například během druhé světové války byly propagovány především fotografie zachycující úspěchy německé armády, které byly často buď aranžované nebo zmanipulované. V každé době mizely z fotografií nepohodlné osoby či symboly (nejen v sovětském Rusku) nebo naopak byly do obrazu zakomponovány kladně smýšlejší či zdravící davy a v každé době velmi dobře fungovala cenzura a autocenzura (kromě jiných i prezident Masaryk dbal na to, aby na fotografiích vypadal důstojně a nedovolil zveřejnit fotografii, která se mu nelíbila).

Vždy byla možná manipulace s fotografickým obrazem, a tedy není výsadou digitálního věku, ale digitální data lze pozměnit mnohem snáze a téměř beze stop. Za účelem „vylepšení kompozice“ jsou do fotografických obrazů přidávány různé předměty či naopak odstraňovány rušivé prvky (sloupy el. vedení, větve stromů apod.). Proti některým typům manipulace nelze nic namítat, pokud je použijeme k úpravě fotografií z rodinné dovolené nebo v případě fotografií výtvarných. V případě reklamní fotografie nás manipulace s obrazem také nepohorší a někdy je dokonce žádoucí. Problémem se manipulace s fotografickým obrazem stává v oblasti (novinářské/reportážní) dokumentární fotografie, zejména dojde-li k záměrnému zkreslení zobrazené situace, k posunutí významu ap. I když i v těchto případech je fotograf často veden dobrým úmyslem a chce pouze zvýšit působivost scény (a často též svůj honorář).

Shrnutí

Během archivního zpracování je třeba se pokusit o odhalení stop případné manipulace. To je možné máme-li k dispozici originální negativ a dostatečné množství srovnávacího materiálu. Pak dokážeme většinu případů manipulace (fotomontáž, retuše apod.) rozpoznat a často i dovést za jakým účelem byly provedeny. V případě digitálních dat lze rovněž některé způsoby manipulace fotografického obrazu rozpoznat pomocí SW prostředků, dokonce vznikl vědní obor, který se speciálně zabývá forenzní analýzou digitálních dat.

1. 5. „Čtení“ – popis a interpretace fotografického obrazu

„Čtení“ a následný popis fotografií činí (nejen) archivářům problémy. Archiváři se často inspiroují zpracováním fotografií v muzeích a galeriích, což však může být zavádějící, a to vzhledem k tomu, že pro kurátora výtvarně zaměřených fotografických sbírek v muzeu/galerii je důležité hledisko výtvarného pojetí fotografického vyobrazení, jeho kompozice a také osobnost autora. Archivář by však měl upřednostnit jeho informační (dokumentární) hodnotu oproti hodnotě výtvarné. Autor fotografií uložených v archivech většinou není znám.

Často se objevuje snaha popisovat nebo spíše interpretovat motivy zachycené na fotografii v „hierarchickém“ uspořádání např. 1. plán a 2. plán nebo hlavní a vedlejší motiv.¹³ Podle našeho názoru může být toto hledisko dobře uplatněno u výtvarné fotografie, kdy fotograf/autor komponoval obraz s určitým úmyslem. V tomto případě se předpokládá dobrá znalost osobnosti fotografa, jeho práce i dalších souvislostí, pak lze odhadnout, co autor zamýšlel sdělit především a co je na obraze zachyceno jen proto, aby byl působivější – to je především otázkou interpretace/dedukce. Popis fotografických vyobrazení často odpovídá zaměření konkrétní instituce (archivu, muzea apod.) nebo specializaci zpracovatele.

Příklad rozdílného popisu a interpretace fotografického obrazu si můžeme vypůjčit ze studie Filipa Wittlicha¹⁴ (obr. 1 a 2):

Interpretace autora:

„Dva snímky zachycující Ladislava Sitenského ve Francii na začátku a na konci války tak mohou vedle potvrzení prostého faktu, že Sitenský jako voják své okolí fotografoval (filmoval), představovat zároveň médium jako široké interpretační pole sevřené z jedné strany referenční zkušeností, z druhé jeho kódovanou povahou. Na starším snímku nevidíme, co je předmětem soustředěného zájmu portrétovaného. Zastaralý měchový fotoaparát a uniforma z první světové války však evokuje dobu, kdy nepřipravenou Francii očekávalo brzké zhroucení v bleskovém německém tažení roku 1940. Naproti tomu snímek filmování z konce války zachycuje také námět, o který se portrétovaný zajímá.

13 Příklad: na fotografii stojí před významným palácem luxusní automobil známé značky. Fotografie popisoval architekt, který viděl budovu paláce, před níž zastavil automobil (pokud se o něm vůbec zmínil). Manager automobilky viděl luxusní automobil před budovou paláce. Který z obou motivů je tím hlavním, prvoplánovým?

14 Wittlich, Filip. Fotografie jako pramen k dějinám válečného exilu. In: Sborník Historická fotografie. Hradec Králové: 2006. s. 64nn.

Obr. 1. Anonym. Bez názvu (Ladislav Sitenský). Francie, 1940. In: Sitenský, 1997, s. 17

Obr. 2. Anonym. Bez názvu (Ladislav Sitenský). Francie, 1945. In: Sitenský, 1997, s. 18

Je náhodou, že trosky budovy jsou právě kostelem? Pokud připustíme, že nejde o pouhou shodu okolností, ale o víceméně vědomý záměr, kdy kostel je znakem – symbolem, můžeme volbu vysvětlit vědomým nebo podvědomým spojením představy zničeného kostela s válečnou destrukcí duchovních a kulturních hodnot. Fotografie sama by potom byla více než pouhou momentkou z natáčení dokumentárního filmu. Byla by portrétem, který symbolizuje vlastní poslání fotografa: zachytit prostřednictvím zdánlivé jednotlivosti svým objektivem v reálném čase marnost i slávu lidského bytí.“

Při prostém slovním popisu (motivu) obsahu fotografie by se archivář měl vyvarovat vyvozování subjektivních předpokladů, a nejprve popsat to, co na fotografii skutečně vidí. Pozornost je třeba zaměřit nejen na objekty, které jsou na fotografii zachyceny, ale také např. na počasí – svítlo slunce, pršelo, bylo bláto, sucho, kvetly stromy atd. Popis sebemenšího detailu nám v budoucnu ušetří mnoho práce.¹⁵ Teprve po důkladném prostudování všech souvislostí a získání dalších informací by se mohl pokusit snímek interpretovat a tím poskytnout badateli další, nadstavbové informace (obr. 3).

Pokud archivář disponuje potřebnými znalostmi a zkušenostmi, může poskytnout badateli širší informace. V úvahu připadají například následující kritéria, která umožní následnou interpretaci fotografického obrazu a jeho zařazení do širších souvislostí:

- **autor = fotograf**, pokusit se zjistit co nejvíce údajů o jeho osobě, místě působení, žánru a o způsobu jeho práce. To nám může pomoci při zjišťování zda-li a kde by mohly být k dispozici další snímky nebo originální negativy – srovnávací materiál. V případě další **interpretace** (netýká se popisu) snímku můžeme v určitých případech usuzovat, proč konkrétní snímek pořídil, za jakým účelem
- **použitý fotografický materiál** a fotografická technika mohou poskytnout informace o tom, zda jde o záběry amatérské, pořízené z osobního zájmu za pomoci „amatérské“ fotografické techniky na běžně dostupný fotografický materiál či zda lze rozpoznat určité

15 Dotazy badatelů jsou rafinované a je třeba se na ně důkladně připravit. Před časem jsme například vyhledávali „úsměvy prezidentských manželek“ a byl to problém, protože portrétů manželek prezidentů máme uloženo několik set, ale nenapadlo nás při archivním zpracování poznamenat údaj o úsměvu. Nedávno se jeden novinář pokoušel zjistit, který z našich prezidentů byl levák. Zdánlivě maličkosti, které by však při pozorném „čtení“ a následném popisu fotografie usnadnily práci.

Obr. 3. Příklad archivního popisu:

- *uprostřed průjezdu (boční vstup do budovy Čs. rozhlasu v Balbínově ulici) leží český strážník. Na levé straně průjezdu stojí (levým bokem přitisknutý ke zdi) muž v klobouku a v tmavém plášti se zbraní v ruce, nahlíží do průjezdu*
- Možná interpretace:

- *český strážník padl přímo u bočního vchodu obléhané budovy Čs. rozhlasu*

profesionální prvky, které dávají tušit např. přítomnost propagačních či propagandistických účelů – profesionální vybavení i kvalitní materiál, který pro amatéra byl těžko dostupný. Znalost této problematiky nám může mj. pomoci fotografii datovat

- **způsob osvětlení (ateliérové/venkovní), aranžmá scény, výběr úhlu pohledu, ostrost snímku** – vypovídají o bližších okolnostech

- záběru, např. neostře snímky pořizovali většinou amatérští fotografové bez kvalitního vybavení a materiálu. Ateliérové snímky jsou naopak pečlivě nasvícené, zaostřené a většinou také naaranžované
- důležitý je **kontext jednotlivých snímků** např. na kinofilmu či svitkovém filmu – ze sledu jednotlivých obrazových polí lze vyčíst další informace a obdobnou vlastnost lze vysledovat i v chronologicky uspořádaných albech
 - pokud máme k dispozici **originální negativ**, máme zároveň k dispozici informace o retuších, které mohou změnit význam fotografického obrazu
 - nelze opomenout **informace zaznamenané na reverzní straně fotografie**
 - motiv snímku je třeba chápat **v historických souvislostech**, protože žádný děj zachycený fotografickým obrazem není vytržen z historických souvislostí snad kromě fotografických obrazů inspirovaných výtvarným uměním

Shrnutí

Prvořadým úkolem archiváře je přečíst to, co je na fotografickém snímku „napsáno“ pokud možno způsobem, který jednotlivé snímky vzájemně odlišuje, vše ostatní – dedukce, interpretace, podrobení fotografického obrazu pramenné kritice – je především věcí historika, dalšího zpracování nebo toho, kdo chce fotografii použít jako historický pramen a nikoliv jako pouhou ilustraci.¹⁶

1. 6. Zásady správné archivace fotografií¹⁷

Fotografie jsou křehké svou podstatou (podložka, citlivá vrstva) i způsobem záznamu obrazové informace. Chemické procesy, které vedly k jejich zhotovení, byly a jsou náročné a různorodé. Při archivním zpracování fotografií je třeba vzít v úvahu nejen obsaženou informaci, ale také to, že se jedná o objekt, který sám o sobě může poskytnout řadu informací např. z technického a technologického hlediska. S přihlédnutím k tomuto faktu

16 Viz studie Tomáše Jakla – Rozjímání nad fotografií a jejím obrazem, kde mistrně nejen popisuje/srovnává dva snímky pořízené v krátkém časovém odstupu, ale také je interpretuje. In: Kuděj, Časopis pro kulturní dějiny. Roč. 1. 1999. s. 60nn.

17 Částečně převzato (upraveno) ze studie Dobrusskin, Sebastian – Hesse, Wolfgang – Jürgens, Martin – Pollmeir, Klaus – Schmidt, Marjen. Příručka Základy archivace fotografií. Zvláštní vydání č. 1 časopisu Rundbrief Fotografie. 4. rozšířené vydání. 2001.

je obtížné zachytit oba druhy informace nějakou reprodukcí a především z toho důvodu je třeba uchovat originál po dobu co možná nejdelší.

Při archivaci fotografií je tedy třeba dodržovat alespoň minimální zásady:

Obecně:

- vždy pracujte v čistých bílých bavlněných (nitěných) rukavicích, na čištění nepoužívejte vodu ani saponáty
- prach a další nečistoty odstraňujte za pomoci fěnu nebo malého ventilátoru, lze použít velmi jemné štětce (kosmetické), z nichž je však nutné neustále odstraňovat prach
- v případě většího znečištění se porad'te s restaurátory
- nepoužívejte žádné kovové předměty, kancelářské sponky ani lepidla a lepicí pásy
- fotografie na papírové podložce označujte měkkou tužkou na reverzní straně
- desky a filmy označujte speciálním popisovačem na straně podložky (NE na straně emulzní vrstvy!)
- spolu s restaurátory provádějte pravidelné kontroly fyzického stavu

Ukládací prostory:

- fotografie ukládejte odděleně od ostatních typů archiválií; v ideálním případě ukládejte odděleně černobílá a barevná fotografická vyobrazení; speciální prostředí musí být vytvořeno pro hořlavé materiály (nitrát celulózy) a materiály na podložce CTA (acetát celulózy)
- v depotních místnostech udržujte stabilní klimatické podmínky, tj. bez teplotních výkyvů a bez kolísání relativní vlhkosti
- snížením teploty pod 20°C zamezíte nastartování chemických procesů u černobílých fotografií
- snížením teploty (kol. 0°C) v místě uložení barevných fotografií velmi zpomalíte proces jejich stárnutí
- hodnotu relativní vlhkosti je třeba udržovat pod 50%, při vyšší vlhkosti hrozí nebezpečí např. růstu plísní
- zajistěte tmavé prostředí, nejlépe bez oken, světlo poškozuje fotografie nevratně
- nedovolte dlouhé a časté vystavování
- zamezte působení UV záření (časté a dlouhé exponování světlem), kromě nastartování chemických procesů způsobuje degradaci barviv

- zamezte působení infračerveného záření – tepla, tj. sluneční záření, halogenové i běžné žárovky, které fotografie nadměrně vysušuje
- zamezte přímému styku s vodou

Ukládací zařízení

- doporučuje se ukládat odděleně jednotlivé druhy desek (želatinové, kolódiové, ambrotypové, ferrotypové apod.) i další druhy nosičů fotografických obrazů
- skříně a regály musí být z nekorodujícího a nehořlavého materiálu
- pro ukládání desek jsou vhodné zásuvkové skříně (tzv. kartotéční skříně), které lze použít v kombinaci s vhodnými ukládacími prostředky
- desky by měly být umístěny vertikálně, nejlépe zavěšené bez možnosti posunu

Ukládací prostředky (obalový materiál)

- obecně platí, že nesmí obsahovat žádné škodlivé příměsi, doporučujeme program Fotoarchiv; lze odkázat na ISO 18902: 2007 Zobrazovací materiály – Zpracované zobrazovací materiály – Alba, rámovací a uskladňovací materiály
- nepoužívejte běžné archivní krabice
- používejte různé velikosti (formáty) obálek a krabic s ohledem na rozměr nosiče
- nestohujte na sebe příliš mnoho fotografií (poškození otlakem a otěrem), jednotlivé snímky alespoň prokládejte speciálním papírem nebo ukládejte do speciálních obálek
- desky a filmy adjustujte zásadně jednotlivě do speciálních obálek
- z plastových obalů lze použít polypropylén (PP), v žádném případě nepoužívejte PVC

2. Archivní zpracování fotografií

2.1. Základní evidence

Fotografické archiválie jsou v evidenci Národního archivního dědictví (NAD) evidovány jako samostatné archivní fondy a sbírky nebo jako dílčí části archivních souborů. Provenienční princip je respektován vždy.¹⁸

18 Viz kapitola 1.2. Zdroje fotografických dokumentů.

Archivní soubory tvořené zcela nebo z podstatné části fotografiemi (přejímá) spravuje a zpracovává v případě Národního archivu specializované oddělení. V archivech, kde není zřízeno specializované pracoviště, by měl být v ideálním případě vyškolen archivář – specialista, jemuž by byla vyhrazena správa samostatného depozitáře. Pokud fotografické (kinematografické, zvukové) archiválie tvoří samostatnou část archivního souboru, mají být od něho fyzicky odděleny, zaevidovány na dílčích evidenčních listech NAD a předány k uložení a do péče archiváře – specialisty.

V Národním archivu je tento postup dán především možností ukládat fotografie v prostředí specializovaných depozitářů, kde jsou udržovány konstantní hodnoty teploty a relativní vlhkosti. Především vysoká relativní vlhkost, která se v ostatních archivních depozitářích pohybuje nad hranicí 55%, je pro světlocitlivé materiály zcela nevhodná.¹⁹ Vytvoření základních podmínek vhodných pro dlouhodobé uložení fotografických archiválií většinou nevyžaduje velkou finanční investici.²⁰

V případech, kdy jsou fotografické archiválie v archivním souboru volně „roztroušeny“, je vhodné je rovněž vyjmout a označit tak, aby byla zachována přímá souvislost s uspořádáním původního archivního souboru a předat je k uložení do speciálních depozitářů. Je na zvážení zpracovatele archivního souboru, zda-li je nutné fotografii v archivním souboru nahradit nějakou reprodukcí, kopií či zda stačí odkaz na oddělené uložení.²¹

Pokud je fotografie „neoddělitelnou“ částí písemnosti, je k němu např. přinýtována nebo přilepena (např. NA, Policejní ředitelství Praha – pasové záležitosti) zůstává i nadále v tomto archivním souboru,²² při zpracování je třeba aplikovat příslušná pravidla.

19 Nevhodnost uložení světlocitlivých materiálů v běžných depozitářích je patrná pouhým okem. Pokud je světlocitlivý dokument přenesen do badatelný v krátké době se zvlní a na omak je patrná vlhkost. Po vyschnutí (po delším pobytu v přípravně) se zkroutí a při pokusu o jeho mechanické vyrovnání praskne (roztrhne se).

20 Viz kapitola 1.6. Zásady správné archivace fotografických dokumentů.

21 Např. v archivním fondu ÚV KSČ – Klement Gottwald byly mezi písemnými archiváliemi „volně roztroušeny“ skleněné desky. Manipulací s archivními krabicemi docházelo k jejich mechanickému poškození. Problematické je ale také uložení fotografií na papírové podložce spolu s písemnostmi, protože fotografický papír má jiné vlastnosti než běžný kancelářský papír. K silnému poškození dochází mj. vlivem koroze kancelářských kovových sponek, otlakem apod.

22 Vzhledem k tomu, že způsoby připevnění poškozují nejen fotografii, ale i písemnou archiválii, k níž je připojena, je třeba zvážit odstranění nejen kovových sponek, nýtů, ale také lepidel. To však ve většině případů vyžaduje odborný zásah restaurátora.

2.2. Typy fotografických archiválií

Před zahájením vlastního archivního zpracování je třeba provést průzkum archivního souboru za účelem zjištění způsobů záznamu informace a druhů nosičů²³ a případně jejich rozměrů. Vzhledem k tomu, že jednotlivé druhy nosičů je vhodné ukládat odděleně a adjustovat odlišnými způsoby, je třeba fotografie roztřídit na²⁴:

A. (analogové) černobílé

- historické fotografické techniky²⁵
- ušlechtilé fotografické tisky²⁶
 - pohlednice do r. 1960²⁷
- na papírové podložce
- fotografické desky
 - ferrotypové (tj. kovové)
 - skleněné
 - jiné
- listové filmy
 - nitrát celulózy (nitrocelulóza)
 - acetát celulózy (CTA)
 - ostatní (např. polyester)
 - jiné
- svitkové filmy a kinofilmy
 - nitrát celulózy
 - acetát celulózy
 - ostatní
- mikrofilmy
 - bezpečnostní
 - matriční
 - studijní
 - jiné
- mikrofiše

23 Viz kapitola 1.1. Klasifikace archivních dokumentů podle druhu nosiče a způsobu záznamu (kódování) informace

24 Charakteristika uvedených nosičů – viz kapitola 3. Výklad pojmů

25 Viz 2.7.5. druh nosiče

26 Viz pozn. 25

27 Od roku 1960 jsou pohlednice zhotovovány ofsetovou tiskovou technikou (není fotografická metoda). Sbírkové pohlednice a pohlednice by neměly být součástí fotosbírek, i když je možné na ně do jisté míry aplikovat stejná pravidla popisu. Zde uváděno proto, že v některých archívech jsou pohlednice považovány za fotografie.

bezpečnostní
matriční
studijní
jiné

B. (analogové) barevné

- historické fotografické techniky
- ušlechtilé fotografické tisky
pohlednice do r. 1960
- na papírové podložce
- fotografické desky
skleněné
ostatní
- listové filmy
acetát celulózy (CTA)
ostatní
- svitkové filmy a kinofilmy
acetát celulózy (CTA)
ostatní
digitální (nejsou předmětem tohoto návrhu)

Tímto způsobem získáme důkladný přehled o množství jednotlivých typů fotografických vyobrazení, který umožní udělat si představu o tom jaká ukládací zařízení (regály, skříně, police, kontejnery) a ukládací prostředky (PP obaly, papírové obálky, krabice, závěsné desky, šanony atp.) budeme při zpracování potřebovat. Zjistíme, jaké množství fotografií máme na nebezpečných podložkách (nitrát celulózy) a na nestabilních podložkách (acetát celulózy), což je důležité nejen z hlediska bezpečnosti fotografických archiválií, ale též z hlediska bezpečnosti archivních budov a ostatních archiválií. Nebezpečné a nestabilní nosiče musíme ukládat odděleně a při nízkých teplotách (prozatímním řešením může být např. chladnička), ve speciálních ukládacích prostředcích a provádět jejich pravidelné kontroly. Stejně tak odděleně v naprosté tmě a při nízké teplotě bychom měli ukládat barevné fotografie, které obsahují nestabilní složku – barviva.

Upozornění

*Na tomto místě považujeme za nutné upozornit na nebezpečnou podložku **nitrát celulózy (nitrocelulózu)**, která se používala od roku 1889 (Kodak). Z hlediska vývoje fotografie šlo o významný vynález, který umožnil používání svitkových filmů,*

kinofilmů a především filmových pásů. Používání nitrocelulózy u nás bylo zrušeno vyhláškou č. 87/1960 Sb., ale používala se až do „spotřebování zásob“ – cca pol. 60. let. Kromě snadné vznětlivosti je tato podložka také chemicky nestabilní, uvolňuje plyny (např. oxid dusíku), které urychlují její rozpad.

Identifikace není snadná, někdy bývá na okraji filmového pásu nebo listového filmu napsáno „nitrate“, ale ne všichni výrobci tento způsob značení používali. Jedním z poznávacích znaků může být vysoká kroutivost (svitek filmu „střílí“). Spolehnout se můžeme na datování až do dvacátých let 20. století se nitrocelulóza používala výlučně; od 20. do konce 50. let se souběžně používala ještě podložka acetátová a od 50. let se vyrábějí výhradně bezpečné (safety) podložky. To ovšem neznamená, že se nitrocelulóza přestala okamžitě používat. Jednoznačnou identifikaci zjistíme pouze chemickou zkouškou, kterou je třeba provádět v laboratorních podmínkách.

Rozpad nitrocelulózy je relativně rychlý a probíhá v pěti vizuálně a čichově vnímaných fázích:²⁸

1. žlutavé zbarvení podložky znamená počátek destrukce obrazu
2. emulze (citlivá vrstva) začíná lepit, jednotlivé vrstvy pásu se lepí k sobě i k obalům, je cítit nakyslý čpavý zápach
3. v emulzi se objevují bubliny plynu, zápach je velmi intenzívně čpící
4. původně pružný film je měkký, pokrytý vazkou vrstvou připomínající vazelínu
5. totální destrukce – film se rozpadne na hnědý prach

Degradaci lze zpomalit uložením při nízké teplotě (do 5° C) a relativní vlhkosti (do 40%) a použitím vhodného obalu, který musí být prodyšný.

Všechny hořlavé materiály by měly být přepsány na bezpečnou podložku. Při přepisu však dochází ke ztrátě informací (např. detaily v kresbách, atp.), takže většina institucí se snaží uchovávat i hořlavé podložky. Archivace je možná, pokud materiály nepřekročily 2. fázi destrukce.

Acetátová podložka (acetylcelulóza, resp. triacetylcelulóza – CTA) se používá od roku 1908, ve fotografii od dvacátých let 20. století. Je označována jako bezpečná, ale vykazuje značnou nestabilitu. Řetězec CTA podléhá degradaci několikerého typu, ale při všech dochází ke zkrácení řetězce CTA – délka řetězce určuje fyzikální vlastnosti podložky – pružnost a pevnost. Tím, že se řetězce zkracují, dochází k definitivní degradaci podložky a pokud je materiál uložen ve vlhkém prostředí dochází ke kyselé hydrolyze glykosidických vazeb a k autokatalytickému rozkladu, který je označován jako **octový syndrom**.

28 In: TECHNIKY ošetření uložení a duplikace archivních fotografických snímků. Ivan Daneš, Milan Večeřa, Antonín Krejčí. Praha: Asociace českých a moravskoslezských muzeí a galerií. 1996. 44 s.

Detekce²⁹ je možná čichem – čpící zápach připomínající ocet. Lze použít speciální detekční pásky a v ideálním případě speciální krabice s barevným čidlem, které změnou barvy indikuje stupeň náklady. Další rozklad urychluje působení oxidů dusíku a katalýza těžkými kovy z ovzduší nebo z kovových krabic, v nichž bývají fotografické filmy uloženy (těž nýty a sponky z papírových krabic). Jakmile je proces rozkladu jednou nastartován nelze ho zastavit, je možné ho pouze zpomalit, a velmi rychle se šíří (je „nakažlivý“).

Pokud jsou CTA filmy uloženy správně – proces rozkladu je minimalizován, trvanlivost CTA podložky je prokázána na 200 let. Rizikovými faktory jsou teplota, vlhkost, kyselé prostředí, přítomnost oxidů dusíku a síry, těžkých kovů

Archivace zasažených filmů v zásadě není možná. Zjištěním stupně rozkladu lze pouze doporučit postup, tj. pořadí, kvalitu a rychlost přepisu archiválií. Originály je třeba skartovat.

2.3. Jednotka popisu

Nejvyšší úroveň popisu je **archivní soubor**. Další, nižší úrovně jednotky popisu může vymezit zpracovatel při pořádání archivního souboru. Pokud archivní soubor obsahuje původní vnitřní členění (např. věcné nebo chronologické) lze jej využít, avšak v případě fotografií tomu tak většinou nebývá, a proto je možné vytvořit umělé schéma, které odpovídá charakteru archivního souboru. Nižší jednotkou popisu je série, která je vyjádřením věcných či obsahových souvislostí mezi jednotlivými skupinami archiválií v rámci archivního souboru. Vytváří se na základě původní spisové manipulace nebo v případě fotografií na základě pořádacího schématu většinou uměle vytvořeného. Série nižších úrovní (podsérie) popisují jednotlivé úrovně hierarchické struktury uspořádaného archivního souboru. Na nejnižší úrovni jsou **složky a jednotliviny³⁰**.

2.4. Hlavní oblasti popisu

Fotografické archiválie poskytují informace dvojího typu:

- informace, které získáme „přečtením“ případně interpretací obsahu
- informace, které poskytuje vlastní podstata dokumentu – nosič a způsob záznamu (technika zhotovení), tj. vnější forma dokumentu.

29 Viz poznámka 28

30 Termín jednotlivina byl v rámci přípravy Základních pravidel pro zpřístupnění archiválií vyhrazen pouze pro evidenční jednotky. Při zpracování se má používat termín jednotlivost. Tento návrh oba termíny nerozlišuje.

Oba typy informací jsou stejně důležité a mohou výrazně ovlivnit způsob popisu i další interpretace archiválie. Toho jsme si byli vědomi již při zpracování podkladů pro vytvoření databáze FOTO (na počátku 90. let 20. stol.) a rozdělili jsme popis na dvě, respektive tři části:

1. část technickou (údaje o nosiči, technice apod.)
2. část obsahovou (včetně identifikačních a doplňujících údajů)
3. část obsahující údaje nutné pro inventarizaci reprodukcí archiválií (tj. odkaz na reprodukovanou předlohu).

Tento systém se osvědčil a v určité míře byl zapracován i do databáze JANUS, která je v současnosti používána Národním archivem.

Pro novou metodiku navrhujeme po vzoru mezinárodních standardů čtyři hlavní oblasti popisu zahrnující:

- **identifikační údaje**, které umožní vyhledat konkrétní fotografický obraz v rámci země, instituce, archivního souboru nebo jeho dílčí části. Poskytují základní informace o původu archivního dokumentu (provenienci); umožňují důslednou kontrolu a jednoznačné zařazení archiválie do konkrétního archivního souboru
- **údaje o obsahu**, poskytují orientaci v archivním souboru vzhledem k badatelskému využívání. Jde o stručný, výstižný popis obsahu fotografie a další údaje (jména/názvy, místa atd.). K dispozici by měly být rejstříky, deskriptory, klíčová slova apod.
- **technické údaje** informují o druhu nosiče, způsobu záznamu informace, zároveň také o fyzickém stavu, jsou určující pro správný způsob dlouhodobého uložení, pro způsob badatelského využívání i pro volbu optimální reprografické technologie
- **administrativně – legislativní údaje** představují možnost zaznamenat informace o vlastnictví, autorských právech, omezení badatelského využívání, vystavování, kontrolách fyzického stavu (restaurátorské protokoly), záznamy o provedených restaurátorských zásazích apod.

Dále jsme se pokusili navrhnout jednotlivé prvky archivního popisu v rámci každé z uvedených oblastí. Je na zpracovateli a na zaměření paměťové instituce, které z nich se rozhodne používat pro konkrétní úroveň popisu či navrhne další (nebo dílčí)³¹.

31 Problematika zpracování archiválií obecně, tj. vyšších úrovní je předmětem připravovaných „Základních pravidel pro zpřístupnění archiválií“ a není součástí tohoto návrhu – údaje o instituci, původci, výběr archiválií, vymezení archivního souboru, popis archivního souboru, tj. dnešní úvod archivní pomůcky. Technické řešení rovněž není předmětem předkládaného návrhu. Předpokládá se odborná diskuse k tomuto tématu.

2. 5. Identifikační údaje

Identifikace země, instituce atp. (tj. vyšších úrovní popisu) je řešena v rámci Základních pravidel pro zpracování archiválií a je specifikována mezinárodními standardy ISDIAH, ISAD(G), ISAAR(CPF). Stejně tak podrobně je řešen obecný popis archivních souborů a jejich původců.

2. 5. 1. Jednoznačný identifikátor (povinné)

Základem identifikace **archivního souboru** nebo jeho dílčí části zpracovávané v rámci jednoho archivu je jednoznačný identifikátor. Takovým identifikátorem může být v rámci archivu číslo evidenčního listu NAD – uvádí se jednoznačná identifikace v podobě čísla evidenčního listu NAD a názvu archivního souboru případně čísla NAD a názvu dílčí části archivního souboru.

Při identifikaci dokumentů na úrovních sérií, podsérií, složek v rámci archivního souboru nebo jeho dílčí části můžeme akceptovat původní označení vytvořené např. původcem nebo můžeme vytvořit „umělý“ systém identifikace. Systém identifikace stanovíme při pořádání archiválií, počet prvků (úrovní) není omezen. Systém signatur (použité znaky a počet úrovní) může být různý, a proto musí být vždy důkladně popsán. Z popisu musí jasně vyplynout hierarchická struktura uspořádání archivního souboru.

Pro jednoznačnou identifikaci **jednotlivin** používáme zpravidla přírůstková (pořadová čísla), která spolu s označením úrovní tvoří signaturu.

2. 5. 1. 1. Identifikace nosiče

V případě archivního zpracování na úrovni jednotlivin je obvyklé, že fotografie (jednotlivina) stejného obsahu se v souboru vyskytuje v několika podobách, tj. na různých nosičích – deska, film, papír a různý může být způsob záznamu informace – např. analogový (pozitivní, negativní), digitální. V tom případě je třeba k jednomu popisu obsahu přiřadit záznamy o různých druzích nosičů (viz dále – technické údaje). Označení druhu nosiče se doporučuje uvádět za přírůstkovým číslem (označením jednotliviny) a jeho „podoba“ závisí na zpracovateli. Např. v Národním archivu se používá systém římských číslic: III pro negativ; II pro mikrofilm, I pro fotografický snímek atp. V dále uvedených příkladech používáme označení písmeny: N = negativ, M = mikrofilm, P = fotografie na papírové podložce.

Příklady

NAD + název fondu, sbírky

NAD + název dílčí části fondu, sbírky

Série

Podsérie

Složka

Jednotlivina (druh nosiče)

Příklad 1:**(813 Ministerstvo železnic I. (archivní fond))****813/1 Ministerstvo železnic I. – fotografické dokumenty (dílní část archivního fondu)****A Stavby (série)****a Stavba mostů (nižší série)****1 u stanice Hloubětín (jednotlivina) N****1 u stanice Hloubětín (jednotlivina) P****2 detailní pohled na dělníky u stanice Hloubětín (jednotlivina) N****3 u stanice Chotýčany (jednotlivina) N****4 starý železniční most přes Botič u Michle, trať Nusle – Modřany,
pohled od Michle zprava (jednotlivina) N****B Železniční vagóny (série)****Signatura: 813/1//A//a//1N 813/1//A//a//1P 813/1//A//a//2N atd.****Příklad 2:****1313 Sběrka alb (archivní sbírka)****A Pražské povstání 1945 (série)****a Boj o čs. rozhlas (složka)****1 skupina šesti ozbrojených mužů v Balbínově ulici (jednotlivina) P****2 skupina mužů (někteří jsou ozbrojeni) se schovává za nákladním autem
(na dveřích je nápis Václav Štorp), které zastavilo napříč Balbínovou ulicí
před kamenictvím MUSIL (jednotlivina) P****3 uprostřed průjezdu do domu v Balbínově ulici leží český strážník. Z levé strany
k němu přichází muž v klobouku se zbraní v ruce (jednotlivina) P****Signatura: 313//A//a//1P 1313//A//a//2P atd.****Příklad 3:****1317 Drtikol, František (archivní fond)****A Portréty (série)****a Čekanová, Anna (1906–1969) – tanečnice (složka)**

55 001	<i>klečící na křesle (jednotlivina)</i>	N
55 001		P
55 002	<i>sedící (jednotlivina)</i>	N
55 002		P
55 003	<i>portrét – poloprofil (jednotlivina)</i>	N
55 003		P
b	<i>Nikolská Jelizaveta (1904–1955), ruská tanečnice, od 1922 působila v Praze, 1923– 1926 byla primabalerínou Národního divadla (od 1927 – Paříž) (složka)</i>	
59 556	<i>emotivní portrét – poloprofil (jednotlivina)</i>	N
59 557	<i>v tanečním postoji (jednotlivina)</i>	N
59 558	<i>v divadelním kostýmu (jednotlivina)</i>	N
Signatura:	1317//A//a//55 001N 1317//A//a//55 001P 1317//A//a//55 002N atd.	
	1317//A//b//59 556N 1317//A//b//59 557N atd.	

2. 5. 2. Alternativní identifikátor³²

Kromě aktuální jednoznačné identifikace archivního souboru, série i každého jednotlivého archivního dokumentu by měla být možnost zaznamenat jeho původní označení, původní identifikační kódy, které mu přidělil původce, autor, fotograf nebo pozdější správce, ale při zpracování je nebylo možné použít vůbec nebo jen částečně (např. označena byla jen část archivních dokumentů, označení není důsledné apod.).

Například v archivním fondu Drtikol je každá skleněná deska označena vysokým pořadovým číslem (55 001 atd.). Původně jsme se domnívali, že je takto označil autor ve svém ateliéru, ale při podrobnějším průzkumu jsme zjistili, že toto označení provedl až pozdější „správce“ – Československá tisková kancelář, která je opatřila přírůstkovými (pořadovými) čísly v rámci dokumentů vlastní provenience. Vzhledem k tomu, že pod těmito čísly byly desky dlouhá léta využívány, rozhodli jsme se je při zpracování ponechat v původní podobě (viz Příklad 2).

V některých případech se na základě původního označení můžeme pokusit rekonstruovat archivní soubor nebo jeho část. Např. archivní soubor První světová válka byl předán do archivu včetně seznamu jednotlivých snímků (v podobě rukou psaného sešitu), který pořídil autor. Seznam obsahoval číslo skleněné desky a stručný popis obsahu, v některých případech také údaje o expozici, použitém materiálu, světelných podmínkách atp. Využili jsme původní značení i popis, a to

32 Termín „alternativní“ je užíván ve smyslu původní nebo jiný než aktuálně platný.

i v případech, kdy fotografická deska chyběla. Považujeme za důležité popsat všechny existující souvislosti, které mohou ovlivnit další využití fotografií (srovnávací materiál, navazující snímky atd.). V některých případech není vyloučeno, že se chybějící snímky podaří dohledat.

2. 6. Údaje o obsahu³³

Podrobnější členění popisu obsahu a použití předdefinovaných kategorií (výběr z nabídky) umožní zmírnit subjektivní působení zpracovatele. Většina dále uvedených prvků popisu je volitelná (viz tabulka).

2. 6. 1. Název

V případě popisu archivního souboru jde o název archivního souboru: „*Ministerstvo železnic I.*“ Tento prvek popisu však lze dobře využít při popisu série, podserie či složky fotografií např.: „*Z cyklu Nemocnice.*“, „*Z cyklu Krajina poznání.*“ atp.

Jednotlivé fotografie uložené v archivu (v rámci archivního souboru) nebývají označeny názvem, ten bývá uveden většinou jen v případě výtvarných fotografií. Jde o jednoznačné pojmenování fotografie (jednotliviny) např. „*Deštivý den.*“, „*Umírající jelen.*“ atp. V případě, že pouze některé jednotlivé fotografie jsou označeny názvem, je třeba tam, kde název není, uvádět: „*Bez názvu.*“

2. 6. 2. Alternativní název

V případě popisu na úrovni archivního souboru jde např. o původní název, který z různých důvodů musel být změněn, důvod změny je vhodné uvést v komentáři.

V některých případech popisu jednotlivin může fotografii označit názvem zpracovatel, pokud to uzná za vhodné. Takto vytvořený název by měl být stručný a měl by vystihnout podstatu obsahu (např. „*Malostranské střechy.*“).

Dalším důvodem pro využití tohoto prvku popisu je to, že fotografie (soubor, série) může být známá pod různými názvy nebo různými modifikacemi názvu, včetně variant překladu, pravopisných variant apod.

Alternativní název lze použít na všech úrovních popisu. V komentáři je třeba uvést, zda se jedná o název aktuální či alternativní (např. uměle vytvořený zpracovatelem archivního souboru, vytvořený původcem/autorem, variantní atp.).

33 Jsme si vědomi toho, že nejlepším popisem obsahu je poskytnout reprodukci fotografie, ale to není vždy možné z důvodů technických, časových, personálních atd.

2. 6. 3. *Funkce/účel fotografie*³⁴

Jedním z důležitých hledisek při popisu fotografií archivního souboru je určení funkce fotografie, tedy za jakým účelem byla pořízena. Toto hledisko lze využít při popisu každé úrovně. Pro popisovanou jednotku by mělo být možné zvolit kombinaci více možností.

Lze použít výběr z nabídky, kterou může zpracovatel uvážlivě doplňovat:

- f. dokumentární
- f. krajinářská
- f. portrétní
- f. reklamní a propagační
- f. reportážní (zpravodajská)
- f. rodinná
- f. sociální
- f. vědecká (lze doplnit obor např. balistika)
- f. výtvarná
- f. žánrová

2. 6. 4. *Tématické kategorie (věcné, obsahové)*

Obecné tématické kategorie jsou navrženy jako velmi stručné zpravidla jednoslovné vyjádření obsahu, které lze použít při popisu všech úrovní. Mohou být i jedním z hledisek pro vymezení nižších úrovní popisu a mohou plnit funkci klíčových slov.

Každá instituce si může podle svého zaměření vytvořit vlastní katalog obecných témat (včetně subkategorií), např. vojenské muzeum jistě zvolí kategorii vojenství, kterou ještě dále specifikuje na např. uniformy, bojovou techniku, vojenské stavby atp. V budoucnu snad bude možné využít Národní autority (projekt DC07P02OUK002 CITEm Brno). Dále uvedené kategorie jsou pouhým příkladem, je možné je s rozvahou doplňovat nebo rozšiřovat o subkategorie atp. Při popisu každé popisované úrovně či jednotky může být použito více kategorií:

- **Architektura:** do této kategorie lze zařadit fotografie různých typů budov – paláce, domy, hrady, zámky, včetně detailů, exteriérů i interiérů nikoliv zobrazení celých městských či sídlištních aglomerací atd.

- **Divadlo:** fotografie divadelních a filmových představení, tanec, koncerty
- **Doprava:** fotografie dopravních prostředků, dopravních cest, včetně železnice – mosty, viadukty, nádraží, vlaky, letiště, metro, přístavy – lodě atd.
- **Osoby:** portrétní i skupinové fotografie (ateliérové snímky i momentky), nejčastěji ty, kde je třeba popsat konkrétní (zobrazenou osobu), fotografie etnických a sociálních typů, móda, akty apod.
- **Krajina:** fotografie dokumentující přírodu, krajinu, kultivovanou krajinu
- **Města/sídelní jednotky:** fotografie dokumentující obydlené aglomerace – města, vesnice, ulice; pohledy na tyto aglomerace
- **Předměty:** fotografie průmyslových výrobků, zemědělských produktů
- **Příroda:** fotografie zvířat, rostlin apod.
- **Reprodukce:** v archivním prostředí především reprodukce archiválií
- **Sport:** fotografie sportovních akcí, výkony sportovců, olympiády, spartakiády atd.
- **Stavby** (průmyslové, technické): fotografická dokumentace výstavby budov, vodních děl (přehrad, jezy, splavy), průmyslových objektů (továrny, elektrárny atp.)
- **Události:** fotografie vztahující se k jakékoliv historické – kulturní, společenské, politické aj. události např. válka, volby, demonstrace, oslavy, sjezdy, schůze atd.

2. 6. 5. Popis obsahu³⁵

Jde o slovní vyjádření obsahu v podobě plynulého textu. Cílem je popsat to co je obsahem archivního souboru, série, podsérie a v případě popisu jednotlivin to, co je **vidět** na jednotlivých fotografiích, žádné domněnky, předpoklady, dedukce. Při popisu postupujeme obvykle od levé dolní části do pravého horního rohu.

V budoucnu bude pravděpodobně možné využít výsledky projektu DC07P020UK002, který v současné době realizuje CITEM Brno, a který se týká mj. věcných autorit.

35 Viz kapitola 1.5. „Čtení“ – popis a interpretace fotografického obrazu

V komentáři (např. dílčí prvky popisu) můžeme uvést další postřehy, detaily, případně dedukce apod.).

2. 6. 6. *Jméno/název – osob, zvířat, objektů apod.*

Údaje o jménech/názvech je třeba uvádět v každé popisované úrovni (mohou být jedním z hledisek pro vymezení nižších úrovní popisu).

Tento složitý prvek popisu je řešen různě v různých systémech. Nejkompaktněji se nám jeví jeho definice v Norském národním standardu pro evidenci fotografií v paměťových institucích a také v projektu SEPIADES. Vlastní jméno/název mohou být blíže specifikovány **dílčími prvky popisu** např.:

- dílčí prvek **vlastní jméno** – uvádí se příjmení, jméno (lze využít Národní autority)
- dílčí prvek **typ** specifikuje, zda se jedná o osobu, věc, objekt, zvíře apod. (dále je možné prvek rozšířit např. o pohlaví atp.)
- dílčí prvek **titul/povolání** nám umožní identifikovat, zda jde o původce, autora, fotografa, vydavatele, zpracovatele atp.
- dílčí prvek **funkce** disponuje volbou možností „**zobrazený**“ a „**související**“, což nám umožní zjistit vztah ke konkrétní fotografii – je na fotografii přímo zobrazen nebo s ní nějakým způsobem pouze souvisí.³⁶

V případě skupinových fotografií (jednotliviny) je třeba se pokusit zaznamenat jména zobrazených osob ve správném pořadí využít lze šablonu, „slepou mapu“ apod. Je pravděpodobné, že se nám nepodaří pojmenovat všechny zobrazené osoby, objekty, nebo je pojmenovat jen částečně (např. pouze příjmení). Tuto skutečnost poznamenáme v komentáři, kde dále uvádíme zdroj, z něhož jsme čerpali informace o osobách – odkaz na Národní autority ČR, slovníky, encyklopedie apod.

V případě popisu fotografických reprodukcí uměleckých děl např. obrazů nebo fotografií, zaznamenáme též údaje o osobě autora zobrazeného díla (související).

K údajům o jménu/názvu je možné připojit ještě další, blíže určující informace tj. data narození/vzniku, úmrtí/zániku – (viz Datace), atd.

36 Např. František Drtikol jako autor a původce archivního souboru (NAD 1317) je osoba související s obsahem, pokud bychom měli v souboru jeho portrét, byl by zároveň osobou zobrazenou i související (původce případně též autor).

Příklady:

<i>Jméno/název</i>	<i>Drtikol, František</i>
<i>Narozen/vzniklý</i>	<i>03. 03. 1883</i>
<i>Zemřel/zaniklý</i>	<i>13. 01. 1961</i>
<i>Typ</i>	<i>osoba</i>
<i>Titul/povolání</i>	<i>malíř, fotograf</i>
<i>Funkce</i>	<i>zobrazený</i>
<i>Komentář</i>	<i>Encyklopedie českých fotografů</i>

<i>Jméno/název</i>	<i>Sultán</i>
<i>Narozen/vzniklý</i>	<i>neznámý</i>
<i>Zemřel/zaniklý</i>	<i>neznámý</i>
<i>Typ</i>	<i>pes</i>
<i>Funkce</i>	<i>zobrazený</i>
<i>Komentář</i>	<i>NĚMCOVÁ, Božena. Babička...</i>

<i>Jméno/název</i>	<i>Hluboká</i>
<i>Narozen/vzniklý</i>	<i>pol. 13. stol.</i>
<i>Zemřel/zaniklý</i>	<i>dosud</i>
<i>Typ</i>	<i>zámek</i>
<i>Funkce</i>	<i>zobrazený</i>
<i>Komentář</i>	

2. 6. 7. *Místní název*

Stejně jako předcházející i tento prvek popisu je problematický zejména v důsledku častých změn názvů měst (např.: Zlín – Gottwaldov – Zlín) i ulic (např. Fochova – Vinohradská). Problémem jsou časté změny ve struktuře státní správy i samosprávy rušení/zřizování okresů, krajů, změna jejich územní působnosti, změny státních hranic atp. Předpokládá se využití Národních autorit.

Na úrovni archivního souboru využijeme prvek pro určení místa vzniku, sídla původce apod. Na nižších úrovních prvek označuje zobrazenou či související lokalitu, ale zároveň může být jedním z kritérií pro vymezení nižších úrovní popisu. V případě popisu jednotlivin je mj. vhodné rozlišovat mezi **interiérovým a exteriérovým** snímkem. Pro usnadnění je možné definovat určitá pravidla pro popis místních názvů (názvy užívané v době vzniku fotografie nám mohou pomoci s datováním), která se budou odvíjet od zaměření zpracovávající instituce/zpracovatele apod. Například je možné použít:

- **název lokality**, např. kraj, okres nebo vžitě názvy (Valašsko, Haná apod.)
- **typ/charakter lokality** lze předdefinovat možnosti např.: město, ves, krajina, hory atd.
- **konkrétní místo** – čtvrť, ulice, číslo popisné/orientační, souřadnice GPS atd.
- vhodné je uvádět i orientaci pohledu např. pohled **z/na/do/přes** atp.

Systém popisu lze řešit dílčími prvky nebo lze využít klíčová slova apod.

2. 6. 8. *Datace*

Datum v případě popisu fotografií můžeme vztáhnout k několika různým záležitostem:

- a) datum označující časový rozsah archivního souboru/série (přesně) 1910–1920
- b) datum označující životopisná data původce (přesně) 03. 03. 1883–13. 01. 1961
- c) datum zachycení zobrazené skutečnosti (přesně) 26. 05. 1911
toto datum je stejné jako datum vzniku fotografie (viz e)
- d) datace obsahu/zobrazené skutečnosti (rozsah dat)(přibližně) 1400–1920
- e) datum vzniku fotografie, tj. datum expozice fotografického materiálu ve snímacím zařízení pomocí optické soustavy (viz c)
- f) datum pořízení zvětšeniny/reprodukce/kopie/duplikátu fotografie (přesně) 30. 06. 1985
- g) datum zpracování archivního souboru nebo jeho dílčí části (přibližně) 1999

ad a) uvádí se datum nebo období vzniku archivního souboru

ad b) uvádí se v případě, že původcem je fyzická osoba nebo korporace (úroveň archivního souboru)

ad c) datum, kdy fotograf stiskl spoušť a exponoval fotografický materiál

ad d) v případě, že obsahem je např. výtvarné dílo uvádí se datum jeho vzniku, v případě architektury se uvádí datum stavby (vzniklý/zaniklý) atp.

V případě, že je zobrazena osoba uvádí se rozsah dat (narozněný/zemřelý)

ad e) datace je obvykle stejná jako c), a to v případě, že máme k dispozici „prvotní“ fotografický nosič, tj. ten, který byl vložen ve snímacím přístroji v okamžiku, kdy fotograf stiskl spoušť (nejčastěji fotografický

film, deska). Z něho mohou být kdykoliv později pořízeny další kopie či reprodukce (viz f)
ad f) datum pořízení reprodukce nebo zvětšeniny se vždy liší od c) a e)

Formát datace ve smyslu „přibližný“ a „přesný“ je třeba volit tak, aby odpovídal např. ČSN ISO 8601, případně jiným obecně platným standardům. V některých případech může být vhodné uvádět slovní dataci např. gotika, renesance, baroko, klasicismus, secese atp., tuto variantu je třeba zvážit. Při užití tohoto prvku je rovněž vhodné využít funkci související/zobrazený.

2.7. *Technické údaje*

Předpokládá se odborná průprava a konzultace např. s restaurátory, pracovníky muzeí, galerií atp. Dílčí prvky popisují materiální podstatu analogového fotografického vyobrazení a způsob záznamu informace a jsou povinné pro úroveň jednotliviny. Na vyšších úrovních lze uvádět u jednotlivých prvků popisu souhrnné počty nosičů fotografie. Vhodný je výběr z nabídky.

2.7.1. *Způsob záznamu informace*

- analogový způsob záznamu
- digitální způsob záznamu

2.7.2. *Způsob zobrazení informace*

- pozitivní
- negativní

2.7.3. *Barevné podání*

- černobílé
- barevné
- kolorováno
- tónováno
- jiné

2.7.4. *Retuše a jiné zásahy*³⁷

- viditelné zásahy na straně citlivé vrstvy
- viditelné zásahy na straně podložky
- bez zásahů

37 Viz kapitola 1.4. Fotografie jako objektivní odraz skutečnosti?

2.7.5. Druh nosiče

Každý zachycený obsah fotografického obrazu může existovat na více druzích nosiče v podobě zvětšeniny, reprodukce, kopie, duplikátu, tj. k jednomu obsahu je třeba přiřadit záznam o identifikaci různých druhů nosiče viz kapitola 2.5.1.1. Předpokládá se výběr z nabídky:

- historické fotografické techniky (výběr z nabídky)
- ušlechtilé fotografické tisky (výběr z nabídky)
- papírová podložka (fotografie na papírové podložce)
- fotografická deska
 - ferrotypová (kovová)
 - skleněná
 - ostatní
- listový film
 - nitrát celulózy (nitrocelulóza)
 - acetát celulózy (CTA)
 - ostatní
- svitkový film a kinofilm
 - nitrát celulózy
 - acetát celulózy
 - ostatní

Historické fotografické techniky a některé fotografické tiskové techniky, tj. ušlechtilé tisky, tvoří v souvislosti s archivním zpracováním (zpřístupněním) poněkud zvláštní skupinu fotografických archiválií. Většina z nich v sobě, ve svém názvu, nese zároveň informaci o technologii výroby, způsobu záznamu informace, druhu nosiče a také o době svého vzniku. Archivář s malou praxí bude jednotlivé techniky, zvláště „tiskové“, jen špatně rozeznávat,³⁸ a proto jsou důležité konzultace s odborníky. Z hlediska historické hodnoty je však třeba se o jejich identifikaci alespoň pokusit.

Předpokládá se výběr z nabídky, kterou jsme redukovali na výběr technik, které by se mohly v archivech hojněji vyskytovat (možno doplnit o další, méně známé techniky i ušlechtilé tisky). Uvedený rozsah let používání je uveden pouze přibližně:

38 Charakteristika jednotlivých historických fotografických technik, včetně poznávacích znaků lze čerpat např. z: Scheufler, Pavel. Historické fotografické techniky. Praha: Nipos Artama. 1993. Nověji: Štanzel, Tomáš – Vávrová, Petra. Přehled historických fotografických technik. In: Sborník Historická fotografie. Praha: Národní archiv. 2009.

Historické fotografické techniky:

Daguerrotypie	1839–1859 i později
Kolodiové negativy	1851–1855 i později
Slaný papír	1841–1910
Ambrotypie (jen vzácně)	1854–1862
Pannotypie (jen vzácně)	1854–1868
Ferrotypie (často)	1856–1880
Albuminový papír (mj. dtto vizitky a kabinetky)	1851–1895
Chromofotografie (jen vzácně)	1864–1890
Vizitka, kabinetka (velmi často)	1859–1930
Stereofotografie (často)	1853–dodnes
Autochrom (často)	1907–1932

Ve výčtu nejsou uvedeny techniky, které se používají dodnes např. diapozitivy používané od roku 1851 nebo suché želatinové desky od roku 1871, které je možné popsat standardním způsobem.

Ušlechtilé fotografické tisky zmiňujeme z toho důvodu, že technika jejich zhotovení byla založena na stejných základech jako klasická fotografie, tedy na citlivosti želatiny a arabské gumy (chromované kličoviny) ke světlu a předlohou většiny z nich byly klasické fotografie.

Technikou ušlechtilých tisků se zhotovovaly také pohlednice do roku 1960, které archiváři často považují za běžné fotografické snímky.

Ušlechtilé fotografické tisky

Světlotisk	1869–1905 (dnes vzácně)
Platinotypie	1885–1918 (dnes vzácně)
Uhlotisk (Pigment)	1890–1900
Gumotisk	1890–1920
Olejetisk	1904–1920
Bromolejetisk	1907
Carbo (jen vzácně)	1919–1930

2. 7. 6. Rozměr/formát

Druh nosiče (2.7.5.) je nutné doplnit o rozměr. Je třeba rozlišovat mezi rozměrem fotografického obrazu, rozměrem podložky a rozměrem případné adjustace a rámování:

- **rozměr fotografického obrazu** (neadjustované, nerámované) – v případě kulatých obrazů se uvádí průměr (cm); v případě oválu se uvádí

délka obou os v pořadí vertikální – horizontální (cm); u ostatních se uvádí rozměr ve formátu **výška x šířka**³⁹ vše v centimetrech. U standardizovaných formátů (včetně vizitek, kabinetek a dalších) lze použít předdefinované rozměry

- **rozměr podložky** (neadjustované, nerámované) – udává se v případě, že je podstatně větší než rozměr fotografického obrazu, důvodem je především volba ukládacích prostředků
- **adjustace, rámování** – uvádí se:
 - *adjustované* – uvede se materiál adjustace – papír, karton, dřevěná deska, kov, plast atp. a rozměr (výška x šířka). Fotografie ve fotoalbu lze považovat za adjustovanou sérii fotografií – uvede se materiál a vazba, počet ks jednotlivých fotografií (v případě popisu na úrovni série, podsérie) případně též počet listů a rozměr alba včetně hloubky (výška x šířka x hloubka). Při popisu na úrovni jednotlivin se uvádí rozměr pro každou fotografii v albu
 - *rámované* (zasklené) – uvede se, pokud je fotografický obraz uzavřen rámem nebo pouzdem a případně materiál – dřevo, kůže, plast, apod. a rozměr včetně hloubky (výška x šířka x hloubka)

V rámci tohoto prvku je možné poskytnout nabídku běžně používaných formátů fotografií i historických fotografických technik, které však byly rozdílné v jednotlivých zemích. Pro moderní komerční formáty jsou udávány rozměry v centimetrech např. 10x15, 13x18, 24x30 atd. Z historických formátů lze uvést například:

Profesionální formáty (v mm):

- Mignon 45x67
- Kolibri 40x80
- Princesse 50x90
- Visit 65x105
- Kabinet 108x165
- a řada dalších

Tzv. amatérské formáty (v mm):

- Adele 60x90
- Melanie 90x120

39 Dále je možné rozlišovat ještě orientaci zobrazení – vertikální (např. portréty) a horizontální (např. krajiny), ale tato klasifikace není univerzální

– Ferdinand	120x165
– Helene	130x180
– Rudlof	140x190
– Franz	180x240

Čtvercové formáty (v mm):

– Paris	45x45
– Madrid	65x65
– London	105x105
– Hungaria	132x132

2.7.7. Počet kusů

Uvádí se celkový počet kusů každého druhu nosiče, tj. 2.7.5. na úrovni archivního souboru, série, podsérie, složky. V případě jednotlivin se počet kusů uvádí pouze v případě, že jde o popis duplikátů, tj. např. autorových či autorizovaných zvětšenin a je-li to třeba lze takto zaznamenat také počet kopií/reprodukcí, zvětšenin, které můžeme většinou označit za multiplikáty.

Každý jednotlivý kus fotografie musí být označen signaturou nebo přírůstkovým (inventárním) číslem tj. identifikátorem, což provádíme měkkou tužkou na zadní stranu fotografií na papírové podložce a v ostatních případech speciálním popisovačem na straně podložky (NE na straně emulzní vrstvy!). Každý kus musí být samostatně adjustován.⁴⁰

2.7.8. Fyzický stav

Uvádí se slovním popisem nebo lze nadefinovat stupnici poškození⁴¹ např.:

- 1 – dobrý stav, bez okem zjistitelných známek poškození
- 2 – mírně poškozený, tj. okem rozeznatelné stopy počínající degradace nebo mechanického poškození – škrábance, praskliny, stříbrná zrcátka na okrajích obrazu, fotografie je třeba pravidelně vizuálně kontrolovat
- 3 – silně poškozený, tj. okem zjistitelná poškození – odlupující se citlivá vrstva, změna barev, zlomené nebo poškozené rohy podložky, lepidlo vzlínající podložkou do obrazu, stopy plísni atp. V těchto případech je

40 Viz kapitola 1.6. Zásady správné archivace fotografických dokumentů

41 Další variantou může být definování použité v programu pro evidenci muzejních sbírek DEMUS.

třeba počítat s konzervací a kontroly fyzického stavu je třeba provádět v kratších intervalech

- 4 – velmi silné poškození, viz bod 3, ale pokročilejší stádium (obraz se začíná ztrácet), případně jsou fotografie poškozené vodou, plísně jsou aktivní apod., v těchto případech je nutný okamžitý restaurátorský zásah
- 5 – torzo, např. rozbitá skleněná deska nebo odloupenutá citlivá vrstva s fotografickým obrazem atp. V tomto případě je třeba provést fixaci střepů, a pokud jde o závažný dokument, je třeba se pokusit o jeho rekonstrukci

Je nutno rozlišovat mezi poškozením podložky a citlivé vrstvy. Údaje lze doplnit podrobnějším popisem poškození v komentáři.

2.7.9. Ostatní technické údaje

Prvek popisu může být definován v případě potřeby a zahrnuje údaje o použitém snímacím zařízení, expozici, fotografickém materiálu atd.

2.8. Administrativně-legislativní údaje

2.8.1. Původnost

Původnost díla není v archivech většinou řešena. Z logiky věci však vyplývá, že pro archiváře je originálem původní (prvotní) záznam informace, což ve většině případů znamená, že jde o obraz zachycený na fotografický nosič prostřednictvím snímacího přístroje v okamžiku, kdy fotograf stiskl spoušť – nejčastěji negativ nebo diapozitiv⁴². Kurátoři výtvárně zaměřených sbírek fotografií považují za originál především autorskou případně autorizovanou zvětšeninu, která však již často nese mnoho znaků subjektivního přístupu autora. Z hlediska původnosti lze rozlišovat⁴³:

- originál
- autorská zvětšenina (též vintage print)
- autorizovaná zvětšenina
- duplikát

42 Avšak ne každý negativ nebo diapozitiv je originál, ve smyslu prvotního zobrazení. V archivech se často objevují negativy vzniklé reprodukováním pozitivů, které se pořizovaly zřejmě proto, že se předpokládalo, že negativ má větší trvanlivost než fotografie na papírové podložce. Vyjimkou jsou rovněž přímopozitivní fotografické procesy.

43 Viz Výklad pojmů

- neautorská zvětšenina
- reprodukce/kopie

2. 8. 2. *Autorská práva*

Při využívání fotografií je stále častěji řešena otázka autorských práv, která kromě duševního vlastnictví rozlišují také otázku vlastnictví materiálního. Tato problematika je složitá a právní výklady jsou různé, je však vhodné zaznamenat alespoň základní údaje o vlastnictví, například zda jde o depozitum s odkazem na nabývací doklad. V případě autorských práv lze zaznamenat podrobné údaje o autorovi, dědicích či institucích, které je zastupují při výkonu autorských práv, a údaje o délce trvání autorských práv. Časté jsou i případy, kdy autor poskytl práva smlouvou v určitém omezeném rozsahu archivu – například možnost použití na výstavách nebo pro nekomerční využití nebo si vymínil informaci o způsobu užití, které podmínil svým souhlasem atp. Při zpracování archivních souborů lze tyto údaje zaznamenat na úrovni popisu archivního fondu, v případě popisu archivních sbírek (tj. díla různých autorů) je třeba tyto údaje uvádět u každé jednotliviny, série, podsérie – především v případech, kdy je hledisko pro vytvoření sbírek autorské.

2. 8. 3. *Přístupnost*

Prvek popisu určený k poskytnutí informace o přístupnosti archivních souborů, jejich dílčích částí, případně specifikuje podmínky pro využití:

- přístupný v souladu s badatelským řádem archivu
- přístupný pouze se souhlasem vlastníka
- nepřístupný vzhledem k fyzickému stavu
- přístupnost je vázána na souhlas autora
- nepřístupný v souladu se zákonem na ochranu osobních údajů

2. 8. 4. *Lokace a uložení*

Záznamy o místě uložení vzhledem k různým druhům nosičů a záznamy o způsobu uložení (např. nevhodné obaly). Vhodné je zachytit i přechodné uložení – např. restaurátorský ateliér, badatelna atp.

2. 8. 5. *Restaurátorské zásahy, kontroly fyzického stavu*

Záznamy o provedených restaurátorských zásazích, případně restaurátorské protokoly například formou dílčích prvků popisu. Záznamy a protokoly o pravidelných kontrolách fyzického stavu.

2. 8. 6. Výstavy, zápůjčky

Záznamy o výpůjčkách mimo specializované depozitáře archivu a záznamy o výstavách (délka trvání, osvětlení)

2. 8. 7. Reprodukce

Informace o reprodukcích, způsobu jejich pořízení a technických parametrech lze zaznamenat u každé jednotky popisu s použitím vybraných prvků popisu. Předpokládá se samostatné řešení tohoto prvku popisu.

Závěr

Naším cílem nebylo vytvoření striktních pravidel pro práci s fotografickými archiváliemi. Pouze jsme se pokusili předložit archivářské obci k diskusi návrh, který by mohl být akceptovatelný. Přijetím pravidel, bychom si následně ušetřili mnoho času především při vyhledávání, reponování atp.; badatelům bychom zprostředkovali kvalitní a podrobné informace a zároveň eliminovali časté půjčování archiválií k prezenčnímu studiu. Samotným archivům by systém archivního zpracování fotografií poskytl přehled o množství a druzích uložených archiválií, což by v podstatné míře přispělo mimo jiné ke zdárnému průběhu generálních inventur a hlavně bychom získali dostatek kvalitních údajů pro zajištění bezpečnosti a dlouhodobé uchovatelnosti.⁴⁴ Přijetí víceúrovňového modelu popisu by přispělo ke zefektivnění správy fotografií, snížilo by se množství zcela nezpracovaných archiválií.

Dále je třeba navrhnout konkrétní podobu deskriptorů – předmětová hesla, klíčová slova, využití jiných zdrojů (např. Národních autorit), atp. V další fázi pak bude nutné upravit tento návrh tak, aby odpovídal koncepci Základních pravidel pro zpřístupnění archiválií, jejichž konečná podoba se v současné době řeší, a zatím nejsou k dispozici konkrétní výsledky týkající se popisu fotografických archiválií.

3. Výklad pojmů

Kapitola „Výklad pojmů“ byla zpracována **výhradně** pro účely závěrečné zprávy výzkumného projektu „Zpracování postupu na záchranu světlocitlivých archivních dokumentů na skleněné podložce (deskové negativy),

44 Také pro zajištění bezpečnosti archivních budov, protože snad v každém archivu je uchovávána nitrocelulóza. Viz kapitola 2.2.

jejich ošetření, archivaci (dlouhodobé uložení), zabezpečení a zpřístupnění“). Pokud by se výklad uvedených pojmů měl stát obecně platnou normou, musela by proběhnout rozsáhlá meziarchivní, ale zřejmě také mezioborová diskuse, což je dlouhodobá záležitost. Diskuse o archivní terminologii probíhá v archivářské obci již mnoho desítek let s větší či menší intenzitou, ale výsledky jsou jen dílčí.⁴⁵ Proto jsme se pokusili o shrnutí obecně užívaných pojmů základních pro obor a výklad pojmů týkajících se dané problematiky, neboť takový pokus dosud učiněn nebyl. Bez této kapitoly bychom nemohli zpracovat metodiku pro zpřístupnění fotografických archiválií (dokumentů).

Definice základních pojmů byly převzaty z platných legislativních norem, využito bylo pojmosloví definované mezinárodním standardem ISAD(G). Definice pojmů uváděné standardem ISAD(G) jsou psány *kurzívou* a postaveny pro srovnání vedle termínů, definovaných českou archivní legislativou (možné významové odlišnosti). Pojmy z „oblasti fotografie“ vycházejí především z mikrografických a reprografických slovníků, jazykových slovníků, mezinárodních norem a dalších normativních dokumentů. V případech, kdy žádný z uvedených zdrojů neposkytoval vhodnou definici, pokusili jsme se význam pojmu formulovat sami nebo jsme ne příliš přesnou definici doplnili.

Čísla v závorkách odkazují na zdroje, z nichž bylo čerpáno, uvedeny jsou na konci této kapitoly. Pojmy jsou řazeny alfabetycky bez hierarchické struktury.

Acetát celulózy	syntetický materiál na bázi esteru kyseliny octové (Poznámka: A.C. se používá jako datové médium u fotografických dokumentů) (1)
Analogový (záznam)	– tradiční formát pro záznam dat/informací; opak digitální (2)
Anonym	v archivnictví: dokument, jehož autor není znám (2)
Archiv	zařízení, které slouží k ukládání archiválií a péči o ně (2) (4)
Archiválie	takový dokument , který byl vzhledem k době vzniku, obsahu, původu, vnějším znakům a trvalé

45 Detailní vývoj české archivní terminologie shrnuje především Z. Šamberger ve svých poměrně četných statích publikovaných v odborných periodikách.

- hodnotě dané politickým, hospodářským, právním, historickým, kulturním a vědeckým nebo informačním významem vybrán ve veřejném zájmu k trvalému uchování a byl vzat do evidence archiválií; archiváliemi jsou i pečetidla, razítka a jiné hmotné předměty související s archivním fondem či s archivní sbírkou, které byly vzhledem k době vzniku, obsahu, původu vnějším znakům a trvalé hodnotě dané politickým, hospodářským, právním, historickým, kulturním, vědeckým nebo informačním významem vybrány a vzaty do evidence (1)
- – **inventarizované** vedené v dílčím inventáři nebo katalogu; archiválie vedené v prozatímním inventárním seznamu se považují za zpracované, ale neinventarizované (5) (4)
- Archivář** osoba vyškolená v archivnictví (1)
- Archivní celek** účelově vytvořený soubor archiválií, viz archivní fond, archivní sbírka (6)
- Archivnictví** obor lidské činnosti zaměřený na péči o archiválie jako součásti národního kulturního dědictví a plnění funkce správní, informační, vědecké a kulturní (3)
- Archivní fond** soubor archiválií, který vznikl výběrem z dokumentů vytvořených činností určité fyzické nebo právnické osoby, organizační složky státu nebo územního samosprávného celku (3) (4)
- – **fond** *soubor archiválií, které bez ohledu na formu nebo fyzický nosič vznikly organickou činností nebo byly shromážděny a používány příslušnou osobou, rodinou nebo korporací v rámci vlastní působnosti (aktivit a funkcí) původce.* (7)
- – **materiál** nevhodný termín pro všechny písemné a jiné dokumenty, patřící do archivu; v témž smyslu též písemnosti /dokumenty/ archivní povahy /archiválie/ (6)
- – **pomůcka** informační systém, který se vytváří při archivním zpracování a slouží pro evidenci a orientaci v obsahu a časovém rozsahu archivního fondu, archivní sbírky nebo jejich částí (3)
- – **popis** vytvoření přesného vyjádření jednotky popisu a jejích částí (jsou-li nějaké) podchycením, analyzováním, uspořádáním a zaznamenáním informací,

- – **sběrka** které slouží k identifikaci, správě, lokalizaci a vysvětlení archivního materiálu, jeho souvislostí a systému správy dokumentů, ve kterém archiválie vznikly. Termín rovněž označuje výsledky tohoto procesu. (7)
- – **sběrka** soubor archiválií navzájem propojených jedním nebo několika společnými znaky (3)
- – **soubor** *soubor uměle shromážděných záznamů na základě obecné charakteristiky bez ohledu na jejich provenienci. Nezaměňovat s archivním fondem* (7)
- – **soubor** souhrnné označení pro archivní fondy a archivní sbírky viz též archivní celek (2)
- – **zpracování** třídění, pořádání a inventarizace archiválií; viz též zpřístupnění (3)
- Autor** je fyzická osoba, která dílo vytvořila (8)
- Autorizovaný (dokument) – dokument (záznam, dílo), jehož obsah a forma (autorizované dílo)** byla schválena autorem; viz též zvětšenina autorizovaná (2)
- Autorský dokument (autorské dílo)** dokument (záznam, dílo) vlastnoručně vytvořený autorem; viz též zvětšenina autorská (2)
- Část fondu (podfond, fondové oddělení)** část fondu obsahuje soubor souvisejících archiválií rozdělených podle agend nebo organizačního členění původce, anebo, pokud to není možné, jde o seskupení materiálu podle zeměpisného, chronologického, funkčního či podobného hlediska. V případě, že má tato organizační jednotka složitou hierarchickou strukturu, každá část fondu má tolik podřízených částí fondu, kolik je potřeba k vyjádření všech úrovní hierarchické struktury této základní podřízené organizační jednotky (7)
- Data** údaje (číselné a jiné) (9)
- – **formát (datový)** předem stanovené uspořádání dat na datovém médiu (1)
- – **konverze (dat)** změna dat z jedné formy vyjádření do jiné (1)
- – **obrazová** grafický záznam vizuální podstaty objektu uložený v klasické (analogové) nebo číselné (digitální) podobě. Může mít statickou (fotografie) i kinetickou (videozáznam) formu (10)

- **textová** informace uložená v podobě alfanumerických znaků psaných ručně, psacím strojem nebo na klávesnici počítače (digitálně zpracovávaná textová data) (10)
- **transformace (dat)** – převod dat z jednoho datového média na jiné (1)
- **zpracování (dat)** systematické vykonávání operací s daty (1)
- **zvuková** záznam zvukového projevu provedený klasickou (analogovou) nebo číslicovou (digitální) formou (10)
- Deska fotografická** deska z pevného materiálu (např. kov, sklo) opatřená světlocitlivou vrstvou (nosič světlocitlivé fotografické vrstvy) (12 – upraveno)
 - **albuminová** skleněná deska s citlivou vrstvou složenou z halogenidu stříbra a albuminu (12)
 - **ambrotypová** skleněná deska s citlivou vrstvou z vlhkého kolodia, na niž se zobrazený záznam jeví jako pozitiv, je-li deska podložena tmavou plochou (12) (upraveno)
 - **ferotypová** kovová deska (speciálně připravená) pokrytá světlocitlivou vrstvou (nosič světlocitlivé fotografické vrstvy); po expozici a zpracování poskytuje vrstva pozitivní záznam fotografované předlohy (12)
 - **skleněná** též negativ deskový; skleněná deska pokrytá světlocitlivou vrstvou (nosič světlocitlivé fotografické vrstvy); po expozici a zpracování poskytuje vrstva negativní záznam fotografované předlohy (2)
 - **kolódiová vlhká nebo suchá** – skleněná deska opatřená vrstvou obsahující halogenid stříbra a nitrocelulózy (12)
 - **suchá želatinová** – skleněná deska s vrstvou obsahující halogenid stříbra a želatinu (12)
- Diapozitiv** fotograficky pozitivní, zpravidla barevný (fotografický) obraz na transparentní podložce (sklo, film) umožňující jeho promítání nebo prohlížení v prosvěcovacím přístroji (11)
- Digitalizace** všeobecné zavádění digitálních technologií do praxe. V užším smyslu pak i proces tvorby **digitální dokumentace** snímáním textového, obrazového, zvukového nebo kombinovaného záznamu o objektu. Může se díť jak přímým snímáním objektu samotného, tak převodem jeho dosavadní (analogově zaznamenané) dokumentace (10)

- Dokument** každá písemná, obrazová, zvuková nebo jiná zaznamenaná informace, ať již v podobě analogové či digitální, která byla vytvořena původcem nebo byla původci doručena (3)
- Dokument** *informace zaznamenaná v libovolné formě nebo na libovolném nosiči, vytvořená nebo přijatá a dále spravovaná organizací nebo osobou při provádění svých aktivit nebo řízení svých záležitostí (7)*
- **analogový** opak digitální; viz Analogový (záznam)
 - **anonymní** dokument neznámého nebo neuvedeného autorství (1)
 - **archivní** **viz archiválie**
 - **digitalizovaný** takový, který byl digitalizován (11)
 - **digitální** jakýkoliv dokument zaznamenaný pomocí číselné, a to nejčastěji dvojkové soustavy; viz též Dokumentace digitální (5) (4)
 - **fotografický** též **fotografické vyobrazení**; dokument zachycující komunikovaný obsah fotografickým zobrazením (6)
 - **grafický** písemný nebo obrazový dokument, popřípadě dokument obsahující zároveň složku písemnou i obrazovou (6)
 - **obrazový** dokument zachycující komunikovaný obsah jeho výtvarným, fotografickým, schématickým nebo jiným zobrazením, někdy opatřeným doprovodným textem (6)
 - **originální** původně vytvořený dokument na rozdíl od jakékoliv kopie (1)
 - **písemný** grafický dokument zachycující komunikativní obsah pomocí soustavy obecně platných znaků určených na fixování jazykového projevu /abeceda, číslice a další mezinárodně používané symboly/ resp. zvukového projevu /notové písmo/ na paleografické psací látce napsaný nebo natištěný text, který dává logický smysl (6)
- Dokumentace analogová** (přesněji **dokumentace zaznamenaná analogově**) soubor informací o objektu uložený v podobě záznamu (nebo série záznamů) na klasických záznamových médiích (např. papír, fotografie, gramofonová deska atd.) Analogovou dokumentaci je

	možné reprodukovat pouze za cenu kvalitativní ztráty u kopie (10)
Dokumentace digitální	(přesněji dokumentace zaznamenaná digitálně) popisná informace o objektu uložená v podobě záznamu (nebo série záznamů) na digitálním paměťovém médiu (disketa, CD atd.). Digitální dokumentaci lze (na rozdíl od analogové dokumentace) libovolně reprodukovat bez jakékoli ztráty její hodnoty. Digitální dokumentace (dokumentace vůbec) slouží k popisu již existujícího objektu a na rozdíl od tzv. digitální tvorby si neklade za prvořadý cíl vznik nového autorského díla (10)
Duplikace	reprografický nebo jiný postup zhotovování duplikátů (13)
Duplikát	druhý exemplář stejně platný jako originál (9)
Etalony šedi	šedé plochy o normalizovaném činiteli odrazu (13)
Expozice	součin intenzity ozáření (osvětlení), jemuž je vystavena citlivá vrstva, a doby, po kterou působí. Jedná-li se o působení světla, je používán název osvit (13)
Faksimile	reprodukce, která se přibližuje co nejvíce obsahu, formě a vzhledu originálního dokumentu nemusí však být nutně stejné velikosti (1)
Film fotografický	ohebný pás pokrytý vrstvou citlivou na světlo, užívaný na fotografování (9)
– – listový	fotografický film normalizovaného formátu pokrytý světlocitlivou vrstvou (13)
– – mikrografický	fotografický film s vlastnostmi nezbytnými pro pořizování mikrozáznamů (13)
– – svitkový	fotografický film (mikrofilm) navinutý např. na středovku, cívku nebo navinutý v kazetě (13)
Forma	typ (druh) záznamů vycházející z běžných fyzických vlastností (např. akvarel, kresba) nebo z funkce, popř. obsahu (např. diář, denní tisk, účetní či podací deník, protokol) záznamu (7)
Fotografický papír	papírová (i plastová) netransparentní podložka opatřená vrstvou citlivou na světlo (2)

Fotografický snímek	též fotografie; obrazový fotografický dokument, který obsahuje záznam zpravidla třírozměrné předlohy, přenesený optickým kopírováním z fotografického filmu či desky na světlocitlivý papír (14–upraveno)
Fotografie	vyobrazení (pozitivní, negativní) získané procesem, který působením světla a prostřednictvím optické soustavy zachycuje přímý a trvanlivý obraz na citlivý povrch (1)
Fotokopie	též fotografická kopie ; fotograficky zhotovená kopie jakéhokoliv grafického dokumentu (14)
Fyzický nosič (médiu)	fyzický materiál, nebo nosič, na kterém je informace zaznamenána (tj. hliněná tabulka, papyrus, papír, pergamen, film, magnetická páska) (7)
Ilustrace	výtvarná součást některých písemných dokumentů, mající podobu reprodukované fotografie, obrazu či kresby s tématicky související a textovou částí dokumentu (6)
Internet	celosvětově propojené počítačové systémy a počítačové sítě spojené rozhraními, která umožňují vzájemný přenos dat (1)
Inventární číslo	pořadové číslo inventární jednotky uvnitř archivního souboru zpracovaného podle stanoveného pořádacího schématu. Inventární čísla tvoří vzestupnou řadu (15)
Inventární jednotka	nejmenší obsahová jednotka, vytvářená při zpracování archiválií a tvořená dokumentem nebo souborem dokumentů stejného nebo příbuzného charakteru (15)
Inventární seznam	část inventáře, která obsahuje inventární záznamy sestávající zpravidla z inventárního čísla, signatury, popisu obsahu inventární jednotky, časového rozsahu a pořadového čísla evidenční jednotky (5) (4)
Inventární záznam	písemné vyjádření obsahu a začlenění inventární jednotky v archivním fondu (sbírce). Tvoří jej inventární číslo, regest, časový rozsah inventární jednotky a číslo evidenční jednotky (15)

Inventář	základní seznam všech inventárních jednotek uzavřeného archivního souboru v pořadí vycházejícím z původního uspořádání inventarizovaných písemností nebo v pořadí vytvořeném na základě jiných vnitřních vazeb mezi inventárními jednotkami uvnitř archivního souboru s uvedením evidenčních jednotek. Pořizuje se pro evidenci archiválií a jejich uložení k orientaci o obsahu, časovém rozmezí a množství archiválií. (5) (4)
-- dílčí	základní archivní pomůcka; archivní pomůcka k části archivního souboru, která má stejné náležitosti jako inventář; pořizuje se k uspořádané uzavřené části archivního souboru (5) (4)
Jednotka popisu	záznam nebo soubor záznamů v jakékoli fyzické formě, se kterým se zachází jako se samostatným celkem (s entitou), a který jako takový vytváří základ jednotlivého popisu (7)
Jednotka evidenční	
-- hlavní	základní obecné jednotky pro počítání a vykazování množství archiválií (jsou uvedeny výčtově) (5)
-- dílčí	upřesňují u zpracovaných archiválií hlavní evidenční jednotku (5)
Jednotlivina <i>Jednotlivina</i>	evidenční jednotka (5) <i>nejmenší, dále již nedělitelná jednotka popisu, např. dopis, memorandum, zpráva, fotografie, zvuková nahrávka. (7)</i>
Kamera	fotografický (přijímací, filmovací nebo televizní) snímací přístroj (11–upraveno)
Karton	evidenční jednotka označující speciální archivní krabici pro uložení nezpracovaných i zpracovaných archiválií (15)
Katalog	základní archivní pomůcka; archivní pomůcka k archivnímu souboru či jeho částem, poskytující informace o obsahu a formě archiválií; má titulní list, obsah, úvod, seznam použité literatury, katalogové záznamy, rejstříky a tiráž rozšířenou o počet katalogových záznamů. (5) (4)

Kinofilm	perforovaný film šířky 35mm používaný ve fotografických přístrojích na malý formát (11)
Klín šedý	(v reprografii) pomůcka k posouzení optické hustoty negativu, předlohy apod. (13)
Kontrast	popisuje rozsah světla a stínů na předloze nebo její reprodukci a vyjadřuje se poměrem rozdílu maximálního a minimálního jasu předlohy (rozdílem jasu světlého pozadí a tmavé kresby) k jejich součtu. Někdy se kontrast vyjadřuje poměrem maximálního jasu předlohy k minimálnímu; je však lépe v tomto případě používat názvu poměr jasů. Logaritmus poměru jasů je roven rozdílu maximální a minimální optické hustoty předlohy nebo její reprodukce (13)
Konzervace	intervenční techniky použité k prevenci, zastavení nebo zpomalení rozkladu (1)
Konzervátor	osoba profesně nebo technicky vyškolená ve znalostech a dovednostech požadovaných pro výkon fyzických operací nutných pro udržení integrity a hodnoty předmětů (1)
Kopie	reprodukce nebo přepis dokumentu (1)
– – bezpečnostní	kopie archiválie (dokumentu), která svými vlastnostmi a způsobem zpracování zaručuje nejvyšší trvanlivost pro dlouhodobé uložení (3) (4)
– – elektrografická	kopie zhotovená elektrograficky (13)
– – filmová	další vyhotovení filmu k promítání (11)
– – fotografická	též fotografický snímek ; též fotografická zvětšenina ; obraz okopírovaný z negativu na citlivý papír (11)
– – kontaktní	kopie zhotovená kontaktním kopírováním, při němž je předloha (výkres, negativ atp.) v dotyku s citlivým materiálem (13)
Kopírování	1. zhotovování předmětů podle předlohy 2. přenášení dat na nové paměťové místo beze změny zdroje dat (11)
Makrofotografie	provedení drobného detailu ve velkém zvětšení, makrosnímek (záznam zobrazené předlohy na negativu je v poměru min. 1:1) (11–doplněno)

Maska	pomůcka k úpravě předlohy, která může část obrazových prvků krýt, nahradit nebo doplnit (13)
Matnice	deska z transparentního materiálu na jedné straně matovaná; užívá se k zobrazování optickou soustavou vytvořeného obrazu (13–upraveno)
Médium	fyzický materiál nebo nosič, na kterém je informace zaznamenána (7)
– – datové	fyzické médium, v němž nebo na němž je možno zaznamenávat a z něj vyhledávat data (1)
Metadata	data popisující souvislosti, obsah a strukturu dokumentů a jejich správu v průběhu času (3)
Mezinárodní standardní archivní popis ISAD	– mezinárodně normalizovaná pravidla popisu archivních dokumentů (1)
Multiplikát	dokument vyhotovený v několika exemplářích (16) (4)
Název	slovo, výraz, písmeno nebo skupina písmen, sloužících k pojmenování jednotky popisu (7)
– – formální	název, který je jasně dán nebo vyplývá v průběhu popisu archiválií (7)
– – uměle vytvořený	název doplněný archivářem pro jednotku popisu, které chybí formální název (7)
Negativ	(transparentní) deska nebo film s obrazem, na němž jsou světla předlohy tonálně převrácená – tmavá a stíny světlé; výsledek fotografického procesu; opak pozitivu (6–upraveno)
– – deskový	viz deska skleněná
Nosič	viz médium
Nosič fyzický	<i>Fyzický materiál nebo nosič, na kterém je informace zaznamenána (tj. hliněná tabulka, papyrus, papír, pergamen, film, magnetická páska) (7)</i>
Nosič informací	fyzikální médium (hmota, energie) určené nebo použité k fixování nebo přenášení množiny dat či informací; spolu s těmito daty nebo informacemi tvoří informační pramen (14)
Objektiv	optická soustava čoček nebo zrcadel ve fotografickém, filmovém nebo jiném přístroji

	vytvářející reálný obraz pozorovaného předmětu (předlohy) (11)
Obraz latentní	a) neznatelná změna na citlivé vrstvě fotografického filmu, desky vzniklá ozářením citlivé vrstvy; zviditelní se vyvoláním (13) b) obraz skrytý v exponované, ale nevyvolané citlivé vrstvě fotografického materiálu (2)
Obrazec zkušební	normalizovaná sestava měrek (např. měrek písma, měrek čar); slouží k hodnocení reprografických záznamů (13)
Odlupování	oddělování povrchové (např. světlocitlivé) vrstvy způsobené selháním lepidla nebo zborcením této vrstvy (1–upraveno)
Ochranný list	list papíru vložený mezi stránky, aby zabránil obtištění jedné strany na druhou nebo průniku chemického činidla (1)
Originál	dokument zachovaný v původním vyhotovení; původní autorem vytvořené dílo, původní dokument (11–upraveno)
Podložka	(srovnej deska) nosná podložka citlivé vrstvy např. sklo, kov, papír, film, plastická hmota apod. (13)
– – průhledná (transparentní)	čirá transparentní podložka, kterou prochází světlo (13)
Pořádání	úkony spojené s analytickou činností a organizací (řazením) záznamů podle archivních principů, rovněž výsledky těchto činností (7)
Pozitiv	fotografický obraz na netransparentní podložce s obdobnými tónovými (jasovými) hodnotami, jaké vykazuje fotografovaná předloha; opak negativu (13)
Princip pertinence	pořádací princip založený na věcném obsahu dokumentů (1)
Princip provenience	vztah mezi dokumenty a organizacemi nebo jednotlivci, kteří je vytvořili, shromáždili nebo spravovali a využívali při provádění svých osobních nebo korporativních aktivit (7)

Prosvětlení	rovnoměrné osvětlení prostupné předlohy, při němž světlo předlohou prochází (13)
Prosvětlovací stůl	stůl s průsvitnou pracovní plochou prosvětlenou pravidelně rozptýleným světlem (6–upraveno)
Průhlednost	schopnost materiálu dovolující jasné vidění skrz pevnou látku nebo přes otvory v ní (1)
Průsvitnost	schopnost povrchu materiálu propouštět světlo, aniž by byl průhledný (1)
Předloha	a) dvourozměrný záznam informace (dokument) určený pro zpracování reprografickými metodami (13–upraveno) b) vše co je snímáno optickou soustavou fotografického přístroje (2)
-- odrazná	předloha na odrazné podložce (13)
-- prostupná	předloha na průhledné podložce nebo na průsvitné podložce (13)
-- zkušební	sestava zkušebních obrazců, případně etalonů šedi a dalších údajů. Je určena ke kontrole reprografických procesů a postupů (13)
Přírůstek	další přírůstek k jednotce popisu, která je již uložena v depozitáři (archivu) (7)
Přírůstkové číslo	jedinečné číslo nebo kód přidělený dokumentu nebo skupině dokumentů v přírůstkovém seznamu za účelem trvalé identifikace (1)
Přístupnost	možnost využívat materiál z fondu, obvykle je podřízena pravidlům a podmínkám archivu (7)
Původce	každý, z jehož činnosti dokument vznikl (3) (4)
Původce	<i>korporace, rodina nebo osoba, která vytvořila, shromáždila nebo spravovala dokumenty při provádění svých osobních nebo korporativních aktivit (7)</i>
Reprodukce	dokument vzniklý kopírováním z jiného dokumentu, který je považován za originální dokument a mající jeho podobu (1)
Reprografie	různé způsoby optického zobrazení, kopírování a rozmnožování dokumentů apod. (9)

- Restaurování** operace směřující k tomu, aby se stav dokumentu, který je ohrožen rozkladem nebo poškozením přiblížil co nejvíce původnímu stavu (1)
- Rozlišovací schopnost** – způsobilost fotografického objektivu, fotografické emulze nebo komplexního reprodukčního procesu rozlišit/zobrazit jemné detaily obrazu. Zkouší se zobrazováním pravidelné čárové mřížky a vyjadřuje se obvykle maximálním počtem čar mřížky na milimetr, rozlišitelných v jejím optickém nebo reprografickém obrazu (13–upraveno)
- Sbírka** soubor uměle shromážděných záznamů na základě obecné charakteristiky bez ohledu na jejich provenienci. Nezaměňovat s archivním fondem (7)
- autorská sbírka obsahující díla pouze jednoho autora (14)
 - archivní soubor archiválií navzájem propojených jedním nebo několika společnými znaky (3) (4)
 - fotografická (fotosbírka) sbírka obsahující pouze fotografické dokumenty (vyobrazení) (2)
 - muzejní uspořádaný fond artefaktů nebo přírodnin, které jsou předmětem kulturního nebo vědeckého zájmu a jsou trvale uloženy a připraveny k vystavení (1)
- Série** záznamy uspořádané v souladu s registraturním systémem anebo spravované jako jeden celek z jiných důvodů, a to pokud záznamy (v určité formě) pocházejí ze stejného způsobu shromažďování či jsou produktem spisové služby nebo podobné činnosti. Anebo jsou takto spravovány kvůli nějaké jiné souvislosti vyplývající z jejich vzniku, příjmu či použití. Série je také známa jako archivní série. (7)
- Snímkování** fotografování předloh kamerou po jednotlivých záběrech (na rozdíl od snímání v kinematografii) (14)
- Uložení dlouhodobé (reprografických médií)** uložení v podmínkách spisoven zaručujících uchovatelnost média nad 100 let. Přibližně do roku 1993 se této kategorii přikládala uchovatelnost pouze 50 let; když však byla

	poznána reálnost podmínek pro trvalé uložení mikrografických médií s minimálním obsahem zplodin ustalovacího procesu ($0,014\text{g/m}^2$), bylo možno pro uložení nad 100 let připustit média s obsahem těchto zplodin pod hodnotou $0,030\text{g/m}^2$, ovšem za předpokladu periodických kontrol (16)
-- střednědobé	(reprografických médií) uložení v podmínkách spisoven zaručujících uchovatelnost média nad 10 let. (16)
-- trvalé	(reprografických médií) uložení v podmínkách zaručujících uchovatelnost média s trvalou hodnotou (16)
Unikát	jedinečný exemplář, ojedinělý dokument (11)
Úroveň popisu	umístění (pozice) jednotky popisu v hierarchii fondu (7)
Úschova (opatrování)	odpovědnost za péči o záznamy, která vychází z jejich fyzického uložení. Nemíní se tím automaticky vlastnictví archiválií v právním slova smyslu nebo právo rozhodovat o jejich přístupnosti (7)
Uspořádání	intelektuální a fyzické operace s cílem organizování a řízení dokumentů (1)
Vlhkost absolutní	skutečná koncentrace vodní páry v jednotce objemu vzduchu (1)
- relativní	poměr koncentrace vodní páry v daném objemu vzduchu při dané teplotě k maximální koncentraci vodní páry, kterou by daný objem vzduchu mohl za dané teploty obsahovat, vyjádřený v procentech (1)
Vnější znaky dokumentu	- souhrn znaků, který zahrnuje způsob zaznamenávání informace, nosič, fyzikální a chemické složení, formu a rozměr dokumentu, prvky jeho právní, kancelářské a umělecké úpravy a způsobu psaní (6)
Vnitřní znaky dokumentu	- souhrn znaků, který zahrnuje skladbu, věcný obsah, jazyk a časové údaje dokumentu (6)
Vrstva citlivá	vrstva tvořená látkami citlivými na světlo (světlocitlivé chemické sloučeniny), v níž se tvoří obraz (2)

- – **emulzní** vžitý název pro citlivou vrstvu např. fotografickou, nanesenou na vhodnou podložku (fólie, papír, sklo apod.). Je to suspenze látek ve vhodném pojidle, které reagují na záření (13)
- – **fotografická** citlivá vrstva, která po vystavení světlu (expozici) a po zpracování poskytuje viditelný záznam (13)
- – **světlocitlivá** viz v. fotografická
- Výběr archiválií** posouzení hodnoty dokumentů a rozhodnutí o jejich vybrání za archiválie a zařazení do evidence archiválií (3)
- Vyhledávací pomůcka (pomůcka k vyhledávání)** obecný termín pro pojmenování jakéhokoli popisu nebo vyhledávacích prostředků vytvořených či převzatých v průběhu péče o archivní „materiál“ (7)
- Vyobrazení** primárně dvourozměrné zobrazení trojrozměrné předlohy(skutečnosti) (2)
- Záznam** zaznamenaná informace bez ohledu na fyzický nosič nebo její vlastnosti (7)
- Zobrazení negativní** – světlý záznam informace na tmavém pozadí (13)
- Zobrazení pozitivní** – tmavý záznam informace na světlém pozadí (13)
- Zpřístupnění** soubor činností (archivní zpracování), jejichž cílem je poskytnutí archiválií ke studiu badatelské veřejnosti či zprostředkování informací v nich obsažených (např. reprodukce) (2)
- Zvětšenina autorizovaná (autorizovaný pozitiv)** viz **dokument autorizovaný**; např. svým podpisem autor schvaluje vyhotovení dokumentu (díla), avšak na jeho vzniku se nemusel osobně podílet (2)
- – **autorská** dokument (dílo) zhotovené autorem vlastnoručně (2)
- – **neautorská (neautorský pozitiv)** fotografie pořízená bez vědomí autora, avšak k jejímu zhotovení byl použit autorský dokument (2)
- Životnost** ideální doba, po níž by měl být dokument k dispozici uživateli informační a dokumentační organizace (1)

Použité zdroje:

1. ISO 5127: 2003 Informace a dokumentace – Slovník .
2. Vlastní výklad.
3. ZÁKON č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, v platném znění. 2004.
4. SKALA, Luděk – VÍT, Marcel. Slovníček spisové služby a archivnictví. Ústí nad Orlicí. 2005. 79 s.
5. VYHLÁŠKA č. 645/2004Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů v platném znění.
6. OBOROVÝ archivní slovník. Praha: Ústřední archiv geodézie a kartografie. Řada pracovních archivních pomůcek – 1. 1983.
7. ISAD(G).
8. ZÁKON č. 398/2006 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), jak vyplývá z pozdějších změn, v platném znění. . 2006.
9. SLOVNÍK spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia. 1994.
10. DIGITÁLNÍ dokumentace objektů kulturní, historické a vědecké hodnoty. Cigánek, David. Brno: Moravské zemské muzeum. 2005.
11. AKADEMICKÝ SLOVNÍK I., II.-1995 Akademický slovník cizích slov. I. a II. díl. Praha: Academia. 1995.
12. DOKUMENT M 31: Dlouhodobé ukládání fotografických desek. Praha: Mikrografie s.r.o. 1997.
13. REPROGRAFICKÝ slovník. Praha: Ústředí vědeckotechnických informací ČSAV. 1975.
14. TERMINOLOGICKÝ slovník. Praha: UVTEI. 1979.
15. METODICKÝ pokyn MV k čj. AS/1-3518/98 z 25. 9. 1998.
16. SLOVNÍČEK archivní terminologie. Z. F. Roubík – A. Haas – J. Kollmann. Praha. 1954.
17. DOKUMENT M 14: Dlouhodobé uložení mikrografických médií a jejich periodické kontroly. Praha: Mikrografie s.r.o. 1993.

4. *Soupis použité a související literatury*

4.1. *Zákony, vyhlášky, směrnice, metodické pokyny*

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění.

Zákon č. 97/1974 Sb., o archivnictví, ve znění zákona č. 343/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 97/1974 Sb., o archivnictví.

Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), jak vyplývá z pozdějších změn, v platném znění. In: Sbírka zákonů. Česká republika. Roč. 2006. Částka 126.

Zákon 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů. In: Sbírka zákonů. Česká republika. Roč. 2000. Částka 36.

Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In: Sbírka zákonů Česká republika. Roč. 2001. Částka 98.

Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů. In: Sbírka zákonů. Česká republika. Roč. 2004. Částka 173.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád. In: Sbírka zákonů. Česká republika. Roč. 2004. Částka 174.

Zákon č. 398/2006 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), jak vyplývá z pozdějších změn, v platném znění. In: Sbírka zákonů. Česká republika. Roč. 2006. Částka 126.

Zákon č. 190/2009 Sb., zákon, kterým se mění zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. In: Sbírka zákonů. Česká republika. Roč. 2009. Částka 57.

Směrnice Ministerstva vnitra ČSR č. 1/1975 Ú. v., o způsobu vedení evidence archiválií a skladbě Jednotného archivního fondu v ČSR.

Směrnice Ministerstva vnitra ČSR č. 2/1975 Ú. v., o ochraně a kategorizaci archiválií.

Směrnice Ministerstva vnitra ČSR č. 7/1975 Ú. v., o využívání archiválií.

Vyhláška č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, v platném znění.

Vyhláška č. 646/2004 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby, v platném znění.

Vyhláška č. 191/2009 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby. In: Sbírka zákonů. Česká republika. Roč. 2009. Částka 57.

Vyhláška č. 192/2009 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů. In: Sbírka zákonů. Česká republika. Roč. 2009. Částka 57.

Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu. In: Sborník archivních prací, 1960, roč. 10, č. 2.

Metodický pokyn k využívání digitálních reprodukcí technologií v archivní praxi, AS MV k čj. AS/1-3518/98 ze dne 25. 9. 1998.

Metodický pokyn k zajišťování správy, evidence a ochrany sbírek muzejní povahy v muzeích a galeriích zřizovaných Českou republikou nebo územními samosprávnými celky (krají, obcemi). Ministerstvo kultury České republiky, 2001.

4. 2. *Související normativní a technologické dokumenty*

Dokument M 4: Kontroly kvality zobrazení v mikrografii, diagnostické pomůcky. Praha: Mikrografie, 1993.

Dokument M 6: Kontroly kvality zobrazení v mikrografii. Obecné informace ke zkušebním obrazcům – QK 001. Praha: Mikrografie, 1993.

Dokument M 7: Hustota pozadí mikrozáznamů, nastavení, kontrola – QK 002. Praha: Mikrografie, 1993.

Dokument M 8: Optimalizace expozice a vyvolání při krokovém snímkování – QK 003. Praha: Mikrografie, 1993.

Dokument M 10: Zjištění meze čitelnosti při krokovém snímkování – QK 005. Praha: Mikrografie, 1993.

Dokument M 14: Dlouhodobé uložení mikrografických médií a jejich periodické kontroly. Praha: Mikrografie, 1993.

Dokument M 16: Kopírování na halogenidostříbrné filmy. Optimalizace režimu – QK 007. Praha: Mikrografie, 1993.

Dokument M 17: Kopírování na vezikulární filmy. Základy procesu. Optimalizace kopírovacího režimu – QK 008. Praha: Mikrografie, 1993.

Dokument M 19: Kontroly dlouhodobě uložených halogenidostříbrných mikrografických médií. Praha: Mikrografie, 1994.

- Dokument M 31: Dlouhodobé ukládání fotografických desek. Praha: Mikrografie, 1997.
- ČSN 01 0183:1978 Informační prameny. Názvosloví.
- ČSN 01 0193:1996 Dokumentace. Pokyny pro vypracování a rozvíjení jednojazyčných tezaurů.
- ČSN 36 9001:1972 Stroje na zpracování dat. Názvosloví číslicových a analogových počítačů.
- ČSN 88 0100:1978 Polygrafické názvosloví. Základní a společné názvy.
- ČSN 01 3801:1991 Reprografie – Názvosloví v reprografii.
- ČSN 01 3820 Reprografie – Zkušební obrazce čitelnosti. Stanovení meze čitelnosti.
- ČSN 01 3823 Reprografie – Zkušební obrazec rozlišovací schopnosti.
- ČSN 01 3829 Reprografie – Technologické kontroly v mikrografii.
- ČSN 01 3844 Reprografie – Mikrofilmy.
- ČSN 01 3850:1986 Ukládání mikrografických médií.
- ČSN 66 6655 Fotografické materiály – Metody kontroly uchovatelnosti fotografického obrazu.
- ISO 417 Fotografie – Stanovení thiosulfátu a ostatních zbytkových látek ve zpracovaných fotografických filmech, deskách a papírech. Fotometrická metoda s metylénovou modří a denzitometrická metoda.
- ISO 446:1991 Mikrografie – Zkušební znak a zkušební obrazec ISO 1 – Popis a užití.
- ISO 543:1990 Fotografie – Fotografické filmy – Požadavky na bezpečný filmový materiál.
- ISO/IEC 2382-9 (ČSN 36 9001) Informační technologie – Slovník.
- ISO/IEC 2382-17 (ČSN 36 9001) Informační technologie – Slovník – Část 17: Databáze.
- ISO 2709:1998 Informace a dokumentace. Formát pro výměnu informací.
- ISO 3334:1989 Mikrografie – Zkušební obrazec ISO 2 – Rozlišovací schopnosti – Popis a užití.
- ISO 3897:1992 Photography – Processed photographic plates – Storage practices.

- ISO 4331:1986 Fotografie – Zpracovaný fotografický černobílý film pro archivní záznamy – Halogenidostříbrný typ na celulózo-esterové podložce – Požadavky.
- ISO 4332:1986 Fotografie – Zpracovaný fotografický černobílý film pro archivní záznamy – Halogenidostříbrný typ na celulózo-tereftalátové podložce – Požadavky.
- ISO 5127:2003 Informace a dokumentace – Slovník.
- ISO 5127-3:1995 Dokumentace a informace – Slovník – Část 03: Obrazové dokumenty.
- ISO 5466:1986 Fotografie – Zpracovaný bezpečný fotografický film – Pokyny k uložení.
- ISO 6196-1:1980 Mikrografie – Slovník – Část 01: Obecné termíny.
- ISO 6196-2:1982 Mikrografie – Slovník – Část 02: Polohy obrazu a metody záznamu.
- ISO 6196-3:1983 Mikrografie – Slovník – Část 03: Zpracování filmu.
- ISO 6196-5:1987 Mikrografie – Slovník – Část 05: Kvality obrazu, čitelnost, kontrola.
- ISO 6196-6:1992 Mikrografie – Slovník – Část 06: Přístroje.
- ISO 6199:1992 Snímkování dokumentů na 16mm a 35mm halogenidostříbrný film – Postupy.
- ISO 6200:1990 Mikrografie – Prvotní mikrografická média primárních dokumentů – Požadavky na denzitu.
- ISO 9878:1990 Mikrografie – Grafické symboly v mikrografii.
- ISO 10550:1992 Mikrografie – Krokové kamery – Zkušební předlohy pro kontrolu zobrazovací soustavy.
- ISO 18901:2002 Zobrazovací materiály – Zpracované stříbrné želatinové černobílé filmy – Specifikace pro stabilitu.
- ISO 18902:2007 Zobrazovací materiály – Zpracované zobrazovací materiály – Alba, rámovací a uskladňovací materiály.
- ISO 18911:2000 Zobrazovací materiály – Zpracované bezpečnostní fotografické filmy – Praktiky pro skladování.
- ISO 18918:2000 Zobrazovací materiály – Zpracované fotografické desky – Praktiky pro skladování.

4.3. Literatura

- Abbott, M.: The documentation and care of photographs in the Cedara collection – a small archival collection. In: *South African Archives Journal*, 1983, 25.
- Adlib 6.5.1 User Guide [online]. [Maarsse:] Adlib Information Systems, 1992–2009 [cit. 12. listopadu 2009]. Dostupné z downloads.adlibsoft.com/uk%5Cdocumentation%5CADLIB%20User%20Guide_A5.doc
- Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 1995. 2 sv.
- Antonová, I. A.: Izučeni je archivnoj terminologii metodami lingvistiki. In: *Otečestv. Arch.*, 1999, Nr. 1.
- Archivní příručka. Praha 1965.
- Auer, Leopold: Standardizing Archival Terminology. In: *Archivum*, Vol. 39. International Organization for Standardization (ISO), 1994.
- Auer, Leopold (Vorsitz): Richtlinien für die Verzeichnung von Archivgut im Österreichischen Staatsarchiv [online]. [Wien]: Österreichisches Staatsarchiv [cit. 2. listopadu 2009]. Dostupné z www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=32406
- Babička, Václav: Terminologické poznámky. In: *Zpravodaj pobočky ČSVTS SÚA*, 1985, č. 26.
- Babička, Václav: Využití počítače pro zpracování rejstříků k archivním pomůckám In: *Archivní časopis*, 1986, roč. 36, č. 3.
- Babička, Václav: K terminologii archivních souborů osobní provenience. In: *Archivní časopis*, 1996, roč. 46, č. 2.
- Babička, Václav: Terminologie jako svědectví o stavu oboru a jako úkol. In: *Zpravodaj pobočky ČIS SÚA*, 2004, č. 48.
- Balíková, M.: Soubor geografických autorit MARC21 [online]. Poslední aktualizace obsahu 6. září 2008 [cit. 4. prosince 2009]. Dostupné z authority.nkp.cz/vecne-authority/soubor-geografickych-autorit-1/soubor-geografickych-autorit/
- Baran, Alexander – Baran, Ludvík: *Obraz jako dialog s časem*. Praha 2007.
- Benešová, Emilie: *Návrh zásad pro zpracování a ukládání obrazových, audiovizuálních zvukových dokumentů*. Praha 1995. *Archivní teorie, metodika a praxe*, sv. 9.
- Benešová, Emilie: Příprava archiválií k bezpečnostnímu snímkování. In: *Archivní časopis*, 2001, roč. 51, č. 4.

- Benešová, Emilie: Průzkum stavu zpracování, ukládání a digitalizace fotografických dokumentů: zpráva z pracovní cesty do Itálie (Firence, Prato). In: Sborník Historická fotografie, 2005, roč. 5.
- Beránková, Helena: Etnografická fotografie na Moravě na přelomu 19. a 20. století: kapitoly z historie fotoarchivu Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. In: Jižní Morava. Vlastivědný sborník, 2001, roč. 37, sv. 40, s. 205nn.
- Berkov, P. N.: Bibliografická heuristika. Martin: Matica slovenská, 1966, 208 s.
- Bernášková, Ivana: Zkušenosti se zpracováním složitých archivních fondů po roce 1945. In: 25 let Státního ústředního archivu v Praze. Příspěvky z odborného semináře konaného ve dnech 19. a 20. září 1979. Praha 1980.
- Bibliotечноje delo: terminologičeskij slovar'. Moskva 1997. 167 s.
- Birgus, Vladimír – Mlčoch, Jan: Česká fotografie 20. století: průvodce. Praha 2005.
- Bittner, Ivan et al.: Spisová a archivní služba ve státní správě, samosprávě a v podnikatelské sféře. 3. vyd. Praha 2005.
- Blažíček, Oldřich – Kropáček, Jiří: Slovník pojmů z dějin umění. Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění. Praha 1991, 246 s.
- Cigánek, David: Digitální dokumentace objektů kulturní, historické a vědecké hodnoty. Brno 2005.
- Collier, Rosemary: Archival storage material for photographs, or the age of impermanence. In: Archifacts, 1982, 23.
- Culková, Dagmar. Zpracování tzv. starých nemanipulovaných spisů. In: 25 let Státního ústředního archivu v Praze. Příspěvky z odborného semináře konaného ve dnech 19. a 20. září 1979. Praha 1980.
- Čechová, Gabriela: Porada expertů pro zpracování „Slovníku současné archivní terminologie“ 6.–8. prosince 1977 v Praze. In: Archivní časopis, 1978, roč. 28.
- Čermín, K. et al.: Reprografický osmijazyčný slovník. Praha 1977, 140 s.
- Demuškin, A. S.: Standartizacija v oblasti deloproizvodstva. In: Otečestvennyje Archivy, 1997, Nr. 1.
- Dublin Core Czech [online]. Masarykova Univerzita. Ústav výpočetní techniky. Poslední aktualizace obsahu 20. listopadu 2006 [cit. 31. prosince 2009]. Dostupné z www.ics.muni.cz/dublin_core/terms.html

Dvořák, Tomáš (vyd.): ISAD(G): všeobecný mezinárodní standard pro archivní popis: přijato Komisí pro popisné standardy, Stockholm, Švédsko, 19.–22. září 1999. 2. vyd. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra České republiky, 2009. 57 s. Přel. z: ISAD(G): general international standard for archival description: adopted by the Committee on Descriptive Standards, Stockholm, Sweden, 19–22 September 1999.

Elsevier's Lexicon of Archive Terminology. Amsterdam – London – New York 1964. Encyklopedický slovník. Praha 1993.

Eržišnik, D.: Arhivske jedinice i njihov opis – informacijski osvrt. In: Arhivski Vjes, 1996, roč. 39.

EVA Consortium. EVA: European Visual Archive Workpackage 6: D.6.1 and D.6.2 Functional and technical design [online], červen 2000 [cit. 13. listopadu 2009]. Dostupné z xml.coverpages.org/evaSystem200102.pdf

Faustregeln für die Fotoarchivierung, ein Leitfaden. Arbeitsgruppe „Fotografie im Museum“ des Museumsverbands Baden-Württemberg e. V. (Hg.). Rundbrief Fotografie. Sonderheft, 1. 4. erw. Aufl. Esslingen 2001.

Feltkatalog for kunst- og kulturhistoriske museer [online]. Oslo: Norsk Museumsutvikling, 2002 [cit. 29. ledna 2010]. Norsk Museumsutvikling Skriftserie, 3. Dostupné z www.abm-utvikling.no/publisert/tidligere-utgivelser/nmu3-2002.pdf

Fernandez, A. G.: Aspectos biológicos de la conservación en archivos fotográficos: estudio en negativos de vidrio = Biological aspects of conservation in photographic archives: a study of glass negatives. In: Ciencias de la Información, 2001, 32 (1).

Fiala, Tomáš: K archivní terminologii. In: Archivní časopis, 1996, roč. 46, č. 1. Fiala, Zdeněk: Pojem archivu. In: Archivní časopis, 1951, roč. 1.

Gelman-Vinogradov, K. B.: Trudnosti naučnoj traktovki nonjatija „dokument“ i puti ich preodolenija. In: Otečestvennye archivy, 2005, No. 6.

Gillet, Martine – Garnier, Chantal – Flieder, Françoise: Glass plate negatives: preservation and restoration. In: Restaurator, 1986, 7 (2).

Gotovitsja novyj terminologičeskij slovar. Project Group on Terminology (ICA/DAT). In: Otečestvennye archivy, 1997, č. 2.

Greene, Mark A.: The Power of Meaning. In: American Archivist, 2002, Vol. 65, Nr. 1.

- Hájek et al.: Reprografia. Bratislava 1976.
- Hauschild, Elke: „Archive und die Informationsgesellschaft im nächsten Jahrtausend“. XIV. Internationaler Archivkongress in Sevilla. In: *Archivar* 2001, Jg. 54, H. 2.
- Hendriks, Klaus B. – Lesser, Brian: Disaster preparedness and recovery: photographic materials. In: *American Archivist*, 1983, 46 (1).
- Hlavenka, Jiří et al.: Nový výkladový slovník výpočetní techniky. Praha 1997, 452 s.
- Hoffmann, František: Poznámky k archivní terminologii. In: *Archivní časopis*, 1953, roč. 3.
- van Horik, René: Archives and Photographs: the ‘European Visual Archive’ Project (EVA) [online]. In: *Cultivate Interactive*, 29 January 2001, issue 3 [cit. 13. listopadu 2009]. Dostupné z www.cultivate-int.org/issue3/eva/
- Horsmann, Peter: Digitale taal. Archiefterminologie in het. In: *Nederl. Archievenblad*, 1994, Jrg. 98, Nr. 2.
- ISAD (G): General International Standard Archival Description: Adopted by the Committee on Descriptive Standards, Stockholm, Sweden, 19–22 September 1999 [online]. 2nd ed. Ottawa: International Council on Archives, 2000 [cit. 26. března 2010]. Dostupné z www.ica.org/sites/default/files/isad_g_2e.pdf
- Chuchma, Josef: Langhans přepíše dějiny. In: *Mladá fronta Dnes*, 1999, roč. 10, č. 116.
- Jabłonska, Marlina: Problem definicji druków ulotnych gromadzonych w archiwach. In: *Archeion*, 2003, T. 105.
- Jakl, Tomáš: Rozjímání nad fotografií a jejím obrazem. In: *Kuděj: časopis pro kulturní dějiny*, 1999, roč. 1, č. 1.
- Kaňák, Bohdan: Několik poznámek ke studii Hany Vodičkové: příspěvek k dějinám odborné terminologie netradičních dokumentů. In: *Archivní časopis*, 2009, roč. 29, č. 4.
- Katuščík, D. – Matthaidesová, M. – Nováková, M.: Informačná výchova: terminologický a výkladový slovník: odbor knižničná a informačná veda. Bratislava 1998, 375 s.

- Klijn, Edwin: SEPIA: Safeguarding European Photographic Images for Access [online]. In: Cultivate Interactive, 11 February 2001, issue 6 [cit. 26. března 2010]. Dostupné z www.cultivate-int.org/issue6/sepia/
- Klijn, Edwin: SEPIA: Es ist nicht allein die Aufbewahrung... In: Rundbrief Fotografie, 15. Dezember 2001, N. F. 32, Vol. 8, No. 4, s. 38–42.
- Klijn, Edwin (ed.): SEPIADES: recommendations for cataloguing photographic collections: advisory report by the SEPIA Working Group on Descriptive Models for Photographic Collections [online]. Amsterdam: European Commission on Preservation and Access, 2003 [cit. 18. ledna 2008]. Dostupné z www.knaw.nl/ECPA/sepia/workinggroups/wp5/sepiaDESTool/sepiaDESdef.pdf
- Klijn, Edwin – de Lusenet, Yola: SEPIADES: cataloguing photographic collections [online]. Amsterdam: European Commission on Preservation and Access, 2004 [cit. 10. listopadu 2008], s. 35–37. Dostupné z www.knaw.nl/ecpa/publ/pdf/2719.pdf
- Klimeš, Lumír: Slovník cizích slov. 6. přeprac. a dopl. vyd. Praha 1998, 862 s.
- Kramer, Rutger: Application and Dissemination of Component Based Photographic Metadata. Masters Thesis [online]. Delft University of Technology, Faculty of Information Technology and Systems, Dept. Information, Systems, Algorithms, Unit Information Systems Design, 2003 [cit. 26. března 2010]. Dostupné z www.knaw.nl/ecpa/sepia/workinggroups/wp5/sepiaDES_thesis.pdf
- Kramer, Rutger: SEPIADES Application Management [online] [cit. 26. března 2010]. Dostupné z www.knaw.nl/ecpa/sepia/workinggroups/wp5/sepiaDES_application.pdf
- Kušík, Michal: Slovenske archívne názvoslovie (problémy a výhrady). In: Slovenská archivistika, 1974, 9, č. 1.
- Kušík, Michal: Příprava slovníka súčasnej archívnej terminologie socialistických krajín. In: Slovenská archivistika, 1979, 14, č. 2.
- Lábová, Alena – Láb, Filip. Soumrak fotožurnalistu: manipulace fotografií v digitální éře. Praha 2009.
- Leidel, Bernard: Zur Wissenschaftstheorie und Terminologie der Archivwissenschaft. In: Archiv. Zeitschrift, 2001, Bd. 84.
- Lindh, Björn: Activities of the Project Group on Terminology (ICA/DAT). In: ICA Bull., 1993, Nr. 40.
- Lotko, E.: Slovník lingvistických termínů pro filology. Olomouc 1999.

- Lukáš, Václav: Základní pojmy z archivní praxe. In: Archivní časopis, 1952, roč. 2.
- Marečková, Marie: Materiály k základům pomocných věd historických. Brno 1994.
- Meetings of the ICA Project group on Terminology: Stockholm, 6–8 September 1993. In: ICA Bull., 1993, Nr. 41.
- Memoriav Empfehlungen Foto: die Erhaltung von Fotografien [online]. Memoriav (ed.). 2007 [cit. 26. března 2010]. Dostupné z de.memoriav.ch/dokument/Empfehlungen/empfehlungen_foto_de.pdf
- Menne-Haritz, Angelika: Schlüsselbegriffe der Archivterminologie. Lehrmaterialien für das Fach Archivwissenschaft. Archivschule Marburg. Veröffentlichungen der Archivschule Marburg – Institut für Archivwissenschaft, 2000, Nr. 20.
- Mincev, Dimităr: Bălgarskata archivna terminologija. In: Archiven Pregl., 2000, Nr. 1–2.
- Mojžíš, Vojtěch: Archivní zpracování hudebních snímků. In: Národní knihovna, 1999, roč. 10, č. 5.
- Moucha, Josef: Galerie osobností: Langhans, Jan 1851–1928. In: Ateliér, 2003, roč. 16, č. 13.
- Nasjonalbiblioteket. Brukerveiledning [online]. Posl. aktualizace obsahu 29. ledna 2010, 13:03:23 [cit. 29. ledna 2010, 15:04:00]. 3. Motivtypeliste med forklaring. Dostupné z www.nb.no/nmff/brukerveiledning.php
- Naumann, Kai: Verbreitung von Bildern aus öffentlich-rechtlichen Archiven Chancen und Anforderungen. Transferarbeit im Rahmen der Ausbildung des höheren Archivdienstes Landesarchiv Baden-Württemberg – Hauptstaatsarchiv Stuttgart, 39. Wissenschaftlicher Kurs der Archivschule Marburg / Institut für Archivwissenschaft [online] [cit. 26. března 2010]. Dostupné z www.landesarchiv-bw.de/sixcms/media.php/120/44478/TransfA_Bildverbreitung.pdf
- Novakowska, Eleni: Digitization of the Photographs from the Vasil Hadzimanov's Legacy [online]. Příspěvek z X. konference IRAM Contemporary Trends in Musicology and Ethnomusicology, Skopje, November 11–12, 2005. Skopje: IRAM, 2005 [cit. 26. března 2010]. Dostupné z www.mmc.edu.mk/IRAM/Conferences/ContemporarytrendsIV/ENovakowska.pdf

Oborový archivní slovník. Praha 1983. Řada pracovních archivních pomůcek, 1, 237 s.

Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov. Bratislava 1988.

Pech, K.: Normalizované termíny z oblasti VTEI, bibliografie, knihovnictví a příbuzných oborů. Praha 1986, 179 s.

Pelant, Jan: Kartotéka jako samostatný typ archiválií? In: Zpravodaj pobočky ČIS SÚA, 2004, č. 48.

Rákoš, Elo: Proveniencia a pertinencia v archíve. In: Slovenská archivistika, 1989, č. 1.

Rákoš, Elo: Teória a metodológia spracúvania a sprístupňovania archívnych fondov. In: Slovenska archivistika, 1994, roč. 29, č. 1.

Rameš, Václav: Slovník pro historiky a návštěvníky archivů. Praha 2005.

Reprografický slovník. Praha: Ústředí vědeckotechnických informací ČSAV, 1975. 94 s.

Rosemann, Thomas: SEPIA Data Element Set (SEPIADES). In: Rundbrief Fotografie, 15. September 2004, N. F. 43, Vol. 11, No. 3, s. 41–43.

Růžička, Jindřich: K metodě práce na české archivní terminologii. In: Archivní časopis, 1956, roč. 6.

Růžička, Jiří: Koncepce mikrografických a reprografických služeb a ochrany a konzervace audio a video dokumentů Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1996. Nepsaný manuál.

Sborník Historická fotografie: sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky. Roč. 2001 až 2009. Hradec Králové: Národní archiv a Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2001–2009.

SEPIA deliverable 5.1.: descriptive models for photographic materials [online]. Stockholm 26. a 27. dubna 2001 [cit. 13. listopadu 2009]. Dostupné z www.knaw.nl/ecpa/sepia/workinggroups/wp5/deliverable5.1.pdf

SEPIADES descriptive tool for photographic collections, version 1.1. [počítačový program], released October 2004 [cit. 26. března 2010]. Dostupný z www.knaw.nl/ecpa/sepia/workinggroups/wp5/download.html

Scheufler, Pavel: Historické fotografické techniky. Praha 1993.

Scheufler, Pavel: Galerie c. k. fotografů. Praha 2001.

- Schwippel, Jindřich: Ad: česká archivní terminologie – informatika a počítače. In: Archivní časopis, 2000, roč. 50, č. 3.
- Schwippel, Jindřich – Šamberger, Zdeněk: K projektu archivní terminologie. In: Zpravodaj pobočky ČIS SÚA, 2004, č. 48.
- Sitenský, Ladislav. Z válečného deníku. Praha 1991.
- Skala, Luděk – Vít, Marcel: Slovníček spisové služby a archivnictví. Ústí nad Orlicí, 2005, 79 s.
- Skřivánek, Milan: Úvaha o sbírce dokumentace a jejím zpřístupnění. In: Archivní časopis, 1986, roč. 36, č. 1.
- Slovar sovremennoj archivnoj terminologii socialističeskych stran. 2. vydání. Moskva, 1988.
- Slovenska archívna terminológia: prvý variant heslára 1996. Zostavil Marián Zemene. In: Slovenská archivistika, 1996, roč. 31, č. 2.
- Slovníček archivní terminologie. Zpracovali F. Roubík, A. Haas, J. Kollmann a Z. Fiala. Praha 1954.
- Slovníček archivní terminologie II: názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy. Zprac. Václav Černý. Praha 1955. 80 s.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha 1994.
- Smutná, Kateřina: K využití umělých schémat pro zpracování archivních fondů z podnikových archivů. In: Archivní časopis, 1996, roč. 46, č. 3.
- Standard for fotokatalogisering [online]. Oslo 2008 [cit. 28. ledna 2010]. ABM-skrift, 44. Dostupné z www.abm-utvikling.no/publisert/abm-skrift/abm-skrift-44-fotokatalogisering
- Šamberger, Zdeněk: K mezinárodní archivní terminologii. In: Sborník archivních prací, 1964, č. 1, str. 256nn.
- Šamberger, Zdeněk: Archivní terminologie. Přehled vývoje terminologické práce u nás. In: Archivní časopis, 1995, roč. 45, č. 2.
- Šamberger, Zdeněk: K projektu archivní terminologie. In: Archivní časopis, 1997, roč. 47, č. 3.
- Šamberger, Zdeněk: K počátkům a vývoji archivní terminologické problematiky u nás po roce 1945. In: Archivy na prahu tisíciletí. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 160. založení Moravského zemského archivu v Brně a 70. výročí založení Archivu města Brna. Brno: Moravský zemský archiv, 2000.
- Šatochinová, Marie: Zpracování archiválií. Výběrová bibliografie československé archivní literatury 1967–1988. Praha 1989. Archivní teorie, metodika a praxe, sv. 5.

Šeregi, Jozef: Termín „spis o fonde“ netradične. In: Slovenská archivistika, 1993, roč. 28, č. 2.

Štanzel, Tomáš – Vávrová Petra: Přehled historických fotografických technik. In: Sborník Historická fotografie. Praha 2009.

Techniky ošetření uložení a duplikace archivních fotografických snímků. Ivan Daneš, Milan Večeřa, Antonín Krejčí. Praha 1996.

Terminologický slovník. Praha 1979.

Teuling, A. J. M.: De akte in de archivistiek. In: Nederl. Archievenblad, 1990, Jrg. 94, Nr. 2.

User manual SEPIADES tool version 1.1 [online]. S. l.: European Commission on Preservation and Access, 2004 [cit. 26. března 2010]. Dostupný z www.knaw.nl/ecpa/sepia/workinggroups/wp5/usermanual.pdf

Vodičková, H.: Soubory autorit – příspěvek nejen terminologický. In: Národní knihovna, 1999, roč. 10, č. 2.

Vodičková, H.: Příspěvek k dějinám české odborné terminologie v první polovině 90. let 20. století. In: Archivní časopis, 2009, roč. 29, č. 4.

Vodičková, H. – Cejpek, J.: Terminologický slovník knihovnický a bibliografický. Praha: 1965, 119 s.

Vojtíšek, Václav: O hlavních problémech československého archivnictví. In: Časopis archivní školy, 1934, č. 11.

Katalog wichtiger, in der Schweiz angewandter archivischer Normen: Version 1.2 vom 9. September 2008 [online]. s. l.: Verein Schweizerischer Archivarinnen und Archivare. Arbeitsgruppe Normen und Standards, 2008 [cit. 26. března 2010]. Dostupné z www.vsa-aas.org/uploads/media/Normenkatalog_Version1-2_20080909.pdf

Weber, Hartmut – Dörr, Mariane: Digitalizace jako metoda ochrany? Washington (D.C.): Evropská komise pro konzervaci a zpřístupnění dokumentů, Amsterdam; Komise pro konzervaci a zpřístupnění, 1997.

Wittlich, Filip: Fotografie jako pramen k dějinám válečného exilu. In: Sborník Historická fotografie. Praha: Národní archiv, 2006.

Wohlfeil, Rainer et al.: Archivische Bildbestände ihre Nutzung = Archival picture collections and their use. In: Archivar, 1986, 39 (1).

Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu. Praha 1958.

Zásady pro zpracování archiválií vzniklých z činnosti socialistických hospodářských organizací. Praha 1979. Metodické instrukce a návody archivní správy MV ČSR.

Zemene, Marián: Slovenská archívna terminológia: prvý variant heslára 1996. In: Slovenská archivistika, 1996, roč. 31, č. 2.

Žáček, Václav: Několik úvah k archivním terminologickým slovníkům. In: Archivní časopis, 1955, roč. 4.

Přehled prvků popisu fotografických archiválií

Název prvku		Dílčí pole	Nabídka	
Identifikace				
01 Jednoznačný identifikátor	EL NAD + název	jednoznačný identifikátor	archivní soubor: – fond – sbírka – dílčí část archivního fondu – dílčí část archivní sbírky	Povinné
		identifikátor nosiče	dle vlastního návrhu	
		popisovaná úroveň	– soubor – série – podsérie – jednotlivina	Nepovinné Opakovatelné
02 Alternativní identifikátor	Původní označení/ název souboru	alternativní identifikátor	– soubor – série – podsérie – jednotlivina	
		komentář		
Obsah				
03 Název	Název souboru/ série/ jednotliviny	název		
		komentář		
04 Alternativní název	Původní, např. historické nebo variantní názvy souboru/série /jednotliviny	alternativní název		Opakovatelné
		komentář		

Název prvku		Dílní pole	Nabídka	
05 Funkce/účel	Lze použít kombinaci možností	funkce/účel	např.: – dokumentární – krajinářská – reklamní – a propagační	Nepovinné
		komentář	– reportážní – sociální – vědecká – výtvarná – žánrová	
06 Téma	Lze použít kombinaci možností	téma	např.: – architektura – divadlo – doprava – osoby – krajina – města/sídelní jednotky	Nepovinné
		komentář	– předměty – příroda – reprodukce – sport – stavby (průmyslové a technické) – události	
07 Popis	Textový popis obsahu	popis		Povinné
		komentář		
08 Jména/názvy	Pojmenování osob, zvířat, objektů a věcí	jméno	např.: – osoba – zvíře – objekt – věc	Povinné, opakovatelné
		typ		
		titul/povolání	např.: – původce – zpracovatel – autor – fotograf atp.	
		funkce	– související – zobrazený	

Název prvku		Dílčí pole	Nabídka	
09 Místní názvy	Pojmenování a určení lokality	název		Povinné, opakova- telné
		typ/ charakter lokality	např.: – město – vesnice – krajina – hory – řeka atd.	
		konkrétní místo	např.: – čtvrt' – ulice – číslo popisné – číslo orientační – souřadnice GPS atd.	
		orientace pohledu	např.: – z – na – do – přes – vně – uvnitř	
		funkce	– související – zobrazený	
		komentář	např.: – místo vzniku archivního souboru – sídlo původce atd. nebo lze dílčí pole	

Název prvku		Dílčí pole	Nabídka	
10 Datace	Datace	datace	např.: – datum označující rozsah archivního souboru/série – datum označující životopisná data původce – datum zachycení zobrazené skutečnosti – datace obsahu/zobrazené skutečnosti (rozsah dat) – datum vzniku fotografie, tj. datum expozice – datum pořízení reprodukce/kopie/duplikátu f. dokumentu – datum zpracování archivního souboru nebo jeho dílčí části	Povinné, opakovatelné
		slovní datace	např.: – gotika – renesance – baroko atd.	
		funkce	– přibližné – přesné	
Technické údaje				
11 Způsob záznamu informace			– analogový – (digitální)	Povinné
12 Způsob zobrazení informace			– pozitivní – negativní	Povinné

Název prvku		Dílní pole	Nabídka	
13 Barevné podání			<ul style="list-style-type: none"> - černobílé - barevné - kolorováno - tónováno - jiné 	Povinné
14 Retuše a jiné zásahy			<ul style="list-style-type: none"> - viditelné na straně citlivé vrstvy - viditelné na straně podložky - bez zásahu 	
15 Druh nosiče	Charakterizuje nosič dokumentu		<p>historické fotografické techniky</p> <ul style="list-style-type: none"> - daguerrotypie - kolodiové negativy - slaný papír - ambrotypie - pannotypie - ferrotypie - albuminový papír - chromofotografie - vizitka - kabinetka - stereofotografie - autochrom <p>ušlechtilé fotografické tisky</p> <ul style="list-style-type: none"> - světlotisk - platinotypie - uhlotisk - gumotisk - olejotisk - bromolejotisk - carbo - papírová podložka <p>fotografická deska</p> <ul style="list-style-type: none"> - ferrotypová - skleněná - ostatní 	Povinné, opakovatelné

Název prvku		Dílčí pole	Nabídka	
			listový film – nitrát celulózy – acetát celulózy – ostatní	
			svitkový film a kinofilm – nitrát celulózy – acetát celulózy – ostatní	
16 Rozměr/formát	Info o rozměrech obrazu, nosiče, adjustace, rámování	rozměr obrazu	– výška x šířka – průměr – osa x x osa y	Povinné
		rozměr podložky	– výška x šířka – průměr – osa x x osa y	
		adjustace – materiál/ vazba	– papír – lepenka – kůže – dřevo atd.	
		adjustace – rozměr	– výška x šířka – průměr – osa x x osa y	
		rámování – materiál	– papír – lepenka – kůže – dřevo atd.	
		rámování – rozměr	– výška x šířka – průměr – osa x x osa y	
		komentář		
17 Počet kusů	Celkové počty po- dle druhu nosiče			Povinné
18 Fyzický stav		podložka	Např.: – dobrý stav – mírně poškozeno – silně poškozeno – velmi silně – torzo	Povinné
		citlivá vrstva		
		komentář		

Název prvku		Dílčí pole	Nabídka	
19 Ostatní technické údaje	Např. objektiv, fotoaparát, světelné podmínky, atd.			
Administrativně-legislativní údaje				
20 Původnost			Např.: – originál – autorská zvětšenina – autorizovaná zvětšenina – duplikát – neautorská zvětšenina – reprodukce/kopie	Nepovinné
21 Autorská práva	Info o omezení z důvodu autorských práv			
22 Přístupnost	Označení přístupnosti nebo důvodů nepřístupnosti			
23 Lokace a uložení	Info o aktuálním uložení			
24 Restaurování	Záznamy o restaurátorských zásazích			
25 Výstavy, zápůjčky	Info o délce výstav, světelných podmínkách atp.			
26 Reprodukce	Info o reprodukcích a kopiích			

Osobní archiv Viléma Nového

/ Jarmila Pešková /

V roce 2011 bylo v Národním archivu dokončeno zpracování osobního fondu novináře a politika Viléma Nového. Vilém Nový pocházel z Jihlavy, kde se narodil 16. 5. 1904 jako prvorozené dítě Gustava Nového a jeho manželky Marie, rozené Kubíčkové. V r. 1918 ukončil školní docházku a nastoupil jako sazeč v jihlavské tiskárně v Židovské ulici, později v agrárním koncernu Novina. V jihlavských tiskárnách pracoval až do r. 1925. V r. 1927 se V. Nový oženil s Miladou Laštovičkovou, v r. 1928 se jim v Jihlavě narodila prvorozená dcera Kamila, která vyrůstala do šesti let v péči svojí babičky v Jihlavě, neboť otec s matkou byli neustále zaměstnání politickou prací. V r. 1934 se rodina V. Nového přestěhovala v souvislosti s jeho politickou a pracovní činností do Prahy.

Už v r. 1919 V. Nový vystoupil z katolické církve a stal se členem sociálnědemokratické mládeže, kde se v r. 1920 přihlásil k její levicovému uskupení a aktivně zde pracoval. Zúčastnil se také práce v zájmových organizacích sociálně demokratické a komunistické mládeže (Proletkult, FDTJ, divadelní spolky, kulturně osvětové kroužky). Zúčastnil se II. sjezdu sociálně demokratické mládeže a v r. 1921 se stal na zakládajícím sjezdu členem KSČ. V letech 1921–1927 působil jako krajský důvěrník a tajemník Komunistického svazu mládeže v Jihlavě, od r. 1925 do r. 1929 byl vedoucí agitačně-propagační komise KV KSČ v Jihlavě, v letech 1928–1929 zde působil jako jeho krajský důvěrník a tajemník. V létě r. 1928 se V. Nový jako krajský jihlavský delegát zúčastnil rozšířeného zasedání ÚV KSČ v Praze v Lidovém domě, kde se poprvé setkal s K. Gottwaldem. Jako člen KSČ, který se přihlásil k její levicové frakci okolo K. Gottwalda a dalších, se od r. 1929 – po V. sjezdu KSČ – dostával do konfliktu se zákonem na ochranu republiky, vydaným v r. 1923, a byl pro svou činnost opakovaně vyšetřován a zatýkán v r. 1929, 1931, 1932 resp. 1934 (pro agitaci, ilegální kolportaci a rozšiřování komunistických tiskovin, organizování a aktivní účast na demonstracích a mítincích).

V letech 1929–1930 absolvoval V. Nový z pověření vedení KSČ studium na Leninské škole v Moskvě, kde navštívil v rámci studia Leningrad

a Kavkaz, a zúčastnil se zde také práce středoevropské komise Kominterny. Po návratu do Československa pracoval jako krajský tajemník KV KSČ v Přerově, později (od r. 1931) v Olomouci. V této době působil ve svých stranických funkcích pod krycím jménem Josef Graf (redakce Stráže lidu v Přerově).

V r. 1932 byl jmenován ústředním výborem KSČ do funkce ústředního tajemníka Mezinárodní rudé pomoci v Praze, která zajišťovala pomoc a ochranu pro část sociálně postihovaných uprchlíků z řad německé emigrace. Tato organizace po svém rozpuštění pracovala ilegálně (mj. zřídila Výbor pro pomoc německým emigrantům). V. Nový zde pracoval jako redaktor časopisu Rudá pomoc a Dělnický obhájce; v souvislosti s touto činností byl také členem Šaldova komitétu na pomoc německým antifašistům (r. 1933). Od r. 1934 se stal redaktorem Rudého práva v Moravské Ostravě a v r. 1935 byl vyslán ve funkci vedoucího agitačně propagační práce do KV KSČ v Ostravě a jako redaktor ostravského komunistického Dělnického deníku (v r. 1935 vycházel deník pod názvem Dělnická rovnost); podílel se i na práci dalších ostravských časopiseckých redakcí (Polední deník aj.). V rámci své politické funkce v KV KSČ se aktivně zapojil do sílicího antifašistického hnutí v Československu resp. na Ostravsku. V r. 1936 se zúčastnil jako zástupce ostravského mírového výboru v oficiální československé delegaci konference na obranu míru a kolektivní evropské bezpečnosti v Bruselu, kterou vedl univerzitní profesor J. B. Kozák. Následkem událostí let 1938–1939 přecházela KSČ do ilegality a přizpůsobovala tomu i svou činnost v regionech. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava v březnu r. 1939 přešel V. Nový tajně do Polska, kde se v Krakově vytvořilo ústředí KSČ v Polsku, jehož byl V. Nový členem, a které mělo i nadále organizovat a zabezpečovat nejen komunistický exil (Nového spolupráce s vedením katovické pobočky Czech Refugee Trust Fund – Hermanem Fieldem, a českým konzulem v Krakově Vladimírem Znojenským). Po přepadení Polska odešel Nový spolu s dalšími představiteli a diplomaty přes Rumunsko, Jugoslávii, Itálii a Paříž do Velké Británie. Nového manželka a jeho dvě dcery zůstaly nakonec v Protektorátu, ačkoliv jej měly původně následovat do emigrace. V r. 1942 byla jeho manželka Milada Nová v souvislosti s exilovou činností manžela zatčena a deportována do koncentračního tábora v Ravensbrücku. Nového dcery tak byly vychovávány až do konce války svými babičkami v Jihlavě a v Polně. V r. 1947 se V. Nový s manželkou rozvedl a podruhé se oženil s Lenkou Langfelderovou, s kterou se seznámil v Londýně v r. 1942.

Ve Velké Británii pracoval zpočátku v dělnických profesích bez jakýchkoliv stranických funkcí. V letech 1940–1945 byl šéfredaktorem čtrnáctidenníku (později týdeníku) *Mladé Československo* (od r. 1941 vycházelo pod názvem *Nové Československo*), které však bylo ze strany moskevského vedení KSČ kritizováno. V Londýně byl dále nějakou dobu členem celobritského vedení KSČ a aktivním členem Státního poradního sboru pro rozhlasovou propagandu, vystupoval pod svým jménem ve svobodném vysílání pro Československo v BBC, přednášel, publikoval, a spolupracoval s představiteli londýnské emigrace, to vše pod přísným dohledem KSČ. V r. 1944 se stal sekretářem Československého výboru pro slovanskou vzájemnost (vznikl v r. 1943) a aktivně se podílel na jeho akcích (např. manifest k slovanským národům – slovanská manifestace v Kingsway Hall v květnu r. 1944, zorganizování Pomocné akce Jugoslávii – konference slovanských organizací v červnu r. 1944, podpora Slovenského národního povstání – manifestace a pozdravný projev slovenskému národu a další).

V r. 1945 se V. Nový vrátil do Ostravy bezprostředně po jejím osvobození a zahájil zde spolu s dalšími komunistickými funkcionáři práci na znovu vybudování a posílení pozic místní městské a krajské organizace KSČ. Po osvobození byl jmenován tajemníkem KV KSČ v Ostravě, a v této funkci setrval až do r. 1946. KSČ měla na Ostravsku nejsilnější podporu a byla po válce nejlépe a nejrychleji zkonsolidovanou politickou stranou – na Ostravsku, Těšínsku a Opavsku stoupenci KSČ obsadili klíčové pozice v závodech a národních výborech. Spolupráci s ostatními socialistickými stranami (sociální demokracií a národními socialisty) si na Ostravsku komunisté zajistili v tzv. socialistickém bloku tří socialistických stran. V polovině května r. 1945 byla usnesením československé vlády v Ostravě v intencích Košického vládního programu také zřízena expozitura Moravsko-slezského zemského národního výboru.

Do Prozatímního Národního shromáždění v Praze (vzniklo v říjnu r. 1945) byl V. Nový kooptován za KSČ nařazením předsednictva KSČ až začátkem prosince r. 1945. V dubnu r. 1946 byl na zasedání KV KSČ v Ostravě V. Nový zvolen předsedou politické volební komise KSČ pro Ostravsko a předvolební agitace v kraji se osobně zúčastnil. V květnu byl zvolen do Ústavního NS za ostravský volební kraj jako jeden ze sedmi zvolených funkcionářů KSČ. V parlamentu přijal V. Nový za Klub poslanců KSČ v ÚNS práci především v zahraničním výboru ÚNS, kde byl jedním ze tří místopředsedů; pracoval však též ve výboru informačním a kulturním. V souvislosti s touto funkcí, svým začleněním do užšího předsednictva ÚV KSČ a funkci

šéfredaktora Rudého práva byl několikrát vyslán nebo pozván do zahraničí: v r. 1946 Moskva, Varšava a Maďarsko, v r. 1947 byl delegátem na sjezdu KS Velké Británie v Londýně a na sjezdu francouzské KS a účastnil se zájezdu československých spisovatelů a novinářů do SSSR, v r. 1948 byl delegátem ÚV KSČ na sjezdu Maďarské strany pracujících. Vzhledem k tomu, že byl též členem československé skupiny Meziparlamentní unie (od r. 1948 jejím místopředsedou a od r. 1949 československým zástupcem v Radě Meziparlamentní unie), účastnil se V. Nový rovněž i každoročních meziparlamentních konferencí poslanců z dalších evropských zemí v zahraničí.

Členem prozatímního ÚV KSČ byl už od osvobození Československa r. 1945, znovu byl členem Ústředního výboru KSČ zvolen na VIII. sjezdu strany a setrval tam od března r. 1946 až do svého odvolání v r. 1950. V červnu r. 1946 byl jmenován šéfredaktorem Rudého práva (na místo dřívějšího G. Bareše) a navázal tak na svou úspěšnou novinářskou kariéru před válkou a po válce, kdy na Ostravsku založil a vedl deník Nová svoboda. Byl předsedou Prozatímního výboru ostravské odbočky Národního svazu novinářů (později Svaz novinářů) a člen výboru Svazu národní revoluce. Funkce šéfredaktora Rudého práva přispěla k ještě těsnějším vztahům V. Nového ke špičkám vedení KSČ (K. Gottwald, R. Slánský) a k dalším komunistickým ministrům ve vládě. V červnu r. 1948 se V. Nový stal členem redakce ideologické přílohy RP (spolu s G. Barešem, B. Geminderem, M. Švermovou, B. Köhlerem a J. Hendrychem). Při příležitosti oslav 1. máje r. 1949 byl V. Nový spolu s dalšími redaktory Rudého práva za své zásluhy při práci pro únorové vítězství pracujícího lidu v Československu vyznamenán Stříbrnou hvězdou (nejvyšším stupněm) Řádu 25. února 1948.

V únoru r. 1948 byl V. Nový v těsném kontaktu s vedením KSČ a pohyboval se v Praze i Ostravě. 21. února jej předsednictvo ÚV KSČ jmenovalo do propagační komise (ve složení V. Kopecký, V. Clementis, B. Laštovička a G. Bareš), která byla ustavena spolu s politickou a organizační komisí pro období trvání vládní krize v Československu, a spolupodílel se na čistkách ve Svazu novinářů, v parlamentu i v politických stranách po převzetí moci komunistickou stranou. V. Nový se v březnu r. 1948 stal předsedou nového zahraničního výboru v NS, po květnových volbách r. 1948 do parlamentu byl znovu zvolen poslancem za kraj Prahu.

V září r. 1949 byl V. Nový speciální stranickou „komisí T“ označen za podezřelého ze špionáže pro americký imperialismus kvůli svým stávajícím i minulým zahraničním stykům (pobyt v emigraci v Londýně během II. světové války, kontakty se zahraničními diplomaty). V září r. 1949 se

odehrál jeho první výslech na sekretariátu ÚV KSČ, začátkem listopadu byl odvolán z místa šéfredaktora RP a 26. 11. 1949 byl on i jeho druhá manželka vyloučeni ze strany a V. Nový byl zatčen. Současně s ním byl zatčen také krajský tajemník KSČ v Olomouci Josef Stavinoha a Nového druhá manželka Lenka Nová-Langfelderová. Během dalších vykonstruovaných procesů s protistátními centry v listopadu r. 1952, v nichž byl odsouzen bývalý generální tajemník KSČ R. Slánský k smrti, byl V. Nový spolu s několika dalšími bývalými členy a funkcionáři KSČ využit v procesu R. Slánského jako svědek. (Ve vazbě ministerstva národní bezpečnosti strávil V. Nový čas od listopadu 1949 do dubna r. 1953).

V dubnu, resp. v červenci r. 1953, předalo ministerstvo národní obrany generální prokuratuře trestní oznámení na V. Nového pro jeho dřívější politické styky a postoje ke KSČ. V prosinci téhož roku byl V. Nový odsouzen na 7 let vězení, ke ztrátě občanských čestných práv na 10 let a k propadnutí 1/3 jmění ve prospěch státu za vyzrazení státního tajemství. Po odsouzení začal V. Nový pracovat v uhelném dole Nejedlý II ve Rtyni. V březnu r. 1954 požádal V. Nový politický sekretariát ÚV KSČ o podmíněčné propuštění, kterou podala v prosinci r. 1953 jeho rodina. V té době měl už odpýkány dvě třetiny trestu. Politický sekretariát schválil návrh na prominutí zbytku trestu na konci března r. 1953 a komise krajského soudu v Praze rozhodla o Nového podmíněčném propuštění na zkušební dobu tří let 15. 6. 1954. Po svém propuštění z vazby nastoupil V. Nový v r. 1954 jako zaměstnanec Státní knihovny v Praze (ve Státní technické knihovně byla zaměstnaná od září r. 1956 i jeho manželka Lenka, která po propuštění z vazby v r. 1952 pracovala jako dělnice v ČKD). V r. 1955 došlo k prvnímu přezkoumání výše trestu, vyměřené V. Novému jako funkcionáři KSČ (tzv. Barákova komise), ale ke kompletní změně rozsudku nad Novým nedošlo. Ten byl navíc po svém propuštění z vazby neustále sledován StB.

Začátkem 60. let došlo z rozhodnutí presidenta republiky A. Novotného k prominutí zbytku vedlejšího trestu V. Nového (ztráta čestných občanských práv). Od března do srpna r. 1961 se zabývala proviněním a rozsudkem nad Novým Komise stranické kontroly, která doporučila přezkoumání případu V. Nového presidium Nejvyššího soudu a Generální prokuratuře. V srpnu r. 1962 rozhodla Generální prokuratura o úplné soudní rehabilitaci (tj. o rehabilitaci politické, právní, a občanské) V. Nového. V září r. 1962 rozhodlo politické byro ÚV KSČ o ustavení komise ÚV KSČ pod vedením D. Koldera k prošetření politických procesů s politickými činiteli, která znovu prošetřovala politickou činnost V. Nového od jejího počátku. V březnu r.

1963 vrátila komise po předchozím projednávání předsednictvem ÚV KSČ V. Novému také členství ve straně (stranická rehabilitace). V dubnu r. 1963 byla činnost Kolderovy komise, která se zabývala revizí procesů s odsouzenými komunistickými funkcionáři bez veřejné a stranické diskuse, ukončena. Po úplné soudní a stranické rehabilitaci V. Nového následovalo i finanční vyrovnání proplacením odškodného jemu i jeho manželce.

V r. 1963 jmenoval ÚV KSČ V. Nového do funkce rektora Vysoké školy politické ÚV KSČ. Návraty postižených a rehabilitovaných bývalých funkcionářů KSČ do politiky nesl prezident republiky a generální tajemník KSČ A. Novotný s nelibostí, proto si vybral za tuto skupinu reprezentanty v osobách B. Laštovičky, J. Smrkovského a V. Nového. V. Nový kandidoval do Národního shromáždění jako poslanec za Severočeský kraj, zaujal zde po svém zvolení opět místo v zahraničním výboru parlamentu, a v květnu r. 1966 byl na XIII. sjezdu KSČ znovu zvolen do ÚV KSČ.

V událostech r. 1968 se V. Nový postavil aktivně na stranu protireformního a prosovětského proudu, reprezentovaného v ÚV KSČ V. Bilakem, D. Kolderem, A. Indrou a dalšími, zatímco převahu měli v ÚV KSČ stoupci reformní politiky A. Dubčeka, kteří vojenskou intervencí pěti států v čele se SSSR do Československa 21. 8. 1968 odmítali. Na jaře r. 1969 se V. Nový natolik zapletl do tzv. aféry „studený oheň“ v souvislosti se sebeupálením Jana Palacha v Praze (16. 1. 1969), že za to byl několikrát druhou stranou žalován u civilního soudu.

Po přeměně Československa ve federativní stát (27. 10. 1968 zákonem o federaci s účinností od 1. 1. 1969) se V. Nový pro období 1969–1971 stal automaticky členem Sněmovny lidu Federálního shromáždění ČSFR (do nového parlamentu neproběhly volby), poslancem za Českou Lípu a opět členem zahraničního výboru FS; aktivně působil v Meziparlamentní unii a účastnil se řady jednání v zahraničí. V r. 1971 V. Nový znovu zvolen do FS ČSFR do SL za Západočeský kraj, a až do r. 1976 byl také členem zahraničního výboru FS a člen předsednictva FS ČSFR.

S postupující normalizací přibývaly na jednání V. Nového ze strany veřejnosti pronormalizační zaměření i kladné odezvy. Na druhé straně se znovu otevřela a prohloubila roztržka s jeho dcerou z prvního manželství Kamilou Moučkovou (rozenou Novou), která se otevřeně angažovala ve prospěch reformního směru jako populární televizní hlasatelka (zejména v souvislosti s 21. srpnem 1968), a stala se za to jednou z mnoha normalizačně postihovaných zastánců dubčekovského a reformního směru. (K. Moučková byla mimosoudně rehabilitována po r. 1989). Za své zásluhy za účast

v normalizačním procesu obdržel V. Nový několik státních vyznamenání – Řád Klementa Gottwalda, Řád republiky, Řád Vítězného února, vyznamenání Za zásluhy o výstavbu socialismu a další sovětská, bulharská, německá (NDR) a mongolská vyznamenání.

V 70. letech se V. Nový věnoval stále více novinářině a publicistice a vystupoval i v rozhlasu, dopisoval do některých domácích i zahraničních novin a časopisů. V lednu r. 1973 obdržel první cenu za literární dokument – reportáž „Šest dní“, ve které popisoval únorové události roku 1948. Nový se věnoval literární činnosti z existenčních důvodů už v r. 1956, kdy po propuštění z vazby se nacházel ve špatné finanční situaci a poslal Jiřímu Hájkovi do nakladatelství Mladá fronta prosbu o posouzení a k případnému vydání básně, které napsal během svého věznění. Když v r. 1976 odešel Nový z veřejného politického života a působil jako předseda Československo-indického výboru (z titulu této funkce mj. zahajoval výstavu malíře Jaromíra Skřivánka v r. 1977), nadále se věnoval literární a publicistické činnosti. V osmdesátých letech vydal prózu Ze tří světů, povídky z venkova Listy ze Suchomelky, román o řecké emigraci Mezi bílým a černým aj. Jako pamětník a novinář, který zažil ještě založení KSČ, a podílel se na její činnosti osobně, jezdil a přednášel na různých setkáních s mladými po celé republice. Ještě rok před svou smrtí byl V. Nový sledován odpovědným orgánem II. Správy StB. Zemřel 1. 3. 1987 ve věku nedožitých 83 let a nedožil se tak pádu komunistického režimu v Československu v r. 1989.

O osudech osobního archivu Viléma Nového nejsou bohužel známy žádné informace. Státní ústřední archiv v Praze převzal tento archivní soubor v roce 1990 v souvislosti se zrušením Archivu Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ a převzetí jeho fondů a sbírek (na základě ústavního zákona č. 496/1990 Sb. o navrácení majetku KSČ lidu ČSFR). Písemnosti nejevily žádné známky předchozího utřídění nebo pořádkání. Dle evidence Archivu ÚML ÚV KSČ uložené dnes ve fondu Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ v Národním archivu byl osobní archiv V. Nového předán do Archivu ÚML ÚV KSČ v roce 1987 manželkou V. Nového. Další část osobního archivu V. Nového je uložena ve Slezském zemském muzeu v Opavě, není však evidována samostatně, nýbrž je součástí Sbírký písemného a tištěného materiálu (EL NAD 157). Tato část archivu byla původně předána Muzeu revolučních bojů a osvobození v Ostravě, jehož sbírky převzalo po jeho zrušení začátkem 90. let 20. století Slezské zemské muzeum. Tato část obsahuje zejména písemnosti V. Nového týkající se jeho působení na severní Moravě a ve Slezsku.

K prvnímu roztřídění osobního archivu V. Nového došlo v letech 2005–2006 v Národním archivu. Toto roztřídění provedla Alexandra Blodigová, která rozčlenila fond do jednotlivých celků dle schématu pro pořádání osobních fondů. Roztřídění fondu bylo pravděpodobně vyvoláno badatelským zájmem o něj.

Nejstarším dokumentem v osobním fondu Viléma Nového je jeho vysvědčení typografa z r. 1925, nejmladší písemný materiál ve fondu pochází z let 1985–1986 (tisková dokumentace – ukázka z díla V. Nového, otištěná na pokračování v periodickém tisku). Materiály časově pokrývají průběžně celé období působení a kariéry V. Nového, jejich skladba není úplná, neboť druhá podstatná část Nového písemné pozůstalosti se širokým spektrem dokladů k jeho životu a k veřejnému působení v letech 1914–1986 je v současnosti uložena ve Slezském zemském muzeu v Opavě.

Fond byl v NA standardně zpracován jako osobní fond podle tematických celků, uspořádaných chronologicky (u korespondence abecedně) podle pravidel pro zpřístupňování osobních fondů. Autorka se rozhodla s ohledem na povahu fondu k přehození skupin Doklady o odborné činnosti a Doklady o veřejné činnosti a rozdělení skupiny Doklady o veřejné činnosti na dvě chronologická období (1942–1945, 1946–1987). U všech evidovaných položek materiálu je uváděn počet kusů ve složce a jejich charakteristika. K inventáři byl vyhotoven zeměpisný rejstřík, který identifikuje jednotlivá sídla na území ČR dle Statistického lexikonu obcí ČR pro rok 1992. U rejstříku osob byly doplněny rovněž identifikace. V případech, kde nebyla osoba určena, bylo u korespondentů doplněno alespoň místo bydliště, resp. působíště. Tam, kde nebylo jisté, že autorka inventáře přečetla jméno správně, je doplněn otazník.

Fond V. Nového v NA obsahuje některé jeho osobní občanské a úřední doklady, vlastní životopisy psané pro oficiální potřeby, korespondenci, autorské rukopisy a strojopisy částí jeho pamětí, psaných pro jím vydané knihy, texty jeho publicistických článků především z let 1934–1985, a dokumentační a tiskový materiál k Nového veřejné činnosti v letech 1941–1985. Podstatným a z archivního hlediska autentickým celkem je především dochovaný materiál z doby exilového pobytu V. Nového v Londýně v letech 1942–1945, a písemnosti nashromážděné z Nového veřejné činnosti v letech 1968–1969.

Z doby exilu V. Nového v Londýně v době II. světové války se ve fondu dochovaly originální písemné materiály k založení a činnosti Všeslovenského výboru v Londýně, kdy hlavním výsledkem činnosti výboru

bylo uspořádání IV. všeslovanské (protifašistické) manifestace v Londýně v květnu r. 1944 (kart. 2). Součástí tohoto celku je obsáhlý konvolut došlé oficiální sjezdové korespondence (zdravice, ohlasy na konání sjezdu) od evropských protifašistických, národních a židovských exilových korporací, které působily tou dobou především na území Velké Británie. Materiál doplňují kromě přípravných (konceptních) materiálů ke vzniku Všeslovanského výboru a části agendy z jeho činnosti a oficiální korespondence z let 1942–1945 také složky oficiální tiskové (propagační) dokumentace vydané k londýnskému sjezdu, texty proslovů oficiálních účastníků manifestace a několik přednášek spolupracujících členů Slovanského semináře v Londýně z doby nepatrně pozdější; strojopisné přepisy textů svolání významných účastníků londýnské manifestace a představitelů ozbrojeného československého odboje v zahraničí (především ze sovětské oblasti), které byly u příležitosti londýnské manifestace v r. 1944 a později odvysílány svobodným londýnským rozhlasem ve vysílání pro obyvatele tehdejšího Protektorátu na území Čech a Moravy. Byly vyhotoveny a předány V. Novému patrně až po roce 1945 na základě rozhlasových archivních záznamů, po válce uložených v archivu Československého rozhlasu. Materiál z londýnského exilu r. 1944–1945 v kart. č. 2 tematicky doplňuje složka s dokumentačními materiály, vydanými k předchozímu III. všeslovanskému sjezdu v r. 1943 v Moskvě, který byl Novému při přípravě londýnského sjezdu v r. 1944 pravděpodobně vzorem. Materiály z kartonu č. 2 byly při pořádání fondu roztříděny, podrobně evidovány a v inventáři k fondu V. Nového jednotlivě rozepsány; informace o celých názvech korporací i o jednotlivcích, které tento materiál poskytuje, jsou podle možností včleněny do rejstříkového aparátu inventáře (rejstřík osob a zeměpisný); celé anglické názvy korporací (pokud je materiál uvádí), jsou v inventáři k fondu důsledně rozepsány, aby bylo umožněno případné korektní vyhledání jejich názvů pomocí fulltextového vyhledávání přímo v databázi formulářů.

Druhým podstatným a v řadě ohledů unikátním celkem z veřejné činnosti V. Nového, který tento osobní fond v NA obsahuje, jsou archiválie, korespondence a tisková dokumentace spojená s politickou činností V. Nového v letech 1968–1970. Vedle strojopisných, často anonymních a nedatovaných „hlášení o situaci“, zpráv o průběhu některých veřejných schůzí a zápisů z aktivů nebo jejich opisů obsahuje tato složka i několik dopisů z odeslané a přijaté korespondence, která s těmito aktivitami souvisela (kart. 4, inv. č. 365–391). Tematicky sem lze přiřadit také konvolut osobní

korespondence rozhořčených ohlasů veřejnosti na Nového opakované prohlášení pro AFP z 10. 2. 1969, které se týkalo dezinterpretace okolností sebeupálení Jana Palacha v Praze (konvolut této korespondence je uložen v kartonu 1, inv. č. 170–172, její odesilatelé nejsou uvedeni v rejstříku osobním); písemné jednotliviny z průběhu následného soudního procesu V. Nového, ve kterém jej za dezinterpretaci Palachovy smrti zažalovala jeho matka L. Palachová a další osoby (V. Škutina, L. Pachman, P. Kohout, L. Holeček a E. Zátopek) jsou uloženy v kart. 1 (inv. č. 19). Nového podíl na veřejném dění od r. 1968 dále dokumentují písemnosti týkající se kampaně proti předsedovi NS a později předsedovi SL FS Josefu Smrkovskému (od podzimu r. 1968), následného stranického aktivu v Mimoni (11. 1. 1969) a vystoupení V. Nového na celookresním aktivu v České Lípě v únoru r. 1969, kdy se otevřeně a plně postavil na stranu nastupujícího normalizačního režimu a stal se jejím aktivním vykonavatelem. S činností a postoji V. Nového po r. 1968 a s prominentním postavením, které V. Nový zastával v 70. letech, je ve fondu tématicky spojena skupina rozmnožených tisků pro interní potřebu ÚV KSČ (cyklostylované materiály) z let 1968–1974, a menší soubor tiskovin z činnosti Národního shromáždění a Federálního shromáždění z let 1968–1969 v souvislosti s postavením Josefa Smrkovského.

Materiály z veřejné činnosti V. Nového z let 1946–1987 dále obsahují chronologicky utříděné texty (celky) jeho televizních a rozhlasových projevů a proslovů, interview poskytnutých tisku, veřejných projevů a diskusních příspěvků ve strojopisné i tištěné verzi. Podstatně méně je dokladů z Nového působení v Meziparlamentní unii v letech 1948–1949, 1965 a 1968–1971, zajímavým doplněním tohoto fondu je několik materiálů z let 1964–1968, kdy V. Nový působil jako rektor VŠP ÚV KSČ v Praze a spolupůsobil tak na jednom z čelných míst tehdejšího stranického ideologického aparátu. Spolu s výstřížkovým tiskovým archivem publicistických článků V. Nového v denním a periodickém tisku z let 1934–1986 (kart. 5–6, inv. č. 401–589) tak fond poskytuje celkem ucelenou představu o Nového veřejné činnosti ve druhé polovině 20. století. Tisková dokumentace publicistické tvorby původce fondu z tohoto období je doplněna jeho konceptními rukopisnými i strojopisnými texty otištěných článků a několika jednotlivinami z tematicky úzce související korespondence, kterou pořadatelka fondu ponechala v původním vřazení do této části fondu (viz rejstřík osobní).

Další nepoččetně obsaženou skupinou písemností ve fondu V. Nového v NA je celek jeho osobní a oficiální korespondence, jejíž největší část tvoří konvoluty gratulací k Nového životním výročím z let 1974–1984

(v inventáři jsou uváděny pouze celkovým výčtem počtu kusů, jednotliví odesilatelé nejsou tedy zahrnuti ani v rejstříku osobním).

Tematický celek autorských textů V. Nového (kart. 6 a 7) vedle jeho publicistických článků dále obsahuje rukopisy, strojopisy a tiskem zveřejněné ukázky z Nového pamětí a vzpomínek, strojopisné texty jeho přednášek z let 1942–1949 a z r. 1965, předmluvy V. Nového ke knihám vlastním i přeloženým a Nového soukromé zápisky a poznámky z r. 1968. Dochovány jsou zde i rukopisy a strojopisy Nového básní (většinou nedatované), které vznikaly od r. 1941 do r. 1957, a tematicky úzce související korespondence (srov. rejstřík osobní).

Relativně drobnou složku představují ilustrační materiály o původci fondu (výstřižky, řazeno chronologicky) a několik jednotlivin dokumentačních obrazových materiálů, které byly ponechány v bloku veřejné činnosti původce fondu. Zanedbatelné jsou zde dochované materiály rodinných příslušníků V. Nového (matka Marie Nová, otec Gustav a druhá manželka Lenka), a materiály cizích osob (František Langer).

Podprojekt „Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A 75 – letáky o třicetileté válce“ – 6. etapa (VISK – Memoriae mundi series Bohemica 2011) knihovny Národního archivu a jeho celkové zhodnocení z hlediska využití digitalizovaných dokumentů

/ Václav Bartůšek /

V rámci podprogramu VISK 6 (Memoriae Mundi Series Bohemica)¹ bylo realizováno celkem šest etap podprojektu digitalizace starých tisků z fondu knihovny NA (dílčí fond Knihovna Valdštejnská) „Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A75 – letáky o třicetileté válce“, k nimž bylo přidáno ještě 9 drobných tisků z fondu Knihovna A (Knih.A) knihovny Národního archivu. Stav ukazuje tabulka průběhu digitalizace v letech 2006–2011, kde jsou uvedeny dotace Ministerstva kultury České republiky, které podle stávajících nařízení mohly tvořit nejvíce 70% celkové částky vynaložené na digitalizaci, zbytek částky (většinou býval o málo větší než 30%) pak hradila instituce, která o digitalizaci dokumentů projevila zájem aktivní účastí na grantu, tedy ve zde uvedeném případě Národní archiv.

1 VISK 6 je národní program, jehož cílem je zajistit ochranu a zpřístupnění vzácných dokumentů (rukopisů a starých tisků) v digitální podobě. Je součástí kulturní politiky ČR v oblasti ochrany a zpřístupnění kulturního dědictví, je zapojen do programu UNESCO Paměť světa. Výsledky programu jsou prezentovány a zpřístupněny v národní databázi MANUSCRIPTORIUM.

Etapa	Rok	Počet digitalizovaných dokumentů	Počet obrazů	Celkové náklady v Kč	Náklady NA v Kč	Dotace MK ČR v Kč	Dotace MK ČR v %	Pozn.
1	2006	25	756	119.693	42.693	77.000	64	1 kniha mimo projekt zdarma
2	2007	15	932	110.774	33.774	77.000	69,5	
3	2008	17	658	109.872	33.872	76.000	69,2	
4	2009	17	664	109.889	33.889	76.000	69,2	
5	2010	22	794	121.573	36.573	85.000	69,9	
6	2011	25	841	129.998	39.998	90.000	69,2	
Celkem	6 let	121	4645	701.799	220.799	481.000	68,5	

Každá z etap digitalizace měla svůj specifický charakter, jak ukazují zveřejněné poznatky a závěry z digitalizace v jednotlivých etapách uveřejňované postupně v tomto periodiku *Paginae historiae* 15, 2007, s. 505–510, *Paginae historiae* 16, 2008, s. 561–566, *Paginae historiae* 17, 2009, s. 320–321, *Paginae historiae* 18, 2010, s. 310–320 a *Paginae historiae* 19, 2011 s. 270 a 272 a také v příspěvku Digitalizace historických knižních fondů v knihovně Národního archivu (staré tisky), předneseném na 20. ročníku odborné konference Problematika historických a vzácných knižních fondů, kterou uspořádala Vědecká knihovna v Olomouci ve dnech 20. a 21. září 2011.² Také v rámci samotné digitální knihovny historických fondů – Manuscriptoria byla zveřejněna informace o všech nově zpřístupněných drobných tiscích ke třicetileté válce i drobných tiscích o Valdštejněch a dalším materiálu.³ Zprávy a přehledy v odborném tisku i v Manuscriptoriu informovaly celkově i s připomenutím závěrečné etapy digitalizace ve fondech knihovny Národního archivu, případně i v jeho dalších archivních fondech, samotným širší odbornou veřejnost a bývaly rovněž využívány také jako fakultativní přílohy k dalším žádostem o grant pro Ministerstvo kultury České republiky.

Jaká tedy byla šestá – závěrečná etapa tohoto již dříve v tomto periodiku pětkrát připomínaného digitalizačního podprojektu? V rámci podprogramu *Memoriae mundi series Bohemica 2011*, v 6. etapě podprojektu knihovny NA *Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A75*

2 Příspěvek bude vytištěn ve sborníku ze semináře.

3 www.mamucryptorium.com.

- *letáky o třicetileté válce* – tj. v projektu digitalizace příležitostných tisků z 1. pol. 17. stol. bylo zdigitalizováno celkem 25 drobných tisků v rozsahu všech 841 stran všech dokumentů (obrazů).⁴ Do VI. etapy digitalizace bylo začleněno kromě dokumentů souvisejících s dokončením projektu přímé digitalizace drobných starých tisků z části fondu *Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A 75 – letáky o třicetileté válce*, (9 tisků o třicetileté válce a 7 drobných tisků z fondu A 75, některé jsou označeny A 74), který tak byl kompletně zdigitalizován, ještě 9 letáků z období třicetileté války z knihovny A. Důležitá jsou zejména i souhrnnější díla Johanna Ristena *Kriegs und Frieden Spiegel...*, vyd. v Hamburku 1640 a *Summarische Chronik...* z roku 1650. Do digitalizace nebyly zahrnuty signatury Knih. Vald. A 75/102, protože se jedná o méně kvalitní duplikát než je tentýž dokument se signaturou Knih.Vald.A 75/103 a dokument z fondu Knih. A. I V 367 *Lobred und Gratulation...*, München 1621, ed. Joachim Reichel, který se nachází v Manuscriptoriu, jak bylo zjištěno při průzkumu v prosinci 2010. V materiálu lze prokázat nejen obsahová, ale i tiskařská bohemika. Fond jako celek, stejně tak i dalších 9 drobných tisků z období třicetileté války je významným materiálem k poznání Evropských dějin v tomto celém období. Domníváme se a stále zdůrazňujeme, že kompatibilita tohoto polytematického fondu budovaného v souvislosti s politickou vojenskou i kulturní činností významného českého šlechtického rodu, kterým Valdštejnové bez pochyb byli, je též důležitým kritériem k digitalizaci jejich odkazu. V tiscích se vyskytují též i rukopisné poznámky, případně i vpisky nejspíše valdštejnských zámeckých knihovníků nebo možná i šlechticů samotných, případně i jiných čtenářů.

Význam zpřístupnění pramenů o třicetileté válce v rámci podprogramu *Memoriae mundi series Bohemica* v rámci programu Veřejné informační služby knihoven (VISK) pro roky 2006–2011 spočívá ve srovnání těchto starých tisků pro studium v knihovně NA i pro další studium a zpřístupňování historických knihovnických fondů knihovny NA. Takto vybraný soubor pro digitalizaci má důležité místo ve studiu pramenů z tohoto období, tedy i z hlediska specifík sběratelské činnosti šlechtického rodu, což platí i o celé signatuře Knih.Vald.A. Některé dokumenty spolu úzce souvisejí, proto by bylo vhodné digitalizovat i další dokumenty z fondu, zejména ze signatur Knih.Vald.A/3–74, pokud již nebyly digitalizovány. Je nutné

4 V Manuscriptoriu se při digitalizaci jedná o vytváření věrné digitální kopie originálu dokumentu – tedy i desek, hřbetu, přideští, předsádky apod.

akceptovat složitost postupu, při němž je třeba vyloučit knihy digitalizované v podprogramu, případně konzultovat knihy již zapsané s přihlédnutím k úloze variant dokumentů. K tomu může napomoci i studium nově digitalizovaného materiálu ve srovnání s výstupy ze zahraničních pracovišť např. z univerzity v Augspurgu apod.,⁵ jak na ně upozornili i pracovníci archivu, jimž může v budoucnu posloužit tento materiál při badatelské činnosti.

Z těchto podmínek vycházejí i další možnosti pokračování digitalizace starých tisků v knihovně NA, pokud se najdou specifika tématická, nebo podle druhů a typů dokumentů, jako je např. povaha teatrálií, univerzitních tezí, filozofických a teologických traktátů, úředních tisků v Knihovně A, ale i pozůstatky (spíše jen zlomky) klášterních knihoven premonstrátů v Želivě a bosích augustiniánů v Německém Brodě (do Želiva přebráno premonstráty při pozdější výuce na gymnáziu), drobných tisků v Knihovně B, i dalších fondů nebo jejich částí po průzkumu a zpracování. Do budoucnosti je to asi dobrá perspektiva, nelze vyloučit ani zapojení jinou cestou. Vzhledem k nárůstu digitalizace tohoto druhu pramenů u nás i v zahraničí je třeba procházet nejen Manuscriptorium jako systém shromažďující a zpřístupňující na Internetu informace o historických knižních fondech provázaný s digitální knihovnou digitalizovaných dokumentů, ale i celou řadu prohlížečů digitalizovaných dokumentů, zejména VD 17 po střední Evropu, ale i jiné pro ostatní země. Je třeba si zároveň uvědomit, že bude velice záležet na tom, zda a za jakých podmínek bude další průběh možno realizovat v rámci finančních možností obou účastníků digitalizačního podprojektu a vždy je třeba mít na mysli, že digitalizace rukopisných památek ze starší doby má z hlediska celkové strategie digitalizace v tomto moderním směru ochrany našeho kulturního dědictví téměř vždy přednost.

Také samotné Manuscriptorium prošlo během šestiletého vývoje, kdy zde náš podprojekt probíhal, viditelnými proměnami. Nejdůležitější nastala asi v roce 2010, kdy došlo k dovršení procesu vytváření nově pojatých stránek tohoto portálu, kterých se používá dodnes. Právě v nich jsou zobrazeny výsledky dosažené v projektu *Memoriae mundi series Bohemica* na základě obohacení o zkušenosti i digitalizované materiály v několikaletého (zhruba 2006–2010) celoevropského projektu *Enrich*, zaměřeného na digitalizaci rukopisů a starých tisků ve významných knihovnách několika

5 Šulc, Jaroslav. *Theatrum Europaeum a další cenné prameny k dějinám raného novověku, zpřístupněné on-line na webu Univerzitní knihovny v Augsbuurgu*. In: Kuděj 8, č. 1, 2006, s. 93.

evropských zemí, který byl úspěšně završen a obhájěn počátkem roku 2010 a trval zhruba předchozí tři roky. Důležitým výsledkem bylo umožnění bezplatného využívání, po původním placeném licencovaném přístupu, podmíněném buď zaplacením licence, nebo aktivní účastí jednotlivých účastníků v projektu, mezi něž patřil již v této době rovněž Národní archiv. Nové změny pak umožnily přístup co možná největšího počtu vážných zájemců z řad uživatelů z okruhu odborné veřejnosti po souhlase s licenčním ujednáním.

Jan Malypetr: Paměti a projevy

/ Andrea Ponecová /

Řadu publikací vydávaných Národním archivem v loňském roce rozšířila kniha „*Jan Malypetr: PAMĚTI A PROJEVY*“. Texty k vydání sestavila a edičně připravila Renata Kuprová. Vzhledem k žalostnému nedostatku odborné literatury o osobě tohoto významného prvorepublikového státníka¹, nezbývá než tuto záslužnou činnost s povděkem kvitovat.

Jan Malypetr se narodil 21. prosince 1873 Josefu Malýpetrovi a jeho manželce Anně, rozené Kytkové. Rodina Malýpetrových patřila k tradičním selským rodům, přičemž historie rodného statku ve středočeských Klobukách sahala až do první poloviny 18. století. Po studiích na nižším gymnáziu v Praze se Jan Malypetr zapsal na vyšší hospodářskou školu do Kadaně, kterou úspěšně absolvoval v roce 1891. Nabyté vědomosti brzy využil v praxi při správě rodinného hospodářství.

Mladý Jan Malypetr se záhy zapojil do místní politiky, vstoupil do agrární strany a v roce 1901 byl zvolen do obecního zastupitelstva v Klobukách. Svědomitý přístup a organizační schopnosti jej o pár let později vynesly nejprve do čela obce, a poté do funkce okresního starosty. Do vysoké politiky přichází po vyhlášení samostatné Československé republiky. Jako člen širšího výkonného výboru agrární strany a znalec hospodářské problematiky byl v listopadu 1918 jmenován členem Revolučního národního shromáždění. O dva roky později byl zvolen poslancem Národního shromáždění. Jako člen ústavně-právního výboru spolupracoval na podobě československé ústavy z února 1920. Ve svých pamětech uvádí, že to byl právě on, kdo navrhnul podobu státní vlajky s bílo-červenými pruhy a modrým klínem. Za autora vlajky je však oficiálně uznáván úředník a archivář Jaroslav Kursa. Na postu poslance se Jan Malypetr dále podílel na úpravě

1 K osobnosti Jana Malypetra byly dosud publikovány tyto studie: Rokoský, Jaroslav: Jan Malypetr: prvorepublikový premiér a Národní soud v roce 1947 (I. část). *Střední Evropa* 14, 1998, č. 82, s. 93–108; Rokoský, Jaroslav: Jan Malypetr: prvorepublikový premiér a Národní soud v roce 1947 (II. část). *Střední Evropa* 14, 1998, č. 83, s. 91–106; Víšek, Zdeněk: Jan Malypetr: drama člověka a politika, *Slánský obzor. Vlastivědné muzeum Slaný* 9, 2001, s. 109–117.

zákona o volebním řádu do obcí. K této problematice sepsal padesátistránkový výklad „*Jak se bude voliti v obcích naší republiky*“.

Politická dráha Jana Malypetra dále stoupala. V říjnu 1922 byl jmenován ministrem vnitra do vlády Antonína Švehly, tzv. všenárodní koalice. Post si udržel až do roku 1925. Vyústěním Malypetrovy politické činnosti byla funkce předsedy vlády, kterou zastával mezi roky 1932 až 1935. S přihlédnutím ke kulminující hospodářské krizi v Československu, zhoršující se národnostní problematice i mezinárodnímu napětí, se vedení státní politiky jevílo jako vskutku svízelný úkol. Navzdory tomu vedl svůj post s pracovitostí a svědomitostí sobě vlastní, za což si získal všeobecného uznání. Nejdéle však Jan Malypetr působil ve funkci předsedy poslanecké sněmovny, poprvé v letech 1925 až 1932, a podruhé v letech 1935 až 1939.

Německá okupace, rozpuštění poslanecké sněmovny a zřízení Protektorátu Čechy a Morava znamenaly pro Jana Malypetra definitivní konec politické dráhy. V době okupace pracoval jako předseda správní rady První české vzájemné a Vzájemné životní pojišťovny v Praze. Se zřízením protektorátu se však nikdy nesmířil. V letech 1939 až 1941 spolupracoval s tehdejším premiérem protektorátní vlády a odbojářem Aloisem Eliášem. Společnými silami sháněli finance na podporu politických vězňů, které Malypetr částečně uvolnil z prostředků pojišťovny.

Ačkoliv se Jan Malypetr dočkal osvobození od nacistické moci, poválečné poměry třetí republiky mu přinesly značná roztrpčení. Nejenom, že agrární strana již nesměla být znovu obnovena, sám Malypetr byl v červnu 1945 zatčen a obžalován ze zločinů proti státu. Nejvíce diskutovaným problémem byla skutečnost, že se Malypetrovo jméno objevilo v roce 1944 na seznamu přípravného výboru organizace *České ligy proti bolševismu*. Šetření ukázala, že Jan Malypetr nebyl v žádném případě aktivním členem této pronacistické organizace podporované německým státním ministrem pro Čechy a Moravu K. H. Frankem. Jméno bylo na seznam přidáno bez jeho souhlasu. V lednu 1947, kdy se konalo hlavní přelíčení, byl bývalý politik plně rehabilitován. O několik měsíců později dne 27. září 1947 Jan Malypetr umírá v nemocnici ve Slaném.

Nově vydaná publikace, která čtenáře blíže seznamuje s osudy Jana Malypetra a současně nechává nahlížet do politického života první republiky, je velkým přínosem pro všechny badatele či zájemce o studium české historie a dějiny agrární strany.

Z obsahového hlediska je kniha rozdělena do celkem osmi částí. Srozumitelný nástin osobní i politické životní dráhy nalezneme

v devítistránkové předmluvě, jejímž autorem je přední český historik, odborník na dějiny agrární strany – PhDr. Jaroslav Rokoský, PhD. Prolog s výmluvným názvem „*Ve službách Masarykovského Československa*“ přibližuje politickou kariéru Jana Malypetra od jejích počátků v místní samosprávě, přes funkci ministerského předsedy Československa, až po zatčení a obžalobu ze zločinů proti státu v roce 1946.

Nejrozsáhlejší část publikace tvoří vlastní pečlivě vybraná edice dokumentů, jež pocházejí z celkem tří zdrojů. Jedná se o materiály z osobního fondu *Malypetr Jan (1792) 1873–1947 (1964)* uloženého v Národním archivu na Chodovci, ze soukromého archivu rodiny Malypetrových, dále o *Těsнописec-ké zprávy Národního shromáždění* a o *Tisky Národního shromáždění* z Knihovny Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.

Edice obsahuje celkem 47 dokumentů, jejichž přehledný soupis se nachází na stranách 13 až 17. První čtveřice dokumentů je tvořena osobními písemnostmi rodiny Malypetrů. Jedná se o autobiografické vzpomínky Jana Malypetra na svoji politickou dráhu, které sepsal na sklonku života v letech 1946 až 1947. Malypetr zde mimo jiné popisuje atmosféru vzniku a následného budování československého státu ve dvacátých letech 20. století, na němž se sám aktivně podílel. Osobnějším rázu jsou vzpomínky Boženy Malypetrové z roku 1950. Manželka státníka vzpomíná na třicátá léta, Protektorát Čechy a Morava, kdy Němci perzekuovali syna i zetě Malypetrových, na úmrtí chotě a následné politické změny spojené s komunistickým převratem v únoru 1948, který měl na pozůstalou rodinu neblahý dopad. Vzpomínky rodičů jsou dále doplněny texty od mladšího syna Jiřího Malypetra (1909–1991). Právě Jiří Malypetr vypracoval na konci osmdesátých let jakousi rodinnou historii Malypetrů, kde věnoval značný prostor politické činnosti svého otce. Tento dokument záhy Jiří Malypetr doplnil o další poznámky týkající se životních osudů potomků Jana Malypetra.

Po pamětech následují chronologicky řazené projevy, návrhy a prohlášení, která Jan Malypetr pronesl v dobách své politické kariéry. Tyto dokumenty jsou vymezeny léty 1919 až 1939. Pět dokumentů tvoří vlastní zprávy a návrhy týkající se politické problematiky, o níž se Jan Malypetr osobně zasazoval. Jedná se o záležitosti volebního řádu do obcí, návrhy na rozšíření poštovní, autobusové a vlakové dopravy na Rakovnicku či o podporu obětí postižených živelnými pohromami v okrese Rakovník.

Jako předseda poslanecké sněmovny Národního shromáždění a premiér se Jan Malypetr vyjadřoval k významným politickým událostem v zemi. Edice tak mimo jiné zahrnuje Malypetrovy projevy u příležitosti

80. narozenin T. G. Masaryka, proslov k ukončení úřadu prvního československého prezidenta a zvolení Edvarda Beneše, projev ke jmenování nové vlády, slavnostní řeč k pětistému výročí bitvy u Lipan, kde se osobně zúčastnil místních oslav, projev u příležitosti návštěvy rumunského krále Carola II. v roce 1936 nebo přesněji nedatovaný proslov do školního rozhlasu o úkolech Národního shromáždění. Z doby, kdy J. Malypetr zastával funkci premiéra, také pochází zajímavý přepis jeho vystoupení ze setkání s novináři o těžkostech hospodářské krize z roku 1935, jehož součástí jsou tabulky srovnávající cenovou hladinu potravin v letech 1928, 1934 a 1935 na území Prahy. Součástí edice je též projev, jež Malypetr přednesl na schůzce členů Malé dohody v Jugoslávii v dubnu 1937. Předseda poslanecké sněmovny zde zmiňuje společné hodnoty států Československa, Rumunska a Jugoslávie. Současně zdůraznil, že v případě ohrožení, nebudou s obranou svého území váhat.

Edice obsahuje řadu smutečních projevů. Jako předseda poslanecké sněmovny měl Jan Malypetr za úkol pronášet tyto proslovy v případě úmrtí některého z poslanců a to na následující schůzi Poslanecké sněmovny Národního shromáždění. Ve smuteční řeči Malypetr obvykle připomínal činnost v poslanecké sněmovně, politické zásluhy a životní mezníky zemřelého. Ve funkci předsedy poslanecké sněmovny taktéž pronesl projev k úmrtí francouzského prezidenta Paula Doumera, na něhož byl v květnu 1932 spáchán atentát, nebo k úmrtí anglického krále Jiřího V. v lednu 1936. Součástí smutečních projevů je dále Malypetrova řeč nad rakví Antonína Švehly v Hostivaři z prosince 1933 a smuteční projev k uctění památky zemřelého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. Kromě tohoto oficiálního projevu proneseného před poslaneckou sněmovnou na 111. schůzi dne 20. září 1937, obsahuje edice další dvě verze projevů, přičemž za necenzurovanou verzi lze pokládat projev „A“ psaný jako jediný rukopisem. Jednotlivé proslovy jsou označeny písmeny A, B, C. Tehdejší předseda poslanecké sněmovny zde rekapituluje politický i vědecký vzestup T.G. Masaryka, zdůrazňuje prezidentovu víru v pravdu, demokracii a humanismus. Čtenáři se tak nabízí možnost porovnání, jakým způsobem se od sebe jednotlivé varianty různí. Oficiálně zveřejněná verze² se od zbylé dvojice liší zejména množstvím použitých výroků, které prezident Masaryk za svůj život pronesl. Bez zajímavosti není ani pasáž verze B a C, kde se Malypetr nepřímou dotkl nelehké politické situace týkající se česko-německého soužití

2 V edici uvedená pod písmenem C.

v rámci Československa. V projevu B proto zdůraznil, že stát ani po smrti zakladatele státu neustoupí od svých zásad, na nichž bude i nadále setr-
vávat a zjedná si tak ve své zemi pořádek. Závěr uveřejněné verze C se nesl
v poněkud smířlivějším duchu. Malypetr zde hovořil o nutnosti vést dob-
rou zahraniční politiku a přistupovat ke kterékoliv národnosti spravedli-
vě. Složitá politická situace druhé poloviny třicátých let si žádala, aby Jan
Malypetr jako jeden z vrcholných politiků v zemi při takto zlomové udá-
losti, kterým úmrtí prvního československého prezidenta bezesporu bylo,
zdůraznil jasné stanovisko Československa k narůstajícím národnostním
problémům s Němci.

Texty jsou doplněny pečlivě zpracovaným poznámkovým aparátem. V poznámkách editorky tak nalezneme podrobná vysvětlení, která dokres-
lují autentické dokumenty a zároveň je uvádějí do širšího kontextu. O de-
tailní faktografické analýze archivních materiálů svědčí část poznámek,
kde jsou uvedeny na pravou míru některé zavádějící pasáže dokumentů
jako je rok usídlení rodiny Malypetrů v Klobukách (s.18) nebo počet minist-
trů ve vládě rudozelené koalice (s.26). Pro ověření částí dokumentů týkající
se rodinné historie Malypetrů, autorka studovala sbírky matrik uložené
v SOkA Kladno, SOA Litoměřice a SOA Praha, dále gruntovní knihy fondu
Velkostatek Vraný uložené v SOA Praha.

Knih je navíc doplněna přehledným kalendářem, které obsahuje
osobní a profesní milníky života Jana Malypetra. Následuje doslov napsaný
vnukem prvorepublikového politika – Janem Malypetrem (nar. 1934), který
zde srovnává dnešní postoje politiků a občanů vůči českému státu. Zařaze-
ním doslovu od žijícího potomka Jana Malypetra tak kniha neztrácí jistou
kontinuitu se současností.

V ediční poznámce autorka mimo jiné uvádí okolnosti realizace edič-
ního zpřístupnění materiálů o Janu Malypetrovi, informuje o dokumen-
tech využitých v edici a vysvětluje způsob zpracování, součástí ediční
poznámky je též malý slovník užitých slov, jejichž pravopis se od první po-
loviny 20. století změnil.

Následuje rejstřík osobní, který vedle výčtu osob, datace a pracovní
funkce, obsahuje tučným písmem zdůrazněná jména rodinných přísluš-
níků. Rejstříkové heslo je u těchto osob rozšířeno o životopisná data do-
tyčného, která z archivních materiálů zpracovala sama autorka. Samotný
závěr knihy je věnován obrazovým přílohám, které obsahují zejména sou-
kromé fotografie Jana Malypetra s chotí a s potomky z rodinného archivu
Malypetrových.

Publikace je výsledkem svědomitě odvedené práce. Kniha je pro čtenáře přehledná jak po stránce koncepční, tak po stránce grafické. Jediným nedostatkem, který se v průběhu studia může vyskytnout, je poněkud ztížená orientace v jednotlivých dokumentech v kapitole Edice dokumentů. Součástí knihy je sice přehledný Soupis dokumentů, ten však neobsahuje, na jaké straně se ten který dokument s projevem či jiným autentickým textem nalézá. Čtenář se tak při vyhledávání konkrétního projevu musí orientovat pouze podle přiřazeného čísla dokumentu v Soupisu dokumentů, nikoliv podle číslování stran. Po stránce koncepční je snad tento způsob zpracování správný, z hlediska praktického bych raději uvítala Soupis dokumentů rozšířený o popis stránkování k jednotlivým projevům. Za velký přínos považuji skutečnost, že publikace sleduje, vedle českého politického vývoje dvacátých a třicátých let 20. století, též rodinnou historii Malypetrů. Zařazením pamětí členů rodiny, příspěvku od dosud žijícího potomka a krátké biografie k jednotlivým členům rodiny se kniha stává atraktivní, nejen pro úzkou skupinu historiků, ale též pro širší okruh čtenářů, kteří se zajímají o vývoj československého státu či o osudy lidí z let minulých.

Na závěr nelze než vyslovit přání, aby se v budoucnu našlo více archivářů, kteří by takto kvalitně zpřístupňovali archivní materiály týkající se osobností a dějin nejvýznamnější prvorepublikové politické strany, kterou agrárníci bezesporu byli.

Kuprová, Renata (ed.): Jan Malypetr. Paměti a projevy. Národní archiv, Praha 2011, 299 s.

Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl

/ Milan Vojáček /

„Od diskuse slibuji si velmi málo...“ J. Kaizl T. G. Masarykovi 10. 7. 1895

Před psaním této recenze se mi vnucovala otázka, zda je vůbec nutné představovat další díl seriálu masarykovské korespondence vydávaného širokým editorským kolektivem na půdě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Všichni, kteří s Masarykovou korespondencí pracují, si již zvykli na vysoký standard ediční řady, ví, že jim editoři v poznámkovém aparátu naservírují nepřeborné množství informací dokreslujících široké souvislosti editované korespondence. Předpokládám, že všichni soudní uživatelé ediční řady reflektují, kolik času a námahy museli editoři strávit náročnou heuristikou, ověřováním hypotéz a protichůdných tvrzení. Konečně to výmluvně připomínají příslušné pasáže edičního úvodu Jana Bílka. Samozřejmě ani v tomto svazku nechybí pečlivě zpracovaný jmenný rejstřík, přehled korespondence a fundovaná úvodní studie. Také redakční šotek dostal pro své řádění, na úctyhodných 340 stranách, naprosto zanedbatelný prostor.

Rozhodl jsem se, že si v následujících odstavcích povšimnu jen některých aspektů recenzovaného díla, přičemž si dopřeji určité subjektivnější stanovisko jak při jejich výběru, tak při jejich interpretaci. Konečně tento přístup koresponduje jak s úvodní studií, tak s poslední částí edičního úvodu.

V první řadě je třeba konstatovat, že autoři shromáždili dosud rozptýlenou a z velké části nepřístupnou korespondenci obou protagonistů, včetně řady opisů. V této fázi dosud ztroskotaly všechny předchozí snahy o vydání korespondence Masaryka a Kramáře. Čtenáři se tak díky editorům poprvé do rukou dostává (ač samozřejmě ne kompletní) celek korespondence, který čítá 149 editovaných dokumentů z let 1884–1895. „Vedlejším výsledkem“ této edice je i předání originálů Masarykových dopisů, dopisnic, memoranda a vizitky v počtu 78 kusů ze soukromého vlastnictví Kaizlových dědiců do archivu. (Tento veskrze pozitivní fakt mírně kalí skutečnost, že korespondence nebyla předána do Archivu Národního muzea, kde se již Kaizlův osobní fond nachází.)

Nejen množství dokumentů, ale i obsah je tentokrát nesmírně zajímavý a v mnohém dokresluje nejen osobnosti a vzájemný vztah korespondentů, ale reflektuje řadu politických a společenských fenoménů. Děje se tak převážně věcně, jde přeci o činnou politiku a společenskou angažovanost, ale zároveň se zde ukazují prvky hledání politického a společenského programu, který vyrůstá z filosofické reflexe hlubších otázek po smyslu bytí jednotlivců, ale též smyslu bytí entity, kterou můžeme označit pojmem národ. Ne náhodou se právě Kaizl a Masaryk, kteří byli v době zde předkládané vzájemné korespondence vnímáni etablovanou českou politickou elitou jako štrébrři, intenzivně potkávají a střetávají v těchto principiálních otázkách a nakonec se rozcházejí v polovině 90. let, kdy se konstituuje skutečně pluralitní česká polis.

Úvodní studie Martina Kučery je svým způsobem onou pověstnou třesinkou na dortu. Autor, jenž se tématu dlouhodobě věnuje a publikoval k němu řadu zásadních studií, zde z pozice detailní znalosti pramenů a historiografické literatury, otevírá prostor k zamyšlení nejen nad „souhrou a konfrontací“ korespondentů, ale též nad českou politickou kulturou a politickou praxí obecněji. Kučera si je vědom slabin a metodologických omezení metod s nimiž historik přistupuje k interpretaci minulosti. Sám sází na hermeneutický přístup, pod nímž rozumí „vcítění“ a „revitalizaci“ předmětu zkoumání. Tento přístup, jak ukazuje, lze poměrně vhodně využít při studiu korespondence, tj. pramene výrazně subjektivní povahy. Toto vlastně subjektivní ožívování minulosti (možné právě jen díky autorově detailní znalosti pramenů) je korigováno dialektickou metodou, která umožňuje zasazení do časoprostorového kontextu. Kučera začíná líčením „ducha“ doby, následuje popis prostředí, z nichž oba korespondenti vyšli. Právě zde nalézá Kučera základní rozdíl mezi Masarykem a Kaizlem, který pramení v jejich rozdílném sociálním původu. Masaryk, jenž vzešel z chudých poměrů, je nahlížen jako sociální demokrat v podobném smyslu, jak ho definoval Erazim Kohák: „Masaryk byl především demokrat do morku kostí a člověk s citlivým sociálním svědomím.“¹ Naopak Kaizl, který pocházel z právnické a politicky angažované rodiny, měl startovní čáru do politiky výrazně lepší. Co ho s Masarykem spojovalo, byla snaha o mezinárodní nadhled a samozřejmě snaha se v české politice prosadit. Kučera se, na základě citace z korespondence, podrobně vrací k pokusu realistů

1 Kohák, Erazim: *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. Praha 2009, s. 161.

o nedokončené začlenění do staročeské strany a následně k fúzi s mladočechy. Zatímco Kaizl se v roce 1891 stal jedním z lídrů mladočeské strany, Masaryk pokračoval ve své filozoficko-pragmatické demokratizaci české politiky, čímž se z ní na čas vyřadil. „Kdo nejvíce a přímo ve výkonném výboru atakoval stav věcí a vnitrostranický nepořádek, byl Masaryk, proto byl jeho kredit mezi mladočeskými politikáři nevelký.“²

Je škoda, že korespondence Kaizla a Masaryka definitivně skončila jejich literárně-politickou polemikou nad Českou otázkou a Naší nynější krizí resp. Českými myšlénkami, nedozvíme se tak nic o dalším Masarykově pokusu rozhýbat českou politiku v době návratu pokrokářských radikálů z borské věznice, jímž bylo publikování Manifestu České moderny.

Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl. Úvodní studie Martin Kučera; edice Jan Bílek, Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová, Marie Ryantová. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2011, 340 s.

2 Úvodní studie recenzovaného díla nazvaná Cesta Tomáše G. Masaryka a Josefa Kaizla od souhry ke konfrontaci, s. 23.

Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně

/ Václav Bartůšek /

Sbírka rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně tvoří archivní fond G 11. Patří mezi tři klíčové rukopisné fondy (G 10, G 11 a G 12) Moravského zemského archivu v Brně (MZA). Její první exempláře lze datovat na přelom 18. a 19. století. Souvisejí s působením Moravské hospodářské společnosti. K jejímu největšímu růstu došlo až se vznikem Františkova muzea v roce 1818. To bylo vlastně předchůdcem dnešního Moravského muzea v Brně. Tato instituce po celé 19. století získávala rukopisy z darů a pozůstalostí vynikajících moravských osobností – učenců, historiků, sběratelů a i šlechty. V řadách dárců můžeme najít topografa Františka Josefa Schwoye, Josefa Valentina Zlobického, profesora češtiny na univerzitě ve Vídni nebo hraběte Bedřicha Sylva-Taroucca, v jehož pozůstalosti se nacházela i velká část rukopisů, největšího moravského sběratele z přelomu 18. a 19. století Jana Petra Cerroniho. Poslední velkou akvizicí byla v devadesátých letech 19. století sbírka rukopisů brněnského starosty a historika rytíře Christiana d'Elverta. O rozvoj muzea se velmi pečlivě starali také jeho kustodí, zejména Albín Heinrich, Mořic Trapp a poslední knihovník a autor prvního katalogu rukopisů Vilém Schram. V době předání sbírky rukopisů do MZA v roce 1900 měla celkem 987 rukopisů, k nimž přibyly pak již jen dva další. Sběrka byla předána do archivu výměnou za numizmatickou sbírkou. Počet rukopisů se však později ještě několikrát změnil, kvůli delimitacím, zejména za 2. světové války.

O vydání katalogu Františkova muzea se uvažovalo již od osmdesátých let 20. století. Pokud se jednalo o středověké rukopisy fondu G 11, došlo k jejich zpřístupnění ve 2. svazku Průvodce po rukopisných fondech ČR¹ a v pak i ve studii s. Petra, která se týkala všech středověkých rukopisů v MZA.² V letech 2001–2006 prováděly na základě pokynů editorů textu

1 Rukopisné fondy archivů v České republice. K tisku připravili Brodský P., Hradilová M., Petr S., Tošnerová M. Praha 1999, s. 59 – 65.

2 Petr, S., Středověké literární rukopisy v Moravském zemském archivu v Brně. Časopis Maticе moravské 119, 2000, s. 107 – 176.

technické práce L. Kurhanová a zejména Anna Kernbach-Smékalová. Rozhodujícím momentem, který umožnil dokončení a vydání katalogu, bylo přidělení grantového projektu Grantové agentury ČR v roce 2007, jehož hlavním řešitelem se stal Stanislav Petr a spoluřešitelkou Irena Zachová.

Vlastní kniha obsahuje po krátkém úvodu Ivana Hlaváčka, předsedy Komise pro studium a soupis rukopisů, na s. VII–LXXX také úvod editorů *Sbírka rukopisů bývalého Františkova muzea – fondu G11 Moravského zemského archivu v Brně*. Potom následuje oddíl *Katalog rukopisů* věnovaný vlastnímu popisu a katalogizaci dokumentů ze sbírek Františkova muzea (s. 1–464). *Sbírka rukopisů bývalého Františkova muzea* je příkladem sbírkového fondu, který vznikl během 19. století. Převážná většina dokumentů je novověkých (17.–19. století), avšak ve sbírce se objevilo také 30 středověkých rukopisů a 43 raněnovověkých rukopisů z 16. století. Nejdůležitějších mezi středověkými rukopisy je 7 chorálních liturgických rukopisů pocházejících z klášterů na Moravě zrušených za Josefa II. *Sbírka rukopisního fondu G 11* poskytuje množství pramenných informací pro církevní dějiny, osudy klášterů a církevních řádů, dějiny práva, vojenství, ale i pro hospodářské dějiny a částečně i pro přírodní vědy. Bude proto možná vhodné povšimnout si tu některých zajímavých archiválií zde obsažených i jejich vypořádaní hodnoty pro historické bádání. Mezi středověkými rukopisy se nachází 7 vynikajících liturgických rukopisů, které pocházejí z moravských klášterů zrušených většinou za císaře Josefa II. Jádru svírky však spočívá v dokumentech (jejich originálech i opisech) z doby raného novověku i období po něm (zhruba až do 1. poloviny 19. století), které je možné využít nejrůznějšími způsoby interpretace jak pro celostátní (někdy i celoevropské) bádání, tak i při zpracovávání studií regionálního významu vůbec. Dále následuje *Obrazová příloha* s barevnými fotografiemi. Je jich celkem 57. Týkají se dějin sbírek, které byly v 19. století chovány v areálu dnešního Dřichštejnského paláce v Brně, kde v současné době sídlí Moravské zemské muzeum. Nalezneme zde fotografie Christiana d'Elverta, Albína Heinricha, Mořice Trappa a Viléma Schrána. Především jsou však prezentovány ukázky ze středověkých i novověkých rukopisů a dokonce i některé filigrány z nich.

Rozsáhlý je aparát rejstříků a seznamů. Nejprve je uvedena *Konkordance signatur* (s. 499–554), dále následuje *Rejstřík chronologický* (s. 555–567), *Rejstřík datovaných rukopisů* (s. 558–560), *Rejstřík lokalizovaných rukopisů* (s. 561), *Rejstřík provenienční* (s. 562–566), *Rejstřík jazykový* (s. 567–569), z něhož vyplývá, že nejvíce dokumentů je psáno německy nebo latinsky. *Rejstřík*

tisků (s. 570), kterých ve sbírce není mnoho. Dále pak jsou připojeny *Rejstřík písemností archivní povahy* (s. 571 a 572), *Rejstřík oborový* (s. 573–574), kde je nejvíce zastoupena historie, právo a biografické slovníky nebo topografii, ale můžeme zde nalézt matematiku, geometrii a chronologii, přírodovědu nebo i lékařství a lékárnictví i zvěrolékařství. Stručný je paleografický rejstřík (s. 575) naopak *Rejstřík písařů* (s. 576–580) je rozsáhlejší. Dále následují dva kratší rejstříky – *Rejstřík iluminovaných rukopisů* (s. 581) a *Rejstřík notovaných rukopisů*, jichž je zde pouze několik (na s. 582), *Rejstřík vazeb* (s. 583), *Rejstřík deperdit* a *Seznam delimitovaných rukopisů* (společně na s. 584), *Rejstřík sekvencí* (s. 585 a 586), *Rejstřík hymnů* (s. 587 a 588), *Rejstřík incipitů* (s. 589–598), z nichž je nejvíce v latině. Nejrozsáhlejší je *Rejstřík jmenný* (s. 598–655). Podchycuje osobní a místní jména uvedená ve vlastním katalogu rukopisů. Odkazuje na pořadová čísla katalogu a zároveň i na některá hesla věcného rejstříku. Poměrně rozsáhlý *Rejstřík věcný* (s. 656–678) uvádí věcná hesla z vlastního katalogu rukopisů. Odkazuje na pořadová čísla katalogu a současně také na některá hesla osobního a místního rejstříku. Knihu uzavírá seznam použitých zkratk, seznam obrazových příloh, resumé a obsah (s. 687).

Na zde předloženém vydání knihy *Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně*, nyní ve vlastnictví MZA v Brně, fascinuje současného uživatele díla zejména akribie jeho veškerého bohatě rozvětveného doprovodného aparátu, která odkazuje badatele i na původní katalogy u sbírky chované a pomáhá mnohým v orientaci v něm a tak umožňuje další velké možnosti pro výzkum. V budoucnu pak bude jistě právě kvůli této práci možno prameny nashromážděné v této sbírce daleko lépe využívat, než tomu bylo doposud. Můžeme si proto mravenčí práce, kterou autoři do přípravných prací tohoto díla pro zveřejnění vložili hluboce vážit.

Zachová, Irena – Petr, Stanislav: Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně. Studie o rukopisech, monographia, Sv. XIV. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha 2010, XCIV + 768 s.

Výbor kodikologických rozprav a studií Františka Hoffmanna

/ Václav Bartůšek /

Devadesátiny významného českého vědce historika, archiváře a kodikologa PhDr. Františka Hoffmanna, CSc. (*23. 2. 1921 Litomyšl), který byl svou profesní činností spjat zejména v letech 1950–1970 s dnešním krajským městem Jihlavou, jak s vývojem zdejšího archivnictví, tak také muzejnictví, odkud potom odešel spíše nuceně do Prahy do tehdejšího archivu ČSAV,¹ se staly podnětem k vydání dvou sborníků (výborů prací) z díla tohoto badatele a především autora významné práce *Středověké město v Čechách a na Moravě*.² Zatímco sborníku o autorově činnosti v Jihlavě a vztahu k tomuto městu již byla věnována pozornost v minulých *Paginách*,³ jeho knižní přehled článků a prací s kodikologickou tematikou, vydaný v roce 2010 v Akademii věd ČR, zde ještě nebyl ani připomínán nebo hodnocen.

Publikace vyšla s podporou Ediční rady Akademie věd České republiky a lektorovali ji Ivan Hlaváček a Pavel Spunar. K tisku knihu připravil Stanislav Petr. *Výbor kodikologických rozprav a studií* obsahuje celkem 26 kodikologických článků, studií a prací publikovaných většinou v období 1972–2006 většinou ve *Studiích o rukopisech*. Po jednom z nich se nachází v *Muzejní a vlastivědné práci, Právněhistorických studiích*, ve sborníku *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska* v Olomouci, ve Sborníku archivních prací (z roku 1998) nebo ve sbornících k životním výročím našich předních badatelů *Poceta Dr. Emě Urbánkové* (Praha 1979) nebo *Septuaginta Paulo Spunar oblata* (Praha 2000) a poslední dva příspěvky se zaměřením na elektronické digitální zpracování rukopisů ve *Sborníku archivních prací* (2004) a *Scriptorium, Bulletin codicologique* (2005). Úvod k němu napsal jeden z našich velmi renomovaných historiků František Šmahel. V závěru celý svazek pak

1 Hoffmannová, Jaroslava – Pražáková, Jana: Biografický slovník archivářů českých zemí. Praha 2000, s. 230–231.

2 Hoffmann, František: *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha 2009, 711 s.

3 Hoffmann, František: František Hoffmann devadesátiletý. Výbor studií a článků. Iglaviensia. Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Jihlava – Statutární město Jihlava. Jihlava 2010, 463 s.

doplňuje Bibliografie kodikologických prací jubilanta, seznam citovaných rukopisů, jmenný rejstřík, seznam použitých zkratek a ediční poznámka. Práce uvedené ve sborníku by měly představovat nejdůležitější jubilantova díla z této oblasti pomocných historických věd. Můžeme je rozdělit ještě zhruba do dvou okruhů. Jednak jde o výsledky z oblasti vlastního výzkumu a průzkumu středověkých (zejména rukopisů z 15. století) i pozdějších dokumentů až zhruba do doby pozdního baroka a klasicismu. Dále pak se jedná o poznatky, zkušenosti a závěry autora z činnosti v Komisi pro soupis a studium při Archivu Akademie věd (dříve ČSAV), kde autor od roku 1971 profesionálně působil. V této komisi, pracující pod záštitou akademika Václava Vojtíška, se tak Hoffmann ocitl tehdy ve společnosti dalších renomovaných odborníků, jako byli např. Miroslav Boháček, František Čáda a později i Bohumil Ryba a Václav Černý. Vybrané Hoffmannovy studie jsou zde prezentovány v chronologickém zařazení podle data zveřejnění, pokládaného i za datum jejich vzniku. Pokud bylo u studie resumé (hlavně v němčině, francouzštině nebo v angličtině), je zveřejněno také.

Z části o rukopisech je zřejmé, že autor měl také v tomto směru svá určitá oblíbená témata. Byly to především otázky, které se vázaly zejména k právní problematice, hornímu právu ve spojitosti s městem Jihlavou, která byla Hoffmannovým působištěm před příchodem do Prahy, s rukopisy z oblasti Českomoravské vysočiny celkově i další materiály různého stupně důležitosti. Spolu s autorem předmluvy Františkem Šmahelem bych však za nejdůležitější pokládal studie o rukopisech z klášterní knihovny bývalého kláštera premonstrátů v Teplé. Jedná se zde celkem o tři studie – *Nad rukopisy knihovny premonstrátského kláštera v Teplé, Tepelské anály a Kristiánský zlomek knihovny kláštera premonstrátů v Teplé*. Ve zmíněné studii o rukopisech knihovny kláštera premonstrátů v Teplé můžeme získat z barokních a klasicistních rukopisů mnohé poznatky o působení premonstrátů v 17. – 19. století, např. i o premonstrátském školství, které hrálo poměrně důležitou úlohu v působení tohoto řádu. Podobně i v díle o análech kláštera v Teplé může být velmi dobře využita ve srovnání s výzkumem analistiky u jiných církevních řádů, zejména u těch, které se podobně jako premonstráti (a vlastně více než oni) zabývaly školstvím, zejména u jezuitů nebo u piaristů. Velmi důležitý je také přehled filiace tohoto pramene. Na tuto část navazují také dvě životopisné práce věnované dvěma z nejvýznamnějších českých kodikologů – profesorům Václavu Vojtíškoví (*Václav Vojtíšek a studium právních rukopisů*) a Jiřímu Pražákovi (*Jiří Pražák, archivář, diplomatik, paleograf, kodikolog*).

Další širší okruh se tedy zabývá otázkou organizace vědy a meto-
dickými postřehy o využívání obecnějších souhrnných poznatků z oblas-
ti složitého terénního dlouhodobého kodikologického výzkumu, kde při-
pravil k vydání několik samostatných soupisů rukopisů různých knihoven,
z nichž nejvýznamnější byl asi dvoudílný soupis rukopisů premonstrát-
ské knihovny kláštera v Teplé.⁴ V jednotlivých člancích a studiích hodnotí
František Hoffmann své aplikované i empirické zkušenosti z uplatňování
závěrů Komise pro studium rukopisů v archivní, muzejní a knihovní pra-
xi tak, jak ji sám při své bohaté činnosti v oboru zažil i rozvíjel. Zde je pře-
devším třeba si velmi vážít, podobně jako i při hodnocení rukopisů, toho,
že autor většinou pravidelně (pravidla v závěru práce) uvede svůj osobní
názor a rámcově zhodnotí zkoumané rukopisy případně i další problémy.
Např. ve své studii *Zásady popisu rukopisů z roku 1983 a zkušenosti z jejich uží-
vání. Soupis rukopisů knihovny Kláštera v Teplé*, vytváří nejen vlastně i jakousi
historiografii oboru, ale nastiňuje do jisté míry také propojení na jím pro-
váděný vlastní výzkum rukopisů. Poslední dva příspěvky, které by do toho-
to bloku mohly spadat, se dokonce týkají i digitalizace rukopisů. Jde o pří-
spěvky recenzního charakteru – reakce na některé přístupy knihovníka,
historika, archiváře, kodikologa a medievalisty Zdeňka Uhlíře a zdá se, že
teprve budoucí vývoj jasně ukáže, které ze stanovisek je prospěšnější.

Závěrem je možno konstatovat, že vydání vybraných kodikologických
studií a prací nestora oboru Františka Hoffmanna, u kterého nás udivuje
i jeho stálý zájem o novinky ve svém oboru, nám dává nahlédnout do vě-
decké dílny autora, který ve svém vysokém věku může být na své výsledky
hrdý. Je to velmi užitečný přehled celoživotního díla a jeho rozbořem mo-
hou mladí odborníci získávat další zkušenosti, podobně jako studiem díla
Hlaváčkova nebo Spunarova.⁵

*Hoffmann, František: Výbor kodikologických rozprav a studií. Studia codicologica
selecta. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., Praha 2010, 496 s.*

4 Hoffmann, František: *Soupis rukopisů knihovny Kláštera premonstrátů Teplá. Díl I. Rukopisy. Díl II. Zlomky a rejstříky. Praha 1999, 2 sv.*

5 Srv. též např. Hlaváček, Ivan: *O mých předchůdcích i současnicích. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických. Praha 2011, 453 s., zde hl. Hoffmann, František. Muž, který propadl kouzlu Jihlavy a její minulosti (23. 2. 1920 Litomyšl), s. 360–365.*

Václav Fronk: Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů

/ Luboš Velek /

Studium a interpretace historických karikatur patří k oblíbené tématice dějepiscectví. O karikatuře 19. a počátku 20. století pak toto konstatování platí dvojnásob. Jako téma historiografického výzkumu se u nás karikatura objevila již kolem poloviny 20. století (srov. např. práce F. Roubíka či J. Švehly). Znovu a na metodicky mnohem vyšší úrovni oslovily karikatury a humor 19. století české historiky až v 80. letech (průkopníkem zde byl R. Pytlík) a od té doby tento zájem neupadá. Za posledních dvacet let vznikla a stále vzniká řada prací, které se ke karikaturám vracejí buď jako k primárnímu cíli zájmu nebo jako k názornému příkladu obecnějšího vývoje společnosti. Kdysi *pokleslé umění* živořící pro svoji domnělou nízkost na okraji zájmu historické vědy se tak podařilo povýšit na relevantní téma vědeckého výzkumu, na téma, které se stalo předmětem zájmu nejen historiků dějin umění, ale i historiků dějin kulturních, politických či sociálních. Často se přitom ukazuje, že přes prvotní čtenářskou i badatelskou atraktivitu tématu se ve skutečnosti jedná o problematiku velmi náročnou, a to jak po stránce heuristické a komparativní, tak zejména interpretační. Je sympatické, že vedle několika vysloveně špatných prací u nás v posledním čtvrtstoletí vzniklo i několik monografií a studií velmi kvalitních (např. práce B. Soukupové, J. Kořalky či M. France) a že se současně daří zájem o karikaturu přesouvat o dosud dominujícího 19. století k výzkumu karikatury období meziválečného a především soudobého. Řadu těchto prací nyní rozšířila relativně rozsáhlá syntéza o vývoji českého kresleného humoru přelomu 19. a 20. století z pera Václava Fronka.

Budiž již zprvu řečeno, že se jedná o práci bezpochyby zdařilou, která zahrnuje dosud bezkonkurenčně nejširší paletu témat a problémů, které se v karikatuře cca mezi lety 1890 a 1914 odrážely. Základem Fronkovy práce se stala rozsáhlá heuristická práce, která rozhodně není jen nějakou *sondou*, nýbrž *frontálním* průzkumem snad všech českojazyčných

a dílem i jinojazyčných humoristických periodik na našem území ve sledovaném období. Důležité přitom je, že V. Fronk se neomezil pouze na studium vlastního ikonografického materiálu, ale toto bohatě doplnil a rozšířil o informace z pramenů úřední proveniencí (policejní a soudní sledování *závadného tisku*) i pramenů osobní povahy (různé vzpomínky žurnalistů, literátů, kreslířů). Patrným deficitem v tomto kontextu je ovšem to, že autor v podstatě rezignoval na hutnější teoretický úvod k problematice vzniku, interpretace a zkoumání kresleného humoru a stejně rezignoval na určitou komparaci s výsledky zahraničních bádání, resp. srovnání vývoje a témat českého kresleného humoru s ostatními národy habsburské monarchie či okolních států. Výběrové zahrnutí některých význačnějších zahraničních prací v závěrečném seznamu literatury tento nedostatek bohužel nenahradí.

Čtenáře autor knihy uvádí po stručném úvodu přímo do zkoumání matérie českého humoru přelomu 19. a 20. století. Na rozdíl od většiny svých předchůdců se neomezil jen na analýzu a interpretaci národních stereotypů (navíc většinou s koncentrací na antisemitismus či česko-německý konflikt), ale věnoval se i politickým tématům (vznik politické plurality, volební otázka aj.) a zejména široké škále sociálních témat (od petrifikování sociálních typů, přes ženskou otázku a módu až po partnerské vztahy), vývoji techniky, rozvoji velkoměst či fenoménu sportu. Fronkův výklad je objektivní a zasvěcený, autor se velmi dobře orientuje v dobových realitách, což v jiných pracích bývá často kámen úrazu. Kromě sledování vytčeného období přelomu století V. Fronk poskytuje i stručnější přehled vývoje českého humoru a *krajiny humoristických médií* zhruba od poloviny 19. století. To mu umožnilo podchytit některé dlouhodobější vývojové trendy a jejich proměny. Důležitou roli zde např. hraje autorova teze, že období kolem roku 1907 představuje výrazný mezník ve vývoji české karikatury (s. 25-26), která tehdy překonává svoje tradiční témata (politika, česko-německé vztahy), hledá témata nová, nabízí nové podoby technického a uměleckého spodobnění karikované reality, otevírá se daleko více světu a hlavně přestává být doménou několika málo autorů (do té doby bylo běžné, že hned několik konkurenčních humoristických časopisů využívalo služeb jednoho a téže kreslíře, jehož typická tvorba a výrazová technika pak platila za ideální vzor a byla konzumenty/čtenáři vyžadována – srov. příklad K. Krejčíka). Stejně tak práce plasticky ukazuje (ne)vztah tehdejších vydavatelů a celé společnosti k autorským právům. Velmi zajímavé jsou rovněž příklady, jak své karikování vnímali konkrétní postižení. Svědectví o takovýchto

případech jsou totiž relativně vzácná a je proto pochopitelně cenné jejich zachycení a zpracování coby veřejného nástroje specifické a samozvané disciplinace (resp. mediálního teroru).

Vcelku velmi pozitivní dojem z Fronkovy syntézy umocňuje i její provedení na kvalitním papíře, které dává vyniknout obrovskému množství reprodukováného ikonografického materiálu. V tomto kontextu nelze než litovat, že práce nevyšla v žádném renomovaném nakladatelství, naopak byla vydána nákladem vlastním („Václav sobě“). Zda je tento způsob zveřejnění podivínskou raritou či pokusem o originalitu, nechávám na autorovi, faktem však je, že na knihu nelze v běžné knihkupecké distribuci prakticky narazit. A to je rozhodně velká škoda. Naštěstí autor v publikaci zveřejnil svůj mobilní telefon...

Fronk, Václav: Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů. Bílina – Praha 2011.

Dunkerque 1944–1945

/ David Hubený /

Vojenské dějiny, a zejména dějiny druhé světové války, patří k nejstudovanějším a nejoblíbenějším žánrům historie. Vedle mnoha sériových a neobjevných knih na mnohokrát zpracovaná témata, často kompilující výsledky předešlých autorů, se občas objevují i mimořádně kvalitní a zajímavé práce, které dokážou přinést nové poznatky a objevy. Mezi tyto vzácné a cenné výjimky patří i kniha autorského dua Zdenka Maršálka a Petra Hofmana o padlých příslušnících čs. obrněné brigády při obléhání přístavu v Dunkerque, kteří k ní ale připravili i velmi fundovanou úvodní studii o vývoji čs. pozemních jednotek na Západě.

Ačkoliv základ publikace tvoří jednotně strukturované medailonky padlých příslušníků brigády během jejího nasazení, nelze pominout přehlednou a na důkladném archivním výzkumu postavenou úvodní studii zabývající se formováním a vývojem čs. pozemních útvarů na západní frontě. Základ výkladu tvoří dějiny československých jednotek na půdě Spojeného království, ale na rozdíl od mnoha jen do československých událostí zahleděných prací přinášejí Maršálek s Hofmanem i srovnání s ostatními exilovými armádami evropských porobených národů – zejména s Poláky, Nory, Nizozemci a Belgičany. Zatímco Poláci dokázali zformovat několik polních svazků a pro operace v Itálii dokonce celý armádní sbor, zbývající tři národy na britské půdě vybudovaly spíše jen symbolické jednotky. Československá armáda stála mezi těmito dvěma extrémy a byla (zejména po příjezdu vojáků ze Středního východu) schopna vybudovat brigádu téměř podle britských předpisů.

Ze samostatné brigády se jednotka časem přetrafovala v samostatný obrněný svazek, který bylo možno nasadit na frontě. Československé straně se tak s britskou pomocí podařilo vytvořit de facto jakousi „obrněnou divizi v malém“, jak to trefně charakterizovali autoři práce, třebaže jednotka trpěla stálým nedostatkem vojáků, který pomáhalo řešit začlenění přeběhlých vojáků z vládního vojska nasazeného v Itálii a dobrovolníků-zajatců z wehrmachtu, kteří pocházeli z československého území.

Nejzajímavější kapitolu práce tvoří úvodní srovnání s armádami ostatních malých národů a zejména jejich využití na frontě. Hlavní pozornost je věnována miniaturním jednotkám belgické a nizozemské armády, kterým se podařilo zúčastnit se krátkých a intenzivních bojů při osvobození své vlasti. Naopak norské jednotce cvičené pro boj v arktických podmínkách, až několik desítek jednotlivců zařazených přímo do britských útvarů, se nepoštětilo prokázat své schopnosti přímo v boji, zatímco polská obrněná divize aktivně působila na hlavní frontě od srpna 1944 až do samého konce války a polská parašutistická brigáda participovala na známé operaci Market-Garden. Československá brigáda tak opět stála na mezistupni vedle vydatně používaných polských jednotek a de facto jen na svém území nasazených belgických a nizozemských útvarů.

Otázce nasazení československé obrněné brigády se věnují kapitoly následující. Bojový úkol brigády u Dunkerque autoři zahrnuli do širších strategických souvislostí nejen vývoje na frontě, ale i logistických možností západních spojenců, kteří určitou dobu tápali v tom, jak zablokovat početnou německou posádku a neobětovat přitom plnohodnotný frontový svazek. Díky aktivitě britského styčného důstojníka u čs. brigády brigádyra Christophera Peto, se čs. brigádě dostalo vcelku prestižního úkolu střežit významnou německou pevnost, přičemž se mohla zároveň dozbrojovat a docvičovat posily, a Britové nemuseli ke střežení Dunkerque obětovat již vycvičené a scelené svazky.

Nedostavěná obrněná brigáda samozřejmě sama nemohla stačit na obléhání početné a dobře opevněné posádky, a proto jí byly podřízeny různé spojenecké útvary. Autoři pak logicky věnují pozornost i nejrozsáhlejšímu bojovému vystoupení brigády při útocích 28. října a 5. listopadu, přičemž první útok znamenal opravdový úspěch. Nenaplnila se však touha československých vojáků po nasazení na čs. území, neboť spojenci v závěru války z několika důvodů nebyli ochotni poskytnout nutné přepravní kapacity.

Neméně zajímavou část díla představují pasáže o ztrátách a smrti čs. vojáků, včetně grafického znázornění ztrát podle měsíců, podle jednotek a nakonec i podle národnosti. Tyto údaje doplňují i tabulky procentuálního složení jednotky z národnostního hlediska a věku zemřelých, ale též rozdělení na „mazáky“ a „bažanty“ nebo podle míst původu. Tento sociologický přístup umožnila předešlá několikaletá aktivní spolupráce obou členů autorského tandemu na databázi čs. vojáků za druhé světové války a zároveň oba autoři ukázali směr, kam by se bádání o vojenských dějinách

mohlo posunout od tradičního přesouvání rot z jedné kóty na druhou. Závěr úvodní studie pak tvoří údaje k pohřbívání a hrobům čs. vojáků.

Po důkladné úvodní – cca 130 stran dlouhé – studii, která by byla přínosná a nosná i jako samostatná publikace, následuje hlavní část knihy, totiž medailonky jednotlivých padlých vojáků, k nimž se po usilovném a náročném pátrání podařilo shromáždit prakticky jednotnou kolekci základních životopisných a služebních údajů, včetně fotografie, jež obvykle doplňuje dobová či současná fotografie hrobu, anebo obě dvě zároveň. Někdy text doprovázejí vyobrazení dokumentů či map s náčrtky bojových situací. Vítanou třešničkou na dortu v pečlivě a důkladně zpracované práci jsou potom odkazy na medailonky dalších mužů, kteří zahynuli ve stejné akci.

O rozsáhlém archivním výzkumu, který sepsání práce předcházelo, svědčí i dlouhý seznam archivních fondů doplněný o seznam použité literatury. S archivními fondy se též pojí jediná chyba, kterou jsem v práci objevil, a to u jediného fondu Národního archivu, kteří autoři využili. Místo fondu Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, který obsahuje pasové fotografie a žádosti o různé doklady či výpovědi, omylem uvedli, že čerpali z fondu Policejní presidium, který je sice součástí mamutího fondu Policejní ředitelství, ale obsahuje spíše zprávy o činnosti politických stran a jejich souputníků či o prověřování státní důvěryhodnosti soukromých dodavatelů a uchazečů o citlivá místa ve státní správě.

Na závěr lze napsat, že oba autoři nasadili velmi vysokou laťku pro jakoukoliv další podobnou práci a lze jen doufat, že i další svazky o padlých čs. vojácích na jednotlivých čs. bojištích budou podobně precizně zpracovány.

Maršálek, Zdenko – Hofman, Petr: Dunkerque 1944–1945. Ztráty Československé obrněné brigády během operačního nasazení ve Francii. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2011, 575 s.

Seznam autorů

PhDr. Václav Bartůšek, Ph.D.

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

PhDr. Emilie Benešová

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

Alexandra Blodigová

Archiv Senátu ČR, Valdštejské nám. 17/4, 118 01 Praha 1

Mgr. Daniela Brádrlová, Ph.D.

Masarykův ústav – Archiv AV ČR, Gabčíkova 10, 182 00 Praha 8

Mgr. Petr Cajthaml

Ústav dějin – Archiv Univerzity Karlovy, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1

Mgr. Mikuláš Čtvrtník

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

Mgr. Marek Ďurčanský, Ph.D.

Ústav dějin – Archiv Univerzity Karlovy, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1

PhDr. Růžena Hlušičková, CSc.

Klumparova 658/C, 500 02 Hradec Králové 2

Mgr. David Hubený

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

PhDr. Vladimír Kaláb

Bezdíčková 1269, 530 03 Pardubice

PhDr. Tomáš Kalina

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

PhDr. Jiří Křestan, CSc.

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

PhDr. Jakub Kunert

Archiv České národní banky, Na příkopě 28, 115 03 Praha 1

Mgr. Zora Machková

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

Miroslav Olšina

Kráčiny 285, 769 01 Holešov

Mgr. Jarmila Pešková

Habartická 498/52, 190 00 Praha 9

Mgr. Helena Pochobradská

Státní oblastní archiv, Škroupova 695, 500 02 Hradec Králové

Mgr. Andrea Ponecová

Josefská 30, 415 01 Teplice

Mgr. Jan Schwaller

Archiv hlavního města Prahy, Archivní 6, 149 01 Praha 6

Mgr. Zbyšek Stodůlka

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

Mgr. Karolína Šimůnková

Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, Milady Horákové 133,
160 00 Praha 6

Mgr. Martin Šisler

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

Mgr. Pavel Šrámek, Ph.D.

Státní okresní archiv, zámek Klečůvka, 763 11 Zlín

PhDr. Luboš Velek, Ph.D.

Masarykův ústav – Archiv AV ČR, Gabčíkova 10, 182 00 Praha 8

PhDr. ing. Milan Vojáček, Ph.D.

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

PhDr. Eva Wasková

Státní oblastní archiv, Sedláčkova 44, 306 12 Plzeň

PhDr. Josef Žabka

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

Bibliografický rejstřík sborníku *Paginae historiae* 11/2003 – 20/2012

Tento rejstřík navazuje na rejstřík ke svazkům 0/1992–10/2002 zveřejněný v *Paginae historiae* 11, 2003, s. 220–230.

Bibliografie

1. **Vindušková, Anna:** Bibliografický soupis článků sborníku *Paginae historiae* 1992–2002. 11/2003, s. 220–230.
2. **Vindušková, Anna:** Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2005. 14/2006, s. 600–623.
3. **Vindušková, Anna:** Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2006. 15/2007, s. 461–486.
4. **Pospíšilová, Olga:** Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2007. 16/2008, s. 515–529.
5. **Pospíšilová, Olga:** Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2008. 17/2009, s. 274–298.
6. **Pospíšilová, Olga:** Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků v roce 2009. 18/2010, s. 351–361.
7. **Pospíšilová, Olga:** Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků v roce 2010. 19/2011, s. 337–351.

Archivnictví

Spisová služba a předarchivní péče

8. **Blodigová, Alexandra:** Dokumenty horní komory. 20/2012/2, s. 160–181.
9. **Brádlarová, Daniela:** Spisová a předcharchivní péče v Akademii věd České republiky. 20/2012/2, s. 182–193.
10. **Cajthaml, Petr – Ďurčanský, Marek:** Předarchivní péče v Archivu Univerzity Karlovy v minulosti a v současnosti. 20/2012/2, s. 194–207.
11. **Čtvrtník, Mikuláš:** Předarchivní péče ve Francii na přelomu 20./21. století. 20/2012/2, s. 313–332.
12. **Hlušíčková, Růžena:** Nejmladší oddělení Státního ústředního archivu v Praze. 20/2012/2, s. 374–384.
13. **Kaláb, Vladimír:** Něco málo o předarchivním dohledu na 1. oddělení ve Státním oblastním archivu v Zámrsku v letech 1967–1985. 20/2012/2, s. 409–419.

14. **Kalina, Tomáš – Šulc, Jaroslav:** Evidence veřejnoprávních původců v předarchivní péči Národního archivu. 14/2006, s. 624–633.
15. **Kalina, Tomáš:** Předarchivní péče Národního archivu u veřejnoprávních původců v posledních dvaceti letech. 20/2012/2, s. 9–102.
16. **Kokošková, Zdeňka:** Zpráva o průzkumu dokumentů ze zámku Zbiroh. 14/2006, s. 643–644.
17. **Křečková, Jitka:** K péči Národního archivu o klášterní dokumenty. 14/2006, s. 639–643.
18. **Křestán, Jiří:** Předarchivní péče Národního archivu u soukromoprávních původců v roce 2005. 14/2006, s. 634–638.
19. **Kunert, Jakub:** Vývoj spisové a archivní služby českých bankovních institucí (1918–2008). Česká národní banka a její právní předchůdci. 20/2012/2, s. 270–312.
20. **Kunt, Miroslav:** Národní standard pro systémy elektronické spisové služby. 17/2009, s. 309–314.
21. **Machková, Zora – Křestán, Jiří:** Spolupráce Národního archivu se soukromoprávními původci v oblasti předarchivní péče. 20/2012/2, s. 103–124.
22. **Olšina, Miroslav:** Okresní archivář a předarchivní péče. Teorie a praxe posledních 40 let. 20/2012/2, s. 148–159.
23. **Pochobradská, Helena:** Předarchivní péče v podmínkách státních oblastních archivů. 20/2012/2, s. 125–147.
24. **Schwaller, Jan:** Kulturní instituce v dikci AHMP a předarchivní péče – mezi normou a praxí. 20/2012/2, s. 260–269.
25. **Stodůlka, Zbyšek:** Předarchivní péče ve Spolkové republice Německo. 20/2012/2, s. 333–359.
26. **Šimůnková, Karolína:** Předarchivní péče u Národního památkového ústavu. 20/2012/2, s. 208–227.
27. **Šisler, Martin:** Předarchivní péče u veřejnoprávních původců v Polsku. 20/2012/2, s. 360–373.
28. **Šrámek, Pavel:** Předarchivní péče ve Státním okresním archivu Zlín a v Štátnom archíve v Nitre, pobočka Topolčany. 20/2012/2, s. 248–259.
29. **Wasková, Eva:** Shrnutí předarchivní a archivní péče u podnikatelských původců v západních Čechách. 20/2012/2, s. 228–247.
30. **Žabka, Josef:** Předarchivní péče v Národním archivu. Pár vzpomínek. 20/2012/2, s. 385–408.

Archiváři

31. **Kollmann, Josef:** Dr. Jan Slavík k případu prof. dr. Jaroslava Prokeše. 11/2003, s. 165–192.
32. **Špiritová, Alexandra:** Zapomenutý archivář. 16/2008, s. 205–212.

Archiválie a archivní fondy

33. **Benešová, Emilie:** Archivní zpracování fotografických archiválií, 20/2012/2, s. 427–504.
34. **Blodigová, Alexandra:** Sbírka Československé státní školy ve Velké Británii. 14/2006, s. 644–646.
35. **Frňka, František:** Kancelář tajemníka ÚV KSČ Oldřicha Švestky. 18/2010, s. 374–380.
36. **Gregorovičová, Eva:** Neznámé písemnosti ke sjednocovacímu procesu Itálie uložené v Národním archivu v Praze. 20/2012/1, s. 308–322.
37. **Honc, Jaroslav:** Metternichové a jejich rodinný archiv. 11/2003, s. 193–219.
38. **Hubený, David:** Patentní úřad 1919–1952. 17/2009, s. 129–156.
39. **Jílková, Stanislava:** Staré montanum 1500–1783 (1825). 16/2008, s. 307–331.
40. **Jílková, Stanislava:** Substitute horního soudu Jílové 1791–1845 (1852). 17/2009, s. 111–128.
41. **Juněcová, Jiřina:** Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha. 18/2010, s. 367–374.
42. **Kločková, Lenka:** Osobní archiv generála Miloše Knorra. 19/2011, s. 356–363.
43. **Koblasa, Pavel:** Informace o fondu Ministerstvo vnitra–šlechtický archiv uloženém v Národním archivu. 18/2010, s. 361–366.
44. **Kokošková, Zdeňka – Pažout, Jaroslav:** Zpřístupnění souboru mikrofilmů s dokumenty k problematice okupace českých zemí v letech 1938–1945. 14/2006, s. 652–653.
45. **Křečková, Jitka:** Archiv břevnovského kláštera. 14/2006, s. 11–29.
46. **Machatková, Raisa:** Osobní archiv Semjona Nikolajeviče Nikolajeva. 17/2009, s. 299–303.
47. **Machková, Zora:** Osobní archiv Pavla Tigrida. 14/2006, s. 651–652.
48. **Machková, Zora:** Pokus o rekonstrukci archivu Petičního výboru Věrní zůstaneme na základě akvizic osobních fondů. 19/2011, s. 352–355.

49. **Mareš, Vladislav:** K problémům interpretace fondu Salbuchy. Kterému Poříčí přísluší právo týdenního trhu? 14/2006, s. 345–352.
50. **Nosková, Alena – Šimánková, Alena:** Americký dar Národnímu archivu. 14/2006, s. 647–648.
51. **Nosková, Alena – Šimánková, Alena:** Soudní spis Dr. Milady Horákové a spol. 15/2007, s. 493–494.
52. **Paulus, Filip:** Deník Sbírký map a plánů. Pramen k historii jedné etapy rozvoje mapové sbírky 1920–1942. 20/2012/1, s. 203–240.
53. **Pažout, Jaroslav – Sedláková, Monika:** Zpřístupnění fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu. 14/2006, s. 199–256.
54. **Pažout, Jaroslav:** K dějinám fondu Sčítání obyvatelstva v roce 1939. 16/2008, s. 333–379.
55. **Pešková, Jarmila:** Osobní archiv Bohumila Šimona. 19/2011, s. 64–377.
56. **Pešková, Jarmila:** Osobní archiv Viléma Nového. 20/2012/2, s. 505–515.
57. **Podškubka, Jan:** Rukopis pražské rodomské prefektury. 15/2007, s. 487–492.
58. **Sedláková, Monika:** Zpřístupnění fondu Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě. 19/2011, s. 217–246.
59. **Štoviček, Ivan:** Ministerstvo vnitra, Londýn – zpráva o zpracovaném fondu. 14/2006, s. 187–197.
60. **Vojáček, Milan:** Abychom věděli, kam si pro ně zajít... Pokus o srovnání policejní evidence pobytu obyvatel v Berlíně, Vídni a Praze od poloviny 19. století do konce 1. světové války. 20/2012/1, s. 241–257.

Zpřístupňování a využívání archiválií, mikrografie, digitalizace

61. **Bartůšek, Václav:** Podprojekt „Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A 75 – letáky o třicetileté válce“. 5. etapa (VISK – Memoriae mundi series Bohemica 2010) knihovny Národního archivu. 19/2011, s. 270–272.
62. **Bartůšek, Václav:** Podprojekt „Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech“ – signatura A 75 – letáky o třicetileté válce – 6. etapa (VISK – Memoriae mundi series Bohemica 2011) knihovny Národního archivu a jeho celkové zhodnocení z hlediska využití digitalizovaných dokumentů. 20/2012/2, s. 516–520.
63. **Benešová, Emilie:** Dlouhodobý plán bezpečnostního snímkování fondů Národního archivu. 14/2006, s. 654–661.

64. **Gottfried, Libor:** Digitalizace indikačních skic stabilního katastru. 14/2006, s. 678–684.
65. **Křečková, Jitka:** Digitalizace církevních listin v rámci evropského projektu Monasterium. 15/2007, s. 495–498.
66. **Spáčilová, Dagmar – Bartůšek, Václav:** Projekt VISK „Veřejné informační služby knihoven“ v knihovně Národního archivu. 15/2007, s. 505–510.
67. **Spáčilová, Dagmar – Bartůšek, Václav:** Program „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“ v knihovně Národního archivu za rok 2007 – podruhé. 16/2008, s. 561–566.
68. **Spáčilová, Dagmar – Bartůšek, Václav:** Program „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“ v knihovně Národního archivu rok 2008 – potřetí. 17/2009, s. 315–321.
69. **Spáčilová, Dagmar – Bartůšek, Václav:** Program „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“ v knihovně Národního archivu v roce 2009 – počtvrté. 18/2010, s. 310–320.
70. **Spáčilová, Dagmar:** Národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupnění dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru KRAMERIUS, 5. rok v knihovně Národního archivu. Digitalizace deníku Československá republika. 19/2011, s. 265–269.

Vědecké projekty

71. **Chaloupková, Maria:** Soutěž vzpomínkových, historických a dokumentačních prací ČSBS a NA. 14/2006, s. 692–693.
72. **Kokošková, Zdeňka:** Národní archiv a jeho účast na vládním projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu...“ v letech 2006–2008. 17/2009, s. 304–308.
73. **Kokošková, Zdeňka:** Nucená práce českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava v období nacistické okupace. Projekt německé nadace EVZ. 19/2011, s. 253–258.
74. **Kokošková, Zdeňka:** Projekt Dokumentace osudů německých anti-fašistů v českých zemích. 15/2007, s. 499–500.
75. **Koucký, Karel:** Projekt bezpečnostního výzkumu „Zajištění ochrany archivních dokumentů důležitých pro potřeby státu“. 19/2011, s. 259–264.
76. **Křestán, Jiří:** Grantový projekt KSČ a radikální socialismus v Československu 1918–1989. 14/2006, s. 675–678.

77. **Křestán, Jiří:** Zdeněk Nejedlý a česká cesta ke komunismu. 18/2010, s. 302–310.
78. **Pazderová, Alena:** Projekt edičního zpracování korespondence Cesare Speciana, papežského nuncia na císařském dvoře v Praze v letech 1592–1598. 14/2006, s. 662–675.
79. **Vojáček, Milan:** Grantový projekt Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. 16/2008, s. 559–560.
80. **Vojáček, Milan:** Policejní pobytové přihlášky jako důležitý pramen pro poznání demografických a sociálních proměn Prahy v letech 1850–1918. 18/2010, s. 299–302.

Konference a semináře

81. **Bartůšek, Václav:** Akce roku sv. Josefa Kalasanského 2007. 16/2008, s. 543–544.
82. **Bartůšek, Václav:** Oslavy 350. výročí založení piaristické koleje a škol ve Slaném v roce 2008. 17/2009, s. 334–338.
83. **Bartůšek, Václav:** Seminář a výstava k 375. výročí příchodu piaristů do českých zemí. 15/2007, s. 511–516.
84. **Bartůšek, Václav:** Svatí církevních řádů z Říma nové doby, 18/2010, s. 381–383.
85. **Čechurová, Jana:** Zachránění na ostrově. Kapitoly ze života čs. emigrace ve Velké Británii za 2. světové války. 14/2006, s. 686–688.
86. **Kahuda, Jan:** Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním. 15/2007, s. 527–530.
87. **Kokošková, Zdeňka:** Připomenutí 60. výročí konce druhé světové války v Národním archivu. 14/2006, s. 688–691.
88. **Křestán, Jiří:** 3. setkání přátel Národního archivu. 17/2009, s. 322–326.
89. **Křestán, Jiří:** IV. Týden zahraničních Čechů. 15/2007, s. 525–526.
90. **Křestán, Jiří:** Mezinárodní vědecké sympozium „České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů“. 15/2007, s. 521–524.
91. **Křestán, Jiří:** Ve středu zájmu veřejnosti: generál Alois Eliáš. 15/2007, s. 519–520.
92. **Kunt, Miroslav:** Informatika a konference Národního archivu. 15/2007, s. 501–503.
93. **Pazderová, Alena – Šmahel, František:** Slavnostní prezentace faksimile Stížného listu české a moravské šlechty proti upálení M. Jana Husa. 17/2009, s. 339–346.

94. **Vojáček, Milan:** „Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století“. 15/2007, s. 517–518.
95. **Waage, Vladimír:** 9. konference Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě. 17/2009, s. 327–333.
96. **Waage, Vladimír:** Trendy a tradice. Zpráva o mezioborové odborné konferenci, 18/2010, s. 383–388.

Výstavy

97. **Čumlivski, Denko:** K výstavě „Doba vlády Karla IV. a jeho rodiny v archivních dokumentech“ a její prostorové prezentaci v Národním archivu. 15/2007, s. 531–544.
98. **Drašarová, Eva:** Dvě výstavy na podobné téma. 17/2009, s. 358–360.
99. **Gregorovičová, Eva:** Arcivévoda Ludvík Salvátor v roce 160. výročí narození (1847–1915). 16/2008, s. 531–543.
100. **Gregorovičová, Eva:** Život a dílo Ludvíka Salvátora – výstava z Rodinného archivu toskánských Habsburků. 14/2006, s. 697–703.
101. **Matušíková, Lenka:** Výstava v Národním archivu „Návrat ke kořenům – běh života v archivních dokumentech“. 14/2006, s. 693–696.
102. **Šimůnková, Karolína:** O výstavě „EXPO’58. Příběh československé účasti na Světové výstavě v Bruselu“. 17/2009, s. 347–357.

Edice a soupisy archivních pramenů

103. **Bílek, Jan – Bílková, Jana:** Korespondence Karla Čapka a Huberta Ripky. 19/2011, s. 247–252.
104. **Kokešová, Helena:** Vzájemná korespondence Eduarda Alberta a Antonína Randy. 12/2004, s. 95–146.
105. **Nováčková, Helena – Štoviček, Ivan – Hubený, David:** Hubert Ripka: záznamy o rozhovorech s Edvardem Benešem 1932–1938. 20/2012/1, s. 258–307.
106. **Oesterreicher, Jiří:** Novohradská židovská matrika 1800–1876 (1878). 15/2007, s. 335–376.
107. **Suk, Pavel:** Výsledky generálů Rudolfa Viesta a Jána Goliana při poslední kampani německé propagandy v protektorátním tisku. 15/2007, s. 377–427.
108. **Suk, Pavel:** Výsledky generálů Rudolfa Viesta a Jána Goliana při poslední kampani německé propagandy v protektorátním tisku – 2. část. 16/2008, s. 381–435.

109. **Suk, Pavel:** Výsledky generálů Rudolfa Viesta a Jána Goliana při poslední kampani německé propagandy v protektorátním tisku. 3. část. 17/2009, s. 157–221.
110. **Ševčenková, Petra:** Edice soupisů tzv. politicky kompromitovaných pro Prahu z roku 1857. Neoabsolutistická perzekuce v Čechách ve světle úřední evidence. 14/2006, s. 355–481.

Výroční zprávy Národního archivu

111. **Drašarová, Eva:** Národní archiv v roce 2005. 14/2006, s. 551–599.
112. **Drašarová, Eva:** Národní archiv v roce 2006. 15/2007, s. 429–460.
113. **Drašarová, Eva:** Národní archiv v roce 2007. 16/2008, s. 489–513.
114. **Drašarová, Eva:** Národní archiv v roce 2008. 17/2009, s. 222–273.
115. **Drašarová, Eva:** Národní archiv v roce 2009. 18/2010, s. 321–351.
116. **Drašarová, Eva:** Národní archiv v roce 2010. 19/2011, s. 301–336.
117. **Drašarová, Eva:** Národní archiv v roce 2011. 20/2012/1, s. 323–368.

Pomocné vědy historické

Diplomatika

118. **Culková, Dagmar:** Dekrety české kanceláře v době předbělohorské. 16/2008, s. 7–47.
119. **Vaněk, Vojtěch:** Jaromír Čelakovský jako editor. Plány a realita v editorském díle Jaromíra Čelakovského a otázka vzniku diplomatáře Kutné Hory. 15/2007, s. 231–263.
120. **Woitschová, Klára:** Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548–1783. 16/2008, s. 545–558.

Genealogie, heraldika, sfragistika, faleristika

121. **Barsanti, Danilo:** Mezi Pisou a Prahou. Řád svatého Štěpána v Čechách. 14/2006, s. 143–184.
122. **Gregorovičová, Eva:** Rodinný archiv toskánských Habsburků – pramen k historii Řádu sv. Štěpána. 14/2006, s. 91–141.
123. **Gregorovičová, Eva:** Toskánský záslužný řád sv. Josefa. Historie – Statuta – Prameny – Seznamy významných. 18/2010, s. 165–216.
124. **Kučerová, Klára:** Pohřební štíty ve Wunschwitzově genealogické a heraldické sbírce. 12/2004, s. 147–208.
125. **Sedláčková, Helena – Malinovský, Anton F.:** Vyobrazení erbů v archivním fondu Salbuchy. 16/2008, s. 437–488.

126. **Sedláčková, Helena:** Pohřební štíty z kostela Povýšení sv. Kříže v Doubravníku. 18/2010, s. 265–297.
127. **Sedláčková, Helena:** Zpráva o zasedání prozatímní sfragistické sekce MARu v Praze. 14/2006, s. 685–686.
128. **Starý, Marek:** Zňovští z Korkyně. Tragické konce příslušníků jednoho rytířského rodu. 16/2008, s. 123–182.
129. **Woitschová, Klára:** Listy z památníků ve Wunschwitzově sbírce. Soupis a edice. 15/2007, s. 265–334.

Historická demografie

130. **Jirková, Pavla:** Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578–1624. Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii. 19/2011, s. 283–285.
131. **Munková, Michaela:** Postavení venkovských židů v 18. a 19. století na příkladu panství Kounice v Čechách. 19/2011, s. 286–288.

Dějiny správy

Státní a zemská správa a samospráva

132. **Edl, Jan:** Přehled změn v územní organizaci politické správy v letech 1928–1948. 14/2006, s. 483–546.
133. **Hausenblasová, Jaroslava:** Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627. 13/2005, s. 5–31.
134. **Mareš, Petr:** Obsazování úřadu krajského hejtmána v Čechách za vlády Ferdinanda I. a soupis krajských hejtmánů z let 1537/1538–1560/1561 podle register české královské kanceláře. 19/2011, s. 7–95.
135. **Mareš, Petr:** Přisedící zemského soudu Českého království (1542–1620) na habsburských dvorech a na dvoře Fridricha Falckého. 18/2010, s. 7–65.
136. **Mareš, Petr:** Zemský soud větší v Čechách 1542–1620. Prosopografická analýza přisedících. 19/2011, s. 277–282.
137. **Novotná, Markéta:** Lenní institut na statcích českého krále v období středověku a v raném novověku. 19/2011, s. 273–276.
138. **Woitschová, Klára:** Obraz činnosti pražského apelačního soudu v letech 1672–1682 ve světle ortelních manuálů a knih protokolů. 19/2011, s. 96–115.

Církevní správa, církevní řády

139. **Bartůšek, Václav:** Knihovnici piaristické koleje v Praze v letech 1752–1780. 12/2004, s. 5–46.
140. **Bartůšek, Václav:** Nad seznamem studentů pražského piaristického gymnázia z roku 1778. 14/2006, s. 31–88.
141. **Bartůšek, Václav:** Seznam ctihodných piaristů z roku 1710. 18/2010, s. 147–164.
142. **Bartůšek, Václav:** Šíření piaristických kolejí a škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v 17. a 18. století. 11/2003, s. 32–68.
143. **Bartůšek, Václav:** Výuka přírodních věd v piaristických školách 1620–1778. 16/2008, s. 103–122.
144. **Ebelová, Ivana:** Založení a činnost nemocnice alžbětinek na Novém Městě pražském v 18. století a pohled do nemocnice milosrdných bratří na Starém Městě pražském. 12/2004, s. 74–94.
145. **Kukánová, Zlatauše:** Kardinálský klobouk pro Karla Kašpara. 15/2007, s. 165–212.
146. **Kukánová, Zlatauše:** Od České bohoslovecké koleje k Nepomucenu. 20/2012/1, s. 61–130.
147. **Matějka, Miroslav Pacifik:** Literárně činní členové a příznivci kapucínského řádu v Čechách. 18/2010, s. 217–264.
148. **Matějka, Pacifik M.:** Seznam provinciálů, definitorů a ostatních představených správních jednotek kapucínského řádu s historickým sídlem v Praze (a Vídni). 14/2006, s. 259–343 [oprava PH 16, 2008, s. 587].
149. **Matějka, Pacifik M.:** Seznamy představených kapucínských klášterů podřízených provincialátu v Praze (1599–2005), 13/2005, s. 140–269. [opravy a doplňky PH 16, 2008, s. 582–586.]
150. **Sochorová, Ludmila:** Školský řád sv. Voršily v Čechách v době baroka a osvěcenských reforem Marie Terezie. 11/2003, s. 69–89.
151. **Zahradník, Pavel R.:** Obraz boleslavského vikariátu ve vizitačních protokolech z let 1670 a 1696. 13/2005, s. 106–139.

Městská správa

152. **Novotný, David:** Královští rychtáři ve věnných městech v předbělohorském období na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky. 16/2008, s. 49–101.

Spolky a instituce

153. **Honcová, Jaroslava:** Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky 1951–1968. 16/2008, s. 279–305.
154. **Chaloupková, Petra:** Zemský ústav pro choromyslné v Praze v letech 1791–1886. 18/2010, s. 67–99.
155. **Kramář, Jan:** Poštovní muzeum a jeho sbírkotvorná činnost v letech 1918–1938. 16/2008, s. 213–277.
156. **Kramář, Jan:** Poštovní muzeum a jeho sbírkotvorná činnost v letech 1939–1970. 20/2012/1, s. 131–174.
157. **Řeháček, Karel:** Osidlovací úřad a Fond národní obnovy v Praze. Umístění, personální obsazení a organizační struktura centrály a oblastních úřadoven v letech 1945–1951. 19/2011, s. 158–204.
158. **Řeháček, Karel:** Ústřední matice školská v letech 1918–1951. 15/2007, s. 97–130.
159. **Sedláková, Monika:** Menšinové muzeum v Praze. 15/2007, s. 55–96.
160. **Valeš, Vlasta:** Školský spolek Komenský: 140 let českého školství ve Vídni. 20/2012/1, s. 175–202.

České dějiny

České dějiny středověku

161. **Petrasová, Karolina:** Jiří z Poděbrad a jednota bratrská. 11/2003, s. 5–31.

České dějiny raného novověku

162. **Sochorová, Ludmila:** Divadelník Matěj Stuna (1765–1819) a jeho přátelé – jakobíni? K proměnám identity demokratické inteligence na konci „věku rozumu“. 20/2012/1, s. 5–31.
163. **Sochorová, Ludmila:** Soubor hraběte Nostice a tajemný François z roku 1787. Neznámý dramatik Vlastenského divadla v Praze. 16/2008, s. 183–204.

České dějiny novodobé a soudobé

164. **Baloun, Pavel:** Vyšetřování členů Národní obce fašistické v únoru 1933. 18/2010, s. 133–145.
165. **Benda, Jan:** Německá sociálně demokratická strana dělnická a uprchlíci z okupovaného pohraničí. 20/2012/1, s. 32–60.
166. **Čtvrtník, Mikuláš:** Balíčková pomoc Terezínu. 17/2009, s. 29–54.

167. **Dinuš, Peter:** Pokus StB o kompromitaci arcibiskupa Berana v Ostašově. 15/2007, s. 213–230.
168. **Frňka, František:** Zbrojní výroba a export v Československu v letech 1945–1953. 19/2011, s. 297–300.
169. **Honcová, Jaroslava:** Korupční aféra poslance Albína Chalupy z roku 1928 a její důsledky pro zemědělské výrobní družstevnictví. 17/2009, s. 6–28.
170. **Hubený, David:** Ztráta Podkarpatské Rusi v letech 1944–1945. 19/2011, s. 293–296.
171. **Kramář, Jan:** K počátkům českého národohospodářského tisku. 18/2010, s. 101–132.
172. **Pfaff, Ivan:** „Prosincový blok“ a alternativa menšinové levicové vlády v Československu 1935. 11/2003, s. 138–164.
173. **Strítěský, Hynek:** Omezování soukromého podnikání cestou změn ve struktuře těžkého strojírenství po roce 1945. 17/2009, s. 55–110.

Osobnosti, biografie

174. **Černý, Bohumil:** Camill Hoffmann, básník – žurnalista – diplomat (1878–1944). 12/2004, s. 47–73.
175. **Karlíček, Petr:** Život malíře a karikaturisty Fedora Petrikovského (1905–1968). 19/2011, s. 205–216.
176. **Kokešová, Helena:** „V úctě podepsaný...“. K působení Karla Němce na Vyšší hospodářské a hospodářsko-průmyslové škole v Táboře a v Zemském pomologickém ústavu v Troji. 11/2003, s. 90–137.
177. **Kukánová, Zlatuše:** Dr. Josef Pluhař – kancléř a vyslanec řádu maltézských rytířů. K navázání diplomatických styků s Československem v roce 1939. 13/2005, s. 32–80.
178. **Loubetová, Zuzana:** Hubert Ripka (1895–1958): „sovětofil“ nebo „západofil“? Osud politika, který se stal obětí československého boje za svobodu a demokracii. 19/2011, s. 116–157.
179. **Šulcová, Andrea:** Karel Kálal (1860–1930). Materiální a myšlenkový svět příslušníka „střední vrstvy“ na přelomu 19. a 20. století. 15/2007, s. 11–54.

Dějiny historiografie

180. **Čtvrtník, Mikuláš:** Duchové dějiny v kontextu české a evropské historiografie 19. a 20. století, 19/2011. s. 289–292.

Světové dějiny

181. **Černý, Vladimír – Vašek, František:** Hromadné exekuce v Berlíně-Plötzensee (7.–13. září 1943). 13/2004, s. 81–105.
182. **Krlín, Jan:** Korutanský plebiscit 1920. 15/2007, s. 131–164.

Recenze a zprávy o literatuře

183. **Bartůšek, Václav:** Publikace Latina v církevním a světském školství. 18/2010, s. 404–405. [Juríková, Erika a kol.: *Latina v církevním a světském školství. Filozofický ústav-Kabinet pro klasická studia AV ČR. Praha 2009, 279 s.*]
184. **Bartůšek, Václav:** Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně. 20/2012/2, s. 530–532. [Zachová, Irena – Petr, Stanislav: *Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně. Studie o rukopisech, monographia, Sv. XIV. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha 2010, XCIV + 768 s.*]
185. **Bartůšek, Václav:** Studie o rukopisech. 19/2011, s. 407–412. [Studie o rukopisech XXXVII–XXXVIII, 2007–2008, 192 s.; Studie o rukopisech XXXIX, 2009, 400 s.; Petr, Stanislav: *Soupis rukopisů knihovny při farním kostele svatého Jakuba v Brně. Studie o rukopisech. Monographia, sv. XII. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, Praha 2007, XCIV + 588 s.*]
186. **Bartůšek, Václav:** Výbor kodikologických rozprav a studií Františka Hoffmanna. 20/2012/2, s. 533–535. [Hoffmann, František: *Výbor kodikologických rozprav a studií. Studia codicologica selecta. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., Praha 2010, 496 s.*]
187. **Cvrček, Lukáš:** Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). 20/2012/1, s. 374–378. [Štverák, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany. Národní archiv, Praha 2010, 442 s.*]
188. **Čtvrtník, Mikuláš:** Hugh A. Taylor: *Imagining Archive s.* 19/2011, s. 413–416. [Taylor, Hugh A.: *Imagining Archive s. Essays and Reflections by Hugh A. Taylor. Ed. by Terry Cook and Gordon Dodd s. Society of American Archivists, Association of Canadian Archivists in association with The Scarecrow Press, Lanham, Maryland and Oxford 2003, 254 s.*]
189. **Čtvrtník, Mikuláš:** Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století. 19/2011, s. 399–402. [Lach, Jiří: *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století. Academia, Praha 2009, 348 s.*]

190. **Dufek, Pavel:** Aleš Skřivan ml. Československý vývoz do Číny 1918–1992. 19/2011, s. 403–406. [Skřivan, Aleš ml.: Československý vývoz do Číny 1918–1992. *Scriptorium, Dolní Břežany 2009, 486 s.*]
191. **Dufek, Pavel:** Václav Průcha a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, I.–II. díl. Brno 2004–2009. 18/2010, s. 407–411. [Průcha, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. I. díl. Období 1918–1945. Doplněk, Brno 2004, 580 stran; II. díl. Období 1945–1992. Doplněk, Brno 2009, 1003 stran.*]
192. **Gregorovič, Miroslav:** Pracovali pro Třetí říši. 20/2012/1, s. 371–373. [Kokošková, Zdeňka – Pažout, Jaroslav – Sedláková, Monika: *Pracovali pro Třetí říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava pro válečné hospodářství Třetí říše (1939–1945). Edice dokumentů s historickým úvodem Stanislava Kokošky. Scriptorium, Praha 2011, 464 s.*]
193. **Gregorovič, Miroslav:** Václav Kaplický. Hrst vzpomínek z dospělosti. 19/2011, s. 387–391. [Kaplický, Václav: *Hrst vzpomínek z dospělosti*, ed. Martin Kučera. *Národní archiv, Praha 2010, 190 s.*]
194. **Hubený, David:** Dunkerque 1944–1945. 20/2012/2, s. 539–541. [Maršálek, Zdenko – Hofman, Petr: *Dunkerque 1944–1945. Ztráty Československé obrněné brigády během operačního nasazení ve Francii. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011, 575 s.*]
195. **Hubený, David:** Jakub Doležal. Střípky z mozaiky protektorátní společnosti. 19/2011, s. 417–419. [Doležal, Jakub: *Střípky z mozaiky protektorátní společnosti. Německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945). Státní okresní archiv, Příbram 2010, 304 s.*]
196. **Hubený, David:** Jan Krško. Meziválečný tramping na Rakovnicku. 18/2010, s. 411–413. [Krško, Jan: *Meziválečný tramping na Rakovnicku. Státní okresní archiv, Rakovník 2008, 286 s.*]
197. **Hubený, David:** Nezbedný Rakovník 19. věku. 20/2012/1, s. 411–414. [Černý, Jan (ed.): *Rakovnické paměti 19. století. Zápisky Františka Hovorky, Kronika Ferdinanda Malce. Edice vyprávěcích pramenů. Státní okresní archiv, Rakovník 2010, 438 s.*]
198. **Hubený, David:** Václav Běhounek. Zelený anton. Plíživé kontravzpomínky. 18/2010, s. 402–403. [Běhounek, Václav: *Zelený anton. Plíživé kontravzpomínky*, ed. Martin Kučera. *Národní archiv, Praha 2009, 244 s.*]
199. **Chládek, Oldřich:** Pavel Balcárek. Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636. Gubernátor Moravy. 20/2012/1, s. 402–410. [Balcárek, Pavel: *Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636. Gubernátor Moravy. Bohumír Němec – Veduta, České Budějovice 2007, 255 s.*]

200. **Jeránková, Martina:** Soupis vedut vzniklých do roku 1850. Svazek I/1 Národní archiv. 15/2007, s. 545–546. [Wanner, Michal – Hora, Josef (red.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850. Sv. I/1. Národní archiv. Odbor archivní správy, Praha 2006, 719 s.*]
201. **Jirková, Pavla:** František Hoffmann. *Iglaviensia*. 19/2011, s. 420–422. [Hoffmann, František: *František Hoffmann devadesátiletý. Výbor studií a článků. Iglaviensia. Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Jihlava – Statutární město Jihlava, Jihlava 2010, 463 s.*]
202. **Juněcová, Jiřina:** Edice JZD. 14/2006, s. 721–724. [Pšeničková, Jana: *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Podmínky pro vznik JZD 1945. Státní ústřední archiv, Praha 2003, 290 s.*; Pšeničková, Jana: *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Podmínky pro vznik JZD 1946. Státní ústřední archiv, Praha 2004, 374 s.*; Pšeničková, Jana: *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Podmínky pro vznik JZD 1947. Státní ústřední archiv, Praha 2005, 382 s.*; Pšeničková, Jana – Juněcová, Jiřina: *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1948–1949. Státní ústřední archiv, Praha 1995, 211 s.*; Pšeničková, Jana: *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1950. Státní ústřední archiv, Praha 1998, 219 s.*; Pšeničková, Jana: *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1951. Státní ústřední archiv, Praha 1999, 246 s.*; Pšeničková, Jana: *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1952. Státní ústřední archiv, Praha 2000, 322 s.*; Pšeničková, Jana: *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1953. Státní ústřední archiv, Praha 2002, 310 s.*]
203. **Kahuda, Jan:** České vydání románu Alexandra Dumase st. „Rytíř de Sainte-Hermine“. 15/2007, s. 551–552. [Dumas, Alexandre: *Rytíř de Sainte-Hermine. Baronet, Praha 2006, 974 s.*]
204. **Koblasa, Pavel:** Anotace k maďarské archivní literatuře. 18/2010, s. 413–415. [Ress, Imre (ed.): *A monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötte (1918–1926). Budapest 2003, 440 s.*]
205. **Koblasa, Pavel:** Nová kniha o vídeňském císařském dvoře. 20/2012/1, s. 415–416. [Winkelhofer, Martina: *Viribus uniti s. Císař a jeho dvůr. Nový pohled na Františka Josefa, Praha 2011, 237 s.*]
206. **Koblasa, Pavel:** Rekviem zemědělsko-lesnické archivářce a agrární historičce. In *memoriam PhDr. Jany Pšeničkové*. 19/2011, s. 392–393. [Rekviem zemědělsko-lesnické archivářce a agrární historičce. In *memoriam PhDr. Jany Pšeničkové*, ed. Jiřina Juněcová, Olga Roháčová, Jiří Šouša. *Spolek zemědělského muzea, Praha 2010, 366 s.*]

207. **Kokošková, Zdenka:** Zdeněk Šamberger. Studie k dějinám československého archivnictví. 14/2006, s. 733–734. [Šamberger, Zdeněk: Studie o dějinách československého archivnictví. Národní archiv, Praha 2005, 363 s.]
208. **Koucký, Karel:** Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. 14/2006, s. 711–714. [Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Edice pramene, Sv. 1–5. Národní archiv, Praha 2002–2005, 277 + 379 + 443 + 411 + 405 s.]
209. **Kovář, Štěpán:** Václav Lacina. Co vám mám ještě povídat. 20/2012/1, s. 369–370. [Lacina, Václav: Co vám mám ještě povídat, ed. Martin Kučera. Národní archiv, Praha 2011, 276 s.]
210. **Kovařík, Petr:** Ad: Fémový soud nebo policejní provokatér?. 20/2012/1, s. 426–428.
211. **Kramář, Jan:** K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930). 16/2008, s. 567–573. [Špiritová, Alexandra: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930). Národní archiv, Praha 2007, 334 s.]
212. **Křestán, Jiří:** Jaroslav Rokoský. Rudolf Beran a jeho doba. 20/2012/1, s. 417–420. [Rokoský, Jaroslav: Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany. Vyšehrad – Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2011, 912 s.]
213. **Křestán, Jiří:** Ivo Barteček – Zdeněk Šamberger (eds.). Ad honorem Josef Polišíenský (1915–2001). 15/2007, s. 553–555. [Barteček, Ivo – Šamberger, Zdeněk (eds.): Ad honorem Josef Polišíenský (1915–2001). Univerzita Palackého v Olomouci – Repronis, Olomouc – Ostrava 2007, 374 s.]
214. **Křestán, Jiří:** Michal Pullmann. Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu. 20/2012/1, s. 421–422. [Pullmann, Michal: Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu. Scriptorium, Praha 2011, 248 s.]
215. **Křestán, Jiří:** Přínosná publikace ke Karlu Kramářovi. 18/2010, s. 405–407. [Bílek, Jan – Velek, Luboš (red.): Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo. Nakladatelství Historický ústav Praha, 2009, 784 s.]
216. **Křestán, Jiří:** Report on archives in the enlarged European Union. 15/2007, s. 547–549.
217. **Křestán, Jiří:** Václav Havel – František Janouch, Korespondence 1978–2001. 16/2008, s. 574–581. [Havel, Václav – Janouch, František: Korespondence 1978–2001. Akropolis, Praha 2007, 596 s.]
218. **Kuprová, Renata:** Archiváři. Sborník studií PhDr. Josefa Kollmanna. 19/2011, s. 385–386. [Kollmann, Josef: Archiváři. Sborník studií vydaný při příležitosti nedožitých 90. narozenin. Národní archiv, Praha 2010, 352 s.]

219. **Mareš, Petr:** Klára Woitschová. Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783. 20/2012/1, s. 387–401. [Woitschová, Klára: „... což slušného a spravedlivého jest fedrovati...“. Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783. Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o., Pelhřimov 2010, 197 s.]
220. **Munková, Michaela:** Soupis židovských familantů v Čechách z roku 1783. Edice pramene. 19/2011, s. 378–379 [Ebelová, Ivana a kol. (ed.): Soupis židovských familantů z roku 1783. Verzeichnis der Judenfamilien in Böhmen von 1783. Sv I–II + generální rejstřík. Národní archiv, Praha 2008–2010, 395 + 410 + 98 s.]
221. **Novotná, Markéta:** Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře. 20/2012/1, s. 423–425. [Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře. Národní památkový ústav, Praha 2010, 213 s.]
222. **Novotná, Markéta:** Mareš, Petr. Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných pramenů z let 1563/1564–1616/1617. 19/2011, s. 382–384. [Mareš, Petr: Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných pramenů z let 1563/1564–1616/1617. Národní archiv, Praha 2009, 281 s.]
223. **Oulíková, Petra:** Karel Beránek. Výbor z prací z let 1958–1999. 14/2006, s. 730–733. [Beránek, Karel: Výbor prací z let 1958–1999. Národní archiv, Praha 2005, 275 s.]
224. **Pažout, Jaroslav:** Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940–1945. 14/2006, s. 715–719. [Němeček, Jan – Nováčková, Helena – Štovíček, Ivan – Kuklík, Jan: Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940–1945. Historický ústav Akademie věd ČR – Státní ústřední archiv v Praze, Praha 2005, 648 s.]
225. **Pažout, Jaroslav:** Obrazové publikace vzniklé ke 40. výročí roku 1968 v Československu. 17/2009, s. 361–371.
226. **Poncová, Andrea:** Jan Malypetr. Paměti a projevy. 20/2012/2, s. 521–526. [Kuprová, Renata (ed.): Jan Malypetr. Paměti a projevy. Národní archiv, Praha 2011, 299 s.]
227. **Svoboda, Libor:** Marie Červinková-Riegrová. Zápisky I. (1880–1884). 19/2011, s. 380–381. [Červinková-Riegrová, Marie: Zápisky I (1880–1884). K vydání připravil kolektiv pod vedením Milana Vojáčka. Národní archiv – Scriptorium, Praha 2009, 712 s.]

228. **Šimůnková, Karolína:** Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. 14/2006, s. 725–729. [Vorel, Jaroslav – Šimánková, Alena a kol.: Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, 415 s.; Vorel, Jaroslav – Šimánková, Alena – Babka, Lukáš: Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl II. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, 311 s.; Vorel, Jaroslav – Šimánková, Alena – Babka, Lukáš: Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl III. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, 479 s.]
229. **Špiritová, Alexandra:** 90 let Poštovního muzea. 17/2009, s. 372–373 [Čtvrtník, Pavel – Kramář, Jan – Tošnerová, Patricia: 90 let Poštovního muzea. Pofis, Praha 2008]
230. **Šulc, Jaroslav:** Na okraj prvního svazku druhého vydání Soupisu poddaných podle víry z roku 1651. 14/2006, s. 703–709. [Pazderová, Alena (ed.): Soupis poddaných podle víry. Boleslavsko, 2. vydání, 2 sv. Národní archiv, Praha 2005, 739 s.]
231. **Vešek, Luboš:** Václav Fronk. Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů. 20/2012/2, s. 536–538. [Fronk, Václav: Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů. Bílina – Praha 2011, 255 s.]
232. **Velička, Tomáš:** Dva sborníky studií prof. Ivana Hlaváčka. 20/2012/1, s. 379–383. [Hlaváček, Ivan: Höfe – Residenzen – Itinerare. hg. von Mlada Holá, Martina Jeránková, Klára Woitschová. Karolinum, Praha 2011, 304 s.; Hlaváček, Ivan: O mých předchůdcích i současnicích. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických. Národní archiv, Praha 2011, 456 s.]
233. **Vojáček, Milan:** Fémový soud nebo policejní provokace?. 19/2011, s. 396–398. [Kovařík, Petr: Národní soud nad zrádce Karlem Sabinou. Nová fakta, policejní a soudní dokumenty, výpovědi svědků. Modrý stůl, Praha 2010, 360 s.]
234. **Vojáček, Milan:** Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Rezek. 20/2012/1, s. 384–386. [Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Rezek. Úvodní studie Helena Kokešová, edice Jan Bílek, Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, Praha 2011, 148 s.]
235. **Vojáček, Milan:** Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl. 20/2012/2, s. 527–529. [Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl. Úvodní studie Martin Kučera; edice Jan Bílek, Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová, Marie Ryantová. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2011, 340 s.]

236. **Vojáček, Milan:** Korespondence T. G. Masaryk – staročeši. 19/2011, s. 394–395. [*Korespondence T. G. Masaryk – staročeši. Úvodní studie Jan Bílek, Helena Kokešová, edice Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, Praha 2009, 365 s.*]
237. **Waage, Vladimír:** Historická fotografie 2007, 2008–2009. 18/2010, s. 395–402. [*Historická fotografie 2007. Sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky. Národní archiv a Muzeum Východních Čech v Hradci Králové 2008, 84 s., 96 fotografií; Historická fotografie 2008/2009. Sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky. Národní archiv a Muzeum Východních Čech v Hradci Králové 2010, 79 s., 77 fotografií.*]
238. **Waage, Vladimír:** Historická fotografie. 14/2006, s. 734–747. [*Historická fotografie. Sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky. Národní archiv – Muzeum východních Čech v Hradci Králové 2001–2005*]

Rejstřík autorů

- Baloun** Pavel: 163
Barsanti Danilo: 120
Bartůšek Václav: 60–61, 65–68, 80–83, 138–142, 182–185
Benda Jan: 164
Benešová Emilie: 32, 62
Bílek Jan: 102
Bílková Jana: 102
Blodigová Alexandra: 8, 33
Brádlarová Daniela: 9
Cajthaml Petr: 10
Culková Dagmar: 117
Cvrček Lukáš: 186
Čechurová Jana: 84
Černý Bohumil: 173
Černý Vladimír: 180
Čtvrtník Mikuláš: 11, 165, 179, 187–188
Čumlivski Denko: 96
Dinuš Peter: 166
Drašarová Eva: 97, 110–116
Dufek Pavel: 189–190
Ďurčanský Marek: 10
Ebelová Ivana: 143
Edl Jan: 131
Frňka František: 34, 167
Gottfried Libor: 63
Gregorovič Miroslav: 191–192
Gregorovičová Eva: 35, 98–99, 121–122
Hausenblasová Jaroslava: 132
Hlušíčková Růžena: 12
Honc Jaroslav: 36
Honcová Jaroslava: 152, 168
Hubený David: 37, 104, 169, 193–197
Chaloupková Maria: 70
Chaloupková Petra: 153
Chládek Oldřich: 198
Jeránková Martina: 199
Jílková Stanislava: 38–39
Jirková Pavla: 129, 200
Juněcová Jiřina: 40, 201
Kahuda Jan: 85, 202
Kaláb Vladimír: 13
Kalina Tomáš: 14–15
Karlíček Petr: 174
Kločková Lenka: 41
Koblasa Pavel: 42, 203–205
Kokešová Helena: 175
Kokošková Zdeňka: 16, 43, 71–73, 86, 206

- Kollmann** Josef: 30
Koucký Karel: 74, 207
Kovář Štěpán: 208
Kovařík Petr: 209
Kramář Jan: 154–155, 170, 210
Krlín Jan: 181
Křečková Jitka: 17, 44, 64
Křesťan Jiří: 18, 21, 75–76, 87–90, 211–216
Kukánová Zlatuše: 144–145, 176
Kunert Jakub: 19
Kunt Miroslav: 20, 91
Kuprová Renata: 217
Loubetová Zuzana: 177
Machatková Raisa: 45
Machková Zora: 21, 46–47
Malinovský Anton F.: 124
Mareš Petr: 133–135, 218
Mareš Vladislav: 48
Matějka Pacifik Miroslav: 146–148
Matušíková Lenka: 100
Munková Michaela: 130, 219
Nosková Alena: 49–50
Nováčková Helena: 104
Novotná Markéta: 136, 220–221
Novotný David: 151
Oesterreicher Jiří: 105
Olšina Miroslav: 22
Oulíková Petra: 222
Paulus Filip: 51
Pazderová Alena: 77, 92
Pažout Jaroslav: 43, 52–53, 223–224
Pešková Jarmila: 54–55
Petrasová Karolína: 160
Pfaff Ivan: 171
Podškubka Jan: 56
Pochobradská Helena: 23
Ponecová Andrea: 225
Pospíšilová Olga: 4–7
Řeháček Karel: 156–157
Sedláčková Helena: 124–126
Sedláková Monika: 52, 57, 158
Schwaller Jan: 24
Sochorová Ludmila: 149, 161–162
Spáčilová Dagmar: 65–69
Starý Marek: 127
Stodůlka Zbyšek: 25
Strítěský Hynek: 172
Suk Pavel: 106–108
Svoboda Libor: 226
Ševčenkova Petra: 109
Šimánková Alena: 49–50
Šimůnková Karolína: 25, 101, 227
Šisler Martin: 26
Šmahel František: 92
Špiritová Alexandra: 31, 228

-
- Šrámek** Pavel: 27
Štovíček Ivan: 58, 104
Šulc Jaroslav: 14, 229
Šulcová Andrea: 178
Valeš Vlasta: 159
Vaněk Vojtěch: 118
Vašek František: 180
Velek Luboš: 230
Velička Tomáš: 231
Vindušková Anna: 1–3
Vojáček Milan: 59, 78–79, 93,
232–235
Waage Vladimír: 94–95, 236–237
Wasková Eva: 28
Woitschová-Kučerová Klára: 119,
123, 128, 137
Zahradník Pavel R.: 150
Žabka Josef: 29

Rejstřík autorů recenzovaných prací

- Babka** Lukáš: 227
Balcárek Pavel: 198
Barteček Ivo: 212
Běhounek Václav: 197
Beránek Karel: 222
Bílek Jan: 214, 233, 234, 235
Černý Jan: 196
Červinková-Riegrová Marie: 226
Čtvrtník Pavel: 228
Doležal Jakub: 194
Dumas Alexandre: 202
Ebelová Ivana: 219
Fronk Václav: 230
Havel Václav: 216
Hlaváček Ivan: 231
Hoffmann František: 185, 200
Hofman Petr: 193
Holá Mlada: 231
Hora Josef: 199
Janouch František: 216
Jeránková Martina: 231
Juněcová Jiřina: 201, 205
Juríková Erika: 182
Kaplický Václav: 192
Kokešová Helena: 233, 234, 235
Kokošková Zdeňka: 191
Kollmann Josef: 217
Kovařík Petr: 209, 232
Kramář Jan: 228
Krško Jan: 195
Kučera Martin: 192, 197, 207, 234
Kuklík Jan: 223
Kuprová Renata: 225
Lacina Václav: 207
Lach Jiří: 188
Malypetr Jan: 225
Mareš Petr: 221
Maršálek Zdenko: 193
Němeček Jan: 223
Nováčková Helena: 223
Pazderová Alena: 229
Pažout Jaroslav: 191
Petr Stanislav: 183, 184
Průcha Václav: 190
Pšeničková Jana: 201, 205
Pullmann Michal: 213
Quagliatová Vlasta: 233, 234, 235
Ress Imre: 203
Roháčová Olga: 205
Rokoský Jaroslav: 211
Sedláková Monika: 191
Skřivan Aleš ml.: 189

Šamberger Zdeněk: 206, 212

Šimánková Alena: 227

Šouša Jiří: 205

Špiritová Alexandra: 210

Štoviček Ivan: 223

Štverák František: 186

Taylor Hugh A.: 187

Tošnerová Patricia: 228

Velek Luboš: 214

Vojáček Milan: 226

Vorel Jaroslav: 227

Wanner Michal: 199

Winkelhofer Martina: 204

Woitschová Klára: 218, 231

Zachová Irena: 183

PAGINAE HISTORIAE

SBORNÍK
NÁRODNÍHO
ARCHIVU

20/2012, č. 2

TÉMA: **SPISOVÁ SLUŽBA A PŘEDARCHIVNÍ PÉČE**

Vedoucí redaktorka:

Eva Drašarová

Redakční rada:

Emilie Benešová, Jan Kahuda, Vlasta Měššťánková

Redakční kruh:

Marie Bláhová, Waclaw Gojniczek, Tomáš Kalina, Jana Konvičná, Jiří Křesťan,
Zlatoše Kukánová, Lenka Matušíková, Sheilagh C. Ogilvie, Jaroslav Pažout,
Zdislava Röhsner, Vladimír Růžek, Helena Sedláčková, Monika Sedláková,
Alexandra Špiritová, Vlasta Valeš

Redakce monografické části:

Mikuláš Čtvrtník, Jan Kahuda, Tomáš Kalina, Karolína Šimůnková

Lektorace jednotlivých příspěvků:

Hana Brzobohatá, Marie Tarantová, Jan Bílek, Radomír Michna

Grafická úprava, sazba: Vladimíra Kuklovská

Sborník *Paginae historiae* je zapsán do evidence periodického tisku vedené u Ministerstva kultury pod číslem MK ČR E 20580.

Sborník *Paginae historiae* je zařazen do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR vedeného Radou pro výzkum, vývoj a inovace.

Publikace neprošla jazykovou úpravou.

Vydal Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4 v roce 2012.

<http://nacr.cz/E-publ/paginae.aspx>

Vytiskl Národní archiv

Vydání první

Počet stran: 568

ISBN 978-80-7469-002-0 ISSN 1211-9768